

พิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทย
WORSHIP OF CHARACTERS FROM RAMAKIEN IN THAI SOCIETY

วิทันพล ชื่นคำ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

2564

พิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทย

ปริญญานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ปีการศึกษา 2564

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

WORSHIP OF CHARACTERS FROM RAMAKIEN IN THAI SOCIETY

RATTANAPHON CHUENKA

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of DOCTOR OF ARTS
(Thai Language)

Faculty of Humanities, Srinakharinwirot University

2021

Copyright of Srinakharinwirot University

ปริญญาานิพนธ์
เรื่อง
พิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทย
ของ
รัตนพล ชื่นคำ

ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย
ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

(รองศาสตราจารย์ นายแพทย์ฉัตรชัย เอกปัญญาสกุล)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการสอบปากเปล่าปริญญาานิพนธ์

..... ที่ปรึกษาหลัก ประธาน
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์) (ศาสตราจารย์ ดร.ศิวาพร ณ ถลาง)

..... ที่ปรึกษาร่วม กรรมการ
(ศาสตราจารย์สุกัญญา สุจฉายา) (ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุภัค มหาวรากร)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นิธิตร พรอำไพสกุล)

ชื่อเรื่อง	พิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทย
ผู้วิจัย	รัตนพล ชื่นคำ
ปริญญา	ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต
ปีการศึกษา	2564
อาจารย์ที่ปรึกษา	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม	ศาสตราจารย์ สุกัญญา สุขฉายา

ปฏิญานพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษารวบรวมพิธีกรรมการนับถือตัวละครต่างๆ จากเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทย วิเคราะห์บทบาทของพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทย และวิเคราะห์วิธีคิดในการเปลี่ยนตัวละครจากนิทานให้เป็นตัวละครศักดิ์สิทธิ์ โดยเก็บข้อมูลภาคสนามระหว่าง พ.ศ. 2561-2564 และข้อมูลจากหนังสือ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ใช้กรอบแนวคิดทางคติชนวิทยาในการวิเคราะห์และตีความ แล้วนำเสนอผลการศึกษาแบบพรรณนาวิเคราะห์ ผลการศึกษาพบว่า พิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์พบในพื้นที่ทางสังคมวัฒนธรรมไทยภาคกลาง รวม 10 จังหวัด ได้แก่ กรุงเทพมหานคร สมุทรปราการ สมุทรสาคร สมุทรสงคราม ฉะเชิงเทรา ปราจีนบุรี สระบุรี กาญจนบุรี เพชรบุรี และประจวบคีรีขันธ์ พบศาลตัวละครศักดิ์สิทธิ์ รวม 18 ศาล มีตัวละครศักดิ์สิทธิ์ รวม 14 ตัวละคร ได้แก่ พระราม พระลักษมณ์ นางสีดา ทศกัณฐ์ กุมภกรรณ นางเบญจกาย พาลี สุครีพ หนุมาน องคต ชมพูพาน มัจฉานุ ทรพา และทวพี พบพิธีกรรมการนับถือตัวละครศักดิ์สิทธิ์ในระดับชุมชน 5 ตัวละคร ได้แก่ พระราม-พระลักษมณ์ ทศกัณฐ์ กุมภกรรณ หนุมาน และมัจฉานุ รวม 9 พิธีกรรม พบรูปแบบของพิธีกรรม คือ การบวงสรวง การแห่เจิวัด/เจ้าพ่อ การปิดทองเจิวัด การสงฆ์น้ำเจิวัด และการเข้าทรง ผลการศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาดูแลสุขภาพของพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทยพบว่า มีบทบาท 2 ระดับ คือ บทบาทในระดับชุมชน แบ่งเป็น 6 ด้าน ได้แก่ ด้านการปกป้องคุ้มครองคนในชุมชน ด้านการปิดเป่าโรคระบาดออกจากชุมชน ด้านการรักษาแหล่งน้ำของชุมชน ด้านการสร้างความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของคนในชุมชน ด้านการแสดงอัตลักษณ์ของกลุ่มคนไทยเชื้อสายจีน และด้านการสร้างความบันเทิงให้แก่คนในชุมชน และบทบาทในระดับบุคคล แบ่งเป็น 4 ด้าน ได้แก่ ด้านการเป็นที่พึ่งทางใจ ด้านการประกอบอาชีพ ด้านการรักษาโรค และด้านการให้โชคลาภ ผลการศึกษาวิธีคิดในการเปลี่ยนตัวละครจากนิทานให้เป็นตัวละครศักดิ์สิทธิ์พบว่า ตัวละครพระราม-พระลักษมณ์ คือ การเชื่อมโยงไม้ศักดิ์สิทธิ์คู่กับตัวละครพระราม-พระลักษมณ์ การเชื่อมโยงหลักเมืองชิดชิดกับตัวละครพระราม และการเชื่อมโยงผิอรักษ์ของพื้นที่กับตัวละครพระราม/พระลักษมณ์ ตัวละครทศกัณฐ์ คือ การเชื่อมโยงคิดปิ่นชนทศกัณฐ์ที่เสียชีวิตกับตัวละครทศกัณฐ์ ตัวละครกุมภกรรณ คือ การเชื่อมโยงเรื่องกุมภกรรณทนต์น้ำกับตัวละครกุมภกรรณ ตัวละครหนุมาน คือ การเชื่อมโยงลิงเจ้าที่กับตัวละครหนุมาน การเชื่อมโยงภูมินามสถานที่กับ ตัวละครหนุมาน การเชื่อมโยงวัตถุศักดิ์สิทธิ์ลอยมาทางน้ำกับตัวละครหนุมาน การเชื่อมโยงรูปปั้นกับตัวละครหนุมาน และการเชื่อมโยงกับตัวละครหนุมานผ่านร่างทรง ตัวละครมัจฉานุ คือ การเชื่อมโยงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในทะเล ชุมชนบ้านรางโคกขามกับตัวละครมัจฉานุ ตัวละครบริวาร คือ การเชื่อมโยงไม้ศักดิ์สิทธิ์กับตัวละครบริวารของเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ การเชื่อมโยงไม้ศักดิ์สิทธิ์กับตัวละครบริวารของเสด็จเจ้าพ่อปุพระลักษมณ์-พระราม การเชื่อมโยงสิ่งศักดิ์สิทธิ์กับตัวละครบริวารของเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ และการเชื่อมโยงสิ่งศักดิ์สิทธิ์กับตัวละครบริวารของเจ้าพ่อหลักเมือง

คำสำคัญ : รามายณะ, รามเกียรติ์, พิธีกรรม, ตัวละครศักดิ์สิทธิ์, พิธีกรรมการนับถือผิอรักษ์

Title	WORSHIP OF CHARACTERS FROM RAMAKIEN IN THAI SOCIETY
Author	RATTANAPHON CHUENKA
Degree	DOCTOR OF ARTS
Academic Year	2021
Thesis Advisor	Assistant Professor Dr. Panupong Udomsilp
Co Advisor	Professor Sukanya Sujachaya

The purpose of this study is to collect data on various *Ramakien* characters worshiped in Thai society and to analyze their roles. It aims to analyze how these characters have conceptually developed from fictional characters to sacred spirits. From 2018 to 2021, data was gathered from both field studies and written documents; folklore methodologies were applied to interpretively examine and analyze the data and to present the results in the descriptive analysis style. According to the study, it was revealed that *Ramakien* character worship existed in ten socio-cultural regions in the Central Thai provinces, including Bangkok, Samut Prakan, Samut Sakhon, Samut Songkhram, Chachoengsao, Prachinburi, Saraburi, Kanchanaburi, Phetchaburi and Prachuap Khirikhan. There are 18 shrines belonging to 14 *Ramakien* characters: *Phra Ram*, *Phra Lak*, *Nang Sita*, *Thotsakan*, *Kumphakan*, *Nang Benyakai*, *Phali*, *Sukhrip*, *Hanuman*, *Ongkhot*, *Chomphuphan*, *Matchanu*, *Thorapha* and *Thoraphi*. There are five communally-worshipped sacred characters and nine rituals: *Phra Ram-Phra Lak*, *Thotsakan*, *Kumphakan*, *Hanuman* and *Matchanu*. The nine rituals include typical food offerings, sacred objects/medium procession, gold-leaf gilding, water pouring and spiritual possession. The final results revealed that there are two functional levels: the communal and personal levels. At the communal level, the functions can be divided into six aspects: communal guardians, epidemic elimination, water resource reservation, communal reunification, Thai-Chinese ethnic identity representation and communal entertainment. These functions can be divided into four aspects: spiritual anchor, occupation, illness remedying and fortune contribution. With regard to the conceptual development of the worshiped characters to the sacred spirits; in the case of *Phra Ram-Phra Lak*, a sacred wood and the relationship between the pillar of *Khitkhin City*, and the characters included the spatial guardian spirits and *Phra Ram-Phra Lak*. *Thotsakan* is related to a Thai classic masked play (*Khon*) performer, whereas his brother, *Kumphakan* is related to water irrigation (*Kumphakan-Tod-Nam*). *Hanuman* is related to monkeys and place names. Furthermore, *Hanuman* is related to floating sacred objects or statues of *Hanuman*, including a connection through mediums. Lastly, *Matchanu* is related to sacred spirits in the marine community of Ban Rang Khok Kham. There is still a relationship between the sacred inscribed woods and *Chao-Pho Pra Ram-Phra Lak*'s attendant characters. Besides, the attendant characters under *Chao-Pho Pra Ram-Phra Lak* are referred to as sacred spirits and the servants of *Chao-Pho Lak Muang* are sacred spirits.

Keyword : Ramayana, Ramakien, rituals, sacred spirits, guardian-spirit worship

กิตติกรรมประกาศ

ปริญญาานิพนธ์นี้สำเร็จได้ด้วยความเมตตาของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์ อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก และศาสตราจารย์กิตติคุณสุภัฏญา สุจฉายา อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม ครูผู้ผลักดันให้ผู้วิจัยศึกษาต่อในระดับดุษฎีบัณฑิตให้มีฐานะและอุตสาหกรรมในการเขียนปริญญาานิพนธ์ ตลอดจนประสิทธิประสาทวิชาความรู้และสละเวลาตรวจแก้ไขปริญญาานิพนธ์ด้วยความเอาใจใส่ยิ่ง

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.ศิริพร ณ ถลาง ประธานกรรมการสอบปริญญาานิพนธ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุภัค มหาวรรกร และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นิธิพร พรอำไพสกุล กรรมการสอบปริญญาานิพนธ์ที่กรุณาตรวจแก้ไขปริญญาานิพนธ์และให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่ผู้วิจัย ขอกราบขอบพระคุณรองศาสตราจารย์ ผกาศรี เย็นบุตร ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชนีญา กลิ่นน้ำหอม ตลอดจนหลักสูตรศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ที่มีอบความรู้และประสบการณ์หลากหลายตลอดระยะเวลาที่ผู้วิจัยศึกษาอยู่ ขอกราบขอบพระคุณศาสตราจารย์ ดร.จรัสศรี จิรภาส รองศาสตราจารย์ ดร.ชลธิชา บำรุงรักษ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มนสิการ เฮงสุวรรณ คุณวัลย์ลักษณ์ ทรงศิริ และคุณเศรษฐพงษ์ จงสงวน ผู้ทรงคุณวุฒิที่ได้ให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่ผู้วิจัย

ขอกราบขอบพระคุณวิทยากรทุกท่านในพื้นที่ภาคสนามทั้ง 18 แห่ง ผู้เปิดโลกแห่งความเชื่อและพิธีกรรมการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในแง่มุมต่างๆ นอกจากอนุเคราะห์ข้อมูลแล้ว ทุกท่านทั้งยังได้ให้ความรักและความเมตตาแก่ผู้วิจัยเสมอมา ขอขอบพระคุณคุณโชติรส เกตุแก้ว คุณกรกฎ คำแหง คุณปฏิวัติ มาพบ ที่ให้ความช่วยเหลือในการเก็บข้อมูลภาคสนามแก่ผู้วิจัย

ขอกราบขอบพระคุณรองศาสตราจารย์ ดร.เสาวณิต วิงวอน และขอขอบพระคุณรองศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พิศภูมิวิถิ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรัชย์ ชินบุตร ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อภิรักษ์ณ เกษมผลกุล ดร.สายป่าน ปุริวรรณชนะ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิญวรัชญ์ พูลศรี ผู้ช่วยศาสตราจารย์ดวงหทัย ลือดั่ง อาจารย์พรณวดี ศรีขาว อาจารย์จิรวุฒิกิจการุณ ดร.ธันนพร เสรีชัยกุล คุณสุภาภรณ์ ไชยภักดิ์ คุณอัญชิษฐา เรืองฤทธิ์ คุณจักรกฤษณ์ เกษกาญจนานุช และคุณปรีศนีภรณ์ พลายนกานินิต ที่ให้ความช่วยเหลือและเป็นกำลังใจแก่ผู้วิจัยเสมอมา ขอขอบคุณอาจารย์กฤษณา สมบัติ อาจารย์ Le Tran Mac Khai และอาจารย์ศิวาพร พิรอด พี่และเพื่อนผู้ร่วมเส้นทางการศึกษา ขอขอบพระคุณมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ที่อนุมัติให้ผู้วิจัยลาศึกษาต่อ และภาควิชาวรรณคดี คณะมนุษยศาสตร์ที่สนับสนุนให้ผู้วิจัยลาศึกษาต่ออย่างเต็มที่

ปริญญาานิพนธ์นี้ได้รับทุนอุดหนุนการทำกิจกรรมส่งเสริมและสนับสนุนการวิจัยและนวัตกรรมจากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ประจำปีงบประมาณ 2564 ผู้วิจัยขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้ และขอกราบขอบพระคุณบิดามารดาและครอบครัวอันเป็นที่รัก คุณความดีใดๆ อันเกิดจากปริญญาานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยขอมอบเป็นเครื่องบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งปวงที่ได้ศึกษา ด้วยศรัทธาและเจตนาอันบริสุทธิ์

รัตนพล ชื่นคำ

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ	ช
สารบัญตาราง.....	ฐ
สารบัญรูปภาพ	ฅ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ภูมิหลัง	1
1.2 ความมุ่งหมายของการวิจัย.....	5
1.3 สมมติฐานของการวิจัย.....	5
1.4 ความสำคัญของการวิจัย	6
1.5 ขอบเขตของการวิจัย	6
1.6 ข้อตกลงเบื้องต้น.....	8
1.7 วิธีดำเนินการวิจัย	8
1.8 แนวคิดหรือทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง.....	9
บทที่ 2 ภูมิหลังการศึกษาเรื่องพิธีกรรมการนับถือตัวละคร จากเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทย	18
2.1 การศึกษาเรื่องรามเกียรติ์สำนวนท้องถิ่น.....	18
2.1.1 ตำนานสถานที่.....	18
2.1.2 นิทานมุขปาฐะ.....	24
2.1.3 วรรณกรรมลายลักษณ์	26
2.1.4 วรรณกรรมการแสดง	32

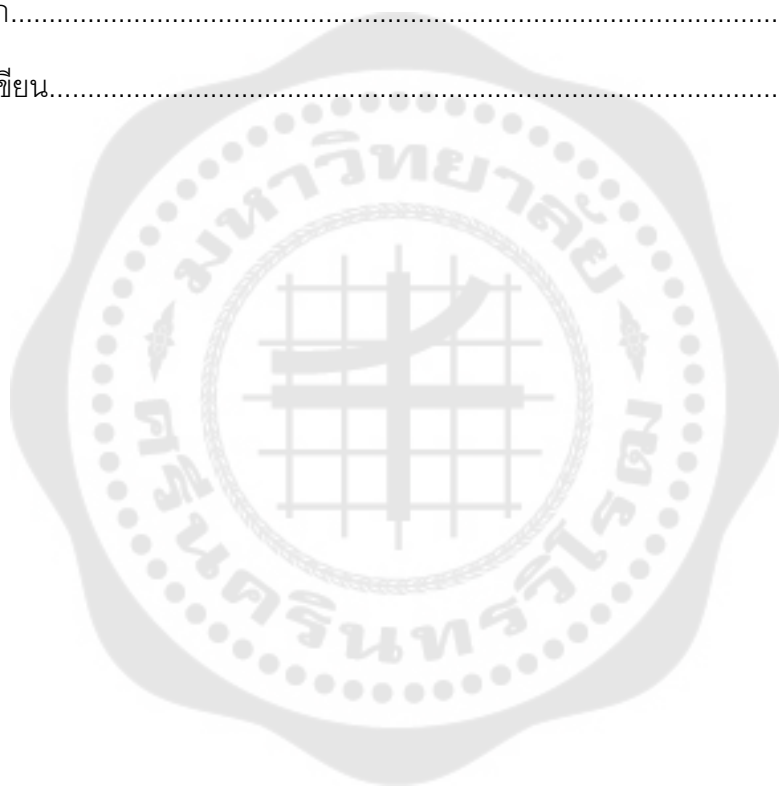
2.2 การศึกษาเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์.....	34
2.3 การศึกษาเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากวรรณกรรม.....	43
บทที่ 3 ประวัติความเป็นมาของศาลตัวละครศักดิ์สิทธิ์ จากเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทย.....	48
3.1 ประวัติความเป็นมาของศาลตัวละครศักดิ์สิทธิ์ประเภทพระ.....	48
3.1.1 ศาลเจ้าพระราม กรุงเทพมหานคร	48
3.1.2 ศาลเจ้าพ่อหลักเมืองซีตชิน จังหวัดสระบุรี.....	51
3.1.3 ศาลเจ้าพระลักษณ กรุงเทพมหานคร	57
3.1.4 ศาลเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษณ-พระราม กรุงเทพมหานคร	59
3.1.5 ศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณ กรุงเทพมหานคร.....	64
3.1.6 ศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณ จังหวัดสมุทรปราการ	65
3.1.7 ศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณ จังหวัดฉะเชิงเทรา	70
3.2 ประวัติความเป็นมาของศาลตัวละครศักดิ์สิทธิ์ประเภทยักษ์.....	77
3.2.1 ศาลพ่อคุณโชน จังหวัดสมุทรสาคร.....	77
3.2.2 ศาลเจ้าพ่อกุมภักดิ์ จังหวัดสระบุรี	81
3.3 ประวัติความเป็นมาของศาลตัวละครศักดิ์สิทธิ์ประเภทลิง.....	86
3.3.1 ศาลเจ้าพ่อกำแหงหนุมาน กรุงเทพมหานคร	86
3.3.2 ศาลเจ้าพ่อหนุมาน กรุงเทพมหานคร	87
3.3.3 ศาลหลวงพ่อหนุมาน จังหวัดสมุทรสงคราม	89
3.3.4 ศาลเจ้าพ่อหนุมาน จังหวัดปราจีนบุรี.....	94
3.3.5 ศาลเจ้าพ่อหนุมาน จังหวัดปราจีนบุรี.....	96
3.3.6 ศาลสมเด็จพระองค์ท่านหนุมาน จังหวัดกาญจนบุรี	97
3.3.7 ศาลเจ้าพ่อหนุมาน จังหวัดเพชรบุรี.....	100
3.3.8 ศาลเจ้าพ่อหนุมาน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์	103

3.3.9 ศาลเจ้าพ่อมัจฉาณู จังหวัดสมุทรสาคร	106
บทที่ 4 พิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทย	116
4.1 พิธีกรรมการนับถือตัวละครพระราม-พระลักษมณ์	116
4.1.1 งานประเพณีแห่เจ็ดเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ จังหวัดสมุทรปราการ	116
4.1.2 งานประจำปีศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา.....	131
4.1.3 งานทำบุญประจำปีศาลเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษมณ์-พระราม กรุงเทพมหานคร	166
4.2 พิธีกรรมการนับถือตัวละครทศกัณฐ์	178
4.3 พิธีกรรมการนับถือตัวละครกุมภกรรณ	197
4.4 พิธีกรรมการนับถือตัวละครหนุมาน	217
4.4.1 งานประจำปีปิดทองหลวงพ่อบุญเฮงยี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม	217
4.4.2 งานประจำปีศาลเจ้าพ่อหนุมาน กรุงเทพมหานคร	237
4.4.3 งานบวงสรวงไหว้ครูสมเด็จพะองค์ท่านหนุมาน จังหวัดกาญจนบุรี	250
4.5 พิธีกรรมการนับถือตัวละครมัจฉาณู	262
งานประจำปีศาลเจ้าพ่อมัจฉาณู จังหวัดสมุทรสาคร	262
บทที่ 5 บทบาทของพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทย.....	292
5.1 บทบาทในระดับชุมชน.....	292
5.1.1 ด้านการปกป้องคุ้มครองคนในชุมชน	292
5.1.2 ด้านการบำบัดเป่าโรคระบาดออกจากชุมชน.....	297
5.1.3 ด้านการรักษาแหล่งน้ำของชุมชน	299
5.1.4 ด้านการสร้างความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของคนในชุมชน	300
5.1.5 ด้านการแสดงอัตลักษณ์ของกลุ่มคนไทยเชื้อสายจีน	302
5.1.6 ด้านการสร้างความบันเทิงให้แก่คนในชุมชน	304
5.2 บทบาทในระดับบุคคล	305

5.2.1	ด้านการเป็นที่พึ่งทางใจ	305
5.2.2	ด้านการประกอบอาชีพ.....	307
5.2.3	ด้านการรักษาโรค.....	310
5.2.4	ด้านการให้โชคลาภ	313
บทที่ 6	วิธีคิดในการเปลี่ยนตัวละครจากนิทานเรื่องรามเกียรติ์ ให้เป็นตัวละครศักดิ์สิทธิ์	316
6.1	วิธีคิดในการเปลี่ยนตัวละครพระราม-พระลักษมณ์ให้เป็นเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์	316
6.1.1	การเชื่อมโยงไม้ศักดิ์สิทธิ์คู่กับตัวละครพระราม-พระลักษมณ์	316
6.1.2	การเชื่อมโยงหลักเมืองขีดขินกับตัวละครพระราม	320
6.1.3	การเชื่อมโยงผิอรักษประจำพื้นที่กับตัวละครพระราม/ พระลักษมณ์	325
6.2	วิธีคิดในการเปลี่ยนตัวละครทศกัณฐ์ให้เป็นเจ้าพ่อคุณโชน	328
6.3	วิธีคิดในการเปลี่ยนตัวละครกุมภกรรณให้เป็นเจ้าพ่อกุมภกัณฐ์	332
6.4	วิธีคิดในการเปลี่ยนตัวละครหนุมานให้เป็นเจ้าพ่อหนุมาน.....	337
6.4.1	การเชื่อมโยงลิงเจ้าที่กับตัวละครหนุมาน	337
6.4.2	การเชื่อมโยงภูมินามสถานที่กับตัวละครหนุมาน.....	344
6.4.3	การเชื่อมโยงวัตถุศักดิ์สิทธิ์ลอยมาทางน้ำกับตัวละครหนุมาน	351
6.4.4	การเชื่อมโยงรูปปั้นกับตัวละครหนุมาน	353
6.4.5	การเชื่อมโยงกับตัวละครหนุมานผ่านร่างทรง.....	355
6.5	วิธีคิดในการเปลี่ยนตัวละครมัจฉานุให้เป็นเจ้าพ่อมัจฉานุ	357
6.6	วิธีคิดในการเปลี่ยนตัวละครบริวารให้เป็นเจ้าพ่อเจ้าแม่บริวาร.....	362
6.6.1	การเชื่อมโยงไม้ศักดิ์สิทธิ์กับตัวละครบริวารของเจ้าพ่อพระราม- พระลักษมณ์	362
6.6.2	การเชื่อมโยงไม้ศักดิ์สิทธิ์กับตัวละครบริวารของเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษมณ์-พระราม	364
6.6.3	การเชื่อมโยงสิ่งศักดิ์สิทธิ์กับตัวละครบริวารของเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์.....	364

6.6.4 การเชื่อมโยงสิ่งศักดิ์สิทธิ์กับตัวละครบริหารของเจ้าพ่อหลักเมือง	365
6.7 บทสังเคราะห์วิธีคิดในการเปลี่ยนตัวละครจากนิทานเรื่องรามเกียรติ์ให้เป็นตัวละคร ศักดิ์สิทธิ์.....	369
6.7.1 พื้นฐานความเชื่อเรื่องเจ้าที่และผีอารักษ์	369
6.7.2 การรับรู้เรื่องรามเกียรติ์ของชาวบ้าน	371
6.7.3 ลักษณะเด่นของตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ที่เอื้อต่อการกลายเป็น ตัวละคร ศักดิ์สิทธิ์	377
6.7.4 การสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่ตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ด้วยพิธีกรรม	379
6.7.5 การผสมผสานความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชนเข้ากับพิธีกรรมการนับถือ ตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์.....	381
บทที่ 7 สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลการวิจัยและข้อเสนอแนะการวิจัย	390
7.1 สรุปผลการวิจัย.....	390
7.2 อภิปรายผลการวิจัย	395
7.2.1 การนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ในฐานะผีอารักษ์.....	395
7.2.2 การนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์สัมพันธ์กับสภาพภูมิศาสตร์ภาคกลาง	396
7.2.3 การนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์สะท้อนปฏิสัมพันธ์ระหว่าง ราชสำนักกับ ชาวบ้านด้านระบบการปกครอง	398
7.2.4 ชาวบ้านส่วนใหญ่รับรู้เฉพาะตัวละครสำคัญจากเรื่องรามเกียรติ์.....	400
7.2.5 การสร้างสรรควัตถุมงคลจากตัวละครเรื่องรามเกียรติ์	401
7.2.6 ความเชื่อมโยงระหว่างเจ้าพ่อหนุมานกับเจ้าพ่อใต้เสี้ยสุกใจ้ว (แห่งเจ็ย)	405
7.2.7 การเชื่อมโยงตำนานประจำถิ่นเรื่องรามเกียรติ์กับประเพณีแห่ยักษ์คู่	410
7.2.8 อิทธิพลของร่างทรงในระบบความเชื่อและพิธีกรรมของสังคมไทย	413
7.2.9 ลักษณะร่วมและลักษณะต่างของความเชื่อและพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่อง รามเกียรติ์กับตัวละครศักดิ์สิทธิ์จากนิทานเรื่องอื่นๆ.....	414

7.2.10 ลักษณะร่วมและลักษณะต่างของความเชื่อและพิธีกรรมการนับถือ ตัวละครจาก นิทานพระราชมงคลของไทย อินเดีย ศรีลังกาและเมียนมา	417
7.2.11 พิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ในบริบทสถานการณ์ การแพร่ ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19)	425
7.3 ข้อเสนอแนะการวิจัย	430
บรรณานุกรม	431
ภาคผนวก.....	439
ประวัติผู้เขียน.....	444

สารบัญตาราง

หน้า

ตาราง 1 เปรียบเทียบสัญลักษณ์ คติความเชื่อและพิธีกรรมการนับถือเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ ในสังคมไทย	75
ตาราง 2 เปรียบเทียบสัญลักษณ์ คติความเชื่อและพิธีกรรมการนับถือเจ้าพ่อหนุมานในสังคมไทย	105
ตาราง 3 สรุปตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ที่กลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในสังคมไทย	114
ตาราง 4 องค์ประกอบและรายละเอียดของงานประเพณีแห่เจ็ดเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ จังหวัดสมุทรปราการ	116
ตาราง 5 สัญลักษณ์และความหมายในงานประเพณีแห่เจ็ดเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ จังหวัด สมุทรปราการ	127
ตาราง 6 องค์ประกอบและรายละเอียดของงานประจำปีศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ จังหวัด ฉะเชิงเทรา.....	131
ตาราง 7 สัญลักษณ์และความหมายในงานประจำปีศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ จังหวัด ฉะเชิงเทรา.....	162
ตาราง 8 องค์ประกอบและรายละเอียดของงานทำบุญประจำปีศาลเสด็จเจ้าพ่อปู่ พระลักษมณ์- พระราม กรุงเทพมหานคร	166
ตาราง 9 สัญลักษณ์และความหมายในงานทำบุญประจำปีศาลเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษมณ์-พระราม กรุงเทพมหานคร	175
ตาราง 10 องค์ประกอบและรายละเอียดของงานประจำปีปิดทองศาลพ่อคุณโชน จังหวัด สมุทรสาคร	178
ตาราง 11 สัญลักษณ์และความหมายในงานประจำปีปิดทองศาลพ่อคุณโชน จังหวัดสมุทรสาคร	193
ตาราง 12 องค์ประกอบและรายละเอียดของงานบวงสรวงเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ จังหวัดสระบุรี	197
ตาราง 13 สัญลักษณ์และความหมายในงานบวงสรวงเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ จังหวัดสระบุรี.....	213

ตาราง 14 องค์ประกอบและรายละเอียดของงานประจำปีปิดทองหลวงพ่อบุเชยี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม	217
ตาราง 15 สัญลักษณ์และความหมายในงานประจำปีปิดทองหลวงพ่อบุเชยี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม	233
ตาราง 16 องค์ประกอบและรายละเอียดของงานประจำปีศาลเจ้าพ่อหนุมาน กรุงเทพมหานคร	237
ตาราง 17 สัญลักษณ์และความหมายในงานประจำปีศาลเจ้าพ่อหนุมาน กรุงเทพมหานคร	247
ตาราง 18 องค์ประกอบและรายละเอียดของงานบวงสรวงไหว้ครูสมเด็จพระองค์ท่านหนุมาน จังหวัดกาญจนบุรี	250
ตาราง 19 สัญลักษณ์และความหมายในงานบวงสรวงไหว้ครูสมเด็จพระองค์ท่านหนุมาน จังหวัดกาญจนบุรี	259
ตาราง 20 องค์ประกอบและรายละเอียดของงานประจำปีศาลเจ้าพ่อมัจฉาณุ จังหวัดสมุทรสาคร	262
ตาราง 21 สัญลักษณ์และความหมายในงานประจำปีศาลเจ้าพ่อมัจฉาณุ จังหวัดสมุทรสาคร ..	282
ตาราง 22 คติความเชื่อจากพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทย	287
ตาราง 23 รูปแบบของพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทยจากความเชื่อดั้งเดิมเรื่องการนับถือผีอารักษ์	288
ตาราง 24 เปรียบเทียบหลักฐานสำคัญของเมืองซีตซิ่น (สระบุรี) กับเมืองละโว้ (ลพบุรี)	323
ตาราง 25 สุรปริศคิดในการเปลี่ยนตัวละครจากนิทานเรื่องรามเกียรติ์ให้เป็นตัวละครศักดิ์สิทธิ์	368

สารบัญรูปภาพ

	หน้า
ภาพประกอบ 1 ศาลเจ้าพระราม กรุงเทพมหานคร	48
ภาพประกอบ 2 พื้นที่ตั้งศาลเจ้าพระรามอยู่บริเวณริมคลองบางกอกใหญ่	50
ภาพประกอบ 3 เสาหินเก่าแก่เชื่อว่าเป็นเสาประโคนปักบอกหลักเขต.....	50
ภาพประกอบ 4 ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง (เมืองซีตชิน) ที่ระลึกเมื่อครั้งสร้างศาลหลักเมือง พ.ศ. 2508	51
ภาพประกอบ 5 ศาลเจ้าพ่อหลักเมืองที่คูเมือง (เมืองซีตชิน)	53
ภาพประกอบ 6 ศาลเจ้าพ่อหลักเมืองซีตชิน จังหวัดสระบุรี	53
ภาพประกอบ 7 เสาหลักเมืองซีตชิน	55
ภาพประกอบ 8 รูปเคารพเจ้าพ่อหลักเมืองซีตชินมีรูปปั้นเจ้าพ่อสุครีพและ เจ้าพ่อหนุมานอยู่ ด้านข้าง.....	56
ภาพประกอบ 9 รูปปั้นเจ้าพ่อทราพที่ตั้งอยู่บริเวณด้านหน้าของศาล.....	56
ภาพประกอบ 10 รูปปั้นเจ้าพ่อทราพที่ตั้งอยู่บริเวณด้านหน้าของศาล	57
ภาพประกอบ 11 บ้ายเก่าแก่ภายในศาลมีข้อความภาษาจีน	58
ภาพประกอบ 12 บ้ายด้านหน้าศาลระบุข้อความว่าศาลเจ้าพระลักษณร์ อำเภอกาษาเจริญ จังหวัด ธนบุรี	58
ภาพประกอบ 13 รูปเคารพเจ้าพระลักษณร์ภายในศาลมีกุมารทองสะพานแล่งศร อยู่ด้านข้าง 2 องค์.....	59
ภาพประกอบ 14 ศาลเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษณร์-พระราม กรุงเทพมหานคร	60
ภาพประกอบ 15 ศาลเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษณร์-พระรามจำลองในซอยชุมชนสุขสันต์ 2	62
ภาพประกอบ 16 เจว็ดเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษณร์-พระรามและเจว็ดบริวารหรือองครักษ์เจ้าพ่อ... 63	
ภาพประกอบ 17 ปลัดขิกที่ศาลเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษณร์-พระราม	63
ภาพประกอบ 18 ร่องรอยของเสาศาลเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษณร์-พระรามของเก่า.....	64

ภาพประกอบ 19 ศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณ กรุงเทพมหานคร.....	65
ภาพประกอบ 20 เจว็ดไม้คู่ภายในศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณ กรุงเทพมหานคร	65
ภาพประกอบ 21 ภาพถ่ายเก่าศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณ จังหวัดสมุทรปราการ	66
ภาพประกอบ 22 ศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณ จังหวัดสมุทรปราการ.....	66
ภาพประกอบ 23 เจว็ดไม้ด้านซ้าย 2 องค์เชื่อว่าเป็นเจ้าพ่อพระรามและเจ้าพ่อพระลักษณ.....	67
ภาพประกอบ 24 รูปเคารพเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณภายในศาล.....	68
ภาพประกอบ 25 เจว็ดไม้บริวารเจ้าพ่อ 5 องค์และเจว็ดเจ้าพ่อแสนที่อยู่ภายในศาล	68
ภาพประกอบ 26 โถงน้ำมนต์ภายในศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณ.....	69
ภาพประกอบ 27 ศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณ จังหวัดฉะเชิงเทรา หลังเก่า.....	71
ภาพประกอบ 28 ศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณ จังหวัดฉะเชิงเทรา หลังเก่า.....	71
ภาพประกอบ 29 ศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณที่อยู่ภายในบ้านเดิม	72
ภาพประกอบ 30 ศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณ เมื่อ พ.ศ. 2535.....	72
ภาพประกอบ 31 ภายในศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณเดิมมีเจว็ดเป็นสัญลักษณ์แทนเจ้าพ่อ .	72
ภาพประกอบ 32 ภาพถ่ายนายบัวนั้ง แซ่ใจ้ว ผู้บริจาคที่ดินสร้างศาล นางเล็ก หลงเจริญ ร้างทรง เจ้าพ่อพระราม คนที่ 1 และนางหลี่ แซ่ปึง ร้างทรงเจ้าพ่อพระราม คนที่ 2.....	73
ภาพประกอบ 33 ศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณ จังหวัดฉะเชิงเทรา	74
ภาพประกอบ 34 ภายในศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณมีเจว็ดและรูปเคารพ เป็นสัญลักษณ์แทน เจ้าพ่อ	74
ภาพประกอบ 35 แผนที่แสดงการกระจายตัวของศาลตัวละครศักดิ์สิทธิ์ประเภทพระในสังคมไทย	76
ภาพประกอบ 36 ภาพถ่ายเก่าภายในศาลพ่อคุณโชนเห็นศิระโชนและหัวจระเข้ ที่มีผู้นำมาถวาย เจ้าพ่อ	78
ภาพประกอบ 37 ศาลพ่อคุณโชน จังหวัดสมุทรสาคร.....	78
ภาพประกอบ 38 เจว็ดพ่อคุณโชนและหัวโชนหลากหลายที่มีผู้นำมาถวายที่ศาล	79

ภาพประกอบ 39 ศาลพ่อคุณน้อย จังหวัดสมุทรสาคร	80
ภาพประกอบ 40 ศาลเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ จังหวัดสระบุรี	81
ภาพประกอบ 41 ภาพถ่ายเก่าศิระระกุ่มภกรรณที่ห้วยมะลิ พระพุทธรบาท	81
ภาพประกอบ 42 ภาพถ่ายเก่าศิระระกุ่มภกรรณที่ห้วยมะลิ พระพุทธรบาท	82
ภาพประกอบ 43 ศิระระกุ่มภกรรณที่ห้วยมะลิ	82
ภาพประกอบ 44 ภาพถ่ายศิระระกุ่มภกรรณที่แขวนอยู่ในศาล	83
ภาพประกอบ 45 หัวโขนยักษ์ภายในศาลเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์	83
ภาพประกอบ 46 ทำนบกั้นน้ำที่ห้วยมะลิ	83
ภาพประกอบ 47 ชาวบ้านนิยมไปจุดธูปเทียนและถวายดอกไม้บายศรีที่ศิระระกุ่มภกรรณ	84
ภาพประกอบ 48 แผนที่แสดงการกระจายตัวของศาลตัวละครศักดิ์สิทธิ์ประเภทยักษ์ในสังคมไทย	85
ภาพประกอบ 49 ศาลเจ้าพ่อกำแหงหนุมาน กรุงเทพมหานคร	86
ภาพประกอบ 50 รูปเคารพเจ้าพ่อกำแหงหนุมานภายในศาล	87
ภาพประกอบ 51 ศาลเจ้าพ่อหนุมาน กรุงเทพมหานคร	88
ภาพประกอบ 52 รูปเคารพเจ้าพ่อหนุมานภายในศาล	88
ภาพประกอบ 53 รูปปั้นลิงภายในศาลเจ้าพ่อหนุมาน	89
ภาพประกอบ 54 ภาพถ่ายเก่าศาลหลวงพ่อหนุมาน จังหวัดสมุทรสงคราม	90
ภาพประกอบ 55 ศาลหลวงพ่อหนุมาน จังหวัดสมุทรสงคราม	90
ภาพประกอบ 56 เจว็ดพ่อปู่หนุมานและรูปปั้นหนุมานภายในศาล	91
ภาพประกอบ 57 ศิระระจระเข้ที่มีคนนำมาถวายเจ้าพ่อที่ศาล	91
ภาพประกอบ 58 เหรียญที่ระลึกหลวงพ่อปู่ศรีราชาและหลวงพ่อหนุมาน งานประจำปีวัดเขาอีสาร พ.ศ. 2516	92
ภาพประกอบ 59 ภาพวาดศาลหลวงพ่อหนุมานภายในพิพิธภัณฑสถานบ้านเขาอีสาร	93
ภาพประกอบ 60 รูปหลวงพ่อปู่หนุมานมีลักษณะคล้ายเทพารักษ์ที่ป้ายหลวงพ่อปู่เขาอีสาร	93

ภาพประกอบ 61 ศาลเจ้าพ่อหนุมาน จังหวัดปราจีนบุรี.....	94
ภาพประกอบ 62 รูปเคารพภายในศาลเจ้าพ่อหนุมาน.....	95
ภาพประกอบ 63 ศาลเจ้าพ่อหนุมาน จังหวัดปราจีนบุรี.....	96
ภาพประกอบ 64 รูปเคารพในศาลเจ้าพ่อหนุมาน	97
ภาพประกอบ 65 ศาลสมเด็จพระองค์ท่านหนุมาน จังหวัดกาญจนบุรี.....	98
ภาพประกอบ 66 รูปเคารพหนุมานภายในศาล.....	99
ภาพประกอบ 67 สิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในศาลสมเด็จพระองค์ท่านหนุมาน.....	100
ภาพประกอบ 68 หนักรูปหนุมานที่มีผู้นับถือนำมาถวายเจ้าพ่อที่ศาล.....	100
ภาพประกอบ 69 ศาลเจ้าหนุมาน จังหวัดเพชรบุรี.....	101
ภาพประกอบ 70 รูปเคารพเจ้าหนุมาน.....	102
ภาพประกอบ 71 ศาลเจ้าพ่อหนุมาน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์	103
ภาพประกอบ 72 รูปเคารพเจ้าพ่อหนุมานภายในศาล.....	104
ภาพประกอบ 73 ศาลเจ้าพ่อมัจฉาณุ จังหวัดสมุทรสาคร	108
ภาพประกอบ 74 รูปหล่อเจ้าพ่อมัจฉาณุภายในศาล.....	109
ภาพประกอบ 75 สิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในศาลเจ้าพ่อมัจฉาณุ	110
ภาพประกอบ 76 รูปปั้นเต่าที่ชาวบ้านนำมาถวายเจ้าพ่อมัจฉาณุ	111
ภาพประกอบ 77 อุปกรณ์ของร่างทรงเจ้าพ่อมัจฉาณุภายในศาล.....	111
ภาพประกอบ 78 แผนที่แสดงการกระจายตัวของศาลตัวละครศักดิ์สิทธิ์ประเภทลิงในสังคมไทย	112
ภาพประกอบ 79 แผนที่แสดงการกระจายตัวของศาลตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ ที่กลายเป็นสิ่ง ศักดิ์สิทธิ์ในสังคมไทย.....	113
ภาพประกอบ 80 ผู้ประกอบพิธีจุดธูปอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์. 118	
ภาพประกอบ 81 ผู้ประกอบพิธีอ่านโองการบวงสรวงเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ และสิ่ง ศักดิ์สิทธิ์ในชุมชน.....	119

ภาพประกอบ 82 เครื่องสังเวद्यเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในชุมชน	119
ภาพประกอบ 83 เครื่องสังเวद्यเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ถวายที่หน้าศาล เมื่อ พ.ศ. 2564 ..	120
ภาพประกอบ 84 การถวายเครื่องสังเวद्यของชาวบ้านบางปลาที่หน้าศาล เมื่อ พ.ศ. 2564.....	121
ภาพประกอบ 85 การสักการะเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์บนศาล เมื่อ พ.ศ. 2564	121
ภาพประกอบ 86 ศิษย์เจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์เตรียมอัญเชิญเจ็ดรวมในขบวนแห่.....	122
ภาพประกอบ 87 ขบวนรถพระพุทธรูป.....	122
ภาพประกอบ 88 ขบวนแห่เจ็ดที่บางปลา มีเจ็ดเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์อยู่ในสองลำดับแรก	123
ภาพประกอบ 89 การรดน้ำเจ็ดแบบรองรับน้ำที่ไหลผ่านเป็นรูปแบบที่สืบทอดมาแต่อดีต	123
ภาพประกอบ 90 การรดน้ำเจ็ดแบบสงฆ์พระ	124
ภาพประกอบ 91 ชาวบ้านบางปลาต่อแถวเพื่อรดน้ำเจ็ดเจ้าพ่อเจ้าแม่องค์ต่างๆ	124
ภาพประกอบ 92 การรดน้ำเจ็ดแบบสงฆ์พระที่ศาล เมื่อ พ.ศ. 2564 เนื่องจากงดการแห่เจ็ดรอบเกาะบางปลา ด้วยสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19)	125
ภาพประกอบ 93 กิจกรรมวิ่งเรียงในยามเย็น.....	125
ภาพประกอบ 94 ละครชาตรีของตำบลบางปลาต้องมารำถวายมือ และแสดงถวายเจ้าพ่อในคืนแรก	126
ภาพประกอบ 95 ละครชาตรี 9 ยอดของตำบลบางปลารำถวายมือหน้าศาล เมื่อ พ.ศ. 2564... ..	126
ภาพประกอบ 96 แผนผังงานประเพณีแห่เจ็ดเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ จังหวัดสมุทรปราการ	129
ภาพประกอบ 97 แผนผังลำดับในขบวนแห่เจ็ดเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ จังหวัดสมุทรปราการ	130
ภาพประกอบ 98 นายพานิช เลิศวิทยาประดิษฐ์ ร่างทรงเจ้าพ่อพระรามรุ่นที่ 3	133
ภาพประกอบ 99 พานเชิญของร่างทรงเจ้าพ่อพระราม	134

ภาพประกอบ 100	พานเชิญของร่างทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่องค์ต่างๆ	135
ภาพประกอบ 101	ร่างทรงเจ้าพ่อพระรามและร่างทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่องค์ต่างๆ ขณะกำลังประทับ ทรง	135
ภาพประกอบ 102	ร่างทรงเจ้าพ่อพระรามและเจ้าพ่อเจ้าแม่องค์ต่างๆ บูชาฟ้าดิน.....	136
ภาพประกอบ 103	ร่างทรงเจ้าพ่อพระรามและเจ้าพ่อเจ้าแม่องค์ต่างๆ บูชาเทวดาและรำยรำรอบ ศาลเกย	137
ภาพประกอบ 104	ร่างทรงเจ้าพ่อพระรามทำน้ำมนต์.....	137
ภาพประกอบ 105	ร่างทรงเจ้าพ่อพระรามเจิมบายศรี	138
ภาพประกอบ 106	ร่างทรงเจ้าพ่อพระรามเจิมบายศรี	138
ภาพประกอบ 107	ร่างทรงเจ้าพ่อพระรามเวียนเทียนบายศรี และส่งแว่นเทียนให้ผู้เข้าร่วมพิธีเวียน	139
ภาพประกอบ 108	ร่างทรงเจ้าพ่อพระรามเวียนเทียนบายศรี และส่งแว่นเทียนให้ผู้เข้าร่วมพิธีเวียน	139
ภาพประกอบ 109	ร่างทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่องค์ต่างๆ รำรำด้วยความรื่นเริง	140
ภาพประกอบ 110	ร่างทรงเจ้าพ่อพระรามโปรดศิษยานุศิษย์.....	140
ภาพประกอบ 111	บรรยากาศพิธีเวียนเทียนบายศรีและการรำรำ ของเจ้าพ่อเจ้าแม่ เมื่อ พ.ศ. 2564	141
ภาพประกอบ 112	บรรยากาศพิธีเวียนเทียนบายศรีและการรำรำ ของเจ้าพ่อเจ้าแม่ เมื่อ พ.ศ. 2564	141
ภาพประกอบ 113	การแสดงระบำศรีวิชัยถวายเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์.....	142
ภาพประกอบ 114	การแสดงรำพलयชุมพลถวายเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์	142
ภาพประกอบ 115	วงปี่พาทย์โรงเรียนวัดบางเกลือ “ประชารัฐบูรัง” บรรเลงประกอบพิธี เมื่อ พ.ศ. 2562	143
ภาพประกอบ 116	วงหัวไม้คณະนายมณี รุ่งแจ่มแจ้ว บรรเลงประกอบพิธี เมื่อ พ.ศ. 2564	143
ภาพประกอบ 117	พระสงฆ์จากวัดบางเกลือสวดให้พรแก่ผู้ร่วมพิธี	144

ภาพประกอบ 118 เครื่องสังเวจเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ที่ชุมชนบางเกลือ	144
ภาพประกอบ 119 เครื่องสังเวจที่เสาฟ้าดิน.....	145
ภาพประกอบ 120 เครื่องสังเวจและโองน้ำมนต์ที่ศาลเกย	145
ภาพประกอบ 121 ร่างทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่องค์ต่างๆ ประทับทรงเพื่อทำพิธีไหว้ครูประจำปี	146
ภาพประกอบ 122 ร่างทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่องค์ต่างๆ ทำน้ำมนต์ที่ศาลเกย.....	146
ภาพประกอบ 123 ร่างทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่องค์ต่างๆ เจิมและปิดทองเจี๊วด	147
ภาพประกอบ 124 ร่างทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่องค์ต่างๆ เจิมและปิดทองเจี๊วด	147
ภาพประกอบ 125 ร่างทรงพ่อปู่ศิวาเทพเจิมลูกมะพร้าวสมมติเป็นช้างในการละเล่นคล้องช้าง	148
ภาพประกอบ 126 ร่างทรงเจ้าแม่พวงชมพูเจิมลูกมะพร้าวสมมติเป็นคชสีในการละเล่นตีคชสี.....	148
ภาพประกอบ 127 การแห่เจี๊วดเวียนรอบศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์.....	149
ภาพประกอบ 128 การแห่เจี๊วดเวียนรอบศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์.....	149
ภาพประกอบ 129 ร่างทรงพ่อปู่ศิวาเทพประพรมน้ำมนต์ที่เครื่องสังเวจไหว้ครูประจำปี.....	150
ภาพประกอบ 130 ยันต์เจ้าพ่อพระรามที่ร่างทรงแจกแก่ผู้ร่วมพิธี.....	151
ภาพประกอบ 131 ยันต์เจ้าพ่อพระรามที่ปริวรรตเป็นอักษรไทยปัจจุบัน	151
ภาพประกอบ 132 เครื่องสังเวจดวงวิญญาณไร้ญาติและบรรพชนผู้ล่วงลับ.....	152
ภาพประกอบ 133 ร่างทรงเจ้าพ่อแสนทำน้ำมนต์	153
ภาพประกอบ 134 ร่างทรงเจ้าพ่อแสนและเจ้าพ่อเจ้าแม่องค์ต่างๆ ร่ายรำที่ลานกลางแจ้ง	153
ภาพประกอบ 135 ร่างทรงเจ้าพ่อแสนแจกเครื่องสังเวจแก่ชาวบ้านที่มาร่วมพิธี	154
ภาพประกอบ 136 ร่างทรงเจ้าพ่อแสนประพรมน้ำมนต์แก่ชาวบ้านที่มาร่วมพิธี.....	154
ภาพประกอบ 137 ร่างทรงเจ้าพ่อพระรามมอบให้ร่างทรงใหม่ประทับทรงเจ้าพ่อแสนแทน เมื่อ พ.ศ. 2564.....	154
ภาพประกอบ 138 ร่างทรงเจ้าพ่อแสนกำลังกินเครื่องสังเวจที่เป็นของสด	155
ภาพประกอบ 139 การละเล่นคล้องช้างของร่างทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่ เมื่อ พ.ศ. 2562	155

ภาพประกอบ 140 การละเล่นคล้องช้างของร่างทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่ เมื่อ พ.ศ. 2562	156
ภาพประกอบ 141 การละเล่นคล้องช้างของร่างทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่ เมื่อ พ.ศ. 2564	156
ภาพประกอบ 142 ร่างทรงเจ้าพ่อพระรามมอบไม้ตีคี่แก่ตัวแทนชาวบ้านบางเกลือ	157
ภาพประกอบ 143 ร่างทรงเจ้าพ่อพระรามอวยชัยให้พรแก่ร่างทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่ในการละเล่นตีคี่	158
ภาพประกอบ 144 การรำลือหลอกระหว่างผู้โยนกับผู้ตีลูกคี่	158
ภาพประกอบ 145 เด็กๆ วิ่งกรูกันเก็บลูกคี่ คือเศษมะพร้าวที่แตกกระจาย เชื่อว่าเป็นอาหาร มงคล	158
ภาพประกอบ 146 ร่างทรงเจ้าพ่อพระรามขณะกำลังออกจากการประทับทรง	159
ภาพประกอบ 147 บรรยายาศช่วงการทิ้งกระจาดแจกข้าวสารอาหารแห้งแก่ชาวบ้านในชุมชน	159
ภาพประกอบ 148 บรรยายาศช่วงการทิ้งกระจาดแจกข้าวสารอาหารแห้งแก่ชาวบ้านในชุมชน	160
ภาพประกอบ 149 แผนผังงานประจำปีศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณณ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา	165
ภาพประกอบ 150 ขบวนแห่เจี๊วดเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษณณ์-พระราม	167
ภาพประกอบ 151 ขบวนแห่เจี๊วดเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษณณ์-พระราม	167
ภาพประกอบ 152 วงดนตรีกลองยาวนำขบวนแห่	168
ภาพประกอบ 153 ป้ายประชาสัมพันธ์การจัดงานและกล่องทำบุญบริเวณหน้าศาล	168
ภาพประกอบ 154 ป้ายแจ้งข่าวการจัดงานที่ตลาดบางซ่อน	169
ภาพประกอบ 155 การใช้ปลัดขิกเจ้าพ่อเจิมอาหาร และร้านค้าที่ตลาดบางซ่อน	169
ภาพประกอบ 156 การใช้ปลัดขิกเจ้าพ่อเจิมอาหาร และร้านค้าที่ตลาดบางซ่อน	170
ภาพประกอบ 157 ผู้อัญเชิญเจี๊วดเจ้าพ่อนำเจี๊วดไปตะที่ศีรษะของผู้ร่วมทำบุญเสมือนการให้พร	170
ภาพประกอบ 158 การแห่เจี๊วดเข้าตรอกซอกซอยในชุมชนบางซ่อน	171
ภาพประกอบ 159 ผู้ประกอบพิธีนำถวายเครื่องสังเวद्यแด่เสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษณณ์-พระราม และ บริวาร	171

ภาพประกอบ 160 เครื่องสังเวศ์เจ้าพ่อปู่พระลักษณ-พระราม	172
ภาพประกอบ 161 เครื่องสังเวศ์บริวารเจ้าพ่อ	172
ภาพประกอบ 162 ชาวบ้านที่เคารพนับถือเดินทางมาสักการะเสด็จเจ้าพ่อปู่ที่ศาล	173
ภาพประกอบ 163 พระสงฆ์จำนวน 9 รูปสวดเจริญพระพุทธมนต์แก่ผู้ร่วมพิธี	173
ภาพประกอบ 164 ชาวบ้านร่วมกันถวายภัตตาหารเพลแด่พระสงฆ์	174
ภาพประกอบ 165 พระสงฆ์ประพรมน้ำมนต์ที่ศาลเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษณ-พระราม	174
ภาพประกอบ 166 แผนผังงานทำบุญประจำปีศาลเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษณ-พระราม กรุงเทพมหานคร	176
ภาพประกอบ 167 แผนผังลำดับในขบวนแห่เจ็ดเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษณ-พระราม กรุงเทพมหานคร	177
ภาพประกอบ 168 ผู้ประกอบพิธีสักการะพ่อคุณโชนเพื่อขออัญเชิญเจ็ดร่วมในขบวนแห่	180
ภาพประกอบ 169 ชาวบ้านสักการะเจ็ดพ่อคุณโชนด้วยธูปเทียนและพวงมาลัย	181
ภาพประกอบ 170 ชาวบ้านจุดประทัดและนำพวงมาลัยรอสักการะ เมื่อเจ็ดพ่อคุณโชนผ่านหน้า บ้าน	181
ภาพประกอบ 171 ขบวนแห่พ่อคุณโชนเป็นการรวมพลังชาวบ้านบ่อในรอบปี	182
ภาพประกอบ 172 การแสดงเชิดสิงโตที่บริเวณทางเข้าศาลพ่อคุณน้อย	182
ภาพประกอบ 173 การแสดงกระต๊วแทงเสื่อที่บริเวณทางเข้าศาลพ่อคุณน้อย	183
ภาพประกอบ 174 การเชิญเจ็ดพ่อคุณโชนมารับเจ็ดพ่อคุณน้อยก่อนแห่ไปร่วมงานประจำปี	183
ภาพประกอบ 175 ผู้อัญเชิญเจ็ดพ่อคุณโชนเจิมหน้าผากให้แก่ชาวบ้าน	184
ภาพประกอบ 176 ชาวบ้านนำน้ำอบมาประพรมที่เจ็ดพ่อคุณโชน	184
ภาพประกอบ 177 ก่อนการเปิดงานมีการจุดประทัดบริเวณสะพานพ่อคุณโชนข้ามคลองสุนัขหอน อันเป็นจุดกำเนิดของความเชื่อถือพ่อคุณโชนตามตำนาน	185
ภาพประกอบ 178 การตั้งโต๊ะถวายเครื่องเซ่นไหว้ของชาวบ้านอีกฝั่ง มีธูปเทียนและอาหารนา ชนิด	185

ภาพประกอบ 179 นายไชยา กังรวมบุตร นายองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านป่อเป็นประธานเปิดงานประจำปีปิดทองศาลพ่อคุณโชน เมื่อ พ.ศ. 2562.....	186
ภาพประกอบ 180 นายไชยา กังรวมบุตร นายองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านป่อเป็นประธานเปิดงานประจำปีปิดทองศาลพ่อคุณโชน เมื่อ พ.ศ. 2562.....	186
ภาพประกอบ 181 ขบวนพ็อนรำของชาวบ้านแสดงถึงความสนุกสนานรื่นเริงประจำปี.....	187
ภาพประกอบ 182 เมื่อแห่เจี๊วดมาถึงศาลพ่อคุณโชนแล้วจะเวียนรอบศาล 3 รอบ ก่อนนำขึ้นประดิษฐาน	187
ภาพประกอบ 183 ชาวบ้านมาร่วมอัญเชิญเจี๊วดพ่อคุณโชนเวียนรอบศาลเชื่อว่าได้บุญกุศลมาก	188
ภาพประกอบ 184 เครื่องสังเวद्यพ่อคุณโชนในงานประจำปี.....	188
ภาพประกอบ 185 บรรยากาศการถวายเครื่องสังเวद्यและการปิดทองเจี๊วดในงานประจำปี.....	188
ภาพประกอบ 186 ชาวบ้านปิดทองเจี๊วดพ่อคุณโชนและเจี๊วดพ่อคุณน้อยในงานประจำปี.....	189
ภาพประกอบ 187 ข้าวตอกหัวโชนและขนมกง อาหารพิเศษในงานประจำปีปิดทอง ศาลพ่อคุณโชน	190
ภาพประกอบ 188 ยาเขียวและรูปแบบการจัดอาหารเป็นถาดถวายแด่พ่อคุณโชน	190
ภาพประกอบ 189 ละครชาตรีจากเพชรบุรีมาแสดงสำหรับผู้ว่าจ้างแก่นเจ้าพ่อประจำปี.....	191
ภาพประกอบ 190 ตึกตากจะเซ้จำนวนมากที่มีผู้นำมาถวายที่ศาลพ่อคุณโชน.....	191
ภาพประกอบ 191 แผนผังงานประจำปีปิดทองศาลพ่อคุณโชน จังหวัดสมุทรสาคร.....	195
ภาพประกอบ 192 แผนผังลำดับในขบวนแห่เจี๊วดพ่อคุณโชน-พ่อคุณน้อย จังหวัดสมุทรสาคร .	196
ภาพประกอบ 193 ตัวแทนชาวบ้านนำเครื่องสังเวद्यและบายศรีคูไปถวายเจ้าพ่อกุ่มภักดิ์ที่ห้วยมะลิ	198
ภาพประกอบ 194 ร่างทรงเจ้าพ่อศรีดอกไม้ขณะกำลังใช้เทียนเจิมเครื่องสังเวद्यเจ้าพ่อกุ่มภักดิ์	199
ภาพประกอบ 195 ปะรำพิธีหลังจากลาเครื่องสังเวद्यเห็นโองน้ำมนต์อยู่ทางด้านข้าง	200
ภาพประกอบ 196 ร่างทรงเจ้าพ่อศรีดอกไม้กำลังเจิมเลขมงคลบนเรือหงส์	201

ภาพประกอบ 197 เรือหงส์ที่เจิมเลขมงคลแล้ว	201
ภาพประกอบ 198 ชาวบ้านบางส่วนร้องรำทำเพลงบวงสรวงเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์.....	202
ภาพประกอบ 199 แม่ค้าในตลาดพุทธบูชาจตุรปูเทียนและถวายพวงมาลัยแด่เจ้าพ่อกุมภกัณฑ์	202
ภาพประกอบ 200 แม่ค้าที่บนบานเรื่องค้าขายไว้มารำถวายเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ที่หน้าศาล	203
ภาพประกอบ 201 ขณะรำทรงกำลังเข้าทรงเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ด้วยการจับด้วยผ้าสีแดง แล้วนำมา โปกที่ศีรษะ.....	204
ภาพประกอบ 202 รำทรงเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์เลือกหัวไชยน์ยักษ์ยอดมาสวม	204
ภาพประกอบ 203 ผ้านุ่ง ผ้าคาดและเข็มขัดที่ใช้ในพิธีเข้าทรงเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์.....	204
ภาพประกอบ 204 หมากพลูและมีดที่ใช้ในพิธีเข้าทรงเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์	205
ภาพประกอบ 205 การไหว้ครุมวยของนักมวยค่ายลูกเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์หน้ารำทรงเจ้าพ่อ.....	205
ภาพประกอบ 206 การชกมวยเป็นมหรสพถวายเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์	206
ภาพประกอบ 207 รำทรงเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ประพรมน้ำมนต์แก่นักมวยค่ายลูกเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์	206
ภาพประกอบ 208 รำทรงเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์เจิมรดของชาวบ้าน	207
ภาพประกอบ 209 ขบวนแห่เจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ ที่ตลาดสดแก่นิคมสงเคราะห์.....	208
ภาพประกอบ 210 ขบวนแห่เจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ ที่ตลาดสดแก่นิคมสงเคราะห์.....	208
ภาพประกอบ 211 รำทรงเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์เจิมหน้าผากให้แก่ชาวบ้าน.....	209
ภาพประกอบ 212 ชาวบ้านร่วมทำบุญในงานบวงสรวงเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์.....	210
ภาพประกอบ 213 ขบวนแห่เจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ผ่านบริเวณประตูทางเข้าวัดพระพุทธบาท	210
ภาพประกอบ 214 ชาวพระพุทธบาทนิยมมาลอยกระทงประจำปีที่ห้วยมะลิ	211
ภาพประกอบ 215 รำทรงเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์เจิมหน้าผากให้แก่กัณฑ์ที่เข้าร่วมขบวนแห่	212
ภาพประกอบ 216 แผนผังงานบวงสรวงเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ จังหวัดสระบุรี	215
ภาพประกอบ 217 แผนผังลำดับในขบวนแห่เจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ จังหวัดสระบุรี	216

ภาพประกอบ 218 เวิร์ดพ็อบป้อนที่อัญเชิญจากศาลในมาประดิษฐาน ที่ศาลหลวงพ่อบุเชยี่
 สาร 219

ภาพประกอบ 219 เวิร์ดพ็อบป้อนบนรถแห่ 220

ภาพประกอบ 220 รถนำขบวนแห่ประชาสัมพันธ์การจัดงานประจำปีปิดทองหลวงพ่อบุเชยี่สาร
 220

ภาพประกอบ 221 พระสงฆ์ทำน้ำมนต์สำหรับประพรมให้แก่ชาวบ้าน..... 221

ภาพประกอบ 222 ชาวบ้านยี่สารเวียนรอบศาล 3 รอบ ก่อนเคลื่อนขบวนแห่..... 221

ภาพประกอบ 223 ชาวบ้านยี่สารเวียนรอบศาล 3 รอบ ก่อนเคลื่อนขบวนแห่..... 222

ภาพประกอบ 224 ชาวบ้านพนมมือไหว้เมื่อรถแห่เวิร์ดพ็อบเคลื่อนผ่านหน้าบ้าน 222

ภาพประกอบ 225 รถโดยสารสองแถวสำหรับชาวบ้านที่ร่วมไปในขบวน 223

ภาพประกอบ 226 รถแห่เวิร์ดพ็อบป้อนเคลื่อนผ่านชุมชนต่างๆ ในพื้นที่จังหวัดเพชรบุรี ราชบุรี
 และสมุทรสงคราม..... 224

ภาพประกอบ 227 แม่ค้าในตลาดแม่กลองนำพวงมาลัยขึ้นมาคล้องที่เวิร์ดพ็อบ..... 224

ภาพประกอบ 228 ไซ้ตัมและประทัดที่ชาวบ้านนิยมนำมาแก้บนหลวงพ่อบุศรีราชาในงานประจำปี
 225

ภาพประกอบ 229 เครื่องสังเวยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในชุมชนยี่สารที่ด้านหน้าศาลหลวงพ่อบุเชยี่สาร . 226

ภาพประกอบ 230 ศาลเกยอยู่บริเวณด้านขวาของศาลหลวงพ่อบุเชยี่สาร 226

ภาพประกอบ 231 กำนันตำบลยี่สารเป็นผู้นำประกอบพิธีจุดธูปเทียนถวายเครื่องสังเวย 227

ภาพประกอบ 232 หมอพรหมณ์อ่านโองการบวงสรวงพ่อบุศรีราชา พ่อบุพูนุมา พ่อบุเจ้าเงินและ
 สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในชุมชนยี่สาร..... 227

ภาพประกอบ 233 หมอพรหมณ์อ่านโองการบวงสรวงพ่อบุศรีราชา พ่อบุพูนุมา พ่อบุเจ้าเงินและ
 สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในชุมชนยี่สาร..... 228

ภาพประกอบ 234 หมอพรหมณ์นำน้ำมนต์ประพรมเครื่องสังเวยในพิธีก่อนลาเครื่องสังเวย ... 228

ภาพประกอบ 235 หมอพรหมณ์นำน้ำมนต์ประพรมแก่ผู้เข้าร่วมพิธี 229

ภาพประกอบ 236	ประธานในพิธีจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย.....	229
ภาพประกอบ 237	พระสงฆ์วัดเขายี่สารสวดเจริญพระพุทธมนต์	230
ภาพประกอบ 238	ประธานในพิธีกราบสักการะและปิดทองหลวงพ่อบุศรัทธา.....	230
ภาพประกอบ 239	ประธานในพิธีปิดทองเจ็ดพ่อบุณมาณ.....	231
ภาพประกอบ 240	การแสดงระบำศรีชัยสิงห์ถวายหลวงพ่อบุศรัทธา.....	231
ภาพประกอบ 241	นักแสดงละครชาตรีรำถวายมือหลวงพ่อบุศรัทธา	232
ภาพประกอบ 242	นำมนต์ศักดิ์สิทธิ์หลวงพ่อบุศรัทธา.....	232
ภาพประกอบ 243	ชาวบ้านกราบสักการะหลวงพ่อบุศรัทธาในงานประจำปี	233
ภาพประกอบ 244	แผนผังงานประจำปีปิดทองหลวงพ่อบุศรัทธา จังหวัดสมุทรสงคราม	235
ภาพประกอบ 245	แผนผังลำดับในขบวนแห่เจ็ดหลวงพ่อบุศรัทธา จังหวัดสมุทรสงคราม ...	236
ภาพประกอบ 246	ตัวอักษรจีนบนป้ายที่แขวนหน้าศาลและหน้าโต๊ะวางเครื่องสังเวย เป็นข้อความ อวยพรแก่ผู้ร่วมงาน.....	238
ภาพประกอบ 247	ตั้งลัง หรือโคมแขวนแบบจีนประดับที่ศาล.....	239
ภาพประกอบ 248	การจุดเทียนมังกรและประทัดเป็นสัญญาณเริ่มพิธี	239
ภาพประกอบ 249	ผู้ประกอบพิธีไหว้ที่ตีแป๊บ หรือเทพฟ้าดิน.....	241
ภาพประกอบ 250	ผู้ประกอบพิธีไหว้เจ้าพ่อหนูมาณ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประธานในศาล.....	241
ภาพประกอบ 251	เครื่องสังเวยถวายเจ้าพ่อหนูมาณ	242
ภาพประกอบ 252	คนไทยเชื้อสายจีนที่มาร่วมงานประจำปี ศาลเจ้าพ่อหนูมาณ	243
ภาพประกอบ 253	คนไทยเชื้อสายจีนที่มาร่วมงานประจำปี ศาลเจ้าพ่อหนูมาณ	243
ภาพประกอบ 254	เมื่อลาเครื่องสังเวยแล้วชาวบ้านจะนำกระดาษเงินกระดาษทองมาเผา.....	244
ภาพประกอบ 255	การขีดสิ่งโตถวายเจ้าพ่อหนูมาณ	244
ภาพประกอบ 256	ป้ายประชาสัมพันธ์งานประจำปีศาลเจ้าพ่อหนูมาณ	245
ภาพประกอบ 257	ป้ายประชาสัมพันธ์งานประจำปีศาลเจ้าพ่อหนูมาณ	245

ภาพประกอบ 258 ผู้ประกอบพิธีจุดธูปเพื่อขอถวายหนังแด่เจ้าพ่อหนุमान	246
ภาพประกอบ 259 ก่อนการฉายหนังกลางแปลงจะต้องฉายการแสดงเบิกโรงของเงินถวายเจ้าพ่อ	247
ภาพประกอบ 260 แผนผังงานประจำปีศาลเจ้าพ่อหนุमान กรุงเทพมหานคร	249
ภาพประกอบ 261 ผู้ประกอบพิธีจุดธูปเทียนวงสรวงไหว้ครูประจำปี	251
ภาพประกอบ 262 ชันครูที่สืบทอดมาจากร่างทรงเจ้าพ่อหนุमान	252
ภาพประกอบ 263 รูปเคารพหนุमानในท่าลงเหลี่ยม	253
ภาพประกอบ 264 ตริและพระขรรค์ อาวุธของร่างทรงเจ้าพ่อหนุमान	253
ภาพประกอบ 265 ผู้ประกอบพิธีจุดธูปบูชาตำรายาบางหนึ่ง	254
ภาพประกอบ 266 เครื่องสังเวद्यถวายกุมารทองและตายาย	254
ภาพประกอบ 267 เครื่องสังเวद्यในงานบวงสรวงไหว้ครูประจำปี	255
ภาพประกอบ 268 เครื่องสังเวद्यที่หลักชัย	255
ภาพประกอบ 269 เครื่องสังเวद्यที่ศาลพระภูมิ	256
ภาพประกอบ 270 น้ำมนต์เจ้าพ่อหนุमान	257
ภาพประกอบ 271 ชาวบ้านนำขวดมารอกน้ำมนต์นำกลับบ้าน	257
ภาพประกอบ 272 ชาวบ้านในชุมชนชุกกุ่มกราบสักการะ เจ้าพ่อหนุमानประจำปี	258
ภาพประกอบ 273 ชาวบ้านในชุมชนชุกกุ่มกราบสักการะ เจ้าพ่อหนุमानประจำปี	258
ภาพประกอบ 274 ชาวบ้านนำเปียร์และพวงมาลัยมาแก้บนเจ้าพ่อ	259
ภาพประกอบ 275 แผนผังงานบวงสรวงไหว้ครูสมเด็จพะองค์ท่านหนุमान จังหวัดกาญจนบุรี	261
ภาพประกอบ 276 ร่างทรงเจ้าพ่อใต้เสียสูกใจวขณะประทับทรง	264
ภาพประกอบ 277 การขึ้นธงชาติ ธงเจ้าพ่อมัจฉาณุและธงเจ้าพ่อเพชรสมุทพร	264
ภาพประกอบ 278 ร่างทรงเจ้าพ่อใต้เสียสูกใจวปียันต์ที่หน้าศาลเจ้าพ่อมัจฉาณุ	265
ภาพประกอบ 279 ร่างทรงเจ้าพ่อใต้เสียสูกใจวประพรมน้ำมนต์ที่เครื่องสังเวद्यและศาลพระภูมิ	265

ภาพประกอบ 280 ร่างทรงเจ้าพ่อไต๋เสี้ยฮุกใจ้วกำลังเจิมและใช้ธงเจ้าพ่อโบกพัดที่เสาทีงเต็ง ทั้ง 5 เสา สำหรับนำไปปักรอบปริมนทลพิธี	266
ภาพประกอบ 281 การปักเสาทีงเต็งที่มุมด้านหน้าของศาลเจ้าพ่อมัจฉาณู.....	267
ภาพประกอบ 282 การปักเสาทีงเต็งที่มุมทิศของศาลเจ้าพ่อมัจฉาณู	267
ภาพประกอบ 283 ภายในศาลเจ้าพ่อมัจฉาณูมีเครื่องสังเวทวางบนโต๊ะ ด้านหน้าเป็นเก้าอี้และเสื่อ ร่างทรงเจ้าพ่อมัจฉาณู.....	268
ภาพประกอบ 284 อุปกรณ์ที่ใช้ในการประกอบพิธีของร่างทรงเจ้าพ่อมัจฉาณูที่มีมาแต่เดิม มีเสื่อ ธง มีด และตราประทับ	269
ภาพประกอบ 285 ตราประทับเจ้าพ่อมัจฉาณูที่มีมาแต่เดิมมี 3 ตรา ประทับเป็นอักษรขอมและ อักษรจีน อ่านได้ว่า หลวงพ่อเกสร เจ้าพ่อมัจฉาและหลวงปู่หมื่นมังกร	269
ภาพประกอบ 286 ร่างทรงเจ้าพ่อไต๋เสี้ยฮุกใจ้วเจิมเครื่องสังเวทภายในศาล	269
ภาพประกอบ 287 ร่างทรงเจ้าพ่อไต๋เสี้ยฮุกใจ้วประพรมน้ำมนต์ที่เครื่องสังเวทภายในศาล	270
ภาพประกอบ 288 ชาวบ้านนิยมปิดทองที่รูปหล่อมัจฉาณูภายในศาล.....	270
ภาพประกอบ 289 ยันต์จากตราประทับเจ้าพ่อมัจฉาณูและกระยาสารท สำหรับแจกแก่ผู้ร่วม ทำบุญ.....	271
ภาพประกอบ 290 การเช็ดสิ่งโตถววยเจ้าพ่อมัจฉาณู.....	271
ภาพประกอบ 291 พระสงฆ์สวดเจริญพระพุทธมนต์เย็นที่บริเวณด้านข้างของศาล	272
ภาพประกอบ 292 ร่างทรงเจ้าพ่อไต๋เสี้ยฮุกใจ้วนำธมาจบที่รูปหล่อมัจฉาณู เพื่อขออนุญาตทำ พิธีกรรม	273
ภาพประกอบ 293 ร่างทรงเจ้าพ่อไต๋เสี้ยฮุกใจ้วเจิมธงเจ้าพ่อมัจฉาณู	273
ภาพประกอบ 294 ร่างทรงเจ้าพ่อไต๋เสี้ยฮุกใจ้วเจิมที่ศีรษะและเท้าของเด็กน้อย	273
ภาพประกอบ 295 ร่างทรงเจ้าพ่อไต๋เสี้ยฮุกใจ้วประพรมน้ำมนต์จากกึ่งทับทิมที่ศีรษะชาวบ้าน .	274
ภาพประกอบ 296 ร่างทรงเจ้าพ่อไต๋เสี้ยฮุกใจ้วมอบยันต์ให้ศิษยานุศิษย์นำไปบูชาติดตัว.....	274
ภาพประกอบ 297 นักแสดงลิเกรำถววยมือหน้าศาลเจ้าพ่อมัจฉาณูก่อนเริ่มการแสดง	275

ภาพประกอบ 298 ร่างทรงเจ้าพ่อโตเสี้ยฮุกโจ้วเจิมศีรษะและนำธงโบกปิดแก่นักแสดงลิเก	275
ภาพประกอบ 299 ร่างทรงเจ้าพ่อโตเสี้ยฮุกโจ้วเจิมที่กลางเวทีก่อนเริ่มการแสดง	276
ภาพประกอบ 300 ชาวบ้านบ้านรางโคกขามร่วมทำบุญตักบาตรตอนเช้า.....	276
ภาพประกอบ 301 ชาวบ้านบ้านรางโคกขามร่วมทำบุญตักบาตรตอนเช้า.....	277
ภาพประกอบ 302 ธงเจ้าพ่อมัจฉาณุลงคาถาทั้ง 4 ด้านล้อมรอบภาพมัจฉาณู.....	277
ภาพประกอบ 303 การถ่ายถอดคาถาที่เขียนบนธงเจ้าพ่อมัจฉาณู.....	278
ภาพประกอบ 304 ร่างทรงเจ้าพ่อโตเสี้ยฮุกโจ้วสำแดงอภินิหารนั่งเก้าอี้ตะปู	279
ภาพประกอบ 305 ร่างทรงเจ้าพ่อโตเสี้ยฮุกโจ้วสำแดงอภินิหารอมเทียน.....	279
ภาพประกอบ 306 ร่างทรงเจ้าพ่อโตเสี้ยฮุกโจ้วสำแดงอภินิหารนำเหล็กแหลมมาที่แขงปาก	280
ภาพประกอบ 307 ของที่นำมาเปี่ยมมีทั้งขนม ผลไม้และชุดเครื่องนอนสมัยใหม่	281
ภาพประกอบ 308 ร่างทรงเจ้าพ่อโตเสี้ยฮุกโจ้วเขียนอักษรจีนลงบนกระดาษเงินกระดาษทอง เพื่อ มอบแก่ผู้เปี่ยมของเซ่นไหว้ได้	281
ภาพประกอบ 309 ชาวบ้านที่เปี่ยมของเซ่นไหว้ได้รับของและน้ำมันจากร่างทรง เจ้าพ่อโตเสี้ยฮุก โจ้ว.....	281
ภาพประกอบ 310 ร่างทรงเจ้าพ่อโตเสี้ยฮุกโจ้วโปรดศิษยานุศิษย์โดยการเจิมที่ฝ่ามือ และประพรม น้ำมัน.....	282
ภาพประกอบ 311 แผนผังงานประจำปีศาลเจ้าพ่อมัจฉาณู จังหวัดสมุทรสาคร.....	286
ภาพประกอบ 312 การแห่เจว็ดเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์รอบเกาะบางปลา	293
ภาพประกอบ 313 การแห่เจว็ดเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษณ-พระรามที่ชุมชนบางซ้อน	293
ภาพประกอบ 314 การแห่เจว็ดพ่อคุณโชนที่ชุมชนบ้านป่อ	293
ภาพประกอบ 315 การแห่เจว็ดพ่อปู่หนุมานในพื้นที่จังหวัดสมุทรสงคราม เพชรบุรี และราชบุรี	294
ภาพประกอบ 316 การแห่เจ้าพ่อกุมภักถ์ในพื้นที่ชุมชนพระพุทธรบาท	294
ภาพประกอบ 317 ธงเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณที่เชิญขึ้นสู่ยอดเสาในวันแรกของงาน	295
ภาพประกอบ 318 ธงเจ้าพ่อมัจฉาณูที่เชิญขึ้นสู่ยอดเสาในวันแรกของงาน	296

ภาพประกอบ 319 การเวียนเทียนบายศรีที่ศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา เพื่อ บันดาลสวัสดิมงคลและปกป้องคุ้มครองผู้ร่วมพิธี	297
ภาพประกอบ 320 ชาวบ้านบางปลาบนนานเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ให้ช่วยขับไล่โรคระบาด ออกจากชุมชน	298
ภาพประกอบ 321 ร่างทรงแจกยันต์เจ้าพ่อพระรามแก่อสม. ที่มาปฏิบัติหน้าที่ตรวจคัดกรอง ผู้ร่วม พิธีสะท้อนการขออำนาจเจ้าพ่อให้ช่วยขับไล่โรคระบาดออกจากชุมชน.....	298
ภาพประกอบ 322 การลอยกระทงในตอนค่ำที่ห้วยมะลิหรือคลองกุมภักถ์ทตน้ำ.....	299
ภาพประกอบ 323 ศิษย์เจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ที่ชุมชนบางปลา จังหวัดสมุทรปราการ ...	300
ภาพประกอบ 324 ศิษย์พ่อคุณโชนที่ชุมชนบ้านบ่อ จังหวัดสมุทรสาคร	301
ภาพประกอบ 325 ศิษย์พ่อคุณโชนที่ชุมชนบ้านบ่อ จังหวัดสมุทรสาคร	301
ภาพประกอบ 326 ศิษย์เจ้าพ่อมัจฉาณูที่ชุมชนบ้านรางโคกขาม จังหวัดสมุทรสาคร.....	301
ภาพประกอบ 327 ศิษย์เจ้าพ่อมัจฉาณูที่ชุมชนบ้านรางโคกขาม จังหวัดสมุทรสาคร.....	302
ภาพประกอบ 328 การพบปะกันของคนไทยเชื้อสายจีนในงานประจำปีศาลเจ้าพ่อหนุมาน	303
ภาพประกอบ 329 การแสดงละครชาตรีของคณะชั้นนาค ทักษณศิลป์ ในงานประจำปี ปิดทองศาล พ่อคุณโชน.....	304
ภาพประกอบ 330 การแสดงลิเกของคณะสายธาร นิยมศิลป์ ในงานประจำปีศาลเจ้าพ่อมัจฉาณู	305
ภาพประกอบ 331 การนำเจี๊วดเสด็จเจ้าพ่อปู่แตะที่ศิระเสมื่อนเจ้าพ่ออวยชัยให้พรแก่ชาวบ้าน	307
ภาพประกอบ 332 ผู้อัญเชิญเจี๊วดพ่อคุณโชนแตะที่เจี๊วดแล้วเจิมที่ศิระชาวบ้าน เสมือนเจ้าพ่อ อวยชัยให้พรแก่ชาวบ้าน	307
ภาพประกอบ 333 ชาวบ้านในชุมชนบ้านรางโคกขามนิยมปักธงเจ้าพ่อมัจฉาณูที่วังกุ่ม เชื่อว่าจะ ทำให้ได้กุ่มมากเป็นพิเศษ	308
ภาพประกอบ 334 ร่างทรงเจ้าพ่อกุมภักถ์ประพรมน้ำมนต์แก่พ่อค้าแม่ค้าบริเวณตลาดพุทธบูชา	309

ภาพประกอบ 335 ผู้แทนชุมชนนำปลัดขิกที่ศาลเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษณ-พระรามเจิมอาหาร และร้านค้าในตลาดบางซอนเชื่อว่าจะทำให้ทำมาค้าขายดี.....	309
ภาพประกอบ 336 ร่างทรงเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์เจิมรถให้แก่ชาวบ้าน.....	310
ภาพประกอบ 337 ร่างทรงเจ้าพ่อพระรามรักษาโรคให้แก่ชาวบ้าน.....	311
ภาพประกอบ 338 ร่างทรงเจ้าพ่อพระรามรักษาโรคให้แก่ชาวบ้าน.....	311
ภาพประกอบ 339 ร่างเจ้าพ่อโตเสี่ยสุกใจรักษาโรคให้แก่ชาวบ้าน.....	312
ภาพประกอบ 340 ชาวบ้านดื่มน้ำมนต์ที่ศาลพ่อคุณอิน จังหวัดสมุทรสาคร.....	313
ภาพประกอบ 341 ชาวบ้านบางปลานิมนับจำนวนเจ็ดที่อัญเชิญมาร่วมงานประจำปี เชื่อว่าเจ้า พ่อให้โชคลาภ.....	314
ภาพประกอบ 342 เลขทางประทัดในงานประจำปีศาลเจ้าพ่อหนุมาน.....	314
ภาพประกอบ 343 ชาวบ้านในชุมชนพระพุทธรูปทองคำแดงที่เรือหงส์.....	315
ภาพประกอบ 344 เจว็ดเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณณ์ของชุมชนบางปลาสะท้อนวิถีคิด การ เชื่อมโยงไม้ตะเคียนคู่กับตัวละครพระราม-พระลักษณณ์.....	318
ภาพประกอบ 345 ศาลเจ้าพ่อพระรามและศาลเจ้าพ่อพระลักษณณ์ที่ชุมชนบางเกลือ.....	318
ภาพประกอบ 346 เจว็ดไม้คู่ที่ชุมชนบางเกลือสะท้อนวิถีคิดการเชื่อมโยงไม้ศักดิ์สิทธิ์คู่ กับตัวละคร พระราม-พระลักษณณ์.....	319
ภาพประกอบ 347 เจว็ดไม้คู่ที่ชุมชนฉิมพลีสะท้อนวิถีคิดการเชื่อมโยงไม้ศักดิ์สิทธิ์คู่ กับตัวละคร พระราม-พระลักษณณ์.....	319
ภาพประกอบ 348 เจว็ดไม้คู่ที่ชุมชนบางซอนสะท้อนวิถีคิดการเชื่อมโยงไม้ศักดิ์สิทธิ์คู่ กับตัวละคร พระลักษณณ์-พระราม.....	320
ภาพประกอบ 349 แท่งหินเก่าแก่ที่เชื่อว่าเป็นหลักเมืองซีดชิน.....	321
ภาพประกอบ 350 ลูกศรพระรามหรือหลักเมืองลพบุรี.....	322
ภาพประกอบ 351 เทวรูปเดิมพบที่ศาลหลักเมืองซีดชิน ปัจจุบันคือเจ้าพ่อพระกาฬ.....	324
ภาพประกอบ 352 รูปเคารพสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมที่ชาวสระบุรีนับถือ.....	324

ภาพประกอบ 353 รูปเคารพเจ้าพ่อหลักเมืองมีลักษณะคล้ายรูปเคารพสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม
สะท้อนวิถีคิดการเชื่อมโยงหลักเมืองขึ้นกับตัวละครพระราม..... 325

ภาพประกอบ 354 คลองบางกอกใหญ่บริเวณหน้าศาลเจ้าพระราม 326

ภาพประกอบ 355 สามแยกตัดระหว่างคลองบางกอกใหญ่กับคลองด่าน ฝั่งขวาคือศาลเจ้าพระ
ลักษณ์..... 326

ภาพประกอบ 356 ศาลเจ้าพระรามสะท้อนวิถีคิดการเชื่อมโยงผีอารักษ์ชุมชนเจ้าพ่อเขาคอก กับตัว
ละครพระราม..... 327

ภาพประกอบ 357 ศาลเจ้าพระลักษณ์สะท้อนวิถีคิดการเชื่อมโยงผีอารักษ์วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ
กับตัวละครพระลักษณ์..... 328

ภาพประกอบ 358 คลองสุนัขหอนบริเวณด้านหน้าศาลพ่อคุณโชน 329

ภาพประกอบ 359 คลองสุนัขหอนบริเวณด้านหน้าศาลพ่อคุณน้อย 329

ภาพประกอบ 360 คลองสุนัขหอน มุมมองจากสะพานพ่อคุณโชน 330

ภาพประกอบ 361 สะพานพ่อคุณโชน สร้างเมื่อ พ.ศ. 2540 โดยกรมโยธาธิการ..... 330

ภาพประกอบ 362 เจริตพ่อคุณโชนและหัวโชนทศกัณฐ์ที่ชาวบ้านนำมาถวาย สะท้อนวิถีคิดการ
เชื่อมโยงศิลปินโชนทศกัณฐ์ที่เสียชีวิตกับตัวละครทศกัณฐ์ 331

ภาพประกอบ 363 เศร พระขรรค์ หอก และกระบอง อาวุธของเจ้าพ่อคุณโชน ที่ชาวบ้านถือใน
ชบวนแห่..... 332

ภาพประกอบ 364 ทำวเสสุวรรณ ยักษ์ทวารบาล ผู้ปกป้องรักษาพระพุทธรูป..... 333

ภาพประกอบ 365 ทำวเสสุวรรณ ยักษ์ทวารบาล ผู้ปกป้องรักษาพระพุทธรูป..... 333

ภาพประกอบ 366 ภาพถ่ายเก่าที่ศิระะกุมภกรรณทนต์น้ำ 334

ภาพประกอบ 367 ศิระะกุมภกรรณทนต์น้ำในห้วยมะลิสะท้อนวิถีคิดการเชื่อมโยง เรื่องกุมภกรรณ
ทนต์น้ำกับตัวละครกุมภกรรณ..... 335

ภาพประกอบ 368 สะพานกุ่มภักดิ์สะท้อนวิถีคิดการเชื่อมโยงตัวละครจากนิทาน กับชื่อสถานที่
ชุมชน..... 336

ภาพประกอบ 369 ชุมชนกุ่มภักดิ์ทตน้ำสะท้อนวิถีคิดการเชื่อมโยงตัวละครจากนิทาน กับชื่อสถานที่ชุมชน.....	336
ภาพประกอบ 370 สภาพโดยรอบของศาลหลวงพ่อหนุมานที่บ้านยี่สารเป็นป่าแสมและโกงกาง.....	338
ภาพประกอบ 371 ป้ายเตือนห้ามให้อาหารลิงภายในชุมชนยี่สาร.....	339
ภาพประกอบ 372 ป้ายเตือนห้ามให้อาหารลิงภายในชุมชนยี่สาร.....	339
ภาพประกอบ 373 ภาพวาดลิงแสมและป่าแสมในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร.....	339
ภาพประกอบ 374 ป้ายประชาสัมพันธ์บ้านเขายี่สาร ในฐานะแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เน้นภาพลิงแสมและป่าแสมที่อุดมสมบูรณ์.....	340
ภาพประกอบ 375 ป้ายประชาสัมพันธ์บ้านเขายี่สาร ในฐานะแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เน้นภาพลิงแสมและป่าแสมที่อุดมสมบูรณ์.....	340
ภาพประกอบ 376 เจริญพ่อนุมานและรูปปั้นหนุมานสีกรที่ชาวบ้านผู้ศรัทธานำมาถวาย สะท้อนวิถีคิดการเชื่อมโยงถึงเจ้าที่บ้านยี่สารกับตัวละครหนุมาน.....	342
ภาพประกอบ 377 บริเวณกลางซอยวุฒากาศ 40 เดิมเป็นจอมปลวก และที่ตั้งศาลเจ้าพ่อนุมาณครั้งแรก.....	343
ภาพประกอบ 378 รูปเคารพเจ้าพ่อนุมาณสะท้อนวิถีคิดการเชื่อมโยงถึงเจ้าที่กับตัวละครหนุมาน.....	343
ภาพประกอบ 379 ศาลเจ้าพ่อด่าน แต่เดิมตั้งอยู่ริมแควหนุมาน แต่ปัจจุบันตั้งอยู่ริมบึงหนุมาน.....	345
ภาพประกอบ 380 แควหนุมานช่วงที่ไหลผ่านอำเภอกบินทร์บุรี.....	347
ภาพประกอบ 381 หนองหนุมาน ปัจจุบันคือแก้มลิงหนุมาน สะท้อนวิถีคิดการเชื่อมโยงภูมินามสถานที่กับตัวละครหนุมาน.....	348
ภาพประกอบ 382 ศาลเจ้าพ่อนุมาน (หนองหนุมาน) ตำบลเมืองเก่า.....	348
ภาพประกอบ 383 ที่ตั้งของศาลเจ้าพ่อนุมาน (หนองหนุมาน) ในปัจจุบัน ทางด้านซ้ายและตรงกลางของภาพจะเห็นภาพที่ตั้งของศาลเดิม.....	348

ภาพประกอบ 384 ศาลเจ้าพ่อปู่หอदानอยู่ในบริเวณใกล้กับศาลเจ้าพ่อหนุมาน (หนองหนุมาน)	349
ภาพประกอบ 385 ศาลใหม่พ่อปู่หอदानอยู่ในบริเวณใกล้กับศาลเจ้าพ่อหนุมาน (หนองหนุมาน)	349
ภาพประกอบ 386 แควหนุมานช่วงที่ไหลผ่านด้านข้างศาลเจ้าพ่อหนุมาน สะท้อนวิถีคิดการเชื่อมโยงภูมินามสถานที่กับตัวละครหนุมาน	350
ภาพประกอบ 387 ศาลเจ้าพ่อหนุมาน (แควหนุมาน) ตำปลกบรินทร์	350
ภาพประกอบ 388 รูปปั้นโขนเรือมัจฉานู แต่นับถือในฐานะเจ้าพ่อหนุมาน สะท้อนวิถีคิดการเชื่อมโยงวัตถุศักดิ์สิทธิ์ลอยมาทางน้ำกับตัวละครหนุมาน	351
ภาพประกอบ 389 เข็มเงินที่ระลึกจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ทำเป็นรูปหนุมานหาวเป็นดาวเป็นเดือน	352
ภาพประกอบ 390 สัญลักษณ์หนุมานหาวเป็นดาวเป็นเดือนที่ป้ายด้านหน้าค่ายธนะรัชต์	353
ภาพประกอบ 391 เจ้าหนุมานสะท้อนวิถีคิดการเชื่อมโยงรูปปั้นกับตัวละครหนุมาน	354
ภาพประกอบ 392 ทำน้ำศาลเจ้าหนุมานรมแม่น้ำเพชรบุรี	354
ภาพประกอบ 393 ภาพถ่ายเก่าเมื่อครั้งนายเปรม่า แก่นสารประกอบพิธีเข้าทรงเจ้าพ่อหนุมาน สะท้อนวิถีคิดการเชื่อมโยงกับตัวละครหนุมานผ่านร่างทรง	356
ภาพประกอบ 394 รูปปั้นหนุมานถือตรีและจักร สัญลักษณ์สำคัญในงานบวงสรวงไหว้ครูประจำปี	356
ภาพประกอบ 395 บริเวณด้านหน้าศาลเจ้าพ่อมัจฉาณาคือชายทะเลฝั่งอ่าวไทย	357
ภาพประกอบ 396 ภาพถ่ายเก่าเมื่อครั้งนายเกษม นวลจันทร์ประกอบพิธีเข้าทรงเจ้าพ่อมัจฉาณู	358
ภาพประกอบ 397 ธงเจ้าพ่อมัจฉาณูมีภาพมัจฉาณูและยันต์ระบุข้อความว่า “มัจฉาณู” สะท้อนวิถีคิดในการเปลี่ยนตัวละครมัจฉาณูให้เป็นเจ้าพ่อมัจฉาณู	359
ภาพประกอบ 398 ตราประทับอักษรขอมเขียนคำว่า “เจ้าพ่อมัจฉา” สะท้อนวิถีคิดในการเปลี่ยนตัวละครมัจฉาณูให้เป็นเจ้าพ่อมัจฉาณู	359

ภาพประกอบ 399 พระราชโองการในนามคณะผู้สำเร็จราชการในพระองค์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อานันทมหิดลชานนามชื่อเรือดำน้ำมัจฉาณู.....	361
ภาพประกอบ 400 ร.ล.มัจฉาณู ลำที่ 2	361
ภาพประกอบ 401 เจริตไม้เจ้าแม่สีดา เจ้าแม่เบญจกาย เจ้าพ่อสุครีพ เจ้าพ่อหนุมานและ เจ้าพ่อ ชมพูปานที่ชุมชนบางปลาสะท่อนวิถีคิดการเชื่อมโยงไม้ศักดิ์สิทธิ์กับตัวละครบรวิวาร ของเจ้าพ่อ พระราม-พระลักษมณ์	363
ภาพประกอบ 402 เจริตบรวิวารหรือองค์รักษ์เจ้าพ่อที่ชุมชนบางซอน สะท่อนวิถีคิดการเชื่อมโยงไม้ ศักดิ์สิทธิ์กับตัวละครบรวิวารของเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษมณ์-พระราม	364
ภาพประกอบ 403 ศาลเจ้าพ่อกำแหงหนุมานตั้งอยู่ในตำแหน่งที่ลดหลั่นกับ ศาลเจ้าพ่อพระราม- พระลักษมณ์สะท่อนวิถีคิดการเชื่อมโยงสิ่งศักดิ์สิทธิ์กับตัวละครบรวิวาร ของเจ้าพ่อพระราม-พระ ลักษมณ์.....	365
ภาพประกอบ 404 รูปเคารพเจ้าพ่อสุครีพและเจ้าพ่อหนุมาน สะท่อนวิถีคิดการเชื่อมโยงสิ่ง ศักดิ์สิทธิ์กับตัวละครบรวิวารของเจ้าพ่อหลักเมือง	366
ภาพประกอบ 405 รูปเคารพเจ้าพ่อทรพา สะท่อนวิถีคิดการเชื่อมโยงสิ่งศักดิ์สิทธิ์กับตัวละคร บรวิวารของเจ้าพ่อหลักเมือง	366
ภาพประกอบ 406 รูปเคารพเจ้าพ่อทรพี สะท่อนวิถีคิดการเชื่อมโยงสิ่งศักดิ์สิทธิ์กับตัวละครบรวิวาร ของเจ้าพ่อหลักเมือง.....	367
ภาพประกอบ 407 หัวไชยักษ์และพระที่ผู้นับถือพ่อคุณโชนนำมาถวาย	372
ภาพประกอบ 408 หัวไชยักษ์ที่ผู้นับถือเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์นำมาถวาย	372
ภาพประกอบ 409 สฐานประดิษฐานรูปเคารพเจ้าพ่อหนุมานเขียนภาพจิตรกรรม หนุมานหาวเป็น ดาวเป็นเดือน.....	373
ภาพประกอบ 410 โฟมแกะสลักรูปพระรามแผลงศรภายในพิพิธภัณฑชุมชนวัดบางปลา.....	374
ภาพประกอบ 411 พระขรรค์และตรี อุปรกรณ์ที่ร่างทรงเจ้าพ่อหนุมานใช้ในการรักษาโรค	374
ภาพประกอบ 412 รูปเคารพเจ้าพ่อพระรามที่บางเกลือมีลักษณะคล้ายรูปเคารพเทพเจ้า ทาง ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู.....	375

ภาพประกอบ 413 รูปเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูแขวนอยู่ภายใน ศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ ที่บางปลา	376
ภาพประกอบ 414 ป้ายคำกล่าวบูชาสักการะเจ้าพ่อหนุมาน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ที่ติดบนศาล	381
ภาพประกอบ 415 เจว็ดเจ้าพ่อเจ้าแม่องค์ต่างๆ ในเกาะบางปลาที่อัญเชิญมาร่วมพิธี	382
ภาพประกอบ 416 ศาลเจ้าพ่อศรีมงคลและเจ้าพ่อแสนตั้งอยู่ด้านข้างศาล เจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ จังหวัดสมุทรปราการ	382
ภาพประกอบ 417 ร่างทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่องค์ต่างๆ ในงานประจำปีศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา	383
ภาพประกอบ 418 การรับทรงเจ้าพ่อแสนจากร่างทรงเจ้าพ่อพระรามที่ชุมชนบางเกลือ	384
ภาพประกอบ 419 เทวรูปในศาลเจ้าพ่อพระกาฬ วัดพระพุทบาท จังหวัดสระบุรี	385
ภาพประกอบ 420 ร่างทรงเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์สักการะเจ้าพ่อดาดง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนพระพุทบาท	385
ภาพประกอบ 421 การตั้งกระถางรูปเจ้าพ่อเจ้าแม่องค์ต่างๆ ภายในศาลเจ้าพ่อหนุมาน	386
ภาพประกอบ 422 สิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนบ้านรางโคกขามภายในศาลเจ้าพ่อมัจฉาณู	386
ภาพประกอบ 423 หลวงพ่อบ้านแหลม สิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนบ้านรางโคกขาม	387
ภาพประกอบ 424 เจ้าพ่อเพชรสมุทร สิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนบ้านรางโคกขาม	387
ภาพประกอบ 425 สิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในศาลสมเด็จพระองค์ท่านหนุมาน จังหวัดกาญจนบุรี	388
ภาพประกอบ 426 เหรียญตุ้มคามรามเทพด้านหนึ่งเป็นรูปพระราม ปัจจุบันลบเลือนจนแทบมองไม่เห็น	402
ภาพประกอบ 427 เหรียญที่ระลึกหลวงพ่อบุศรีราชาและหลวงพ่อนุมานหลากสี ลักษณะเป็นทรงเจว็ด มีรูปเทวดาถือพระขรรค์แบบเทพารักษ์	404
ภาพประกอบ 428 เหรียญที่ระลึกพ่อคุณโชนในพิธีวางศิลาฤกษ์สร้างศาล เมื่อวันที่ 8 สิงหาคม พ.ศ. 2540 ลักษณะเป็นทรงเจว็ด มีรูปเทวดาถือพระขรรค์แบบเทพารักษ์	405

ภาพประกอบ 429 กระจ่างรูปภายในศาลเจ้าพ่อหนุมาน มีข้อความภาษาไทยเขียนว่า “ใต้เสี่ยสุกใจ้ว”	406
ภาพประกอบ 430 แก้วอึ้งของศาลเจ้าพ่อหนุมานมีข้อความอักษรจีนเขียนว่า “ใต้เสี่ยสุกใจ้ว” ...	407
ภาพประกอบ 431 ศาลเจ้าพ่อใต้เสี่ยสุกใจ้วบริเวณชุมชนบ้านรางโคกขาม	408
ภาพประกอบ 432 เจ้าพ่อใต้เสี่ยสุกใจ้ว หรือหิ้งเจีย สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประธานในศาล.....	408
ภาพประกอบ 433 ร่างทรงเจ้าพ่อใต้เสี่ยสุกใจ้วนำยันต์เจ้าพ่อใต้เสี่ยสุกใจ้ว มาปิดที่ป้ายศาลเจ้าพ่อ มัจฉาณู.....	409
ภาพประกอบ 434 หุ่นยักษ์คู่ที่ริมแม่น้ำโขง	411
ภาพประกอบ 435 หุ่นยักษ์คู่ของแต่ละตำบลในอำเภอชานุมานที่ร่วมขบวนแห่เมื่อ พ.ศ. 2562	411
ภาพประกอบ 436 นางรำแต่งหน้าเป็นยักษ์ร่วมพ็อนในขบวนแห่	412
ภาพประกอบ 437 ตำแหน่งทรงแห่งหนึ่งในชุมชนบางปลามีเศียรเทพเจ้าแขก คือพระอิศวรและ พระราม.....	413
ภาพประกอบ 438 ศาลพิเภก วัดกัลยาณี (อยู่ด้านขวาหน้าพระเจดีย์).....	419
ภาพประกอบ 439 ศาลพระรามสร้างขึ้นใหม่เพื่อให้คนมากราบไหว้บูชา ตั้งอยู่ในเมืองมณฑล	422
ภาพประกอบ 440 เศียรพระลักษณ นางสีดา พระราม และพระฤๅษี ที่ศาลพระราม เมือง มณฑล.....	423
ภาพประกอบ 441 เศียรหนุมานและอาวุธคือกระบองที่ศาลพระราม เมืองมณฑล.....	423
ภาพประกอบ 442 ขณะที่ยังไม่ได้ประทับทรง ร่างทรงที่เป็นอสม. คอยประกาศมาตรการ เว้น ระยะห่างและจำกัดคนเข้าร่วมพิธีที่ศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณ จังหวัดฉะเชิงเทรา	427
ภาพประกอบ 443 จุดคัดกรองตรวจวัดอุณหภูมิที่ศาลพ่อคุณโชน จังหวัดสมุทรสาคร เมื่อ พ.ศ. 2564	428
ภาพประกอบ 444 ป้ายงานแห่เจี๊วดเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณของชุมชนบางปลา ที่คณะผู้จัด งานเตรียมไว้ แต่ยังไม่ทันได้แขวนประกาศก็เกิดสถานการณ์โรคระบาด ในเดือนเมษายน พ.ศ. 2564	428

ภาพประกอบ 445 รูปปั้นหนุมานไ้หน้ากากอนามัยที่ศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ จังหวัดสมุทรปราการ สะท้อนถึงการปรับตัวตามสถานการณ์ในพื้นที่..... 429

ภาพประกอบ 446 รูปปั้นมัจฉานุไ้หน้ากากอนามัยที่ศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ จังหวัดสมุทรปราการ สะท้อนถึงการปรับตัวตามสถานการณ์ในพื้นที่..... 429

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ภูมิหลัง

นิทานเรื่องพระรามเป็นเรื่องเล่าที่แพร่หลายมากที่สุดเรื่องหนึ่ง เฉพาะในอินเดียซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดเรื่องนี้ พบทั้งสำนวนมุขปาฐะและสำนวนลายลักษณ์เป็นจำนวนมาก นิทานเรื่องพระรามได้รับความนิยมมากและได้แพร่กระจายเข้าสู่ประเทศต่างๆ เฉพาะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เท่านั้น นอกจากประเทศไทยแล้ว ยังพบในประเทศมาเลเซีย อินโดนีเซีย พม่า ลาว และเขมร แต่ละประเทศก็มีหลายสำนวน นิทานเรื่องพระรามในประเทศไทยพบในรูปแบบต่างๆ ทั่วทุกภาค (ประคอง นิมมานเหมินท์, 2546: 1-2)

ในด้านความแพร่หลายของเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทย ศิราพร ฐิติฐาน (2534: 49) ได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับนิทานพระรามสำนวนท้องถิ่นในสังคมไทยไว้ว่า

ในสังคมไทยมีการปรับเปลี่ยนนิทานพระรามให้เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมในแต่ละภาค ส่งผลให้มีรูปแบบและเนื้อหาแตกต่างกันออกไป นิทานพระรามในล้านนา ภาคอีสาน และภาคใต้ มาจากแหล่งที่ต่างกัน และไม่ได้รับมาจากราชสำนัก เมื่อรับมาแล้วก็ปรับเปลี่ยนให้เข้ากับวัฒนธรรมท้องถิ่น กลายเป็นสำนวนล้านนา สำนวนภาคอีสาน สำนวนภาคใต้ ซึ่งมีรูปแบบและเนื้อหาไม่เหมือนกับรามเกียรติ์สำนวนของราชสำนัก รามเกียรติ์ของราชสำนักก็เกิดจากการผสมผสานของนิทานพระรามเรื่องต่างๆ

อย่างไรก็ดี การสร้างสรรค์นิทานเรื่องพระรามในสังคมไทยไม่เพียงแต่ปรากฏในรูปแบบวรรณกรรมราชสำนักและวรรณกรรมท้องถิ่นเท่านั้น หากแต่ยังอยู่ใน “วิถีชีวิตไทย” หลากหลายด้าน ดังที่เสฐียรโกเศศ (2495: 181-182) กล่าวถึงคติความเชื่อถือในความศักดิ์สิทธิ์ของเรื่องรามเกียรติ์ว่า “เรื่องรามเกียรติ์แต่ก่อนนั้นประชาชนคงนับถือเป็นเรื่องศักดิ์สิทธิ์ เป็นจริง จนมีคติว่า ถ้าใครเขียนรูปในเรื่องรามเกียรติ์ ไม่ไหว้ครุเสียก่อน ก็จะได้รับเคราะห์มีอันเป็นต่างๆ ถ้าเอารูปหรือหัวโขนเข้าบ้านก็ถือว่าร้อนนรก เป็นอย่างเดียวกับเอาพระพุทธรูป บาตร และผ้าเหลืองเข้าบ้าน” และ “ในตำราโหราศาสตร์ของเก่า มักอ้างเรื่องในรามเกียรติ์มาเปรียบเทียบไว้ในข้อที่ทำนาย แสดงว่ารามเกียรติ์เป็นเรื่องที่รู้จักกันแพร่หลายในประเทศไทย” (เสฐียรโกเศศ, 2495: 174)

นอกจากความเชื่อทางโหราศาสตร์ ยังมีการสร้างสรรค์นิทานเรื่องพระรามในรูปแบบการแสดงหนัง โขน ละครใน หุ่น จิตรกรรม ประติมากรรม พระปรางค์ไฮยพระมหากษัตริย์

ตราประจำตำแหน่ง กีฬา พรรณไม้ (เสาวณิต วิงวอน, 2555: 181-183) ในรูปแบบสำนวนไทย เช่น สำนวนกนกขานาก กล่องดวงใจ กลิ้งทูด กุมภกรรณทนต์น้ำ จองถนน ช้างงารี ลูกทรี พุชนัชรตรีเศียร น้ำบ่อน้อย ปล่อยม้าอุปการ ฝี่เสื้อสมุทร พระรามเดินดง พาลีสองหน้า ยักษ์ลักมาลิงพาไป วัตรอยเท้า ศรศิลป์ไม่กินกัน สิ้นรถสิ้นทศโยธา สิบแปดมงกุฏ หนุมานคลุกฝุ่น เหาะเหินเกินลงกา องคตพดหาง (ศักดิ์ศรี แย้มนั้ดดา, 2553)

เรื่องเล่าเกี่ยวกับรามเกียรติ์ยังมีปรากฏเป็น “ภูมินามและตำนานสถานที่” ทั่วประเทศ ตัวอย่างเช่นชื่อ “ทะเลชุบศร” ในจังหวัดลพบุรี เชื่อกันว่าพระรามนำศรพรหมมาศรมาชุบก่อนจะแผลง ในจังหวัดชัยนาทมีเขาแห่งหนึ่งขึ้นชื่อ “เขาสรรพยา” ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นเขาที่หนุมานไปเอาต้นยาสังกรณีตรีชวาการรักษาพระลักษณที่ถูกหอกโมกขศักดิ์ของกุมภกรรณ ที่จังหวัดสระบุรีมี “เขาขาด” ชาวบ้านเล่าว่าเขาถูกนี้ถูกกรรณของทศกัณฐ์กระแทก ขณะที่ทศกัณฐ์กำลังลักนางสีดาใส่ท้ายรถมา ที่จังหวัดชลบุรีมี “ห้วยสุครีพ” และที่จังหวัดพัทลุงมี “ถ้ำพาลี” ชื่อสถานที่ทั้งสองแห่งนี้เกิดจากความเชื่อของชาวบ้านว่าเป็นสถานที่ที่พาลีและทรีรบกัน เมื่อพาลีชนะ โลหิตของทรีทำให้ดินในบริเวณนั้นเป็นสีแดง ที่จังหวัดนครราชสีมา “เขาทรี” และ “ถ้ำทรี” ชาวบ้านเชื่อว่าเมื่อพาลีรบชนะควายทรีได้ขว้างทรีมาตกตรงนั้น ชื่อสถานที่อื่นเนื่องด้วยรามเกียรติ์นี้มีมากและมีอยู่ทั่วทุกภาคในประเทศไทย แสดงว่าเรื่องรามเกียรติ์ย่อมเป็นที่รู้จักกันดีทั่วไป จนทำให้เกิดตำนานและชื่อสถานที่เหล่านี้ได้ (มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์, 2534: 71; สมพร สิงห์โต, 2538: 37; เสฐียรโกเศศ, 2495: 182-186) ผาสุข อินทราวุธ (2545: 11-14) ยังได้ศึกษาตำนานเมืองลพบุรีที่สอดคล้องกับหลักฐานทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์พบว่าเกี่ยวข้องกับเรื่องรามเกียรติ์แทบทั้งหมด เช่น เขาทับควาย ตำบลท่าหิน หนองหัวกระบือ เขาวงพระจันทร์ ทะเลชุบศร เขาสมอคอน ซึ่งให้รายละเอียดทางภูมิศาสตร์สถานที่ผูกโยงกับนิทานเรื่องดังกล่าว เช่นเดียวกับทัศนียาทานตวณิข (2548: 135-136) ศึกษาพบว่าเหตุการณ์การสู้รบของทรีกับพาลีเป็นคำอธิบายภูมินามหลายแห่งในตำบลบางพระ จังหวัดชลบุรี เป็นที่มาของชื่อถ้ำ เขาฉลาก หัวอีสง หัวโกรก ห้วยสุครีพ และบ้านไรดินแดง เสฐียรโกเศศ (2495: 186) กล่าวว่า “เรื่องชื่อตำบลและสถานที่ที่มีตำนานมาจากเรื่องรามเกียรติ์ยังมีอยู่อีกมาก ถ้าได้เก็บรวบรวมก็คงมีประโยชน์ในการสืบสาวราวเรื่องได้ไม่น้อย เพราะแต่ก่อนนี้ ถ้าจะย้อนหลังขึ้นไปไม่กี่ปี ก็ยังได้ยินชาวบ้านถือกันว่ารามเกียรติ์นั้นเป็นเรื่องจริงและว่าเรื่องเกิดขึ้นในประเทศไทย”

นอกจากนั้น ยังพบการกล่าวถึงความศักดิ์สิทธิ์ของตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ในวรรณกรรมประกอบพิธีกรรมของราชสำนักและชาวบ้าน แสดงให้เห็นถึงมิติด้าน “ความเชื่อและพิธีกรรม” เช่นใน *ลิลิตโองการแข่งน้ำ* วรรณคดีสมัยอยุธยาตอนต้น ดังความว่า

๐ เคล้าฟ้าเคลือยกเปลวลาม
พระรามพระลักษณชักรอ

สิบหน้าเจ้าอสูรช่วยดู
แผนทูลเขาเงือกปล้ำช่วยดู ฯ

(พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทย สมัยอยุธยา ลิลิตโองการแข่งน้ำ, 2545: 3)

กวีกล่าวถึงตัวละครทศกัณฐ์ในชื่อสิบหน้าเจ้าอสูร ตัวละครพระรามและพระลักษณ ซึ่งได้อัญเชิญมาร่วมในพิธีกรรมแข่งน้ำในฐานะเทพผู้มีฤทธิ์

ใน *พระตำราครอบโคลนละคอน เล่ม 2 ฉบับหลวง ครั้นรัชกาลที่ 4* ปรากฏชื่อตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ ได้แก่ พिरาพป่า สุครีพ พาลี หนุมาน องคต ชมพูปาน พระราม พระลักษมณ์ พิเภก สดาญ กุมภกรรณ อินทรชิต ที่อัญเชิญมาร่วมประชุมในพิธี ดังความว่า

ข้าพเจ้าจะขอเชิญพระอิศวร พระนารายณ์ พระพุทธชินนิก พระพุทธชินนาย พระพวย พระพาย องค์อุมาภคคี พระลักษมี นางขมุขี นางมณีเมขลา พระอินทร์ พระพรหม พระยม พระกาล ท้าวจตุโลกบาลทั้ง 4 พระมาตุลี หัศกัณฐ์โกวาทน พระพิรุณ พรหมโลก พรหมจักร ทิพนตร พระเพชรฉลูกัน บัญจยมนา นางพระธรณี นางพระคงคา เขาพระสุเมรุราช ท้าวไพจิตราสูร พระยาครุฑ พระยานาค ปลาอานนท์ คชสีห์ ราชสีห์ อินทรีดง **พिरาพป่า สุครีพ พาลี หนุมาน องคต ชมพูปาน พระราม พระลักษมณ์ พิเภก สดาญ กุมภกรรณ** อรหัน กิณรี กิณร เพชรพระยาธร ไกรสร กุมภภัณฑ์ อนันตยักษ วัฒนุราช **อินทรชิต** รามสูรเรื่องฤทธิ ท้าวอรชุน กระบินธุราช...ขอเชิญมาช่วย ข้าพเจ้าทุกนิคมขอบจักรวาล เทวดาทั้งสิบห้องช่องวิมานชั้นสวรรค์ ขอเชิญมาประชุมพร้อมกันในวันนี้

(พิธีไหว้ครูและตำราครอบโคลนละคอน, 2494: 22-23)

ในสังคมไทยปัจจุบันพบว่ามี ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ มีศาลและเรื่องเล่าที่เกี่ยวข้อง แสดงให้เห็นถึงการเคารพนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน โดยมักเรียกตัวละครศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้นว่า “เจ้าพ่อ” หรือ “เจ้าแม่”

ภายในศาลตัวละครศักดิ์สิทธิ์จากเรื่องรามเกียรติ์มักปรากฏสัญลักษณ์เป็นเจ็ดเจ็ด หมายถึง แผ่นไม้รูปคล้ายใบเสมา เขียนเป็นรูปเทวดาสัปตเคราะห์สำหรับพิธีบูชาพระเคราะห์ แผ่นไม้รูปคล้ายใบเสมา เขียนเป็นรูปพระภูมิชัยมงคล ตั้งประจำศาลพระภูมิ หรือใช้ว่า ตระเว็ด

หรือเตวี่ด (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554, 2556: 334) รูปในเจ็ดพระภูมิของไทยมักทำเป็นเทวดาถือพระขรรค์ บางทีทำเป็นรูปเทวดา มือหนึ่งถือสมุดดำ อีกมือถือแส้ คล้ายกับคติของจีน ซึ่งเป็นผู้รักษาทะเบียนมนุษย์ในหมู่บ้านซึ่งอยู่ในท้องที่ของพระภูมิใดกระทำความผิดหรือบาป พระภูมิก็จดลงเป็นบันทึกไว้ในทะเบียน (เสฐียรโกเศศ, 2515: 343) บางแห่งเป็นรูปเคารพตามลักษณะของตัวละคร เช่น พระราม พระลักษมณ์ หนุมาน ในขณะที่บางแห่งมีหัวโขนเป็นสัญลักษณ์ เช่น หัวโขนทศกัณฐ์ หัวโขนกุมภกรรณ เป็นต้น

จากความเชื่อถึงความศักดิ์สิทธิ์ของตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์กลายเป็นการยอมรับนับถือในฐานะผีอารักษ์ของชุมชน มีบทบาทคอยปกป้องคุ้มครองคนในชุมชน ดังที่ศิริพร ณ ถลาง (2555: 45) กล่าวถึงการนับถือผีอารักษ์ไว้ว่า “ผีอารักษ์ (guardian spirits) เป็นผีที่ปกป้องรักษาให้ความปลอดภัยกับผู้คนในขอบเขตของพื้นที่ (territorial spirits)” และกล่าวถึงประเภทและชื่อเรียกผีเจ้าที่หรือผีอารักษ์ในแต่ละพื้นที่ไว้ความว่า

คนที่พูดภาษาตระกูลไทที่อยู่นอกประเทศไทยและคนไทยในประเทศไทยล้วนมีความเชื่อเรื่อง “เจ้าที่” (Lord of the Land) หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็น “เจ้าของพื้นที่” ซึ่งเราอาจเรียกว่าเป็น “ผีอารักษ์” เพราะมีหน้าที่หลักในการให้การคุ้มครองคนในพื้นที่ให้ปลอดภัย ซึ่งแจกแจงได้ในหลายระดับพื้นที่ เช่น ผีเรือน พระภูมิ เจ้าที่ เป็นอารักษ์ระดับครัวเรือน (house spirits) ผีบ้านซึ่งเป็นอารักษ์ระดับหมู่บ้าน (village guardian spirits) ซึ่งในภาคต่างๆ มีชื่อเรียกต่างๆ กัน คนไทยทางภาคเหนือเรียกว่า เสือบ้าน คนไทลื้อ คนไทใหญ่ ก็มีผีอารักษ์ที่มักเรียกว่า เสือบ้าน หรือ เจ้าบ้าน และมักมีการตั้ง หอเสือบ้าน หรือ ศาลเจ้าบ้าน ไว้ต้นทางเข้าหมู่บ้านหรือทำหมู่บ้านเพื่อปกป้องดูแลผู้คนในเขตปริมณฑลหมู่บ้านรวมทั้งดูแลไร่นาของชาวบ้านด้วย ส่วนทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศและคนลาวมีผีอารักษ์ระดับหมู่บ้านที่เรียกว่า ผีปู่ตา ซึ่งก็จะมี ศาลปู่ตา ส่วนในระดับเมือง ก็จะมีผีเมือง (city guardian spirits) ทั้งนี้อาจใช้คำต่างกันไปในแต่ละกลุ่มว่า ผีเมือง เสือเมือง หลักเมือง หรือ ผีมหาดศักดิ์ หากเป็นระดับประเทศ ก็จะมีพระสยามเทวาธิราช

ความเชื่อถือตัวละครศักดิ์สิทธิ์จากเรื่องรามเกียรติ์ในฐานะผีอารักษ์ของชุมชนก่อให้เกิดพิธีกรรมบวงสรวงสักการะบูชาประจำปี ปรากฏรูปแบบของพิธีกรรมที่หลากหลายแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ ทั้งยังประกอบด้วยสัญลักษณ์ที่สื่อความหมายถึงตัวละครและสิ่งที่เกี่ยวข้องกับ

ตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ เช่น เจริตหรือรูปเคารพเจ้าพ่อ อาวุธของเจ้าพ่อ สีกายของเจ้าพ่อ อาหารในฐานะเครื่องสังเวทของเจ้าพ่อ ตลอดจนกิริยาท่าทางของร่างทรงเจ้าพ่อที่ล้วนมีความหมายซ่อนอยู่ทั้งสิ้น

จากความสำคัญของข้อมูลความเชื่อและพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทย นำไปสู่คำถามวิจัยว่า ความเชื่อและพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทยแสดงให้เห็นวิถีคิดในการเปลี่ยนตัวละครจากนิทานให้เป็นตัวละครศักดิ์สิทธิ์อย่างไร เมื่อคนในชุมชนยอมรับนับถือแล้วมีคติการนับถือร่วมกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นๆ ของชุมชนอย่างไร แสดงออกในรูปแบบของพิธีกรรมที่มีระบบสัญลักษณ์และความหมายอย่างไร นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังสนใจศึกษาว่า พิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทยมีบทบาทอย่างไรในปัจจุบัน มีลักษณะที่เหมือนคล้ายหรือแตกต่างกันหรือไม่ เช่น ชุมชนที่นับถือเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ ชุมชนที่นับถือเจ้าพ่อหนุมาน เป็นต้น

เนื่องจากข้อมูลดังกล่าวยังไม่เคยมีการศึกษารวบรวมมาก่อน ข้อมูลที่ได้จะเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่ช่วยขยายพรมแดนการศึกษาเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทยในมิติความเชื่อและพิธีกรรมด้วยวิธีวิทยาทางคติชนวิทยา เพื่อให้เห็นลักษณะร่วมและลักษณะต่างของพิธีกรรมและเห็นวิถีคิดของคนไทยในการผูกโยงความศักดิ์สิทธิ์ของตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ให้กลายเป็นผีอารักษ์ของชุมชน ซึ่งเป็นกระบวนการทำให้เป็นท้องถิ่น (localization) รูปแบบหนึ่ง

1.2 ความมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อรวบรวมพิธีกรรมการนับถือตัวละครต่างๆ จากเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทย
2. เพื่อวิเคราะห์บทบาทของพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทย
3. เพื่อวิเคราะห์วิถีคิดในการเปลี่ยนตัวละครจากนิทานให้เป็นตัวละครศักดิ์สิทธิ์

1.3 สมมติฐานของการวิจัย

พิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทยมีลักษณะเป็นพิธีกรรมการนับถือความศักดิ์สิทธิ์ของตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ในฐานะผีอารักษ์ของชุมชน ชาวบ้านในชุมชนรับรู้เรื่องรามเกียรติ์จากหลายทาง เช่น ศิลปะการแสดง ศิลปกรรม ยันต์และคาถาอาคม พิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู พิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ประกอบด้วยสัญลักษณ์ทั้งในรูปแบบวัตถุสัญลักษณ์และพฤติกรรมสัญลักษณ์ที่สื่อความหมายถึงตัวละครและสิ่งที่เกี่ยวข้องกับตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ พิธีกรรมดังกล่าวมีบทบาทสำคัญทั้งในระดับบุคคล

และในระดับชุมชน ทั้งการปกป้องคุ้มครองคนในชุมชน การรักษาโรคภัยไข้เจ็บของคนในชุมชน ตลอดจนเป็นที่พึ่งทางใจของคนในชุมชน

1.4 ความสำคัญของการวิจัย

1. ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทย
2. เข้าใจบทบาทของพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทย
3. เข้าใจวิถีคิดของคนไทยในการเปลี่ยนตัวละครจากนิทานให้เป็นตัวละครศักดิ์สิทธิ์

1.5 ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตพื้นที่ศึกษาข้อมูลประวัติความเป็นมาของศาลตัวละครศักดิ์สิทธิ์จากเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทย รวม 18 ศาล โดยได้ข้อมูลศาลจากหนังสือ เอกสารและงานวิจัย อินเทอร์เน็ตและการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ แบ่งเป็น 3 ประเภท ได้แก่ ตัวละครประเภทพระ ตัวละครประเภทยักษ์ และตัวละครประเภทลิง

ตัวละครประเภทพระ จำนวน 7 ศาล ได้แก่

1. ศาลเจ้าพระราม แขวงวัดท่าพระ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร
2. ศาลเจ้าพ่อหลักเมืองซีตชิน ตำบลบ้านหม้อ อำเภอบ้านหม้อ จังหวัดสระบุรี
3. ศาลเจ้าพระลักษณ แขวงปากคลองภาษีเจริญ เขตภาษีเจริญ

กรุงเทพมหานคร

4. ศาลเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษณ-พระราม แขวงวงศ์สว่าง เขตบางซื่อ

กรุงเทพมหานคร

5. ศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณ แขวงจิมพลี เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร

6. ศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณ ตำบลบางปลา อำเภอบางพลี จังหวัด

สมุทรปราการ

7. ศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณ ตำบลบางเกลือ อำเภอบางปะกง จังหวัด

ฉะเชิงเทรา

ตัวละครประเภทยักษ์ จำนวน 2 ศาล ได้แก่

1. ศาลพ่อคุณโชน ตำบลบ้านบ่อ อำเภอมือง จังหวัดสมุทรสาคร
2. ศาลเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ ตำบลพระพุทธรบาท อำเภพระพุทธรบาท จังหวัดสระบุรี

ตัวละครประเภทลิง จำนวน 9 ศาล ได้แก่

1. ศาลเจ้าพ่อกำแหงหนุมาน แขวงจิมพลี เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร

2. ศาลเจ้าพ่อหนุमान แขวงบางค้อ เขตจอมทอง กรุงเทพมหานคร
 3. ศาลหลวงพ่อหนุमान ตำบลยี่สาร อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม
 4. ศาลเจ้าพ่อหนุमान ตำบลเมืองเก่า อำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี
 5. ศาลเจ้าพ่อหนุมาน ตำบลกบินทร์ อำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี
 6. ศาลสมเด็จพระองค์ท่านหนุมาน ตำบลท่ามะขาม อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี
 7. ศาลเจ้าหนุมาน ตำบลท่าราบ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี
 8. ศาลเจ้าพ่อหนุมาน ตำบลเขาน้อย อำเภอปราณบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์
 9. ศาลเจ้าพ่อมัจฉาญ ตำบลพันท้ายนรสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร
2. ขอบเขตพื้นที่ศึกษาพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทย
คัดเลือกเฉพาะพิธีกรรมระดับชุมชนที่ยังถือปฏิบัติสืบทอดอยู่ในปัจจุบัน รวม 9 พิธีกรรม ได้แก่
1. งานประเพณีแห่เจ็ดเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ ตำบลบางปลา อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ
 2. งานประจำปีศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ ตำบลบางเกลือ อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา
 3. งานทำบุญประจำปีศาลเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษมณ์-พระราม แขวงวงศ์สว่าง เขตบางซื่อ กรุงเทพมหานคร
 4. งานประจำปีปิดทองศาลพ่อคุณโชน ตำบลบ้านบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร
 5. งานบวงสรวงเจ้าพ่อกุ่มภักดิ์ ตำบลพระพุทธรบาท อำเภอพระพุทธรบาท จังหวัดสระบุรี
 6. งานประจำปีปิดทองศาลหลวงปู่เขายี่สาร ตำบลยี่สาร อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม
 7. งานประจำปีศาลเจ้าพ่อหนุมาน แขวงบางค้อ เขตจอมทอง กรุงเทพมหานคร
 8. งานบวงสรวงไหว้ครูสมเด็จพระองค์ท่านหนุมาน ตำบลท่ามะขาม อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี
 9. งานประจำปีศาลเจ้าพ่อมัจฉาญ ตำบลพันท้ายนรสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร

ในงานวิจัยนี้ ไม่รวมการศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่อง รามเกียรติ์ตามคติศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ตลอดจนความเชื่อและพิธีกรรมการนับถือเทพเจ้า ไต๋เสี่ยฮุกโก้ว (หั่งเจี๋ย) ตามธรรมเนียมจีน เนื่องจากมีรายละเอียดของข้อมูลที่แตกต่างออกไป

1.6 ข้อตกลงเบื้องต้น

1. คำว่า “เจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์” ที่ใช้ในงานวิจัยนี้ หมายถึง ตัวละครพระราม-พระลักษมณ์จากเรื่องรามเกียรติ์ที่กลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มีเจ็ดหรือรูปเคารพเป็นสัญลักษณ์แทน มีชื่อเรียกแตกต่างกันไป ได้แก่ เจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ เจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ เสด็จ เจ้าพ่อปู่พระลักษมณ์-พระราม ทั้งนี้ ผู้วิจัยสะกดชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามข้อมูลที่ได้จากชุมชน

2. คำว่า “เจ้าพ่อหนุมาน” ที่ใช้ในงานวิจัยนี้ หมายถึง ตัวละครหนุมาน ลิงจากเรื่อง รามเกียรติ์ที่กลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มีเจ็ด รูปปั้นหรือรูปแกะสลักเป็นสัญลักษณ์แทน มีชื่อเรียกแตกต่างกันไป ได้แก่ เจ้าพ่อหนุมาน เจ้าพ่อกำแหงหนุมาน เจ้าพ่อหนุมาณ เจ้าพ่อหนุมาณ เจ้าหนุมาณ หลวงพ่อหนุมาน พ่อปู่หนุมาน พ่อปู่หัวละมาน และสมเด็จพระองค์ท่านหนุมาน ทั้งนี้ ผู้วิจัยสะกดชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามข้อมูลที่ได้จากชุมชน

1.7 วิธีดำเนินการวิจัย

1. ศึกษาข้อมูลจากหนังสือ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
2. เก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของศาลตัวละครศักดิ์สิทธิ์ จากเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทย จำนวน 18 แห่ง ระหว่าง พ.ศ. 2561-2564 โดยได้ข้อมูลศาลจากหนังสือ เอกสารและงานวิจัย อินเทอร์เน็ตและการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องในพื้นที่
 - การสัมภาษณ์ โดยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เช่น ผู้ดูแลศาล ผู้ประกอบพิธี ร้างทรง (ในกรณีที่มีการเข้าทรง) ผู้เข้าร่วมพิธี ผู้สูงอายุและคนในชุมชนที่เกี่ยวข้อง
 - การสังเกตการณ์ โดยการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและแบบไม่มีส่วนร่วม
3. วิเคราะห์ข้อมูลพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทย จำนวน 9 พิธีกรรม
 - วิเคราะห์องค์ประกอบของพิธีกรรม จากการสัมภาษณ์และการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม วิเคราะห์ตีความความหมายของสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีกรรม โดยใช้แนวคิดหรือทฤษฎีเกี่ยวกับการศึกษาพิธีกรรม
4. วิเคราะห์ข้อมูลบทบาทของพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทย โดยใช้แนวคิดหรือทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่

5. วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลวิธีคิดในการเปลี่ยนตัวละครจากนิทานเรื่องรามเกียรติ์ให้เป็นตัวละครศักดิ์สิทธิ์

6. เรียบเรียงและเสนอผลการศึกษา

1.8 แนวคิดหรือทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดหรือทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่ แนวคิดเกี่ยวกับอนุภาคทางคติชนวิทยา แนวคิดหรือทฤษฎีเกี่ยวกับการศึกษาพิธีกรรม และแนวคิดหรือทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่

1. แนวคิดเกี่ยวกับอนุภาคทางคติชนวิทยา

อนุภาคทางคติชนวิทยา (motif) หมายถึง หน่วยย่อยในนิทานที่อยู่ในสังคมหนึ่งๆ และมีการสืบทอดเพราะมีลักษณะแปลก ไม่ธรรมดา มีความน่าสนใจทางจินตนาการและความนึกคิด อาจเป็นอนุภาคตัวละคร อนุภาควัตถุสิ่งของ อนุภาคเหตุการณ์หรือพฤติกรรมของตัวละคร (ศิริพร ณ กลาง, 2552: 40) เช่น ทารกที่เกิดมาแล้วพูดได้เลย น้ำเต้าวิเศษที่มีเมล็ดข้าวเลี้ยงคนได้ แม่เฒ่าที่กิน ดอกกุหลาบแล้วตั้งครรภ์ ม้าเหาะได้ แมงมุมสร้างโลก ฯลฯ การศึกษาอนุภาคจึงเป็นการศึกษาความคิดและจินตนาการของมนุษย์ซึ่งนับเป็นความมหัศจรรย์อย่างหนึ่งในความเป็นมนุษย์ที่มีจินตนาการอันเสรีและสามารถคิดถึงเรื่องที่แปลกประหลาดมหัศจรรย์ได้มากมาย ทั้งๆ ที่ไม่มีอยู่ในความเป็นจริง และไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ในซีกโลกใด ในวัฒนธรรมใด ก็อาจคิดถึงสิ่งที่ไม่ธรรมดาเหล่านี้ได้เช่นกัน โดยที่ไม่ได้หยิบยืมความคิดกัน (ศิริพร ณ กลาง, 2552: 40-41)

ในต้นศตวรรษที่ 20 มีกลุ่มนักคติชนวิทยาที่พยายามจะศึกษาความเป็นสากลในนิทานพื้นบ้านทั่วโลก โดยมี สติธ ธอมป์สัน (Stith Thompson) นักคติชนวิทยาชาวอเมริกันเป็นบรรณาธิการ ได้ร่วมกันจัดทำ *Motif-Index of Folk Literature (ดัชนีอนุภาคนิทานพื้นบ้าน) ชั้นแรก* เริ่มที่การรวบรวมหนังสือนิทานพื้นบ้านจากประเทศต่างๆ ที่เป็นตัวแทนของเขตวัฒนธรรมที่สำคัญๆ ของโลก เช่น นิทานยุโรป นิทานในตะวันออกกลาง นิทานอินเดีย นิทานในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นิทานแอฟริกา นิทานอินเดียนแดง แต่โดยสัดส่วนแล้วจะเป็นนิทานจากยุโรปเป็นส่วนใหญ่ และที่น่าสังเกตคือไม่มีนิทานจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ยกเว้นมีนิทานเล่มหนึ่งจากฟิลิปปินส์ หนังสือที่ใช้ในการทำดัชนีอนุภาคนั้นมีมากกว่าหนึ่งร้อยเล่ม *ชั้นที่สอง* นักคติชนวิทยาได้นำนิทานแต่ละเรื่องมาแยกเป็นอนุภาคย่อยๆ *ชั้นที่สาม* ได้นำอนุภาคทั้งหมดมาจัดหมวดหมู่ทางความคิด แต่ละหมวดความคิดใช้ตัวอักษรในภาษาอังกฤษ A-Z แทน (ศิริพร ณ กลาง, 2552: 41-42)

ตัวอย่างงานที่ประยุกต์แนวคิดเกี่ยวกับอนุภาคทางคติชนวิทยามาใช้ศึกษา เช่น การศึกษาเชิงวิเคราะห์แบบเรื่องและอนุภาคในปัญญาสชาดก ของเอ็อนทิพย์ พีระเสถียร (2529)

ที่ศึกษานิทานในปัญญาสชาดกจำนวน 61 เรื่อง โดยใช้ดัชนีอนุภาคนิทานพื้นบ้านและดัชนีแบบเรื่องนิทานพื้นบ้านเป็นแนวคิดหลักในการศึกษา ผลการศึกษาพบว่านิทานในปัญญาสชาดกแบ่งได้ 3 กลุ่ม กลุ่มที่ 1 ได้แก่ นิทานทรงเครื่อง นิทานอุทาหรณ์ นิทานปริศนา และนิทานมุขตลก เป็นกลุ่มที่มีแบบเรื่องปรากฏในดัชนี กลุ่มที่ 2 ได้แก่ นิทานศาสนา เป็นกลุ่มที่ไม่มีแบบเรื่องในดัชนี และกลุ่มที่ 3 เป็นกลุ่มผสม คือ บางตอนมีแบบเรื่องในดัชนี บางตอนไม่มี

โดยเน้นวิเคราะห์อนุภาคตามบทบาทและพฤติกรรมของตัวละครของนิทานแต่ละประเภทเปรียบเทียบกับอนุภาคในดัชนีอนุภาคนิทานพื้นบ้าน การศึกษานี้ทำให้เห็นวัฒนธรรมของกลุ่มผู้เป็นเจ้าของนิทาน เช่น ความเชื่อเรื่องสวรรค์ ความเชื่อเรื่องเทพเจ้า ประเพณีต่างๆ เช่น การบำเพ็ญพรต การนับถือพร้าวมณ์ คติทางโหราศาสตร์ ความสัมพันธ์กับเทพเจ้า เป็นต้น

การศึกษาดังกล่าวได้ให้ความสำคัญกับตัวละครที่เป็นพระเอก นางเอก ตัวร้าย และผู้ช่วยตัวเอก ในประเด็นที่เกี่ยวกับกำเนิด พลังอำนาจวิเศษ ลักษณะนิสัย พฤติกรรม ตลอดจนความรักระหว่างพระเอกกับนางเอก ซึ่งผู้วิจัยจะได้ใช้เป็นแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์ประเด็นอนุภาค ตัวละครจากเรื่องรวมเกียรติที่ปรากฏในเรื่องเล่าที่สัมพันธ์กับศาล ความเชื่อและพิธีกรรมด้วย

ในการศึกษา ลักษณะเด่นของตำนานประจำถิ่นริมแม่น้ำและชายฝั่งทะเลภาคกลางของไทย ของสายป่าน บุรีวรรณชนะ (2548) ที่ใช้ดัชนีอนุภาคนิทานพื้นบ้านและดัชนีแบบเรื่องนิทานพื้นบ้านเป็นแนวคิดหลักในการศึกษา ยังพบอนุภาคเด่นในตำนานกลุ่มดังกล่าว ได้แก่ อนุภาคที่เป็นตัวละคร แบ่งเป็น อนุภาคสิ่งศักดิ์สิทธิ์พี่น้อง คล้ายคลึงกับอนุภาคสากล A 515.1ff culture heroes are brothers ซึ่งผลการศึกษาพบว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์พี่น้องในตำนานประจำถิ่นหลายเรื่อง เช่น เจ้าแม่อาม่า เจ้าแม่แจ่ม เจ้าแม่แตงอ่อน หรือไต่ะวาลี เป็นตัวแทนของบรรพบุรุษของคนในท้องถิ่น อนุภาคผู้ปราบจระเข้ ตรงกับอนุภาคสากล F 628.1.4.1 hero kills crocodile อนุภาคจระเข้เจ้า คล้ายคลึงกับอนุภาคสากล B 875.2 giant crocodile และอนุภาค B 557.4 crocodile transports saint

อนุภาคที่เป็นวัตถุสิ่งของ เป็นอนุภาคที่เกี่ยวกับสิ่งของลอยน้ำ คล้ายคลึงกับอนุภาคสากล F 804 floating rock แบ่งเป็น อนุภาคสิ่งของลอยตามน้ำ อนุภาคสิ่งของลอยทวนน้ำ และ อนุภาคสิ่งของลอยวนอยู่กับที่

อนุภาคที่เป็นพฤติกรรมหรือเหตุการณ์ในนิทาน แบ่งเป็น อนุภาคการตายไปเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำท้องถิ่น คล้ายคลึงกับอนุภาคสากล E 653.1 reincarnation as water-spirit อนุภาคการรอดพ้นจากภัยทางน้ำเพราะอิทธิฤทธิ์ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ตรงกับอนุภาคสากล

F 420.5.1.1.1 water-spirit saves shipwrecked อนุภาคอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทำให้เรือไม่สามารถไปต่อได้ คล้ายคลึงกับอนุภาคสากล D 2072.0.3 boat stopped by magic อนุภาคการเหยียบน้ำทะเลจืด คล้ายคลึงกับอนุภาคสากล D 478.10 salty water return to fresh อนุภาคการประลองฤทธิ์ คล้ายคลึงกับอนุภาคสากล D 1719.1 contest in magic อนุภาคคนกลายเป็นจระเข้ ตรงกับอนุภาคสากล D 194 man transformed to crocodile อนุภาคสิ่งศักดิ์สิทธิ์ปลดปล่อยจากน้ำท่วม คล้ายคลึงกับอนุภาคสากล V 287 Virgin saves her image from flood และ อนุภาคชั้นหมากล้อม คล้ายคลึงกับอนุภาคสากล A 1710ff creation of animal through transform และ อนุภาคสากล creation of plant by transform อนุภาคที่ปรากฏในตำนานประถมนยังแสดงความสัมพันธ์กับสภาพภูมิศาสตร์และสภาพสังคมริมแม่น้ำและชายฝั่งทะเลภาคกลางอีกด้วย ผู้วิจัยจะได้ใช้เป็นแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์อนุภาคสำคัญที่พบในเรื่องเล่าที่เกี่ยวข้องกับศาล ความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ เนื่องจากพบความเชื่อในพื้นที่ริมแม่น้ำและชายฝั่งทะเลภาคกลางของไทยเช่นเดียวกัน

2. แนวคิดหรือทฤษฎีเกี่ยวกับการศึกษาพิธีกรรม

แนวคิดเรื่องพิธีกรรม (the ritual process) ของวิกเตอร์ เทอร์เนอร์ (Victor Turner, 1967) มองว่าพิธีกรรมเป็นกระบวนการที่มีแบบแผน การแสดงที่เกิดขึ้นในพิธีกรรมเป็นช่วงๆ หนึ่งในที่ที่เกิดขึ้นในกระบวนการทางสังคม การรวมกันของสัญลักษณ์ต่างๆ และชุดพฤติกรรม สัญลักษณ์เรียกว่า หน่วยพิธีกรรม พิธีกรรมเป็นระบบของความหมาย ในการศึกษาจึงจำเป็นต้องพิจารณาความหมายที่เห็นได้ชัดกับที่ซุกซ่อนอยู่ รวมทั้งวิเคราะห์แง่มุมทางสังคมที่สัมพันธ์กัน (พิเชษฐ สายพันธ์, 2539: 14)

เทอร์เนอร์ได้พัฒนาการวิเคราะห์พิธีกรรมและเขียนหนังสือ *The Ritual Process* (1970) โดยเริ่มจากพื้นฐานความคิดว่า สังคมเป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกันและสืบเนื่องกันมากกว่า เป็นเพียงสิ่งสิ่งหนึ่ง สะท้อนถึงภาวะคุณสมบัติมีโครงสร้าง (structure) กับภาวะแห่งคุณสมบัติไร้โครงสร้าง (communitas) ความคิดสำคัญในการศึกษาและวิเคราะห์พิธีกรรมมีลักษณะเป็นกระบวนการ (processual analysis) ซึ่งต้องอาศัยการมอง “โครงสร้างสังคม” ที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยต่างๆ ในสังคม สถานภาพ และบทบาท การทำความเข้าใจความหมายของสัญลักษณ์จะนำไปสู่การเข้าใจความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในโครงสร้างสังคมได้

ในการศึกษาโครงสร้างของสังคมอย่างเป็นทางการ ภาวะแห่งคุณสมบัติมีโครงสร้าง (structure) และภาวะแห่งคุณสมบัติไร้โครงสร้าง (communitas) มีความสืบเนื่องตลอดเวลา ความแตกต่างเห็นได้จากสัญลักษณ์ที่แสดงออกผ่านรูปแบบวัฒนธรรมต่างๆ และ

พิธีกรรมดำเนินไปในภาวะคุณสมบัติไร้โครงสร้าง โดยใช้คำเรียกช่วงเวลานั้นว่า ช่วงชายขอบ (liminal phase หรือ liminal period หรือ liminality) อันถือเป็นช่วงที่อยู่ขอบริมแห่งโครงสร้าง (พิเชฐ สายพันธ์, 2539: 14-15)

เทอร์เนอร์มองว่า *ช่วงเวลาในการประกอบพิธีกรรมเป็นช่วงเวลาพิเศษ (liminal period) ที่อาจเรียกได้ว่าเป็นช่วงเวลาที่ไม่เรียบร้อย สับสน ไม่มีโครงสร้าง (unconstructed) หรือมีโครงสร้างที่แตกต่างไปจากสังคมในเวลาปกติ (anti-structure) สิ่งที่อยู่ในช่วงเวลาพิเศษของพิธีกรรมนั้นจะอยู่ในภาวะที่ไม่มีตำแหน่งแห่งที่ที่แน่นอนและอยู่ตรงกึ่งกลางระหว่างกฎระเบียบจารีตหรือขนบธรรมเนียมใดๆ ที่สังคมตีกรอบหรือกำหนด นอกจากนี้คนที่อยู่ในช่วงเวลาของพิธีกรรมยังอยู่ในสภาวะที่คลุมเครือ (ambiguous) ไร้สถานภาพ ฐานะ บทบาท ยศถาบรรดาศักดิ์ หรือความสัมพันธ์ทางเครือญาติ (วัชรภรณ์ ดิษฐบ้าน, 2557: 17)*

นอกจากนี้ เทอร์เนอร์ยังได้กล่าวถึงความหมายของสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีกรรม โดยชี้ให้เห็นถึง *คุณสมบัติของสัญลักษณ์* ว่ามีลักษณะ 3 อย่าง คือ

1. มีความเข้มข้น (condensation) โดยแสดงออกมาในรูปแบบเดียว
2. มีลักษณะรวม (unification) คือรวมความหมายหลายๆ อย่างเข้าด้วยกัน
3. มีขั้วของความหมาย (polarization) คือ ขั้วทางระเบียบสังคม (ideological pole) และขั้วทางอารมณ์ความรู้สึก (sensory pole) ซึ่งเน้นทั้งอารมณ์ความรู้สึกทั่วไปและความรู้สึกที่มีต่อรูปร่างเฉพาะ

สัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีกรรมต่างๆ มีลักษณะสำคัญคือมีคุณสมบัติของการแสดงความหมายที่หลากหลาย (polysemy of multi-vocality) สัญลักษณ์ตัวหนึ่งๆ สามารถใช้สื่อถึงสิ่งต่างๆ ได้เป็นจำนวนมาก สัญลักษณ์หลัก (dominant symbol) เป็นตัวกำหนดความหมายสำคัญทางวัฒนธรรม ซึ่งสามารถส่งทอดไปยังความหมายอื่นๆ ได้อีก (พิเชฐ สายพันธ์, 2539: 18)

เทอร์เนอร์ยังได้กล่าวถึง *ระดับความหมายของสัญลักษณ์ในพิธีกรรม* ว่ามี 2 ระดับ ได้แก่

1. *ระดับของบุคคล* ซึ่งเกิดจากคนในท้องถิ่น ซึ่งยังมีความแตกต่างของการให้ความหมายระหว่างผู้เชี่ยวชาญพิธีกับบุคคลทั่วไป และนักมานุษยวิทยา
2. *ระดับของสถานการณ์* เป็นการพิจารณาจากบริบทของเนื้อความ (text) ที่เกิดขึ้นจาก *การดำเนินพิธีกรรม* ว่าพิธีกรรมนั้นถูกใช้ไปในบทบาทอะไร ผู้เข้าสังเกตจะไม่เพียงแต่พิจารณาตัวสัญลักษณ์ แต่ต้องดูถึงโครงสร้างและองค์ประกอบของกลุ่มที่จัดพิธีขึ้นโดยตรง และต้องบันทึกลักษณะที่ปรากฏในพิธีอย่างละเอียด และ ตำแหน่งของสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับ

สัญลักษณ์อื่นทั้งหมด นั่นคือพยายามพิจารณาสัญลักษณ์ที่เกิดขึ้นในบริบทของพิธีกรรมอย่างสัมพันธ์กับระบบสัญลักษณ์นั้นในบริบทอื่นด้วย เพราะสัญลักษณ์อาจครอบครองความรู้สึกหลายประการเข้าด้วยกัน แต่ในทางบริบทแล้วอาจจะได้รับการเน้นเพียงความหมายเดียว หรือไม่ก็ความหมายเท่านั้น (พิเชฐ สายพันธ์, 2539: 18-19)

ในขณะที่คลิฟฟอร์ด เกียร์ซ กล่าวว่า สัญลักษณ์ คือ คุณลักษณะ หรือการกระทำ หรือความสัมพันธ์ที่เป็นสื่อแทนแนวความคิด (conception) เช่นไม้กางเขน ไม่ว่าจะอยู่ในบริบทใด ในความคิด การพูด สวมใส่อยู่ที่คอ หรือเป็นภาพบนท้องฟ้า ก็ล้วนเป็นสัญลักษณ์ (อคิน รพีพัฒน์, 2551: 77) และกล่าวถึง ลักษณะของสัญลักษณ์ว่า เป็นการกระทำทางวัฒนธรรม ซึ่งการสร้างความสำเร็จและการใช้รูปแบบของสัญลักษณ์ถือเป็นกิจกรรมทางสังคม ความหมายของสัญลักษณ์จึงมีลักษณะเป็นสิ่งที่ปรากฏร่วมกัน รับรู้ร่วมกัน หากในการสื่อสาร คนในกลุ่มใช้สัญลักษณ์ใดแทน ย่อมเป็นที่รู้กันในความหมายของสัญลักษณ์นั้นๆ ระบบหรือกลุ่มอันซับซ้อนของสัญลักษณ์ เป็นที่มาของข่าวสารจากภายนอก สัญลักษณ์เป็นสิ่งที่สามารถส่งต่อไปยังบุคคลอื่นๆ ได้ ไม่มีวันจบสิ้น และอยู่ภายนอกตัวบุคคล กลุ่มสัญลักษณ์เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการขัดเกลาและหล่อหลอมทางสังคม ซึ่งมีผลสำคัญในการถ่ายทอดพฤติกรรมของแต่ละบุคคล (อคิน รพีพัฒน์, 2551: 79-80)

ตัวอย่างงานที่ประยุกต์แนวคิดหรือทฤษฎีเกี่ยวกับการศึกษาพิธีกรรม เช่น การศึกษาเรื่อง “นาคาคติ” อีสานลุ่มน้ำโขง : ชีวิตทางวัฒนธรรมจากพิธีกรรมร่วมสมัย ของพิเชฐ สายพันธ์ (2539) พบว่า โครงสร้างและคุณสมบัติของสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีกรรมบูชาพญาสัตตนาคราชแห่งวัดพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม เป็นหน่วยความหมายที่มีพลวัต ความหมายของนาคเกิดขึ้นมาอย่างสัมพันธ์กับการรับรู้ของกลุ่มบุคคลแต่ละกลุ่มในสังคมและเกี่ยวเนื่องกับกระบวนการทางสังคมที่เคลื่อนตัวผ่านบริบทที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ท้องถิ่น สัญลักษณ์นาค ซึ่งเป็นสัญลักษณ์หลักของพิธี เป็นการนำเอาคติความเชื่อเรื่องนาคที่มีมาแต่โบราณในลุ่มน้ำโขงมาตีความและสร้างคำอธิบายใหม่ โดยให้นาคเข้ามาอยู่ในบริบทของพระพุทธศาสนา เป็นผู้ปกป้องรักษาพระศาสนา มีสถานภาพของการเป็นผู้ปฏิบัติธรรม ซึ่งเป็นฐานที่กำลังเปลี่ยนผ่านจากสัตว์เดรัจฉานไปสู่ผู้หลุดพ้นจากสังสารวัฏตามอุดมคติในพุทธศาสนา สัญลักษณ์นาคได้ถูกปรับแปลงความหมายไปตามบริบทของสังคมและกลุ่มคนที่เข้ามาเลือกใช้ ความหมายเรื่อยมา นาคจึงมิได้ตายไปจากสังคมอีสานลุ่มน้ำโขง แต่ยังคงมีชีวิตทางวัฒนธรรมมาจนถึงปัจจุบัน

การศึกษาเรื่อง พระอุปคุต: การสืบทอดและการผลิตซ้ำความเชื่อ ตำนาน และพิธีกรรมในสังคมไทยปัจจุบัน ของวัชรภรณ์ ดิษฐบ้าน (2557) พบว่าในภาคเหนือและภาคอีสานปัจจุบันยังคงมีการจัดประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับพระอุปคุต คือ ประเพณีตักบาตรเบ็ญปี๊ด พิธีนิมนต์พระอุปคุตมาคุ้มครองงานบุญ และประเพณีลอยปราสาทเพื่อบูชาพระอุปคุต ประเพณี และพิธีกรรมที่จัดสืบทอดอยู่ในปัจจุบันมีลักษณะเป็นพลวัต มีรายละเอียดของพิธีกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปจากอดีต จากบริบทของการท่องเที่ยวที่เป็นกระแสในปัจจุบัน ตลอดจนบทบาทของหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่เข้ามาเกี่ยวข้อง นอกจากนี้ในการศึกษายังพบลักษณะที่เป็นพลวัตข้ามพื้นที่ คือ การนำประเพณีตักบาตรเบ็ญปี๊ดที่เคยจัดในภาคเหนือมาผลิตซ้ำในพื้นที่ภาคกลาง แม้ยังคงรูปแบบตามที่ตั้งปฏิบัติมาในภาคเหนือ แต่ได้มีการปรับเปลี่ยนช่วงเวลาในการตักบาตรและให้ความสำคัญกับสัญลักษณ์พระอุปคุตที่เป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น ในการศึกษายังพบลักษณะพลวัตด้านการสร้างความหมายใหม่เรื่อง “พระอุปคุตปราบมาร บันดาลโชค” ในรูปแบบวัดดงมดและพระเครื่อง ความเชื่อเรื่องพระอุปคุตได้รับการผลิตซ้ำจากหลายปัจจัย ได้แก่ ลักษณะเด่นด้านความคลุมเครือ การคุ้มครอง และคุณลักษณะทางพุทธศาสนาด้านโลกุตระและโลกียะ และบริบทของสังคมไทยในปัจจุบัน ทั้งยังเป็นไปตามความต้องการของพุทธศาสนิกชนไทย ส่งผลให้เกิดการสืบทอดและการผลิตซ้ำความเชื่อ ตำนาน และพิธีกรรมในปัจจุบัน

การศึกษา ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมในสังคมไทยร่วมสมัย: พลวัตของตำนาน ความเชื่อ และพิธีกรรม ของอภิวัฒน์ สุธรรมดี (2560) พบว่ากลุ่มนักการเมืองได้นำรากความเชื่อพระพรหมมาปรุงแต่งแล้วสร้างเป็นพระพรหมเอราวัณ เมื่อ พ.ศ. 2499 เรื่องราวความศักดิ์สิทธิ์ของพระพรหมเอราวัณเล่ากันอย่างแพร่หลายในสื่อสมัยใหม่ เกิดเป็นความนิยมบูชาพระพรหมขึ้นในสังคมเมืองแล้วกลายเป็นลัทธิพิธีบูชาพระพรหมทำให้ “พระพรหม” ซึ่งเป็นเทพเจ้าชั้นสูงที่มีบทบาทอยู่แต่ในศาสนาลงมาเกี่ยวข้องกับมนุษย์ในเรื่องทางโลกมากขึ้น ลัทธิพิธีนี้ได้แพร่กระจายไปยังภูมิภาค แต่ละที่ได้ประดิษฐ์สร้างพิธีบูชาพระพรหมขึ้น พิธีบูชาพระพรหมที่จัดขึ้นมีองค์ประกอบแตกต่างกันเพราะมีที่มาต่างกัน สัญลักษณ์ในพิธีกรรมปรากฏอย่างหลากหลาย ทั้งวัตถุสัญลักษณ์ ได้แก่ ศาล/ เทวาลัยพระพรหม รูปเคารพพระพรหม วัดดงมดเกี่ยวกับพระพรหมเครื่องประกอบพิธีบวงสรวงพระพรหม และเครื่องแต่งกายในพิธี ตลอดจนพฤติกรรมสัญลักษณ์ของผู้ประกอบพิธีและผู้เข้าร่วมพิธี เช่น การอ่านบทอัญเชิญพระพรหม การเข้าทรง การสักการะพระพรหม การปฏิบัติกรรมฐาน เป็นต้น ทำให้ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมเกิดความสมจริงและสร้างความศรัทธาจากผู้เคารพบูชา นอกจากนี้ยังมีสัญลักษณ์ชุดอื่นๆ ที่แสดงถึงการผนวกรวมความเชื่อต่างๆ ในวัฒนธรรมไทย ซึ่งสัมพันธ์กับวัตถุประสงค์ของผู้จัดงาน สัญลักษณ์ในลัทธิพิธีบูชา

พระพรหมสื่อว่าพระพรหมเป็นตัวแทนความดีงามและเป็นตัวแทนคน ในวัฒนธรรมเมือง และยังสะท้อนการผสมผสานลัทธิความเชื่อต่างๆ ในวัฒนธรรมไทย เพื่อให้คนเมืองมีจุดร่วมทางความเชื่อ ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมมีพลวัตทั้งด้านตำนานเรื่องเล่า ความเชื่อ และพิธีกรรม คุณสมบัติที่หลากหลาย ภาพลักษณ์ที่สื่อด้านดี ทำให้คนร่วมสมัยนำความเชื่อพระพรหมมาปรุงแต่งเพื่อรับใช้สังคมปัจจุบัน ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมจึงเป็น “ลัทธิพิธีของคนในวัฒนธรรมเมือง” เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองคนเมืองซึ่งมีวิถีชีวิตและความปรารถนาอันซับซ้อนและเป็นทุนวัฒนธรรมที่นำมาสร้างจุดขายและส่งออกไปสู่สากลได้

3. แนวคิดหรือทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่

การศึกษาบทบาทหน้าที่เป็นแนวคิดหรือทฤษฎีหนึ่งในการศึกษาคติชนวิทยา ซึ่งนักคติชนรับแนวคิดนี้มาจากทฤษฎีของนักมานุษยวิทยา เรื่องหน้าที่นิยม (Functionalism) ทฤษฎีดังกล่าวมีที่มาจากสาขาชีววิทยาที่ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับลักษณะ organism ของสิ่งมีชีวิตว่าเป็นระบบหนึ่ง มีระบบย่อยต่างๆ ที่ทำงานเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน เพื่อสนองตอบความจำเป็นหรือความต้องการ (need) ภายในระบบใหญ่ เมื่อเกิด “ความขาดแคลน/ ความตึงเครียด” ขึ้นจะทำให้เกิด “ความต้องการ” ในช่วงเวลานั้นและทำให้ระบบใหญ่เสียสมดุล ต่อเมื่อความต้องการได้รับ “การตอบสนอง” ระบบทั้งหมดก็จะกลับสู่ความสมดุล ทฤษฎีนี้ นักสังคมวิทยาได้นำมาใช้กับระบบสังคม โดยมองว่าสังคมก็คือระบบใหญ่ซึ่งประกอบด้วยระบบย่อยหลายระบบ ระบบต่างๆ มีความสัมพันธ์กันและมีหน้าที่เกื้อกูลซึ่งกันและกัน ถ้าเกิดปัญหาขึ้นกับส่วนใดส่วนหนึ่งย่อมส่งผลกระทบต่อส่วนอื่นๆ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทฤษฎีนี้จึงใช้เป็นเครื่องมือในการตรวจสอบความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันกับองค์ประกอบต่างๆ ซึ่งประกอบขึ้นเป็นสังคม (สุกัญญา สุขฉายา, 2549: 2-4)

มาลินอฟสกี (Malinowski) เป็นนักมานุษยวิทยาผู้บุกเบิกทฤษฎีหน้าที่นิยมโดยใช้ข้อมูลจากตำนานปรัมปรา (myth) เป็นหลัก เขากล่าวไว้ใน *Myth in Primitive Psychology* (1962) ว่า หน้าที่ของตำนานปรัมปรา คือบอกเล่าประเพณีพิธีกรรมของชุมชน และช่วยสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นในชุมชน และใน *Sex, Culture and Myth* (1962) เขาใช้คำว่า *latent function* อันหมายถึง บทบาทแอบแฝง บทบาทที่ไม่แสดงออกโดยตรงๆ ซึ่งตรงข้ามกับคำว่า *manifest function* เนื่องจากเขาพบว่าพิธีกรรมของชนเผ่าต่างๆ มักจะมีบทบาทหน้าที่หลายอย่าง บทบาทบางอย่างไม่ได้แสดงออกโดยตรงๆ แต่แอบแฝงอยู่

วิลเลียม บาสคอม (William Bascom) นักคติชนวิทยา นำ *Myth in Primitive Psychology* ของมาลินอฟสกี มาวิพากษ์ในบทความเรื่อง “Four Functions of Folklore” โดยใช้

ข้อมูลคติชนประเภทต่างๆ เช่น ภาษิต ปริศนา นิทานพื้นบ้าน เพลงพื้นบ้าน มาขยายแนวคิด บทบาทหน้าที่ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ในงานของบาสคอม ได้กล่าวถึง *บทบาทของคติชน* (function of folklore) โดยชี้ให้เห็นว่าชนบางกลุ่มใช้ตำนานพื้นบ้านแสดงให้เห็นถึงระเบียบและกฎเกณฑ์ของชุมชน ใช้ภาษิตในการพิจารณาคดี ปริศนาคำทายแสดงถึงความคิดที่เฉียบแหลม เพลงพื้นบ้านเป็นทางออกและทางระบายปัญหาที่มีต่อสังคม และได้เสนอบทบาท 4 ข้อของคติชนไว้ว่า

1. ให้ความบันเทิง ความสนุกสนาน เป็นทางระบายปัญหาความคับข้องใจจากเรื่องต่างๆ

2. สนับสนุนและสืบทอดพิธีกรรม เป็นกระบวนการสร้างวัฒนธรรมให้สมบูรณ์

3. ส่งเสริมการศึกษาและกระบวนการขัดเกลาทางสังคม

4. รักษากฎเกณฑ์หรือบรรทัดฐานของสังคม

นอกเหนือจากบทบาทสำคัญของคติชนทั้ง 4 ข้อนี้แล้ว นักคติชนอาจแบ่งเป็นบทบาทย่อยๆ ได้อีก หรือสามารถรวมให้เหลือเป็นบทบาทเดี่ยวได้ คือ บทบาทด้านการสืบทอดความมั่นคงทางวัฒนธรรม (maintain the stability of culture) (สุกัญญา สุขฉายา, 2549: 3-6)

ตัวอย่างการศึกษาโดยประยุกต์ใช้แนวคิดหรือทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่เช่น การศึกษา *ร่างทรง* : บทบาทที่มีต่อสังคมปัจจุบัน กรณีศึกษาที่อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา ของ นิภาวรรณ วิรัชนิภาวรรณ (2532) พบว่าสาเหตุสำคัญที่ทำให้ร่างทรงมีบทบาทอยู่ได้ในสังคม แม้ว่าสภาพแวดล้อมทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมมีพลวัตอย่างต่อเนื่อง คือ การที่ประชาชนต้องดิ้นรน แข่งขัน ต่อสู้เพื่อหาเลี้ยงชีพในสังคม ทำให้เกิดปัญหาความเดือดร้อน ประกอบกับบุคคลหรือหน่วยงานที่มีหน้าที่ให้ความช่วยเหลือแก่ประชาชนโดยตรงมีจำนวนไม่มากพอ หรือมีอยู่ก็มีอาจช่วยเหลือได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในขณะเดียวกันร่างทรงก็มีบทบาทที่เอื้ออำนวยประโยชน์ให้แก่ปัจเจกชนและประชาชนส่วนรวม ทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม ผลกระทบของการเข้าทรงที่มีต่อประชาชนในสังคมคือ ประชาชนจำนวนมากหันมาใช้บริการของร่างทรง โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาชนใช้ร่างทรงเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจเพื่อช่วยให้เกิดความมั่นใจและความสบายใจ ในการประกอบอาชีพ หรือการดำรงชีวิตอยู่ในสังคม ส่วนผลกระทบของการเข้าทรงที่มีต่อร่างทรงคือ สุสานะทางเศรษฐกิจของร่างทรงดีขึ้น

การศึกษา *วรรณกรรมไทพวน* : ความสัมพันธ์กับสังคม ของภาณุพงศ์ อุดมศิลป์ (2539) พบว่าวรรณกรรมนิทานไทพวนที่อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก มีบทบาท 5 ประการ ได้แก่ 1. วรรณกรรมไทพวนให้ความบันเทิงแก่กลุ่มชนไทพวน แบ่งเป็นความบันเทิงใจจากตัวเรื่อง

วรรณกรรมและความบันเทิงใจในมุขตลกของวรรณกรรม 2. วรรณกรรมนิทานไทพวนทำให้วัฒนธรรมสมบูรณและเข้มแข็งขึ้น โดยบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับประเพณีการแต่งงาน ประเพณีการสู่ขวัญ ประเพณีการผูกเสี่ยว ประเพณีงันเฮือนดี ประเพณีการทำบุญ-กรวดน้ำ ประเพณีบุญกฐิน พิธีอยู่กรรม การเกี่ยวพาราสีของหนุ่มสาวไทพวน และการละเล่นของกลุ่มชนไทพวน 3. วรรณกรรมนิทานไทพวนเป็นเครื่องมือให้การศึกษาแก่กลุ่มชนไทพวน ได้แก่ การปลูกฝังค่านิยม เรื่องการถือศีล 5 การปลูกฝังค่านิยมเรื่องการทำบุญ การปลูกฝังค่านิยมเรื่องกรรม การปลูกฝังค่านิยมเรื่องการรักษาขนบธรรมเนียมประเพณี การปลูกฝังค่านิยมเรื่องความกตัญญู กตเวทีก การปลูกฝังทัศนคติและค่านิยมเกี่ยวกับผู้หญิง 4. วรรณกรรมนิทานไทพวนเป็นเครื่องมือรักษาแบบแผนของสังคม และ 5. วรรณกรรมนิทานไทพวนมีบทบาทในการสร้างความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของชุมชน ผ่านความเชื่อเรื่องเจ้าพ่อกาดะเกิดและการอ่านวรรณกรรมนิทานลายลักษณ์ในพิธีขอฝน

การศึกษา พิธีสวดนพเคราะห์ : พลวัตของพิธีกรรมประดิษฐ์ในสังคมไทยปัจจุบัน ของประเสริฐ รุณรา (2557) พบว่าพิธีกรรมการสวดนพเคราะห์ในสังคมไทยมีลักษณะของการผสมผสานคติความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดูกับคติความเชื่อทางพุทธศาสนาในส่วนของเกี่ยวข้องกับเทพนพเคราะห์ พิธีสวดนพเคราะห์มีบทบาทสำคัญในการสร้างความมั่นคงทางใจ คลายความทุกข์ ความกังวล ความไม่แน่นอน และบรรเทาความกลัว ความตึงเครียดทางการเมือง และเศรษฐกิจที่เป็นบริบทของสังคมไทยปัจจุบัน นอกจากนั้นพิธีสวดนพเคราะห์ในสังคมไทยยังบริหารและดำเนินการโดยใช้แนวคิดเรื่องทุนนิยมเป็นสำคัญ พิธีกรรมที่ปรากฏจึงสะท้อนการระดมทุนทรัพย์ ปริมาณของผู้คนที่เข้าร่วม ตลอดจนการหาวิธีดึงดูดให้ผู้คนเข้าวัดเป็นจำนวนมากยิ่งขึ้น ความนิยมที่เกิดขึ้นกับพิธีสวดนพเคราะห์เป็นผลมาจากปัจจัยสำคัญๆ คือ การปรับเปลี่ยนรูปแบบให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางสังคม การลดค่าใช้จ่ายและค่าดำเนินการต่างๆ ในการประกอบพิธี และวันในการจัดพิธีมักกำหนดให้ตรงกับวันหยุดนักขัตฤกษ์ ทำให้ประชาชนทั่วไปสามารถเข้าร่วมงานได้ นอกจากนั้น พิธีสวดนพเคราะห์ในปัจจุบันยังมีรูปแบบที่อลังการ มีการประดิษฐ์และสร้างสรรค์ให้เกิดรูปแบบใหม่ๆ อย่างต่อเนื่องเพื่อดึงดูดและจูงใจให้ผู้คนเข้าร่วมอยู่ตลอดเวลา

บทที่ 2

ภูมิหลังการศึกษาเรื่องพิธีกรรมการนับถือตัวละคร จากเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทย

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงภูมิหลังการศึกษาเรื่องพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทย แบ่งเป็น 3 หัวข้อ ได้แก่ การศึกษาเรื่องรามเกียรติ์สำนวนท้องถิ่น การศึกษาเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์ และการศึกษาเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากวรรณกรรม เพื่อใช้เป็นแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์พิธีกรรมและบทบาทของพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทย

2.1 การศึกษาเรื่องรามเกียรติ์สำนวนท้องถิ่น

เรื่องรามเกียรติ์สำนวนท้องถิ่นอาจแบ่งได้เป็น 4 รูปแบบใหญ่ๆ ได้แก่ ตำนานสถานที่ นิทานมุขปาฐะ วรรณกรรมลายลักษณ์ และวรรณกรรมการแสดง ซึ่งแสดงให้เห็นความแพร่หลายของเรื่องรามเกียรติ์และความรับรู้เรื่องรามเกียรติ์ของชาวบ้านในสังคมไทย *ตำนานสถานที่* จะกล่าวถึง เรื่องเล่าที่ผูกโยงเรื่องรามเกียรติ์กับสถานที่ในท้องถิ่น ปรากฏในภาคต่างๆ ทั่วประเทศไทย *นิทานมุขปาฐะ* เป็นการบันทึกสำนวนเรื่องรามเกียรติ์ของชาวบ้าน ผู้เล่าคือชาวบ้าน เล่าจากความทรงจำและการรับรู้เรื่องราว ซึ่งพบว่ามีความคล้ายคลึงและความแตกต่างจากเรื่องรามเกียรติ์ของราชสำนัก *วรรณกรรมลายลักษณ์* เป็นการรจนาเรื่องรามเกียรติ์ในรูปแบบและเนื้อหาที่ได้รับอิทธิพลจากท้องถิ่น โดยปรากฏต้นฉบับทั้งในรูปแบบใบลาน หนังสือสมุด ไทยและฉบับพิมพ์ดีด ในสำนวนภาคเหนือและภาคอีสานของไทยเรื่องรามเกียรติ์ได้ถูกปรับเปลี่ยนให้เป็นวรรณกรรมพุทธศาสนา ในลักษณะวรรณกรรมชาดก ที่ในอดีตพระสงฆ์ใช้เทศนาในงานบุญประเพณี ขณะที่ *วรรณกรรมการแสดง* เป็นรูปแบบการถ่ายทอดเรื่องรามเกียรติ์สำนวนท้องถิ่นของภาคกลาง โดยมากเป็นบทประกอบการแสดงที่สัมพันธ์กับชาวบ้าน ได้แก่ การแสดงหนังใหญ่ หนังตะลุง โขนสด โขนชักรอก หุ่นละครเล็ก บทประกอบการแสดงบางส่วนยังแสดงให้เห็นถึงการรับอิทธิพลจากเรื่องรามเกียรติ์สำนวนของราชสำนักด้วย

2.1.1 ตำนานสถานที่

ตำนานสถานที่จากเรื่องรามเกียรติ์ ซึ่งชาวบ้าน “ถือกันว่าเป็นเรื่องจริง” มีปรากฏหลายแห่งในประเทศไทย ดังงานค้นคว้าของเสฐียรโกเศศ หัวข้อ “เรื่องรามเกียรติ์เกี่ยวกับความรู้ของชาวบ้าน” ใน *อุปกรณรามเกียรติ์* โดยตำนานสถานที่ที่มักนำเสนอเรื่องราวที่ผูกพันกับตัวละครสำคัญๆ ในเรื่องรามเกียรติ์ เช่น *ตำนานสถานที่ที่เกี่ยวกับตัวละครหนุมาน* ในเหตุการณ์พระราม

แผนผังสร้างเมืองให้หนุมานและเหตุการณ์หนุมานเดินทางไปเก็บยาสังกรณีตรีชาที่เขาสรรพยา
 ดำเนินสถานที่ที่เกี่ยวกับตัวละครพาลี ทรีพี และสุครีพ ในเหตุการณ์ตอนพาลีสังหารทรีพี ดำเนิน
 สถานที่ที่เกี่ยวกับตัวละครพระรามและทศกัณฐ์ เน้นเหตุการณ์การสู้รบและการติดตามไล่ล่ากัน
 ของตัวละคร ดำเนินสถานที่ที่เกี่ยวกับตัวละครพระราม ตอนพระรามตามกวาง และ ดำเนิน
 สถานที่ที่เกี่ยวกับตัวละครท้าวอุณาราช ซึ่งปรากฏอยู่ในตอนท้ายของเรื่องรามเกียรติ์สำนวน
 ราชสำนัก

1. ดำเนินสถานที่ที่เกี่ยวกับตัวละครหนุมาน เช่น ดำเนินเมืองลพบุรี ดำเนิน
 ศาลลูกศร ดำเนินภูเขาสามร้อยยอด ดำเนินทะเลชุบศร ดำเนินท้องพรหมาสตร์ จังหวัดลพบุรี
 เล่าว่า เมืองลพบุรีเดิมเป็นเกาะอยู่กลางทะเล เมื่อพระรามเสร็จศึกกวางเสด็จกลับกรุงอโยธยาแล้ว
 ประสงค์จะประทานความชอบแก่หนุมานคือสร้างเมืองให้ไปครอง จึงทรงแผนผังแล้วให้หนุมาน
 ตามไป ลูกศรตกที่ใดก็จะทรงสร้างเมืองให้ในที่นั้น หนุมานติดตามลูกศรไปถึงที่ซึ่งจะเป็น เมือง
 ลพบุรี ศรก็ตกปักลงในดินที่ในบริเวณนั้นถูกพิษศร ก็กลายเป็นสีขาว ที่ใดลึกลงไปมากหรือห่างไกล
 ออกไป ก็ถูกพิษน้อยไป เนื้อดินจึงไม่ขาวจัด หรือแข็งเป็นหินเสีย ลักษณะดังกล่าวเป็นลักษณะของ
 เนื้อดินในจังหวัดลพบุรี ชาวบ้านนิยมขุดเอามาทำเป็นดินสอพอง ส่วนลูกศรพระรามกลายเป็น
 สิ่งศักดิ์สิทธิ์สถิตที่ศาลแห่งหนึ่งอยู่กลางตลาด เป็นที่นับถือของคนจีน เรียกว่า ศาลลูกศร ตัวศร
 เป็นแท่งหิน แต่ถูกชาวบ้านต๋อยเอาไปทำเครื่องรางและเอาไปทำยารักษาโรคคนหมด แท่งหินซึ่งมี
 อยู่ในเวลานี้ว่าเป็นของใหม่

เมื่อหนุมานไปถึงเมืองลพบุรี ก็เอาหางกวาดพื้นที่ซึ่งเดิมชื่อ ภูเขาสามร้อยยอด
 เพราะมีสามร้อยยอด ให้ราบเรียบและมีเนินดินเป็นปราการ ที่ซึ่งพระรามแผนผังคงจะอยู่ใกล้กับ
 บริเวณนั้น เพราะ ทะเลชุบศร คือสถานที่ที่พระรามชุบศรก่อนที่จะแผนผังมา และศรที่แผนผังมาคง
 เป็นศรพรหมาสตร์ เพราะ ท้องพรหมาสตร์ เป็นทุ่งต่ำเว้งว่างเวลาหน้าน้ำ น้ำท่วมเจ็ไปไกล ก็อยู่
 ในเมืองลพบุรี ใกล้ๆ กับที่ศาลลูกศรนั้น (เสฐียรโกเศศ, 2495: 183-184)

ขณะที่ผาสุข อินทรารุท (2545: 11-15) กล่าวถึงตำนานดังกล่าวในลักษณะ
 ใกล้เคียงกันในชื่อ ดำเนินเรื่องหนุมานครองเมืองลพบุรี เล่าว่าพระรามปูนบำเหน็จให้หนุมานไป
 ครองเมืองลพบุรี เพื่อไปควบคุมท้าวกษนาก ซึ่งเป็นยักษ์วงศาคนาญาติของทศกัณฐ์ ท้าว
 กษนากต้องศรติดอยู่กับพื้นถ้ำ เขานางพระจันทร์ (เขาวงพระจันทร์) และอีกตอนหนึ่งเล่าว่า
 พระรามแผนผังพรหมมาศมาเพื่อดับไฟ ลูกศรนั้นมาตกที่ทุ่งแห่งหนึ่ง กลายเป็น ตำบลพรหมมาศ
 และ ตำบลทะเลชุบศร เกิดน้ำท่วมในบริเวณดังกล่าว กลายเป็น ทะเลชุบศร

ตำนานเขาสรรพยา ตำนานบึงสรรพยา ตำนานเขาขยาย จังหวัดชัยนาท และ ตำนานเขา ส้มอคอน ตำนานเขาถ้ำข้างเผือก ตำนานเขาถ้ำตะโก จังหวัดลพบุรี เขาสรรพยานี้ ตั้งอยู่ใกล้กับบึงสรรพยา หรือที่เรียกว่าหนองอรพินท์ เป็นบึงและลำน้ำติดต่อกับบึงแมลาในเขต อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี ตำนานเล่าว่า หนุมานเป็นผู้ไปเอายาจากยอดเขาหลวงในเขตนครสวรรค์ จะนำไปที่ใดไม่ปรากฏ แต่เมื่อเหาะมาถึงท่าแมลงเม่า รู้สึกหนักมาก จึงได้แบ่งขยาย ออกทิ้งเสียบ้าง ส่วนที่ทิ้งคงตกอยู่ที่ท่าแมลงเม่า ดังปรากฏอยู่ทุกวันนี้ ชาวบ้านเรียกกันว่า เขาขยาย ว่าตั้งอยู่ที่ศาลากลางจังหวัดชัยนาทในปัจจุบัน ที่เหลือได้นำเหาะต่อไปถึง บึงสรรพยา บึงใหญ่หนุมานอยากดื่มน้ำจึงได้วางเขาลงไว้กลางบึงแล้วดื่มน้ำ เมื่อดื่มน้ำเสร็จแล้ว จะยกเขาเหาะต่อไปแต่กลับยกไม่ขึ้น จึงได้แบ่งเอาไปแต่เพียงส่วนหนึ่งไปวางไว้ที่ลพบุรี คือที่เรียกว่า เขาสมอคอน ในปัจจุบัน เมื่อพระลักษมณ์ถูกหอกโมกขศักดิ์ของกุมภกรรณ หนุมานได้ไปเก็บ ต้นยาสังกรณีตรีชวาที่เขาสรรพยา ต้นยาทั้งสองชนิดก็ว่ายังมีอยู่ที่เขานี้ อีกจำนวนหนึ่งเล่าว่า ขณะ หนุมานหอบยอดเขาสรรพยามา หินบางก้อนหล่นลงเกลื่อนกลาดตั้งเห็นเด่นอยู่กลางทุ่งหลายแห่ง ที่ในเขตจังหวัดลพบุรี เช่น เขาสมอคอน เขาถ้ำข้างเผือก เขาถ้ำตะโก เป็นต้น ในที่เหล่านี้ยังมี ต้นยาขึ้นอยู่อุดม เพราะเป็นเชื้อสายต้นยาภูเขาเดิม (เสฐียรโกเศศ, 2495: 184-185)

ขณะที่ผาสุข อินทราวุธ (2545: 11-15) กล่าวถึงตำนานดังกล่าวในลักษณะ ใกล้เคียงกันในชื่อ ตำนานเขาสรรพยา จังหวัดชัยนาท และ ตำนานเขาสมอคอน จังหวัดลพบุรี เล่าว่า เมื่อครั้งพระลักษมณ์ต้องหอกโมกขศักดิ์ หนุมานอาสาไปนำต้นสังกรณีตรีชวา ซึ่งเป็นยา สมุนไพรที่ เขาสรรพยา ปัจจุบันอยู่ที่จังหวัดชัยนาท เมื่อนำมารักษา หอกที่ปักอยู่จึงหลุด แต่แรก หนุมานไปหาต้นสังกรณีตรีชวาไม่พบ เนื่องจากเป็นเวลาค่ำมืด และเกรงว่าพระอาทิตย์จะขึ้น เสียก่อนทำให้พระลักษมณ์ไม่ฟื้น จึงได้คอนภูเขาภูพานั้นมาทิ้งลูก เมื่อได้เหาะผ่านเมืองลพบุรี ซึ่งมี แสงสว่างจากไฟตั้งแต่ครั้งหนุมานใช้หางกวาดเมือง ทำให้หนุมานมองเห็นต้นสังกรณีตรีชวา จึงได้ ถอนเอาไป และทิ้งภูเขาทั้งลูกลงกลางทุ่ง เรียกกันภายหลังว่า เขาสมอคอน

2. ตำนานสถานที่ที่เกี่ยวกับตัวละครพาลี ทรพี และสุครีพ เช่น ตำนาน ห้วยสุครีพ จังหวัดชลบุรี มีห้วยสุครีพ ซึ่งเล่าว่ามีถ้ำที่พาลีและทรพีเข้าไปรบกัน ที่ดินในบริเวณนั้น เป็นสีแดงว่าเป็นโลหิตทรพีไหลซึมออกมา (เสฐียรโกเศศ, 2495: 185-186)

ขณะที่ทัศนีย์ ทานตวณิช (2548: 135-136) ได้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์นาย ทองดำ รักจิต เรื่อง ตำนานถ้ำเขาฉลาก ตำนานหัวอีสง ตำนานหัวโกรก ตำนานห้วยสุครีพ ตำนาน บ้านไร่ดินแดง ตำบลบางพระ จังหวัดชลบุรี เล่ากันว่าเดิมบริเวณนี้เป็นเมืองชิตชินธ์ มีควายฝูงหนึ่ง ถ้ำตัวเมียออกลูกมาเป็นตัวผู้ ลูกควายจะถูกพ่อฆ่าตายหมด แม่ควายตัวหนึ่งออกลูกมาเป็นตัวผู้

จึงเอาลูกไปซ่อนไว้ ลูกตัวนั้นเวลาพ่อออกหากินจะออกมาวัดรอยเท้าพ่ออยู่เสมอ และฝึกขนต้นมะขามป้อม เมื่อลูกมะขามป้อมหล่นสามารถชนลูกมะขามป้อมติดปลายเขา ในที่สุดออกมาตามฆ่าพ่อจนตาย เขาจึงเรียกว่าไอ้ทรพี หลังจากนั้นทรพีก็หาคู่ต่อสู้เรื่อยไป จนไปทำพระอินทร์ พระอินทร์บอกว่าให้ไปทำพาลี ทรพีจึงไปทำพาลี พาลีรับต่อสู้กัน พาลีเห็นว่าถ้าสู้กันกลางแจ้งจะสู้ทรพีไม่ได้แน่ จึงนัดให้ไปสู้กันใน ถ้ำเขาฉลาก ก่อนจะสู้กันพาลีสั่งสุครีพไว้ว่า ถ้าเลือดออกมาเป็นเลือดใส ให้เอาหินปิดปากถ้ำ อย่าให้ทรพีออกมาได้ ถ้าเป็นเลือดข้นเป็นเลือดทรพี เลือดควาย ระหว่างสู้กันเกิดฝนตกหนัก พาลีฆ่าทรพีแล้ว ฝนตกมากทำให้เลือดที่ไหลออกจากถ้ำเป็นเลือดใส สุครีพเห็นเป็นเลือดใสจึงเอาหินปิดปากถ้ำจนแน่น พาลีจึงตัดหัวทรพี ทุ่มออกมาจากถ้ำไปตกที่ริมทะเล ตรงนั้นจึงเรียกว่า หัวอีสง เคยมีหินก้อนใหญ่ลักษณะเหมือนหัวควาย เดียวนี้จมดินไปแล้ว พาลีโกรธมาก จึงจับสุครีพน้องชายเหวี่ยงมาตกตรงนั้นเป็น หัวโกรก สุครีพเสียใจ ร้องไห้จนน้ำตาไหลเป็นลำห้วยเรียกว่า ห้วยสุครีพ ปัจจุบันเป็นอ่างเก็บน้ำบางพระ เลือดของทรพีที่ไหลออกมาตรงหน้าถ้ำเขาฉลากลงมา จึงเป็นดินแดงมาก จึงเรียกว่า บ้านไร่ดินแดง จนทุกวันนี้ เขาเล่าว่าคนสมัยนั้นเอาเรือมาขุดเอาดินที่นี้ไปทำกลั๊กย้อมผ้า เพราะดินแดงมาก แดงเหมือนสีเลือด

นอกจากนั้นยังปรากฏ ตำนานเขาทับควาย จังหวัดลพบุรี เขาทับควาย หรือเขาทับควาย เป็นภูเขาที่มีแหล่งแร่เหล็กสีเลือดหมูปนดำ ดินมีสีแดงเหมือนสีเลือด เล่าว่าเป็นเลือดของทรพีตอนสู้กับพาลี ตำนานทำหิน เกิดจากพาลีตัดหัวทรพีและขว้างไปตกที่บริเวณแม่น้ำลพบุรี และหนองหัวกระบือ เกิดจากหัวทรพีที่กระเด็นไปตกบริเวณกลางทุ่ง ทางทิศใต้ของเมืองลพบุรี (ผาสุขอินทราวุธ, 2545: 11-15)

ใน นิราศนรินทร์ (2511: 9) ได้บันทึก ตำนานหัวกระบือ กรุงเทพมหานคร ว่าเป็นสถานที่สู้รบระหว่างพาลีกับทรพี และพาลีได้ตัดหัวทรพีขาดที่บริเวณนี้ ดังความตอนหนึ่งว่า

หัวกระบือกบินทรราชรำ	รณรงค์ แลฤ
ตัดกบาลกระบือตง	เด็ดหัว
สืบเศียรทรพีคง	คำเล่า แลแม่
เสมอพีเด็ดสมรดิน	ขาดด้วยคมเวร

และใน นิราศพระแท่นดงรัง (2504: 1) บันทึก ตำนานหัวกระบือ กรุงเทพมหานคร สอดคล้องกันว่าเป็นชื่อสถานที่ที่พาลีตัดหัวทรพีและขว้างมาตกลงที่บริเวณนี้ ดังความตอนหนึ่งว่า

ถึงศิระกระปือเป็นชื่อย่าน	บิดาท่านโปรดเกล้าเล่าแกลง
ว่าพญาพาลีซึ่งมีแรง	เข้ารบแผลงฤทธิ์ต่อด้วยทพี
ตัดศิระกระปือแล้วถือขว้าง	ปลิวมากกลางเวหาพนาศรี
มาตกลงตรงย่านที่บ้านนี้	จึงเรียกศิระกระปือเป็นชื่อนาม

ปัจจุบันย่านหัวกระปืออยู่บริเวณเขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร มีชื่อบ้านหัวกระปือและวัดหัวกระปือเป็นหลักฐานอยู่

นอกจากนั้นยังปรากฏ *ตำนานเขาทพี* และ *ถ้ำทพี* จังหวัดนครราชสีมา ที่อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา มีเรื่องเล่าว่า พระยาพาลีจับควายทพีขว้างมาตกที่ตรงนั้น จึงได้เรียกว่า *เขาทพี* (เสฐียรโกเศศ, 2495: 186) และ *ตำนานถ้ำพาลี* จังหวัดพัทลุง เล่าว่าเป็นสถานที่ที่พาลีรบกับทพี มีเลือดไหลนองถ้ำ ดังปรากฏใน *นิราศเกาะแก้วกัลกัสดา* ว่า

ครั้นถึงเขตแดนตลิ่งที่ทุ่งใหญ่
เขาเรียกถ้ำพาลีที่ตรงนั้น	มีสำคัญมันคงไม่สงสัย
เมื่อรบกับทพีก็มีไชย	โลหิตไหลนองถ้ำดังลำธาร

(เสฐียรโกเศศ, 2495: 185-186)

3. **ตำนานสถานที่ที่เกี่ยวกับตัวละครพระรามและทศกัณฐ์** เช่น *ตำนานเขาขาด* จังหวัดสระบุรี เล่าว่าเขาที่ขาดเป็นช่องทางที่พระพุทบาท จังหวัดสระบุรี เพราะถูกงรรดทศกัณฐ์กระแทบเข้าขณะหลบหนีพระราม สุนทรภู่กล่าวไว้ใน *นิราศพระบาท* ว่า

ถึงเขาขาดที่ถามถึงนามเขา	ผู้ใหญ่ว่ามาให้ฟังที่กังขา
ว่าเดิมรดทศกัณฐ์เจ้าลงกา	ลักสี่ดาโถมฉายมาทำยรธา
หนีพระรามกลัวจะตามมารุกรบ	กงกระแทบเขากระจะายทำลายหมด
ศิลาแหลกแตกลงด้วยงรรด	จึงปรากฏเรียกนามมาตามกัน

(เสฐียรโกเศศ, 2495: 185)

ขณะที่ผาสุข อินทราวุธ (2545: 11-15) *ตำนานเขาสมอคอน* และ *ตำนานเขาช่องลม* จังหวัดลพบุรี อีกสำนวนหนึ่ง ซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับตัวละครหนุมาน เล่าว่า เมื่อครั้งพระรามขว้างจักรหวังจะสังหารทศกัณฐ์ให้ตาย จักรนั้นได้เฉี่ยวไปถูกยอดเขาสูงแห่งหนึ่ง เศษหินที่กระเด็น

ไปจากยอดเขานั้นคือ หมู่เขาสมอคอน ส่วนยอดเขาที่ถูกเฉี่ยวและมีลักษณะแห่งไปนั้น คนในพื้นที่เรียกว่า เขาช่องลม ปัจจุบันอยู่ในตำบลโคกกระเทียม อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี

4. **ตำนานสถานที่ที่เกี่ยวกับตัวละครพระราม ตอนพระรามตามกวาง** เช่น ตำนานเขาขาด ตำนานเขานายพัน และ ตำนานเขาเศษ จังหวัดตรัง เล่าว่า ครั้งหนึ่งเมื่อพระรามตามกวางทองมาในบริเวณอำเภอห้วยยอด จังหวัดตรัง กวางป็นอยู่บนภูเขาลูกหนึ่ง พระรามก็ติดตามไปอย่างกระชั้น ทำให้ภูเขาลูกนั้นขาดเป็นช่อง เรียกว่า เขาขาด และพบหินบนภูเขานี้มีลักษณะเหมือนรอยกวางและรอยเท้าพระราม ขณะที่ตามกวางไปนั้น พระรามได้แผลงศร แต่ไม่ถูกตัวกวาง บังเอิญลูกศรไปถูกภูเขาลูกหนึ่งที่ตั้งอยู่ในตำบลเดียวกันทางทิศตะวันตก ระยะทางราว 3 กิโลเมตร เรียกว่า เขานายพัน ปรากฏว่าเดิมชื่อเขาเนียงพัน เป็นเหตุให้ภูเขาลูกนี้ทะเลเป็นรูโหว่มองเห็นได้จากที่ไกล ปรากฏมาจนปัจจุบันนี้ หินที่ทะเลติดลูกศรของพระรามไปตกเป็น ภูเขาเศษ อยู่ในท้องที่ตำบลเขาวิเศษ อำเภอวังวิเศษ จังหวัดตรัง (สนิท พลเดช, 2542: 838-841)

5. **ตำนานสถานที่ที่เกี่ยวกับตัวละครท้าวอุณาราช** เช่น ตำนานภูเขาพระจันทร์ (นางประจันต์) จังหวัดลพบุรี เล่าว่าท้าวกกะหนากถูกศรกกพระรามตริ่งไว้ที่ภูเขาพระจันทร์ หรือนางประจันต์ในจังหวัดลพบุรี และมีเรื่องพิสดารออกไปอีกว่า ถ้าใครเอาน้ำส้มสายชูเข้าไปในจังหวัดลพบุรี ลูกสาวท้าวกกะหนากจะปลอมเป็นมนุษย์มาขอซื้อน้ำส้มไปรดแผลที่ศรปักอยู่ ก็จะแก้อาถรรพณ์ถอนลูกศรออก แล้วท้าวกกะหนากจะคืนชีวิตคืนคนหมด ในระยะสามปี หนุมานจึงต้องหะมาตอกศรกกที่ตริ่งท้าวกกะหนากไว้ให้แน่นอย่างเดิม ถึงเช่นนั้นก็ดี ก็ถือกันว่าไฟจะต้องไหม้เมืองลพบุรีอย่างนั้นครั้งหนึ่ง ทุกกระยะสามปี เพราะพิษศรกระทำให้อันระอุเกิดลุกขึ้นเอง (เสฐียรโกเศศ, 2495: 182)

มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์ (2534: 71) กล่าวถึง “ชื่อสถานที่อันเนื่องด้วยรามเกียรติ์” ใน อิทธิพลของรามเกียรติ์ในศิลปะแขนงต่างๆ สอดคล้องกับข้อมูลของเสฐียรโกเศศ ขณะที่สมพร สิงห์โต (2538: 34) ศึกษา รามเกียรติ์กับวัฒนธรรมไทย พบชื่อสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับรามเกียรติ์ ได้แก่ อยุธยา ลพบุรี (นพบุรี) ถ้าพระราม ถ้าสีดา บึงพระราม เขาสรรพยา บึงสรรพยา เขาชยาย เขาสมอคอน เขาขาด เขาทรพี ถ้าพาลี ห้วยสุครีพ ทะเลชุบศร ศาลลูกศร ทุ่งพรหมาสตร์ วัดพระราม คฤหาสน์นารายณ์บรมมสินธุ์ ชูชันท์ และ บุรีรัมย์ เป็นต้น และกล่าวถึงข้อมูลตำนานสถานที่สอดคล้องกับที่เสฐียรโกเศศได้รวบรวมไว้ (สมพร สิงห์โต, 2538: 37-38) คล้ายกับงานศึกษา ตำนานนิทานเมืองลพบุรี และ ภูมินามจากรามเกียรติ์ ของดาวรัตน์ ชูทรัพย์ (2549: 90-102)

เสฐียรโกเศศได้กล่าวถึงความสำคัญของตำนานสถานที่จากเรื่องรามเกียรติ์ไว้ว่า “เรื่องชื่อตำบลและสถานที่ ซึ่งมีตำนานเอามาจากเรื่องรามเกียรติ์ยังมีอยู่อีกมาก ถ้าได้เก็บรวบรวมสักที ก็คงมีประโยชน์ในการสืบสาวราวเรื่องได้ไม่น้อย เพราะแต่ก่อนนี้ ถ้าจะย้อนถอยหลังขึ้นไปไม่กี่มายน้อยปี ก็ยังได้ยินชาวบ้านถือกันว่ารามเกียรติ์นั้นเป็นเรื่องจริง และว่าเรื่องเกิดขึ้นในประเทศไทยนี้เอง แม้ว่าเรื่องในรามเกียรติ์บางแห่งจะทำให้ชาวบ้านสงสัยว่าไม่น่าจะเป็นไปได้ แต่ก็ไม่วายเชื่อ” (เสฐียรโกเศศ, 2495: 186)

ตำนานสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องรามเกียรติ์แสดงให้เห็นถึงการผูกโยงสภาพธรรมชาติในท้องถิ่น เช่น ภูเขา ถ้ำ บึง ห้วย ทุ่ง ทะเล กับเนื้อหาในเรื่องรามเกียรติ์ได้เป็นอย่างดี เรื่องเล่าที่กลายเป็นตำนานสถานที่มักจะเป็นเหตุการณ์สั้นๆ เพียงตอนใดตอนหนึ่ง และเกี่ยวข้องกับตัวละครสำคัญของเรื่องรามเกียรติ์ทั้งสิ้น เช่น พระราม พระลักษมณ์ ทศกัณฐ์ หนุมาน พาลี ทพสี สุครีพ เป็นต้น ลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับเรื่องเล่า ความเชื่อและพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ที่ผู้วิจัยศึกษารวบรวมที่มักนำเสนอตัวละครสำคัญเพียงตัวใดตัวหนึ่ง และมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ของตัวละครนั้นๆ อยู่ในความรับรู้ของคนในชุมชน

2.1.2 นิทานมุขปาฐะ

เรื่องเล่ารามเกียรติ์ในรูปแบบนิทานมุขปาฐะมีความแตกต่างจากตำนานสถานที่ในแง่ที่ว่าให้รายละเอียดที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวตอนต่างๆ จากความทรงจำของผู้เล่ามากกว่าจะเชื่อมโยงกับสถานที่ในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง เช่น นิทานที่หมู่บ้านใน จังหวัดชลบุรี จากวรรณกรรมจากหมู่บ้านใน เอกสารการนิเทศการศึกษา ฉบับที่ 113 ของกิ่งแก้ว อดิถากร พ.ศ. 2514 ส่วนตอนที่ 1 เล่าเหตุการณ์ตอนนางลอย โดยนายเกษม กลิ่นวิชา จับความตอนทศกัณฐ์ให้เบญจกายแปลงเป็นสีดา ทำเป็นตายลอยน้ำไป โดยมีจุดประสงค์จะให้พระรามเลิกทัพกลับไป ครั้นเบญจกายแปลงเป็นสีดามาเฝ้าทศกัณฐ์ ทศกัณฐ์ก็ตกตะลึง แทบจะตรงเข้าไปกอดนาง แต่เบญจกายห้ามไว้ ส่วนตอนที่ 2 เล่าเหตุการณ์ตอนพาลีรบทพสี โดยนายเกษม กลิ่นวิชา ผู้เล่าให้ชื่อตอนว่า “ทพสีรบกับสุครีพ” ดำเนินเรื่องว่า ควายทพสีมีวิชาในตัวมาก อยู่มาวันหนึ่งขัดใจกับทพสีซึ่งเป็นพ่อจึงชนพ่อตาย ต่อมาไปทำพาลีรบ ผู้เล่าเล่าแทรกประวัติของพาลี แล้วจึงดำเนินเรื่องต่อว่า พาลีสั่งสุครีพให้ไปนั่งเฝ้าปากถ้ำ ผู้เล่าอธิบายให้ฟังว่าที่ต้องไปรบในถ้ำเพราะถ้ำรบข้างนอก คนไม่เก่งอาจหนีได้ ต้องไปรบในที่แคบๆ เพื่อจะตายกันไปข้างหนึ่ง แล้วพาลีก็สั่งให้สุครีพดูสีเลือด ถ้าเห็นเลือดสีซึ่งเป็นเลือดของพาลีก็ให้ปิดถ้ำเสีย พาลีรบกับทพสีแต่ก็เอาชนะกันไม่ได้ เมื่อต่างฝ่ายถามถึงอาจารย์ พาลีบอกว่าได้พรจากพระอินทร์และพระอิศวร แต่ทพสีบอกว่าตนดีด้วยตัวเอง เทวดาจึงออกจากทพสี พาลีจึงฆ่าทพสีได้ ขณะนั้นฝนตก สุครีพเห็นเลือดสีไหลออกจากถ้ำ จึงจัดการปิดปากถ้ำ ในตอนท้าย ผู้เล่าพลิกแพลงออกไปว่า ฝักรพสีถามพาลีว่าอยากออกจากถ้ำหรือไม่ ถ้าอยากออกให้เอาหัวของ

ตนขว้างออกไปนอกถ้ำ ถ้าก็จะทลาย ครั้นพาลีออกไปได้ก็ไล่สุครีพออกจากเมือง ผู้เล่ายังตั้งเหตุการณ์ตอนนี้มาอธิบายอีกว่า เนื่องจากเวลาสู้กันพาลีจับเขาทรพี ปัจจุบันตรงโคนเขาควายเป็นมีร่องปรากฏอยู่ ซึ่งคือรอยนิ้วมือของพาลี (ศิราพร วิฐะฐาน, 2522: 59-60)

นิทานที่ตำบลศรีศรีมาศ จังหวัดสุโขทัย จากวิทยานิพนธ์มหาบัณฑิตเรื่องวรรณกรรมจากตำบลศรีศรีมาศ จังหวัดสุโขทัย ของประจักษ์ สายแสง พ.ศ. 2516 เล่าเหตุการณ์ตั้งแต่ตอนพระราม พระลักษมณ์ กลับจากเรียนวิชา ออกเดินป่า พระรามตามกวาง พบหนุมาน จองถนนหนุมานสู้รบกับทศกัณฐ์ จนถึงสังหารทศกัณฐ์ ดำเนินเรื่องตั้งแต่ตอนที่พระราม พระลักษมณ์กลับจากเรียนวิชากับฤๅษี เมื่อกลับเมือง บิดาบอกให้ออกเดินป่าเสียก่อน 7 ปี ขณะที่อยู่ในป่า ทศกัณฐ์เห็นสีดาสวย จึงแปลงเป็นกวางทอง พอพระรามออกไปจับ กวางก็ร้องเสียงดัง พระลักษมณ์ออกไปช่วย โดยฝากสีดาไว้กับแม่ธรณี เมื่อพระรามทราบก็ตำหนิพระลักษมณ์ว่าไม่ควรฝากไว้กับแม่ธรณี แม่ธรณีจึงปล่อยสีดา ทั้งสองกลับมาไม่พบสีดา ก็ออกติดตาม พบหนุมาน หนุมานอาสาขโมยสุมาทำสะพานข้ามแม่น้ำไปเมืองทศกัณฐ์ โดยมีพระราม พระลักษมณ์เป็นผู้รับขโมยทิ้งลงแม่น้ำ ในที่สุดก็ข้ามไปฝั่งเมืองทศกัณฐ์ได้ หนุมานรบกับทศกัณฐ์ ถูกหอกโมกขศักดิ์ พิเภกบอกให้ไปเอาต้นสังกรณีตรีชวามาถอนพิษ แล้วบอกความลับให้ว่า ทศกัณฐ์ถอดหัวใจไว้ในหีบฝากฤๅษีไว้ จากนั้นมีเรื่องหนุมานเผาเมืองทศกัณฐ์ ไฟที่ทางไม่ยอมมอดจึงวิ่งไปหาฤๅษี ฤๅษีก็เอาหางใส่ปากดับไฟให้แล้วบอกที่ซ่อนหัวใจทศกัณฐ์ หนุมานเอาหัวใจทศกัณฐ์ไปให้พระลักษมณ์ พระลักษมณ์บีบหัวใจทศกัณฐ์ ทศกัณฐ์จึงตาย ส่วนนวนดังกล่าวผู้เล่าเล่าอย่างย่อ โดยจับแต่ใจความสำคัญในเรื่องมาเล่า (ศิราพร วิฐะฐาน, 2522: 61)

นิทานที่อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ จากวิทยานิพนธ์มหาบัณฑิตเรื่องวรรณกรรมไทยรามัญจากตำบลทรงคนอง อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ ของจันทร์ศรี สุปัญญากร พ.ศ. 2517 เล่า ที่มาของชื่อตัวละครทศกัณฐ์ โดยเน้นการอธิบายถึงสาเหตุที่ทศกัณฐ์ได้ชื่อว่า ทศคีรี นายบุญเชื่อน เพชรประกอบ เล่าว่า ทศกัณฐ์ทางมอญนั้นมีเศียรเดียว แต่ที่เรียกว่าทศคีรี นั้นเป็นเพราะขณะที่มารดาตั้งท้อง ได้เดินทางไปถึงภูเขาลูกหนึ่ง ภูเขาลูกนั้นมีเขาเป็นบริวารทั้งหมดสิบเขา แล้วนางก็คลอดทศกัณฐ์ที่บริเวณเขาสิบลูกนั้น นิทานสำนวนนี้แสดงให้เห็นว่า ผู้เล่าพยายามที่จะให้เหตุผลเกี่ยวกับชื่อตัวละครและพยายามทำให้ตัวละครมีลักษณะเช่นเดียวกับมนุษย์ทั่วไปที่มีเพียงหัวเดียว เขาเล่าว่า “ไต่ตามรรมาคนนะ สิบหัวจะอยู่ยังไง ที่นี้ตามหลักทางมอญนะ เขาก็ใกล้ความจริง ก็บอกว่าหัวเดียว สองมือนี้แหละ นี่อาศัยว่าไปคลอดที่ที่เขา มียอดสิบยอดนะ จึงชื่อทศคีรี” (ศิราพร วิฐะฐาน, 2522: 59)

ศิราภร ฐิตะฐาน (2522: 61) วิเคราะห์เรื่องรามเกียรติ์สำนวนนิทานมุขปาฐะและ
เสนอว่า

นิทานพระรามที่ถ่ายทอดโดยวิธีมุขปาฐะ เช่น สำนวนศรีศรีมาศ จะมี
เนื้อความไม่สมบูรณ์ บางสำนวนอาจจับความเล่าเป็นตอนๆ เช่น สำนวนหมู่บ้าน
ใน หรือถ้าจะเล่าทั้งเรื่อง บทบาทตัวละครและท้องเรื่องออกจะสับสนอยู่มาก ทั้งนี้
คงเป็นเพราะเรื่องรามเกียรติ์มีความยาวมาก ชาวบ้านไม่นิยมฟังตลอดเรื่อง หาก
จะอยากรู้เรื่องรามเกียรติ์ ก็อาจจะไปชมการแสดงโขนหรือละครเรื่องนี้แทน หรือ
อาจกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า เรื่องรามเกียรติ์เข้าถึงประชาชนด้วยรูปแบบการแสดง
มากกว่าการเล่า ข้อมูลมุขปาฐะจึงไม่สมบูรณ์ คนเล่าก็เล่าตามที่ได้จำมาได้ ไม่มี
ความชำนาญในการเล่าเรื่องนี้โดยเฉพาะ

เรื่องเล่ารามเกียรติ์ในรูปแบบนิทานมุขปาฐะจึงเป็นการรับรู้ผ่านความทรงจำของ
ผู้เล่า การถ่ายทอดจึงอาจมีรายละเอียดที่แตกต่างกันไปในแต่ละสำนวนและไม่ครบถ้วนสมบูรณ์
สิ่งที่น่าสนใจคือ ผู้เล่ายังคงจดจำชื่อตัวละครสำคัญๆ ในเรื่องได้ เช่น พระราม พระลักษมณ์ สีดา
หนุมาน ทศกัณฐ์ พิเภก เบญกายน พาลี ทรพี สุครีพ เป็นต้น เหตุการณ์บางตอนจึงรวบรัด และเน้น
ให้เป็นการกระทำของตัวละครสำคัญ เช่น นิทานที่ตำบลศรีศรีมาศ จังหวัดสุโขทัย เน้นบทบาทของ
หนุมานว่าเป็นผู้ขโมยมาทำสะพานข้ามไปเมืองทศกัณฐ์ เป็นผู้รบกับทศกัณฐ์และถูกหอก
โมกษศักดิ์ เป็นผู้เผาเมืองทศกัณฐ์ การเล่าที่มาของชื่อทศศิริ ซึ่งเป็นชื่อเรียกทศกัณฐ์ในรามเกียรติ์
สำนวนมอญ-พม่า เป็นการเน้นความสำคัญของตัวละครนี้ หรือการเน้นบทบาทของตัวละครพาลี
ทรพี และสุครีพ ในเหตุการณ์ตอนพาลีรบทศศิริ ซึ่งอยู่ในความรับรู้ของคนท้องถิ่น ดังปรากฏตำนาน
สถานที่จากเหตุการณ์ตอนดังกล่าวที่จังหวัดชลบุรีด้วย และเน้นการอธิบายเหตุ “รอยพาลี” ที่โคน
เขาควาย ซึ่งอาจเป็นความช่างสังเกตและความสนใจของคนในพื้นที่ นอกจากนี้เหตุการณ์ตอน
นางลอยยังอาจเป็นหลักฐานให้เห็นว่าผู้เล่าอาจจะจดจำมาจากการแสดง เนื่องจากตอนดังกล่าว
เป็นตอนที่โขนละครนิยมนำมาแสดงและผู้เล่าเล่าโดยให้ความสำคัญกับตัวละครทศกัณฐ์และนาง
เบญกายเป็นหลักสอดคล้องกับการดำเนินเรื่องในการแสดง

2.1.3 วรรณกรรมลายลักษณ์

เรื่องรามเกียรติ์สำนวนท้องถิ่นในรูปแบบวรรณกรรมลายลักษณ์ส่วนใหญ่ปรากฏเป็น
ใบลาน หนังสือสมุด ไทยและฉบับพิมพ์ตีพิมพ์ในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศไทย ได้แก่ ภาคเหนือ
ภาคอีสาน และภาคใต้ โดยสำนวนภาคเหนือและภาคอีสานได้ถูกปรับเปลี่ยนให้เป็นวรรณกรรม

ชาดก ซึ่งเป็นวรรณกรรมพุทธศาสนาประเภทหนึ่ง ใช้เทศนาในงานบุญประเพณี ซึ่งสัมพันธ์กับ “กลุ่มคนไท” ในพื้นที่ใกล้เคียง ดังการศึกษาของประคอง นิมมานเหมินท์ (2546: 1-19) เรื่อง นิทานเรื่องพระรามในปริบทสังคมไท โดยใช้วรรณกรรมนิทานพระรามหรือรามเกียรติ์ของคนไท 5 กลุ่ม คือ ไทใหญ่ (ลังกาสิบโห) ไทใต้คง (ลังกาสิบสองโห) ไทลื้อ (คำซบลังกาสิบโห) ไทเขิน (พหรมจักร) และลาว (พระรามชาดก พระลักพระลาม ควายทัวระพี) และศึกษาวรรณกรรมนิทานพระรามของล้านนาร่วมด้วย (พหรมจักร หอрман ปรมมเหียร) เนื่องจากคนไทเหล่านี้ในอดีตมีความสัมพันธ์กับล้านนา

ผลการศึกษาพบว่า วรรณกรรมนิทานพระรามเป็นสมบัติร่วมของคนไท มีการคัดลอกบางสำนวนจากถิ่นหนึ่งไปสู่อีกถิ่นหนึ่ง สัมพันธ์กับคติการสร้างพระธรรม การฟังพระธรรมเทศนา และประเพณี “ทานธรรม” ในสังคมไท วรรณกรรมนิทานพระรามถือเป็นวรรณกรรมทางพุทธศาสนา ผู้แต่งถือว่าการสร้างวรรณกรรมเหล่านี้จะเป็นอานิสงส์ให้ตน ผู้คัดลอก ผู้อ่าน และผู้ฟัง ได้ประสบความสำเร็จสมปรารถนาจนกว่าจะเข้าสู่นิพพาน การศึกษาดังกล่าวยังวิเคราะห์วิธีการดัดแปลงนิทานพระรามให้เป็นวรรณกรรมทางพุทธศาสนา ซึ่งประกอบด้วยการอ้างว่าเป็นเรื่องที่มีมาในพระไตรปิฎก การเลียนแบบอรรถกถาชาดก การแทรกความรู้หรือคติเกี่ยวกับหลักธรรมทางพุทธศาสนา รวมทั้งยังได้ศึกษาความแตกต่างและความคล้ายคลึงของนิทานพระรามในสังคมไท พบว่ามีทั้งการละความ การเปลี่ยนแปลงรายละเอียด การเพิ่มความ และการสืบสนความ

นอกจากนั้นประคอง นิมมานเหมินท์ (2548: 459-469) ยังได้ศึกษา นิทานพระรามในฐานะวรรณกรรมพุทธศาสนา ต่อยอดเพิ่มเติม ผลการศึกษาพบว่า ความเชื่อและประเพณีอันเนื่องด้วยพุทธศาสนาในท้องถิ่นทำให้นิทานพระรามถูกนำมาสร้างสรรคให้เป็นวรรณกรรมพุทธศาสนาในล้านนาและกลุ่มชนชาติไทที่อยู่ใกล้เคียง วิธีการสร้างสรรควรรณกรรมนิทานพระรามให้เป็นวรรณกรรมพุทธศาสนามีหลายวิธี ได้แก่ การพยายามแสดงให้เห็นว่าเป็นเรื่องที่มีมาในพระไตรปิฎก การแสดงให้เห็นว่าเป็นวรรณกรรมชาดก การแทรกความรู้หรือคติเกี่ยวกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และความสัมพันธ์ของวรรณกรรมเรื่องพระรามซึ่งเป็นชาดกพื้นบ้านของล้านนาและกลุ่มชนชาติไทกับทศรถชาดก แม้จะพบว่าโครงเรื่องหลักคล้ายกันอยู่ แต่โครงเรื่องย่อยและรายละเอียดหลายตอนแตกต่างกัน และมุ่งนำเสนอคติธรรมที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ทศรถชาดกมุ่งเสนอหลักธรรมเรื่องเดียว คือ ความไม่เที่ยงและเน้นความสำคัญของการตระหนักในโลกธรรม 8 ประการ ส่วนชาดกพื้นบ้านที่เป็นนิทานพระรามนิยมนำเสนอเรื่องการให้ทาน การรักษาศีล การปฏิบัติภาวนา และเรื่องของกรรม อันเป็นคติธรรมที่เข้าใจไม่ยากเกินไปและปรากฏในวรรณกรรมพุทธศาสนาของท้องถิ่นอีกหลายเรื่อง

ในสังคมไทย ศิราพร จิตะฐาน (2522) ศึกษา รามเกียรติ์ : ศึกษาในแง่การแพร่กระจายของนิทาน จากวรรณกรรมลายลักษณ์เรื่องรามเกียรติ์สำนวนท้องถิ่นภาคต่างๆ รวม 5 สำนวน ได้แก่

1. พระลักพระลาม รามเกียรติ์อีสาน
2. พระรามชาดก รามเกียรติ์อีสาน
3. หรมาน รามเกียรติ์ลานนา
4. พรหมจักร รามเกียรติ์ลานนา
5. รามเกียรติ์ฉบับบ้านควนเกย อำเภออ่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช

โดยใช้ทฤษฎีการแพร่กระจายของนิทาน (transmission, dissemination, diffusion) ในการศึกษา ผลการศึกษาสำคัญพบว่า เมื่อนิทานเรื่องหนึ่งแพร่กระจายออกจากที่หนึ่งไปสู่อีกที่หนึ่ง พบความเปลี่ยนแปลงด้านเนื้อหา คือ การเปลี่ยนรายละเอียดของเรื่อง การเพิ่มความ การลดความ การสืบสนความ และการสลบความ ปัจจัยที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวคือนักเล่านิทาน นิทานท้องถิ่น และกฎเกณฑ์ของนิทาน

นิทานท้องถิ่นเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เนื้อหาของสำนวนแต่ละท้องถิ่นต่างกัน ตัวละคร เช่น ม้ามณีกอบ พญานาค ธิดาพญานาค จึงเข้าไปแทรกอยู่ในรามเกียรติ์สำนวนท้องถิ่นด้วย นอกจากนั้นยังมีการผนวกนิทานท้องถิ่นเข้าไป เช่นการผนวกร่องสังข์ศิลป์ชัยเข้าไปในพระรามชาดก รามเกียรติ์สำนวนท้องถิ่นยังสะท้อนให้เห็นอิทธิพลของพุทธศาสนาที่มีต่อจิตใจของผู้คนในดินแดนอีสานและลานนา รูปแบบในการเล่าเรื่องของสำนวนท้องถิ่นอีสานและลานนาล้วนเป็นนิทานชาดก มีปัจจุบันวัตถุ การแทรกบุพพกรรมตัวละคร คาถาบาลี และลงจบด้วยประชุมชาดก ตัวละครถูกโยงให้นับถือพุทธศาสนา พระรามกลายเป็นพระโพธิสัตว์ พระอินทร์ผู้เป็นเทวดาสำคัญในพุทธศาสนาได้เข้ามามีบทบาทอย่างเด่นชัด

นอกจากนั้นยังพบการเปลี่ยนบรรยากาศของเรื่องให้เป็นท้องถิ่น นิทานพระรามสำนวนท้องถิ่นแสดงให้เห็นถึงความผูกพันกับวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างเหนียวแน่นของคนอีสานและลานนา ตั้งแต่ระบบการปกครองสมัยโบราณ ภาษี ค่าเนียม ความเชื่อ ตลอดจนประเพณีและระเบียบแบบแผนในสังคม ตัวละครในเรื่องก็ดำเนินชีวิตตามประเพณีท้องถิ่น เช่น เมื่อหนุมานไปลงกา ก็กล่าวคำผญาเกี่ยวสาวลงกา ตามแบบหนุ่มอีสานที่เว้าผญาเกี่ยวผู้หญิง หรือคราวที่พระราม พระลักษณ กลับมาจากบาดาลได้ ก็กล่าวถึงพิธีบายศรีสู่ขวัญพระรามและพระลักษณ นอกจากนั้นชื่อสถานที่และชื่อตัวละครส่วนใหญ่ก็เป็นชื่อพื้นบ้าน และพบการโยงสถานที่ในเรื่องกับสถานที่ท้องถิ่น และโยงเหตุการณ์ในเรื่องไปอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติ ซึ่งสะท้อนให้เห็น

นิสัยที่พยายามให้เหตุผลเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ ความพยายามในการคำตอบกับลักษณะต่างๆ ที่เป็นอยู่และลักษณะที่พยายามโยงนิทานต่างถิ่นให้เป็นนิทานท้องถิ่นของตน

การศึกษาสรุปธรรมชาติการแพร่กระจายของนิทานได้ว่า ในกระแสแห่งการถ่ายทอดนิทาน จากคนหนึ่งไปสู่อีกคนหนึ่ง จากท้องถิ่นหนึ่งไปสู่อีกท้องถิ่นหนึ่ง และจากกาลเวลาหนึ่งไปสู่อีกกาลเวลาหนึ่ง ย่อมถูกปรับปรุงและดัดแปลงให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและยุคสมัย เพื่อให้ “เข้ากันได้” และ “อยู่รอด” ในท้องถิ่นนั้นๆ เป็นผลให้เนื้อหาของนิทานเรื่องเดียวกันในต่างท้องถิ่น ผิดแผกกันไป

ผลการศึกษาส่วนหนึ่งของศิริพร จีตะฐาน (2534: 62) จะเป็นแนวทางให้ผู้วิจัยใช้วิเคราะห์ข้อมูลเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์ของตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ที่สัมพันธ์กับความเชื่อและพิธีกรรม ดังที่กล่าวว่า

ตัวละครใดหรืออนุภาคใดที่ไม่สำคัญ เรื่องตอนใดที่ไม่เกี่ยวข้องกับตัวเอง จึงมักถูกตัดทิ้ง รามเกียรติ์สำนวนท้องถิ่นจึงมีเนื้อหาสั้นกว่าสำนวนพระราชนิพนธ์มาก ตัวละครในรามเกียรติ์สำนวนท้องถิ่นจึงเหลือแต่ตัวละครสำคัญ คือ พระราม พระลักษมณ์ ทศกัณฐ์ สีดา หนุมาน พาลี สุครีพ และพิเภก ดังนั้น ในสำนวนที่เป็นนิทานท้องถิ่นจึงไม่มีพระพรต พระสัตุรูด นางไภยกษี กุมภกรรณ สามนักษา ฯลฯ และแม่ทัพทั้งหลายเช่นที่มีในสำนวนพระราชนิพนธ์ เพราะปกติในนิทานพื้นบ้านทั่วไปจะไม่มีตัวละครมากตัว จะมีแต่พระเอก นางเอก ผู้ร้าย และคงมีผู้ช่วยพระเอกอีกตัวหนึ่ง

ในวรรณกรรมลายลักษณ์เรื่องรามเกียรติ์ ผู้แต่งยังได้โยงชื่อสถานที่ในเรื่องเข้ากับชื่อสถานที่ในท้องถิ่น ดังเช่นที่ปรากฏใน *พรมจักร* *พรมเหียร* *รามลักษณะ* และ *หรมาน* ของภาคเหนือ และ *พระรามชาดก* ของภาคอีสาน

พิชิต อัครนิจ ศึกษา *การศึกษาเปรียบเทียบรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของล้านนาไทย* (2527) พบว่าใน *พรมจักร* กล่าวถึง *ดอยจิกจ้อง* (*ดอยจิกดงปลี*) ปัจจุบันอยู่ในจังหวัดเชียงราย ใน *พรมเหียร* กล่าวถึง *ดอยสะเกิด* ปัจจุบันอยู่ในจังหวัดเชียงใหม่ และใน *รามลักษณะ* กล่าวถึง *ดอยยาหลวง* ปัจจุบันอยู่ในพื้นที่จังหวัดน่านและจังหวัดพะเยา โดยกล่าวว่าดอยทั้ง 3 แห่งนี้เป็นสถานที่ที่หนุมานได้ย้าวิเศษมา

ศิริพร จีตะฐาน (2534: 63) ศึกษา “ลักษณะของความเป็นนิทานในรามเกียรติ์สำนวนท้องถิ่น” ใน *รามเกียรติ์สำนวนท้องถิ่นไทย การปรับเปลี่ยนและการดำรงอยู่ในชีวิต*

วัฒนธรรมท้องถิ่นไทย พบว่า การปรับเปลี่ยนนามเกียรติ์สำนวนท้องถิ่นไทยมีลักษณะของการโยงสถานที่ในเรื่องเข้ากับสถานที่ในท้องถิ่น อันเป็นลักษณะของนิยายท้องถิ่น (legend) แทรกอยู่ในบางตอน เช่น ใน หรรมาน เล่าว่าพระรามยกไพร่พลไปตามลำน้ำระหว่างที่กลับอโยธยา คราวหนึ่งหยุดทัพ ณ ที่แห่งหนึ่ง ให้มีการมหรสพ 7 วัน 7 คืน ไพร่พลเป็นสุขใจ “เหมือนดั่งเมืองฟ้าดาวดิงสาเทวโลกนั้น แลสถานที่นั้นลวดได้ชื่อว่า ‘นครสวรรค์’ มาตราบถึงการบัดนี้แล” เท่ากับการบอกว่าเมืองนครสวรรค์เป็นสถานที่ที่พระรามเคยมาตั้งกองทัพอยู่

นิยะดา เหล่าสุนทร (2553: 79-89) ศึกษา “ภูมิสถานในเรื่องพระรามชาดก” ในพระรามชาดก พบว่ามีทั้งสถานที่ที่ปรากฏในภาคอีสานและภาคกลางของประเทศไทย ในประเทศไทยและในประเทศกัมพูชา ได้แก่ ดงบังอีเฒ่า ห้วยหลวง แม่น้ำช่วยคำ ดอนโขง หลี่ผี (ลีผี) ภูเขบาโลง ท่ายักษ์ปลุกเรื่อน แม่น้ำบังมุก วังเวอนกุ่ม หาดแก่งโงก ดอนกาเสก หาดแก่งพง ดอนขี้ควาย ดอนหมาไหล แม่น้ำโดน ดอนโดน แม่น้ำบังบาด หาดแก่งสวดก ดอนขี้กระต่าย หาดแก่งอา เมืองขุนขอม (หนองหาน) เมืองหานน้อย แม่น้ำก่า เมืองสังเกต ห้วยชุมเพง เมืองขวาก่ายปลาหลาย หนองบัวลำภู แม่น้ำโรหิณี เมืองอัดตบือ ดอนเลี้ยงซู้ เมืองป่าสัก เมืองคำคุณ เมืองสังคะ เมืองโพธิสัตต์ แม่น้ำมัดตะบอง และเมืองมัดตะบอง เมืองผ้าขาวพันนา ภูเขาลังกา แม่น้ำของหลง แม่น้ำวังซุง สายน้ำเมา เมืองพิมพาสาดา ธาตุซ้องหัวอก เมืองพิษณุโลก เมืองนครสวรรค์ แม่น้ำสักและเมืองชัยนาท ดอยเก้าหน่วย และ แม่น้ำหุลละมาน

ศิริพร ฐิตะฐาน (2522: 228) ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า “ลักษณะที่น่าสนใจในรามเกียรติ์สำนวนท้องถิ่นประการหนึ่งคือ นิสัยที่ขอบโยงสถานที่ในเรื่องกับสถานที่ท้องถิ่น ซึ่งสะท้อนความพยายามในการให้คำตอบกับลักษณะต่างๆ ที่เป็นอยู่ และลักษณะที่พยายามโยงนิทานต่างถิ่นให้เป็นนิทานท้องถิ่นของตน” และเสนอว่า “สถานที่ที่อ้างถึงในลักษณะนี้มีอยู่มากมายในรามเกียรติ์ท้องถิ่นทุกสำนวน แสดงให้เห็นความพยายามในการผสมผสานกลมกลืนนิทานพระรามให้เป็นส่วนหนึ่งของท้องถิ่นนั้นๆ รามเกียรติ์สำนวนท้องถิ่นของไทยจึงมีลักษณะท้องถิ่นเข้าไปเจือปนอยู่มากในหลายรูปแบบและหลายวิธีการ”

นอกจากนี้ ยังพบการศึกษารามเกียรติ์สำนวนท้องถิ่นอีกเป็นจำนวนมาก ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ทั้งในเชิงประวัติ ภาษา เนื้อหา ตัวละคร การดำเนินเรื่อง ความเชื่อ ค่านิยม ประเพณี วิถีชีวิต คุณค่าทางวรรณกรรมและคุณค่าทางสังคมวัฒนธรรม แบ่งเป็น

การศึกษารามเกียรติ์สำนวนล้านนา ได้แก่ วรรณกรรมล้านนาเรื่องพรหมจักร: การศึกษาเชิงวิเคราะห์ ของประคอง กระแสชัย (2524) การศึกษาเปรียบเทียบรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของล้านนา ของพิชิต อัครนิจ (2527) วิเคราะห์วรรณกรรมไทยลือเรื่องคำขับลังกาสิบหัว ของ

เจริญ มาลาโรจน์ (2529) และ พรหมจักร: การศึกษารามเกียรติ์ฉบับล้านนาในฐานะวรรณคดีชาดก ของวุฒินันท์ ชัยศรี (2554)

การศึกษารามเกียรติ์สำนวนภาคอีสาน ได้แก่ การศึกษาเรื่องรามเกียรติ์สำนวนท้องถิ่นอีสาน ของชฎารัตน์ สุนทรธรรม (2528) วรรณกรรมอีสาน: พระลัก-พระลาม ของอภิวัฒน์ ปรีชาประศาสน์ (2529) บางครั้งปรากฏในชื่อ “รามเกียรติ์สำนวนลาว” ได้แก่ รูปแต่้มเรื่องพระรามในอีสานและลาว ของสุกัญญา สุขฉายา (2546) พระรามชาดก ของนิยะดา เหล่าสุนทร (2553) พระลักพระลาม สำนวนลาว: วรรณทัศน์ของสังจิตานันตะ สะหาย ของคมกฤษณ์ วรเดชนัยนา (2556) และ พระลักพระลาม (รามเกียรติ์ฉบับลาว) : การนำเสนอภาพแทนอัตลักษณ์ลาวและนิเวศวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง ของสมัย วรรณอุตร (2557)

การศึกษารามเกียรติ์สำนวนภาคใต้ ได้แก่ รามเกียรติ์กับวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ของฉันทส ทองช่วย (2522)

มีการศึกษาเชิงเปรียบเทียบระหว่างสำนวนภาคเหนือกับภาคใต้ ได้แก่ การศึกษาเปรียบเทียบรามเกียรติ์ฉบับล้านนาและฉบับภาคใต้ ของฉัตรยุพา สวัสดิพิงษ์ (2522) และ การศึกษาเชิงเปรียบเทียบระหว่างสำนวนภาคเหนือกับภาคอีสาน ได้แก่ การศึกษาเปรียบเทียบรามเกียรติ์ฉบับล้านนาเรื่องพรหมจักรและรามเกียรติ์ฉบับอีสานเรื่องพระลัก-พระลามเชิงคติชนวิทยา ของสมมาตร พัทธวิวัฒนาการ (2549)

นอกจากการศึกษาเชิงเปรียบเทียบในด้านองค์ประกอบทางวรรณกรรมและด้านคติชนวิทยาแล้ว ผู้วิจัยยังพบการศึกษาเชิงเปรียบเทียบ โดยเน้นวิเคราะห์ผ่านตัวละคร ทั้งด้านที่มา ลักษณะ คุณสมบัติ การสร้างและกลวิธีการนำเสนอตัวละคร โดยใช้วรรณกรรมลายลักษณ์เรื่องรามเกียรติ์สำนวนท้องถิ่นต่างๆ ได้แก่ สำนวนภาคเหนือ ภาคอีสาน ภาคใต้ และบางงานใช้กลุ่มข้อมูลภาคตะวันตกเพิ่มเติมด้วย ได้แก่ การวิเคราะห์หุ่นมาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของพัชลินจ์ จินนุ่น (2547) อัตลักษณ์ของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย ของศิวดล วราเอกศิริ (2559) และ การศึกษาเปรียบเทียบตัวละครทศกัณฐ์ในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของชลลดา มงคล (2560)

ผู้วิจัยพบว่าที่ผ่านมามีตัวบทวรรณคดีลายลักษณ์เรื่องรามเกียรติ์สำนวนท้องถิ่นที่ใช้ศึกษา สรุปได้ดังนี้

สำนวนล้านนา ได้แก่ พรหมจักร หรมาน (หอรมาน) ปรัมเหียร (ปรัมมเหียร) รามลักษณะ ลังกาสิบหัว (ลังกาสิบโห) และ อุษสาบารส

สำนวนภาคอีสาน ได้แก่ พระลักพระลาม พระรามชาดก และ ควายทัวระพี

สำนวนภาคตะวันตก ได้แก่ รามเกียรติ์ฉบับวัดขนอน

สำนวนภาคใต้ ได้แก่ รามเกียรติ์ฉบับบ้านควนเกย รามเกียรติ์ฉบับวัดท่าแค
ราชาพิลาป คิดถึงสีดา ฉบับวัดปรางหมุ่นอก และ พาลีสอนน้องคำกลอน ฉบับบ้านบ่อदान

การศึกษารามเกียรติ์สำนวนภาคตะวันตกและสำนวนภาคใต้บางสำนวนยังพบว่ามี
ความคล้ายคลึงกับสำนวนราชสำนัก เช่น รามเกียรติ์ฉบับวัดขนอน ราชาพิลาป คิดถึงสีดา ฉบับ
วัดปรางหมุ่นอก พาลีสอนน้องคำกลอน ฉบับบ้านบ่อदान

กล่าวได้ว่า รามเกียรติ์สำนวนท้องถิ่น ประเภทวรรณกรรมลายลักษณ์ เป็นกลุ่มข้อมูล
ที่มีการศึกษาค้นคว้าในประเด็นต่างๆ อย่างกว้างขวางและต่อเนื่อง ทั้งการศึกษาวิเคราะห์
รายละเอียดองค์ประกอบทางวรรณกรรม คุณค่าทางวรรณกรรมและสังคมวัฒนธรรม การศึกษา
ในเชิงเปรียบเทียบ และการศึกษาในบริบททางสังคมวัฒนธรรม การศึกษาส่วนใหญ่ยังนิยมใช้
รามเกียรติ์ฉบับพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ซึ่งถือว่าเป็น
ฉบับที่มีเนื้อความครบถ้วนสมบูรณ์ที่สุดในการเปรียบเทียบอีกด้วย

2.1.4 วรรณกรรมการแสดง

ในสังคมภาคกลางและภาคตะวันตกปรากฏรามเกียรติ์สำนวนท้องถิ่นในรูปแบบ
บทประกอบการแสดงเป็นจำนวนมาก เช่น บทประกอบการแสดงหนังใหญ่ บทประกอบการแสดง
หนังตะลุง บทประกอบการแสดงโขนสด บทประกอบการแสดงโขนชักรอก และบทประกอบ
การแสดงหุ่นละครเล็ก

บทประกอบการแสดงหนังใหญ่วัดขนอน จังหวัดราชบุรี เช่น ตอนหนุมานเข้า
ปราสาทนางบุษมาลี ตอนศึกทศกัณฐ์ครั้งที่ 5 ตอนหนุมานอาสาไปเฝ้ากล้องดวงใจ ตอนทศกัณฐ์
สั่งเมือง ตอนศึกบรรลัยกัลป์

บทประกอบการแสดงหนังใหญ่วัดบ้านดอน จังหวัดระยอง เช่น ตอนพระบุตร
พระลบประพาศป่าจับม้าอุปการ

บทประกอบการแสดงหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ จังหวัดสิงห์บุรี เช่น ตอนศึกทศกัณฐ์
ครั้งที่ 5

บทประกอบการแสดงหนังใหญ่วัดตะกุก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เช่น ตอนศึก
อินทรชิต

บทประกอบการแสดงหนังใหญ่ของครูวีระ มีเหมื่อน จังหวัดอ่างทอง เช่น ตอนศึก
ทศกัณฐ์ครั้งที่ 5 (ศึกใหญ่) ตอนนางดาว ตอนเกษรมาลา ตอนอินทรชิตถูกศรกินนม

บทประกอบการแสดงหนังตะลุงภาคกลาง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เช่น ตอนศึกอินทรีต ตอนศึกพรหมาสตร์ ตอนพาลีสอนน้อง ตอนหนุมานเกี่ยววานริน ตอนอินทรีตแผลงศร นาคบาศ ตอนพระรามเอย (ตอนสี่ดาวาครูปทศกัณฐ์)

บทประกอบการแสดงหนังตะลุงภาคกลาง จังหวัดเพชรบุรี เช่น ตอนชูปศพรพรหมาสตร์ ตอนมังกักกัณฐ์ขัดตาทัพ ตอนชูปศรนาคบาศ

บทประกอบการแสดงโขนสด เช่น ตอนศึกพญาไมยราพ ตอนศึกท้าวอุณรุท ตอนตรีเนตรตรีจักร

บทประกอบการแสดงโขนชั่วคราว เช่น ตอนถวายลิง

บทประกอบการแสดงหุ่นละครเล็ก เช่น ตอนจองถนน ตอนนางลอย ตอนไมยราพสะกดทัพ

มีงานที่ศึกษาบทการแสดงเรื่องรามเกียรติ์ในฐานะข้อมูลคติชนที่แสดงและสืบทอดโดยชาวบ้าน เช่น *วรรณกรรมประกอบการเล่นหนังใหญ่วัดขนอน จังหวัดราชบุรี* ของฉะอับ โปะชะกะฤษณะ (2520) *หนังใหญ่วัดตะกั่ว อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา* ของสมพันธ์ุ เลขะพันธ์ุ (2523) *วรรณกรรมประกอบการเล่นหนังตะลุง (ภาคกลาง)* ของฉะอับ โปะชะกะฤษณะ and สุวรรณี อุดมผล (2533) *การสืบทอดการพากย์-เจรจาหนังใหญ่และโขนเรื่องรามเกียรติ์ของครู วีระ มีเหมือน ของรัตนพล ชื่นคำ (2554) คณะค่านาย: การสร้างภาพลักษณ์และการปรับประยุกต์เรื่องรามเกียรติ์ในการแสดงหุ่นละครเล็ก* ของชุตินา เลิศนันทกิจ (2558) *โขนสดคณะประยุกต์ดาวใต้: การสืบทอดและการสร้างสรรค์เรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทยร่วมสมัย* ของชวพันธ์ุ เพชรไกร (2559)

ผู้วิจัยพบว่าบทประกอบการแสดงบางประเภท เช่น หนังใหญ่ หุ่นละครเล็ก มีการคัดลอกบทจากบทละครเรื่องรามเกียรติ์สำนวนราชสำนักมาปรับใช้ในการแสดง แต่ส่วนที่เป็นบทเจรจามักมีรายละเอียดที่แตกต่างออกไป ด้วยมีการสอดแทรกคติความเชื่อและบทตลกขบขันแบบชาวบ้านเข้าไปเพื่อความสนุกสนาน

จากการทบทวนภูมิหลังการศึกษารามเกียรติ์สำนวนท้องถิ่น ทั้งประเภทตำนาน สถานที่ นิทานมุขปาฐะ วรรณกรรมลายลักษณ์ และวรรณกรรมการแสดง พบว่ายังไม่มีการศึกษาพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ ซึ่งเป็นข้อมูลคติชนเกี่ยวกับรามเกียรติ์อีกประเภทหนึ่งที่สืบทอดอยู่ในท้องถิ่น ผู้วิจัยจะได้นำผลการศึกษารามเกียรติ์สำนวนท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องไปใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ เพื่อให้เห็นวิถีคิดของชาวบ้านในการผูกโยงเรื่องเล่า ศาลและพิธีกรรมกับความศักดิ์สิทธิ์ของตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์

2.2 การศึกษาเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์

ผีอารักษ์ (guardian spirits) เป็นผีที่ปกปักรักษาให้ความปลอดภัยกับผู้คนในขอบเขตของพื้นที่ (territorial spirits) (ศิราพร ณ ถลาง, 2555: 45) บางแห่งเรียกว่าผีเจ้าที่ ซึ่งอาจมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับผีบรรพบุรุษหรือผีวีรบุรุษในระดับชุมชนหรือในระดับเมือง ในสังคมไทยมีความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์หรือผีเจ้าที่ปรากฏอยู่ทั่วทุกภูมิภาค แต่มีชื่อเรียกแตกต่างกันไป งานศึกษาค้นคว้าเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์ชิ้นสำคัญ คือ *เมืองสวรรค์และผีสาวเทวดา* ของเสฐียรโกเศศ ที่ให้รายละเอียดการนับถือ คติความเชื่อและพิธีกรรม ตลอดจนเปรียบเทียบกับคติการนับถือผีของอินเดียและจีนไว้ด้วย

เสฐียรโกเศศ (2515: 308-311) กล่าวถึงการแบ่งประเภทของผีว่ามี 2 พวก คือผีดีและผีร้าย ผีดีมักมีใจเป็นกลาง ถ้าคนมีความกลัวเกรง แสดงความเคารพ ขอความคุ้มครองหรือขอสิ่งต่างๆ ท่านก็มักช่วยเหลือให้ แต่หากทำให้โกรธก็อาจให้โทษได้ ส่วนผีร้าย ผีเลว หรือผีชั้นสามัญซึ่งมีอยู่ทั่วไป บางครั้งเรียกว่า ภูตผีปีศาจจราชทูต ผีพวกนี้ดุร้ายและให้โทษ ผู้คนจึงเกรงกลัวมากกว่าผีจำพวกอื่น

จากการค้นคว้าของเสฐียรโกเศศ พบว่ามีการจัดแบ่งประเภทผีดีไว้รวม 3 กลุ่ม

กลุ่มที่ 1 คือ ผีฟ้าหรือเทวดา แบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. วิสุทธิตเทพ ได้แก่ พระพุทธเจ้า หรือพระอรหันต์ เพราะมีความบริสุทธิ์เหมือนเทวดา
2. สมมติเทพ ได้แก่ พระเจ้าแผ่นดิน เพราะมีอำนาจดุจเทวดาหรือเท่ากับเป็นเทวดา
3. เทวดาอยู่บนฟ้าจริงๆ ซึ่งมีชาติชั้นวรรณะแบ่งออกเหมือนมนุษย์เช่นเดียวกัน

กลุ่มที่ 2 คือ ผีฟ้าและเทพารักษ์ เป็นพวกอยู่ในอากาศ ซึ่งไม่ใช่เมืองฟ้าแท้ อยู่ตามป่าตามเขา ในถ้ำในน้ำหรือบนต้นไม้ อยู่ในบ้านในเมืองในที่บางแห่ง ผีจำพวกนี้บางที่เรียกว่าเทวดา และบางที่ก็เรียกว่าผี เป็นจำพวกผีเทวดา ถ้าสิงสถิตหรืออยู่ ณ ที่ใด และเป็นเจ้าของหรือเป็นใหญ่ ณ ที่นั้น ก็เรียกว่าเจ้านั้นเจ้านี่ เช่น เจ้าที่ เจ้าทุ่ง เจ้าท่า เจ้าป่า เจ้าเขา เป็นต้น จัดว่าเป็นพวกเทวดาชั้นต่ำ เพราะไม่ได้อยู่บนเมืองฟ้า ถ้าเป็นเจ้าของหรือเป็นใหญ่ ณ ที่ใดโดยเฉพาะก็เรียกว่าเป็นเทวดาได้ แต่เดิมคำว่าอารักษ์ แปลว่าผู้รักษาเข้าด้วย เป็นเทวดาอารักษ์ หรือควบกัน เป็นคำเดียวกับว่าเทพารักษ์ ผีชนิดนี้จัดเข้าอยู่ในพวกผีธรรมชาติ

กลุ่มที่ 3 คือ ผีบรรพบุรุษและผีวีรบุรุษ ผีปู่ย่าตายาย หรือผีบรรพบุรุษนั้นแต่เดิมเป็นคน เมื่อตายแล้วก็ยังคงสิงสถิตอยู่ในเรือน บางครั้งเป็นผีญาติผู้ใหญ่ในครอบครัว ส่วนผีวีรบุรุษ

แต่เดิมเป็นคนเหมือนกัน มักเป็นคนเก่งกล้ามีวิชาความสามารถ คนทั้งหลายให้ความเคารพยำเกรงเมื่อตายแล้ว คนทั้งหลายก็ยังคงให้ความเคารพยำเกรงอยู่ เมื่อกลายเป็นผี ก็มีผู้กราบไหว้บูชา

เสฐียรโกเศศยังได้กล่าวถึงคติการปลุกศาลและลักษณะของศาลพระภูมิเจ้าที่ ศาลหรือหอผีประจำหมู่บ้าน หรือพระภูมิบ้าน และศาลหรือหอผีประจำเมือง หรือพระภูมิเมือง ว่ามีความแตกต่างกันดังนี้

1. ศาลพระภูมิเจ้าที่

การตั้งศาลพระภูมิจะตั้งกันเองไม่ได้ ต้องมีผู้เชี่ยวชาญเป็นผู้รู้มาทำเป็นพิธีให้ ถ้าทำไม่ถูกพิธีหรือตั้งศาลใกล้ชิดเรือน เงาเรือนทับได้ พระภูมิก็ไม่มาอยู่คุ้มครองให้ เมื่อถึงวันครบรอบปีที่ตั้งศาลก็ต้องมีบัตรพลีสังเวชประจำปี ในตำรากล่าวว่า ถ้าได้ทำก็จะเกิดความสุขสวัสดิและความร่มเย็นแก่ผู้ทำและผู้ที่อยู่ที่นั่น การสังเวชนีเห็นที่แต่เดิมจะทำการในวันขึ้นปีใหม่ เช่นในวันสงกรานต์เป็นต้น ยังมีเค้าให้เห็นอยู่ ดังที่ยังทำกันอยู่ในบางท้องถิ่น

2. ศาลหรือหอผีประจำหมู่บ้าน หรือพระภูมิบ้าน

ศาลหรือหอผีประจำหมู่บ้าน มักสร้างไว้ตรงปากทางที่จะเข้าหมู่บ้าน ที่ตรงนั้นบางหมู่บ้านสร้างเป็นประตู คือ ปักเสาสองข้างและทำช่อพาดขวางไว้ที่ด้านบน ไม่มีประตูสำหรับเปิดปิด เรียกประตูอย่างนี้ว่าช่อบ้าน ที่ปลุกศาลหรือหอผีประจำหมู่บ้านไว้ที่ข้างปากทางช่อบ้านก็คงป้องกันผีมาแซกคือแปลกมาจากที่อื่นนั่นเอง (เสฐียรโกเศศ, 2515: 342-343) และกล่าวว่า

เมื่อสร้างบ้านปลุกเรือนแล้วก็ตั้งศาลหรือหอผีขึ้นไว้ประจำบ้าน เพื่อให้ผีหรือเทวดาซึ่งถือว่าเป็นเจ้าของที่นั่นเป็นที่อยู่ และทำพิธีบูชาเช่นไหว้ตามกาลเวลา ผีหรือเทวดาก็จะคุ้มครองเราให้เกิดความสุข ความสบาย ผีหรือเทวดาซึ่งอยู่ในศาลนี้เรียกว่าพระภูมิเจ้าที่ หรือเรียกเป็นเฉพาะว่า พระภูมิบ้าน บ้านในที่นี้ในคำเดิมของภาษาไทยหมายถึงที่เราเรียกว่าหมู่บ้านเดี๋ยวนี้ เช่น บ้านหม้อ บ้านนา เป็นต้น ส่วนที่อื่นๆ ซึ่งไม่ใช่หมู่บ้าน ก็มีพระภูมิซึ่งมีศาลแยกเป็นประจำกันไป

พระภูมิบ้านเป็นผู้ให้ความคุ้มครองแก่สมาชิกที่อยู่ในหมู่บ้าน นอกจากพระภูมิบ้าน คนไทยยังเชื่อพระภูมิเจ้าที่ในที่อื่นๆ อีก รวมทั้งสิ้น 9 องค์ ดังปรากฏใน *ตำราพระภูมิเจ้าที่* คือ

1. พระภูมิวัด 2. พระภูมิบ้าน 3. พระภูมิประตูและบันได 4. พระภูมิเรือนหอ 5. พระภูมิยุ้ง
6. พระภูมินา 7. พระภูมิสวน 8. พระภูมิลาน 9. พระภูมิโรงเลี้ยงสัตว์เช่นวัวควาย พระภูมิเหล่านี้ล้วนเป็นพี่น้องกัน แต่ชื่อบิดามารดาในตำราต่างๆ ไม่ได้ปรากฏเป็นชื่อเดียวกัน แม้แต่ชื่อของ

พระภูมิทั้งหมด ส่วนมากก็ไม่ตรงกันมีเพียงชื่อของพระภูมิตั้งบ้านคือ พระชัยมงคล เท่านั้นที่ตรงกัน พระภูมิบางองค์มีชื่อครั้งอินเดียครั้งไทย เช่น ชื่อว่าพระยายวแผ้ว เป็นต้น การที่มีพระภูมิจำนวนมากถึง 9 องค์ แสดงว่าที่ตรงไหนถือว่าสำคัญ ที่ตรงนั้นก็มีพระภูมิประจำรักษาอยู่ แต่ก็ไม่มีใครเห็น ทำเป็นศาลขึ้นไว้เป็นประจำตามปกติ นอกจากพระภูมิตั้งบ้านและพระภูมิสวน ที่อื่นซึ่งต้องการจะทำพิธีพินิจบูชา ก็มักสร้างศาลโดยเฉพาะขึ้นชั่วคราว (เสฐียรโกเศศ, 2515: 340-342)

3. ศาลหรือหอผีประจำเมือง หรือพระภูมิเมือง

ผีประจำเมือง เมื่อสร้างบ้านแปลงเมืองขึ้นครั้งแรก ก็ต้องตั้งศาลไว้ เป็นที่สถิตหรือที่อยู่ของผีเมือง มักอยู่ในพื้นที่บริเวณเดียวกันกับศาลพระภูมิเจ้าที่และศาลผีหลักเมือง บางทีก็อยู่รวมกัน บางทีก็อยู่แยกกัน ถ้าเป็นผีประจำบ้านก็เรียกว่าผีเสื้อบ้าน ถ้าเป็นผีประจำเมืองก็เรียกว่าผีเสื้อเมือง บางทีก็เรียกว่าผีหลวง และเรียกที่อยู่ตามป่าว่าผีน้อย ต่อมาเมื่อคำว่าผีมีความหมายตกต่ำเป็นผีเลวไปแล้ว ผีเสื้อประจำเมืองหลวงก็เปลี่ยนเป็นเรียกว่าพระเสื้อเมือง (เสฐียรโกเศศ, 2515: 360-361)

พระภูมิเมือง บางครั้งเรียกว่า หอเจ้าที่เมือง หมายถึง หอผีหรือศาลหลักเมือง บางครั้งเรียกว่าพระภูมิเมืองหลวง นับถือในฐานะพระทรงเมืองคู่กับพระเสื้อเมือง ซึ่งเป็นผีหรือเทวดาอีกกลุ่มหนึ่งถือว่าพระทรงเมืองก็คือหลักเมือง ซึ่งถือกันว่ามีผีหรือเทวดาสถิตเป็นประธานของเมืองอยู่ (เสฐียรโกเศศ, 2515: 345-346)

ศิวาพร ณ ถลาง (2555: 45) สรุปประเด็นเกี่ยวกับความเชื่อเรื่อง “ผีอารักษ์” หรือ “ผีเจ้าที่” สอดคล้องกับงานค้นคว้าของเสฐียรโกเศศไว้ตอนหนึ่งว่า

คนที่พูดภาษาตระกูลไทที่อยู่นอกประเทศไทยและคนไทยในประเทศไทย ล้วนมีความเชื่อเรื่อง “เจ้าที่” (Lord of the Land) หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็น “เจ้าของพื้นที่” ซึ่งเราอาจเรียกว่าเป็น “ผีอารักษ์” เพราะมีหน้าที่หลักในการให้การคุ้มครองคนในพื้นที่ให้ปลอดภัย ซึ่งแจกแจงได้ในหลายระดับพื้นที่ เช่น ผีเรือน พระภูมิเจ้าที่ เป็นอารักษ์ระดับครัวเรือน (house spirits) ผีบ้านซึ่งเป็นอารักษ์ระดับหมู่บ้าน (village guardian spirits) ซึ่งในภาคต่างๆ มีชื่อเรียกต่างๆ กัน คนไทยทางภาคเหนือเรียกว่า *เสื้อบ้าน* คนไทลื้อ คนไทใหญ่ ก็มีผีอารักษ์บ้านที่มักเรียกว่า *เสื้อบ้าน* หรือ *เจ้าบ้าน* และมักมีการตั้ง *หอเสื้อบ้าน* หรือ *ศาลเจ้าบ้าน* ไว้ต้นทางเข้าหมู่บ้านหรือทำหมู่บ้านเพื่อปกป้องดูแลผู้คนในเขตปริมณฑลหมู่บ้าน รวมทั้งดูแลไร่นาของชาวบ้านด้วย ส่วนทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยและคนลาวมีผีอารักษ์ระดับหมู่บ้านที่เรียกว่า *ผีปู่ตา* ซึ่งก็จะมี *ศาลปู่*

ตา ส่วนในระดับเมือง ก็จะมีผีเมือง (city guardian spirits) ทั้งนี้อาจใช้คำต่างกันไปในแต่ละกลุ่มว่า ผีเสื้อ เสือเมือง หลักเมือง หรือผีมหะศักดิ์ หากเป็นระดับประเทศก็จะมีพระสยามเทวาธิราช

การศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์ส่วนใหญ่ปรากฏในระดับ “ผีอารักษ์บ้าน” และ “ผีอารักษ์เมือง” ดังพบการศึกษาในพื้นที่ภาคเหนือของประเทศไทย มีการศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมการนับถือผีเจ้านาย ซึ่งถือเป็นผีอารักษ์รูปแบบหนึ่ง การศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมการนับถือผีปู่แสะย่าแสะ เจ้าหลวงคำแดง ผีอารักษ์ต่างๆ ของเมืองเชียงใหม่ในปัจจุบัน ผีอารักษ์บ้านไม้ลุงชนของชาวไทลื้อที่อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย เทพารักษ์ของล้านนา เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบการศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมการนับถือผีอารักษ์เมืองในพื้นที่ภาคกลางของประเทศไทย เช่น คุณปู่ศรีราชาและคุณปู่หนูมาน จังหวัดสมุทรสงคราม เจ้าพ่อพระกาฬ จังหวัดลพบุรี เจ้าพ่อหลักเมืองพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ เป็นต้น

การศึกษาเรื่อง *ประเพณีการทรงผีเจ้านายและบทบาททางสังคม : กรณีศึกษาในจังหวัดเชียงใหม่* ของ ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2545) ผลการศึกษาส่วนหนึ่งพบว่า ผีเจ้าบ้าน ผีเจ้านายและผีเมืองเป็นผีที่อยู่สูงกว่าผีบรรพบุรุษ เป็นผีที่ปกปักรักษาหรือคุ้มครองหมู่บ้าน สถานที่ใดสถานที่หนึ่ง จนถึงระดับเมือง ผีเหล่านี้เป็นผีที่มีคนทรงและมีการจัดความแตกต่างหรือความสูงต่ำของระดับชั้น เช่นผีที่สำคัญที่สุดบางครั้งเรียกว่าผีอะฮักเมืองหรือผีอารักษ์ประจำเมืองเชียงใหม่ เรียกกันว่า เจ้าหลวงคำแดง ถือว่าเป็นอารักษ์หลวง มีอิทธิพลมากและสถิตอยู่ที่ถ้ำดอยหลวงเชียงดาว ผีเจ้าหลวงคำแดงนี้ แต่ก่อนมาเคยเป็นที่นับถือของบรรดาเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ เพราะถือว่าเป็นอารักษ์ประจำเมืองและมีการเซ่นสังเวยอย่างใหญ่โต บรรดาผีอื่นๆ ซึ่งถือกันว่าอยู่ใต้อิทธิพลของเจ้าหลวงคำแดงก็จะไปร่วมชุมนุมด้วย

ในการศึกษานี้ได้เลือกผีเจ้านายและม้าขี่ (หมายถึงคนทรง) มาเป็นกรณีศึกษาประกอบด้วย 1. เจ้าข้อมือเหล็ก 2. เจ้าพี่แสนแสบ และ 3. ปู่แสะย่าแสะ โดยศึกษาประวัติโดยย่อของม้าขี่ สาเหตุของการมาเป็นม้าขี่ โครงสร้างการจัดองค์กรและความสัมพันธ์ นอกจากนี้ยังวิเคราะห์ให้เห็นถึงหน้าที่และบทบาททางสังคมของการนับถือผีเจ้านายต่อสังคมส่วนรวม ต่อระดับปัจเจกชน และความสัมพันธ์ระหว่างผีเจ้านายกับการรวมศูนย์อำนาจของรัฐ ผ่านพิธีกรรมสำคัญ 2 พิธีกรรม ได้แก่ 1. พิธีไหว้ครูประจำปี 2. พิธีเข้าทรงประจำวัน แบ่งเป็นพิธีกรรมในการช่วยเหลือแก้ปัญหาทางธุรกิจการค้า พิธีกรรมในการทำเสน่ห์ พิธีกรรมในการรักษาโรค ตลอดจนวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างผีเจ้านายต่างๆ ในพื้นที่ การข้ามเขตแดน การควบคุมและรายงานความ

ประพจน์ และการขึ้นกับกรุงเทพฯ ตลอดจนความขัดแย้งในหมู่ผู้เจ้านาย กล่าวได้ว่างานศึกษานี้ เป็นแนวทางให้ผู้วิจัยใช้เป็นแนวทางการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับโครงสร้างและการจัดลำดับของ ฝักรักษาในแต่ละพื้นที่ ตลอดจนการวิเคราะห์บทบาทของพิธีกรรมที่ตอบสนองทั้งในระดับบุคคล และในระดับชุมชน ซึ่งมีความเชื่อมโยงกับรัฐหรือเมืองหลวงในฐานะศูนย์กลางของอำนาจทาง ความเชื่อและพิธีกรรม

การศึกษาเรื่อง *อารักษ์บ้าน-อารักษ์เมือง การดำรงอยู่ของความเชื่อและพิธีกรรม เกี่ยวกับฝักรักษาในวิถีชีวิตไทย-ไทในปัจจุบัน* ของ ศิริพร ณ ถลาง (2555) นำเสนอผลการศึกษา ความเชื่อเรื่องฝักรักษาในฐานะความเชื่อดั้งเดิมของกลุ่มชนชาติไทและกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ใน ดินแดนอุษาคเนย์ และนำเสนอบทสังเคราะห์ข้อค้นพบในประเด็นความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับ ฝักรักษาและบทบาทที่ดำรงอยู่ในสังคมไทยปัจจุบัน โดยสังเคราะห์จากงานวิจัยกรณีศึกษา 2 เรื่อง คือ 1. การนับถือฝักรักษาที่บ้านไม้ลุงชน จังหวัดเชียงราย ของชาวไทลื้อ พบความเปลี่ยนแปลง และการบูรณาการระหว่างความเชื่อของคนไทลื้อและคนไทยวน ดังปรากฏในพิธีสังเคราะห์บ้าน และพิธีสืบชะตาบ้านที่ได้รับอิทธิพลจากคนไทยวน และ 2. การนับถือฝักรักษาเมืองเชียงใหม่ ที่สะท้อนลักษณะการผสมผสานระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับการประนีประนอมทางพุทธศาสนา ดังปรากฏในพิธีบูชาเสาอินทขิลและพิธีสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ที่พระสงฆ์เข้ามามีบทบาทใน พิธีกรรมมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังพบประเด็นบทบาทหน้าที่ แบ่งเป็นบทบาททางด้านจิตใจ ได้แก่ บทบาท ตอบสนองความต้องการทางใจในระดับบุคคล และบทบาททางด้านสังคม ได้แก่ บทบาท การเป็นศูนย์รวมคนในชุมชนและการสืบทอดวัฒนธรรมของชาติพันธุ์

การศึกษาดังกล่าวยังได้นำเสนอบทอภิปรายอันเป็นข้อสังเกตจากภาคสนามของผู้เขียนที่ได้เห็นปรากฏการณ์ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับฝักรักษาในดินแดนชนชาติไทกลุ่ม ต่างๆ ในหลายแง่มุม ทั้งในประเด็นฝักรักษาเป็นความเชื่อดั้งเดิมของชนชาติไท การผนวกรวม ความเชื่อระหว่างใจบ้านกับเสื่อบ้าน การผนวกรวมระหว่างฝักรักษา ฝักรักษาและฝักรักษา และการใช้ฝักรักษาในฐานะเป็นสื่อแสดงอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ในบริบททางสังคมไทยในปัจจุบัน นับว่า เป็นบทสังเคราะห์การศึกษาเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับฝักรักษาที่ผู้วิจัยจะได้ใช้เป็น แนวทางการวิเคราะห์และตีความข้อมูลต่อไป

การศึกษาเรื่อง *พิธีไหว้ผีเมืองและอำนาจรัฐในล้านนา และ พิธีเลี้ยงผีปู่แสะ ย่าแสะ ใน เจ้าที่และผีปู่ย่า: พลวัตของความรู้ชาวบ้าน อำนาจและตัวตนของคนท้องถิ่น* ของ อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2555) ในงานศึกษาชิ้นแรกเป็นการศึกษาการนับถือฝักรักษาผ่านพิธีไหว้ ผีเมือง โดยศึกษาความเชื่อเรื่องผีเมืองในตำนานพื้นเมืองหลายฉบับ เช่น *ราชวงศ์พื้นเมือง*

เชียงใหม่ ตำนานชินกาลมาลีปกรณ์ ตำนานพื้นเมืองล้านนาเชียงใหม่ ตำนานสุวรรณคำแดง เป็นต้น ตลอดจนวิเคราะห์ข้อมูลความเชื่อและพิธีกรรมไหว้ผีเมืองที่ถือปฏิบัติอยู่ในขณะนั้น ผลการศึกษาพบว่าพิธีไหว้ผีเมืองเกี่ยวข้องกับอุดมการณ์ดั้งเดิมของสังคมล้านนา 3 ส่วน คือ เจ้าที่ ขวัญ และผีปู่ย่า เมื่อนำมาผสมผสานในพิธีไหว้ผีเมืองแล้ว นับว่ามีความหมายสำคัญในการสถาปนาความชอบธรรมให้กับอำนาจรัฐล้านนาในอดีต ต่อมาได้ผสมผสานความเชื่อจากพุทธศาสนาเข้าไปในพิธีกรรมด้วย เมื่ील้านนาถูกรวมเข้าอยู่ในรัฐไทย พิธีเลี้ยงผีปู่ย่าของเจ้าเมืองได้ค่อยๆ ล้มเลิกไป เหลือเพียงพิธีสืบชะตาเมือง ขณะที่พิธีบูชาเจ้าที่หรืออินทิลดถูกปรับให้มาสร้างความชอบธรรมกับอำนาจรัฐใหม่

ในงานศึกษาชิ้นที่ 2 เน้นการตั้งข้อสังเกตเบื้องต้นทางชาติพันธุ์วรรณาจากการศึกษาพิธีไหว้ผีปู่และย่าและ ซึ่งถือเป็นผีอารักษ์ของเมืองเชียงใหม่ ปู่และย่าและในพิธีกรรมนี้เชื่อกันว่าเป็นชาวลัวะ โดยผู้เขียนได้พยายามเชื่อมโยงกับพิธีกรรมของชาวลัวะที่ยังถือปฏิบัติอยู่ในปัจจุบัน จากการศึกษาพิธีไหว้ผีเสาะสะก้างของชาวลัวะที่บ้านดง อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน เนื่องจากชาวลัวะเป็นกลุ่มชนดั้งเดิมที่อยู่ในดินแดนแถบนี้มาก่อนคนเมือง ตามคติของคนเมืองเชื่อกันว่าเป็นเสมือนเจ้าที่ และชาวเชียงใหม่จะแสดงความคารวะในพิธีกรรมสำคัญๆ เช่น พิธีเสด็จขึ้นครองราชย์ของเจ้าเมืองเชียงใหม่ในอดีตต้องเชิญลัวะมาเดินจงกรมนำหน้า เป็นต้น ความเชื่อว่ปู่และย่าและเป็นชาวลัวะในฐานะกลุ่มชนดั้งเดิมและชาวเชียงใหม่นับถือเป็นทั้งเจ้าที่และผีอารักษ์เมืองหรือผีเมืองนับว่ามีนัยสำคัญอย่างยิ่งต่อการจัดพิธีเลี้ยงผีปู่และย่าและซึ่งยังคงปฏิบัติสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

การศึกษาเรื่อง ปู่และย่าและกับประเพณีเลี้ยงผีเมืองเชียงใหม่ ของอาสา คำภา (2555) พบว่า พิธีเลี้ยงผีปู่และย่าและมีประวัติความเป็นมาและความเกี่ยวข้องกับกลุ่มชาติพันธุ์ลัวะ ซึ่งเป็นกลุ่มชนพื้นเมือง พิธีกรรมดังกล่าวสะท้อนถึงการผสมผสานทางวัฒนธรรมระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนา และระหว่างกลุ่มชนพื้นเมืองเก่ากับกลุ่มชนใหม่ กลายเป็นพิธีกรรมธรรมเนียมปฏิบัติประจำปีของชาวเมืองเชียงใหม่มาตั้งแต่อดีต ในอดีตการเลี้ยงผีปู่และย่าและถือเป็นส่วนหนึ่งของพิธีเลี้ยงผีเมือง ถือปฏิบัติกันในหลายพื้นที่ของเมืองเชียงใหม่ ในช่วงเวลาระหว่างเดือนแปดถึงเดือนเก้าของภาคเหนือ พิธีกรรมเลี้ยงผีปู่และย่าและเริ่มเลือนหายไปตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา จากกระบวนการรวมศูนย์อำนาจ ส่งผลให้ประเพณีพิธีกรรมของชุมชนมีบทบาทน้อยลง ขณะเดียวกัน ชาวบ้านยังคงสืบทอดการเลี้ยงผีปู่และย่าและมาอย่างต่อเนื่องจนกระทั่งถึงปัจจุบันในพื้นที่ตำบลแม่เหียะ ซึ่งตั้งอยู่บริเวณนอกเมืองเชียงใหม่ เรียก

พิธีกรรมดังกล่าวว่า “เลี้ยงดง” เพื่อถวายเครื่องเซ่นไหว้แด่ปู่และย่าและในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่เป็นประจำทุกปี

การศึกษาเรื่อง *เทพารักษ์ล้านนา: จากหอผีสู่รูปปั้นศาลเจ้าและอนุสาวรีย์* ของ ประสิทธิ์ ธิปริชา (2560) พบว่าเทพารักษ์ของล้านนาที่มีการเปลี่ยนจากหอผีมาเป็นรูปปั้นในศาลเจ้าและอนุสาวรีย์ จำนวน 4 องค์ คือ ขุนหลวงวิรังคะ เจ้าหลวงคำแดง เจ้าพ่อข้อมือเหล็กและเจ้าหลวงเมืองลำ ในพื้นที่ 13 ชุมชนของจังหวัดเชียงใหม่ ลำปาง เชียงราย พะเยาและน่าน มีพัฒนาการสัมพันธ์กับการเกิดขึ้นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและบริบทของการพัฒนาและการท่องเที่ยวที่ชุมชนเปิดสู่โลกภายนอกมากขึ้น ในด้านหนึ่งทำให้ผู้คนในชุมชนสามารถสัมผัสและเข้าถึงองค์เทพารักษ์ได้ง่ายขึ้น เป็นที่รับรู้ของคนภายนอกมากขึ้น และก่อให้เกิดรายได้แก่ท้องถิ่นมากขึ้น แต่ในอีกด้านหนึ่งกลับลดทอนความศักดิ์สิทธิ์และความสำคัญของพื้นที่และองค์เทพารักษ์ลงไป ทำให้เกิดการช่วงชิงและความขัดแย้งกันมากขึ้นในกลุ่มของผู้คนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะในบริบทของการท่องเที่ยวและการกระจายอำนาจการปกครองเข้าสู่ท้องถิ่น การสร้างศาลเจ้าและอนุสาวรีย์องค์เทพารักษ์ได้กลายมาเป็นเครื่องมือในการหาเสียงและสร้างผลงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมายในการได้รับเลือกตั้งของนักการเมืองและกลุ่มผลประโยชน์ท้องถิ่น จนทำให้บทบาทของผู้นำพิธีกรรมที่มีมาแต่เดิมนั้นถูกลดความสำคัญลงไปอย่างมาก

ข้อมูลการศึกษาความเชื่อ พิธีกรรม และบทบาทของพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์ในพื้นที่ภาคเหนือของประเทศไทย ทั้งผีเจ้าหลวงคำแดง ผีอารักษ์บ้านไม้ลุงชน ผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ ผีปู่และย่าและ ตลอดจนเทพารักษ์ล้านนาเป็นแนวทางแก่ผู้วิจัยในการศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อ พิธีกรรม และบทบาทของพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ในฐานะผีอารักษ์ของชุมชนในพื้นที่ภาคกลาง ซึ่งอาจพบประเด็นสำคัญที่คล้ายคลึงหรือแตกต่างกันตามบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของแต่ละพื้นที่

การศึกษา *ตำนานและพิธีกรรมคุณปู่ศรีราชา : ภาพสะท้อนบูรณาการทางสังคม วัฒนธรรมที่บ้านเขายี่สาร* ของวลัยลักษณ์ ทรงศิริ (2544) พบว่า ตำนานคุณปู่ศรีราชามีบทบาทและความสำคัญต่อประเพณีพิธีกรรมและความเป็นอยู่ของคนในชุมชนยี่สาร ตำนานดังกล่าวให้ข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะวีรบุรุษทางวัฒนธรรมของชุมชน คือ คุณปู่ศรีราชา และสภาพการก่อกำเนิดชุมชน ซึ่งสะท้อนลักษณะเฉพาะความเป็นชุมชนยี่สารในอดีตได้เป็นอย่างดี ตำนานและพิธีกรรมการนับถือคุณปู่ศรีราชาในปัจจุบันมีบทบาทสำคัญในการผสมผสานเชื่อมโยงสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่น ส่งผลต่อความคิดความเชื่อและวิถีปฏิบัติของคนในชุมชนบ้านเขายี่สาร และสะท้อนให้เห็นถึงความขัดแย้งจากการได้รับอิทธิพลทางพุทธศาสนา ความทันสมัยตามบริบท

สังคมปัจจุบัน และการติดต่อสื่อสารกับโลกภายนอก ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนความเชื่อและพิธีกรรมที่สืบทอดมาแต่อดีต ปัจจุบันพบว่าชุมชนบ้านเขายี่สารใช้ตำนาน พิธีกรรม และประวัติศาสตร์ของชุมชนเป็นกลไกสำคัญในการจัดการท่องเที่ยวชุมชนและก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นบ้านเขายี่สาร เพื่อนิยามและสืบทอดอัตลักษณ์ของตนเอง

นอกจากคุณปู่ศรีราชาแล้ว ในชุมชนยี่สารยังมีความเชื่อถือในความศักดิ์สิทธิ์ของคุณปู่หัวละมาน หรือคุณปู่หนูมาน อีกด้วย ซึ่งเชื่อว่าเป็นพี่น้องกับคุณปู่ศรีราชา หากแต่ในตำนานไม่พบว่ามีภาระบุถึงคุณปู่หัวละมานแต่อย่างใด

วลัยลักษณ์ ทรงศิริ (2544) บันทึกรายละเอียดเกี่ยวกับ ศาลคุณปู่หัวละมาน ไว้ว่า

ศาลคุณปู่หัวละมาน หรือศาลคุณปู่หนูมานมีลักษณะเหมือนศาลทั่วไป สร้างเป็นอาคารไม้ ยกพื้นสูง มีรูปทรงแบบไทย ภายในศาลมีเจ็ดเป็นสัญลักษณ์แทนคุณปู่และมีซากหัวจระเข้เป็นจำนวนมาก ในงานประจำปีที่จัดขึ้นในชุมชนตั้งแต่อดีตยังพบว่าการเข้าทรงคุณปู่หัวละมานด้วย ร่างทรงมักแสดงอาการคล้ายลิง สันนิษฐานว่าเป็นการสื่อความหมายถึงลิงหนุมาน ทั้งยังพบว่าชาวบ้านบางส่วนในชุมชนอยากให้ปรับเปลี่ยนชื่อของสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นคุณปู่หนุมาน เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันและสื่อสารกันได้ดียิ่งขึ้น

และบันทึกเรื่อง พิธีกรรมเข้าทรงคุณปู่หัวละมาน เพิ่มเติม (2554: 79) ไว้ตอนหนึ่งว่า

ร่างทรงของคุณปู่หัวละมาน หรือคุณปู่หนูมานเป็นผู้ชาย วัยประมาณ 20 ปีเศษ สาเหตุที่ต้องรับเป็นร่างทรงเนื่องจากรอดชีวิตจากการประสบอุบัติเหตุ ก่อนรับเป็นร่างทรงชายผู้นี้มีอาการเจ็บป่วยบ่อยครั้งเป็นเวลานาน แม้ได้ไปพบขออาการเจ็บป่วยก็ยังไม่หายเป็นปกติ ในที่สุดจึงต้องรับเป็นร่างทรง

ในการประทับทรงคุณปู่หัวละมาน หรือคุณปู่หนูมาน มักเกิดขึ้นในการมารับเครื่องเช่นสังเวไนงานประจำปี ไม่มีกำหนดการหรือพิธีใดๆ ล่วงหน้า บางครั้งลงมาประทับทรงพร้อมกับการเชิญคุณปู่ศรีราชา ซึ่งเป็นพี่น้องกัน เมื่อประทับทรงแล้วร่างทรงจะแสดงอาการปฏิกิริยาคล้ายลิง ชาวบ้านในชุมชนสามารถ

เข้าไปพูดคุยสอบถามและขอให้ช่วยปิดเป่าความทุกข์ร้อน ปัญหาต่างๆ ตลอดจน
ขอการปกป้องคุ้มครองช่วยเหลือจากคุณปู่ได้

ผู้วิจัยพบว่าข้อมูลเกี่ยวกับคุณปู่หัวละมาน หรือคุณปู่หนุมานที่วลัยลักษณ์
ทรงศิริ ศึกษาไว้ นั้นเป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่ผู้วิจัยในฐานะความเชื่อและพิธีกรรมการนับถือ
ผีอารักษ์ของชุมชน

การศึกษา วิเคราะห์ความเชื่อ ความศรัทธา และพิธีกรรมของประชาชนที่มีต่อ
เจ้าพ่อพระกาฬ จังหวัดลพบุรี ของเทวากร คำสัตย์ (2556) เป็นการศึกษาคติความเชื่อและ
พิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าพ่อพระกาฬในฐานะอารักษ์เมืองลพบุรี พบว่าประชาชนจังหวัดลพบุรีและ
จังหวัดอื่นๆ มีความเชื่อต่อเจ้าพ่อพระกาฬ จังหวัดลพบุรี ตามความเชื่อส่วนบุคคล 9 ลักษณะ คือ
ความเชื่อว่าเป็นที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของประชาชน ความเชื่อว่าเป็นที่พึ่งด้าน
โชคลาภ ความเชื่อด้านการขอบุตรจากเจ้าพ่อ ความเชื่อว่าเป็นผู้อุปถัมภ์ข้าราชการทหาร
และห้ามขอเรื่องไม่ให้ถูกการเกณฑ์ทหาร ความเชื่อว่าเป็นผู้ทำให้เกิดอาชีพร ความเชื่อในเจ้าพ่อ
ด้านเครื่องรางของขลัง ความเชื่อในการแสดงความเคารพเมื่อผ่านศาลพระกาฬ ความเชื่อเกี่ยวกับ
เรื่องเล่าของเจ้าพ่อ และความเชื่อในการไหว้เจ้าพ่อก่อนบวช อิทธิพลความเชื่อดังกล่าวสัมพันธ์กับ
การประกอบพิธีกรรมทั้งในระดับส่วนรวมและส่วนบุคคล กล่าวได้ว่าเจ้าพ่อพระกาฬ จังหวัดลพบุรี
ยังดำรงอยู่ในความเชื่อและความศรัทธาของชาวลพบุรีและจังหวัดต่างๆ อย่างไม่เสื่อมคลาย

การศึกษา วิเคราะห์ความเชื่อ ความศรัทธา และพิธีกรรมของประชาชนที่มีต่อ
ศาลเจ้าพ่อหลักเมืองพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ ของยุทธนา กิจสุภี (2559) เป็นการศึกษา
คติความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าพ่อหลักเมืองพระประแดงในฐานะอารักษ์เมืองพระประแดง
พบว่าศาลเจ้าพ่อหลักเมืองพระประแดงมีความสัมพันธ์กับระบบความเชื่อของประชาชนชาว
พระประแดง โดยเชื่อที่สามารถดลบันดาลสิ่งต่างๆ ได้ เช่น อาชีพ การพยาบาล โชคลาภ
การศึกษา ความเชื่อดังกล่าวส่งผลให้เกิดพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาลเจ้าพ่อหลักเมือง เช่น พิธี
บวงสรวงทำบุญประจำปี พิธีบวงสรวงตรุษจีนประจำปี พิธีรำเจ้าพ่อหลักเมือง พิธีบวงสรวงวันเกิด
เจ้าพ่อ พิธีกรรมเหล่านี้ปฏิบัติสืบทอดต่อกันมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ ความเชื่อและพิธีกรรมที่
ปรากฏที่ศาลเจ้าพ่อหลักเมืองพระประแดงยังมีอิทธิพลต่อสังคมในด้านต่างๆ คือ ด้านความ
สามัคคีในชุมชน ด้านศีลธรรมจริยธรรม ด้านวัฒนธรรมด้านศาสนา และด้านการท่องเที่ยว

ข้อมูลการศึกษาความเชื่อ พิธีกรรม และบทบาทของพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์ใน
พื้นที่ชุมชนยี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม และผีอารักษ์เมืองที่จังหวัดลพบุรีและสมุทรปราการนี้เป็น

ประโยชน์อย่างยิ่งแก่ผู้วิจัยในการทำความเข้าใจระบบความคิด ความเชื่อและพิธีกรรมการนับถือผีอารักษ์ในพื้นที่ภาคกลาง ซึ่งประกอบด้วยกลุ่มคนหลากหลายชาติพันธุ์

2.3 การศึกษาเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากวรรณกรรม

การศึกษาเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากวรรณกรรม พบว่ามีทั้งการนับถือในฐานะเทพเจ้า ในฐานะผีอารักษ์ของเมือง และในฐานะผู้นำทางวัฒนธรรม ได้แก่ ตัวละครจากวรรณกรรมเรื่อง รามายณะ เช่น พระราม สีดา ซึ่งเป็นอวตารของพระผู้เป็นเจ้า หนุมาน รavana และวิษณะ เป็นต้น ตัวละครจากวรรณกรรมเรื่อง ไชยวิ ได้แก่ หังเจีย และตัวละครจากวรรณกรรมเรื่อง ขุนช้างขุนแผน ได้แก่ ขุนแผน มิ่งงานศึกษาหลายชั้นศึกษาการเปลี่ยนแปลงสถานภาพจากตัวละครในวรรณกรรมไปเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนและบทบาทของตัวละครในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน เช่น ตัวละครหนุมาน มีคติความเชื่อ การสร้างศาล การประกอบพิธีกรรมหลายแห่งในประเทศอินเดีย ตัวละคร ravana และวิษณะมีคติความเชื่อ การสร้างศาล การประกอบพิธีกรรมที่ประเทศศรีลังกา ซึ่งได้มีการปรับเปลี่ยนคติความเชื่อจากฮินดูเป็นพุทธศาสนาด้วย ตัวละครหังเจีย มีคติความเชื่อการสร้างศาลเจ้า การประกอบพิธีกรรม ตลอดจนการเข้าทรงในหลายพื้นที่ของประเทศไทย ขณะที่ตัวละครขุนแผนมีการนับถือและการสร้างความทรงจำร่วมด้วยข้อมูลคติชนประเภทต่างๆ ในพื้นที่จังหวัดกาญจนบุรีและจังหวัดสุพรรณบุรีอย่างเข้มข้น

การศึกษาเรื่อง *Hanuman: The Power-Dispensing Monkey in North Indian* ของ Leonard T. Wolcott (1978) แสดงให้เห็นถึงคติความเชื่อการนับถือหนุมานในฐานะเทพเจ้าองค์หนึ่งของกลุ่มผู้พูดภาษาโกชนูรีในดินแดนแถบตะวันตกของรัฐพิหารและแถบตะวันออกของรัฐอุตตรประเทศ พื้นที่ดังกล่าวมีการนับถือหนุมานในฐานะผู้เป็นต้นแบบด้านความกล้าหาญและพลกำลังสัมพันธ์กับตำนานท้องถิ่นและวรรณกรรมรามายณะที่มีแพร่หลาย ในการศึกษาพบว่ามีศาลหนุมานเป็นจำนวนมากและปรากฏรูปเคารพภายในศาล นอกจากนี้ยังปรากฏรูปเคารพหนุมานร่วมกับพระรามและพระแม่สีดา และปรากฏในศาลพระศิวะที่เรียกว่า “ศิวาลัย” ด้วย ผู้ที่นับถือเทพหนุมานส่วนใหญ่เป็นผู้ชาย นิยมขอในเรื่องความปลอดภัยและความเป็นอยู่ในชีวิต ขณะที่ผู้หญิงนิยมขอให้ช่วยขจัดปัดเป่าความแห้งแล้งของพื้นที่ ผลการศึกษาอ้างกล่าวถึงศาลหนุมานและคติการนับถือหนุมานของกลุ่มคนผู้พูดภาษาโกชนูรีว่าการถวายเมล็ดพันธุ์พืชดอกไม้ และขนมหวานที่หนุมานชื่นชอบมีชื่อว่า *rot* วันประจำหนุมานเชื่อว่าเป็นวันเสาร์ บ้างก็ว่าวันอังคาร ผู้นับถือจะถือน้ำมัน หรือชาด หรือดินสีแดงที่รูปเคารพ มีความเชื่อวาทังน้ำมันและผงหรือดินสีแดงเป็นสิ่งทีหนุมานโปรดปราน สีแดงบนร่างของหนุมานยังเชื่อมโยงไปถึงหินสีชาดว่ามีฤทธิ์

ช่วยทำลายหรือบดขยี้ยักษ์ด้วย ในขั้นตอนการบูชาจะมีการกล่าวบทสรรเสริญความงามและความกล้าหาญของเทพหนุมาน

การศึกษาเรื่อง *Borders Crossed: Vibhishana in the Ramayana and Beyond* ของ Sree Padma (2019) ศึกษาประวัติและความสำคัญของตัวละครวิภีษณะในประเทศศรีลังกา วิภีษณะเป็นหนึ่งในตัวละครสำคัญในวรรณกรรมเรื่องรามายณะ มหาкаพยที่ถือกำเนิดที่ประเทศอินเดียและได้รับความนิยมในแถบเอเชียใต้ ปัจจุบันมีลัทธิพิธีบูชาวิภีษณะ (Vibhishana Cult) พบเพียงแห่งเดียวที่ประเทศศรีลังกา งานดังกล่าวศึกษาปัจจัยสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่ทำให้ตัวละครวิภีษณะกลายเป็นเทพเจ้า ผ่านวรรณกรรม ศิลปะ และการนับถือที่วัด ซึ่งปรากฏรูปเคารพทั้งแบบปูนปั้นและภาพเขียนเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะที่วัดเกลานิยราชมหาวิหาร (Kelaniya Raja Maha Vihara) การนับถือวิภีษณะในปัจจุบันอยู่ภายใต้จักรวาลวิทยาพุทธศาสนาสิงหลและมีความสืบเนื่องกับลัทธิพิธีบูชาราวณะ (Ravana Cult) ผู้มีฐานะเป็นพี่ชายดังปรากฏในวรรณกรรมเรื่องรามายณะอีกด้วย

ผลการศึกษายังพบว่า ตัวละครวิภีษณะในประเทศศรีลังกาได้กลายเป็นเทพอารักษ์เมืองศรีลังกา กลุ่มผู้นับถือเคารพบูชาในฐานะอารักษ์กษัตริย์ผู้เป็นยักษ์หรือรากษสพื้นเมือง (native yaksa/ raksasa) ผู้ปกครองเกาะศรีลังกา และกลายเป็นหนึ่งในสี่ของเทพผู้ปกป้องรักษาเกาะศรีลังกาและพระพุทธรูปศาสนา (satara varan devi) เทพทั้งสี่ได้แก่ วิษณุ (Visnu) สมัน (Saman) วิภีษณะ (Vibhishana) และ สกัณณะ (Skanda) ในวัฒนธรรมพุทธศาสนาสิงหล (Sinhala Buddhist religious culture) ยังมีความเชื่ออีกว่าวิภีษณะในฐานะเทพอารักษ์เป็นผู้ปกป้องชาวเมืองจากปีศาจ ผู้เป็นสาเหตุของโรคภัยและความโชคร้าย ผู้ที่นับถือจะได้รับการบันดาลความสำเร็จในด้านชีวิตครอบครัว สุขภาพ โชคลาภ และชีวิตความเป็นอยู่ ทั้งยังมีคติการนับถือในฐานะเป็นพระโพธิสัตว์องค์หนึ่งซึ่งดำรงอยู่เพื่อคุ้มครองธรรมะของพระพุทธเจ้าและพุทธศาสนาอีกด้วย

การศึกษาเรื่อง *The Ritualizing of the Martial and Benevolent Side of Ravana in Two Annual Rituals at the Sri Devram Maha Vihara in Pannipitiya, Sri Lanka* ของ Deborah de Koning (2018) ศึกษาแนวความคิดเกี่ยวกับตัวลัทธิบูชาที่แตกต่างกัน 2 แนวความคิด คือ ราวณะในฐานะกษัตริย์นักรบและในฐานะผู้บำบัดรักษาโรคที่มหาวิหารศรีเทวรัม ประเทศศรีลังกา ซึ่งเป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนาสิงหล ราวณะกลายเป็นวัตถุแห่งการบูชา มีการสร้างรูปเคารพภายในศาลศักดิ์สิทธิ์ นอกจากนี้ยังมีพิธีกรรมบูชาประจำปี 2 พิธี มีวัดเป็นผู้จัดพิธี ได้แก่ พิธี *maha Ravana nanumura mangalyaya* เป็นพิธีขนาดเล็กเพื่อแสดงออกถึงความมี

เมตตาและบทบาทในการบำบัดรักษาโรคของราวณะ และพิธี *maha Ravana perahero* นำเสนอภาพราวณะถือดาบเป็นอาวุธ ในพิธีมีการใช้สีแดงและการวางตำแหน่งรูปเคารพบนหลังช้างเพื่อหนุนเสริมภาพราวณะในฐานะกษัตริย์นักรบ พิธีกรรมทั้งสองได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ในฐานะพิธีกรรมประดิษฐ์ (inventing rite) มีการถ่ายทอดผ่านสื่อสังคมออนไลน์ในวงกว้าง เพื่อตอบสนองบริบทการพัฒนาสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป เป็นการเชิดชูอารยธรรมโบราณในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของความรู้สึกชาตินิยมและเน้นย้ำบทบาทความสำคัญของพุทธศาสนาสิงหลในประเทศศรีลังกา ยุคหลังสงคราม

การศึกษา *เห้งเจีย (ฉีเทียนต้าเล็ง)* : *ลึงในวรรณกรรมที่กลายเป็นเทพเจ้า* ของ จรัสศรี จิระภาส (2547) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับลึงในวัฒนธรรมด้านต่างๆ เรื่องราวการเดินทางของ *ไซอิ๋ว* ที่แพร่กระจายในประเทศไทย ซึ่งมาพร้อมกับความเชื่อและศรัทธาต่อ “เห้งเจีย” ตัวละครเอกของเรื่อง ตลอดจนศึกษาชีวประวัติความเป็นมาของตัวละครเห้งเจียในวรรณกรรมไซอิ๋วก่อนและหลังจากได้รับสมญานาม “ฉีเทียนต้าเล็ง”

การศึกษาพบว่า ตัวละครเห้งเจียในไซอิ๋วได้กลายเป็น “สัตว์เทพ” ที่เสมือนมีชีวิตอยู่ในโลกความเป็นจริงและเป็นที่น่าถือนุชาของกลุ่มคนหลากหลายในปัจจุบัน โดยเฉพาะกลุ่มชนทางตอนใต้ของประเทศไทย มีข้อสันนิษฐานว่าชาวจีนกลุ่มดังกล่าวมีความเชื่อถือในการบูชาลึงมาตั้งแต่อดีตแล้ว เมื่อได้รับอิทธิพลจากวรรณกรรมไซอิ๋ว จึงได้เกิดการบูชาเห้งเจีย นอกจากนั้นชาวจีนกลุ่มนี้ยังเชื่อถือเรื่องจิตวิญญาณของลึงที่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับมนุษย์ โดยเชื่อถือกันว่าหากลึงมีอายุได้ 100 ปีจะมีพลังอำนาจวิเศษ กลายเป็นลึงศักดิ์สิทธิ์หรือลึงวิเศษ และหากลึงมีอายุได้ 1,000 ปี จะสามารถกลับกลายเป็นมนุษย์ได้ คนจีนที่เชื่อถือคติดังกล่าวจึงมักไม่ทำร้ายลึง

ปัจจุบันความเชื่อถือศรัทธาลึงในฐานะเทพเห้งเจียได้แพร่กระจายไปยังดินแดนต่างๆ ตามที่ชาวจีนอพยพไปยังพื้นที่ต่างๆ ปรากฏหลักฐานความเชื่อเกี่ยวกับเทพเห้งเจียได้เดินทางติดตามไปด้วย เช่นที่ไต้หวัน ฮองกง มาเลเซีย สิงคโปร์ และที่ประเทศไทย พบว่ามีการนับถือเทพเห้งเจียอย่างแพร่หลาย จึงมีข้อสันนิษฐานว่า ในประเทศไทยเริ่มมีการนับถือเทพเห้งเจียพร้อมกับการเดินทางทางทะเลจากทางตอนใต้ของประเทศไทยสู่บริเวณพื้นที่รอบอ่าวไทย เช่น ที่จังหวัดสงขลา ภูเก็ต ชลบุรี นอกจากนี้ยังพบความเชื่อและการอธิบายลักษณะของเห้งเจียอย่างมหัศจรรย์และพิสดาร เช่น การเชื่อมโยงสถานที่สำคัญในวรรณกรรมไซอิ๋วกับสถานที่ในประเทศไทย เช่น อุโบสถฉีเทียนฝอ จุดหมายปลายทางที่เห้งเจียเดินทางไปอาราธนาพระไตรปิฎก พระอุโบสถลู่อิมยี่ ที่ประทับของพระพุทธเจ้าในเรื่องกลายมาเป็นชื่อสถานที่สำคัญทาง

พุทธศาสนาที่วัดพระพุทธรูปบาท สระบุรี ชาวบ้านในพื้นที่มีความเชื่อว่า วิญญาณที่ล่องลอยตามสถานที่ต่างๆ จะต้องมาต่ออายุ ด้วยการประทับตราที่วัดแห่งนี้ เป็นต้น ความคิดความเชื่อและการเชื่อมโยงสถานที่เหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลทางความคิดของชาวบ้านความเชื่อถือและความแพร่หลายของเทพแห่งเจียในบริบทสังคมไทย

การศึกษา คติชนเกี่ยวกับขุนแผนในจังหวัดกาญจนบุรีและจังหวัดสุพรรณบุรี ของ พัทธนียา บุนนาค (2555) พบว่าคติชนประเภทต่างๆ เกี่ยวกับขุนแผนในจังหวัดกาญจนบุรีและจังหวัดสุพรรณบุรีสะท้อนให้เห็นการนับถือขุนแผนในฐานะวีรบุรุษท้องถิ่น โดยจังหวัดกาญจนบุรีเน้นช่วงชีวิตของขุนแผนตอนเป็นทหารและผู้ปกครองเมือง ภาพของขุนแผนจึงเป็นนักรบฝีมือดี มีวิชาความรู้แตกฉานทางการรบและทางไสยเวทวิทยา และเป็นเจ้าเมืองผู้กล้าหาญจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์และบ้านเมือง แม้เมื่อเสียชีวิตไปแล้ว ดวงวิญญาณยังคงสถิตอยู่ในพื้นที่เมืองกาญจนบุรีเพื่อคอยดูแลปกป้องคุ้มครองลูกหลานซึ่งเป็นคนท้องถิ่น ส่วนในจังหวัดสุพรรณบุรีเน้นช่วงชีวิตของขุนแผนตอนบวชเรียน ภาพของขุนแผนจึงเป็นนักรบผู้กล้าหาญ มีฝีมือดี ซึ่งได้เคยบวชเรียนที่เมืองสุพรรณบุรีจนมี “วิชาการ” เชี่ยวชาญและแตกฉาน สามารถนำความรู้ไปรับราชการเป็นทหาร จนสร้างชื่อเสียงให้แก่ตนเองและเป็นที่เคารพยกย่องนับถือของผู้อื่น

การศึกษาดังกล่าวยังพบว่าชาวกาญจนบุรีและชาวสุพรรณบุรีนับถือขุนแผนในฐานะวีรบุรุษท้องถิ่น เห็นได้จากการสร้างรูปเคารพขุนแผนและรูปเคารพตัวละครอื่นๆ จาก *เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน* ไว้สักการะในท้องถิ่นและปรากฏว่ามีมากกว่าหนึ่งแห่ง นอกจากนี้ ยังมีการฟื้นฟูและสร้างข้อมูลคติชนประเภทอื่นๆ เช่น ชื่อสถานที่ วัดมุงคล จิตรกรรม เพลงพื้นบ้าน เพื่อเป็นเครื่องมือที่ช่วยแสดงให้เห็นว่าขุนแผนเคยมีตัวตนอยู่จริงและอยู่ในฐานะที่เป็นบุคคลสำคัญ มีวีรกรรมเล่าขานสืบทอดกันมา จนคนรุ่นหลังเคารพยกย่อง

จากการศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากวรรณกรรมเป็นประโยชน์อย่างมากแก่ผู้วิจัยในการทำความเข้าใจความเชื่อและพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทย ดังพบว่าในประเทศอินเดียและประเทศศรีลังกามีความเชื่อและพิธีกรรมการนับถือตัวละครหนุมาน ราวณะและวิษณะ โดยนับถือหนุมานในฐานะเทพฮินดู และนับถือราวณะและวิษณะในฐานะ “ผีอารักษ์เมือง” ศรีลังกา ผู้คอยปกป้องรักษาบ้านเมืองให้สงบร่มเย็น ซึ่งน่าจะเป็นความเชื่อดั้งเดิม ก่อนจะกลายเป็นอารักษ์ในพุทธศาสนาสิงหล ขณะที่เทพแห่งเจียก็แสดงให้เห็นคติการนับถือบูชาสิ่ง ทำให้ตัวละครจากวรรณกรรมกลายเป็นวานรเทพที่มีผู้เคารพกราบไหว้เป็นจำนวนมาก และขุนแผนผู้มีฝีมือและคาถาอาคมก็ได้รับการนับถือในฐานะผู้นำทางวัฒนธรรมโดยเฉพาะในพื้นที่ที่สัมพันธ์กับวรรณกรรม คือ จังหวัดกาญจนบุรีและ

สุพรรณบุรี ตัวละครขุนแผนยังมีความคาบเกี่ยวระหว่างความเป็นตัวละครในวรรณกรรมกับตัวละครในประวัติศาสตร์อีกด้วย สิ่งที่พบร่วมกันจากข้อมูลความเชื่อและพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากวรรณกรรมคือ “ความศักดิ์สิทธิ์ของตัวละคร” เกิดจากพลังความสามารถหรืออิทธิฤทธิ์ของตัวละคร ไม่ว่าจะเป็นลิง ยักษ์ หรือมนุษย์ นำไปสู่ความคาดหวังให้พลังความสามารถหรืออิทธิฤทธิ์ของตัวละครเหล่านั้นสามารถอำนวยความสะดวก ความสำเร็จ และความเป็นอยู่ที่ดีแก่ผู้ที่นับถือได้

กล่าวโดยสรุป ในบทนี้ผู้วิจัยได้กล่าวถึงภูมิหลังการศึกษาเรื่องพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทย 3 หัวข้อ คือ การศึกษาเรื่องรามเกียรติ์จำนวนท้องถิ่น การศึกษาเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์ และการศึกษาเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากวรรณกรรม เพื่อใช้เป็นแนวทางในการศึกษาพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทยต่อไป

บทที่ 3

ประวัติความเป็นมาของศาลตัวละครศักดิ์สิทธิ์ จากเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทย

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของศาลตัวละครศักดิ์สิทธิ์จากเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทย รวม 18 ศาล แบ่งเป็น 3 หัวข้อ ได้แก่ ประวัติความเป็นมาของศาลตัวละครศักดิ์สิทธิ์ประเภทพระ ประวัติความเป็นมาของศาลตัวละครศักดิ์สิทธิ์ประเภทยักษ์ และประวัติความเป็นมาของศาลตัวละครศักดิ์สิทธิ์ประเภทลิง มีรายละเอียดดังนี้

3.1 ประวัติความเป็นมาของศาลตัวละครศักดิ์สิทธิ์ประเภทพระ

จากการเก็บรวบรวมข้อมูลพบศาลตัวละครศักดิ์สิทธิ์ประเภทพระ จำนวน 7 ศาล ได้แก่ ศาลเจ้าพระราม กรุงเทพมหานคร ศาลเจ้าพ่อหลักเมืองซีดชิน จังหวัดสระบุรี ศาลเจ้าพระลักษณ กรุงเทพมหานคร ศาลเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษณ-พระราม กรุงเทพมหานคร ศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณ กรุงเทพมหานคร ศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณ จังหวัดสมุทรปราการ และศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณ จังหวัดฉะเชิงเทรา

3.1.1 ศาลเจ้าพระราม กรุงเทพมหานคร

ศาลเจ้าพระรามตั้งอยู่ที่บ้านเลขที่ 140 ซอยริมคลองบางกอกใหญ่ แขวงวัดท่าพระ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร ปัจจุบันเป็นที่ดินส่วนบุคคลของนางวาสนา สุขศรี เดิมศาลอยู่ริมคลองบางกอกใหญ่ บริเวณจุดเชื่อมระหว่างคลองบางใหญ่กับคลองด่าน ฝั่งตรงข้ามคือศาลเจ้าพระลักษณที่ตั้งอยู่ภายในวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ

ภาพประกอบ 1 ศาลเจ้าพระราม กรุงเทพมหานคร

จากข้อมูลสัมภาษณ์นางวาสนา สุขศรี (สัมภาษณ์, 5 กันยายน 2564) พบว่าศาลเจ้าพระรามนี้มีอายุเก่าแก่นับร้อยปี ตัวศาลเดิมมีลักษณะเป็นศาลาทรงไทย มีโรงเจอยู่ด้านหน้า ภายในศาลมีรูปเคารพเทวดาหล่อสำริด สวมขฎก ลักษณะคล้ายเทพารักษ์ รูปเคารพดังกล่าวหายไปเมื่อ พ.ศ. 2508 เนื่องจากถูกขโมย หลังจากนั้นเมื่อเจ็ดไม้แกะเป็นรูปเทวดาถือพระขรรค์ลอยน้ำมาติดที่ท่า ชาวบ้านจึงอัญเชิญขึ้นบนศาลนับถือในฐานะเจ้าพระรามมาจนถึงปัจจุบันที่ศาลเจ้าพระรามในอดีตยังมีป้ายเก่าแก่เขียนข้อความเป็นภาษาจีนด้วย ดังที่นางวาสนา สุขศรี (สัมภาษณ์, 5 กันยายน 2564) เล่าว่า

องค์เจ้าพ่อเป็นประเภทเทพารักษ์ มีแต่ขฎก สูงประมาณเด็ก 5 ขวบ เป็นรูปหล่อสำริด หายไปเมื่อปี 2508 คิดว่าขโมยที่เอาไปใช้วิธีหย่อนลงมา จากพื้นศาล คนที่เอาไปสักพักก็ตาย ของที่ขโมยไปก็หายไปไหนไม่รู้ เกิดมาก็เจอองค์นี้ เมื่อก่อนไม่มีป้ายเขียนว่าศาลเจ้าพระราม แต่รู้กันเองในชุมชน มีป้ายภาษาจีน ไม่มีคำไทย ไม่รู้ว่าแปลว่าอะไร แล้วก็เก่ามากๆ ไม่รู้ว่าหล่นลอยน้ำไปตอนไหน

รูปแบบการบูชาเจ้าพ่อในอดีตพบว่าเป็นการถวายของเช่นไหว้วัวไป เช่น เบ็ด ไก่ มีการบนบานเจ้าพ่อในเรื่องต่างๆ ถึงปีจะมีจิวและละครมาแสดงแก้บน และมีจิวถวายเจ้าพ่อปีละครั้งด้วย

เจ้าพระรามเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เชื่อถือกันว่าเป็นเทพารักษ์ของชุมชน ในอดีตมีคนจีนสามีมกรรยามาเช่าพื้นที่ใกล้กับศาลอยู่ เป็นร่างทรงเจ้าพ่อโกมินทร์ สมัยนั้นไม่พบว่ามีกรเข้าทรงเจ้าพ่อพระราม การนับถือเจ้าพ่อสัมพันธ์กับสภาพวิถีชีวิตริมน้ำในอดีต ดังที่นางวาสนา สุขศรี (สัมภาษณ์, 5 กันยายน 2564) เล่าว่า

คนขายผักล่องเรือมาจากต่างจังหวัด เวลาขายไม่ดีก็มักมาขอน้ำมนต์จากหน้าศาลไปประพรมเอา เป็นที่เชื่อถือมากกว่าน้ำคลองหน้าศาลเป็นน้ำมนต์จาก เจ้าพ่อ ชาวบ้านนิยมเอาไปประพรมของที่เขาจะขายภายในเรือ

พื้นที่บริเวณนี้รู้จักกันในชื่อชุมชนศาลเจ้า แต่เดิมเป็นที่อยู่อาศัยคนไทยและคนจีนมีบ้านเรือนเจ้าขุนมูลนายเรียงรายตลอดสองฝั่งคลอง ดังชื่อเรียกคลองบางหลวง นางวาสนาเชื่อว่าแต่เดิมคงเป็นเจ้าขุนมูลนายสักคนที่ยกที่ดินให้สร้างเป็นศาลเจ้า ปัจจุบันพื้นที่บริเวณนี้เรียกว่าชุมชนเจ้าพ่อเขาดก มีศาลเจ้าพ่อเขาดกและศาลเจ้าพ่อไผ่อยู่ในละแวกใกล้เคียงด้วย

ผู้วิจัยยังพบว่าในบริเวณใกล้กับศาลเจ้าพระรามยังพบเสาหินเก่าแก่ ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นเสาประโคนปักบอกหลักเขต มีอยู่ 2 ฝั่ง คือฝั่งศาลเจ้าพระรามและฝั่งคลองด้าน นอกจากนี้ยังมีศาลจระเข้และศาลพระภูมิตั้งอยู่ด้านข้างของศาลเจ้าพระรามด้วย การนับถือบูชาที่ศาลเจ้าพระรามในปัจจุบันมีลักษณะเป็นการกราบไหว้สักการะทั่วไป ในวันพระชาวบ้านในพื้นที่บางคนจะนำผลไม้มาถวายที่ศาลด้วย ที่ศาลแห่งนี้ไม่มีการจัดพิธีกรรมประจำปี

ภาพประกอบ 2 พื้นที่ตั้งศาลเจ้าพระรามอยู่บริเวณริมคลองบางกอกใหญ่

ภาพประกอบ 3 เสาหินเก่าแก่เชื่อว่าเป็นเสาประโคนปักบอกหลักเขต

3.1.2 ศาลเจ้าพ่อหลักเมืองซีตชิน จังหวัดสระบุรี

ศาลเจ้าพ่อหลักเมืองซีตชิน หรือศาลเจ้าพ่อคูเมือง ตั้งอยู่ในพื้นที่นครซีตชินหรือคูเมือง ตำบลบ้านหมอ อำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี เดิมเป็นศาลเล็กๆ สร้างด้วยไม้ ชาวตลาดบ้านหมอได้ร่วมมือร่วมใจรวบรวมเงินบริจาคสร้างอาคารศาลเจ้าพ่อหลักเมือง เมื่อ พ.ศ. 2508 เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็กฉาบปูนเรียบ ออกแบบเป็นทรงไทย

ภาพประกอบ 4 ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง (เมืองซีตชิน) ที่ระลึกเมื่อครั้งสร้างศาลหลักเมือง พ.ศ. 2508

(ที่มา: อดิเทพ เก่าเล่าตำนาน อำเภอบ้านหมอ)

เหตุในการสร้างศาลมีเรื่องเล่าสืบมาว่า เมื่อครั้งน้ำท่วมใหญ่ พ.ศ. 2507 เกิดฝนตกหนักตลอดไม่มีหยุดอยู่หลายวัน น้ำในคลองชลประทาน (คลองชัยนาท-ป่าสัก) หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “คลองใหม่” เอ่อล้นท่วมสันเขื่อน (คันคลอง) และไหลท่วมบริเวณรอบๆ ตำบลบ้านหมอ ส่วนช่วงบริเวณคันคลองแถวหน้าบ้านตึก ช่วงคันคลองเกิดพังทลายแห้งไปบางส่วน มีน้ำไหลเซาะด้านล่างทั้งด้านนอกและในคลอง เป็นที่น่าสะพรึงกลัวแก่ชาวตลาดบ้านหมอเป็นอย่างมาก จำเป็นต้องมีการตอกเสาเข็มไม้และนำกระสอบทรายและดินเข้าไปอุด ปลัดเชาว์ บุญมาก ในสมัยนั้นได้เป็นผู้ควบคุมดูแลสั่งการ ขณะเดียวกับที่กลุ่มคนแก่กำลังนั่งคุยกันอยู่แถวต้นมะขามหนู 5 เรื่องเขื่อนคันคลองจะพัง อยู่ๆ “ยายเขียว” ก็กระโดดลงมานั่งตัวสั่น ผมเปียกชุ่มไปด้วยน้ำบอกว่า “กูลอยคอกอยู่หลายวันแล้ว มึงรู้บ้างไหมว่าศาลกูน้ำท่วม” บ้าแก้ว บุญมาก จึงให้คนไปตามปลัดเชาว์ บุญมาก ซึ่งกำลังดูแลเรื่องการตอกเข็มอุดคันคลองอยู่ ส่งนายผ่อง พักไส มาคุยกับเจ้าพ่อ

ว่า ถ้าเจ้าพ่อจะเอาอะไรให้รับปากให้หมด ขออย่างเดียวให้น้ำลดยาให้เขื่อนแตก พอรับปากเสร็จ เจ้าพ่อท่านก็ออกจากร่างยายเขียว หลังจากนั้นน้ำก็เริ่มลดและเขื่อนคันคลองไม่พัง

อีกเหตุการณ์หนึ่งที่น่าอัศจรรย์คือ ในช่วงที่เขื่อนมีที่ท่าว่าจะพังทลายนั้น ทุกคนที่ดู การตอกเข็มนั้นเขื่อนพังแถวคันคลอง มองเห็นงูใหญ่เลื้อยขวางคลองช่วงที่เขื่อนจะพัง ซึ่งทุกคน เชื่อว่างูใหญ่นั้นก็คือเรือเจ้าพ่อ แม้ปัจจุบันบางคนก็ยังเห็นเรือหงส์ใหญ่ลอยอยู่ในทะเลสาบบ้าน หมอหน้าเมืองซีดซิน

หลังจากเหตุการณ์ครั้งนั้น ชาวตลาดบ้านหมอได้สร้างศาลเจ้าพ่อหลักเมืองขึ้นใหม่ โดยย้ายมาอยู่บริเวณที่โคกที่น้ำท่วมไม่ถึง ชาวตลาดบ้านหมอได้ร่วมมือร่วมใจรวบรวมเงินบริจาค จำนวน 21,724.50 บาท ทำการก่อสร้างอาคารศาลเจ้าพ่อหลักเมืองจำนวน 21,046.25 บาท ที่ เหลืออีก 678.25 บาท สมทบสร้างศาลาพักร้อนหน้าศาล (สภาวัฒนธรรมอำเภอบ้านหมอ จังหวัด สระบุรี, 2553: 175)

ภายในศาลเจ้าพ่อหลักเมืองมีรูปปั้นเจ้าพ่อหลักเมืองและพญาวานรซึ่งเป็นบิราทร ทั้ง 4 ได้แก่ พญาพาลี สุครีพ หนุมาน และองคต สร้างพร้อมกับการสร้างศาลเจ้าพ่อ เมื่อ พ.ศ. 2508 โดย จ.ส.อ.ทองขาว ประภัสสร องค์เจ้าพ่อหลักเมืองเป็นปูนปั้นรูปเทพนั่งบัลลังก์ ทาสี ขนาดฐานกว้าง 16 นิ้ว สูง 29 นิ้ว ใช้น้องค์สำหรับกราบไหว้บูชาและสำหรับแห่แหน นางสิริ ประภา เทพวิมลเพชรกุล ชาวบ้านบ้านหมอ (สัมภาษณ์, 30 ตุลาคม 2563) เล่าว่า เมื่อถึงงาน ประจำปี ชาวตลาดบ้านหมอจะอัญเชิญเจ้าพ่อหลักเมืองมาประดิษฐานที่ศาลเจ้าบ้านหมอใน ตลาด เพื่อกราบไหว้และเฉลิมฉลองร่วมกับเจ้าองค์ต่างๆ

ภายในศาลยังมีเสาหลักเมืองซึ่งเป็นแท่งหินขุดค้นพบที่บ้านผู้ใหญ่อัน หลังโรงน้ำแข็ง บ้านหมอ สมัยนายอำเภอแสวง ศุภชัย เศวตฉานนท์ ตั้งอยู่หน้าองค์เจ้าพ่อหลักเมือง นอกจากนี้ ยังมีการสร้างรูปปั้นทรีพีและทรีพี หลังจากการสร้างศาลเจ้าพ่อหลักเมืองเสร็จเรียบร้อยแล้ว เกิดมี การเข้าร่างขององค์ทรีพีทรีพีให้ปั้นองค์ทรีพีทรีพีให้ด้วย หลังจากนั้นคนปั้นได้สร้างองค์ทรีพี ทรีพีโดยปั้นเป็นรูปควายเหมือนควายไถนา 4 ขา ภายหลัง ท่านบอกกับชาวบ้านว่าให้ปั้นเป็นรูป คนหัวเป็นควาย ท่านจึงพอใจเป็นอย่างมาก จึงเห็นว่ามีกรปั้นใหม่จากควาย 4 ขา ที่สลักหน้า แทนทรีพีและทรีพี อย่างละ 1 องค์ และมีคนหัวเป็นควายยืนถือหอกอีก 2 องค์ ต่อมาเกิดการเข้า ร่างแล้วขอให้มีการปั้นเสื่อไคร้ในภายหลังเรียงต่อจากทรีพีทรีพีหน้าศาลเจ้าพ่อหลักเมืองอีกด้วย ภายหลังปูนปั้นรูปพญาพาลีและองคตถูกคนบ้าทุบและนำไปทิ้งในบ่อน้ำ เหลือเพียงสุครีพและ หนุมาน 2 องค์ สมัยก่อนยังมีเศษซากของกรามช้างที่เก็บได้ในนครซีดซินวางอยู่ในศาล แต่ปัจจุบัน ไม่มีซากเหลือแล้ว เพราะขาดคนดูแล (สภาวัฒนธรรมอำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี, 2553: 176)

ภาพประกอบ 5 ศาลเจ้าพ่อหลักเมืองที่คูเมือง (เมืองซีดชิน)

(ที่มา: อดิเทพเก่าเล่าตำนาน อำเภอบ้านหมอ)

ภาพประกอบ 6 ศาลเจ้าพ่อหลักเมืองซีดชิน จังหวัดสระบุรี

คำว่า “นครซีดชิน” หรือ “เมืองซีดชิน” ในปัจจุบันเป็นอีกชื่อหนึ่งที่ชาวบ้านเรียกกัน นอกเหนือจากคำว่าคูเมืองหรือหลักเมือง ด้วยความเชื่อที่มาจากเรื่อง “รามเกียรติ์” ว่าเคยเกิดขึ้นในสมัยก่อนเป็นเวลานานมากจนไม่สามารถอ้างอิงช่วงระยะเวลาที่เกิดขึ้นได้ และคล้องจองเกี่ยวเนื่องกับ “ศาลพระกาฬ” จังหวัดลพบุรี ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นเมืองของหนุมาน ที่อยู่ใกล้เคียงกันกับเมืองซีดชิน ของพญาพาลีกับพญาสุครีพ โดยเมืองลพบุรีนั้นสร้างเสร็จ แต่เมืองซีดชินนั้นสร้างไม่เสร็จจึงปรากฏให้เห็นเพียงกำแพงดินที่เป็นสันคู ที่เรียกว่าคูเมือง สิ่งที่สนับสนุนความเชื่อในเรื่อง

รามเกียรติ์อย่างชัดเจนมากที่สุดเป็นความเชื่อเรื่องจิตวิญญาณของชาวบ้านในท้องถิ่น โดยจากการทรงเจ้าเข้าผีที่เน้นย้ำว่านี่คือเมืองขีดขินของเรื่องรามเกียรติ์ที่เคยเกิดขึ้นจริงและมีสถานที่อ้างอิงคือ เมืองขีดขิน จากการเข้าร่างทรงที่เกิดขึ้นแม้เจ้าตัวจะไม่เคยเป็นคนทรงเจ้ามาก่อน อย่างเช่น ยายหวาน พูลพงษ์ เป็นร่างพญาพาลี ยายบัว นิลประภา เป็นร่างสุครีพ ยายแหยม มโนรัตน์ เป็นร่างหนุมาน ยายเตี้ยม อยู่ล่า เป็นร่างองคต ยายเล็ก ศิริไพโรจน์ เป็นร่างทพรพี ยายเรือน ศิริพงษ์ เป็นร่างพ่อปู่ ยายเขียว บุญยัง เป็นร่างเจ้าพ่อหลักเมือง นางบุญเรือง มีสมมนต์ เป็นร่างเจ้าพ่อหลักเมือง และนายศิริชัย สุนทรวัช (นายเก้) เป็นร่างเจ้าพ่อคูเมือง โดยยายเล็กที่เป็นร่างทพรพีวิ่งจากบ้านไปที่ศาลในเวลานั้น ยายแหยมเป็นร่างหนุมานตีลังกาได้ แม้ร่างกายจะแก่มากแล้ว (สภาพวัฒนธรรมอำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี, 2553: 177)

ในรายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการศึกษาวิจัยและพัฒนาเมืองขีดขิน ตำบลบ้านหมอ อำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี (2550: 18) ให้รายละเอียดของศาลเจ้าพ่อหลักเมืองว่า

ศาลเจ้าพ่อหลักเมืองตั้งอยู่บริเวณสูงสุดเมืองขีดขิน จากการสัมภาษณ์ นายบุญส่ง เฉลยจันทร์ อยู่บ้านเลขที่ 21 หมู่ 10 ตำบลบ้านหมอ อำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี ปัจจุบันทำงานเป็นลูกจ้างที่ อบต. กล่าวว่าศาลเจ้าพ่อแห่งนี้มีความศักดิ์สิทธิ์ ชาวบ้านมักมากราบไหว้กันเนื่องๆ วันขึ้น 6 ค่ำ เดือน 6 ถือเป็นวันบูชาศาล ชาวบ้านจะนำอาหารมาถวาย อาทิ ขนมจีน หัวหมู ไก่ ฯลฯ ของอื่นๆ ได้แก่ พวงมาลัย นอกจากนี้ยังมีการเล่นกลองยาวพร้อมนางรำถวายเจ้าพ่อจำนวน 9 รอบ สิ่งที่เจ้าพ่อโปรดเป็นพิเศษ คือ น้ำแดง สองข้างทางเข้าเมืองโบราณก่อนถึงศาลเจ้าพ่อหลักเมือง พื้นที่เพิ่งได้รับการไถและเริ่มปลูกพืช พบเศษภาชนะดินเผาจำนวนมาก ส่วนใหญ่เป็นเศษภาชนะดินเผาเนื้อดิน (Earthenware) มีทั้งที่เป็นส่วนขอบปากและส่วนตัวภาชนะ

หลักฐานทางโบราณคดีชิ้นสำคัญที่พบในพื้นที่บริเวณศาลเจ้าพ่อหลักเมือง คือ เสาหลักเมือง ซึ่งมีลักษณะเป็นแท่งหินโบราณ และเทวรูปโบราณจำนวน 6 องค์ สันนิษฐานว่ามีความเก่าแก่ร่วมสมัยกับเทวรูปที่ศาลพระกาฬ จังหวัดลพบุรี ปัจจุบันมีการนำเทวรูปทั้ง 6 องค์ไปประดิษฐานที่ศาลพระกาฬ ภายในวัดพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี ภายในศาลเจ้าพ่อหลักเมืองจึงเหลือเพียงเสาหลักเมืองเป็นร่องรอยวัตถุโบราณในพื้นที่

ภาพประกอบ 7 เสาศหลักเมืองซีดชิน

เมื่อพิจารณาประวัติความเป็นมาของศาลและหลักฐานที่พบ ชาวบ้านเชื่อว่า องค์เจ้าพ่อหลักเมืองซีดชิน หรือเจ้าพ่อคูเมือง ที่ชาวบ้านตำบลบ้านหม้อให้ความเคารพศรัทธา คือ เจ้าพ่อพระราม นั่นเอง เนื่องจากพิจารณาจากบริวารทั้ง 4 ได้แก่ พญาพาลี สุครีพ หนุมาน และ องคต ซึ่งเป็นพญาวานรบริวารของพระราม ประกอบกับการที่ชาวบ้านมองเห็นงูใหญ่เลื้อยขวาง คลองและเชื่อว่างูใหญ่คือเรือเจ้าพ่อ ก็สอดคล้องกับคติสัตว์พาหนะที่ประทับของพระนารายณ์ คือ พญาอนันตนาคราช ด้วย ขณะที่องค์เจ้าพ่อหลักเมืองเป็นปูชนียรูปเทพนั่งบัลลังก์ มีลักษณะคล้าย กับสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม พระมหากษัตริย์สมัยอยุธยาที่ชาวเมืองสระบุรีให้ความเคารพนับถือ ชาวบ้านในพื้นที่ให้ข้อสังเกตเพิ่มเติมว่า รูปปั้นดังกล่าวที่ศิระชะมียอดมงกุฎและสวมฉลองพระบาท เชิงอนดูราวกับเป็นรูปปั้นกษัตริย์ สื่อถึงการเป็นอวตารของพระราม แม้ว่าในความรับรู้ของ คนทั่วไปเมืองซีดชินจะเป็นเมืองของพาลีและสุครีพ เจกเช่นเดียวกับเมืองลพบุรีที่เป็นเมืองของ หนุมาน แต่การที่ชาวบ้านสร้างรูปเคารพบริวารเป็นพาลี สุครีพ หนุมาน และองคต แสดงว่าองค์ เจ้าพ่อน่าจะอยู่ในสถานะที่สูงกว่าตัวละครทั้ง 4 อย่างแน่นอน

ภาพประกอบ 8 รูปเคารพเจ้าพ่อหลักเมืองซีดขินมีรูปปั้นเจ้าพ่อสุครีพและ
เจ้าพ่อหนุมานอยู่ด้านข้าง

ภาพประกอบ 9 รูปปั้นเจ้าพ่อทราพาดังอยู่บริเวณด้านหน้าของศาล

ภาพประกอบ 10 รูปปั้นเจ้าพ่อทอผีตั้งอยู่บริเวณด้านหน้าของศาล

ปัจจุบันพบว่าไม่มีการจัดพิธีกรรมไหว้เจ้าพ่อหลักเมืองซีตชินประจำปีแล้ว แต่ชาวบ้านยังนิยมมาสักการะและถวายเครื่องสังเวยที่ศาลเพื่อบนบานในเรื่องต่างๆ อยู่เสมอ

3.1.3 ศาลเจ้าพระลักษณ์ กรุงเทพมหานคร

ศาลเจ้าพระลักษณ์ ตั้งอยู่ในสวนกาญจนาภิเษก ภายในวัดปากน้ำ แขวงปากคลองภาษีเจริญ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร สมัยก่อนศาลเป็นอาคารไม้หลังเก่าๆ เล็กๆ ไม่มีรูปเคารพ มีแต่ป้ายชื่อ คนส่วนใหญ่มักเอาพวงมาลัยไปห้อย เมื่อ พ.ศ. 2560 ได้สร้างเป็นศาลใหม่ แทนศาลเดิม และสร้างรูปเคารพภายในศาลในปีเดียวกัน รูปเคารพภายในศาลปัจจุบันเกิดจากนิมิตของสมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ (ช่วง วรปุญโญ) เจ้าอาวาส ดั่งที่นางสงกรานต์ คุณภักดี ผู้ดูแลศาลเจ้าพระลักษณ์ (สัมภาษณ์, 20 พฤศจิกายน 2561) เล่าว่า

หลวงพ่อบอกว่าถ้าอยากจะได้จริงๆ ก็ให้นิมิตไปหน้าให้รู้ ท่านจะได้ออกมาถูก เมื่อรู้แล้วท่านก็ไปหาช่างมาหล่อ เป็นรูปลักษณะอย่างที่เราเห็นอยู่ตอนนี้ คนที่มาไหว้ศาลเจ้าพระลักษณ์ในปัจจุบันส่วนใหญ่เป็นคนที่มาขอโชคลาภ ส่วนมากก็จะมาขอหวย ถ้าถูก ก็จะมาทำความสะอาด ชื่อของมาเช่น ไหว้

ภาพประกอบ 11 ป้ายเก่าแก่ภายในศาลมีข้อความภาษาจีน

ภาพประกอบ 12 ป้ายด้านหน้าศาลระบุข้อความว่าศาลเจ้าพระลักษมณ์
อำเภอภาษีเจริญ จังหวัดธนบุรี

นางสงกรานต์ คุณภักดี (สัมภาษณ์, 20 พฤศจิกายน 2561) ยังเล่าถึงความศรัทธาต่อเจ้าพระลักษมณ์เพิ่มเติมว่า

เวลามีงาน หลวงพ่อเลี้ยงอาหาร ก็จะตั้งโต๊ะเลี้ยง มีโยมมาเลี้ยงให้เลี้ยงอาหารคนนี่แหละ เวลาวันแม่ วันพ่อ ส่วนหนึ่งก็จะเลี้ยงอยู่ที่นี่ ส่วนหนึ่งก็จะเลี้ยงหน้าวัด แล้วเคยฝันว่าเหมือนมีงานเลี้ยง แล้วก็เดินไปเห็นคนกลุ่มหนึ่งคุยกันข้างศาล เขาออกมาจากตรงนั้น คุยกันว่าเลี้ยงอะไรก็ช่าง แต่เจ้าอาวาสไม่เคยเรียกเลย ซึ่งมันก็จริงนะ ไม่ใช่แต่หลวงพ่อกับหลวงพ่อกันไม่รู้ แต่คนทั่วไปก็ไม่เคยเจอกับข้าวกับปลาให้กิน จากความฝันนี้ เลยมาเล่าให้หลวงพ่อฟังว่าเมื่อคืนฝันว่าอย่างนี้ หลวงพ่อกันก็ว่าก็ไม่เคยให้กินจริงๆ ตามที่

สังเกตที่มาอยู่ที่นี่เกือบ 30 ปี ก็ไม่เคยหาข้าวหาคะไรให้กินจริงๆ แล้วที่น้ำมันก็มี
หลายๆ อย่าง ท่านก็เลยต้องสร้างตรงนี้ขึ้นมาใหม่ แต่ก็ที่เดิมนั้นแหละ

พิธีบวงสรวงจัดขึ้นตอนยกศาล เมื่อ พ.ศ. 2560 มีเครื่องเซ่นไหว้ พวงหรีด หมู บายศรี
และอาหารต่างๆ ได้ัญเชิญรูปเคารพทั้งหมดออกมาก่อน ส่วนใหญ่เป็นกุมารทอง ใครไม่ยอม
เลี้ยงก็เอามาปล่อย เอามาฝากไว้ กับพระคอกหักคอกขาด แล้วนำรูปเคารพใหม่เข้าไปตั้งแทน ช่วงที่มี
งานฉลองศาลมีละครมารำถวายด้วย ปัจจุบันไม่พบว่ามึงงานไหว้หรือบวงสรวงประจำปีที่ศาลแล้ว

ภาพประกอบ 13 รูปเคารพเจ้าพระลักษณะณ์ภายในศาลมีกุมารทองสะพายแล่งศร
อยู่ด้านข้าง 2 องค์

3.1.4 ศาลเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษณะณ์-พระราม กรุงเทพมหานคร

ศาลเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษณะณ์-พระราม ตั้งอยู่บริเวณริมทางรถไฟตลาดบางซื่อ
เขตบางซื่อ กรุงเทพมหานคร พันโทสุชาติ ยังสว่าง ผู้ดูแลศาล (สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2563) เล่า
ถึงประวัติความเป็นมาของศาลเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษณะณ์-พระรามว่า

เดิมพื้นที่นี้เรียกว่าทุ่งบางซื่อ กินพื้นที่ถึงวัดเชิงหวายและคลอง
บางเขน พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นผืนนา ประมาณร้อยละ 90 มีสวนผลไม้และบ้านที่
อยู่อาศัย เดิมขึ้นอยู่กับเขตดุสิต เมื่อมีการย้ายเขตการปกครองเปลี่ยนมา

ขึ้นอยู่กับเขตบางซื่อ คนแต่ก่อนต้องการมีสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ เพราะการทำนา ส่วนใหญ่เป็นนาปีและขึ้นอยู่กับน้ำ ซึ่งคาดว่ามีผู้ใหญ่รุ่นเก่านิมิตได้ว่าในพื้นที่ต่างๆ ย่อมมีเทพคุ้มครอง จึงสร้างศาลพ่อปู่พระลักษณณ์-พระรามขึ้นมา คนเฒ่าคนแก่เล่าต่อกันมาว่า ศาล พ่อปู่พระลักษณณ์-พระรามเป็นเทพารักษ์ของบ้านบางซื่อน อายุของศาลประมาณ 100 ปีต้นๆ ให้ชื่อว่าพ่อปู่พระลักษณณ์-พระรามมาแต่โบราณ ตั้งแต่จำความได้ และมีสององค์เป็นพี่เป็นน้อง รูปเคารพเดิมเป็นเจี๊วคู้ เมื่อถึงเวลาฤดูทำนาก็จะมีพิธี ช่วงฤดูก่อนทำนาจะมีการแห่รอบชุมชนบางซื่อน ขอให้ทำนาได้ผลผลิตสูง

ภาพประกอบ 14 ศาลเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษณณ์-พระราม กรุงเทพมหานคร

การจัดงานประจำปีศาลเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษณณ์-พระรามในอดีตพบว่าแสดงถึงคติความเชื่อดั้งเดิมจากการแห่เจี๊วค้อรอบชุมชนและการทำบุญเลี้ยงพระตามคติทางพุทธศาสนา ดังที่ พันโทสุชาติ ยิงสว่าง (สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2563) เล่าว่า

มีการเลี้ยงพระที่ศาลา ชาวบ้านจะนิมนต์พระมาสวดเจริญพระพุทธรูปมนต์เย็น ในช่วงวันนั้นก่อนสวดมนต์เย็นจะมีการแห่เจี๊วค้อรอบชุมชนบางซื่อนทุกเส้นทาง มีข้าวและมะพร้าวเป็นของที่ได้จากการแห่ติดกลับมาบ้านเสมอ ในงานประจำปีจะมีการตกแต่งศาลอย่างสวยงาม แต่ก่อนมีคณะกรรมการ

ศาลด้วย พร้อมทั้งมีการปั้นดินเป็นรูปวัวรูปควายกำลังไถนาควายเจ้าพ่อ ตก
เย็นชาวบ้านก็จะเอาข้าวหม้อแกงหม้อมาถวายพระเต็มศาลา

ชาวบ้านในอดีตส่วนใหญ่ขอพรพ่อปู่ให้ได้ผลผลิตข้าวสูง ได้ข้าวเต็มเม็ดต่อไร่
ที่สำคัญคือ คนที่เดินทางโดยรถไฟและคนที่หาบของมาขายที่ทางรถไฟ พอผ่านศาลจะยกมือไหว้
เสมอ นอกจากนั้นจากข้อมูลสัมภาษณ์ผู้วิจัยยังพบเรื่องเล่าอภินิหารที่คนในชุมชนบนบานศาล
กล่าวพ่อปู่ด้วย

กรณีน้องสาวซึ่งเกิดไฟไหม้ที่ชุมชนบางซ່อนด้านหลัง ไฟเข้าไปขีดฝา
บ้าน น้องสาวยกมือไหว้ถึงพ่อปู่และสักพักลมก็เปลี่ยนทิศไปอีกทาง และ
ใครที่มีลูกหลานเป็นทหารไปขอท่านว่าอย่าให้ลูกเป็น ผลที่ได้คือจะได้เป็น
ทหาร แต่ถ้าขอว่าให้ลูกเป็นทหารจะสำเร็จ เพราะท่านชอบทหาร แม้แต่ตัวผม
เองในช่วงที่จบมัธยม พ่อกับแม่ไปขอตอนสอบนายสิบก็สามารถเข้าได้

ความผูกพันระหว่างคนบางซ່อนกับพ่อปู่ยังเห็นได้จากในอดีตคนที่จะบวชจะต้องนำ
กลองยาวมาแห่ไปบอกกล่าวพ่อปู่ที่ศาล สำหรับใครที่บนบานพ่อปู่ไว้จะต้องนำละคร โขน หนัง
ลำตัด ลิเก มาเล่นแก้บนตรงบริเวณศาลา และพบว่าเคยมีเหตุการณ์ประทับทรงพ่อปู่ด้วย

เมื่อเกิดความเจริญขึ้นในชุมชน ทำให้พื้นที่แบ่งเป็นสองฝั่งส่งผลให้บ้านเรือนของ
ชาวบ้านย้ายไปอยู่อีกฝั่งหนึ่งตรงกันข้ามกับศาลพ่อปู่ พันโทสุชาติ ยังสว่าง (สัมภาษณ์, 20
ธันวาคม 2563) เล่าว่า

คนเฒ่าคนแก่ไม่ยอมให้ย้ายที่ตั้งศาล พอมีการสร้างตึกหลังใหม่จึงทำ
ให้ไปบังศาล คนกราบไหว้ที่ศาลก็ไม่ยอมให้หายไป จึงทำการบวงสรวงและ
สร้างศาลจำลองเล็กๆ ขึ้นในชุมชนฝั่งนี้ และยังคงมีการแห่เจี๊วดพ่อปู่ทุกปีจน
ปัจจุบัน ช่วงเวลาที่แห่อยู่ในเดือนธันวาคมของทุกปี ส่วนใหญ่จะเป็นวัน
อาทิตย์ โดยบอกข่าวผ่านป้าย สำหรับศาลจำลองนี้คนในชุมชนจะนำข้าวมา
ถวายเช่นเดิม บางคนมาจุดธูปจุดเทียนขอพรส่วนบุคคล ของแก้บนส่วนใหญ่
เป็นหัวหมู มะพร้าวอ่อน และไข่ต้ม

ภาพประกอบ 15 ศาลเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษณ-พระรามจำลองในชอยชุมชนสุขสันต์ 2

ผู้วิจัยพบว่าปัจจุบันภายในศาลเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษณ-พระรามหลังเก่ามีเจว็ด 2 องค์ แทนเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษณ-พระราม และเจว็ดบริวารหรือองครักษ์ของเจ้าพ่อ 1 องค์ มีรูปฤๅษี 2 องค์ เทวรูปและศร ซึ่งเชื่อว่าเป็นอาวุธของพ่อปู่ ชาวบ้านในปัจจุบันที่มาบนบานที่ศาล เก่านิยมขอพรในเรื่องต่างๆ เช่น ขอลูก ขอให้ชายที่ได้ ขอให้ถูกรางวัล ขอให้ไม่ติดทหาร ของแสบ ส่วนใหญ่ ได้แก่ เหล้า ไก่ หัวหมู ประทัดและธนู

นางพรพิมล บุญส่ง (สัมภาษณ์, 14 มีนาคม 2563) พนักงานบริษัทคงอุดม จำกัด ซึ่งตั้งอยู่บริเวณศาลเล่าว่า “เคยมีคนเห็นชายสูงอายุห่มสไบสีส้มดำ ดูเป็นเลื่อมๆ คล้ายกับชุดฤๅษี เชื่อว่าเป็นฤๅษี 2 องค์ ตัวศาลเดิมเป็นศาลไม้เล็กๆ อยู่ใต้ต้นไม้ ก่อนสร้างต่อเติมในภายหลัง”

ทุกปีจะมีพิธีบวงสรวงเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษณ-พระรามประจำปีในวันแรม 4 ค่ำ เดือนอ้าย ส่วนใหญ่กำหนดเป็นวันอาทิตย์ในเดือนธันวาคมของทุกปี ชาวบ้านจะนำเจว็ดเสด็จเจ้าพ่อปู่ทั้งสององค์ และเจว็ดบริวารเจ้าพ่อแห่รอบชุมชนบางโซน จากนั้นจะเป็นพิธีบวงสรวงที่ศาล และมีการถวายภัตตาหารเพลแก่พระสงฆ์ด้วย

ภาพประกอบ 16 เจว็ดเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษณ-พระรามและเจว็ดบริวารหรือองค์รักษ์เจ้าพ่อ

ภาพประกอบ 17 ปลัดขิกที่ศาลเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษณ-พระราม

ภาพประกอบ 18 ร่องรอยของเสาศาลเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษณ-พระรามของเก่า

3.1.5 ศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณ กรุงเทพมหานคร

ศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณ ตั้งอยู่ในละแวกบ้านใกล้กับวัดทองบางระมาด แขวงฉิมพลีเขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร จากการสัมภาษณ์นางมุกดา ไทยหอม ประธานชุมชนบางระมาด (สัมภาษณ์, 21 มีนาคม 2563) เล่าว่า เป็นศาลที่มีมาแต่โบราณ แต่ไม่ทราบประวัติความเป็นมาแน่ชัด เดิมเป็นศาลไม้ริมน้ำ หันหน้าไปทางทิศตะวันออก ปัจจุบันที่ตั้งของศาลย้ายเข้ามาในพื้นที่ดิน มากขึ้น ตัวศาลปัจจุบันมีลักษณะเป็นศาลไทยทรงสูง มีบันไดขึ้น ภายในศาลมีเจว็ดไม้คู่หนึ่ง เชื่อว่าเจว็ดแผ่นยาวคือเจ้าพ่อพระราม เจว็ดแผ่นสั้นคือเจ้าพ่อพระลักษณ ด้านขวาของศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณเป็นศาลเจ้าพ่อกำแหงหนุมาน สร้างขึ้นภายหลังสำหรับเป็นบริวารเจ้าพ่อ ในอดีตจะมีงานประจำปีที่ศาลช่วงวันสงกรานต์ มีการละเล่นแม่ศรี อีตัก หมากเก็บ มีการรำถวายมือและละครถวายเจ้าพ่อทุกปี แต่ไม่ได้จัดมาราว 40-50 ปีแล้ว คนในชุมชนฉิมพลีและละแวกวัดทองบางระมาดแต่เดิมให้ความเคารพนับถือเจ้าพ่อมาก ส่วนใหญ่มักขอพรเจ้าพ่อเพื่อให้หายจากโรคภัยไข้เจ็บ สามารถถวายของบนบานเจ้าพ่อได้ทุกอย่างยกเว้นหัวหมู และเดิมมีการประทับทรงเจ้าพ่อพระราม พระลักษณ และหนุมานด้วย โดยร่างทรงพระรามเท่าที่จำได้จะนั่งโคงกระเบน แสดงกิริยาท่าทางสุภาพ เรียบร้อย ขณะที่ร่างทรงหนุมานจะแสดงกิริยาโลดโผน

ภาพประกอบ 19 ศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ กรุงเทพมหานคร

ภาพประกอบ 20 เจว็ดไม้คู่ภายในศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ กรุงเทพมหานคร

3.1.6 ศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ จังหวัดสมุทรปราการ

ศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ ตั้งอยู่ภายในวัดราชฎารามวรณระ หรือวัดบางปลา ตำบลบางปลา อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ เมื่อ พ.ศ. 2424 ชาวบ้านบางลาว (บางปลา) ได้ขุดดินขึ้นมาเพื่อสร้างวัด ขณะที่ขุดได้พบท่อนไม้ตะเคียน เป็นไม้เก่าแก่อายุหลายร้อยปีจำนวน 2 ท่อน จึงนำมาฝังไว้ที่โคนต้นเสมใหญ่ริมคลองบางลาว ชาวบ้านที่พายเรือผ่านไปมาพบเห็นก็จะ

ยกมือไหว้และบนบานขอโชคลาภและความสำเร็จ ซึ่งชาวบ้านก็จะประสบความสำเร็จตามที่ขอ จึงเกิดศรัทธาเลื่อมใสเป็นที่เคารพนับถือ ชาวบ้านทุกคนเรียกท่อนไม้ศักดิ์สิทธิ์นั้นว่าเจ็ด

ต่อมาเมื่อผู้เข้าทรง ชาวบ้านจึงถามว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สิงสถิตอยู่ที่ท่อนไม้คือใคร ก็ได้รับ คำตอบว่า สิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นคือ “เจ้าพ่อพระรามและเจ้าพ่อพระลักษมณ์” ซึ่งความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้า พ่อประจักษ์แก่ชาวบ้านบางปลาและชาวต่างถิ่น จึงมีผู้สร้างศาลถวาย ปัจจุบันศาลเจ้าพ่อ พระราม-พระลักษมณ์ตั้งอยู่ริมคลองบางปลา

ภาพประกอบ 21 ภาพถ่ายเก่าศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ จังหวัดสมุทรปราการ

ภาพประกอบ 22 ศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ จังหวัดสมุทรปราการ

ชาวบ้านบางปลาเล่าว่า เนื่องจากชาวบ้านในอดีตนิยมทำอาชีพหาปลา เมื่อสัญจรไปมาทางน้ำจะวกน้ำบริเวณหน้าศาลมาประพรมที่เรือ เชื่อว่าจะทำให้หาปลาได้มากเป็นพิเศษ

ในวันที่ 15 เมษายนของทุกปี ชาวบ้านจะทำพิธีสงฆ์น้ำเจว็ด ในอดีตมีเจว็ดอยู่ที่ศาลเจ้าพ่อ พระลักษมณ์-พระราม 14 เจว็ด และศาลเจ้าพ่อเสือ 8 เจว็ด อัญเชิญเจว็ดทั้งหมดแห่ไปรอบเกาะบางปลาเพื่อให้ชาวบ้านได้สงฆ์น้ำ ชาวบ้านจะสงฆ์น้ำโดยเทด้านบนของเจว็ดแล้วใช้ขันรองน้ำที่ไหลลงมาเพื่อนำไปพรมบ้านเรือนเพื่อเป็นสิริมงคลต่อตนเองและครอบครัว ปัจจุบันเนื่องจากมีชาวบ้านอยู่อาศัยมากขึ้น จึงใช้วิธีสงฆ์แบบสงฆ์น้ำพระ นอกจากการสงฆ์น้ำเจว็ดแล้ว ชาวบ้านบางคนยังจุดธูปและนำพวงมาลัยไปคล้องที่เจว็ดเพื่อบูชาสักการะอีกด้วย

หลังจากแห่รอบเกาะบางปลาแล้วจะอัญเชิญเจว็ดกลับมาไว้ที่ศาลเพื่อให้ชาวบ้านได้สักการะในตอนกลางคืนจะมีมหรสพตลอดคืน รุ่งเช้าวันที่ 16 เมษายน ชาวบ้านจะทำบุญเลี้ยงพระและรับประทานอาหารร่วมกัน หลังจากนั้นชาวบ้านจะแสดงละครถวายตลอดวัน (สภาวัฒนธรรมอำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ, 2551: 185)

ภาพประกอบ 23 เจว็ดไม้ด้านซ้าย 2 องค์เชื่อว่าเป็นเจ้าพ่อพระรามและเจ้าพ่อพระลักษมณ์

ภาพประกอบ 24 รูปเคารพเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ภายในศาล

ผู้วิจัยพบว่า ปัจจุบันมีเจว็ดไม้รวม 8 องค์ที่อยู่ภายในศาล ได้แก่ เจว็ดพ่อพระราม เจว็ดพ่อ พระลักษมณ์ เจว็ดพ่อหนุมาน เจว็ดพ่อสุครีพ เจว็ดพ่อชมพูพาน เจว็ดแม่สีดา เจว็ดแม่เบญจกาย และเจว็ดเจ้าพ่อแสน เจว็ด 7 องค์เป็นชื่อตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ที่กลายเป็นตัวละครศักดิ์สิทธิ์ น่าสนใจว่า ประวัติความเป็นมาแต่เดิมกล่าวถึงเพียงเจว็ดพ่อพระรามและพ่อพระลักษมณ์ เจว็ดองค์อื่นๆ จึงเป็นการกำหนดชื่อให้สอดคล้องกับเจว็ดทั้งสององค์เป็นสำคัญ ทำให้ในชุมชนบางปلامีเจว็ดทั้งตัวละครพระ ตัวละครนาง และตัวละครลิงที่มีที่มาจากเรื่องรามเกียรติ์ นอกจากเจว็ดและรูปเคารพที่สร้างขึ้นใหม่แล้ว ผู้วิจัยยังพบว่าภายในศาลมีรูปเคารพพระรามและพระลักษมณ์ที่ได้รับการเคารพบูชามาแต่เดิมด้วย

ภาพประกอบ 25 เจว็ดไม้บริวารเจ้าพ่อ 5 องค์และเจว็ดเจ้าพ่อแสนที่อยู่ภายในศาล

ภาพประกอบ 26 โองน้ำมนต์ภายในศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์

อาจกล่าวได้ว่า เจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่พึงทางใจของคน ตำบลบางปลา โดยคนบางปลานิยมขอพรให้สมความปรารถนา ให้มีความสุข ขอให้ช่วยให้ไม่ติดทหาร และนิยมแก้บนด้วยการมาร่วมขบวนแห่ประจำปี ในวันที่ 15-16 เมษายน ของทุกปี หรืออาจแก้บนด้วยหัวหมู เบ็ด ไก่ ในงานแห่เจิวัดเจ้าพ่อทุกปี คนตำบลบางปลาจะไม่ค่อยเดินทางไปไหน โดยจะรอกอยู่รอบเกาะบางปลาเพื่อที่จะได้สงน้ำเจ้าพ่อและรองรับน้ำมนต์จากเจิวัดเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ครอบครัวและตนเอง และเชื่อว่าจะทำให้ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ มีแต่ความสุขความเจริญในครอบครัว การงานสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ในอดีตขบวนแห่จะเริ่มต้นจากศาลเดินรอบเกาะจนกลับมาที่วัดในเวลาเย็น ตอนค่ำคนบางปลานิยมมาร่วมงานปิดทองเจิวัดและดูมหรสพ เช่นละครชาตรี ลิเก รำวง เป็นต้น ในช่วงเช้าของวันที่ 16 เมษายน จะมีการทำบุญเลี้ยงพระในเวลาประมาณ 8.00 น. จากนั้นจะเป็นการแสดงละครชาตรีและตามด้วยการถวายของแก้บนหรือรำแก้บน

นางสุชาดา มีกลิ่นหอม ผู้ดูแลศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ (สัมภาษณ์, 10 กันยายน 2563) เล่าถึงความเป็นมาของศาลเก่าว่า

ศาลเก่ามีแต่เจิวัด ยังไม่มีรูปหล่อ คนโบราณสมัยก่อนไหว้ศาลด้วยพวงมาลัยกระดาษลักษณะกลมๆ ข้างล่างเป็นดอกจำปา มะลิก็เป็นกระดาษ ศาลหันหน้าเฉียงๆ คล้ายหันหน้าออกน้ำ ภายหลังรื้อถมที่และตั้งศาลใหม่โดยพ่อฝันว่าเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์มาเข้าฝันให้ไปเอาของด้านล่าง

ใต้ศาลมีสมบัติเก่าแก่และกำนันจะมาถมที่ แต่พ่อก็ไม่ได้ไป ครอบครัวยิ่ง
ผูกพันกับเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์มาก

นอกจากนั้นยังได้เล่าถึงประเพณีแห่เจ็ดเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์แต่ครั้งอดีตว่า

ประเพณีแห่เจ็ดมีมานานแล้ว บ้านใครที่มีเจ็ดอยู่ก็เอามาร่วมแห่
เอามาสร่งน้ำ เวลาแห่คนจะเอาน้ำไปสร่ง โดยจะเอาของไปรองและเอาน้ำ
กลับบ้านหรือเอามาประพรมร่างกาย ซึ่งเป็นความเชื่อว่าจะได้ปกป้องรักษา
คุ้มครอง เจ็ดที่เห็นในศาล พวกเจ็ดสุครีพ หนุมาน เป็นรุ่นที่หลังพระราม
พระลักษมณ์ไว้ในศาลด้วยกัน การแห่ขึ้นสะพานรอบเกาะเริ่มแห่ประมาณ
บ่าย 2 มาถึงก็ค่ำ ชาวบ้านก็มาไหว้ จุดธูปสร่งน้ำ และเอาพวงมาลัยมาคล้อง
ตอนกลางคืนจะมาอีกครั้งเพื่อปิดทอง

คนที่ถือเจ็ดแห่เป็นคนทีอาสาทำกันเอง คนที่ถือองค์พ่อมักไม่เอาคน
กินเหล้า สามารถเปลี่ยนกันกลางทางได้ บางคนอาจจะบนไว้ต้องมาถือใช้บน
โดยให้ถือคนเดียวต่อองค์และไม่ได้มีข้อห้ามว่าต้องเป็นผู้หญิงหรือผู้ชาย

ในอดีตพบว่ามี การประทับเจ้าพ่อพระรามที่ศาลด้วย ดังข้อมูลสัมภาษณ์ที่ว่า

ร่างทรงพ่อพระรามเป็นผู้หญิงแท้ๆ ใส่ชุดสีเขียว ถือศร ไม่รำ แต่ทำท่า
เหมือนผู้ชาย ซึ่งเป็นสายของยายล่วน ยายม้วน 2 คนพี่น้อง ยายล่วนเป็นพี่
นามสกุลบัวแย้ม ยายม้วนเป็นน้อง นามสกุลรีนิจ ส่วนใหญ่ทรงแต่
พ่อพระราม พ่อพระลักษมณ์ไม่ได้ทรงด้วย ส่วนใหญ่เจ้าพ่อมาให้พร
มาประพรมน้ำมนต์มาเจิม สมัยแต่ก่อนใครไปขอพร ท่านก็เป่าหัว เหมือนกับ
ว่าท่านเป็นร่างของพ่อพระราม แต่เดี๋ยวนี้ไม่มีแล้ว เนื่องจากว่าไม่ได้จับใคร

3.1.7 ศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา

ศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ ตั้งอยู่ที่หมู่ 1 ตำบลบางเกลือ อำเภอบางปะกง
จังหวัดฉะเชิงเทรา นายพานิช เลิศวิทยาประดิษฐ์ ร่างทรงเจ้าพ่อพระรามรุ่นที่ 3 เล่าว่า ศาลแห่งนี้
น่าจะมีอายุประมาณ 200 กว่าปีมาแล้ว เดิมเป็นศาล 2 หลัง มีเจ็ดไม้อยู่ภายในศาล มีเรื่องเล่า
อภินิหารเจ้าพ่อเล่าว่า นายบัวนั้ง แซ่ใจ้ว ตาของนายพานิชฝันเห็นพญานาค ชื่อ องคราม
ตัวสีเขียว กับองค์ลักษมณ์ ตัวสีเหลือง ว่ายลยอมมาในน้ำ และเมื่อครั้งนายพานิชยังเป็นเด็กเคยพาย
เรือมาที่บริเวณศาล เห็นมีงูว่ายอยู่ในน้ำ 2 ตัว ตัวหนึ่งสีเขียว อีกตัวหนึ่งสีเหลือง โดยลักษณะการ

ว่าย คอของงูจะตั้งขึ้น เมื่อนำไปถามผู้ใหญ่ก็ได้คำตอบว่างูที่เห็นน่าจะเป็นงูเจ้าที่ ใน พ.ศ. 2535 จึงได้มีการสร้างศาลใหม่ในบริเวณใกล้เคียงแทนศาลเดิม

ภาพประกอบ 27 ศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์
จังหวัดฉะเชิงเทรา หลังเก่า

ภาพประกอบ 28 ศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์
จังหวัดฉะเชิงเทรา หลังเก่า

ในอดีตที่ศาลแห่งนี้จะมีการทรงเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ โดยนางเล็ก หลงเจริญ ซึ่งเป็นยายของนายพานิช เป็นร่างทรงเจ้าพ่อพระรามคนแรก เมื่อประทับทรงจะใส่ชุดสีเขียว และ สืบทอดต่อมาที่นางหลี่ แซ่ปึ้ง แม่ของนายพานิช เป็นร่างทรงเจ้าพ่อพระรามคนที่ 2 เมื่อประทับทรง จะใส่ชุดสีเขียวเช่นเดียวกัน ขณะที่นางกิมกี นันทพานิช นางสาวของนายพานิชเป็นร่างทรงเจ้าพ่อพระลักษมณ์ เมื่อประทับทรงจะใส่ชุดสีเหลือง

ภาพประกอบ 29 ศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณที่อยู่ภายในบ้านเดิม

ภาพประกอบ 30 ศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณ เมื่อ พ.ศ. 2535

ภาพประกอบ 31 ภายในศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณเดิมมีเจี๊วดเป็นสัญลักษณ์แทนเจ้าพ่อ

สมัยนางเล็ก หลงเจริญ เป็นร่างทรง มีการใช้สมุนไพรเพื่อรักษาชาวบ้านที่มาขอความช่วยเหลือด้วย สำหรับข้อกำหนดของการเป็นร่างทรงสมัยนั้นได้รับการถ่ายทอดมาว่าห้ามทำบาปทำกรรม นอกจากนั้นยังมีการทำแผ่นยันต์รูปสามเหลี่ยมแจกให้แก่ชาวบ้านที่มารักษากับร่างทรงด้วย

เมื่อครั้งสมัยนางหลี่ แซ่ปึ้ง ยังเป็นร่างทรงอยู่ นายพานิชจะมาช่วยงานต่างๆ ของศาล และเริ่มมาเป็นร่างทรงเจ้าพ่อพระรามแทนมารดา เมื่อ พ.ศ. 2534 เนื่องจากเดิมนายพานิชเคยมีองค์พ่อปู่ศิวาเทพมาก่อน หลังจากมารดาเสียชีวิตจึงรับสืบทอดต่อมา เหตุที่นายพานิชต้องรับองค์นี้เนื่องจากมีอาการเจ็บป่วย เมื่อรับองค์ท่านแล้วก็หายจากอาการอย่างน่าอัศจรรย์ ปัจจุบันจึงเหลือผู้สืบทอดการทรงเจ้าพ่อพระรามคือนายพานิชเพียงคนเดียว และยังไม่ได้จับใคร ส่วนการทรงเจ้าพ่อพระลักษมณ์นั้นปัจจุบันไม่มีผู้สืบทอดแล้ว

ทุกปีที่ศาลจะมีการจัดงานประจำปีให้วัดครูเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ในวันขึ้น 5 ค่ำ เดือน 6 และวันขึ้น 6 ค่ำ เดือน 6 ในงานวันแรกจะเป็นการประทับทรงเจ้าพ่อพระรามเพื่อทำพิธีเจิมบายศรีและเวียนเทียนบายศรี เช้าวันรุ่งขึ้นเป็นการทำบุญเลี้ยงพระ จากนั้นเป็นการให้วัดครูและการทรงเจ้าพ่อแสน จะมีการละเล่นของเจ้าพ่อเจ้าแม่ คือ การคล้องช้างและการตีกลองอย่างสนุกสนาน และการเทกระจาดแจกข้าวสารอาหารแห้งแก่ชาวบ้านในชุมชน ซึ่งเริ่มทำมาตั้งแต่ พ.ศ. 2546 ในงานประจำปีที่ศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ทุกปีนั้นจะมีร่างทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่ต่างๆ มาร่วมในพิธีด้วย ผู้ที่มาร่วมงานส่วนใหญ่เป็นคนในชุมชนบางเกลือและผู้ที่นับถือศรัทธาเจ้าพ่อ

ภาพประกอบ 32 ภาพถ่ายนายบัววันลิ่ง แซ่โจ้ว ผู้บริจาคที่ดินสร้างศาล นางเล็ก หลงเจริญ ร่างทรงเจ้าพ่อพระราม คนที่ 1 และนางหลี่ แซ่ปึ้ง ร่างทรงเจ้าพ่อพระราม คนที่ 2

ภาพประกอบ 33 ศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณ จังหวัดเชียงใหม่

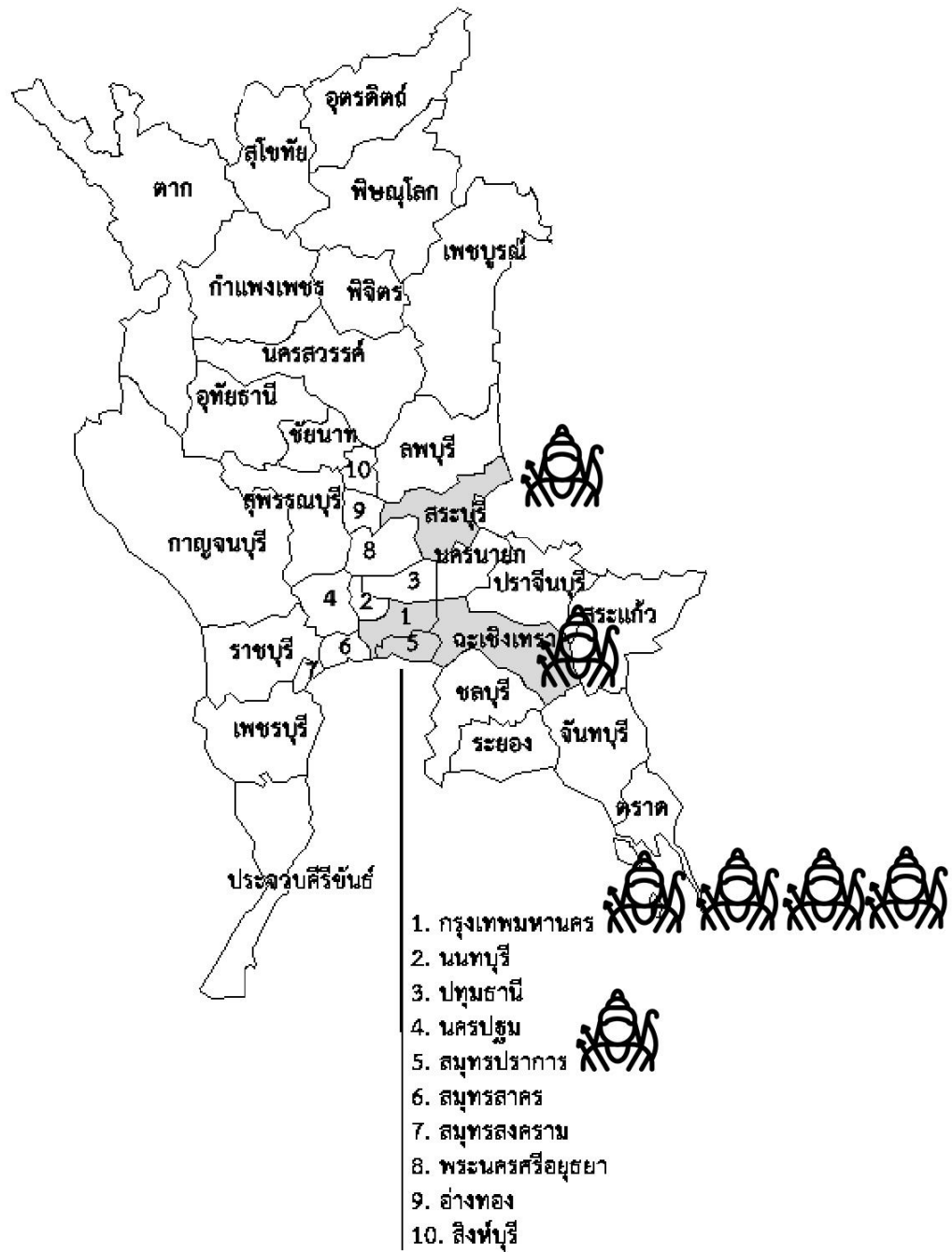

ภาพประกอบ 34 ภายในศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณมีเจ็ดและรูปเคารพ
เป็นสัญลักษณ์แทนเจ้าพ่อ

ในอดีตงานประจำปีศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณจะมีมหรสพรื่นเริงจำพวกงิ้ว หุ่น กระจับปี่ โขนสด ลิเก เป็นที่สนุกสนานของคนในชุมชนอย่างมาก นักแสดงส่วนใหญ่นิยมมาสักการะเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณ เพื่อเอาฤกษ์เอาชัยก่อนการแสดงด้วย

ตาราง 1 เปรียบเทียบสัญลักษณ์ คติความเชื่อและพิธีกรรมการนับถือเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์
ในสังคมไทย

ชื่อศาลและพื้นที่ตั้ง	สัญลักษณ์	คติความเชื่อ	พิธีกรรม
ศาลเจ้าพระราม เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพฯ	เจว็ดไม้ แกะสลักเป็นรูป เทวดาถือพระขรรค์	สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชน เจ้าพ่อเขาคอก เขตบางกอกใหญ่ นับถือในฐานะผีอารักษ์ของชุมชน	- ระดับบุคคล
ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง ซีดชิน สระบุรี	รูปปั้นกษัตริย์ นั่งบัลลังก์	สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชนบ้านหมอ ตำบลบ้านหมอ นับถือในฐานะ ผีอารักษ์ของชุมชน	- ระดับบุคคล
ศาลเจ้าพระลักษมณ์ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพฯ	รูปปั้นนักบวช	สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ นับถือในฐานะผีอารักษ์ วัดปากน้ำ	- ระดับบุคคล
ศาลเสด็จเจ้าพ่อปู่ พระลักษมณ์-พระราม เขตบางซื่อ กรุงเทพฯ	เจว็ดไม้คู่ และรูปเคารพฤๅษี สององค์	สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชนบางซื่อ เขตบางซื่อ นับถือในฐานะผีอารักษ์ ของชุมชน	- ระดับบุคคล - ระดับชุมชน (วันอาทิตย์ใน เดือนธันวาคม ของทุกปี)
ศาลเจ้าพ่อพระราม- พระลักษมณ์ เขตตลิ่ง ชัน กรุงเทพฯ	เจว็ดไม้คู่	สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชนฉิมพลี เขตตลิ่งชัน นับถือในฐานะผีอารักษ์ ของชุมชน	- ระดับบุคคล
ศาลเจ้าพ่อพระราม- พระลักษมณ์ สมุทรปราการ	เจว็ดไม้คู่และ รูปเคารพเจ้าพ่อ พระราม-พระ ลักษมณ์ นั่งห้อยบาท	สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชนบางปลา ตำบลบางปลา อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ	- ระดับบุคคล - ระดับชุมชน (ทุกวันที่ 15-16 เมษายนของทุก ปี)
ศาลเจ้าพ่อพระราม- พระลักษมณ์ ฉะเชิงเทรา	เจว็ดไม้คู่และ รูปเคารพเจ้าพ่อ พระราม-พระ ลักษมณ์ นั่งห้อยบาท	สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชนบางเกลือ ตำบลบางเกลือ อำเภอบางปะกง จังหวัดสมุทรปราการ	- ระดับบุคคล - ระดับชุมชน (ทุกวันขึ้น 5-6 ค่ำ เดือน 6 ของทุกปี)

ภาพประกอบ 35 แผนที่แสดงการกระจายตัวของศาลตัวละครศักดิ์สิทธิ์ประเภทพระในสังคมไทย

3.2 ประวัติความเป็นมาของศาลตัวละครศักดิ์สิทธิ์ประเภทยักษ์

จากการเก็บรวบรวมข้อมูลพบศาลตัวละครศักดิ์สิทธิ์ประเภทยักษ์ จำนวน 2 ศาล ได้แก่ ศาลพ่อคุณโชน จังหวัดสมุทรสาคร และศาลเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ จังหวัดสระบุรี

3.2.1 ศาลพ่อคุณโชน จังหวัดสมุทรสาคร

ศาลพ่อคุณโชน ตั้งอยู่ที่ตำบลบ้านบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร ใกล้กับวัดใหญ่บ้านบ่อ มีเรื่องเล่าสืบต่อกันมาว่า ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย มีคณะโชนหลวงเดินทางมาทางเรือผ่านคลองสุนัขหอน เพื่อไปยังอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ขณะที่ขบวนเรือผ่านตำบลบ้านบ่อ เรือได้เกิดอัปปาง ทำให้มีผู้คนจำนวนมากจมน้ำเสียชีวิตที่บริเวณนั้น เกิดเหตุอัศจรรย์ขึ้น คือ ศพนักแสดงโชนสองคนพี่น้องลอยขึ้นมาเหนือน้ำ ศพผู้ที่กอดหัวโชน ทศกัณฐ์ขึ้นมาด้วย ชาวบ้านจึงสร้างศาลบริเวณนั้น คือละแวกบ้านบน เรียกว่า “ศาลพ่อคุณโชน” ส่วนบริเวณที่พบศพพี่น้องอยู่ในละแวกบ้านล่าง ชาวบ้านสร้างศาลขึ้นเช่นกัน เรียกว่า “ศาลพ่อคุณน้อย”

ชาวบ้านในตำบลบ้านบ่อและพื้นที่ใกล้เคียงนับถือศรัทธาพ่อคุณโชนและพ่อคุณน้อยมาก ชาวบ้านเชื่อกันว่า บริเวณริมน้ำใกล้กับศาลพ่อคุณโชนมีจระเข้อาศัยอยู่ คอยให้ความช่วยเหลือชาวบ้าน นับถือเป็นบริวารของเจ้าพ่อ หากชาวบ้านเดินทางทางเรือผ่านหน้าศาลจะต้องหยุดไหว้ที่ศาลเป็นประจำ หรือมาร่วมงานประจำปี ชาวบ้านมักบนบานเจ้าพ่อเพื่อขอให้ทำมาค้าขายได้ดี ให้ได้ผลผลิตจำนวนมาก เช่น การทำประมง การทำนาเกลือ และขอความเป็นสิริมงคลต่างๆ ในชีวิต เมื่อสำเร็จมักจะมาไหว้และแก้บนด้วยละครรำในงานประจำปี

แต่เดิมศาลพ่อคุณโชนเป็นศาลไม้ทรงไทย ตั้งอยู่ริมคลองสุนัขหอน ภายในศาลมีแผ่นไม้เจีรวัดแกะสลักเป็นรูปเทวดา เป็นสัญลักษณ์แทนพ่อคุณโชน ศาลพ่อคุณโชนที่เห็นในปัจจุบันก่อสร้างใหม่เมื่อ พ.ศ. 2540 ปัจจุบันมีคณะกรรมการศาลคอยดูแลและดำเนินงานด้วย

ภาพประกอบ 36 ภาพถ่ายเก่าภายในศาลพ่อคุณโชนเห็นศิระชะโชนและหัวจระเข้
ที่มีผู้นำมาถวายเจ้าพ่อ

(ผู้วิจัยได้รับความอนุเคราะห์ภาพจากนายสามารถ เกตุเรือง ชาวบ้านป้อ จังหวัดสมุทรสาคร)

ภาพประกอบ 37 ศาลพ่อคุณโชน จังหวัดสมุทรสาคร

ศาลพ่อคุณโชนมีคณะกรรมการศาลคอยบริหารจัดการ โดยชาวบ้านเป็นผู้คัดเลือก มา มีทั้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อบต. และคนเก่าคนแก่ที่ชาวบ้านนับถือ หน้าที่ของกรรมการคือคอย ประสาน การจัดงานประจำปี การบริหารจัดการเงินรายได้ที่มาจาก การบริจาค การขายดอกไม้ธูป เทียน เงินสมโภช ซึ่งรายได้ดังกล่าวส่วนหนึ่งนำมาเป็นกองทุนจัดสรรให้สมาชิกในหมู่บ้านกู้ยืมด้วย นายสามารถ เกตุเรือง ชาวบ้านผู้นับถือพ่อคุณโชน (สัมภาษณ์, 23 เมษายน 2564) เล่าว่า

ในชุมชนบ้านบ่อ ถ้าบ้านใดจะบวชลูกหลาน ต้องนำนาคมาลาเจ้าพ่อ หรือคนที่จะเดินทางไปแดนไกลต้องมาบอกกล่าวเจ้าพ่อก่อน ในอดีตเมื่อเรือ ผ่านหน้าบริเวณศาล ชาวบ้านจะต้องปักธูปหัวเรือ หรือสาดน้ำที่หัวเรือ เพื่อ สักการะเจ้าพ่อและขอพรให้แคล้วคลาดปลอดภัย อันตรายอย่าให้มี ทำมาค้า ขึ้น เป็นที่เชื่อถือในความศักดิ์สิทธิ์อย่างมาก

งานแห่พ่อคุณโชนในอดีตนั้นจัดเพียง 2 วัน แต่ปัจจุบันจัดเป็นเวลา 3 วัน คือ วันขึ้น 12 ค่ำ 13 ค่ำ และ 14 ค่ำ ในเดือนหกของทุกปี วันงานจะมีชาวบ้าน ผู้ที่ศรัทธาและเคารพนับถือ พ่อคุณโชนมาร่วมงานเป็นจำนวนมาก เรียกได้ว่าเป็นงานที่คนบ้านบ่อ แม้จะย้ายไปทำงานหรือตั้ง ถิ่นฐานที่อื่นก็ต้องกลับมาร่วมงาน ในอดีตชาวบ้านบ่อที่ส่วนใหญ่ทำอาชีพค้าเรือทรายต้องนำเรือ มาจอดแวนมัสการ ตลอดจนคนจากหมู่บ้านอื่นที่นับถือในความศักดิ์สิทธิ์ก็เดินทางมานมัสการ ทำให้ทำน้ำบริเวณศาลแน่นขนัดไปด้วยเรือโยง เรือทราย แพ

ภาพประกอบ 38 เจ็ดพ่อคุณโชนและหัวโชนหลากหลายที่มีผู้นำมาถวายที่ศาล

งานประจำปีปิดทองศาลพ่อคุณโชนแต่เดิมจัด 2 วัน ในสมัยหลังจัด 3 วัน คือ วันขึ้น 12 ค่ำ 13 ค่ำ และ 14 ค่ำ เดือน 6 ของทุกปี

การเตรียมงานเริ่มตั้งแต่วันขึ้น 10 ค่ำ โดยนิมนต์เจ้าอาวาสจากวัดต่างๆ ในละแวกนั้นมาทำพิธีเจริญพุทธมนต์เย็น ในวันขึ้น 11 ค่ำ มีการทำบุญตักบาตร ถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์ ช่วงเย็นมีละครรำถวายมือบริเวณหน้าศาล

ในวันขึ้น 12 ค่ำ เป็นวันแห่พ่อคุณโชน เริ่มแห่เวลาประมาณ 9.00 น. มีผู้อัญเชิญเจ็ดพ่อคุณโชนจากศาล เส้นทางแห่เริ่มจากศาลพ่อคุณโชนไปถึงศาลพ่อคุณน้อยที่อยู่ริมน้ำห่างออกไปราว 700 เมตร จากนั้นอัญเชิญเจ็ดพ่อคุณน้อยเข้าร่วมในขบวนแห่ แล้วแห่กลับทางเดิม ในขบวนแห่จะมีการบรรเลงเครื่องดนตรีและจุดประทัดตลอดเส้นทางของขบวนแห่ด้วย

วันขึ้น 13 ค่ำ ช่วงค่ำ ชาวบ้านจะมาร่วมเวียนเทียนที่ศาล และมีมหรสพ เช่น ลิเก โขนสด ภาพยนตร์ วงดนตรีลูกทุ่ง แสดงตลอดงาน

ของไหว้ในงานประจำปีประกอบด้วยข้าวตอกหัวโชน ขนมกง ดอกไม้ธูปเทียน ผลไม้ และอาหารคาวหวานต่างๆ แม้คำที่ทำข้าวตอกหัวโชนและขนมกงจะทำขายปีละครั้งในช่วงงานประจำปีเท่านั้น ชาวบ้านนิยมเก็บกับด้วยละครรำ

ภาพประกอบ 39 ศาลพ่อคุณน้อย จังหวัดสมุทรสาคร

3.2.2 ศาลเจ้าพ่อกุ่มภักดิ์ จังหวัดสระบุรี

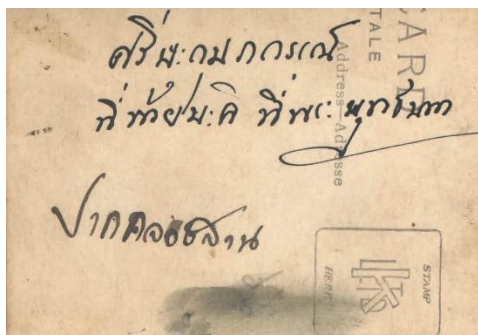
ศาลเจ้าพ่อกุ่มภักดิ์ ตั้งอยู่บริเวณริมคลองห้วยมะลิ หมู่ 7 ตำบลพระพุทธบาท อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี เป็นหนึ่งในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวพระพุทธบาทให้ความเคารพ นับถือ เดิมทีศาลเขียนว่า ศาลเจ้าพ่อกุ่มภักดิ์ ทุกปีเทศบาลพระพุทธบาทจะจัดงานบวงสรวงในงานประเพณีตักบาตรดอกเข้าพรรษาในวันแรม 1 ค่ำ เดือน 8 โดยบวงสรวงดวงพระวิญญาณ สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในอำเภอพระพุทธบาทประกอบด้วย เจ้าพ่อเขาคอก เสด็จปู่ กุ่มภักดิ์ เจ้าแม่ศรีนวล เจ้าหลวง เจ้าพ่อดำดง เจ้าพ่อพระกาฬ และเจ้าแม่ทับทิม ขณะที่ชาวบ้านจัดงานบวงสรวงและแห่เจ้าพ่อกุ่มภักดิ์ ในวันลอยกระทง หรือขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 ของทุกปี โดยเชื่อว่าหากปีใดไม่จัดงานบวงสรวงและแห่เจ้าพ่อรอบตลาดจะเกิดไฟไหม้ที่ตลาด ซึ่งตั้งอยู่ไม่ไกลจากศาลนัก

ภาพประกอบ 40 ศาลเจ้าพ่อกุ่มภักดิ์ จังหวัดสระบุรี

ภาพประกอบ 41 ภาพถ่ายเก่าศิระษะกุ่มภักดิ์ที่ห้วยมะลิ พระพุทธบาท

ภาพประกอบ 42 ภาพถ่ายเก่าศิระษะกุมภภรณ์ที่ห้วยมะลิ พระพุทธบาท

(ผู้วิจัยได้รับความอนุเคราะห์ภาพจาก ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อภิสิทธิ์ เกษมผลกุล)

น้ำที่ห้วยมะลินี้ไหลมาจากเข่าบ่มกล้วย เดิมก่อนที่จะมีศาลเจ้าพ่อกุมภภักดิ์ มีรูปปั้นยักษ์กุมภภรณ์อยู่บริเวณท่าน้ำนั้น เชื่อว่าเป็นผู้เก็บรักษาแหล่งน้ำไว้ให้ชาวบ้านในละแวกนั้นใช้อาบและดื่มกิน นายมงคล เจริญประดับศิลป์ (สัมภาษณ์, 30 ตุลาคม 2563) เล่าว่า “ทุกปีจะมีเด็กจมน้ำตายคู่หนึ่ง ชาวบ้านเชื่อว่ายักษ์มากิน แต่เดิมจึงนิยมนำเลือดหรือเนื้อสดมาถวายบริเวณรูปปั้นยักษ์ เพื่อไหว้หรือเลี้ยงประจำปี ต่อมาชาวบ้านเห็นว่าควรถวายอาหารมังสวิรัต และผลไม้แทนเลือด จะทำให้เจ้าพ่อไม่ดุและไม่ทำอันตรายต่อชาวบ้านจึงบนบานขอเจ้าพ่อไม่ให้มีคนอื่นตายอีก หลังจากนั้นก็ไม่พบว่ามียักษ์จมน้ำอีกเลย”

ภาพประกอบ 43 ศิระษะกุมภภรณ์ที่ห้วยมะลิ

ภาพประกอบ 44 ภาพถ่ายศีรษะกุมภกรรณที่แขวนอยู่ในศาล

ภาพประกอบ 45 หัวโขนยักษ์ภายในศาลเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์

ภาพประกอบ 46 ทำนบกั้นน้ำที่ห้วยมะลิ

ภาพประกอบ 47 ชาวบ้านนิยมไปจุดธูปเทียนและถวายดอกไม้บายศรีที่ศรีชะกุมภกรรณ

งานบวงสรวงประจำปีจัดขึ้นในช่วงเช้าของวันลอยกระทง ขณะที่ในช่วงบ่ายราว 13.00 น. จะมีการประทับทรงเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ ร้างทรงคนปัจจุบัน คือ นายเสริมศักดิ์ แก้วคง รับทรงเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์มาตั้งแต่ พ.ศ. 2537 เพื่ออำนวยพรและปิดเป่าความทุกข์โรคภัยไข้เจ็บให้แก่คนในชุมชน จากนั้นเวลาประมาณ 15.00 น. ชาวบ้านจะร่วมกันแห่เจ้าพ่อในชุมชน พระพุทธรูป

ชาวบ้านนิยมบนบานเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ด้วยดอกไม้ธูปเทียนและละครรำ ส่วนหัวโขนยักษ์ที่อยู่ภายในศาลส่วนใหญ่มีผู้ที่เคารพนับถือเจ้าพ่อนำมาถวาย เดิมมีศาลเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์เพียงศาลเดียว แต่ในปัจจุบันมีศาลเจ้าพ่อศรีดอกไม้-เจ้าแม่ศรีนวลและศาลเจ้าแม่ตะเคียนทองอยู่ในบริเวณนั้นด้วย

ภาพประกอบ 48 แผนที่แสดงการกระจายตัวของศาลตัวละครศักดิ์สิทธิ์ประเภทยักษ์ในสังคมไทย

3.3 ประวัติความเป็นมาของศาลตัวละครศักดิ์สิทธิ์ประเภทลิง

จากการเก็บรวบรวมข้อมูลพบศาลตัวละครศักดิ์สิทธิ์ประเภทลิง จำนวน 9 ศาล ได้แก่ ศาลเจ้าพ่อกำแหงหนุมาน กรุงเทพมหานคร ศาลเจ้าพ่อหนุมาณ กรุงเทพมหานคร ศาลหลวงพ่อหนุมาน จังหวัดสมุทรสงคราม ศาลเจ้าพ่อหนุมาน จังหวัดปราจีนบุรี ศาลเจ้าพ่อหนุมาน จังหวัดปราจีนบุรี ศาลสมเด็จพระองค์ท่านหนุมาน จังหวัดกาญจนบุรี ศาลเจ้าหนุมาน จังหวัดเพชรบุรี ศาลเจ้าพ่อหนุมาน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และศาลเจ้าพ่อมัจฉาณุ จังหวัดสมุทรสาคร

3.3.1 ศาลเจ้าพ่อกำแหงหนุมาน กรุงเทพมหานคร

ศาลเจ้าพ่อกำแหงหนุมาน ตั้งอยู่ในละแวกบ้านใกล้กับวัดทองบางระมาด แขวงฉิมพลี เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร จากการสัมภาษณ์นางมุกดา ไทยหอม ประธานชุมชนบางระมาด (สัมภาษณ์, 21 มีนาคม 2563) เล่าว่า เป็นศาลที่สร้างขึ้นหลังศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณที่อยู่ติดกัน ไม่ทราบประวัติความเป็นมาแน่ชัด ลักษณะศาลเป็นอาคารทรงไทย ทาสีฟ้า เช่นเดียวกับศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณ ภายในศาลมีรูปปั้นหนุมานในท่าเหาะ มือหนึ่งถือตรี ซึ่งเป็นอาวุธคู่กายหนุมาน ในอดีตมีร่างทรงหนุมาน เมื่อประทับทรงจะแสดงกิริยาโลดโผน

ภาพประกอบ 49 ศาลเจ้าพ่อกำแหงหนุมาน กรุงเทพมหานคร

ภาพประกอบ 50 รูปเคารพเจ้าพ่อกำแหงหนุมานภายในศาล

3.3.2 ศาลเจ้าพ่อหนุมาน กรุงเทพมหานคร

ศาลเจ้าพ่อหนุมาน ตั้งอยู่ในซอยวุฒากาศ 40 แขวงบางค้อ เขตจอมทอง กรุงเทพมหานคร ลักษณะอาคารเป็นศาลเจ้าไทย แต่มีสิ่งปลูกสร้างอื่นๆ และการประดับตกแต่ง เป็นแบบศาลเจ้าจีน เดิมเป็นศาลไม้เตี้ยๆ มีต้นไม้ใหญ่ปกคลุม และมีสิงอาศัยอยู่ ตั้งอยู่บริเวณ กลางซอย เป็นที่เคารพนับถือของคนไทยเชื้อสายจีนที่อยู่อาศัยในซอยเป็นอย่างดี ผู้ดูแลศาล ปัจจุบันคือ นางมณีรัตน์ ศรีโปฏก เจ้าของอุ้งช่วงเรื่อง งานประจำปีที่ศาลจัดในช่วงวันศุกร์ เสาร์ อาทิตย์แรกของเดือนธันวาคมของทุกปี มีการบวงสรวงในช่วงเช้าและมีมหรสพ เช่น หนังกลางแปลง ถวายเจ้าพ่อในตอนกลางคืน โดยจัดงาน 3 วัน 3 คืน

จิตรา วิเศษแสง ชาวบ้านละแวกศาล (สัมภาษณ์, 19 ธันวาคม 2563) เล่าว่า

เดิมที่ตรงนี้เป็นจอมปลวก ชาวบ้านขอเจ้าที่สร้างบ้าน โดยปักไม้ไว้ ต่อมาคนไปไหว้กัน นับถือเป็นเจ้าของพื้นที่ สภาพพื้นที่บริเวณนั้นมีต้นไม้ 3 ต้น ชาวบ้านเห็นว่ามีสิงป็นอยู่ กระโดดไปมา เชื่อว่าเป็นสิงเจ้า สิงเทพ หลังจากนั้นมีการเชิญเจ้ามาประทับทรง ร่างทรงบอกว่าชื่อเจ้าพ่อหนุมาน แล้วจึงมีการตั้งศาลไม้เล็กๆ ที่กลางซอย จนย้ายมาอยู่ตรงที่ปัจจุบัน เมื่อวันที่ 16 พฤษภาคม พ.ศ. 2508

ศาลเจ้าพ่อหนุมาณได้รับการบูรณะอีกครั้งเมื่อเดือนมกราคม พ.ศ. 2557 เป็นศาลที่ตั้งขึ้นโดยคนไทยเชื้อสายจีนในพื้นที่ ในอดีตเคยมีสมาคมศาลเจ้าพ่อหนุมาณด้วย

ภาพประกอบ 51 ศาลเจ้าพ่อหนุมาณ กรุงเทพมหานคร

ภาพประกอบ 52 รูปเคารพเจ้าพ่อหนุมาณภายในศาล

ภาพประกอบ 53 รูปปั้นลิงภายในศาลเจ้าพ่อหนุมาน

ปัจจุบันสภาพพื้นที่เปลี่ยนแปลงไปเป็นสังคมเมือง ไม่มีลิงในบริเวณดังกล่าวแล้ว ผู้อยู่อาศัยละแวกนั้นเป็นคนต่างพื้นที่ คนที่นับถือเจ้าพ่อหนุมานส่วนใหญ่ย้ายออกไปอยู่ที่อื่น แต่เมื่อถึงกำหนดจัดงานประจำปีก็จะกลับมารวมกัน เพื่อถวายของเช่นไหว้ประจำปี

3.3.3 ศาลหลวงพ่อหนุมาน จังหวัดสมุทรสงคราม

ศาลหลวงพ่อหนุมาน ตั้งอยู่ที่ปากคลองบ้านโน บริเวณฝั่งคลองตรงข้ามวัดเขายี่สาร ด้านทิศตะวันตก ใกล้กับวัดน้อยซึ่งเป็นวัดร้าง ตำบลยี่สาร อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ห่างจากศาลพ่อปู่ศรีราชาประมาณ 1 กิโลเมตร ปัจจุบันไม่มีทางสัญจรทางบก ต้องนั่งเรือเข้าไปที่ศาล ภายในศาลมีเจ็ดพ่อปู่หัวละมาน ภายหลังเรียกชื่อว่า พ่อปู่หนุมาน เป็นของเก่าแก่ และมีรูปปั้นหนุมานที่ชาวบ้านนำไปถวาย ถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์สำคัญของชาวบ้านยี่สารคู่กับพ่อปู่ศรีราชา

มีเรื่องเล่าสืบทอดมาว่า คุณปู่ทั้งสองเป็นชาวจีนพี่น้องที่มาค้าขายเรือสำเภา แล้วเรือมาชนเขายี่สารจนเรือแตกจมลง คุณปู่จึงขึ้นมาอยู่อาศัยที่เขายี่สารมาตั้งแต่นั้น คุณปู่องค์หนึ่งชื่อ “คุณปู่ศรีราชา” อีกองค์หนึ่งมีศาลอยู่ที่ปากคลองบ้านโน ชื่อ “คุณปู่หนุมาน” คุณปู่ทั้งสององค์เป็นที่เคารพนับถือว่าเป็นบรรพบุรุษของคนยี่สารและเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้านยี่สารและชุมชนใกล้เคียงทั่วไป ชาวบ้านยี่สารให้ความเคารพศรัทธาคู่กันมาอย่างเหนียวแน่น จนเรียกว่า “หลวงพ่อบุเขายี่สาร” หมายถึงหลวงพ่อบุศรีราชาและหลวงพ่อบุหนุมานอย่างเป็นทางการหนึ่งเดียว ไม่แยกจากกัน

แต่เดิมสัญลักษณ์แทนคุณปู่ทั้งสองคือไม้เจวีดปิดทอง ต่อมาพิธีกรรมบวชคุณปู่เป็นพระรูปเคารพจึงเปลี่ยนมาเป็นพระพุทธรูป ทุกปีในวันสุดท้ายของงานสงกรานต์ ชาวบ้านยี่สารจะประกอบพิธีบวงสรวงและเวียนเทียนรอบศาลพ่อปู่ศรีราชา และในวันขึ้น 14-15 ค่ำ เดือนอ้ายของทุกปีจะจัดงานสมโภชปิดทองคุณปู่ โดยจะมีการแห่เจวีดล่วงหน้าก่อน 1 วัน

ภาพประกอบ 54 ภาพถ่ายศาลหลวงพ่อบุญมา จังหวัดสมุทรสงคราม

(ที่มา: พิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร)

ความเชื่อถือพ่อปู่บุญมาคล้ายคลึงกับพ่อปู่ศรีราชา คือ เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คอยปกป้องคุ้มครองหมู่บ้านให้แคล้วคลาดจากภัยอันตรายต่างๆ

ภาพประกอบ 55 ศาลหลวงพ่อบุญมา จังหวัดสมุทรสงคราม

ภาพประกอบ 56 เจว็ดพ่อปู่หนุมานและรูปปั้นหนุมานภายในศาล

ภาพประกอบ 57 ศีรษะจระเข้ที่มีคนนำมาถวายเจ้าพ่อที่ศาล

นายธนู พยนต์ยิ้ม ชาวบ้านยี่สาร (สัมภาษณ์, 25 มีนาคม 2564) เล่าว่าบริเวณศาลหลวงพ่อหนุมานมีลิงป่าอาศัยอยู่มาก และให้รายละเอียดของศาลเก่าเพิ่มเติมว่า

ศาลเก่าเป็นศาลทรงไทยทำด้วยไม้ ยกพื้น มีห้องเดียว เดิมมีแต่เจว็ดที่ตั้งศาลอยู่บริเวณหลังวัดเขายี่สาร ถือเป็นศาลปิดท้ายเขา บ้านเรือนแถวนั้นตอนนี้เหลือประมาณ 4-5 หลัง ชาวบ้านที่นับถือเจ้าพ่อนิยมเอากล้วยไปถวายและลามากิน เชื่อว่าเป็นยา ทำให้มีสุขภาพร่างกายแข็งแรง บางคนก็บนบานด้วยประทัด หรืออาหารคาวหวานอื่นๆ เช่นพวกขนมต้มแดง ขนมต้มขาว

มะพร้าวอ่อน ข้าว ถั่ว ไข่ลูก กัวย น้ำเปล่าแก้ว รูปปั้นหนุมานในศาลนั้นมี
คนถวายเมื่อประมาณ พ.ศ. 2525-2530 ชาวบ้านมักขอให้เจ้าพ่อคุ้มครอง
เดินทางไปไหนขอให้โชคดี ปลอดภัย รักษาโรคภัยไข้เจ็บเช่นไข้ป่า และขอเรื่อง
การทำมาหากิน

นายนิพนธ์ อ่อนอุระ ชาวบ้านยี่สารผู้นับถือพ่อปู่หนุมาน (สัมภาษณ์, 25 ธันวาคม
2562) เล่าว่า

คนที่นี่ถือว่าพ่อปู่หนุมานเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คอยปกป้องคุ้มครอง
หมู่บ้านให้แคล้วคลาดจากภัยอันตรายต่างๆ ในอดีตบ้านยี่สารเคยเป็นที่หลบ
ซ่อนของโจรผู้ร้าย ชาวบ้านนิยมไปบนบานศาลกล่าว เมื่อทราบข่าวว่าจะมีโจร
มาปล้นหมู่บ้าน ทำให้รอดพ้นจากการปล้นได้

ในชุมชนยี่สารยังมีการสร้างเหรียญที่ระลึก ด้านหน้าเป็นรูปเทวดาถือพระขรรค์
เขียนข้อความ “หลวงพ่อบุ๊” ด้านหลังเป็นรูปเทวดาถือพระขรรค์ เขียนข้อความ “หลวงพ่อหนุมาน”
งานประจำปีวัดเขายี่สาร 2516 ด้วย

ภาพประกอบ 58 เหรียญที่ระลึกหลวงพ่อบุ๊ศรีราชาและหลวงพ่อหนุมาน
งานประจำปีวัดเขายี่สาร พ.ศ. 2516

ภาพประกอบ 59 ภาพวาดศาลหลวงพ่อหนุมานภายในพิพิธภัณฑ์บ้านเขยี่สาร

ในอดีตพบว่ามี การเข้าทรงพ่อปู่หนุมาน โดยร่างทรงจะแสดงอาการเป็นลิง แต่ปัจจุบันพบว่าไม่มีแล้ว ชาวบ้านยังนิยมนำผลไม้เช่นกล้วยไปกราบไหว้บนบานพ่อปู่หนุมานอยู่เสมอๆ

ภาพประกอบ 60 รูปหลวงพ่อปู่หนุมานมีลักษณะคล้ายเทพารักษ์ที่ป้ายหลวงพ่อปู่เขยี่สาร

3.3.4 ศาลเจ้าพ่อหนุมาน จังหวัดปราจีนบุรี

ศาลเจ้าพ่อหนุมานเป็นศาลเก่าแก่ตั้งอยู่ที่ตำบลเมืองเก่า อำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี เดิมศาลนี้อยู่ติดแม่น้ำชื่อว่าแควหนุมาน สอดคล้องกับตำนานท้องถิ่นเล่าว่า ทศกัณฐ์กับหนุมานรบกัน ต่างพุ่งอาวุธใส่กัน ทศกัณฐ์พุ่งอาวุธคือหอกไปถูกหนุมานเลยไปถูกภูเขาถูกหนึ่ง ได้ชื่อว่าเขาฉกรรจ์ ปัจจุบันเขาภูนี้ยังคงหลงเหลือหลักฐานเป็นรูอยู่ที่จังหวัดสระแก้ว ขณะเดียวกันหนุมานถูกหอกเกิดไฟไหม้ที่หาง จึงนำหางไปจุ่มในหนองน้ำแห่งหนึ่ง ได้ชื่อว่าหนองหนุมาน เป็นแหล่งน้ำที่มีปลาไหลเผือกมาก (จักรพันธ์ จันทรธร, สัมภาษณ์ 30 ธันวาคม 2562)

ภาพประกอบ 61 ศาลเจ้าพ่อหนุมาน จังหวัดปราจีนบุรี

นายสำเริง ดวงจรัส ผู้ดูแลศาลเจ้าหนุมานปัจจุบัน (สัมภาษณ์, 9 กุมภาพันธ์ 2564) เล่าเกี่ยวกับประวัติของพื้นที่และการนับถือเจ้าพ่อหนุมานที่ศาลว่า

ตามของตำนานเมืองกบินทร์บุรีที่ว่าเป็นเมืองลิง เดิมทีก็มีลิงเยอะจริง ตอนสมัยเป็นเด็กเห็นลิงแสมเต็มหนอง มีหนองน้ำเต็มไปหมดและก็มีลิงอาศัยอยู่ อย่างที่ชาวบ้านเรียกคือ หนองหนุมาน แต่พอความเจริญมา ลิงก็หายไปหมด เดิมมีศาลอยู่แล้วตามที่นั่งถือกันมา แต่มันผุพัง เลยย้ายจากต้นโพธิ์ขึ้นมาทางนี้ เอาพราหมณ์และพระเชษฐาท่านย้ายขึ้นมาตรงที่ใหม่

ปัจจุบันมีการใช้ประโยชน์จากหนองร่วมกันทั้งชุมชนและเป็นที่
ออกกำลังกาย ได้ขุดจากจังหวัดมาพัฒนาหนอง และชลประทานก็เข้ามา
ทำแก้มลิง ศาลที่เห็นในปัจจุบันนี้น่าจะเป็นรุ่นที่ 3 ทำขึ้นใหม่ ชาวบ้าน
ร่วมกันบริจาคเงินช่วยกันสร้างใหม่ เรียกว่า เจ้าพ่อหนุมานเป็นที่รับรู้ของ
ชาวบ้านเมืองเก่าทุกคน

ทั้งยังได้กล่าวถึงการบนบานเจ้าพ่อและความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าพ่อตอนหนึ่งว่า

ท่านจะให้เรื่องทำมาหากิน คำขาย ส่วนมากแม่จะกราบไหว้เรื่อง
คำขาย คนในพื้นที่นี้ส่วนมากทำเกษตร ทำนา และคำขาย มักจะขอให้ข้าว
เต็มเกวียน ขายคล่อง ของถวายเจ้าพ่อส่วนใหญ่เป็นผลไม้ กล้วย ส้มโอ แต่
ไม่ได้เจาะจง แต่ผลไม้คือดีที่สุด ที่ตรงนี้เป็นป่า สมัยก่อน ผ่านหนองต้องใช้
ควายลาก ไม่ได้มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับการใช้น้ำในหนอง มีแต่ว่าการใช้
ประโยชน์ร่วมกัน นับถือเจ้าพ่อหนุมานเหมือนเป็นเจ้าของที่เจ้าทางของชุมชน

ภาพประกอบ 62 รูปเคารพภายในศาลเจ้าพ่อหนุมาน

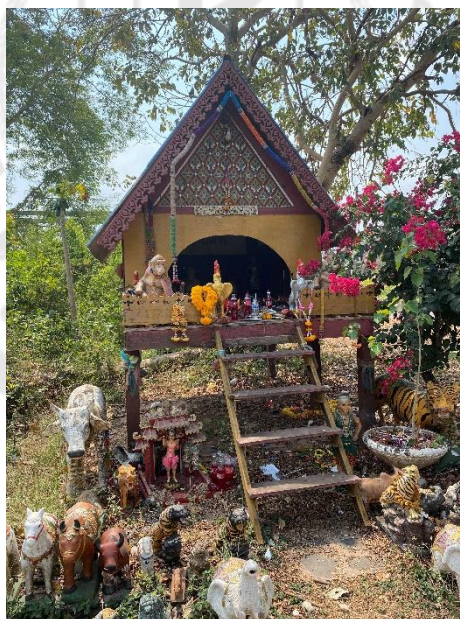
ผู้วิจัยพบว่ารูปเคารพเจ้าพ่อหนุมานในปัจจุบันมีลักษณะเป็นพ่อปู่ ขณะที่ศาลเก่า
ทั้งสองศาลไม่มีรูปเคารพปรากฏภายในศาลแล้ว

3.3.5 ศาลเจ้าพ่อหนุมาน จังหวัดปราจีนบุรี

ศาลเจ้าพ่อหนุมาน จังหวัดปราจีนบุรี ตั้งอยู่ที่ตำบลกบินทร์ อำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี ใกล้กับแควหนุมาน ชาวบ้านในพื้นที่เรียกว่าเจ้าพ่อหนุมานหรือเจ้าพ่อแควหนุมาน สัมพันธ์กันสภาพพื้นที่ตั้งศาลซึ่งใกล้กับสะพานข้ามแควหนุมาน

นางวงศ์เดือน ศรีสวัสดิ์ ผู้ดูแลศาลเจ้าพ่อหนุมาน (สัมภาษณ์, 8 กุมภาพันธ์ 2564) เล่าว่า

เรื่องของเรื่อง สมัยก่อนแม่เขาฝัน ฝันว่าเจ้าพ่อหนุมานมาเข้าฝัน บอกว่าท่านไม่มีที่อยู่ ท่านหนาว ฝนก็ตก เปียกฝน แม่ก็เลยให้พ่อเป็นคนตั้งศาล ช่วงประมาณ พ.ศ. 2500 ตอนมาเข้าฝัน ท่านไม่ได้บอกว่ารูปองค์เป็นอย่างไร ก็ไม่ได้ทำรูปปั้นเป็นรูปเคารพ แต่รู้จักกันในชื่อเจ้าพ่อหนุมาน หรือเจ้าพ่อแควหนุมาน คืออันเดียวกัน แควหนุมานหมายถึงแม่น้ำ คือพื้นที่ที่ท่านอยู่

ภาพประกอบ 63 ศาลเจ้าพ่อหนุมาน จังหวัดปราจีนบุรี

ภาพประกอบ 64 รูปเคารพในศาลเจ้าพ่อฮงคุดาย

การนับถือเจ้าพ่อฮงคุดายในปัจจุบันส่วนใหญ่ไหว้ทุกวันพระ และในช่วงเทศกาลตรุษจีน สารทจีนจะมีการถวายเครื่องเซ่นไหว้ ได้แก่ หวีหมู ไก่ต้ม เหล้าขาวเป็นพิเศษ ชาวบ้านส่วนใหญ่นิยมขอเรื่องความปลอดภัย การงานและสุขภาพเป็นหลัก เชื่อว่าเจ้าพ่อช่วยบันดาลให้สมหวังได้ ดังที่นางวงศ์เดือนเล่าเพิ่มเติมว่า (สัมภาษณ์, 8 กุมภาพันธ์ 2564)

ทุกวันนี้เราก็ไหว้ ไหว้ทุกวันพระ นับถืออยู่ ท่านดูแลดีนะ เพราะจุดตรงนี้ไม่เคยมีรถชน ตรงสามแยกนี้ไม่เคยมีคนตาย แล้วคนที่อยู่ห้องแถวบริเวณนี้ เขายังเคยฝันเลย เขาฝันว่าเจ้าพ่อเดินมา เเลาะๆ มา พูดแล้วชนลูก แต่เดินเเลาะๆ มาดู มาตระเวนดู เขาดูแลพื้นที่ตรงนี้ไง ช่วงตรุษจีน สารทจีน ชาวบ้านก็มาไหว้กันประจำ

ผู้วิจัยสังเกตว่า ภายในศาลเจ้าพ่อฮงคุดายยังมีชื่อพ่อปู่มงคลชัย ซึ่งน่าจะเป็นชื่อของผีอารักษ์ในบริเวณนั้น นอกจากนั้นยังพบว่ามีการนำรูปปั้นลิงมาถวายเจ้าพ่อที่ศาลด้วย

3.3.6 ศาลสมเด็จพระองค์ท่านหนุมาน จังหวัดกาญจนบุรี

ศาลสมเด็จพระองค์ท่านหนุมาน ตำบลท่ามะขาม อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี เป็นศาลที่นายเประ แก่นสาร ร่างทรงเจ้าพ่อหนุมานยกที่ดินของตนเองสร้างขึ้น เพื่อให้เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชน ทุกปีจะมีงานบูชาครู หรืองานยกครู ในวันขึ้น 5 ค่ำ เดือน 5 ปัจจุบันนายเประเสียชีวิตแล้ว จึงไม่มีผู้สืบทอดการทรง ในอดีตเจ้าพ่อที่มาประทับทรงได้แก่ เจ้าพ่อชัยหนุมาน เมื่อประทับทรงจะนุ่งผ้าสีแดง ชาวบ้านจะเรียกว่า “พ่อองค์แดง” และเจ้าพ่อ

หนุมนาน เมื่อประทับทรงจะนุ่งผ้าสีขาว ชาวบ้านจะเรียกว่า “พ่อองค์ขาว” เมื่อประทับทรงจะสามารถตีลังกา หกคะเมน ได้อย่างคล่องแคล่ว แม้จะมีอายุมากแล้วก็ตาม และบางครั้งจะเล่าเนื้อความในเรื่องรามเกียรติ์ตอนศึกต่างๆ ที่หนุมนานมีบทบาทให้ชาวบ้านฟัง

ในอดีตชาวบ้านนิยมมาต่อชะตา อาบน้ำมนต์กันที่ศาลแห่งนี้ เชื่อว่าน้ำมนต์ของเจ้าพ่อศักดิ์สิทธิ์มาก โดยเฉพาะผู้ที่โดนของ โดนคุณไสย นอกจากนั้นหากมีโรคภัยไข้เจ็บ เช่น โรคไข้ทับระดู โรคมาลาเรีย เจ้าพ่อก็จะช่วยรักษาจนหาย แต่ไม่ให้โชคลาภแก่ผู้นับถือศรัทธา

ภาพประกอบ 65 ศาลสมเด็จพระองค์ท่านหนุมนาน จังหวัดกาฬจนบุรี

ในอดีตพิธีบวงสรวงจะจัด 2 วัน คือก่อนวันงานช่วงเย็นจะเป็นการสวดมนต์เย็นและช่วงเช้าเป็นพิธีบวงสรวงบูชาครู ในปัจจุบันจัดเพียงวันเดียว คือพิธีบวงสรวงบูชาครู

เมื่อครั้งนายเประยังมีชีวิตอยู่ หลังจากทำพิธีไหว้ครูเสร็จจะต้องเดินทางไปทอดผ้าป่าตามวัดต่างๆ โดยนำเงินทำบุญของชาวบ้านที่ถวายแด่เจ้าพ่อไปทำบุญ

พิธีเข้าทรงที่ศาลดังกล่าวเรียกว่า “การขึ้น” จะขึ้นไม่เหมือนกันระหว่างเจ้าพ่อช้ายหนุมนานกับเจ้าพ่อหนุมนาน พี่เลี้ยงเป็นผู้จุดธูปเรียก เวลาทรงเจ้าพ่อช้ายหนุมนาน เสี่ยงจะดู คำราม เสี่ยงดัง ดูเปล่งประกาย โดยมากเป็นการเข้าทรงเพื่อรักษาโรค ไม่ให้โชคลาภ

อุปกรณ์สำคัญที่ใช้ประกอบพิธีกรรมเข้าทรง เมื่อครั้งนายเประ แก่นสาร ยังมีชีวิตอยู่ คือ

1. คัมภีร์ตำรายา ที่นายเประได้รับสืบทอดมาจากบิดาอีกทอดหนึ่ง บิดาของนายเประเป็นหมอยาเชื้อสายเขมร มีความรู้ความชำนาญในการรักษา เป่าศิโรชะและปรุงยาสมุนไพร เล่ากันว่าอักขระในตำรานี้เขียนเป็นภาษาขอม ขณะที่นายเประเองก็บวชเรียน

เป็นลูกศิษย์จำเรียนวิชาจากหลวงปู่ยิ้ม วัดหนองบัว สมัยเมื่อครั้งนายเป๋ร่ายังมีชีวิตอยู่ได้นำตำรายานี้มาใช้ในพิธีเข้าทรงเพื่อประกอบการรักษาโรคให้แก่ชาวบ้านในชุมชนด้วย

2. ตีกับพระขรรค์ ชาวบ้านบางคนเรียกว่า “สามง่าม” หรือ “คต” แทนตรี และเรียกพระขรรค์ว่า “ดาบ” เมื่อครั้งนายเป๋ร่าประทับทรงจะใช้เป็นอุปกรณ์สำหรับรักษาโรคแก่คนเจ็บป่วย โดยนำไปแตะบริเวณที่ปวดเมื่อยหรือมีอาการ เชื่อว่าพลังอำนาจของเจ้าพ่อจะทำให้อาการเจ็บปวดเมื่อยทุเลาลง

3. รูปเคารพหนุมานในท่าลงเหยียด เป็นของที่มีมาแต่เดิม

สมัยก่อนในงานบวงสรวงไหว้ครูประจำปี คนจะแน่นเต็มศาล ปัจจุบันคนมาร่วมงานน้อยลง บางครั้งมีเพียงลูกหลานและคนในชุมชน ผู้ที่มาบนบานเจ้าพ่อหนุมานมักขอให้เจ้าพ่อคุ้มครอง บัดเป่าโรคภัยไข้เจ็บ ปกป้องรักษาให้อยู่เย็นเป็นสุข

ภาพประกอบ 66 รูปเคารพหนุมานภายในศาล

ภาพประกอบ 67 สิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในศาลสมเด็จพระองค์ท่านหนุมาน

ภาพประกอบ 68 หน้งรูปหนุมานที่มีผู้นับถือนำมาถวายเจ้าพ่อที่ศาล

3.3.7 ศาลเจ้าหนุมาน จังหวัดเพชรบุรี

ศาลเจ้าหนุมาน ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเพชรบุรี ตำบลท่าราบ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี ทั้งคนไทยและคนไทยเชื้อสายจีนให้ความเคารพนับถืออย่างมาก คนในชุมชนเล่าว่าเมื่อก่อนเป็นศาลเจ้าเล็กๆ ในชุมชน ยกพื้นสูงแค่ฝ่ามือเดียว ต่อมานางแดง ญนิพันธ์ เป็นผู้บริจาคที่ดินให้สร้างเป็นศาลเจ้าและมีผู้มีจิตศรัทธาได้สร้างให้เป็นศาลเจ้าที่สูงขึ้น มีหลังคาเป็นกระเบื้องว่าว ปัจจุบัน

ศาลเจ้าได้รับการบูรณะไป 2 ครั้งแล้ว โดยการร่วมแรงร่วมใจของผู้ที่มีจิตศรัทธามาช่วยกันลงแรง ทาสีศาลเจ้า เทพื้น ให้ดูสวยงามเรียบร้อย องค์เจ้าหนุมานได้มีการสร้างปูนมาทับองค์ที่เป็น กระดาษ เป็นงานปูนปั้นหนุมานในท่าแบก เชื่อว่าเป็นฝีมือของช่างเมืองเพชรบุรี

คนในละแวกศาลเจ้าหนุมานเล่าถึงความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าหนุมานว่า เคยเช่าบ้านอยู่ แถวนี้เมื่อตอนอายุประมาณ 30 ปี มีคนเล่นหวย ก ข มาเขย่าเซียมซีที่ศาลเจ้าหนุมาน ปรากฏว่า แทงไม่ถูก โหมโหมมาก เลยจับองค์หนุมานในศาลเจ้าโยนทิ้งน้ำที่ท่าหน้าเพชรบุรี ซึ่งอยู่ใกล้บ้านเจ๊ก เหลียง ชาวบ้านแถวนี้ไม่รู้ว่าเจ้าหนุมานหายไปไหน แต่กลับไปเข้าฝันลูกชายเจ๊กเหลียงที่อยู่ อเมริกาโทรมาบอกให้พ่อไปดูที่ท่าหน้า “เตี้ยไปเอาเต๋ามา อยู่ในน้ำใกล้สะพานหนาวจะแย่แล้ว” เจ๊ก เหลียงเลยไปดูที่ศาล พบว่าองค์หนุมานไม่อยู่ที่ศาล จึงไปตามหาตามตำแหน่งในฝันบริเวณท่าหน้า ก็พบองค์หนุมานลอยน้ำติดอยู่บริเวณท่าหน้า พอพลิกมาก็เป็นองค์หนุมาน จึงอัศจรรย์มา ประดิษฐานที่ศาลเจ้าตามเดิม ปัจจุบันท่าหน้าที่ตั้งศาลเจ้าหนุมานเรียกชื่อตามศาลเจ้าว่า “ท่าหน้า ศาลเจ้าหนุมาน” ด้วย ส่วนใหญ่คนที่มาขอพรมักได้ตามความปรารถนา เช่นขอให้การงานประสบความสำเร็จ ขอหวยก็มักสมหวัง ขอให้ค้าขายได้ดี พ่อค้าแม่ค้าในตลาดฝั่งตรงข้ามศาลเจ้านับถือ กันมาก นิยมมาไหว้ช่วงเทศกาลตรุษจีน ของที่นำมาถวาย คือ ก๋วยเตี๋ยว ส้ม กล้วย เทียน ดอกไม้ พวงมาลัย บางครั้งมีจิวมาถวายแก่นันด้วย

ภาพประกอบ 69 ศาลเจ้าหนุมาน จังหวัดเพชรบุรี

ภาพประกอบ 70 รูปเคารพเจ้าหนุมาน

นางรมยภรณ์ เอราวัฒน์ (สัมภาษณ์, 25 ธันวาคม 2562) ชาวบ้านละแวกศาลเจ้า
หนุมานเล่าว่า

เจ้าพ่อเดิมลอยน้ำมาในลักษณะทวนน้ำ มีชาวบ้านเจอจึงนำมากราบ
ไหว้บูชา ต่อมามีคนบ้านำไปโยนทิ้งในแม่น้ำเพชรบุรี ท่านก็ลอยกลับมาอีก
ชาวบ้านเห็นถึงความศักดิ์สิทธิ์จึงได้สร้างศาล ขอบพระ และกลายเป็นสิ่ง
ยึดเหนี่ยวของคนในชุมชน ปัจจุบันคนแถวนั้นนิยมไปไหว้เจ้าพ่อหนุมานด้วย
ดอกไม้ พวงมาลัย ธูปเทียน และแก้บนด้วยกล้วย เพราะเชื่อว่าเจ้าพ่อชอบ
มหรสพแก้บนมีทั้งจี่ว ละคร หนังกลางแปลง เนื่องจากในย่านคลองกระแซงนี้
เป็นย่านที่คนจีนและคนไทยอยู่อาศัยกันมาก โดยเจ้าของ White Monkey
Guesthouse ที่ตั้งอยู่บริเวณศาลเป็นผู้ที่นับถือเจ้าพ่อมาก เชื่อว่าท่านช่วยให้
ธุรกิจการงานสำเร็จ ถึงกับนำชื่อเจ้าพ่อไปตั้งเป็นชื่อเกสต์เฮาส์และเคยแก้บน
ด้วยจี่วและหนังกลางแปลง

ผู้วิจัยพบว่าภายในศาลมีข้อความเขียนว่า “ขอมอบสิทธิ์ศาลนี้ถวายเจ้าพ่อโรงหนัง เจ้าพ่อหนุมาน นางลาก พลายศรี สร้างอุทิศกุศลแก่คุณกั้งแก้ว แม่คุณรอด บุพการีย์คุณ พร้อมทั้งญาติทั้งหลายโดยทั่วกัน”

ภายในศาลยังมีป้ายเขียนข้อความอักษรจีน อ่านได้ว่า “ทุกคนในชุมชนสงบสุข ปลอดภัย” เสาด้านหน้าซ้ายของศาลเขียนข้อความอักษรจีน อ่านได้ว่า “เทพปึงเท้าประทาน โชคลาภให้ทุกครัวเรือน” และเสาด้านหน้าขวาของศาลเขียนข้อความอักษรจีน อ่านได้ว่า “ท่านเทพตายเป็นศักดิ์สิทธิ์เสริมมงคล” แสดงให้เห็นถึงความเชื่อถือเจ้าหนุมานร่วมกับเทพเจ้าที่ของคนไทยเชื้อสายจีนด้วย

ปัจจุบันศาลเจ้าหนุมานนี้ได้รับการส่งเสริมให้เป็นจุดท่องเที่ยวหนึ่งของชุมชนย่านเมืองเก่าริมแม่น้ำเพชรบุรี ทั้งส่วนที่เป็นศาลเจ้าหนุมานและทำน้ำศาลเจ้าหนุมาน

3.3.8 ศาลเจ้าพ่อหนุมาน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

ศาลเจ้าพ่อหนุมานตั้งอยู่ที่กองพันทหารราบที่ 1 ศูนย์การทหารราบ หรือ ศร. พัน 1 บริเวณประตูหน้าค่ายธนระชต์ ตำบลเขาน้อย อำเภอปราณบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่คู่กับหน่วยมายาวนานและเป็นที่เคารพของพลทหารอย่างยิ่ง

ภาพประกอบ 71 ศาลเจ้าพ่อหนุมาน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งผู้บังคับการกรมทหารล้อมวังได้พระราชทานตราหนุมานให้เป็นสัญลักษณ์ เมื่อ พ.ศ. 2445 และกลายเป็นตราประจำหน่วยกองพันทหารราบที่ 1 สืบมา

ใน พ.ศ. 2470 มีการย้ายที่ตั้งของหน่วยใหม่มาอยู่บริเวณท่าพระจันทร์ ได้เกิดเหตุการณ์อัศจรรย์ขึ้น คือมีรูปหนุมานแกะสลักไม้ลอยทวนแม่น้ำจากปลายแม่น้ำเจ้าพระยามาทางต้นน้ำและมาหยุดอยู่ที่ท่าหน้าหน้ากองพัน กำลังพลทั้งหลายได้เห็นเหตุการณ์ดังกล่าว ก็เกิดความอัศจรรย์ใจที่รูปหนุมาน สัญลักษณ์ของหน่วยได้มาปรากฏขึ้น จึงทำพิธีอัญเชิญรูปหนุมานแกะสลักไม้ดังกล่าวขึ้นจากน้ำ และเห็นหางที่เป็นปลา จึงพบว่าเป็นมัจฉานุ บุตรชายของหนุมาน ด้วยความนับถือศรัทธาหนุมานที่มีขึ้นแต่แรก จึงได้ตั้งศาลเจ้าพ่อหนุมานขึ้น รูปแกะสลักไม้ดังกล่าวมาทราบในภายหลังว่าเป็นหัวเรือมัจฉานุ เก็บรักษาอยู่ที่เรือพระราชพิธี กองทัพเรือ เมื่อครั้งเกิดคลื่นซัดอย่างแรงจนทำให้หัวเรือหลุดลอยมากับน้ำ

หน่วยย้ายที่ตั้งจากท่าพระจันทร์ไปที่จังหวัดลพบุรี เมื่อ พ.ศ. 2480 ได้อัญเชิญเจ้าพ่อหนุมานไปด้วย และย้ายมาที่อำเภอปรานบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เมื่อ พ.ศ. 2509 ปัจจุบันศาลเจ้าพ่อหนุมานอยู่ภายในค่ายธนะรัชต์

ภาพประกอบ 72 รูปเคารพเจ้าพ่อหนุมานภายในศาล

เจ้าพ่อหนุมานถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่คู่กับหน่วยมายาวนานและเป็นที่เคารพของพลทหารอย่างยิ่ง เมื่อใดที่ผู้บังคับบัญชาระดับสูงทุกตำแหน่งมีคำสั่งให้ย้ายไปปฏิบัติภารกิจต่างๆ หรือได้รับตำแหน่งที่สูงขึ้น หรือมีเหตุให้ต้องเดินทางไปจากหน่วยหรือกลับมาที่หน่วยจะต้องมากราบไหว้สักการะอยู่เสมอๆ พลทหารในค่ายเชื่อถือกันมากและนิยมขอพรให้ประสบความสำเร็จ มีสติปัญญา ในการสอบเลื่อนชั้นยศ ก่อนออกฝึก ก่อนทำภารกิจต่างๆ เป็นการสร้างขวัญและกำลังใจ สิ่งที่นิยมบนบานคือกล้วยและการวิ่งรอบศาล กล่าวได้ว่าหนุมานเป็นตัวละครทหารเอกที่

มีความสามารถ เฉลียวฉลาด และจงรักภักดี สอดคล้องกับการเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของกำลังพลทหารอย่างยิ่ง

ตาราง 2 เปรียบเทียบสัญลักษณ์ คติความเชื่อและพิธีกรรมการนับถือเจ้าพ่อหนุमानในสังคมไทย

ชื่อศาลและพื้นที่ตั้ง	สัญลักษณ์	คติความเชื่อ	พิธีกรรม
ศาลเจ้าพ่อกำแหง หนุमान เขตดลิ่งชัน กรุงเทพฯ	รูปปั้นหนุमान ถือตรีในท่าเหาะ	สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชนฉิมพลี เขตดลิ่งชัน นับถือในฐานะ ผีอารักษ์ของชุมชน ผู้เป็น บริวารของเจ้าพ่อพระราม- พระลักษมณ์	- ระดับบุคคล
ศาลเจ้าพ่อหนุมาณ เขตจอมทอง กรุงเทพฯ	รูปปั้นหนุमान ถือตรี ในท่า นั่งขัดสมาธิ ห้อยบาท	สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชน บางค้อ เขตจอมทอง นับถือ ในฐานะผีอารักษ์ของชุมชน	- ระดับบุคคล - ระดับชุมชน (ทุกวัน ศุกร์ เสาร์ อาทิตย์แรก เดือนธันวาคม ของทุกปี)
ศาลหลวงพ่อหนุमान สมุทรสงคราม	เจ็ดไม้ ปิดทอง	สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชน บ้านยี่สาร ตำบลยี่สาร นับถือ ในฐานะผีอารักษ์ของชุมชน ผู้มีศักดิ์เป็นน้อง/ ทหารบริวารของพ่อปู่ศรีราชา	- ระดับบุคคล - ระดับชุมชน (ทุกวัน ขึ้น 10-11 ค่ำ เดือนอ้ายของทุกปี)
ศาลเจ้าพ่อหนุमान ปราจีนบุรี	รูปเคารพพ่อปู่ ในท่านั่งชันเข่า	สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำหนอง หนุमान ตำบลเมืองเก่า นับถือ ในฐานะผีอารักษ์ของชุมชน	- ระดับบุคคล
ศาลเจ้าพ่อหนุมาณ ปราจีนบุรี	รูปเคารพพ่อปู่ฤๅษี ในท่านั่งขัดสมาธิ	สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำแควหนุमान ตำบลกบินทร์ นับถือในฐานะ ผีอารักษ์ของชุมชน	- ระดับบุคคล
ศาลสมเด็จพระองค์ ท่านหนุमान กาญจนบุรี	รูปปั้นหนุमान ถือตรีและจักร ในท่าลงเหย้า	สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชนบ้าน ชุกุ่ม ตำบลท่ามะขาม นับถือ ในฐานะผีอารักษ์ของชุมชน	- ระดับบุคคล - ระดับชุมชน (ทุกวัน ขึ้น 5 ค่ำ เดือน 5 ของทุกปี)

ตาราง 2 (ต่อ)

ชื่อศาลและพื้นที่ตั้ง	สัญลักษณ์	คติความเชื่อ	พิธีกรรม
ศาลเจ้าหนุมาน เพชรบุรี	รูปปั้นหนุมาน โนทาแบก	สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชน คลองกระแซง ตำบลท่าราบ นับถือในฐานะผีอารักษ์ของ ชุมชน	- ระดับบุคคล
ศาลเจ้าพ่อหนุมาน ประจวบคีรีขันธ์	รูปแกะสลักไม้ มัจฉานู ถือนั้และพระขรรค์	สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำหน่วย กองพันทหารราบที่ 1 ศูนย์การทหารราบ นับถือ ในฐานะผีอารักษ์ของหน่วย	- ระดับบุคคล

3.3.9 ศาลเจ้าพ่อมัจฉานู จังหวัดสมุทรสาคร

ศาลเจ้าพ่อมัจฉานู ตั้งอยู่ที่หมู่ 8 บ้านรางโคกขาม ตำบลพันท้ายนรสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร เดิมเป็นศาลไม้ตั้งอยู่บริเวณชายฝั่งทะเลอ่าวไทย ปัจจุบันย้ายมาตั้งในบริเวณพื้นดิน ห่างจากชายฝั่งทะเล เนื่องจากที่ตั้งศาลเดิมถูกกัดเซาะประมาณ 50 เมตร สร้างโดยชาวไทยเชื้อสายจีนที่มาตั้งรกรากที่บ้านรางโคกขาม ศาลดังกล่าวเป็นที่เคารพนับถือและเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวบ้านรางโคกขามมายาวนาน โดยเฉพาะผู้ที่ประกอบอาชีพประมงชายฝั่ง มีความเชื่อว่าถ้ากราบไหว้เจ้าพ่อก่อนออกเรือ เจ้าพ่อมัจฉานูจะช่วยคุ้มครองรักษาและบันดาลให้จับสัตว์ทะเล เช่น กุ้ง หอย ปู ปลา ได้มาก ทุกปีจะมีงานประจำปีศาลเจ้าพ่อมัจฉานูในวันขึ้น 9 ค่ำ เดือนอ้าย แต่เดิมจัดงานถึง 3 วัน 3 คืน ปัจจุบันจัดงาน 2 วัน 2 คืน โดยในวันแรกจะมีพิธีบวงสรวง พิธีขึ้นธง พิธีประทับทรงเจ้าพ่อ และการสวดเจริญพระพุทธรูปมนต์เย็น เช้าวันรุ่งขึ้นจะเป็นการทำบุญตักบาตรและมีการเป็ยของเซ่นไหว้ (หมายถึง การประมุขของเซ่นไหว้) ในเวลาค่ำ ทั้งยังมีมหรสพ เช่น ลิเก หนังกลางแปลง วงดนตรี และการออกร้านค้าตลอดทั้งสองคืน

นายสุนทร วาดวาริ ชาวบ้านบ้านรางโคกขาม (สัมภาษณ์, 24 พฤศจิกายน 2563) บันทึกเกี่ยวกับประวัติหมู่บ้านรางโคกขามจากความทรงจำไว้ว่า

ประวัติของหมู่บ้านรางโคกขามเมื่อ 160 กว่าปีที่ผ่านมา โดยการเล่าต่อกันมาของปู่ย่าตายาย คำนำและอธิบายเรื่องเดิมทีที่จะมาเป็นหมู่บ้านรางโคกขามก็เพราะว่าได้มีคนจีนที่อพยพลงเรือสำเภามาจากเมืองจีน จนมาถึงประเทศไทย พอเรือสำเภาเข้ามาใกล้ก็เห็นป่าไม้ริมฝั่งทะเล

ก็ล่องเรือมาจนถึงริมฝั่งทะเล ก็จอดเรือสำเภาแล้วก็ขึ้นจากเรือ ขึ้นบนฝั่งหรือบนแผ่นดินของเมืองไทย ก็ช่วยกันหาไม้มาทำที่อยู่อาศัยแล้วก็คิดกันว่าพวกเราจะทำอะไรเพื่อจะดำรงชีวิตให้อยู่ได้ ก็เลยคิดกันว่าพวกเราจะต้องตัดต้นแสมแล้วตากแดดให้แห้ง แล้วจะได้เอาไปขายในตัวเมือง ก็เลยตกลงกันแล้วก็เริ่มตัดต้นแสม ทำเป็นท่อน แล้วก็มัดเป็นมัด มัดละประมาณ 20-30 ท่อน

อยู่ต่อมาก็ได้มีชาวบ้านจากบ้านสันดาปได้ล่องเรือมาหาจับปูแสม ก็เลยคุยกันว่าจับปูแสมเอาไปทำอะไร เขาก็บอกว่าจะเอาไปดอง ขายในเมือง คนจีนก็เลยคิดว่าอาชีพตัดฟันแสมกับจับปูแสมเป็นอาชีพ ก่อนที่จะจับปูแสมก็คิดกันว่าแล้วเราจะเอาเกลือที่ไหนมาดองปู ก็คิดกันว่าเอาน้ำเค็มมาตากแดดให้เค็ม แล้วก็จับปูแสมมาดองให้ได้มาก แล้วก็เอาไม้ฟันแสมกับปูแสมใส่เรือล่องไปขายในเมือง พอเริ่มทำมาหากินได้แล้วก็ล่องเรือเอาฟันแสมกับปูแสมล่องเรือไปในทะเล โดยใช้กางใบไปถึงปากอ่าวหรือปากคลองแม่น้ำท่าจีน ก็จอดเรือรอน้ำไหลขึ้น แล้วก็ล่องเรือตามน้ำเข้าไปในตัวเมืองมหาชัย หรือเมืองสมุทรสาคร พอเรือถึงตัวเมืองมหาชัยแล้วก็จอดเรือขายฟันแสมกับปูแสม ก็จอดเรืออยู่ประมาณ 2-3 วัน ก็ล่องเรือจากตัวเมืองมหาชัย ล่องตามน้ำไปในคลองสนามชัยหรือที่เรียกกันว่าคลองมหาชัย จนมาถึงปากคลองที่จะออกแม่น้ำเจ้าพระยา ก็ล่องเรือข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาไปจอดเรือที่ฝั่งท่าเตียน แล้วก็จอดเรือขายไม้ฟันแสมกับปูแสมจนหมดแล้ว ก็ล่องเรือกลับบ้าน โดยล่องเรือตามแม่น้ำเจ้าพระยาเข้าคลองสนามชัย จนมาถึงตัวเมืองมหาชัยก็จอดเรือ แล้วก็ขึ้นไปซื้อของใช้ที่จำเป็น เช่น ข้าวสาร เพื่อมาเก็บไว้กินและทำอยู่อย่างนี้ จนหมู่บ้านที่อาศัยอยู่เริ่มมีคนที่ยื่นเข้ามาปลูกบ้านเรือนอยู่กันมากขึ้น

อยู่มาวันหนึ่งคนที่หมู่บ้านสันดาปได้ล่องเรือลงมาเพื่อจะมาจับปูแสมอีกคนที่มาอาศัยตามล่องมาอยู่ที่ถามพวกที่ล่องเรือมาว่าคลองที่ล่องเรือมานี้เขาเรียกว่าคลองอะไร คนพวกนั้นก็บอกว่าเขาเรียกว่าคลองโคกขาม ที่สายน้ำได้ไหลลงทะเลที่นี้และเป็นคลองที่พระเจ้าเสือได้ล่องเรือพันท้ายมาชนต้นไม้จนหัวเรือหัก ชาวบ้านก็เลยตั้งหมู่บ้านนี้ว่าหมู่บ้านรางโคกขามมาจนทุกวันนี้

พอลอยู่มาประมาณ 10 กว่าปี หมู่บ้านก็เริ่มเจริญขึ้น ก็เปลี่ยนอาชีพ จากจับปูเสฉมและฟืนเสฉม มาทำอาชีพประมง จับกุ้งหอยปูปลาขาย ต่อมา ประมาณ พ.ศ. 2490 จากหมู่บ้านไม่กี่ครัวเรือนจนเป็นหมู่บ้านใหญ่ประมาณ 100 กว่าครัวเรือน พอมาถึง พ.ศ. 2500 การคมนาคมก็เจริญขึ้น จากใช้เรือ กางใบมาเป็นเรือติดเครื่องยนต์เล็กๆ ใช้ทำมาหากินมาจนทุกวันนี้

ประวัติหมู่บ้านยังมีอีกยาว ขอจบตำนานหมู่บ้านคนจีนอพยพก่อน ต่อไปนี้จะเล่าถึงประวัติศาลเจ้าพ่อมัจฉาณู ตั้งแต่ พ.ศ. 2500 มา ตั้งแต่ศาล เจ้าพ่อมัจฉาณูได้ชื่อว่าศาลเจ้าพ่อกิมชินมาก่อน ต่อมาก็ได้มีคนหมู่บ้านอื่นที่ได้โดนคลื่นลมตีจนหมู่บ้านของเขาพังหมด และหมู่บ้านนั้นเขาได้มีว่างทรง ของเจ้าพ่อมัจฉาณูได้อพยพมาอยู่ในหมู่บ้านรางโคกขามด้วย ชาวบ้าน หมู่บ้านรางโคกขามก็เลยประชุมกันว่าเราจะยกศาลที่คนจีนได้ทำศาลเจ้าพ่อ กิมชิน ที่คนจีนได้นำรูปเทพเจ้าจีนมา 3 องค์ แล้วตั้งศาลเป็นที่สักการะบูชากัน เทพเจ้า 3 องค์ของคนจีนนั้นมีชื่อทั้ง 3 องค์ องค์ใหญ่ชื่อว่าปุนเถ้ากง องค์เล็ก 2 องค์ชื่อว่า ซี้กงกับซงกง เป็นเทพเจ้าที่แกะสลักด้วยไม้ทั้ง 3 องค์ พอชาวบ้าน ประชุมกันแล้วเห็นชอบว่าพวกเราจะยกศาลเจ้าพ่อกิมชินเป็นชื่อศาลเจ้าพ่อ มัจฉาณูมาจนถึงทุกวันนี้

ภาพประกอบ 73 ศาลเจ้าพ่อมัจฉาณู จังหวัดสมุทรสาคร

ในอดีตมีการประทับทรงเจ้าพ่อมัจฉาณู โดยร่างทรงเจ้าพ่อมัจฉาณู คือ นายเกษม นวลจันทร์ หรือรู้จักกันในชื่อ “ก๋งบัก” มีอาชีพทำประมง ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว แต่เดิมศาลเจ้าพ่อมัจฉาณูเป็นศาลของเจ้าพ่อกิมชิน แต่เจ้าพ่อกิมชินยกให้เจ้าพ่อมัจฉาณูดูแลรักษาแทน ร่างทรงจะทำหน้าที่บำบัดรักษาโรคภัยไข้เจ็บให้แก่ชาวบ้าน เมื่อประทับทรงจะใช้เก้าอี้ตาะบ เก้าอี้ตะปู และเหล็กแหลมในการแสดงอภินิหารด้วย

ภาพประกอบ 74 รูปหล่อเจ้าพ่อมัจฉาณูภายในศาล

ภายในศาลเจ้าพ่อมัจฉาณูมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นๆ เช่น รูปเคารพปูนเกล้ากึ่ง ซึกง ชงกง เชื่อว่าเป็นรูปเคารพที่เก่าแก่ที่สุดในศาล ชาวจีนที่อพยพมาตั้งหมู่บ้านได้นำติดตัวมาด้วย เจ้าพ่อบ้านแหลม (พระพุทธรูปปางอุ้มบาตร) เจ้าพ่อเพชรสมุท (รูปหล่อกุมาร) พระพุทธรูปเจ้าแม่กวนอิม พระราหู เป็นต้น

ภาพประกอบ 75 สิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในศาลเจ้าพ่อมัจฉาณู

นอกจากนั้นยังมีการจัดทำธงเจ้าพ่อมัจฉาณู ผืนธงมีสีแดง สีเหลือง และสีเขียว มีภาพมัจฉาณูเขียนมืออยู่กึ่งกลางผืนธงและจะต้องผ่านพิธีเจิมธงโดยช่างทรงในงานประจำปีทุกปี ชาวบ้านเชื่อว่าธงเจ้าพ่อมัจฉาณูจะช่วยให้หาสัตว์ทะเลได้มากและช่วยปกป้องคุ้มครองคนในครอบครัว จึงนิยมนำมาบูชา โดยชาวบ้านบางคนจะเปลี่ยนธงปีละผืน ผู้วิจัยพบว่าในบริเวณบ้านชาวประมงในหมู่บ้านรางโคกขามนิยมปักธงเจ้าพ่อมัจฉาณูที่บริเวณประตูน้ำและที่วังกุ่ม เพื่อให้ได้ผลผลิตคือสัตว์ทะเลอุดมสมบูรณ์ ขณะที่ชาวบ้านบางคนนิยมนำไปแขวนไว้ที่เสาเรือ

ผู้ดูแลศาลเจ้าพ่อมัจฉาณูในปัจจุบัน คือ นายบุญพา ยศวิสัย ซึ่งเป็นเจ้าของพื้นที่ตั้งศาล สืบทอดมาจากนางเฮียง ยศวิสัย มารดา ซึ่งเป็นผู้ที่เคารพศรัทธาในองค์เจ้าพ่อมัจฉาณูอย่างมาก นายบุญพาจะไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในศาลทุกๆ วันพระ ทั้งนี้ คณะกรรมการศาลจะอยู่ในสายตระกูลยศวิสัย วาดวารี และฟุ้งพร ซึ่งเป็นชาวบ้านรางโคกขามมาแต่อดีต

ภาพประกอบ 76 รูปปั้นเต่าที่ชาวบ้านนำมาถวายเจ้าพ่อมัจฉาณู

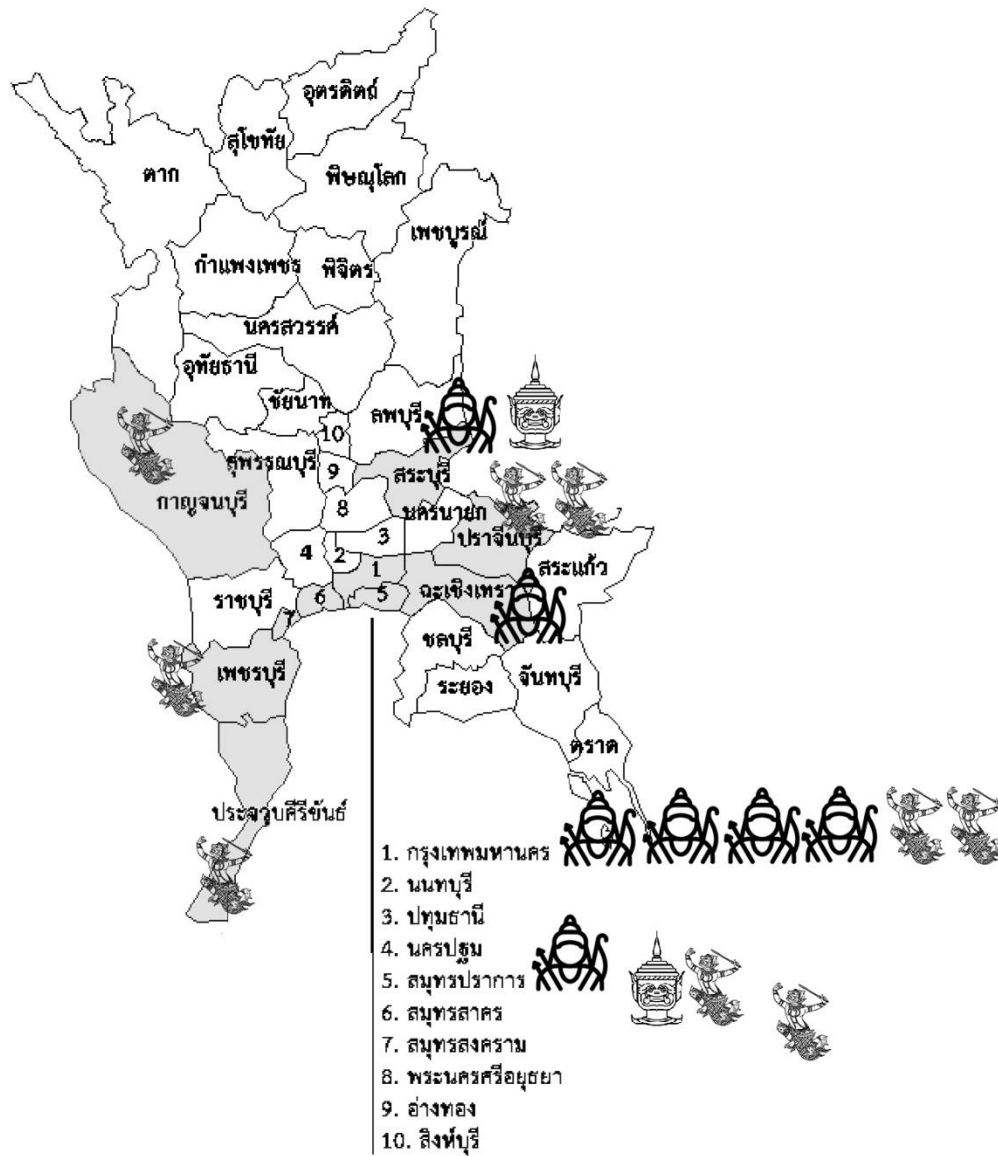

ภาพประกอบ 77 อุปกรณ์ของร่างทรงเจ้าพ่อมัจฉาณูภายในศาล

ภาพประกอบ 78 แผนที่แสดงการกระจายตัวของศาลตัวละครศักดิ์สิทธิ์ประเภทลิงในสังคมไทย

ผู้วิจัยขอสรุปการกระจายตัวของศาลตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ที่กลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์
ในสังคมไทยได้ดังภาพ

ภาพประกอบ 79 แผนที่แสดงการกระจายตัวของศาลตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์
ที่กลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในสังคมไทย

กล่าวโดยสรุป ในบทนี้ผู้วิจัยได้กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของศาลตัวละครศักดิ์สิทธิ์จากเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทย รวม 18 ศาล โดยพบศาลตัวละครศักดิ์สิทธิ์ประเภทพระ จำนวน 7 ศาล ศาลตัวละครศักดิ์สิทธิ์ประเภทยักษ์ จำนวน 2 ศาล และศาลตัวละครศักดิ์สิทธิ์ประเภทลิง จำนวน 9 ศาล ศาลทั้งหมดอยู่ในพื้นที่สังคมวัฒนธรรมภาคกลาง พบตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ที่กลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในสังคมไทย รวม 14 ตัวละคร ได้แก่ พระราม พระลักษมณ์ นางสีดา ทศกัณฐ์ กุมภกรรณ นางเบญกาย พาลี สุครีพ หนุมาน องคต ชมพูพาน มัจฉานุ ทวพา และทرفี

บทที่ 4

พิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทย

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทย โดยวิเคราะห์ข้อมูลจากพิธีกรรมที่ถือปฏิบัติในระดับชุมชน รวมทั้งสิ้น 9 ศาล จาก 9 ชุมชน แบ่งเป็น 5 หัวข้อตามตัวละคร ได้แก่ 1. พิธีกรรมการนับถือตัวละครพระราม-พระลักษมณ์ 2. พิธีกรรมการนับถือตัวละครทศกัณฐ์ 3. พิธีกรรมการนับถือตัวละครกุมภกรรณ 4. พิธีกรรมการนับถือตัวละครหนุมาน และ 5. พิธีกรรมการนับถือตัวละครมัจฉานุ โดยผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์และตีความสัญลักษณ์และความหมายในแต่ละพิธีกรรมตามลำดับ

4.1 พิธีกรรมการนับถือตัวละครพระราม-พระลักษมณ์

พิธีกรรมการนับถือตัวละครพระราม-พระลักษมณ์ มี 3 พิธีกรรม ได้แก่ งานประเพณีแห่เจิวัดเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ จังหวัดสมุทรปราการ งานประจำปีศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา และงานทำบุญประจำปีศาลเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษมณ์-พระราม กรุงเทพมหานคร มีรายละเอียดดังนี้

4.1.1 งานประเพณีแห่เจิวัดเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ จังหวัดสมุทรปราการ

จัดขึ้นในวันที่ 15-16 เมษายนของทุกปี ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนามเมื่อ พ.ศ. 2562-2564 พบว่ามีองค์ประกอบของพิธีกรรมดังนี้

ตาราง 4 องค์ประกอบและรายละเอียดของงานประเพณีแห่เจิวัดเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ จังหวัดสมุทรปราการ

องค์ประกอบของพิธีกรรม	รายละเอียดของพิธีกรรม
ผู้จัดพิธี	ชาวบ้านตำบลบางปลา คณะกรรมการศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ และองค์การบริหารส่วนตำบลบางปลา
วัตถุประสงค์ของพิธี	บวงสรวงเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในตำบลบางปลาประจำปี และขอให้ช่วยปกป้องคุ้มครองคนในชุมชน

ตาราง 4 (ต่อ)

องค์ประกอบของพิธีกรรม	รายละเอียดของพิธีกรรม
สถานที่ประกอบพิธี	พิธีบวงสรวงเจ้าพ่อ: ปะรำพิธีข้างศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ พิธีแห่เจว็ด: รอบเกาะบางปลา พิธีทำบุญตักบาตรเลี้ยงพระเช้า: ปะรำพิธีข้างศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์
วันและเวลาในการประกอบพิธี	วันจันทร์ที่ 15 เมษายน พ.ศ. 2562 พิธีบวงสรวง: 13.00 น. พิธีแห่เจว็ด: 14.29 น. วันอังคารที่ 16 เมษายน พ.ศ. 2562 พิธีทำบุญตักบาตรเลี้ยงพระเช้า: 8.00 น. * พ.ศ. 2563- พ.ศ. 2564 ชุมชนงดจัดพิธีแห่เจว็ดเนื่องจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) แต่ชาวบ้านผู้นับถือจะนำเครื่องสังเวยมาถวายที่บริเวณหน้าศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์
ผู้ประกอบพิธี	นายธวัช ศรีเพชร หมอพราหมณ์ชาวตำบลบางปลา
ผู้เข้าร่วมพิธี	ชาวบ้านตำบลบางปลา
เครื่องประกอบพิธี	เครื่องสังเวยประกอบด้วยบายศรีปากชาม หัวหมู เบ็ด ไก่ กุ้ง ปลา ผลไม้ต่างๆ เช่น มะพร้าว กล้วย แดงโม ขนุน ขนมห่มแดง ขนมห่มขาว ขนมหอมหยิบ ขนมหอมหยอด ขนมห้วยฟู น้ำแดง น้ำเขียว น้ำเปล่า
ดนตรีประกอบพิธี	วงดนตรีสากล
ขั้นตอนของพิธี	แบ่งเป็น 3 พิธีย่อย คือ พิธีบวงสรวง พิธีแห่เจว็ด และพิธีทำบุญเลี้ยงพระเช้า
คาถาหรือบทสวดในพิธี	โองการเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาร่วมในพิธีและรับเครื่องบวงสรวง

งานประเพณีแห่เจ็ดเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ ตำบลบางปลา อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ แบ่งเป็น 3 พิธีย่อย มีรายละเอียดดังนี้

1. **พิธีบวงสรวง** เริ่มขึ้นในเวลาประมาณ 13.00 น. ของวันที่ 15 เมษายน โดย นายธวัช ศรีเพชร หมอพรหมณ์ชาวบ้านบางปลาเป็นผู้ประกอบพิธี ซึ่งรับสืบทอดแบบแผนการทำ พิธีมาจากบิดา ผู้ประกอบพิธีจุดธูปอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ จากนั้นมาทำพิธีที่ ประรำพิธีข้างศาลจุดธูปเทียนถวายเครื่องสังเวยซึ่งประกอบด้วยบายศรี ปากชาม หัวหมู เป็ด ไก่ กุ้ง ปลา ผลไม้ต่างๆ เช่น มะพร้าว กล้วย แดงโม ขนุน ขนมห่มแดง ขนมห่มขาว ขนมหอยดิบ ขนมหอยทอด น้ำแดง น้ำเขียว น้ำเปล่า พวงมาลัย นำธูปปักที่เครื่องสังเวย จุดละ 1 ดอก จากนั้นอ่านโองการบวงสรวง พร้อมกับให้ชาวบ้านที่มาร่วมงานให้ร้องเออฤกษ์เออชัย เป็นช่วงๆ

ภาพประกอบ 80 ผู้ประกอบพิธีจุดธูปอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์

ภาพประกอบ 81 ผู้ประกอบพิธีอ่านโองการบวงสรวงเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์
และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในชุมชน

ภาพประกอบ 82 เครื่องสังเวยเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในชุมชน

ที่ปะรำพิธีมีการตั้งเจว็ดไม้เป็นสัญลักษณ์แทนองค์เจ้าพ่อเจ้าแม่ต่างๆ ผู้วิจัยพบว่ามีการตั้งเจว็ดไม้ 4 องค์ คือ เจว็ดพ่อพระราม พ่อพระลักษมณ์ แม่สีดาและพ่อแสนไว้กึ่งกลางปะรำพิธีและอยู่ในระดับสูงกว่าเจว็ดองค์อื่นๆ แสดงถึงบทบาทและความสำคัญอย่างสูงในพิธี โดย

พระราม พระลักษมณ์และสีดาเป็นชื่อตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ ขณะที่เจ้าพ่อแสน ชาวบ้านบางปลาอธิบายว่าหมายถึง “แสนห้า” เป็นเจ้าพ่อที่บันดาลให้ฟ้าฝนตกต้องตามฤดูกาลและเกิดความอุดมสมบูรณ์ในชุมชน มีศาลตั้งอยู่ด้านข้างศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ เจIVIDไม้ องค์อื่นๆ ที่อยู่ด้านซ้ายและขวารวม 27 องค์ พบว่ามีทั้งที่ปรากฏชื่อ ได้แก่ เจIVIDพ่อฉัตรทอง พ่อลิ้นดำ พ่อหนุ่มาน พ่อชมพูปาน พ่อสุครีพ พ่อทองอินทร์ พ่อปิ่นเกล้า พ่อเสื่อ พ่อพญาน้อย พ่อศรีมงคล แม่เบญจกาย พ่อปู่พระครูเฒ่า และที่ไม่ปรากฏชื่อ รวมทั้งสิ้น 31 องค์ ซึ่งในแต่ละปีจะมีการอัญเชิญเจIVIDจากศาลต่างๆ ในชุมชนมาร่วมพิธีจำนวนไม่เท่ากัน เนื่องจากในชุมชนมีเจIVIDจำนวนมากและขึ้นอยู่กับความต้องการของชาวบ้านที่จะให้อัญเชิญมาร่วมในพิธี นอกจากนี้ยังมีป้ายระบุนามผู้สนับสนุนการจัดงาน คือ นายชินนรินทร์ รื่นเริง อดีตนายกองค์การบริหารส่วนตำบลบางปลา นางธนาภรณ์ บุญประเสริฐ สมาชิกสภาจังหวัด นายธวัช ศรีเพ็ชร และองค์การบริหารส่วนตำบลบางปลา

ผู้ประกอบพิธีลาเครื่องสังเวยในเวลาประมาณ 13.30 น.

ภาพประกอบ 83 เครื่องสังเวยเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ถวายที่หน้าศาล เมื่อ พ.ศ. 2564

ภาพประกอบ 84 การถวายเครื่องสังเวยของชาวบ้านบางปลาที่หน้าศาล เมื่อ พ.ศ. 2564

ภาพประกอบ 85 การสักการะเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์บนศาล เมื่อ พ.ศ. 2564

2. **พิธีแห่เจว็ด** เริ่มขึ้นในช่วงเวลา 14.29 น. ซึ่งเป็นฤกษ์เคลื่อนขบวนแห่ ชาวบ้านจะร่วมกันแห่เจว็ดเจ้าพ่อเจ้าแม่ไปรอบเกาะบางปลา ระยะทางประมาณ 2 กิโลเมตร มีการจัดขบวนเรียงลำดับจากขบวนผู้ถือธงสีเขียวจำนวน 9 ผืน ธงสีเหลืองจำนวน 9 ผืน และ ธงชาติจำนวน 2 ผืน รวม 20 ผืน ตามด้วยขบวนรถประดิษฐานพระพุทธรูป ขบวนผู้ถือเจว็ด โดยมี เจว็ดเจ้าพ่อพระรามและเจว็ดเจ้าพ่อพระลักษมณ์อยู่ในสองลำดับแรก ขบวนชาวบ้าน แล้วปิดท้าย ด้วยขบวนรถแห่ดนตรีสด ชาวบ้านเชื่อว่าในอดีตเป็นวงกลองยาว

ภาพประกอบ 86 ศิษย์เจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์เตรียมอัญเชิญเจ็ดร่วมในขบวนแห่

ภาพประกอบ 87 ขบวนรถพระพุทธรูป

ภาพประกอบ 88 ขบวนแห่เจว็ดที่บางปลา มีเจว็ดเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์อยู่ในสองลำดับแรก

ในขบวนแห่รอบเกาะบางปลา ชาวบ้านจะได้มีโอกาสสรงน้ำพระพุทธรูปประจำปี และรดน้ำเจว็ด โดยส่วนใหญ่จะรดน้ำจากด้านบนลงสู่ปลายเจว็ด แล้วนำขันหรือกระเบื้องมารองรับน้ำ ชาวบ้านจะนำน้ำนั้นกลับบ้าน เชื่อว่าเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์จากเจ้าพ่อ นำไปประพรมบ้านเรือนหรือร่างกายเพื่อความเป็นสิริมงคล อีกแบบหนึ่งจะรดน้ำเจว็ดแบบสรงน้ำพระ คือปล่อยให้ น้ำนั้นไหลลงสู่พื้น ชาวบ้านบางคนนำพวงมาลัยมาคล้องที่เจว็ด บางคนนำธูปมาปักที่เจว็ดเพื่อเป็นการสักการะ การแห่เจว็ดไปรอบเกาะบางปลาทำให้ผู้สูงอายุบางบ้านที่ไม่สะดวกไปที่ศาลได้มีโอกาสสักการะเจ้าพ่อเจ้าแม่ประจำปีด้วย

ภาพประกอบ 89 การรดน้ำเจว็ดแบบรองรับน้ำที่ไหลผ่านเป็นรูปแบบที่สืบทอดมาแต่อดีต

ภาพประกอบ 90 การรดน้ำเจี๊วดแบบสงฆ์น้ำพระ

ชาวบางปลาเชื่อว่าคนถือเจี๊วดเปรียบเสมือนเข้ารับใช้เจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ ส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านในชุมชนมีทั้งเพศชายและเพศหญิง มาจากหลายครอบครัวหลายตระกูล บางคนเป็นคณะกรรมการศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ โดยจะสวมเสื้อสีเหลือง เขียนข้อความว่า “ศิษย์พ่อพระราม-พระลักษมณ์” และกางเกงสีเขียว สอดคล้องกับสีธงนำขบวนที่ใช้สีเขียวและสีเหลืองเช่นเดียวกัน

ภาพประกอบ 91 ชาวบ้านบางปลาต่อแถวเพื่อรดน้ำเจี๊วดเจ้าพ่อเจ้าแม่องค์ต่างๆ

ภาพประกอบ 92 การรดน้ำเจี๊วดแบบสงฆ์พระที่ศาล เมื่อ พ.ศ. 2564 เนื่องจากงดการแห่เจี๊วดรอบเกาะบางปลา ด้วยสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19)

หลังจากแห่กลับมาแล้ว ชาวบ้านจะร่วมกันอัญเชิญเจี๊วดทุกองค์ขึ้นบนปะรำพิธี โดยจัดวางตามตำแหน่งเดิมเพื่อให้ชาวบ้านบางปลาและผู้นับถือได้ขึ้นปิดทอง ชาวบ้านส่วนใหญ่เมื่อปิดทองแล้ว จะลงมานับจำนวนเจี๊วดเพื่อนำเลขไปซื้อหวย โดยเชื่อว่าเจ้าพ่อจะให้โชคลากทุกปี จากนั้นเป็นกิจกรรมบันเทิง มีการเต้นบาสโลบ กิจกรรมรื่นเริง และมหรสพถวายเจ้าพ่อ ได้แก่ละครชาตรีแสดงในเวลา 18.00 น. และลิเกแสดงในเวลา 20.00 น.

ภาพประกอบ 93 กิจกรรมรื่นเริงในยามเย็น

ภาพประกอบ 94 ละครชาตรีของตำบลบางปลาต้องมารำถวายมือ
และแสดงถวายเจ้าพ่อในคืนแรก

ภาพประกอบ 95 ละครชาตรี 9 ยอดของตำบลบางปลารำถวายมือหน้าศาล เมื่อ พ.ศ. 2564

3. พิธีทำบุญเลี้ยงพระเช้า เริ่มในเวลาประมาณ 8.00 น. ของวันที่ 16 เมษายน โดยชาวบ้านนิมนต์พระสงฆ์จากวัดราษฎร์บูรณะ หรือวัดบางปลาจำนวน 9 รูป มาสวดเจริญพระพุทธรูปและฉันภัตตาหารเช้าที่บริเวณปะรำพิธีข้างศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ หลังจากนั้นเป็นการแก้บนของชาวบ้านด้วยละครชาตรี บางปีมีโขนสด ลิเก หนังกลางแปลง จนถึงช่วงเย็น หลังจากการแสดงในคืนที่สองเสร็จสิ้นแล้ว ชาวบ้านจึงนำเจ็ดเจ้าพ่อเจ้าแม่ทุกองค์กลับไปยังศาล

จากการศึกษางานประเพณีแห่เจว็ดเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ จังหวัดสมุทรปราการ ในฐานะพิธีกรรมการนับถือตัวละครพระราม-พระลักษมณ์ ผู้วิจัยพบว่ามีสัญลักษณ์และความหมายที่ปรากฏดังที่ได้วิเคราะห์ในตารางที่ 5

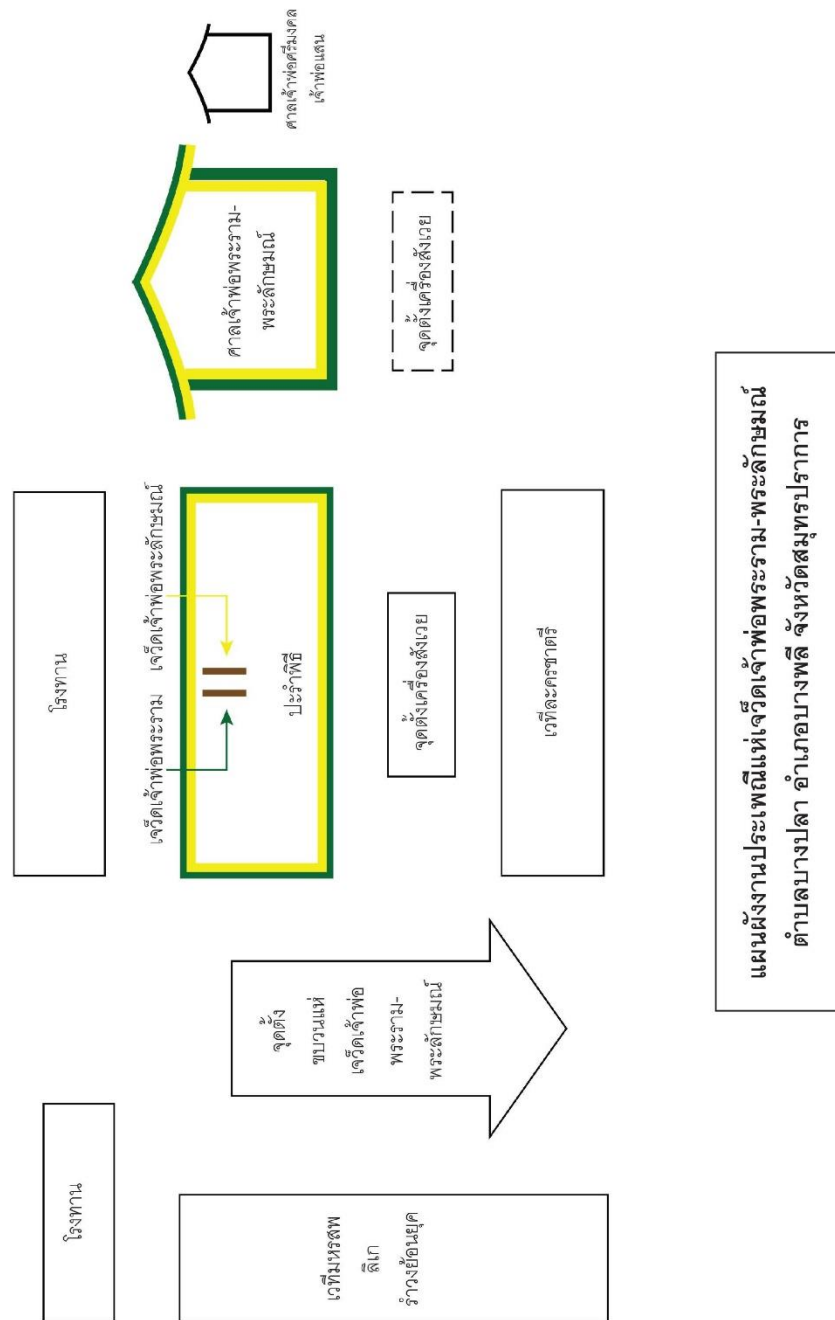
ตาราง 5 สัญลักษณ์และความหมายในงานประเพณีแห่เจว็ดเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ จังหวัดสมุทรปราการ

สัญลักษณ์และความหมายในพิธีกรรม	
วัตถุสัญลักษณ์	ความหมาย
เจว็ดพ่อพระราม	เจ้าพ่อพระราม
เจว็ดพ่อพระลักษมณ์	เจ้าพ่อพระลักษมณ์
เจว็ดแม่สีดา	เจ้าแม่สีดา
เจว็ดแม่เบญจกาย	เจ้าแม่เบญจกาย
เจว็ดพ่อสุครีพ	เจ้าพ่อสุครีพ
เจว็ดพ่อหนุมาน	เจ้าพ่อหนุมาน
เจว็ดพ่อชมพูพาน	เจ้าพ่อชมพูพาน
รูปเคารพเจ้าพ่อพระราม	เจ้าพ่อพระราม
รูปเคารพเจ้าพ่อพระลักษมณ์	เจ้าพ่อพระลักษมณ์
ศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์	ที่ประทับของเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์
สีเขี้ยวและสีเหลืองของศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์	ที่ประทับของเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์
ธงสีเขี้ยวและสีเหลือง	ขบวนของเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์
เสื้อสีเหลืองมีข้อความเขียนว่า “ศิษย์พ่อพระราม-พระลักษมณ์” และกางเกงสีเขี้ยว	ศิษย์เจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์
โองน้ำมนต์บนศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์	น้ำมนต์ของเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์

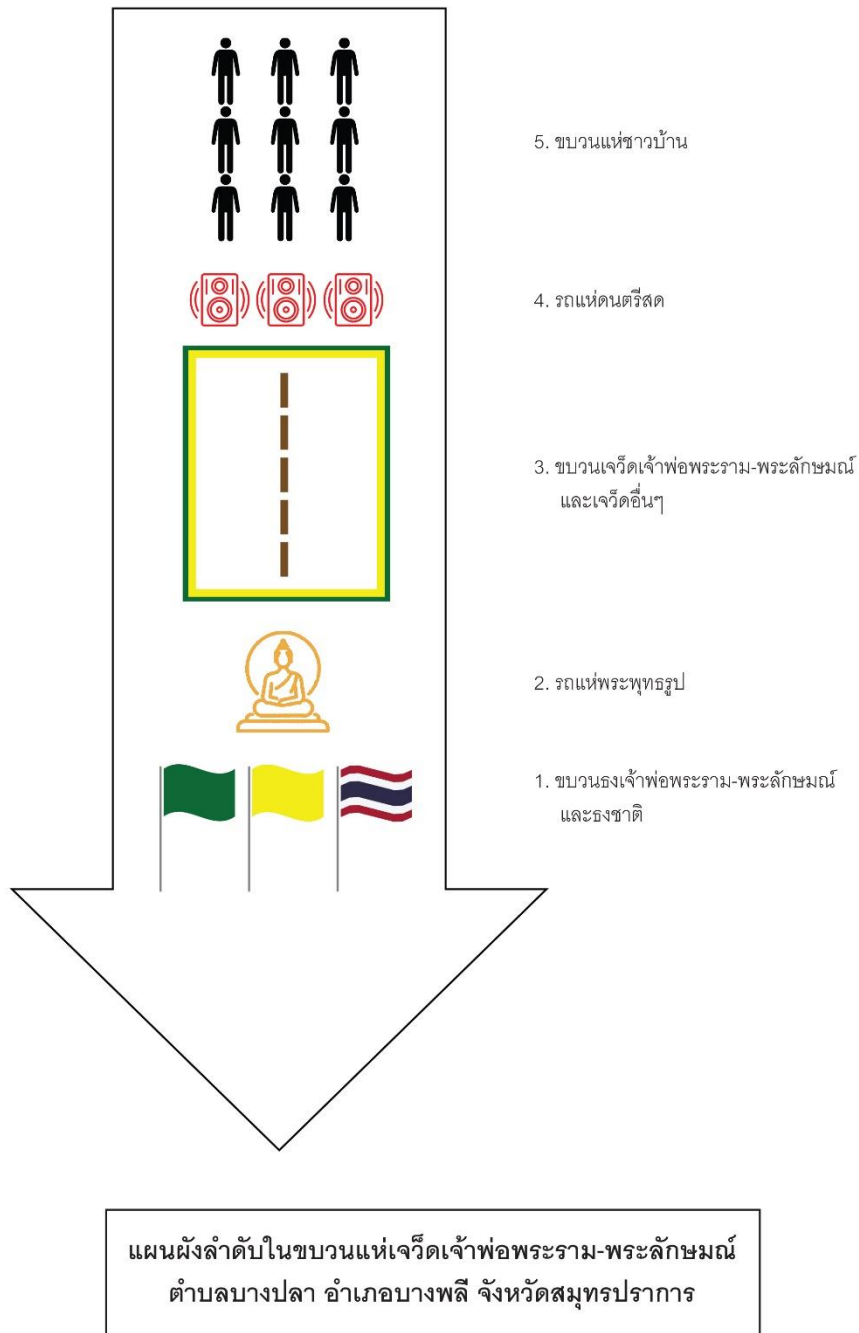
ตาราง 5 (ต่อ)

สัญลักษณ์และความหมายในพิธีกรรม	
พฤติกรรมสัญลักษณ์	ความหมาย
การแห่เจ็ดรอบเกาะบางปลา	การแห่เจ้าพ่อและเจ้าแม่รอบพื้นที่ เพื่อเน้นย้ำบทบาทความเป็นเจ้าของพื้นที่และให้การปกป้องคุ้มครองคนในพื้นที่
การรดน้ำเจ็ด	การสักการะบูชาเจ้าพ่อและเจ้าแม่องค์ต่างๆ และขอสวัสดิมงคลจากน้ำที่รองรับ น้ำจากเจ็ดที่ไหลลงสู่พื้นดินอาจตีความได้ว่าหมายถึงการชะล้างปัดเป่าสิ่งไม่ดีให้พ้นไปจากชุมชน น้ำจากเจ็ดที่ไหลลงสู่พื้นดินอาจตีความได้ว่าหมายถึงฝนที่ประพรมลงสู่พื้นดิน หมายถึงความชุ่มชื้นอุดมสมบูรณ์ของฤดูกาลที่จะมาถึง
การปิดทองเจ็ด	การสักการะบูชาเจ้าพ่อเจ้าแม่องค์ต่างๆ
การนับจำนวนเจ็ดที่อัญเชิญมาร่วมในพิธี	ชาวบ้านเชื่อว่าเจ้าพ่อเจ้าแม่ให้โชคลาภประจำปี

งานประเพณีแห่เจ็ดเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์แสดงให้เห็นถึงรูปแบบของพิธีกรรมที่ผสมผสานระหว่างความเชื่อดั้งเดิมคือการนับถือผีอารักษ์ เห็นได้จากการบวงสรวงเจ้าพ่อ การแห่เจ็ด การสรงน้ำเจ็ด และการปิดทองเจ็ด ความเชื่อในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูเห็นได้จากโองการบวงสรวงที่เชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์และเทพเจ้ามารับเครื่องบวงสรวง และความเชื่อทางพุทธศาสนาเห็นได้จากพิธีทำบุญเลี้ยงพระเช้าที่ศาล ตลอดจนรถแห่พระพุทธรูปเพื่อให้ชาวบ้านบางปลาได้มีโอกาสสรงน้ำพระในรอบปี

ภาพประกอบ 96 แผนผังงานประเพณีแห่เจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ จังหวัดสมุทรปราการ

ภาพประกอบ 97 แผนผังลำดับในขบวนแห่เจว็ดเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์
จังหวัดสมุทรปราการ

4.1.2 งานประจำปีศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณ จังหวัดฉะเชิงเทรา

จัดขึ้นในวันขึ้น 5-6 ค่ำ เดือน 6 ของทุกปี ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนาม เมื่อ พ.ศ. 2562-2564 พบว่ามีองค์ประกอบของพิธีกรรมดังนี้

ตาราง 6 องค์ประกอบและรายละเอียดของงานประจำปีศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณ จังหวัดฉะเชิงเทรา

องค์ประกอบของพิธีกรรม	รายละเอียดของพิธีกรรม
ผู้จัดพิธี	ลูกหลานในสายตระกูลของร่างทรงเจ้าพ่อพระราม
วัตถุประสงค์ของพิธี	บวงสรวงเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณและเจ้าพ่อแสน สิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนประจำปี และขอให้ช่วยปกป้อง คุ้มครองคนในชุมชน
สถานที่ประกอบพิธี	ศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณ
วันและเวลาในการประกอบพิธี	วันพุธที่ 8 พฤษภาคม พ.ศ. 2562 (วันขึ้น 5 ค่ำ เดือน 6) พิธีเข้าทรงเจ้าพ่อพระราม (เจิมและเวียนเทียนบายศรี): 19.00 น. วันพฤหัสบดีที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ. 2562 (วันขึ้น 6 ค่ำ เดือน 6) พิธีทำบุญเลี้ยงพระเช้า: 8.00 น. พิธีไหว้ครูและแห่เจว็ด: 10.00 น. พิธีเข้าทรงเจ้าพ่อแสน: 13.00 น.
	* พ.ศ. 2563 ชุมชนงดจัดพิธีเนื่องจากสถานการณ์ การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19)
	* พ.ศ. 2564 ชุมชนจัดพิธีภายใต้มาตรการตามสถานการณ์ การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19)

ตาราง 6 (ต่อ)

องค์ประกอบของพิธีกรรม	รายละเอียดของพิธีกรรม
	วันศุกร์ที่ 16 เมษายน พ.ศ. 2564 (วันขึ้น 5 ค่ำ เดือน 6) พิธีเข้าทรงเจ้าพ่อพระราม (เจิมและเวียนเทียนบายศรี): 18.00 น. วันเสาร์ที่ 17 เมษายน พ.ศ. 2564 (วันขึ้น 6 ค่ำ เดือน 6) พิธีทำบุญเลี้ยงพระเช้า: 8.00 น. พิธีไหว้ครูและแห่เจว็ด: 10.00 น. พิธีเข้าทรงเจ้าพ่อแสน: 13.00 น.
ผู้ประกอบพิธี	พิธีเข้าทรงเจ้าพ่อพระราม (เจิมและเวียนเทียนบายศรี): นายพานิช เลิศวิทยาประดิษฐ์ พิธีไหว้ครูและแห่เจว็ด: นายพานิช เลิศวิทยาประดิษฐ์ พิธีทำบุญเลี้ยงพระเช้า: นายพานิช เลิศวิทยาประดิษฐ์ พิธีเข้าทรงเจ้าพ่อแสน: นายพานิช เลิศวิทยาประดิษฐ์ (พ.ศ. 2562) และนายสุทธิพิงศ์ ซาติทอง (พ.ศ. 2564)
ผู้เข้าร่วมพิธี	ลูกหลานในสายตระกูลของร่างทรงเจ้าพ่อพระรามและชาวบ้าน ในชุมชนบางเกลือ
เครื่องประกอบพิธี	เครื่องบวงสรวงประกอบด้วยบายศรี 5 ชั้น บายศรีปากชาม หัวหมู ไก่ ปลา ผลไม้ต่างๆ เช่น มะพร้าว ขนุน สับปะรด กัลฉวย ขนมต่างๆ เช่น ขนมเบี๊ยะ ซาลาเปา เหล้า น้ำแดง น้ำเขียว น้ำเปล่า พานเชิญ อุปกรณ์สำหรับการละเล่นคล้องข่างและตีคี่
ดนตรีประกอบพิธี	พ.ศ. 2562 วงปี่พาทย์ พ.ศ. 2564 วงหัวไม้
ขั้นตอนของพิธี	แบ่งเป็น 4 พิธีย่อย คือ พิธีเข้าทรงเจ้าพ่อพระราม (เจิมและเวียนเทียนบายศรี) พิธีทำบุญเลี้ยงพระเช้า พิธีไหว้ครูและแห่เจว็ด และพิธีเข้าทรงเจ้าพ่อแสน
คาถาหรือบทสวดในพิธี	คาถาของร่างทรง (ไม่ทราบภาษา)

งานประจำปีศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ ตำบลบางเกลือ อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา แบ่งเป็น 4 พิธีย่อย มีรายละเอียดดังนี้

1. **พิธีเข้าทรงเจ้าพ่อพระราม (เจิมและเวียนเทียนบายศรี)** เริ่มขึ้นในเวลา 19.00 น. จัดบนศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ โดยมีร่างทรงเจ้าพ่อพระรามประทับทรง ร่างทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่ 5 องค์ประทับทรง เพื่อโปรดศิษยานุศิษย์และผู้ร่วมงาน ในอดีตมีการเข้าทรงเจ้าพ่อพระลักษมณ์ด้วย แต่ปัจจุบันไม่มีผู้สืบทอด จึงเหลือแต่ร่างทรงเจ้าพ่อพระราม คือ นายพานิช เลิศวิทยาประดิษฐ์ เป็นรุ่นที่ 3 สืบทอดจากนางหลี่ แซ่ปึ้ง (ร่างทรงเจ้าพ่อพระราม รุ่นที่ 2) ผู้เป็นมารดา ซึ่งรับสืบทอดมาจากนางเล็ก หลงเจริญ (ร่างทรงเจ้าพ่อพระราม รุ่นแรก) มารดาของนางหลี่ แซ่ปึ้ง นายพานิชจึงเป็นหลานยายที่สืบทอดการประทับทรงเจ้าพ่อพระรามมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

ภาพประกอบ 98 นายพานิช เลิศวิทยาประดิษฐ์ ร่างทรงเจ้าพ่อพระรามรุ่นที่ 3

ในช่วงเย็นของวันงานมีการเลี้ยงข้าวปลาอาหารแก่แขกผู้ร่วมงาน ร่างทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่ต่างๆ ททยอยเดินทางมาร่วมงาน ระหว่างนั้นมีการตระเตรียมพื้นที่ดังนี้

1. **แท่นเส้าฟ้าดินและเส้าธง** เป็นแท่นปลูกสร้างถาวร ด้านหลังเส้าฟ้าดินเป็นเส้าธง ซึ่งได้เชิญธงสีเขียวและสีเหลืองขึ้นสู่ยอดเส้าเรียบร้อยแล้ว มีการประดับตกแต่งแจกันดอกไม้และกระดาษไหว้เจ้าแบบจีน พร้อมทั้งติดไฟสีแดงที่แท่นเส้าฟ้าดิน มีป้ายข้อความอักษรจีน

ที่เส้าฟ้าดินอ่านได้ว่า “เทพยดาฟ้าดิน” และป้ายประดับแท่นเส้าฟ้าดินอ่านได้ว่า “ทองหยกเต็มบ้าน”

2. ศาลเกย เป็นสิ่งปลูกสร้างชั่วคราวสำหรับเป็นที่เสด็จผ่านของเทวดา อารักษ์และจะรื้อลงทันทีหลังเสร็จสิ้นพิธี ศาลเกยทำเป็น 3 ชั้น ชั้นบนสุดวางภาดใส่มะพร้าว กล้วย ส้ม เหล้า และแจกันดอกไม้ 2 ข้าง มีร่มกางกั้นอยู่ มีบายศรีอยู่สองข้างด้านซ้ายและขวา ชั้นที่ 2 วางกระถางธูป ชั้นล่างสุดวางโถงน้ำมนต์ ปักราชวัติทั้ง 4 ทิศรอบศาล มีธงสีเหลืองบนยอด ติดไฟ สีเขียวและสีเหลือง โอบด้วยผ้าขาวสามด้าน เปิดช่องด้านหน้าเพียงด้านเดียว

นอกจากนั้นยังมีการจัดเตรียมเครื่องประกอบพิธี ได้แก่ “บายศรีห้าชั้น” ชั้นบนสุดเป็นเทียนปักอยู่ 1 เล่ม แต่ละชั้นของบายศรีจะมีดอกดาวเรืองประดับอยู่ “พานเชิญ” ใช้สำหรับเชิญเจ้าพ่อพระรามและเจ้าพ่อเจ้าแม่องค์ต่างๆ ลงมาประทับทรง ภายในพานประกอบด้วยผ้าขาว เทียนขาว ธูป เทียน ซองแดง ดอกบัว มีกระโถนอยู่ด้านข้าง ผู้วิจัยสังเกตว่า พานเชิญของเจ้าพ่อพระรามมีขนาดใหญ่ที่สุด เนื่องจากมีใบพลูและเทียนขาวจำนวนมากแตกต่างจากพานเชิญของเจ้าพ่อเจ้าแม่องค์อื่นๆ

ภาพประกอบ 99 พานเชิญของร่างทรงเจ้าพ่อพระราม

ภาพประกอบ 100 พานเชิญของร่างทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่องค์ต่างๆ

ก่อนเริ่มพิธี ร่างทรงเจ้าพ่อพระรามจะเปลี่ยนชุดโดยสวมเสื้อและกางเกงสีเขียว ซึ่งเป็นชุดที่รับสืบทอดมาจากมารดา ขณะที่ร่างทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่องค์อื่นๆ จะเปลี่ยนชุดเป็นสีขาว ล้วน บ้างก็เป็นชุดไทยสีสดใส โดยร่างทรงแต่ละคนจะเตรียมชุดสำหรับใช้ในพิธีมาตนเอง

ภาพประกอบ 101 ร่างทรงเจ้าพ่อพระรามและร่างทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่องค์ต่างๆ
ขณะกำลังประทับทรง

ผู้ช่วยประกอบพิธีจุดเทียนที่บริเวณหน้ารูปเคารพเจ้าพ่อพระราม เจ้าพ่อพระลักษมณ์และที่หน้าพระพุทธรูป พิธีเข้าทรงเริ่มต้นเมื่อร่างทรงเจ้าพ่อพระรามจุดธูป 1 ดอกพนมมืออธิษฐานคาถาโดยหันหน้าไปทางรูปเคารพเจ้าพ่อพระราม หลับตาและมีอาการสั่นเล็กน้อย จากนั้นโยนธูปไปด้านหลัง บริเวณที่ตั้งเจว็ดและรูปเคารพเจ้าพ่อพระราม เสมือนเป็นสัญญาณว่า

เจ้าพ่อพระรามได้มาประทับร่างแล้ว จากนั้นร่างทรงเจ้าพ่อพระรามยกมือขวาขึ้นในท่าคล้ายกับ “ท่าประทานพร” ซึ่งผู้วิจัยพบว่ามีความคล้ายคลึงกับท่าของรูปเคารพเจ้าพ่อพระรามที่อยู่ภายในศาล ในเวลาเดียวกันร่างทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่องค์อื่นๆ ก็ได้เชิญเจ้าลงมาประทับทรงเช่นเดียวกัน แต่จะใช้การส่งเสียง การพนมมือและตบลงที่พื้น เสมือนเป็นสัญญาณว่าเจ้าพ่อเจ้าแม่ได้มาประทับร่างแล้ว

จากนั้นองค์กุมารจะเป็นผู้ช่วยคอยเชิญร่างทรงเจ้าพ่อพระรามกระทำพิธีตามลำดับ เริ่มจากการไหว้ที่เส้าฟ้าดิน ร่างทรงเจ้าพ่อพระรามนำร่างทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่องค์ต่างๆ ลงจากศาล ตรงไปยังเส้าฟ้าดิน บริเวณด้านหน้าศาล ร่างทรงเจ้าพ่อพระรามและร่างทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่องค์ต่างๆ จุดธูปไหว้แล้วหมุนตัวรอบทิศ จากนั้นปักธูปลงในกระถาง

ภาพประกอบ 102 ร่างทรงเจ้าพ่อพระรามและเจ้าพ่อเจ้าแม่องค์ต่างๆ บูชาฟ้าดิน

จากนั้นองค์กุมารเชิญร่างทรงเจ้าพ่อพระรามนำร่างทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่องค์ต่างๆ เดินไปยังศาลเกย ซึ่งตั้งอยู่ด้านขวาของเส้าฟ้าดิน จุดธูปไหว้แล้วหมุนตัวรอบทิศ แล้วปักธูปลงในกระถาง ร่างทรงเจ้าพ่อพระรามนำร่างทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่องค์ต่างๆ ร่ายรำรอบศาลเกย 3 รอบ ไม่มีดนตรีและคำร้องประกอบ แต่อยู่ในกิริยาอาการสนุกสนาน รื่นเริง เมื่อร่ายรำครบ 3 รอบแล้ว ร่างทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่ทุกองค์ไหว้ที่ศาลเกยอีกครั้ง ก่อนเดินกลับขึ้นมาบนศาล

ภาพประกอบ 103 ร้างทรงเจ้าพ่อพระรามและเจ้าพ่อเจ้าแม่องค์ต่างๆ
บูชาเทวดาและร่ายรำรอบศาลเกย

จากนั้นเป็นการทำน้ำมนต์ เริ่มจากร้างทรงเจ้าพ่อพระรามจุดเทียนที่อยู่ในตำแหน่งบนสุดของบายศรีและจุดธูป นั่งบริเวณด้านหน้ารูปเคารพเจ้าพ่อพระรามและชันน้ำมนต์ จากนั้นบริกรรมคาถาแล้วถือเทียน 5 เล่มร่ายรำ แล้วหยดน้ำตาเทียนลงไปบนชันน้ำมนต์ ระหว่างนั้นเจ้าพ่อเจ้าแม่องค์ต่างๆ ลุกขึ้นมาร่ายรำ บ้างก็นั่งอยู่กับที่

ภาพประกอบ 104 ร้างทรงเจ้าพ่อพระรามทำน้ำมนต์

หลังจากนั้น ร่างทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่องค์ต่างๆ ออกมาจุดเทียน ร่ายรำและหยดน้ำตาเทียนลงไปบนขันน้ำมนต์เช่นเดียวกับร่างทรงเจ้าพ่อพระราม น้ำมนต์ที่ได้จากพิธีนี้ เชื่อถือกันว่าศักดิ์สิทธิ์ ลูกหลานนำกลับไปประพรมบ้านเรือนจะทำให้ปราศจากทุกข์โศกโรคภัย

จากนั้นเข้าสู่พิธีเจิมบายศรี ร่างทรงเจ้าพ่อพระรามเป็นผู้นำเจิมบายศรี โดยนำแป้งละลายน้ำอบใส่ขันใบเล็ก บริกรรมคาถาและเจิมที่บายศรีแต่ละชั้น สลับกันไปมา ไม่ได้เรียงจากด้านบนลงล่างหรือด้านล่างขึ้นบน จากนั้นเจ้าพ่อเจ้าแม่องค์ต่างๆ ผลัดกันลุกขึ้นมาเจิมบายศรี ในลักษณะเดียวกับร่างทรงเจ้าพ่อพระราม นางสมพร สิ้นนารายณ์ (สัมภาษณ์, 8 พฤษภาคม 2562) ผู้ดูแลศาลเล่าว่าในอดีตบายศรีมีความสูงถึง 7 ชั้น มีแป้นกลมและมีสลักยึดไว้ ร่างทรงเจ้าพ่อพระรามสามารถปีนขึ้นไปเหยียบบายศรีได้ ถือเป็นการแสดงอภินิหารของเจ้าพ่อพระรามที่ยังจำได้ติดตา

ภาพประกอบ 105 ร่างทรงเจ้าพ่อพระรามเจิมบายศรี

ภาพประกอบ 106 ร่างทรงเจ้าพ่อพระรามเจิมบายศรี

เมื่อเสร็จขั้นตอนของการเจิมบายศรีแล้ว จะเคลื่อนย้ายบายศรีนั้นมาอยู่บริเวณ กึ่งกลางศาล เจ้าพ่อเจ้าแม่องค์ต่างๆ และผู้ร่วมพิธีนั่งล้อมเป็นวงกลม เข้าสู่พิธีเวียนเทียนบายศรี รำทรงเจ้าพ่อพระรามนั่งกึ่งกลางเป็นผู้ประกอบพิธี โดยจุดเทียนสีเขียว 3 เล่มใส่ในแว่น จำนวน 3 แว่น แล้วเวียน 3 ครั้ง จากนั้นส่งแว่นเทียนต่อกันให้เวียนจนครบ 3 รอบ จากนั้นรำทรงเจ้าพ่อ พระรามนำแว่นเทียนทั้งหมดมาบริกรรมคาถาและโบกพัดที่บริเวณบายศรีอีกครั้งแล้วจึงดับเทียน

ภาพประกอบ 107 รำทรงเจ้าพ่อพระรามเวียนเทียนบายศรี และส่งแว่นเทียนให้ผู้เข้าร่วมพิธีเวียน

ภาพประกอบ 108 รำทรงเจ้าพ่อพระรามเวียนเทียนบายศรี และส่งแว่นเทียนให้ผู้เข้าร่วมพิธีเวียน

หลังจากเสร็จพิธีเวียนเทียนบายศรี รำทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่องค์ต่างๆ จะถูกขึ้นมา ร่ายรำในอากัปกิริยาที่แตกต่างกัน มีทั้งการส่งเสียงร้อง การปรบมือ บางองค์สูบบุหรี่ บางองค์ ทำเสียงและกิริยาเหมือนเด็ก รำทรงเจ้าพ่อพระรามโปรดศิษยานุศิษย์ จากนั้นรำทรงเจ้าพ่อ เจ้าแม่องค์ต่างๆ จึงนำพานเชิญไปถวายรำทรงเจ้าพ่อพระราม ซึ่งนั่งอยู่บริเวณมุมขวาของศาล รำทรงเจ้าพ่อพระรามยกมือในท่าประทานพร รับพานเชิญ รำทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่องค์ต่างๆ ททยอย ออกจากการประทับทรง โดยแสดงอากัปกิริยาเดียวกับตอนเจ้ามาเข้าประทับทรง องค์กุมารออกจาก รำหลังสุดในบรรดารำทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่ต่างๆ เนื่องจากต้องคอยถวายการรับใช้รำทรง เจ้าพ่อพระรามข้างที่นั่ง รำทรงเจ้าพ่อพระรามออกจากการประทับทรงเป็นองค์สุดท้ายในพิธี

ภาพประกอบ 109 รำทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่องค์ต่างๆ ร่ายรำด้วยความรื่นเริง

ภาพประกอบ 110 รำทรงเจ้าพ่อพระรามโปรดศิษยานุศิษย์

ภาพประกอบ 111 บรรยากาศพิธีเวียนเทียนบายศรีและการรำรำ
ของเจ้าพ่อเจ้าแม่ เมื่อ พ.ศ. 2564

ภาพประกอบ 112 บรรยากาศพิธีเวียนเทียนบายศรีและการรำรำ
ของเจ้าพ่อเจ้าแม่ เมื่อ พ.ศ. 2564

หลังจากนั้นเป็นการแสดงมหรสพถวายเจ้าพ่อ ใน พ.ศ. 2562 มีการแสดงระบำศรีวิชัยและรำพลายชุมพลของนักเรียนโรงเรียนบางเกลือ “ประชารัฐบำรุง” ในปีก่อนๆ จะมีลิเกหนังกลางแปลง แต่เนื่องจากเหตุผลทางเศรษฐกิจ ทำให้คณะผู้จัดงานปรับรูปแบบมหรสพให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ เสร็จพิธีเข้าทรงเจ้าพ่อพระราม (เจิมและเวียนเทียนบายศรี) ในเวลาประมาณ 21.00 น.

ภาพประกอบ 113 การแสดงระบำศรีวิชัยถวายเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์

ภาพประกอบ 114 การแสดงรำพลายชุมพลถวายเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์

สำหรับดนตรีประกอบพิธีนั้น เนื่องจากใน พ.ศ. 2562 หัวหน้าวงหัวไม้ปวยจึงไม่สามารถนำคณะนักดนตรีมาร่วมงานได้ ทางผู้จัดงานจึงว่าจ้างวงปี่พาทย์ของโรงเรียนวัดบางเกลือ “ประชารัฐบำรุง” มาร่วมบรรเลงแทน แม้จะค่อนข้างแปลกใหม่ แต่ก็ให้บรรยากาศสนุกสนานรื่นเริงไปอีกแบบ

ใน พ.ศ. 2564 วงหัวไม้กลับมาบรรเลงประกอบพิธีอีกครั้ง นายมณี รุ่งแจ่มแจ้ง (สัมภาษณ์, 17 เมษายน 2564) นักดนตรีและนักร้องนำวงหัวไม้เล่าว่า “ทราบเพียงชื่อองค์เจ้าพ่อเจ้าแม่ที่เชิญเสด็จมาในพิธีเท่านั้น ที่เหลือได้คิดผูกคำร้องเป็นกลอนหัวเดียว ร้องทวนซ้ำๆ กันหลายรอบ เพื่อสร้างความศักดิ์สิทธิ์เข้มขลัง และมีเนื้อร้องบางตอนที่เป็นการอวยชัยให้พรแก่ผู้มาร่วมงาน”

ภาพประกอบ 115 วงปี่พาทย์โรงเรียนวัดบางเกลือ “ประจักษ์รัฐบำรุง”
บรรเลงประกอบพิธี เมื่อ พ.ศ. 2562

ภาพประกอบ 116 วงหัวไม้คณะนายมณี รุ่งแจ่มแจ้ง บรรเลงประกอบพิธี เมื่อ พ.ศ. 2564

2. พิธีทำบุญเลี้ยงพระเช้า ในช่วงเช้าของวันรุ่งขึ้น เวลาประมาณ 8.00 น. ผู้จัดพิธีนิมนต์พระสงฆ์จำนวน 9 รูปจากวัดบางเกลือ ซึ่งอยู่ใกล้เคียงกับศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์มาฉันภัตตาหารเช้าที่ศาล หลังจากทำบุญเลี้ยงพระเสร็จเรียบร้อยแล้ว ผู้จัดงานก็ได้เตรียมอาหารไว้สำหรับเลี้ยงผู้ร่วมงานและจัดเตรียมเครื่องสังเวยที่จะใช้ไหว้ครูในลำดับต่อไป

ภาพประกอบ 117 พระสงฆ์จากวัดบางเกลือสวดให้พรแก่ผู้ร่วมพิธี

3. พิธีไหว้ครูและแห่เจว็ด เริ่มขึ้นในเวลาประมาณ 10.00 น. โดยก่อนหน้านั้น จะมีการนำเครื่องสังเวจเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ มาวางบริเวณด้านหน้าเจว็ดและรูปเคารพของ เจ้าพ่อทั้งสอง แบ่งเป็น 2 แถว ได้แก่ เหล้า น้ำเปล่า น้ำอัดลม หัวหมู เป็ด ไก่ บายศรียอดไข่ต้ม ข้าวสวย เผือก มัน ขนมจีน น้ำพริก น้ำยา ขนมต้มแดง ขนมต้มขาว ขนมถ้วยฟู ขนมเป็ยะ ซาลาเปา ผลไม้ ได้แก่ ขนุน สับปะรด มะพร้าว กล้วย ส้ม โดยจัดอย่างละ 2 ชุดเท่าๆ กัน

ภาพประกอบ 118 เครื่องสังเวจเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ที่ชุมชนบางเกลือ

นอกจากนั้นผู้จัดพิธียังเตรียมเครื่องสังเวยวางที่แท่นเสาฟ้าดิน มีน้ำชา 12 ถ้วย ขนมกุยช่าย ผลไม้ต่างๆ ได้แก่ กัลมัย แก้วมังกร มะม่วง องุ่น กระจ่างไขว้แบบจีน และที่ศาลเกษมี หัวหมู เหล้า น้ำเปล่า บายศรียอดไข่ต้ม ข้าว ขนมต้มแดง ขนมต้มขาว ขนุน มะพร้าว มีการเปิดไฟที่เสาฟ้าดินและที่ศาลเกษตลอดพิธี

ภาพประกอบ 119 เครื่องสังเวยที่เสาฟ้าดิน

ภาพประกอบ 120 เครื่องสังเวยและโถงน้ำมนต์ที่ศาลเกษ

เริ่มพิธีไหว้ครูโดยร่างทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่ประทับทรง นายพานิช เลิศวิทยาประดิษฐ์ ประทับทรงพ่อปู่ศิวลาเทพ สวมชุดสีขาวเหมือนกับเจ้าพ่อเจ้าแม่องค์ต่างๆ จากนั้นร่างทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่ทั้งหมดลงไปจุดธูปไหว้ที่เสาฟ้าดิน ไหว้ที่ศาลเกย โดยมีลักษณะการไหว้แบบหมุนตัวรอบทิศ แล้วปักธูปลงบนเครื่องสังเวทที่ศาลเกยจุดละ 1 ดอก ที่เหลือปักลงบนกระถางธูป จากนั้นร่างทรงพ่อปู่ศิวลาเทพเป็นผู้ทำน้ำมนต์ โดยหยดน้ำตาเทียนลงบนโองน้ำมนต์ เจ้าพ่อเจ้าแม่องค์ต่างๆ ใช้มือหนึ่งแตะที่ร่างทรงเจ้าพ่อ อีกมือหนึ่งยกขึ้นในท่าประทานพร เมื่อทำน้ำมนต์เสร็จแล้ว ร่างทรงพ่อปู่ศิวลาเทพจึงนำร่ายรำรอบศาลเกย 3 รอบ ในกิริยาอาการสนุกสนานรื่นเริง เสร็จแล้วกลับขึ้นบนศาล จุดธูปเทียนบูชาที่หน้าเจ็ดและรูปเคารพเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ ปักธูปลงบนเครื่องสังเวทจุดละ 1 ดอก

ภาพประกอบ 121 ร่างทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่องค์ต่างๆ ประทับทรงเพื่อทำพิธีไหว้ครูประจำปี

ภาพประกอบ 122 ร่างทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่องค์ต่างๆ ทำน้ำมนต์ที่ศาลเกย

หลังจากนั้น ร่ำทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่ทั้งหมดนำเจี๊วดที่ตั้งอยู่ภายในศาลออกมาใส่ถาด นำผ้ามาเช็ดถูทำความสะอาด เจิมแป้งและปิดทองลงไปใหม่ พร้อมกับผูกผ้าสีแดงผืนใหม่ นอกจากนี้ยังนำดาบ 2 เล่มมาเช็ดถูทำความสะอาด เจิมแป้งและปิดทองลงไปแบบเดียวกัน

ภาพประกอบ 123 ร่ำทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่องค์ต่างๆ เจิมและปิดทองเจี๊วด

ภาพประกอบ 124 ร่ำทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่องค์ต่างๆ เจิมและปิดทองเจี๊วด

ร่ำทรงพ่อปู่ศิวาเทพและองค์กุมารนำลูกมะพร้าวที่ตกแต่งให้มีลักษณะคล้ายคลึงกับช้างมีเขน ขา หาง หู งวง งา และส่วนที่เรียกว่า “ปกหลัง” และ “รัดประคน” ออกมาทำความสะอาดและเจิมด้วยแป้ง นอกจากนี้ยังเจิมแป้งที่ลูกมะพร้าวขนาดเล็ก จำนวน 5 ลูก และไม้ท่อนยาว 1 อัน สำหรับใช้ในการละเล่นคล้องช้างและตีคี่ในช่วงบ่าย

ภาพประกอบ 125 ร่างทรงพ่อปู่ศิวลาเทพเจิมลูกมะพร้าวสมมติเป็นช้างในการละเล่นคล้องช้าง

ภาพประกอบ 126 ร่างทรงเจ้าแม่พวงชมพูเจิมลูกมะพร้าวสมมติเป็นคชสีในการละเล่นตีคชสี

ในเวลาประมาณ 11.00 น. ร่างทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่ทุกองค์ลงมาตั้งขบวนเพื่อเตรียมแห่เจิวัดรอบศาล นำขบวนโดยเจ้าที่เป็นนายทัพ ผู้วิจัยสังเกตจากการใช้ผ้าขาวโพกศีรษะ สูปนุหรี และถือดาบสองมือรำกวัดไกวตลอดเวลา ตามด้วยขบวนร่างทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่อัญเชิญเจิวัด และขบวนชาวบ้านที่มาร่วมงาน เดินแห่รอบศาล 3 รอบ ผู้วิจัยสังเกตว่า ทุกรอบเมื่อร่างทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่ผู้อัญเชิญเจิวัดมาหยุดตรงหน้าศาล จะยกเจิวัดขึ้นจับเหนือศีรษะ แสดงถึงการคารวะต่อเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประธานของศาล ชาวบ้านที่ร่วมเดินแห่จะพนมมือตลอดเวลา เมื่อแห่เจิวัดครบ 3 รอบแล้ว ร่างทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่นำเจิวัดแต่ละองค์กลับไปตั้งที่

ตำแหน่งเดิมภายในศาล ระหว่างนั้นผู้วิจัยสังเกตเห็นว่ามีชาวบ้านเข้ามากราบขอพรจากร่างทรงพ่อปู่
ศิลาเทพด้วย

ภาพประกอบ 127 การแห่เจี๊วดเวียนรอบศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์

ภาพประกอบ 128 การแห่เจี๊วดเวียนรอบศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์

หลังจากนั้น ร่างทรงพ่อปู่ศิลาเทพนำไปพลูประพรมน้ำมนต์ที่เครื่องสังเวยเจ้าพ่อ
พระราม-พระลักษมณ์ จากนั้นเป็นการรำรำของร่างทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่องค์ต่างๆ ระหว่างนั้น
ชาวบ้านได้เข้ามากราบขอพรจากร่างทรงพ่อปู่ศิลาเทพเพิ่มเติมด้วย ก่อนที่ร่างทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่
จะมาถวายพานเชิญแต่ร่างทรงพ่อปู่ศิลาเทพ เพื่อออกจากการประทับร่าง ตามด้วยร่างทรงพ่อปู่
ศิลาเทพซึ่งออกจากการประทับทรงเป็นองค์สุดท้าย โดยวิธีการเดียวกับร่างทรงเจ้าพ่อพระราม คือ
พนมมือบิภกรรมคาถา พร้อมกับโยนธูป 1 ดอกไปด้านหน้า เพื่อแสดงว่าเจ้าพ่อได้เสด็จออกจาก
ร่างแล้ว จากนั้นลาเครื่องสังเวย นำไปรับประทานร่วมกันที่โรงทานและแจกจ่ายให้ชาวบ้านที่มา
ร่วมงาน

ภาพประกอบ 129 ร่างทรงพ่อปู่ศิลาเทพประพรมน้ำมนต์ที่เครื่องสังเวทย์ไหว้ครูประจำปี

ผู้วิจัยยังพบว่า ก่อนร่างทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่องค์ต่างๆ ออกจากร่าง ได้แจกยันต์เจ้าพ่อพระรามที่ทำสืบทอดมาแต่อดีตแก่ผู้เข้าร่วมงาน ยันต์ดังกล่าวมีสัญลักษณ์ยันต์น้ำเต้า หมายถึง พระพุทธเจ้า และมีคาถากำกับดังนี้

1. สัญลักษณ์โอม หมายถึง อ อุม ตามคติฮินดู หมายถึงพระเป็นเจ้าทั้ง 3 พระองค์ อ คือ พระศิวะ อู คือ พระวิษณุ ม คือ พระพรหม ตามคติพุทธศาสนา หมายถึงพระรัตนตรัย อ คือ อรหํ อู คือ อุตตมธมฺม และ ม คือ มหาสงฺฆ เป็นคำขึ้นต้นของการกล่าวมนตร์ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556: 1441)

2. จพกส หมายถึง ธาตุพระกษัตริย์ ปราบกฏในจารึกคาถาหัวใจพระสูตร คาถาบทนี้เรียกว่าคาถากาสลัก หรือหัวใจคาถากาสลัก จะ ย่อมาจาก จช แปลว่า จงสละ หมายถึง จงสละเสียซึ่งการสังคัมด้วยทุรชน ภาะ ย่อมาจาก ภช แปลว่า จงคบหา หมายถึง จงคบแต่บัณฑิต ย่อมาจาก กร แปลว่า จงกระทำ หมายถึง จงกระทำบุญทั้งหลายทั้งกลางวันและกลางคืน สะ ย่อมาจาก สร แปลว่า จงระลึก หมายถึง จงระลึกถึงความไม่เที่ยงอยู่เป็นนิจ (ฉ่ำ ทองคำวรรณ, 2529: 47-49)

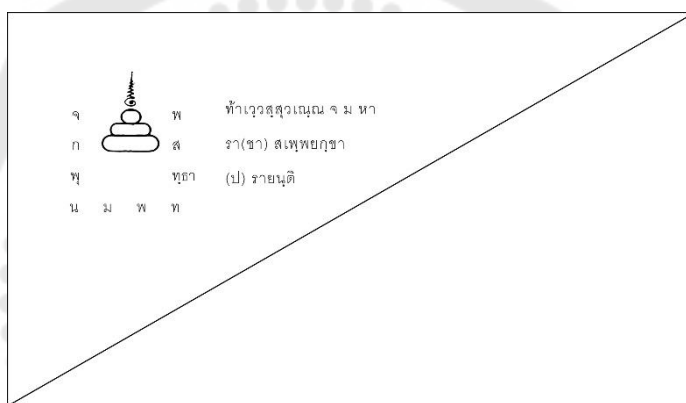
3. พุฑธา สันนิษฐานว่าย่อมาจาก นโมพุฑธายะ หมายถึง คาถาพระเจ้าห้าพระองค์

4. นมพท หมายถึง คาถาหัวใจธาตุสี่

5. ท้าวเวสสุวรรณโณ จมหาราชา สัพเพยักขา ปรายันติ เป็นคาถาบูชาท้าวเวสสุวรรณ

ภาพประกอบ 130 ยันต์เจ้าพ่อพระรามที่ร่างทรงแจกแก่ผู้ร่วมพิธี

ภาพประกอบ 131 ยันต์เจ้าพ่อพระรามที่ปริวรรตเป็นอักษรไทยปัจจุบัน

(ผู้วิจัยได้รับความอนุเคราะห์ปริวรรตตัวอักษรจากอักษรขอมเป็นอักษรไทยปัจจุบันจากนางสาวปรีศนิภรณ์ พลายนกานีต นักภาษาโบราณ สำนักหอสมุดแห่งชาติ)

4. พิธีเข้าทรงเจ้าพ่อแสน ก่อนเริ่มพิธี ผู้จัดงานได้จัดเตรียมเครื่องสังเวศ 2 จุด คือบริเวณลานกลางแจ้งหน้าศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณ สำหรับถวายเครื่องสังเวศแต่ดวงวิญญาณไร้ญาติและบรรพชนผู้ล่วงลับ หรือเรียกว่า “การไหว้อ้อเฮียตึง” เครื่องสังเวศประกอบด้วยหัวหมู เป็ด ไก่ จับฉ่าย ผัดหมี ข้าวสวย ข้าวสาร วุ้นเส้น ปลากระป๋อง ขนมเปี๊ยะ ผลไม้มีขนุน สับปะรด กล้วย ส้ม ถ่าน น้ำมัน น้ำปลา น้ำตาล น้ำอืดลม น้ำเปล่า กระดาษเงิน กระดาษทอง และที่บริเวณลานกลางแจ้งใกล้รั้วไม้ใหญ่ สำหรับถวายเครื่องสังเวศแต่เจ้าพ่อแสน ซึ่งเป็นเจ้าพ่อที่บันดาลฟ้าฝนและความอุดมสมบูรณ์ เนื่องจากชาวบ้านบางเกลือสมัยก่อนมีอาชีพ

ทำนา จึงนับถือเจ้าพ่อแสนกันมาก ทั้งยังเชื่อว่าเจ้าพ่อช่วยปกป้องรักษาคนในชุมชนให้อยู่เย็นเป็นสุข ชาวบ้านเชื่อว่าเจ้าพ่อแสนชอบกินของสด เช่น หมูสด ไก่สด เครื่องใน เป็นต้น

ภาพประกอบ 132 เครื่องสังเวยดวงวิญญาณไร้ญาติและบรรพชนผู้ล่วงลับ

พิธีเข้าทรงเจ้าพ่อแสนเริ่มในเวลาประมาณ 13.00 น. นายพานิช เลิศวิทยา ประดิษฐ์ประทับทรงเจ้าพ่อแสนในชุดสีแดง ขณะที่ร่างทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่องค์อื่นๆ สวมชุดหลากสี เช่น สีชมพู สีม่วง สีเขียว สีเหลือง ร่างทรงเจ้าพ่อแสนและร่างทรงเจ้าแม่ผู้ช่วยลงจากศาล ไหว้ที่เส้าฟ้าดิน จากนั้นไหว้ที่ศาลเกย แล้วเดินมายังที่ตั้งเครื่องสังเวยของเจ้าพ่อแสน

เมื่อร่างทรงเจ้าพ่อแสนมาถึง ได้ใช้เทียนขาวหยดน้ำตาเทียนพร้อมบริกรรมคาถา เพื่อทำน้ำมนต์แจกจ่ายแก่ผู้ร่วมพิธี ช่วงการทำน้ำมนต์นี้ เจ้าพ่อเจ้าแม่องค์ต่างๆ ใช้มือหนึ่งจับที่ร่างทรงเจ้าพ่อแสน อีกมือหนึ่งอยู่ในท่าประทานพร จากนั้นร่างทรงเจ้าพ่อแสนและเจ้าพ่อเจ้าแม่องค์ต่างๆ ร่ายรำที่ลานกลางแจ้ง เมื่อร่ายรำไปได้สักพัก ร่างทรงเจ้าพ่อแสนเลือกกินเครื่องสังเวย โดยร่างทรงเจ้าแม่ผู้ช่วยคอยสอบถามว่าต้องการเครื่องสังเวยใด หลังจากนั้นร่างทรงเจ้าพ่อแสนแจกจ่ายอาหารแก่ผู้ร่วมพิธี เช่น นำเหล้ากรอกเข้าปากผู้ชายที่ร่วมพิธี นำขนมต้ม ขนมถ้วยฟู ไข่ผลไม้ แจกจ่ายแก่ผู้ร่วมพิธี พร้อมทั้งประพรมน้ำมนต์แก่ผู้ร่วมพิธี ชาวบ้านเชื่อว่าต้องรับอาหารจากร่างทรงเจ้าพ่อแสนและนำกลับไปกินที่บ้านหรือแจกจ่ายแก่สมาชิกในครอบครัว เพราะอาหารเหล่านี้ถือว่าเป็นยาของเจ้าพ่อ เมื่อร่างทรงเจ้าพ่อแสนออกจากการประทับทรงจะพุดลงกับพื้นคล้ายหมดสติ ผู้ร่วมพิธีต้องช่วยกันอุ้มร่างของร่างทรงกลับไปยังศาล เสร็จแล้วลาเครื่องสังเวยเจ้าพ่อแสนและเครื่องสังเวยดวงวิญญาณไร้ญาติและบรรพชนผู้ล่วงลับ

ภาพประกอบ 133 รำทรงเจ้าพ่อแสนทำน้ำมนต์

ภาพประกอบ 134 รำทรงเจ้าพ่อแสนและเจ้าพ่อเจ้าแม่องค์ต่างๆ ร่ายรำที่ลานกลางแจ้ง

ภาพประกอบ 135 รำทรงเจ้าพ่อแสนแจกเครื่องสังเวทย์แก่ชาวบ้านที่มาร่วมพิธี

ภาพประกอบ 136 รำทรงเจ้าพ่อแสนประพรมน้ำมนต์แก่ชาวบ้านที่มาร่วมพิธี

ภาพประกอบ 137 รำทรงเจ้าพ่อพระรามมอบให้รำทรงใหม่ประทับทรงเจ้าพ่อแสนแทน
เมื่อ พ.ศ. 2564

ภาพประกอบ 138 รำทรงเจ้าพ่อแสนกำลังกินเครื่องสังเวทย์ที่เป็นของสด

หลังจากพิธีเข้าทรงเจ้าพ่อแสนจะมีการละเล่นคล้องช้างและตีคี่ของเจ้าพ่อเจ้าแม่องค์ต่างๆ ในเวลาประมาณ 13.30 น. มีการประทับทรงเจ้าพ่อพระรามอีกครั้ง จากนั้น รำทรงเจ้าพ่อพระรามและเจ้าพ่อเจ้าแม่องค์ต่างๆ ลงไปที่ศาลเกย รำทรงเจ้าพ่อพระรามนั่งบนเก้าอี้ เจ้าพ่อเจ้าแม่องค์ต่างๆ นำลูกมะพร้าวที่ตกแต่งสมมติเป็นช้างซึ่งผูกอยู่ที่ใต้ต้นไม้มาถวาย เจ้าพ่อ รำทรงเจ้าพ่อพระรามนำเหล่าและกล้วยให้ช้างกิน แล้วจึงนำสายสิญจน์มาผูกมัดช้าง สื่อถึงการคล้องช้างหรือจับช้างได้ แล้วพาขึ้นไปบนศาล สื่อถึงการส่งช้างเข้าเมือง รำทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่องค์อื่นๆ กลับขึ้นไปบนศาล

ภาพประกอบ 139 การละเล่นคล้องช้างของรำทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่
เมื่อ พ.ศ. 2562

ภาพประกอบ 140 การละเล่นคล้องข้างของร่างทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่
เมื่อ พ.ศ. 2562

ภาพประกอบ 141 การละเล่นคล้องข้างของร่างทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่ เมื่อ พ.ศ. 2564

หลังจากนั้นเข้าสู่ช่วงของการละเล่นตีคลี โดยใช้ลูกมะพร้าว 5 ลูกแทนคลี 5 ลูก ผู้ที่ตีคลีเป็นตัวแทนชาวบ้าน เลื่อนมาเพียงคนเดียว โดยต้องมารับไม้ตีคลีจากร่างทรงเจ้าพ่อพระราม แล้วลงไปทีลานกลางแจ้งบริเวณด้านหน้าศาล ผู้วิจัยพบว่าใน พ.ศ. 2563 ตัวแทนชาวบ้านในการตีคลีเป็นลูกหลานของนายพานิช ร่างทรงเจ้าพ่อพระราม ขณะที่ใน พ.ศ. 2564 เป็นนักดนตรีในวงหัวไม้ ทั้งสองคนมีลักษณะคล้ายคลึงกันคือเป็นชายหนุ่ม มีท่าทางทะมัดทะแมง คล่องแคล่ว เนื่องจากต้องกระยะและทิศทาง การตกของลูกมะพร้าวซึ่งสมมติเป็นลูกคลีให้ได้ จึงหมาะเหมาะสม

ร่างทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่เป็นถือเป็นตัวแทนของเจ้าพ่อพระรามเข้ามากราบสักการะ ร่างทรงเจ้าพ่อพระราม ก่อนจะนำลูกคลีทั้ง 5 ลูกลงมาเล่นสนุกกับมนุษย์ โดยร่างทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่ จะร่ายรำล่อหลอกลูกคลีไปมาที่ละองค์ ก่อนจะโยนไปกลางอากาศ เพื่อทดสอบความสามารถของ ตัวแทนชาวบ้านในการตีลูกคลีให้โดน ผลของการตีโดนลูกคลี คือ ลูกมะพร้าวแตกกลายเป็นชิ้นๆ ชาวบ้านผู้ร่วมพิธี โดยเฉพาะเด็กๆ จะรีบวิ่งไปเก็บ เพราะเชื่อว่าเป็นอาหารมงคลจากเจ้าพ่อเจ้าแม่ มีสรรพคุณเป็นยา แต่หากตีไม่โดนลูกคลี จะไม่เก็บมะพร้าวลูกนั้นมาตีใหม่ ถือว่าไม่บังเกิด ผลสำเร็จ เมื่อตัวแทนชาวบ้านตีครบทั้ง 5 ลูก เป็นอันเสร็จการละเล่นตีคลี ร่างทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่ จะนั่งลงถวายบังคมหันหน้าเข้าสู่ศาล จากนั้นร่างทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่ขึ้นมา ร่ายรำอย่างสนุกสนาน บนศาล ชาวบ้านทยอยขึ้นมาบนศาล เพื่อให้ร่างทรงเจ้าพ่อพระรามเจิมศีรษะ บางคนเล่าว่ามีอาการปวดเมื่อยที่ขา ร่างทรงเจ้าพ่อพระรามก็จะบริกรรมคาถาและเป่าไปที่บริเวณที่มีอาการ พร้อมทั้งนำไปพลู่มน้ำมนต์ประพรมบริเวณนั้นและที่บริเวณศีรษะของผู้ที่เจ็บป่วยด้วย

ภาพประกอบ 142 ร่างทรงเจ้าพ่อพระรามมอบไม้ตีคลีแก่ตัวแทนชาวบ้านบางเกลือ

ภาพประกอบ 143 ร่างทรงเจ้าพ่อพระรามอวยชัยให้พรแก่ร่างทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่ในการละเล่นตีคลี

ภาพประกอบ 144 การรำล่อหลอกระหว่างผู้โยนกับผู้ตีลูกคลี

ภาพประกอบ 145 เด็กๆ วิ่งกรูกันเก็บลูกคลี คือเศษมะพร้าวที่แตกกระจาย
เชื่อว่าเป็นอาหารมงคล

หลังจากจบการละเล่นคล้องช้างและตีคี่ รำทรงเจ้าพ่อพระรามและเจ้าพ่อเจ้าแม่องค์ต่างๆ ออกมาโปรยทานบนศาล ทั้งทางด้านหน้าและด้านข้างของศาล เพื่อให้โชคลาภแก่ผู้ร่วมงาน ชาวบ้านต่างวิ่งเก็บทานอย่างขวักไขว่ซุลมุน เมื่อเสร็จสิ้นการโปรยทาน รำทรงเจ้าพ่อพระรามและเจ้าพ่อเจ้าแม่องค์ต่างๆ ออกจากการประทับรำ ลาเครื่องสังเวยที่บริเวณศาลเกษตร ชาวบ้านช่วยกันรื้อศาลเกษตรลงลาเครื่องสังเวยที่แท่นเสาฟ้าดิน จากนั้นจุดประทัดเป็นการให้สัญญาณว่างานประจำปีศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณณ์ในปีนี้ได้เสร็จสิ้นลงแล้ว

ภาพประกอบ 146 รำทรงเจ้าพ่อพระรามขณะกำลังออกจากการประทับทรง

ในช่วงท้ายของงานประจำปีศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณณ์ ผู้จัดพิธีนำข้าวสารอาหารแห้ง โดยมากเป็นข้าวสาร น้ำตาลและน้ำมันมาแจกแก่ผู้ร่วมงานและชาวบ้านในบริเวณนั้น ในรูปแบบของงานทิ้งกระจาด

ภาพประกอบ 147 บรรยากาศช่วงการทิ้งกระจาดแจกข้าวสารอาหารแห้งแก่ชาวบ้านในชุมชน

ภาพประกอบ 148 บรรยากาศช่วงการทิ้งกระจาดแจกข้าวสารอาหารแห้งแก่ชาวบ้านในชุมชน

ผู้วิจัยพบว่ารูปแบบของวงดนตรีหัวไม้และการละเล่นคล้องช้างและตีคลีของเจ้าพ่อเจ้าแม่ที่ตำบลบางเกลือ อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา มีลักษณะคล้ายคลึงกับการศึกษาของวิรัช วิรัชนิภาวรรณ and นิภาวรรณ วิรัชนิภาวรรณ (2533) ที่ศึกษาการเข้าทรงและร่างทรงในพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา

ตั้งข้อมูลที่กล่าวถึง “นายไม้” ซึ่งคือวงหัวไม้วงดนตรีประกอบพิธีกรรมที่ผู้วิจัยศึกษา

มีเครื่องดนตรีบางชนิด เช่น กลอง โทน ฉิ่ง ฉับ รวมทั้งคนบรรเลงและคนร้องที่เรียกว่า “นายไม้” ซึ่งหมายถึงผู้ที่เจ้าของงานว่าจ้างมาด้วยเงินอาหารและเหล้า สำหรับมาช่วยบรรเลงและขับร้องเพื่อให้ผู้ที่จะเป็นร่างทรงหลุดเคลิบเคลิ้มลืมตัว ทำให้เจ้ามาเข้าทรงได้ง่ายขึ้น...

ถ้าเจ้าเข้าทรงผู้ที่จะเป็นร่างทรงยาก ก็จะมีการใช้เครื่องดนตรีดังที่กล่าวแล้วเข้าช่วย และจะมีการร้องเพลงประกอบการบรรเลงของเครื่องดนตรีด้วย เนื้อร้องก็จะเป็นการเชิญชวนให้เจ้ามาเข้าทรงด้วยความชื่นชมยินดี หรือบางครั้งก็เป็นเนื้อร้องที่ต่อว่า เยาะเย้ย เพื่อให้เจ้าที่ไม่ยอมมาเข้าทรงโกรธและแสดงตัวออกมา

(วิรัช วิรัชนิภาวรรณ และนิภาวรรณ วิรัชนิภาวรรณ, 2533: 40-41)

และข้อมูลที่กำลังกล่าวถึง “การละเล่นคล้องช้างและตีคี่ของเจ้าพ่อเจ้าแม่” ที่ว่า

ในพิธีไหว้ครูประจำปีของสำนักทรงใหญ่ๆ จะมีการละเล่นของเจ้า ซึ่งได้แก่การเล่นคล้องช้างและตีคี่

การเล่นคล้องช้าง คือ การที่เจ้าซึ่งเข้าทรงร่างทรงจะถือสายสิญจน์ ซึ่งบางครั้งก็ผูกเอาธนบัตรไว้กับสายสิญจน์ด้วย และพยายามที่จะนำสายสิญจน์นั้นมาคล้องที่โหนดที่นายไม้ถืออยู่

การเล่นคล้องช้างจะเล่นโดยนายไม้เป็นผู้ถือโหนด ซึ่งสมมติว่าเป็นช้าง ทำการหลอกล่อหลบหลีกร่างทรงที่เจ้ากำลังเข้าทรง โดยเจ้าจะรำและวิ่งไล่เพื่อนำสายสิญจน์ไปคล้องและผูกไว้กับโหนดซึ่งนายไม้ผู้หนึ่งถือ และรำหลอกล่อ ในขณะที่นายไม้คนอื่นกำลังบรรเลงเพลงให้จังหวะอยู่ เจ้าจะต้องพยายามคล้องช้างจนสำเร็จ และนำช้างไปถวายยังหิ้งเจ้า ซึ่งถือว่าเป็นการถวายช้างต่อครู อันถือว่าเป็นการที่เจ้าได้รับชัยชนะ หรือเรียกว่ามีชัย อันจะทำให้ร่างทรงมีโชคมีชัยไปด้วย

สำหรับการเล่นตีคี่ วิธีการเล่น เริ่มจากการทำลูกคี่ คือจะมีการนำมะพร้าวจำนวน 3-5 ลูก มาปอกเปลือกให้เกลี้ยงจนถึงกะลา ต่อจากนั้นก็นำมาชะโลมด้วยน้ำอบทาด้วยแป้งแล้วให้ร่างทรง โดยเฉพาะร่างทรงที่เป็นเจ้าภาพ เป็นผู้โยนลูกคี่หรือมะพร้าวดังกล่าว ให้นายไม้ซึ่งถือไม้กระบองยาวประมาณ 2 ฟุต คอยตีอยู่ นายไม้จะต้องพยายามตีลูกมะพร้าวให้แตกทุกลูก เมื่อแตกทุกลูกแล้ว ก็เป็นอันจบการเล่นตีคี่และถือว่าเจ้าตีคี่สำเร็จ คือเจ้ามีชัยอันจะทำให้ร่างทรงพลอยมีโชคชัยตามไปด้วยเช่นกัน

อนึ่ง จำนวนช้างและลูกคี่ที่ใช้ในการเล่นคล้องช้างและการเล่นตีคี่นิยมให้มีจำนวน 3 หรือ 5 เท่านั้น โดยเจ้าหรือร่างทรง 1 ร่างจะคล้องช้างเพียง 1 เชือก และตีคี่เพียง 1 ลูกเท่านั้น

(วิรัช วิรัชนิภาวรรณ และนิภาวรรณ วิรัชนิภาวรรณ, 2533: 55-56)

จากการศึกษางานประจำปีศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา ในฐานะพิธีกรรมการนับถือตัวละครพระราม-พระลักษมณ์ ผู้วิจัยพบว่า มีสัญลักษณ์และความหมายที่ปรากฏดังที่ได้วิเคราะห์ในตาราง 7

ตาราง 7 สัญลักษณ์และความหมายในงานประจำปีศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณ จังหวัด
ฉะเชิงเทรา

สัญลักษณ์และความหมายในพิธีกรรม	
วัตถุสัญลักษณ์	ความหมาย
เจว็ดเจ้าพ่อพระราม	เจ้าพ่อพระราม
เจว็ดเจ้าพ่อพระลักษณ	เจ้าพ่อพระลักษณ
รูปเคารพเจ้าพ่อพระราม	เจ้าพ่อพระราม
รูปเคารพเจ้าพ่อพระลักษณ	เจ้าพ่อพระลักษณ
ศาลเจ้าพ่อพระราม- พระลักษณ	ที่ประทับของเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณ
ร่างทรงเจ้าพ่อพระราม	เจ้าพ่อพระราม
ชุดสีเขียวของร่างทรง เจ้าพ่อพระราม	สีกายของเจ้าพ่อพระราม
ธงสีเหลือง	ธงเจ้าพ่อพระราม
ธงสีเขียว	ธงเจ้าพ่อพระลักษณ
ยันต์เจ้าพ่อพระราม	เจ้าพ่อพระราม
ดาบ	อาวุธของเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณ
น้ำมันที่ศาลเจ้าพระราม- พระลักษณ	น้ำมันของเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณ
น้ำมันที่ศาลเกย	น้ำมันของเทวดาและเจ้าที่เจ้าทาง
น้ำมันที่จุดตั้งเครื่องสังเวยเจ้า พ่อแสน	น้ำมันของเจ้าพ่อแสน
ลูกมะพร้าวตกแต่งเป็นข้าง	ข้างของเจ้าพ่อ
ลูกมะพร้าวตกแต่งเป็นข้าง	ข้างของเจ้าพ่อ
ลูกมะพร้าว	ลูกคลีของเจ้าพ่อ
	ความสะอาด การชะล้างสิ่งไม่ดีหรือสิ่งสกปรกให้หมดไป
	การชำระสิ่งไม่ดีเพื่อก้าวผ่านไปสู่อสิ่งที่ดี
	พร้อมกับการเสีงทาย
เศษลูกมะพร้าวที่โดนตีจนแตก	อาหารมงคลจากเจ้าพ่อ

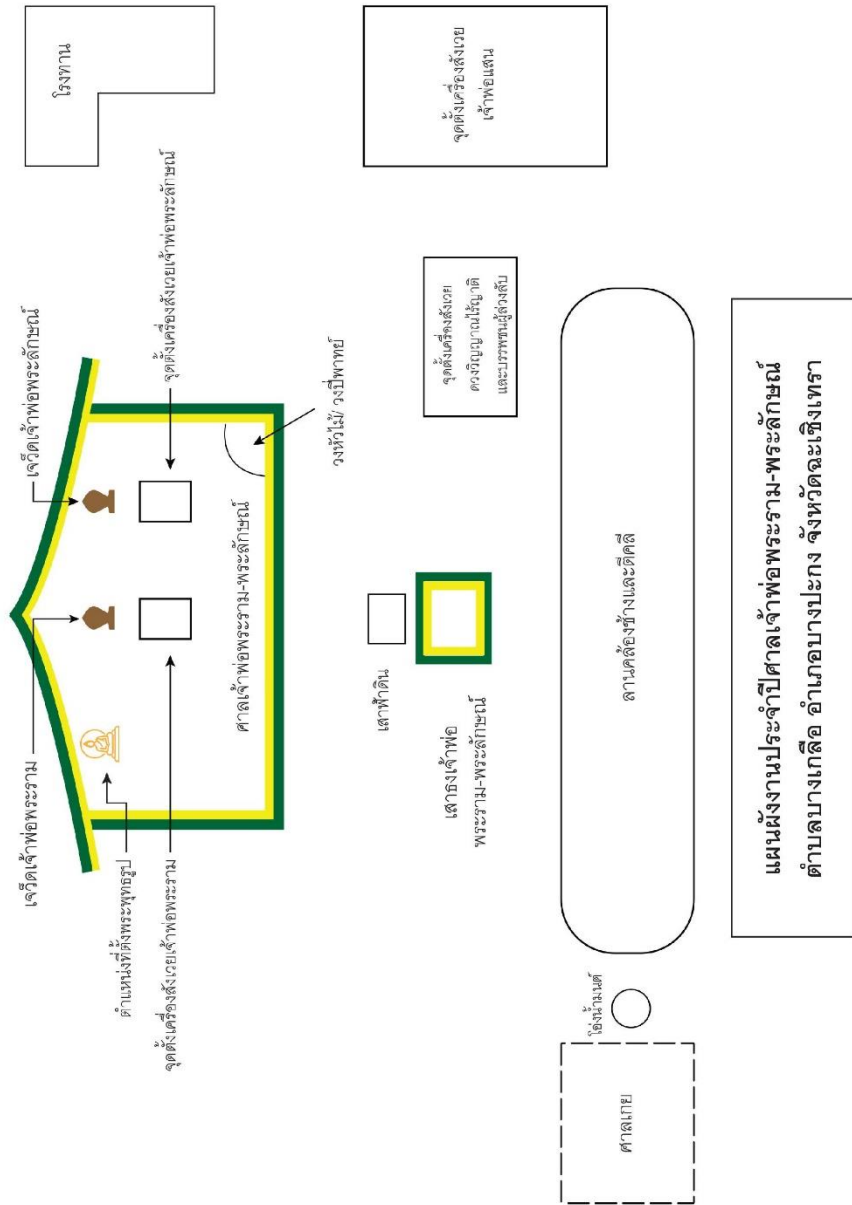
ตาราง 7 (ต่อ)

สัญลักษณ์และความหมายในพิธีกรรม	
พฤติกรรมสัญลักษณ์	ความหมาย
ร่างทรงเจ้าพ่อพระรามและ ร่างทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่ต่างๆ จุดธูปไหว้ที่เสาศาฟ้านดิน	เจ้าพ่อพระรามและเจ้าพ่อเจ้าแม่ต่างๆ บูชาฟ้าดิน
ร่างทรงเจ้าพ่อพระรามและ ร่างทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่ต่างๆ จุดธูปไหว้ที่ศาลเกย	เจ้าพ่อพระรามและเจ้าพ่อเจ้าแม่ต่างๆ บูชาเทวดา และเจ้าที่เจ้าทาง
ร่างทรงเจ้าพ่อพระรามและ ร่างทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่ต่างๆ รำยรำ	เจ้าพ่อพระรามและเจ้าพ่อเจ้าแม่ต่างๆ แสดงความสนุกสนาน รื่นเริงที่ได้มาร่วมพิธี
ร่างทรงเจ้าพ่อพระรามและ ร่างทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่ต่างๆ ยกมือข้างหนึ่ง ในท่าประทานพร	เจ้าพ่อพระรามและเจ้าพ่อเจ้าแม่ต่างๆ ประทานพร และโชคชัยให้แก่ผู้ร่วมพิธี
ร่างทรงเจ้าพ่อพระรามและ ร่างทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่ต่างๆ เจริญ บายศรีและเวียนเทียนบายศรี	เจ้าพ่อพระรามและเจ้าพ่อเจ้าแม่ต่างๆ บันดาลสิริมงคล และโชคชัยแก่ผู้ร่วมพิธีและในพื้นที่ชุมชน
ร่างทรงเจ้าพ่อพระรามและ ร่างทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่ต่างๆ เจริญแป้ง ปิดทองและผูกผ้าใหม่ ที่เจี๊วต์	เจ้าพ่อพระรามและเจ้าพ่อเจ้าแม่ต่างๆ อาบน้ำแต่งตัว ให้เจ้าพ่อและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในศาล
ร่างทรงเจ้าพ่อพระรามและ ร่างทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่ต่างๆ แห่เจี๊วต์รอบศาล	เจ้าพ่อพระรามและเจ้าพ่อเจ้าแม่ต่างๆ อัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ภายในศาลมาปกป้องคุ้มครองคนในชุมชน

ตาราง 7 (ต่อ)

สัญลักษณ์และความหมายในพิธีกรรม	
พฤติกรรมสัญลักษณ์	ความหมาย
ร่างทรงเจ้าพ่อพระรามเจิม หน้าผากและประพรมน้ำมนต์ ให้แก่ชาวบ้าน	เจ้าพ่อพระรามให้พรแก่ชาวบ้านและปิดเป่าสิ่งไม่ดีออกจาก ตัวชาวบ้าน
ร่างทรงเจ้าพ่อพระรามนำ สายสิญจน์มาผูกมัดลูกมะพร้าว	เจ้าพ่อพระรามคล้องช้างหรือจับช้างได้
ร่างทรงเจ้าพ่อพระรามนำ ลูกมะพร้าวที่สมมติเป็นช้าง ขึ้นบนศาล	เจ้าพ่อพระรามส่งช้างเข้าเมือง
ร่างทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่ตีคี่ลี	เจ้าพ่อเจ้าแม่แสดงความสามารถในการรบให้ได้ชัยชนะ

งานประจำปีศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์แสดงให้เห็นถึงรูปแบบของพิธีกรรมที่ผสมผสานระหว่างความเชื่อดั้งเดิมคือการนับถือผีอารักษ์ เห็นได้จากการถวายเครื่องสังเวคแด่เจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ การไหว้ครูเจ้าพ่อเจ้าแม่ประจำปี การเข้าทรงเพื่อเจิมและเวียนเทียนบายศรี การเข้าทรงเพื่อทำน้ำมนต์ การแห่เจว็ด การปิดทองเจว็ด ความเชื่อทางพุทธศาสนาเห็นได้จากการทำบุญเลี้ยงพระเช้าที่ศาล และธรรมเนียมเงินเห็นได้จากการบูชาเสาฟ้าดิน การถวายเครื่องสังเวคแด่ดวงวิญญาณไร้ญาติและบรรพชนผู้ล่วงลับ ตลอดจนงานการทิ้งกระจาดแจกข้าวสารอาหารแห้งแก่ชาวบ้านในพื้นที่

ภาพประกอบ 149 แผนผังงานประจำปีศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ จังหวัดเชียงใหม่

4.1.3 งานทำบุญประจำปีศาลเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษณ-พระราม

กรุงเทพมหานคร

จัดขึ้นในวันอาทิตย์ปลายเดือนธันวาคมของทุกปี ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนามเมื่อ พ.ศ. 2563-2564 พบว่ามีองค์ประกอบของพิธีกรรมดังนี้

ตาราง 8 องค์ประกอบและรายละเอียดของงานทำบุญประจำปีศาลเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษณ-พระราม กรุงเทพมหานคร

องค์ประกอบของพิธีกรรม	รายละเอียดของพิธีกรรม
ผู้จัดพิธี	ชุมชนตลาดบางซ้อ
วัตถุประสงค์ของพิธี	บวงสรวงเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษณ-พระราม ทำบุญประจำปี และขอให้ช่วยปกป้องคุ้มครองคนในชุมชน
สถานที่ประกอบพิธี	พิธีแห่เจว็ด: รอบชุมชนบางซ้อ ผ่านหน้าตลาดคองอุดม ตลาดบางซ้อ เข้าซอยชุมชนสุขสันต์ 2 พิธีทำบุญเลี้ยงพระเพล: ศาลเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษณ-พระราม
วันและเวลา ในการประกอบพิธี	วันอาทิตย์ที่ 20 ธันวาคม พ.ศ. 2563 พิธีแห่เจว็ด: 9.00 น. พิธีบวงสรวง: 9.39 น. พิธีทำบุญเลี้ยงพระเพล: 11.00 น.
ผู้ประกอบพิธี	นางเนาวรัตน์ ยังสว่าง ผู้แทนชุมชนตลาดบางซ้อ
ผู้เข้าร่วมพิธี	คนในชุมชนตลาดบางซ้อและชุมชนสุขสันต์
เครื่องประกอบพิธี	เครื่องสังเวยประกอบด้วยหัวหมู ไก่ สับปะรด กล้วย อ้อย หมาก พลู เหล้า น้ำเปล่า พวงมาลัย ฐูป เทียน
ดนตรีประกอบพิธี	วงกลองยาว
ขั้นตอนของพิธี	แบ่งเป็น 3 พิธีย่อย คือ พิธีแห่เจว็ด พิธีบวงสรวง และพิธีทำบุญเลี้ยงพระเพล
คาถาหรือบทสวดในพิธี	บทสวดในพิธีทำบุญเลี้ยงพระเพล

งานทำบุญประจำปีศาลเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษณ-พระราม แขวงวงศ์สว่าง เขตบางซื่อ กรุงเทพมหานคร แบ่งเป็น 3 พิธีย่อย มีรายละเอียดดังนี้

1. **พิธีแห่เจว็ด** เริ่มขึ้นในช่วงเช้าเวลา 9.00 น. ชาวบ้านช่วยกันอัญเชิญเจว็ดพ่อปู่ลงจากศาล ประกอบด้วยเจว็ดพ่อปู่พระลักษณ เจว็ดพ่อปู่พระราม และเจว็ดเจ้าพ่อบริวาร (หรือเจ้าพ่อองค์กรักษ์) รวมทั้งสิ้น 3 องค์ เพื่อเตรียมตั้งขบวนแห่

ในขบวนแห่เจว็ดมีผู้ถือขันทำบุญและไม่ปลัดขิก 2 คน เดินนำหน้า ตามมาด้วยผู้อัญเชิญเจว็ดพ่อปู่พระลักษณ เจว็ดพ่อปู่พระราม ตามด้วยเจว็ดเจ้าพ่อบริวาร ขบวนกลองยาว และชาวบ้านที่นับถือศรัทธาเข้าร่วมขบวนแห่

ภาพประกอบ 150 ขบวนแห่เจว็ดเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษณ-พระราม

ภาพประกอบ 151 ขบวนแห่เจว็ดเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษณ-พระราม

ขบวนแห่เริ่มต้นจากศาลไปทางตลาดคองอุดม ผ่านตลาดสดและตลาดนัดที่มีการค้าขายตามปกติ เนื่องจากเป็นวันอาทิตย์ ขบวนแห่เลี้ยวขวาข้ามทางรถไฟไปที่ตลาดบางซ้อและย้อนกลับมาเข้าซอยชุมชนสุขสันต์ 2 จากนั้นไปตามซอยกรุงเทพ-นนทบุรี 27 ผ่านตรอกซอกซอย แล้วย้อนกลับมาตามเส้นทางด่วน ริมทางรถไฟ วกกลับไปศาล บริเวณดังกล่าวเดิมคือพื้นที่ของชุมชนบางซ้อ การแห่เจว็ดนี้เพื่อให้คนในชุมชนได้มีโอกาสร่วมทำบุญประจำปีและให้เจ้าพ่อปกป้องคุ้มครองคนในชุมชนด้วย

ภาพประกอบ 152 วงดนตรีกลองยาวนำขบวนแห่

ภาพประกอบ 153 ป้ายประชาสัมพันธ์การจัดงานและกล่องทำบุญบริเวณหน้าศาล

ภาพประกอบ 154 ป้ายแจ้งข่าวการจัดงานที่ตลาดบางซื่อ

ระหว่างขบวนแห่ ผู้อำนวยความสะดวกทำบุญจะถือไม้ปัดขี้กคนละอันสำหรับเก็บ
อาหารและร้านค้าในตลาด โดยมีคำอวยชัยให้พรว่า “ขอให้ทำมาค้าขายเจริญๆ”

ภาพประกอบ 155 การใช้ปัดขี้กเจ้าพ่อเจิมอาหาร
และร้านค้าที่ตลาดบางซื่อ

ภาพประกอบ 156 การใช้ปลัดขิกเจ้าพ่อเจิมอาหาร
และร้านค้าที่ตลาดบางซ้อ

นอกจากนี้ยังพบเห็นชาวบ้านที่นับถือศรัทธา เมื่อทำบุญในชั้นแล้ว ผู้อัญเชิญ
เจี๊วดเจ้าพ่อจะนำเจี๊วดไปแตะที่ศีรษะของผู้ร่วมทำบุญ เสมือนเจ้าพ่อให้พรแก่ผู้ร่วมทำบุญอีกด้วย

ภาพประกอบ 157 ผู้อัญเชิญเจี๊วดเจ้าพ่อนำเจี๊วดไปแตะที่ศีรษะของผู้ร่วมทำบุญเสมือนการให้พร

ภาพประกอบ 158 การแห่เจว็ดเข้าตรอกซอกซอยในชุมชนบางซออน

2. **พิธีบวงสรวง** หลังจากขบวนแห่เจว็ดเดินทางกลับมาถึงศาลได้สักพัก จึงเริ่มพิธีบวงสรวงในเวลา 9.39 น. ผู้ประกอบพิธีคือ นางเนาวรัตน์ ยังสว่าง ซึ่งเป็นผู้ศรัทธาในเจ้าพ่อ และเป็นผู้อาวุโสของชุมชน เป็นผู้นำถวายเครื่องสังเวद्यแด่เจ้าพ่อ เครื่องสังเวद्यจัดเรียงเป็น 3 ถาด หน้าเจว็ดเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษณ์ เสด็จเจ้าพ่อปู่พระราม 2 ถาด สำหรับถวายเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษณ์-พระราม ในถาดที่ 1 มีหัวหมู หมาก พลู เหล้า น้ำเปล่า พวงมาลัย ฐูป 1 ดอก ในถาดที่ 2 มีไก่ 2 ตัว สับปะรด กล้วย อ้อย เหล้า น้ำเปล่า พวงมาลัย ฐูป 1 ดอก อีกถาดหนึ่งสำหรับถวายบริวารหรือองค์รักษ์ของเจ้าพ่อ ในถาดมีกล้วย 6 หวี

ภาพประกอบ 159 ผู้ประกอบพิธีนำถวายเครื่องสังเวद्यแด่เสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษณ์-พระราม และบริวาร

ภาพประกอบ 160 เครื่องสังเวศต์เจ้าพ่อปู่พระลักษณณ์-พระราม

ภาพประกอบ 161 เครื่องสังเวศน์บริวารเจ้าพ่อ

ผู้วิจัยพิจารณาคำเรียก “บริวารเจ้าพ่อ” หรือองค์รักษ์เจ้าพ่อ การสร้างเจดีย์ขึ้น ภายหลังเจดีย์เสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษณณ์-พระราม การวางเจดีย์ในระดับที่ต่ำกว่าเจดีย์เสด็จเจ้าพ่อปู่ พระลักษณณ์-พระราม และการถวายกล้วยเป็นเครื่องสังเวศน์ ดีความได้ว่าบริวารเจ้าพ่อหมายถึง เจ้าพ่อหนุมานนั่นเอง

ภาพประกอบ 162 ชาวบ้านที่เคารพนับถือเดินทางมาสักการะเสด็จเจ้าพ่อปู่ที่ศาล

3. พิธีทำบุญเลี้ยงพระเพล เริ่มในเวลาประมาณ 11.00 น. โดยชาวบ้านนิมนต์พระสงฆ์ จำนวน 9 รูป มาสวดเจริญพระพุทธมนต์ จากนั้นชาวบ้านถวายภัตตาหารเพลแด่พระสงฆ์ เสร็จแล้วพระสงฆ์สวดมนต์ให้พร กรวดน้ำ และประพรมน้ำมนต์ที่ศาลเสด็จเจ้าพ่อปู่ พระลักษณ-พระราม และประพรมน้ำมนต์แก่ผู้ร่วมพิธี

ภาพประกอบ 163 พระสงฆ์จำนวน 9 รูปสวดเจริญพระพุทธมนต์แก่ผู้ร่วมพิธี

ภาพประกอบ 164 ชาวบ้านร่วมกันถวายภัตตาหารเพลแด่พระสงฆ์

ในเวลา 12.00 น. เมื่อพระสงฆ์กลับแล้ว ผู้เข้าร่วมพิธีรับประทานอาหารร่วมกัน และยังมีการแจกจ่ายอาหารแก่คนที่ผ่านไปมาด้วย

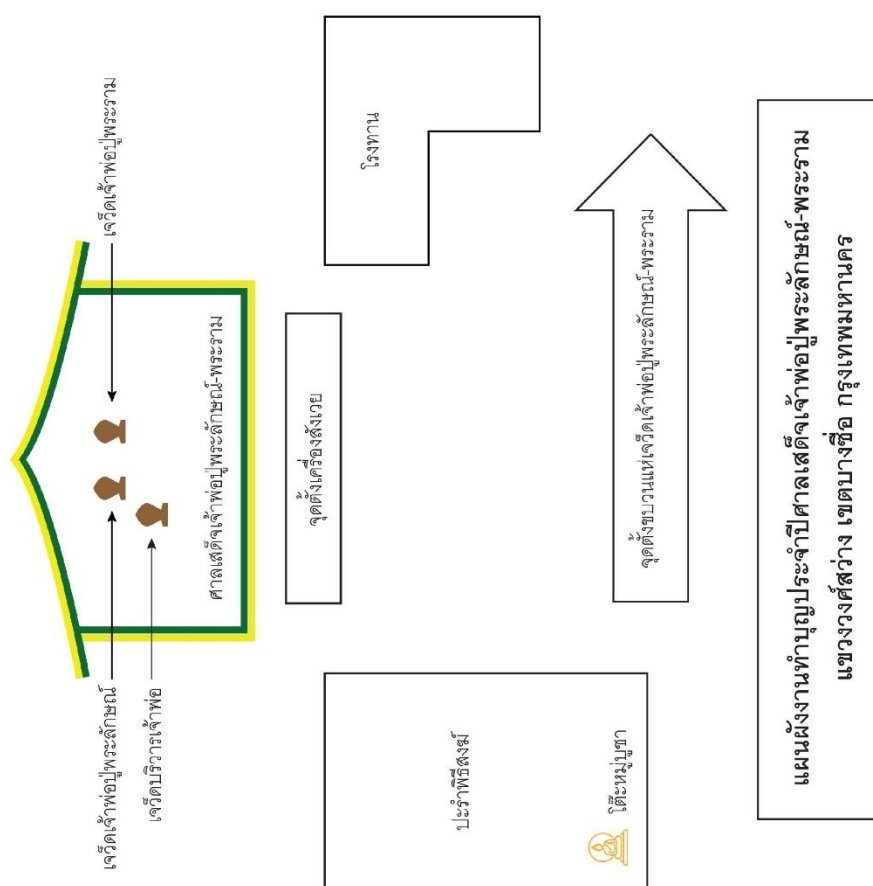
ภาพประกอบ 165 พระสงฆ์ประพรมน้ำมนต์ที่ศาลเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษณ-พระราม

จากการศึกษาการทำบุญประจำปีศาลเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษณ-พระราม กรุงเทพมหานคร ในฐานะพิธีกรรมการนับถือตัวละครพระราม-พระลักษณ ผู้วิจัยพบว่า มีสัญลักษณ์และความหมายที่ปรากฏดังที่ได้วิเคราะห์ในตาราง 9

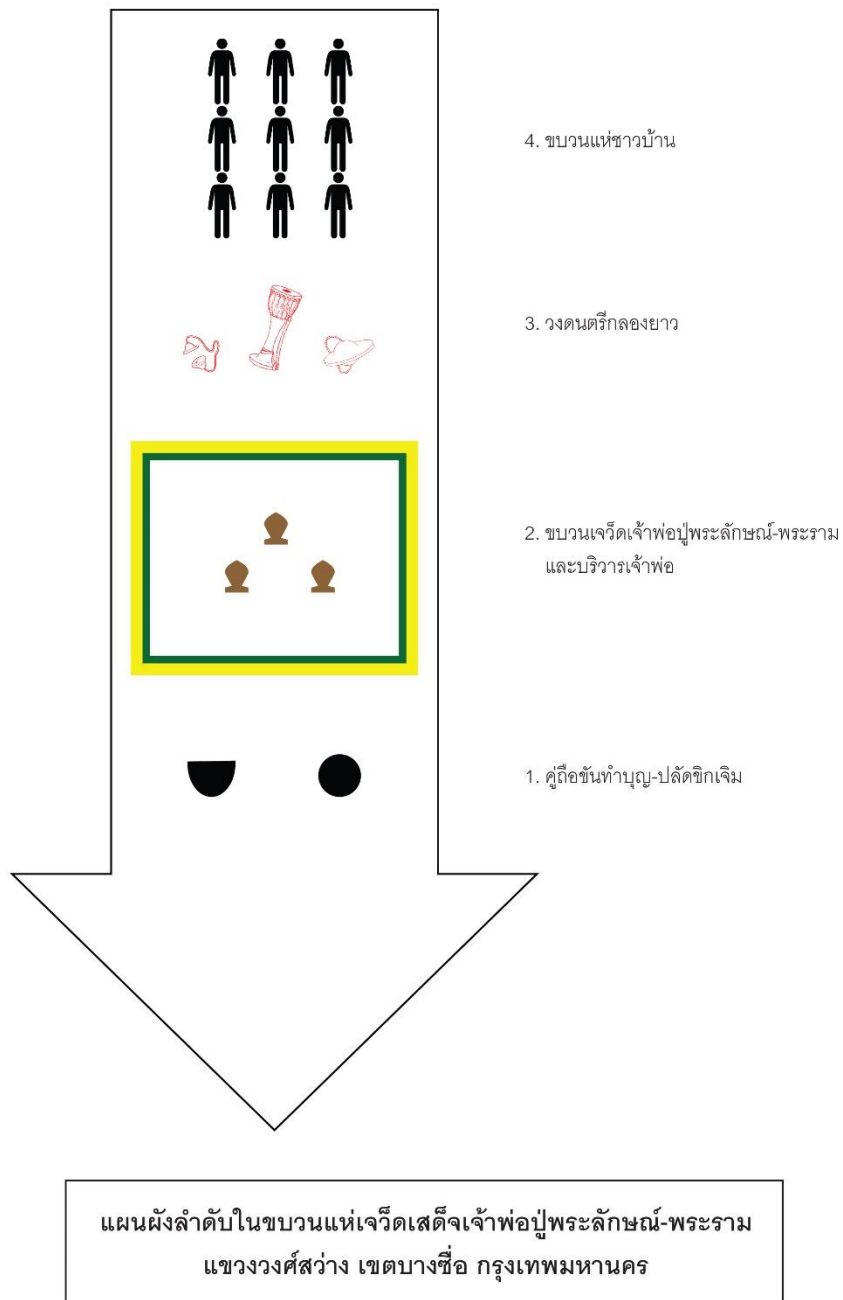
ตาราง 9 สัญลักษณ์และความหมายในงานทำบุญประจำปีศาลเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษณ-พระราม
กรุงเทพมหานคร

สัญลักษณ์และความหมายในพิธีกรรม	
วัตถุสัญลักษณ์	ความหมาย
เจี๊วต์เสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษณ	เจ้าพ่อพระลักษณ
เจี๊วต์เสด็จเจ้าพ่อปู่พระราม	เจ้าพ่อพระราม
เจี๊วต์บริวารเจ้าพ่อ	เจ้าพ่อหนุมาน
รูปเคารพเสด็จเจ้าพ่อปู่ พระลักษณ	เจ้าพ่อพระลักษณ
รูปเคารพเสด็จเจ้าพ่อปู่พระราม	เจ้าพ่อพระราม
ศาลเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษณ- พระราม	ที่ประทับของเจ้าพ่อพระลักษณ-พระราม
ผ้าตกแต่งประจำพิธี สีเหลืองและสีเขียว	พื้นที่ประทับของเจ้าพ่อพระลักษณ-พระราม
ศร 2 คัน	อาวุธของเจ้าพ่อพระลักษณ-พระราม
ปลัดขิกที่ศาลเสด็จเจ้าพ่อปู่พระ ลักษณ-พระราม	เครื่องรางของเจ้าพ่อพระลักษณ-พระราม
พฤติกรรมสัญลักษณ์	ความหมาย
การแห่เจี๊วต์เสด็จเจ้าพ่อปู่ พระลักษณ-พระราม รอบชุมชนบางซื่อน	การแห่เจ้าพ่อพระลักษณ-พระรามรอบพื้นที่ เพื่อเน้นย้ำบทบาท ความเป็นเจ้าของพื้นที่และให้การปกป้องคุ้มครองคนในพื้นที่
การใช้ปลัดขิกที่ศาล เสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษณ- พระรามเจิมอาหารและร้านค้า	เจ้าพ่อพระลักษณ-พระรามบันดาลให้ทำมาค้าขึ้น
การนำเจี๊วต์เสด็จเจ้าพ่อปู่ พระลักษณ-พระรามไปแตะ ที่ศีรษะของชาวบ้าน	เจ้าพ่อพระลักษณ-พระรามให้พรและปกป้องคุ้มครองชาวบ้าน

งานทำบุญประจำปีศาลเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษณ์-พระรามแสดงให้เห็นถึงรูปแบบของพิธีกรรมที่ผสมผสานระหว่างความเชื่อดั้งเดิมคือการนับถือผีอารักษ์ เห็นได้จากการบวงสรวงเจ้าพ่อ การแห่เจว็ดเจ้าพ่อ กับความเชื่อทางพุทธศาสนาเห็นได้จากพิธีทำบุญเลี้ยงพระเช้าที่ศาล แม้พิธีกรรมดังกล่าวจัดเสร็จภายในเวลาครึ่งวันตามบริบทของสังคมเมือง แต่ก็ยังเห็นความผูกพันและความนับถือศรัทธาเจ้าพ่อของคนในพื้นที่ได้เป็นอย่างดี

ภาพประกอบ 166 แผนผังงานทำบุญประจำปีศาลเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษณ์-พระราม
กรุงเทพมหานคร

ภาพประกอบ 167 แผนผังลำดับในขบวนแห่เจ็ดเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษณ-พระราม
กรุงเทพมหานคร

4.2 พิธีกรรมการนับถือตัวละครทศกัณฐ์

พิธีกรรมการนับถือตัวละครทศกัณฐ์มี 1 พิธีกรรม มีรายละเอียดดังนี้

งานประจำปีปิดทองศาลพ่อคุณโชน จังหวัดสมุทรสาคร จัดขึ้นในวันขึ้น 12-14 ค่ำ เดือน 6 ของทุกปี ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนามเมื่อ พ.ศ. 2562-2564 พบว่ามีองค์ประกอบของพิธีกรรมดังนี้

ตาราง 10 องค์ประกอบและรายละเอียดของงานประจำปีปิดทองศาลพ่อคุณโชน จังหวัดสมุทรสาคร

องค์ประกอบของพิธีกรรม	รายละเอียดของพิธีกรรม
ผู้จัดพิธี	ชาวบ้านตำบลบ้านบ่อและคณะกรรมการศาลพ่อคุณโชน
วัตถุประสงค์ของพิธี	บวงสรวงพ่อคุณโชนและพ่อคุณน้อยประจำปี และขอให้ช่วยปกป้องคุ้มครองคนในตำบลบ้านบ่อ
สถานที่ประกอบพิธี	ศาลพ่อคุณโชนและศาลพ่อคุณน้อย
วันและเวลาในการประกอบพิธี	วันอังคารที่ 14 พฤษภาคม พ.ศ. 2562 พิธีสวดเจริญพระพุทธรมณต์เย็น: เวลา 16.00 น. วันพุธที่ 15 พฤษภาคม พ.ศ. 2562 (วันขึ้น 12 ค่ำ เดือน 6) พิธีแห่เจวีด: เวลา 9.00 น. วันพฤหัสบดีที่ 16 พฤษภาคม พ.ศ. 2562 (วันขึ้น 13 ค่ำ เดือน 6) วันศุกร์ที่ 17 พฤษภาคม พ.ศ. 2562 (วันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 6)
	* พ.ศ. 2563 ชุมชนงดจัดพิธีเนื่องจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19)

ตาราง 10 (ต่อ)

องค์ประกอบของพิธีกรรม	รายละเอียดของพิธีกรรม
	* พ.ศ. 2564 ชุมชนจัดพิธีภายใต้มาตรการสถานการณ การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) วันศุกร์ที่ 23 เมษายน พ.ศ.2564 (วันขึ้น 12 ค่ำ เดือน 6) พิธีแห่เจิวัด: 9.00 น. วันเสาร์ที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2564 (วันขึ้น 13 ค่ำ เดือน 6) วันอาทิตย์ที่ 25 เมษายน พ.ศ. 2564 (วันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 6)
ผู้ประกอบพิธี	นายสุรพล ศุภชาติ
ผู้เข้าร่วมพิธี	ชาวบ้านตำบลบ้านบ่อ
เครื่องประกอบพิธี	เครื่องสังเวยประกอบด้วยหัวหมู เป็ด ไก่ ข้าว ไข่ต้ม ผลไม้ ต่างๆ เช่น ส้ม เงาะ ขนุน ข้าวตอกหัวโขน ขนมงก ยาเขียว
ดนตรีและการแสดง	แตรวงชาวบ้าน รดแห่ดนตรีสด
ประกอบพิธี	การแสดงเชิดสิงโตและกระต๊วแทงเสื่อ
ขั้นตอนของพิธี	แบ่งเป็น 2 พิธีย่อย คือ พิธีสวดเจริญพระพุทธมนต์เย็น และพิธีแห่เจิวัด
คาถาหรือบทสวดในพิธี	คำกล่าวเชิญพ่อคุณโชนและพ่อคุณน้อยร่วมในขบวนแห่ และงานประจำปี และคำกล่าวเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์มารับ เครื่องสังเวย

งานประจำปีปิดทองศาลพ่อคุณโชน ตำบลบ้านบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร
แบ่งเป็น 2 พิธีย่อย มีรายละเอียดดังนี้

1. **พิธีสวดเจริญพระพุทธมนต์เย็น** คณะกรรมการศาลพ่อคุณโชนจะนิมนต์
พระจากวัดใหญ่บ้านบ่อมาสวดเจริญพระพุทธมนต์เย็นก่อนวันจัดงาน คือ ในวันขึ้น 11 ค่ำ เดือน 6
เพื่อทำน้ำพระพุทธร่วมกับน้ำมนต์ของพ่อคุณโชน จากนั้นนำไปใส่ในโองน้ำมนต์ 2 โบบนศาล
ในวันรุ่งขึ้นชาวบ้านที่มาร่วมพิธีจะมาดักตัมหรือนำมาประพรมที่ร่างกายเพื่อความเป็นสิริมงคล

2. **พิธีแห่เจว็ด** เป็นช่วงสำคัญของงาน จัดในวันขึ้น 12 ค่ำ เดือน 6 ช่วงเช้า ชาวบ้านจะมาตระเตรียมสิ่งของและจัดขบวนที่จะร่วมในพิธี ใน พ.ศ. 2562 มีแต่วางชาวบ้าน วงดนตรีสด การแสดงเชิดสิงโตและกระต๊วแทงเสื่อเข้าร่วมสร้างความบันเทิง เป็นสีสันให้กับพิธี ด้วย ขณะที่ใน พ.ศ. 2564 อยู่ในช่วงสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ทำให้ไม่สามารถจัดมหกรรมรื่นเริงได้ และในขบวนแห่ยังต้องเว้นระยะห่างเพื่อความปลอดภัยด้วย อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยพบว่าไม่ใช่ปัญหาของชาวบ้าน เนื่องจากแม้ไม่มีดนตรีประกอบ ชาวบ้านก็สามารถส่งเสียงร้องให้ร้องตลอดขบวน เพื่อสร้างสีสันให้กับขบวนแห่ได้

ก่อนการอัญเชิญเจว็ดพ่อคุณโชนเข้าร่วมขบวนแห่ นายสุรพล ศุภชาติ คณะกรรมการศาลพ่อคุณโชนเป็นตัวแทนชาวบ้านกราบสักการะและกล่าวเชิญพ่อคุณโชนร่วมในขบวนแห่และร่วมงานประจำปี บ้านของนายสุรพลอยู่ใกล้กับศาล จึงมีความผูกพันและศรัทธาต่อพ่อคุณโชนอย่างมาก ช่วง พ.ศ. 2563 หนึ่งดการจัดพิธีไป 1 ปี นายสุรพลเล่าว่า “รู้สึกไม่สบายใจ เหมือนไม่ได้จัดงานให้เจ้าพ่ออย่างที่เคยทำมา” (สัมภาษณ์, 23 เมษายน 2564) ผู้อัญเชิญเจว็ดพ่อคุณโชนคือ นายปรพจน์ โพธิ์แย้ม และนายสมคิด สังข์ทองงาม ซึ่งปฏิบัติสืบทอดมาทุกปี

ภาพประกอบ 168 ผู้ประกอบพิธีสักการะพ่อคุณโชนเพื่อขออัญเชิญเจว็ดร่วมในขบวนแห่

ในระหว่างที่เชิญเจว็ดพ่อคุณโชนลงมาจากศาล มีการร้องไห้ 3 ครั้ง ไชโย 3 ครั้ง พร้อมกับจุดประทัด และเริ่มเคลื่อนขบวนแห่ในเวลา 9.00 น.

จากนั้นจึงแห่เจว็ดเข้าขบวนไปรับเจว็ดพ่อคุณน้อยที่ศาลพ่อคุณน้อย ระหว่างทางมีชาวบ้านคอยจุดประทัดต้อนรับเจ้าพ่อ บ้างก็เตรียมธูป เทียน พวงมาลัย น้ำอบ น้ำหอม เพื่อรอสักการะเจ้าพ่อในขบวนแห่ชาวบ้านยังนิยมตะโกนว่า “โชคดีมีชัย เงินทองไหลมาเทมา รวย รวย รวย เสง เสง เสง”

ภาพประกอบ 169 ชาวบ้านสักการะเจว็ดพ่อคุณน้อยด้วยธูปเทียนและพวงมาลัย

ภาพประกอบ 170 ชาวบ้านจุดประทัดและนำพวงมาลัยรอสักการะเมื่อเจว็ดพ่อคุณน้อยผ่านหน้าบ้าน

ภาพประกอบ 171 ขบวนแห่พ่อคุณโชนเป็นการรวมพลังชาวบ้านบ่อในรอบปี

ผู้วิจัยสังเกตว่า ชาวบ้านบางคนจุดธูปพนมมืออธิษฐานแล้วนำมาปักที่เจว็ด บางคนนำพวงมาลัยมาไหว้เจ้าพ่อและคล้องที่เจว็ด ผู้อัญเชิญเจว็ดจะรับพวงมาลัยมาคล้องที่ปลายเจว็ดและนำธูปส่งให้ผู้ช่วยถือเพื่อนำไปปักรวมกันบนศาลพ่อคุณโชน นอกจากนี้ยังมี การวางน้ำดื่มต่างๆ ประมาณ 4-5 จุด ไว้ให้แก่ผู้เข้าร่วมขบวนแห่ตลอดทางด้วย ระยะทางที่แห่ ไม่ไกลมากนัก ราว 700 เมตร ขบวนแห่นำด้วยวงดนตรี ตามด้วยธงชาติ ธงประจำพระองค์ รัชกาลที่ 10 ขบวนอาวุธของเจ้าพ่อ ขบวนอัญเชิญเจว็ดเจ้าพ่อ และขบวนชาวบ้าน เมื่อมาถึง บริเวณด้านหน้าทางเข้าศาลพ่อคุณน้อยจะมีการแสดงเชิดสิงโตและกระต๊วงเสื่อถวายเป็นเจ้าพ่อ ด้วย

ภาพประกอบ 172 การแสดงเชิดสิงโตที่บริเวณทางเข้าศาลพ่อคุณน้อย

ภาพประกอบ 173 การแสดงกระต๊วแทงเสื่อที่บริเวณทางเข้าศาลพ่อคุณน้อย

ภาพประกอบ 174 การเชิญเจ็ดพ่อคุณโขนมารับเจ็ดพ่อคุณน้อยก่อนแห่ไปร่วมงานประจำปี

เมื่อขบวนแห่มาถึงศาลพ่อคุณน้อย มีการจุดประทัดต้อนรับ จากนั้นอัญเชิญเจ็ดพ่อคุณโขนประทับเคียงข้างเจ็ดพ่อคุณน้อยบนศาล ผู้อัญเชิญเจ็ดทั้งหมดกราบสักการะ นายสามารถ เกตุเรือง เป็นตัวแทนชาวบ้านกล่าวเชิญพ่อคุณน้อยร่วมในขบวนแห่และร่วมงานประจำปี เสร็จแล้วจึงนำเจ็ดทั้งสองลงจากศาลเพื่อแห่กลับไปยังศาลพ่อคุณโขน โดยใช้เส้นทางเดิม เมื่อผ่านบ้านใดก็จะมีการจุดประทัดต้อนรับและสักการะเจ้าพ่อทั้งสององค์อีกครั้ง

ผู้วิจัยสังเกตว่า ก่อนอัญเชิญเจ็ดเจ้าพ่อทั้งสองลงจากศาลพ่อคุณน้อยจะมีชาวบ้านที่นับถือพ่อคุณโขนและพ่อคุณน้อยนำเงินเหรียญและข้าวตอกดอกไม้มาโปรยเป็นทานให้กับลูกศิษย์ลูกหาที่เข้าร่วมในขบวนแห่เพื่อเป็นสิริมงคลด้วย

ในขบวนแห่ ผู้วิจัยยังพบว่าผู้อัญเชิญเจ็ดพ่อคุณโขนจะแตะที่เจ็ดแล้วเจิมหน้าผากให้แก่ชาวบ้าน หรือบางครั้งชาวบ้านจะใช้มือแตะที่เจ็ดแล้วมาลูบศีรษะของตน เสมือนว่าให้เจ้าพ่อมาปกป้องคุ้มครอง

ภาพประกอบ 175 ผู้อัญเชิญเจ็ดพ่อคุณโขนเจิมหน้าผากให้แก่ชาวบ้าน

ภาพประกอบ 176 ชาวบ้านนำน้ำอบมาประพรมที่เจ็ดพ่อคุณโขน

เมื่อขบวนแห่มาถึงบริเวณศาลพ่อคุณโชน ใน พ.ศ. 2562 จะมีการแห่เจ็ดเจ้าพ่อข้ามไปยังฝั่งตรงข้ามเพื่อให้ชาวบ้านอีกฝั่งได้มีโอกาสกราบสักการะและถวายเครื่องเซ่นไหว้ โดยข้ามสะพานพ่อคุณโชน มีการแสดงเชิดสิงโต กระตั่วแทงเสือ เสือลอดห่วงไฟ และการจุดประทัดอย่างครึกครื้นเอิกเกริก ขณะที่ ใน พ.ศ. 2564 ไม่ได้แห่เจ็ดเจ้าพ่อข้ามไปยังฝั่งตรงข้าม แต่อัญเชิญขึ้นประดิษฐานบนศาลเลย

ภาพประกอบ 177 ก่อนการเปิดงานมีการจุดประทัดบริเวณสะพานพ่อคุณโชนข้ามคลองสุนัขหอน อันเป็นจุดกำเนิดของความเชื่อถือพ่อคุณโชนตามตำนาน

ภาพประกอบ 178 การตั้งโต๊ะถวายเครื่องเซ่นไหว้ของชาวบ้านอีกฝั่ง มีรูปเทียนและอาหารนานาชาติ

ใน พ.ศ. 2562 นายกองดีการบริหารส่วนตำบลบ้านป่อเต็นมาเป็นประธานในพิธีเปิดงาน มีการปล่อยบอลลูนไปง เพื่อเป็นสัญญาณว่างานประจำปีปิดทองศาลพ่อคุณโชนได้เริ่มต้นขึ้นแล้ว

นอกจากนั้น ยังมีชาวบ้านแต่งตัวด้วยชุดสวยงามมาร่วมรำฟ้อนในขบวนอย่างสนุกสนาน ชาวบ้านจำนวนหนึ่งสวมเสื้อสีขาว มีสัญลักษณ์รูปเจว็ดที่มุมซ้ายของเสื้อ เขียนข้อความว่า “ศิษย์เจ้าพ่อคุณโชน” ร่วมในพิธีด้วย

ภาพประกอบ 179 นายไชยา กังรวมบุตร นายกองดีการบริหารส่วนตำบลบ้านป่อเต็นเป็นประธานเปิดงานประจำปีปิดทองศาลพ่อคุณโชน เมื่อ พ.ศ. 2562

ภาพประกอบ 180 นายไชยา กังรวมบุตร นายกองดีการบริหารส่วนตำบลบ้านป่อเต็นเป็นประธานเปิดงานประจำปีปิดทองศาลพ่อคุณโชน เมื่อ พ.ศ. 2562

ภาพประกอบ 181 ขบวนเพื่อนำของชาวบ้านแสดงถึงความสนุกสนานรื่นเริงประจำปี

เมื่อขบวนแห่กลับมาถึงศาลพ่อคุณโชน มีการจุดประทัดต้อนรับอีกครั้ง ชาวบ้านจะนำเจี๊วดเวียนบนศาล 3 รอบ พร้อมกับร้องไชโย 3 ครั้ง ชาวบ้านหลายคนจะมาช่วยกันแบกหรือนำมือมาแตะที่เจี๊วดเจ้าพ่อ เชื่อว่าได้บุญกุศลและเป็นสิริมงคลอย่างมาก จากนั้นผู้อัญเชิญนำเจี๊วดทั้งสองมาตั้งเคียงคู่กันบนศาล เพื่อให้ชาวบ้านได้กราบสักการะ ถวายเครื่องสังเวยและปิดทองประจำปี

ภาพประกอบ 182 เมื่อแห่เจี๊วดมาถึงศาลพ่อคุณโชนแล้วจะเวียนรอบศาล 3 รอบ
ก่อนนำขึ้นประดิษฐาน

ภาพประกอบ 183 ชาวบ้านมาร่วมอัญเชิญเจ็ดพ่อคุณโขนเวียนรอบศาลเชื่อว่าได้นุญศลดมาก

ภาพประกอบ 184 เครื่องสังเวยพ่อคุณโขนในงานประจำปี

ภาพประกอบ 185 บรรยากาศการถวายเครื่องสังเวยและการปิดทองเจ็ดในงานประจำปี

ภาพประกอบ 186 ชาวบ้านปิดทองเจ็ดพ่อคุณโชนและเจ็ดพ่อคุณน้อยในงานประจำปี

ผู้วิจัยยังสังเกตเห็นว่าผู้ที่เชิญอาวุธเจ้าพ่อในขบวนแห่ ก่อนที่จะนำอาวุธไปวางที่ศาล ได้นำอาวุธที่ตนถือมาแตะที่ตัวด้านซ้ายและขวา เสมือนว่าให้เจ้าพ่อปกป้องคุ้มครองด้วย

ชาวบ้านจะทยอยนำเครื่องสังเวทขึ้นมาถวายเจ้าพ่อ คณะกรรมการศาลจะจำหน่ายชุดดอกไม้ธูปเทียนและทองคำเปลวสำหรับปิดเจ็ด เครื่องสังเวทส่วนมากเป็นอาหารคาวหวานและผลไม้ต่างๆ เช่น ขนุน เงาะ ของไหว้ทุกอย่างจะปักด้วยธูป 1 ดอก สำหรับถวายเจ้าพ่อ เมื่อลาเครื่องสังเวทกลับ จะนำกลับไปพร้อมธูป มีเรื่องเล่าว่าหากชาวบ้านคนใดไม่ได้มาร่วมงานประจำปี หากนำของไหว้กลับไปฝากจะต้องมีเศษธูปหรือรอยเปื้อนธูปปรากฏอยู่ เพื่อให้แน่ใจว่าเป็นของที่ถวายเจ้าพ่อหรือผ่านพิธีมาแล้วจริงๆ ไม่ใช่ของที่ซื้อหามาจากตลาด

สำหรับอาหารพิเศษที่ปรากฏเฉพาะในงานประจำปีปิดทองศาลคุณโชน มี 3 ชนิด ซึ่งชาวบ้านจะนำมาถวายเจ้าพ่อพร้อมเครื่องสังเวทอื่นๆ ได้แก่

1. ข้าวตอกหัวโชน ชาวบ้านเล่าว่า ข้าวตอกหัวโชนเป็นสัญลักษณ์แทนหัวโชนจิ๋ว ทำจากข้าวตอกซึ่งมีลักษณะตะปุมตะปาดคล้ายกับหัวโชน สื่อถึงของถวายสำหรับพ่อคุณโชน
2. ขนมงก ชาวบ้านเล่าว่า ขนมงกมีลักษณะคล้ายกับพวงมาลัยเรือ เป็นสัญลักษณ์แทนคนบ้านบ่อที่ส่วนใหญ่ใช้เรือในการสัญจรและผูกพันกับสายน้ำโดยเฉพาะคลองสุนัขหอนมาตั้งแต่อดีต
3. ยาเขียว เป็นขนมหวานทำจากถั่วเขียว ชาวบ้านเล่าว่าเป็นอาหารพิเศษทำเฉพาะในงานประจำปี เชื่อว่าเป็นยาของเจ้าพ่อ กินแล้วจะมีสุขภาพดี

ภาพประกอบ 187 ข้าวตอกหัวโขนและขนมกง อาหารพิเศษในงานประจำปีปิดทองศาลพ่อคุณโขน

ภาพประกอบ 188 ยาเขียวและรูปแบบการจัดอาหารเป็นถาดถวายแด่พ่อคุณโขน

ผู้วิจัยสังเกตว่า ที่บริเวณใกล้ศาลพ่อคุณโขนมีร้านขายข้าวตอกหัวโขนและขนมกง ประมาณ 3-4 ร้าน ในราคาใกล้เคียงกัน แสดงให้เห็นถึงความนิยมถวายเป็นอาหารพิเศษนี้แด่เจ้าพ่อ สำหรับยาเขียวนั้น ชาวบ้านเล่าว่า บางบ้านยังจำสูตรทำได้ก็จะทำมาถวายเจ้าพ่อทุกปีไม่เคยขาดและไม่พบเห็นจำหน่ายทั่วไป ในบริเวณงานยังมีการตั้งโรงทานเลี้ยงอาหารแก่ผู้ร่วมงานด้วย

ใน พ.ศ. 2562 ยังมีละครชาตรีมารำถวายมือบริเวณด้านหน้าศาล และเพื่อให้ชาวบ้านที่บนบานศาลกล่าวเจ้าพ่อไว้ในรอบปีได้มาแก้บนด้วยละคร โดยจะแสดงไปจนถึงช่วงบ่ายหยุดพักและแสดงอีกครั้งในช่วงค่ำ

ภาพประกอบ 189 ละครชาตรีจากเพชรบุรีมาแสดงสำหรับผู้ว่าจ้างแก้บนเจ้าพ่อประจำปี

บางปีในช่วงจัดงานประจำปีนี้ ชาวบ้านเล่าว่าจะมีจระเข้เข้ามาโผล่ที่บริเวณหน้าศาลเจ้าพ่อ เชื่อว่าเป็น “จระเข้เจ้า” ในฐานะบริวารของเจ้าพ่อ

ภาพประกอบ 190 ตุ๊กตาจระเข้จำนวนมากที่มีผู้นำมาถวายที่ศาลพ่อคุณโชน

นอกจากเครื่องสังเวยแล้ว แต่ละปีจะมีผู้นำหัวโชนมาถวายที่ศาล เนื่องจากตามประวัติเล่าว่าพ่อคุณโชนเป็นศิลปินโชนที่จมน้ำเสียชีวิตบริเวณนี้และกลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของ

ชุมชน ผู้ที่กอดศีรชะทศกัณฐ์ลอยขึ้นมา ขณะที่ผู้นั่งในตำนานประจำถิ่นไม่ได้ระบุ ผู้วิจัยพบว่าที่ศาลพ่อคุณน้อยไม่มีผู้นำศีรชะโชนไปถวาย มีเพียงที่ศาลพ่อคุณโชน หัวโชนที่มีผู้นำมาถวายมีหลากหลาย ได้แก่ ทศกัณฐ์ ทศกัณฐ์หน้าทอง พระอิศวร พระอินทร์ พระราม พระลักษมณ์ มีทั้งเศียรใหญ่และเศียรเล็ก ที่พบมากที่สุด คือ หัวโชนทศกัณฐ์ สอดคล้องกับตำนานประจำถิ่นใน พ.ศ. 2564 พบว่ามีชาวบ้านผู้ศรัทธานำศีรชะพระลักษมณ์หน้าทองมาถวายแต่เจ้าพ่อด้วย

ในที่นี้ ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่าเนื่องจากชื่อ “พ่อคุณโชน” ไม่ได้ระบุว่าเป็นโชนตัวละครใดจากเรื่องรามเกียรติ์ ทำให้ผู้นับถือศรัทธานำหัวโชนซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของเจ้าพ่อมาถวาย

นอกจากนั้น บนศาลยังมีโถงน้ำมนต์ 2 โถ ตั้งอยู่ด้านซ้ายและขวาภายในศาล ซึ่งได้จากการทำพิธีสวดเจริญพระพุทธรูปมนต์เย็นในช่วงเย็นของวันที่ผ่านมา ผู้วิจัยสังเกตว่าชาวบ้านบางคนนำน้ำมนต์ในโถงมาประพรมที่บริเวณศีรชะและใบหน้าของตน บางคนตักใส่แก้วมาดื่ม บางคนตักใส่ถูงนำกลับบ้าน เพราะเชื่อว่าเป็นน้ำที่ผ่านการทำพิธีมาแล้วจะได้รับสวัสดิมงคล

ในวันขึ้น 13-14 ค่ำ หลังจากพิธีแห่เจว็ด จะเปิดโอกาสให้ชาวบ้านมาปิดทองเจว็ดและนำเครื่องสังเวยมาถวายเจ้าพ่อจนเสร็จสิ้นงาน

ใน พ.ศ. 2564 ชุมชนนำโดยคณะกรรมการศาลได้ทำเรื่องขออนุญาตหน่วยงานทางราชการ เพื่อขอจัดงานปิดทองศาลพ่อคุณโชนซึ่งเคยจัดต่อเนื่องมาทุกปี โดยงดมหรสพและตั้งจุดตรวจวัดอุณหภูมิ จุดวางเจลแอลกอฮอล์ ก่อนเข้าไปในพื้นที่ศาล และกำชับมาตรการการเว้นระยะห่าง เพื่อไม่ให้เกิดความเสี่ยงต่อการแพร่กระจายเชื้อโรคด้วย เนื่องจากจังหวัดสมุทรสาครเป็นพื้นที่สำคัญที่โรคระบาดอยู่ในขณะนั้น ผู้วิจัยพบว่าโฆษกของงานจะประกาศสื่อสารเรื่องการเว้นระยะห่างและการใส่หน้ากากอนามัยอยู่ตลอดเวลา

ในอดีตจะมีพิธีเวียนเทียน เวลาประมาณ 19.00 น. ของวันขึ้น 13 ค่ำ เดือน 6 หรือวันที่สองของงานด้วย โดยชาวบ้านจะมารวมตัวกันเพื่อเวียนแวนเทียนบนศาล เป็นการสักการะบูชาพ่อคุณโชนและพ่อคุณน้อยเพื่อความเป็นสิริมงคลของชาวบ้าน

จากการศึกษางานประจำปีปิดทองศาลเจ้าพ่อคุณโชน จังหวัดสมุทรสาคร ในฐานะพิธีกรรมการนับถือตัวละครทศกัณฐ์ ผู้วิจัยพบว่ามีสัญลักษณ์และความหมายที่ปรากฏดังที่ได้วิเคราะห์ในตาราง 11

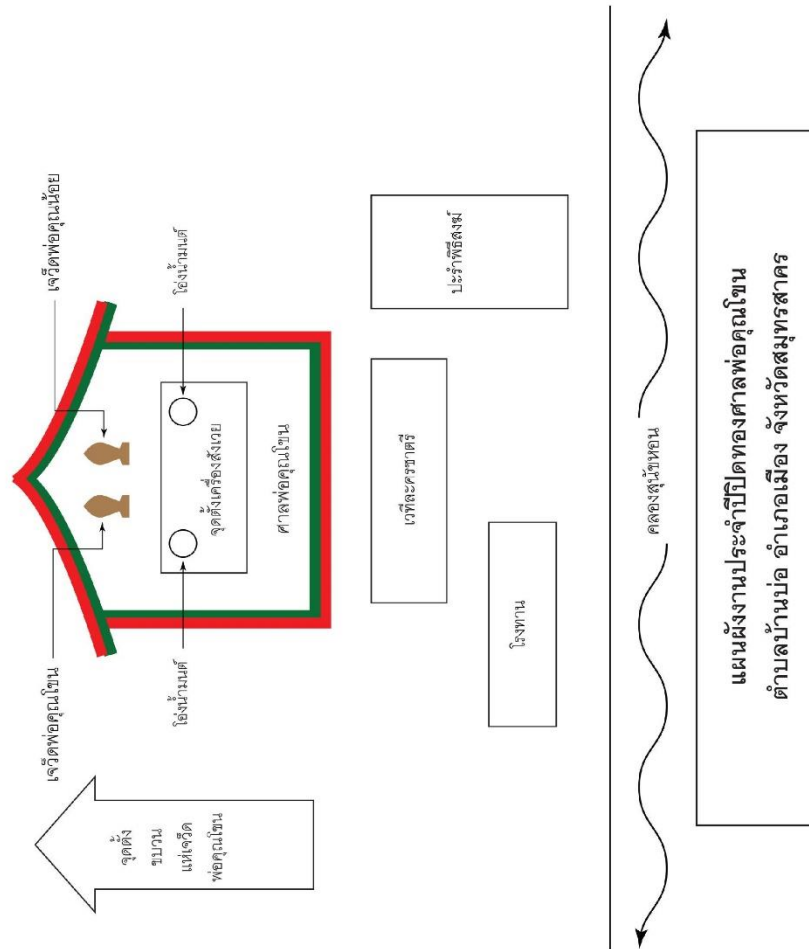
ตาราง 11 สัญลักษณ์และความหมายในงานประจำปีปิดทองศาลพ่อคุณโชน จังหวัดสมุทรสาคร

สัญลักษณ์และความหมายในพิธีกรรม	
วัตถุประสงค์สัญลักษณ์	ความหมาย
เจิวัดพ่อคุณโชน	เจ้าพ่อทศกัณฐ์
ศาลพ่อคุณโชน	ที่ประทับของเจ้าพ่อคุณโชน
เจิวัดพ่อคุณน้อย	เจ้าพ่อคุณน้อย
ศาลพ่อคุณน้อย	ที่ประทับของเจ้าพ่อคุณน้อย
ศร พระขรรค์ หอก กระบอง	อาวุธของเจ้าพ่อคุณโชน
ข้าวตอกหัวโชน ขนมงก ยาเขียว	อาหารถวายเจ้าพ่อคุณโชน
น้ำมันตีไฉ่ 2 ใบ	น้ำมันต์ของเจ้าพ่อคุณโชน
หัวโชนตัวละครต่างๆ	ของถวายแก่นบเจ้าพ่อคุณโชน
เสื้อสีขาวมีสัญลักษณ์ เจิวัดพ่อคุณโชน	ศิษย์เจ้าพ่อคุณโชน
พฤติกรรมสัญลักษณ์	ความหมาย
การแห่เจิวัดพ่อคุณโชนไปรับ เจิวัดพ่อคุณน้อยมาที่ศาล	การแห่เจ้าพ่อคุณโชนไปรับเจ้าพ่อผู้น้องมาร่วมพิธี เป็นการแห่เจ้าพ่อรอบพื้นที่ เพื่อเน้นย้ำบทบาทความเป็น เจ้าของพื้นที่และให้การปกป้องคุ้มครองคนในพื้นที่
การแห่เจิวัดพ่อคุณโชนข้าม คลองสุนัขหอน	การแห่เจ้าพ่อคุณโชนและเจ้าพ่อผู้น้องขึ้นมาจากน้ำ ยืนยันการเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ในน้ำ สอดคล้องกับ ตำนานประจำปีถิ่น
การจุดประทัดหน้าบ้าน เมื่อขบวนแห่เจิวัดผ่าน	การต้อนรับขบวนเจ้าพ่อคุณโชน-พ่อคุณน้อย
การปิดทองเจิวัด	การสักการบูชาเจ้าพ่อคุณโชน-พ่อคุณน้อย

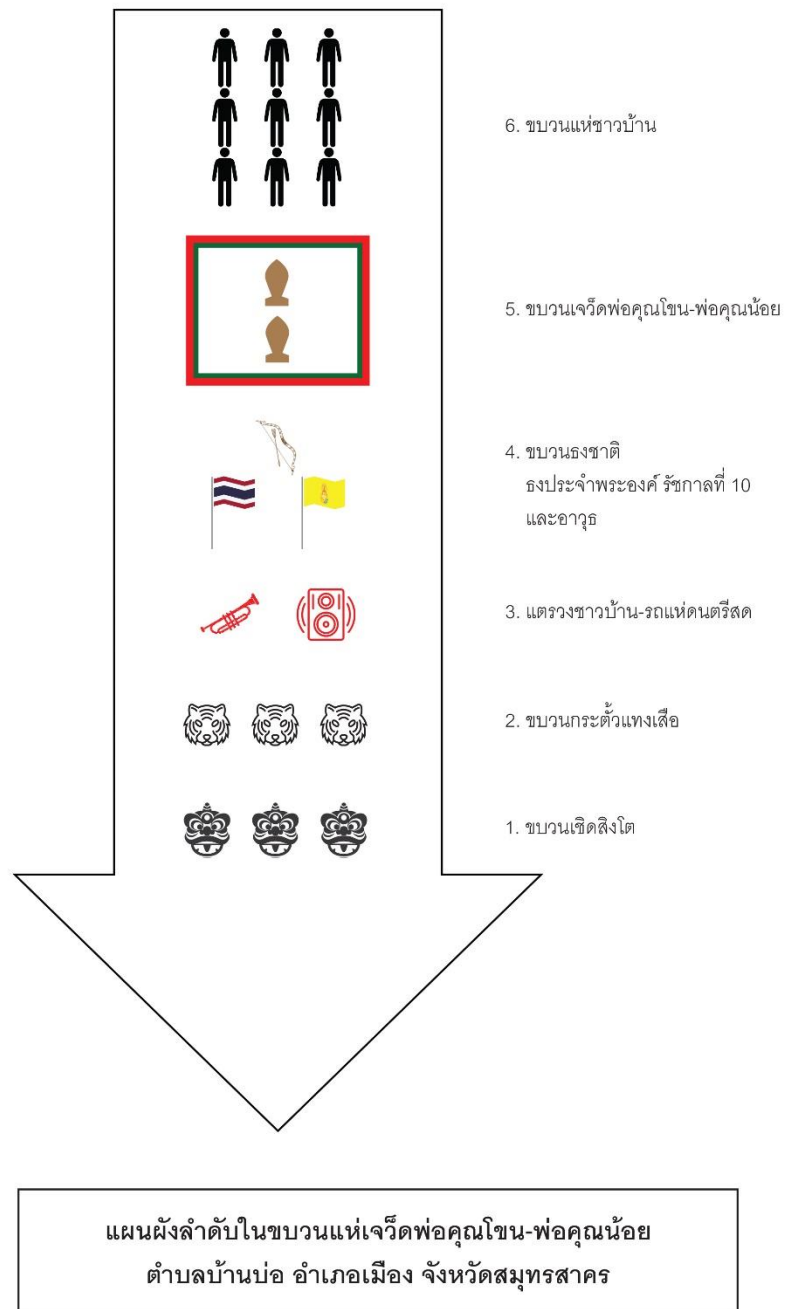
ตาราง 11 (ต่อ)

สัญลักษณ์และความหมายในพิธีกรรม	
พฤติกรรมสัญลักษณ์	ความหมาย
การจุดธูป ถวายพวงมาลัย ประพรมน้ำอบ น้ำหอมที่เจี๊วต	การสักการะบูชาเจ้าพ่อคุณโชน-พ่อคุณน้อย
การเวียนเทียนที่ศาล	การสักการะบูชาเจ้าพ่อคุณโชน-พ่อคุณน้อย และเพื่อความเป็นสิริมงคลของคนในชุมชน
ผู้อัญเชิญเจี๊วตพ่อคุณโชน บริการรถคาถาและเจิมที่ หน้าผากของชาวบ้าน	เจ้าพ่อให้พรและสวัสดิมงคลแก่ชาวบ้าน
ชาวบ้านนำมือไปแตะที่เจี๊วต เจ้าพ่อแล้วมาลูบที่ศีรษะตน	การขอให้เจ้าพ่อช่วยปกป้องคุ้มครอง
ชาวบ้านนำอาวุธของเจ้าพ่อ มาแตะที่ตัวด้านซ้ายและขวา	การขอให้เจ้าพ่อช่วยปกป้องคุ้มครอง

งานประจำปีปิดทองศาลพ่อคุณโชนแสดงให้เห็นถึงรูปแบบของพิธีกรรมที่ผสมผสานระหว่างความเชื่อดั้งเดิมคือการนับถือผีอารักษ์ เห็นได้จากการแห่เจี๊วตเจ้าพ่อและการถวายเครื่องสังเวยเจ้าพ่อกับความเชื่อทางพุทธศาสนา เห็นได้จากการนิมนต์พระสงฆ์มาสวดเจริญพระพุทธมนต์เย็นและทำน้ำพระพุทธมนต์ที่ศาล

ภาพประกอบ 191 แผนผังงานประจำปีปิดทองศาลพ่อคุณโขน จังหวัดสมุทรสาคร

ภาพประกอบ 192 แผนผังลำดับในขบวนแห่เจว็ดพ่อคุณโชน-พ่อคุณน้อย จังหวัดสมุทรสาคร

4.3 พิธีกรรมการนับถือตัวละครภูมิภรณ์

พิธีกรรมการนับถือตัวละครภูมิภรณ์มี 1 พิธีกรรม มีรายละเอียดดังนี้

งานบวงสรวงเจ้าพ่อภูมิภักดิ์ จังหวัดสระบุรี จัดขึ้นในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 หรือวันลอยกระทงของทุกปี ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนามเมื่อ พ.ศ. 2563-2564 พบว่ามีองค์ประกอบของพิธีกรรมดังนี้

ตาราง 12 องค์ประกอบและรายละเอียดของงานบวงสรวงเจ้าพ่อภูมิภักดิ์ จังหวัดสระบุรี

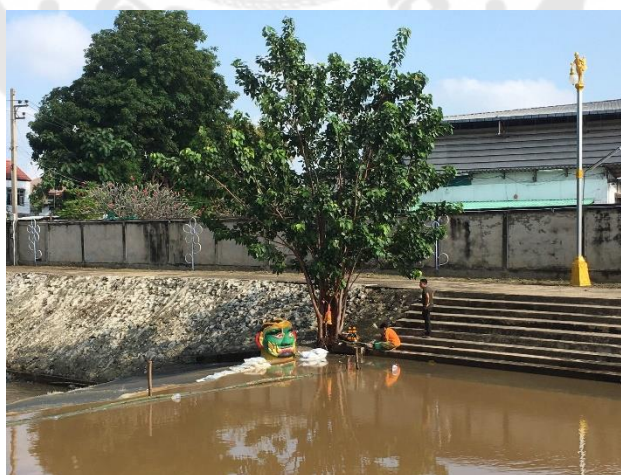
องค์ประกอบของพิธีกรรม	รายละเอียดของพิธีกรรม
ผู้จัดพิธี	ชาวบ้านชุมชนภูมิภักดิ์ทตนาและเทศบาล เมืองพระพุทธบาท
วัตถุประสงค์ของพิธี	บวงสรวงเจ้าพ่อภูมิภักดิ์และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพื้นที่ ประจำปีและขอให้ช่วยปกป้องคุ้มครองคนในเทศบาล เมืองพระพุทธบาท
สถานที่ประกอบพิธี	พิธีบวงสรวง: ศาลเจ้าพ่อศรีดอกไม้-เจ้าแม่ศรีนวล พิธีเข้าทรง: ศาลเจ้าพ่อภูมิภักดิ์
วันและเวลาในการประกอบพิธี	วันเสาร์ที่ 31 ตุลาคม พ.ศ. 2563 (วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12) พิธีบวงสรวง: 9.30 น. พิธีเข้าทรงเจ้าพ่อ: 13.00 น. พิธีแห่เจ้าพ่อ: 15.00 น.
ผู้ประกอบพิธี	พิธีบวงสรวง: นายเสริมศักดิ์ แก้วคง (ร่างทรงเจ้าพ่อศรีดอกไม้) พิธีเข้าทรงเจ้าพ่อ: นายเสริมศักดิ์ แก้วคง (ร่างทรงเจ้าพ่อภูมิภักดิ์)
ผู้เข้าร่วมพิธี	ชาวบ้านชุมชนภูมิภักดิ์ทตนาและเทศบาล เมืองพระพุทธบาท

ตาราง 12 (ต่อ)

องค์ประกอบของพิธีกรรม	รายละเอียดของพิธีกรรม
เครื่องประกอบพิธี	เครื่องสังเวยประกอบด้วยบายศรี หัวหมู 5 หัว ไก่ หมี่ผัด ผลไม้ต่างๆ เช่น กุ้งยว ส้ม องุ่น แอปเปิ้ล มะพร้าว แก้วมังกร ขนมต่างๆ เช่น ขนมชั้น ขนมเม็ดขนุน ขนมฝอยทอง ขนมเปี๊ยะ น้ำแดง น้ำเขียว น้ำเปล่า เรือหงส์ โองน้ำมนต์
ดนตรีประกอบพิธี	วงดนตรีสมัยใหม่
ขั้นตอนของพิธี	แบ่งเป็น 3 พิธีย่อย คือ พิธีบวงสรวง พิธีเข้าทรงเจ้าพ่อ และพิธีแห่เจ้าพ่อ
คาถาหรือบทสวดในพิธี	คาถาของร่างทรง (ไม่ทราบภาษา)

งานบวงสรวงเจ้าพ่อกุ่มภักดิ์ ตำบลพระพุทธรบาท อำเภอพระพุทธรบาท จังหวัด
สระบุรี แบ่งเป็น 3 พิธีย่อย มีรายละเอียดดังนี้

1. **พิธีบวงสรวง** ก่อนเริ่มพิธีบวงสรวงมีตัวแทนชาวบ้านนำเครื่องสังเวยและ
บายศรีคู่ไปถวายเจ้าพ่อที่บริเวณรูปปั้นเจ้าพ่อกุ่มภักดิ์ที่ห้วยมะลิ

ภาพประกอบ 193 ตัวแทนชาวบ้านนำเครื่องสังเวยและบายศรีคู่ไปถวายเจ้าพ่อกุ่มภักดิ์
ที่ห้วยมะลิ

นายมงคล เจริญประดับศิลป์ (สัมภาษณ์, 30 ตุลาคม 2563) ผู้ดูแลศาลเจ้าพ่อกุ่มภักดิ์ คนปัจจุบันเล่าว่า แต่ก่อนชาวบ้านจะนำของสดหรือเลือดไปไหว้บริเวณรูปปั้นเจ้าพ่อกุ่มภักดิ์ และมีความเชื่อว่าจะต้องจัดงานบวงสรวงเจ้าพ่อทุกปี หากปีใดไม่จัดจะเกิดไฟไหม้ที่ตลาดและจะมีเด็กจมน้ำในห้วยทุกปี โดยเชื่อกันว่าเจ้าพ่อจะมาเอาชีวิตมนุษย์ไปเป็นเครื่องสังเวยมาในสมัยหลังชาวบ้านจึงได้บอกกล่าวแก่เจ้าพ่อว่าขอถวายเครื่องสังเวยที่หน้าศาลแทน โดยของสดและเลือด เนื่องจากทำให้บริเวณห้วยนั้นสกปรกและส่งผลให้น้ำที่อยู่ภายในห้วยสกปรกตามไปด้วย

จากนั้นตัวแทนชาวบ้านจุดธูปภายในศาลเจ้าพ่อกุ่มภักดิ์ เปิดไฟที่หน้าศาลและภายในศาล

พื้นที่จัดพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อปลูกเป็นศาลเกย สิ่งปลูกสร้างชั่วคราวที่ใช้สำหรับเป็นที่ประทับและเสด็จผ่านลงมาของเทพยดาอารักษ์ ทำเป็น 3 ชั้น ดาดด้วยผ้าขาว ตรงกลางทำเป็นผ้าสีแดงคล้ายกับบันไดทอดลงมา ชั้นบนสุดมีรั้วกั้นกัน มุมทั้งสี่ด้านกั้นด้วยราวฉัตรทรงกำหนดอาณาเขต ชั้นบนสุดของศาลเกยเป็นพื้นที่ว่างเปล่า ชั้นที่ 2 วางพานบายศรี 4 ใบ ชั้นที่ 3 วางชามบายศรี 2 ชาม และที่พื้นตั้งบายศรี 5 ชั้น วางด้านซ้ายและขวา และมีฉัตรเงินทอง 9 ชั้น วางด้านซ้ายและขวา ถัดออกมาเป็นโต๊ะวางเครื่องสังเวย

เครื่องสังเวยที่ใช้ในงานบวงสรวงเจ้าพ่อกุ่มภักดิ์ประกอบด้วยหัวหมู 5 หัว เป็ดหมี่ผัด น้ำเปล่า น้ำเชียว น้ำแดง ผลไม้ ได้แก่ มะพร้าว กล้วย ส้ม องุ่น แอปเปิ้ล แก้วมังกร สาลี่ ลองกอง ขนมห่มแดง ขนมห่มขาว ขนมหียะ ขนมหัน ขนมหีตขุ่น ขนมห้อยทอง

ภาพประกอบ 194 ร่างทรงเจ้าพ่อศรีดอกไม้ขณะกำลังใช้เทียนเจิมเครื่องสังเวยเจ้าพ่อกุ่มภักดิ์

ถัดจากโต๊ะวางเครื่องสังเวย ด้านหน้าเป็นกระถางรูปและด้านข้างขวาของศาล
 เกยเป็นโถงน้ำมนต์ ถัดจากโถงน้ำมนต์บริเวณหน้าศาลเจ้าพ่อศรีดอกไม้-เจ้าแม่ศรีนวลเป็นเรือหงส์
 ใช้สำหรับทำพิธีเจิมเรือหงส์และนำขึ้นขบวนแห่เจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ในช่วงบ่ายด้วย

จากนั้นชาวบ้านนำอาหารคาวหวานและผลไม้ต่างๆ มาตั้งที่จุดตั้งเครื่องเสวย
 จุดดังกล่าว หันหน้าเข้าหาศาลเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์

เริ่มพิธีในเวลาประมาณ 9.30 น. ผู้ประกอบพิธีคือ นายเสริมศักดิ์ แก้วคง ร่างทรง
 เจ้าพ่อศรีดอกไม้ ในชุดสีแดง เจ้าพ่อศรีดอกไม้เป็นชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คนในชุมชนพระพุทธรูปทำให้
 ความเคารพนับถือ ดังปรากฏรูปเคารพที่ศาลพระกาฬและมีศาลอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกับศาล
 เจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ ร่างทรงเจ้าพ่อศรีดอกไม้จุดธูปและเทียนซ้ายขวา ชาวบ้านช่วยกันปักธูปที่
 เครื่องสังเวยจุดละ 1 ดอก จากนั้นร่างทรงเจ้าพ่อศรีดอกไม้บิกระหมุดคาถาและใช้เทียนเจิมที่บายศรี
 ที่ศาลเกยและเครื่องสังเวยทั้งหมดที่ถวายแด่เจ้าพ่อกุมภกัณฑ์

ภาพประกอบ 195 ประำพิธีหลังจากลาเครื่องสังเวยเห็นโถงน้ำมนต์อยู่ทางด้านข้าง

หลังจากนั้น ร่างทรงเจ้าพ่อศรีดอกไม้มาทำน้ำมนต์ โดยหยดน้ำตาเทียนลงในโถง
 น้ำมนต์ พร้อมบิกระหมุดคาถา จากนั้นนำเทียนไปเจิมเรือหงส์ ซึ่งเป็นเรือของเจ้าแม่ศรีนวล ทำจาก
 โฟมวาดลวดลายและตกแต่งเลียนแบบเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ ความยาวประมาณ 1.5 เมตร
 ภายในกันยาเรือจะมีที่ว่างสำหรับเจ้าพ่อนำเทียนมาเจิมและเขียนเลขมงคล เพื่อให้โชคลากแก่

ชาวบ้านผู้ร่วมพิธี หลังจากทำพิธีเจิมเรือหงส์เสร็จ ผู้วิจัยพบว่าช่างทรงเจ้าพ่อนำไม้พายมาปิดไว้ เพื่อไม่ให้เห็นตัวเลข

ภาพประกอบ 196 ช่างทรงเจ้าพ่อนำไม้พายมาปิดไว้

ภาพประกอบ 197 เรือหงส์ที่เจิมเลขมงคลแล้ว

หลังจากลาเครื่องสังเวยแล้ว ชาวบ้านจะนำอาหารแจกจ่ายแบ่งปันกัน รับประทานในบริเวณนั้น เชื่อว่าเป็นอาหารของเจ้าพ่อ รับประทานแล้วจะมีสุขภาพแข็งแรง เป็นสิริมงคล

ในช่วงเวลาของพิธีบวงสรวง ผู้วิจัยสังเกตเห็นว่าชาวบ้านในตลาดพุทธบูชา บางคนนำพวงมาลัยและธูปเทียนมาไหว้ที่ศาลเจ้าพ่อภูมิภักดิ์ด้วย บางคนแสดงกิริยาร่ำรำ

หมุนรอบตัว 3 รอบ เนื่องจากได้บนบานกับเจ้าพ่อไว้ เมื่อถึงงานประจำปีก็ต้องมารำแก้บนที่ศาลด้วยตนเอง

ภาพประกอบ 198 ชาวบ้านบางส่วนร้องรำหน้าปะรำพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อกุ่มภักดิ์

ภาพประกอบ 199 แม่ค้าในตลาดพุทธบูชาจุดธูปเทียนและถวายพวงมาลัยแด่เจ้าพ่อกุ่มภักดิ์

ภาพประกอบ 200 แม่คำที่บนบานเรื่องค้าขายไว้มาจำถวายเจ้าพ่อพอกุมภักดิ์ที่หน้าศาล

2. พิธีเข้าทรงเจ้าพ่อ ก่อนเริ่มพิธีเข้าทรงเจ้าพ่อ ในเวลาประมาณ 12.00 น. มีการตั้งโรงทานแจกจ่ายอาหารแก่ผู้ร่วมพิธี มีวงดนตรีสดมาบรรเลงสร้างความสนุกสนาน ครั้นเครื่องที่บริเวณหน้าศาลเจ้าพอกุมภักดิ์ เนื่องจากในวันจัดงานตรงกับวันเสาร์ ทำให้ชาวบ้านมาร่วมงานกันเป็นจำนวนมาก

เวลาประมาณ 13.00 น. นายเสริมศักดิ์ แก้วคง ร่างทรงเจ้าพอกุมภักดิ์และผู้ช่วยกลับมาที่ศาลอีกครั้ง เพื่อเริ่มต้นพิธีเข้าทรงเจ้าพอกุมภักดิ์ เริ่มจากการเปลี่ยนชุด โดยร่างทรงนุ่งผ้าสีเขี้ยวและสวมเสื้อสีแดง หลังจากนั้นร่างทรงจึงจุดธูป พนมมือถือผ้าแดงสำหรับโปกศิระชะ นั่งบริกรรมคาถา โดยหันหน้าเข้าหาภาพถ่ายรูปปั้นเจ้าพอกุมภักดิ์ที่ติดอยู่ภายในศาล ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประธานในศาล เชื่อมโยงมาจากรูปปั้นเจ้าพอกุมภักดิ์ที่อยู่ริมห้วยมะลิบนโต๊ะภายในศาลเต็มไปด้วยหัวไชนยักษ์จำนวนมาก มีทั้งหัวไชนยักษ์ยอด ได้แก่ ทศกัณฐ์ ทศกัณฐ์หน้าทองและพิเภก และหัวไชนยักษ์ไล่น ได้แก่ กุมภกรรณและพระพิราพ ที่มีผู้นำมาถวายแก่บนที่ศาล นอกจากนี้ยังมีรูปยักษ์ถือกระบอง 4 ตน ขนาดย่อม มีลักษณะคล้ายคลึงกับยักษ์เวสสุวรรณที่เฝ้ารักษาพระพุทธรูป ซึ่งอยู่ไม่ไกลนักจากบริเวณที่ตั้งศาล

หลังจากนั้น ร่างทรงเจ้าพ่อได้นำผ้าสีแดงมาโปกที่ศิระชะ เพื่อเป็นสัญญาณว่าเจ้าพอกุมภักดิ์ได้ประทับร่างแล้ว แล้วเรียกขอหมากพลูจากผู้ช่วยมากิน จากนั้นร่างทรงเจ้าพ่อเดินสำรวจหัวไชนภายในศาล ร่างทรงเลือกหัวไชนยักษ์ยอด คือ พิเภกมาเซ็ดธูปทำความสะอาดก่อนสวมที่ศิระชะ ระหว่างนั้นมีชาวบ้านเข้ามากราบสักการะเจ้าพ่อโดยนั่งกับพื้น

ภาพประกอบ 201 ขณะช่างทรงกำลังเข้าทรงเจ้าพ่อกุ่มภักดิ์ด้วยการจบบด้วยผ้าสีแดง
แล้วนำมาโพกที่ศีรษะ

ภาพประกอบ 202 ช่างทรงเจ้าพ่อกุ่มภักดิ์เลือกหัวโขนยักษ์ยอดมาสวม

ภาพประกอบ 203 ผ้าถุง ผ้าคาดและเข็มขัดที่ใช้ในพิธีเข้าทรงเจ้าพ่อกุ่มภักดิ์

ภาพประกอบ 204 หมากพลูและเม็ดที่ใช้ในพิธีเข้าทรงเจ้าพ่อกุ่มกัณฑ์

จากนั้นเป็นการชกมวยถวายเจ้าพ่อกุ่มกัณฑ์ โดยนักมวยของค่ายมวยลูกเจ้าพ่อกุ่มกัณฑ์มาพร้อมกันที่บริเวณหน้าศาล ร่างทรงเจ้าพ่อกุ่มกัณฑ์เรียกเข้าไปเจิมหน้าผาก โดยใช้เทียนจุ่มแป้งในขันขนาดเล็กแล้วเจิมบริเวณหน้าผากของนักมวยและครูฝึก รวม 5 คน ซึ่งในจำนวนนั้นมีคู่ชกที่จะชกถวายเจ้าพ่อด้วย เสร็จแล้วเป็นการไหว้ครูมวยของคู่ชกเยาวชนฝ่ายสีแดงและสีน้ำเงิน หลังจากชกจนครบ 3 ยก คู่ชกจึงกลับเข้าไปหาร่างทรงเจ้าพ่ออีกครั้ง ร่างทรงเจ้าพ่อได้นำพวงมาลัยที่ศาลมาคล้อง ประพรมน้ำมนต์และอวยชัยให้พรแก่นักมวยและครูฝึก จากนั้นมีชาวบ้านเข้ามากราบสักการะอยู่เป็นช่วงๆ ร่างทรงเจ้าพ่อกุ่มกัณฑ์จะเจิมหน้าผาก หรือนำพวงมาลัยมาคล้อง เพื่อให้เป็นสิริมงคลแก่ชาวบ้าน

ภาพประกอบ 205 การไหว้ครูมวยของนักมวยค่ายลูกเจ้าพ่อกุ่มกัณฑ์หน้าร่างทรงเจ้าพ่อ

ภาพประกอบ 206 การชกมวยเป็นมหรสพถวายเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์

ภาพประกอบ 207 ร่างทรงเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ประพรมน้ำมนต์แก่นักมวยค่ายลูกเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์

หลังจากนั้น มีชาวบ้าน 4-5 คนที่ออกกรไทมได้นำรถมาให้เจ้าพ่อเจิมที่บริเวณหน้าศาล ร่างทรงเจ้าพ่อใช้เทียนจุ่มแป้งในขันเจิมที่ฝากระบะโปรงรถ พร้อมบริกรรมคาถา ในขณะที่เจิมชาวบ้านจะเปิดไฟหน้ารถตลอดเวลา

ภาพประกอบ 208 ร่างทรงเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์เจิมรถของชาวบ้าน

3. **พิธีแห่เจ้าพ่อ** เริ่มในช่วงเวลาประมาณ 14.00 น. ชาวบ้านมารวมตัวกันที่บริเวณหน้าศาลเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์เพื่อจัดเตรียมรถที่จะใช้ในขบวนแห่ โดยเฉพาะรถแห่ของเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ ซึ่งจะมีการอัญเชิญเรือหงส์ขึ้นวางเหนือหลังคาร์ดด้วย นอกจากนี้ยังมีรถแห่ของเจ้าพ่อบริวารอีก 2 องค์ ขบวนรถดนตรีสด และรถชาวบ้านที่จะไปร่วมขบวนแห่ เนื่องจากจะไปตั้งขบวนที่ตลาดสดเก่านิคมสงเคราะห์ ก่อนแห่เจ้าพ่อผ่านหอนาฬิกา เลี้ยวขวามาตามถนนใหญ่ ผ่านที่ว่าการอำเภอพระพุทธบาท สถานีตำรวจภูธรพระพุทธบาท เลี้ยวขวาผ่านเข้าทางด้านซุ้มประตูทางเข้าวัดพระพุทธบาท เข้าสู่ถนนสายคู่ทางเข้าวัดพระพุทธบาท เลี้ยวขวาอีกครั้งตรงบริเวณศาลเจ้าพ่อเขาคอก และวกเข้ามาทางตลาดพุทธบูชา ผ่านถนนมรรคาประสิทธิ์ หอนาฬิกา ชุมชนกุมภกัณฑ์ตหน้า ซอย 1 กลับมาที่จุดเดิมคือ ศาลเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์

ผู้วิจัยพบว่า ก่อนเคลื่อนขบวนแห่ได้มีฝนตกลงมาอย่างหนัก ทำให้ชาวบ้านรอบประเมินสถานการณอยู่สัปดาห์หนึ่ง เนื่องจากมีรถดนตรีสดซึ่งมีอุปกรณ์ไฟฟ้าจำนวนมาก ในอดีตดนตรีประกอบขบวนแห่เจ้าพ่อเป็นแถวชาวบ้าน ขณะเดียวกันร่างทรงเจ้าพ่อก็ต้องประทับนั่งไปบนส่วนกระเบหลังของรถด้วย เพื่อประพรมน้ำมนต์ให้แก่คนในชุมชน ทำให้ไม่สามารถเคลื่อนขบวนแห่ไปได้ อย่างไรก็ดี เมื่อฝนเริ่มซาในเวลาประมาณ 14.30 น. จึงเริ่มเคลื่อนขบวนไปยังจุดตั้งขบวนแห่บริเวณตลาดสดเก่านิคมสงเคราะห์ ผ่านศาลพ่อปู่ดาดง ซึ่งเป็นหนึ่งในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของคนในชุมชนพระพุทธบาท เจ้าพ่อกุมภกัณฑ์และเจ้าพ่อบริวารอีก 2 องค์ลงไปกราบสักการะที่ศาลด้วย โดยเมื่อเข้าไปในศาลพ่อปู่ดาดง ร่างทรงเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ได้ถอดหัวโขนที่สวมอยู่ออกก่อน จากนั้นจึงจุดธูปเทียนบูชา

ภาพประกอบ 209 ขบวนแห่เจ้าพ่อกุมภกัณฑ์
ที่ตลาดสดแก่นิคมสงเคราะห์

ภาพประกอบ 210 ขบวนแห่เจ้าพ่อกุมภกัณฑ์
ที่ตลาดสดแก่นิคมสงเคราะห์

ในขบวนแห่เจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ของทุกปี ชุมชนจะได้รับความอนุเคราะห์จากเทศบาลเมืองพระพุทธรูปนารทติดไฟสถัญญานมานำขบวนแห่ร่วมด้วยทุกปี ผู้วิจัยยังพบว่าในปีที่ผ่านมาเทศบาลร่วมกับโรงเรียนในชุมชนจะมาเข้าร่วมขบวนแห่ด้วย แต่ใน พ.ศ. 2563 การจัดงานยังอยู่ในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ทำให้เทศบาลและโรงเรียนของดส่งคนมาเข้าร่วมขบวนแห่ ขณะที่ชาวบ้านในชุมชนเห็นตรงกันว่าอย่างไรก็ตามจะต้องจัดแห่เจ้าพ่อประจำปี เพราะเชื่อถือนั่นว่าหากปีใดไม่แห่เจ้าพ่อจะเกิดไฟไหม้ที่ตลาด อีกทั้งชาวบ้านในชุมชนก็จะเกิดความรู้สึกไม่สบายใจด้วย

ช่วงที่ตั้งชบวนแห่ที่ตลาด มีชาวบ้านจำนวนมากมาสักการะเจ้าพ่อ ร่างทรงเจ้าพ่อก็จะเจิมหน้าผากให้ พร้อมกับบริการมคาถา เมื่อเริ่มเคลื่อนชบวนแห่ ฝนหยุดตกแล้ว ทำให้รถคนตรีสดสามารถสร้างความสนุกสนานครื้นเครงให้กับชบวนแห่ได้อย่างเต็มที่

ภาพประกอบ 211 ร่างทรงเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์เจิมหน้าผากให้แก่ชาวบ้าน

ชาวบ้านบางคนที่มาร่วมชบวนแห่เล่าว่า “จะต้องออกมาร้องรำและเต้นให้สนุกสนาน เพื่อถวายให้เจ้าพ่อ ทำแล้วได้บุญ” ผู้วิจัยพบว่าชาวบ้านหลายคนปิดร้านค้าและมาเข้าร่วมชบวนแห่ตั้งแต่ช่วงบ่ายจนถึงค่ำด้วยความสมัครใจ

ในชบวนแห่ยังมีตัวแทนชาวบ้านถือขันเดินรับบริจาคเงินทำบุญด้วย ซึ่งเมื่อชบวนแห่ผ่านเข้าไปในตลาด คนในตลาดก็มาร่วมทำบุญและร้องรำทำเพลงอย่างสนุกสนาน

ภาพประกอบ 212 ชาวบ้านร่วมทำบุญในงานบวงสรวงเจ้าพ่อกุ่มภักดิ์

เมื่อขบวนแห่มาถึงบริเวณซุ้มประตูทางเข้าวัดพระพุทธบาทก็หยุดขบวน โดยชาวบ้านแจ้งว่า ร่างทรงเจ้าพ่อกุ่มภักดิ์สื่อสารว่า ให้เคลื่อนขบวนแห่อีกครั้งเวลา 17.00 น. ตามฤกษ์ เพื่อให้ไปถึงบริเวณศาล ในช่วงเวลา 18.00 น. ซึ่งเป็นเวลาอำคำพอดี

ภาพประกอบ 213 ขบวนแห่เจ้าพ่อกุ่มภักดิ์ผ่านบริเวณประตูทางเข้าวัดพระพุทธบาท

ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า ทุกปีมีคนของเทศบาลเมืองพระพุทธบาทและโรงเรียนในชุมชนมาร่วมขบวนแห่ ทำให้ขบวนมีความยาว จึงใช้เวลานาน กว่าที่ขบวนจะไปถึงบริเวณศาล ก็เป็นเวลาค่ำพอดี อีกทั้งต้องมีการปิดการจราจรเป็นช่วงๆ เนื่องจากขบวนแห่ผ่านถนนเส้นหลัก ทำให้ขบวนใช้เวลานาน ขณะที่ในปีนี้ เนื่องจากสถานการณ์โรคระบาด ทำให้คนมาร่วมขบวนแห่ น้อยกว่าปีที่ผ่านๆ มาและทำให้การจราจรไม่คับคั่ง

ในช่วงที่หยุดเคลื่อนขบวน ชาวบ้านต่างออกมารำเดินตามจังหวะดนตรีอย่าง สนุกสนาน ถือเป็นช่วงเวลาแห่งการปลดปล่อยผ่อนคลาย สิ่งที่ชาวบ้านพูดตรงกันคือ “เดินถวาย เจ้าพ่อเป็นประจำทุกปี หนึ่งปีมีครั้งหนึ่งจึงพลาดไม่ได้”

เมื่อได้กำหนดเวลาตามฤกษ์ คือ 17.00 น. ขบวนแห่ได้เคลื่อนมาทางศาลเจ้าพ่อ เขาตก เลี้ยวเข้าถนนผ่านตลาดพุทธบูชา ชาวบ้านที่อยู่ริมถนนจะนำน้ำดื่ม น้ำอัดลม ตลอดจน เครื่องดื่มแอลกอฮอล์มาวางแจกจ่ายแก่ผู้ร่วมขบวนแห่

เมื่อขบวนแห่เคลื่อนมาถึงบริเวณศาล ช่วงเวลาประมาณ 18.00 น. บริเวณศาล เจ้าพ่อกุ่มภักดิ์ตกแต่งประดับประดาด้วยไฟหลากสี และในบริเวณนั้นมีร้านรวงขายอาหารและ สินค้าจำนวนมาก เนื่องจากบริเวณห้วยมะลิ หรือคลองกุ่มภักดิ์เป็นจุดสำคัญที่ชาวตำบล พระพุทธบาทจะมาร่วมงานลอยกระทงประจำปี ทางเทศบาลเมืองพระพุทธบาทได้จัดทำแผงไม้กั้น บริเวณแนวรูปปั้นเจ้าพ่อกุ่มภักดิ์ที่ตั้งอยู่ริมห้วย เพื่อให้กระทงของชาวบ้านลอยไปติดอยู่บริเวณ นั้น สามารถนำขึ้นมาได้ง่าย ไม่ปล่อยให้ไหลไปตามสายน้ำ ซึ่งจะกลายเป็นขยะมูลฝอยในแม่น้ำ และก่อผลกระทบต่างๆ ตามมา

ภาพประกอบ 214 ชาวพระพุทธบาทนิยมมาลอยกระทงประจำปีที่ห้วยมะลิ

หลังจากขบวนแห่มาถึงบริเวณงาน ชาวบ้านบางส่วนได้แยกย้ายกันไป ลอยกระทง ชาวบ้านบางส่วนได้นำเรือหงส์กลับมาตั้งที่จุดเดิม ผู้วิจัยพบว่าชาวบ้านจำนวนมากให้ความสนใจมาชมขบวนที่ช่างทรงเจ้าพ่อศรีดอกไม้เขียนไว้บนเรือ แสดงถึงความเชื่อถือว่าเจ้าพ่อได้ประทานโชคลาภให้ในรอบปี จากนั้นช่างทรงเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ลงจากรถมาเจิมหน้าผาก พร้อมบริกรรมคาถา และประพรมน้ำมนต์ให้แก่ักคนตรีทุกคนที่เข้าร่วมขบวนแห่ ชาวบ้านเล่าว่าในปีก่อนๆ จะต้องอัญเชิญเรือหงส์ลงไปลอยในห้วยมะลิ หรือคลองกุมภกัณฑ์ด้วย แต่ในปีดังกล่าวไม่ได้นำลงไปลอย เนื่องจากต้องนำกลับมาใช้ในปีต่อไป อีกทั้งมีมาตรการการจัดเก็บกระทงของเทศบาลทำให้ชาวบ้านยกเลิกการนำเรือหงส์ลอยไปกับสายน้ำไปโดยปริยาย

ภาพประกอบ 215 ช่างทรงเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์เจิมหน้าผากให้แก่ักคนตรีที่เข้าร่วมขบวนแห่

เจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ออกจากช่างทรงในเวลาประมาณ 19.00 น. โดยช่างทรงกลับไปศาล จุดธูปแล้วมองไปที่ภาพถ่ายรูปปั้นเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ พร้อมกับถอดหัวโขนและผ้าโพกศีรษะออก โดยมีผู้ช่วยอยู่ข้างๆ เป็นอันเสร็จสิ้นงานบวงสรวงเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ประจำปี

จากการศึกษางานบวงสรวงเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ จังหวัดสระบุรี ในฐานะพิธีกรรม การนับถือตัวละครกุ่มภกรรณ ผู้วิจัยพบว่ามึสัญลักษณ์และความหมายที่ปรากฏดังที่ได้วิเคราะห์ ในตาราง 13

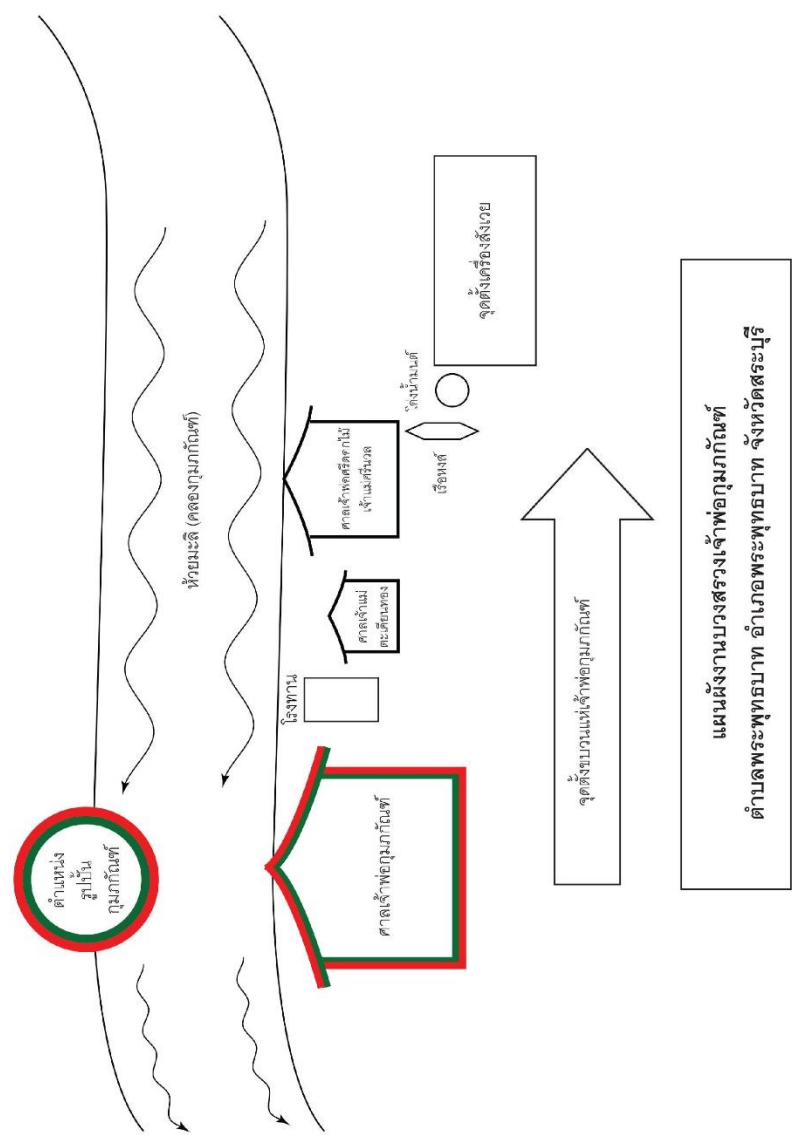
ตาราง 13 สัญลักษณ์และความหมายในงานบวงสรวงเจ้าพ่อกุ่มภักดิ์ จังหวัดสระบุรี

สัญลักษณ์และความหมายในพิธีกรรม	
วัตถุสัญลักษณ์	ความหมาย
รูปปั้นเจ้าพ่อกุ่มภักดิ์	เจ้าพ่อกุ่มภักดิ์
ภาพถ่ายเจ้าพ่อกุ่มภักดิ์	เจ้าพ่อกุ่มภักดิ์
ร่างทรงเจ้าพ่อกุ่มภักดิ์	เจ้าพ่อกุ่มภักดิ์
หัวไชโยยักษ์ยอด ไต้แก	ของถวายแก่นับเจ้าพ่อกุ่มภักดิ์
ทศกัณฐ์และพิเภก และหัวไชโยยักษ์ไล่น ไต้แก	เครื่องสวมนศิระของเจ้าพ่อกุ่มภักดิ์
กุ่มภกรรณและพระพิราพ	
เสื่อสีแดง ผ้าถุงสีเขียว ผ้าคาด และเข็มขัดของร่างทรงเจ้าพ่อ กุ่มภักดิ์	เครื่องแต่งกายของเจ้าพ่อกุ่มภักดิ์
หมากและพลู	อาหารของเจ้าพ่อกุ่มภักดิ์
ศาลเจ้าพ่อกุ่มภักดิ์	ที่ประทับของเจ้าพ่อกุ่มภักดิ์
สีแดงและสีเขียวของศาล	ที่ประทับของเจ้าพ่อกุ่มภักดิ์
เรือหงส์	เรือของเจ้าแม่ศรีนวล
น้ำมนต์ในโอ่ง	น้ำมนต์ของเจ้าพ่อกุ่มภักดิ์
ชุดของนักมวยค่ายมวย ลูกเจ้าพ่อกุ่มภักดิ์	ลูกศิษย์ของเจ้าพ่อกุ่มภักดิ์

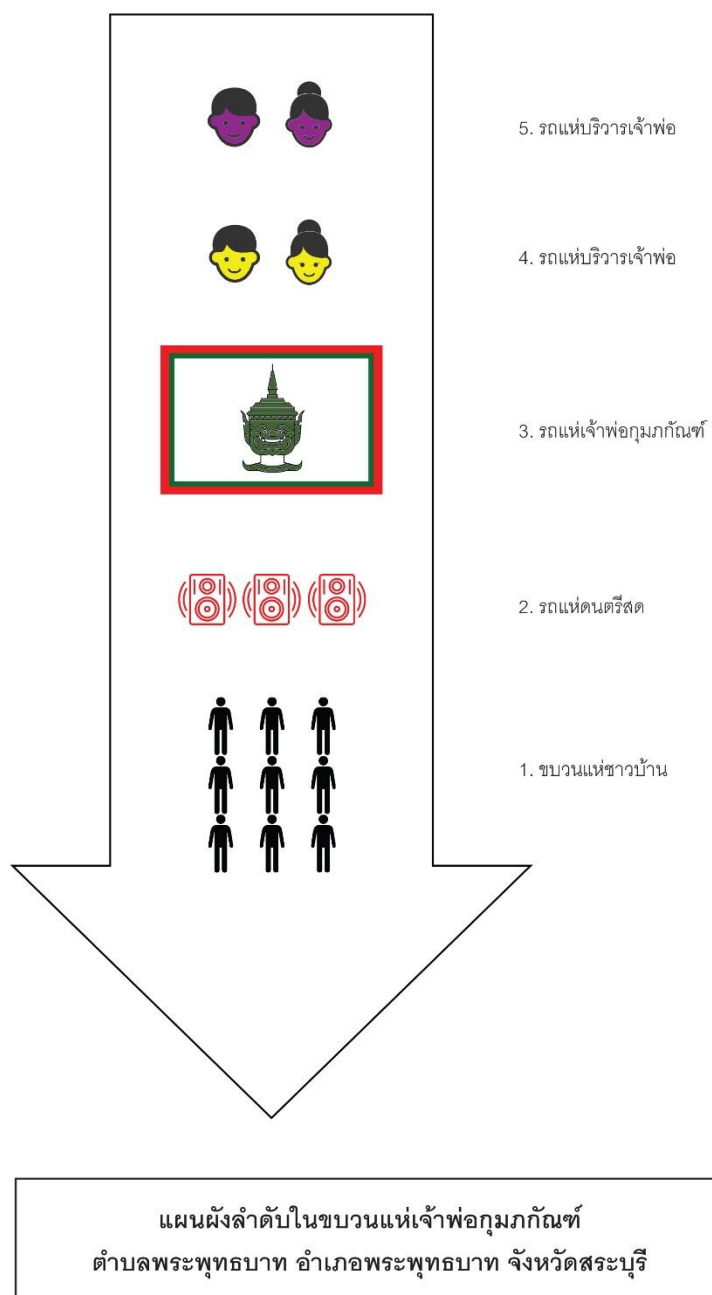
ตาราง 13 (ต่อ)

สัญลักษณ์และความหมายในพิธีกรรม	
พฤติกรรมสัญลักษณ์	ความหมาย
ร่างทรงเจ้าพ่อศรีดอกไม้ เขียนตัวเลขที่เรือหงส์	เจ้าพ่อศรีดอกไม้ให้โชคลาภแก่ชาวบ้าน
ร่างทรงเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ เจิมหน้าผาก บริกรรมคาถา คล้องพวงมาลัยและประพรม น้ำมนต์แก่นักมวย ค่ายมวยลูกเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์	เจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ให้พรและปิดเป่าความทุกข์แก่นักมวย ค่ายมวยลูกเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์
นักมวยค่ายมวยลูกเจ้าพ่อ กุมภกัณฑ์ไหว้ครูมวย และชกมวย 3 ยก	ลูกศิษย์ของเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ถวายการแสดงแด่เจ้าพ่อ กุมภกัณฑ์
ร่างทรงเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ สักการะพ่อปู่ดำดง	เจ้าพ่อกุมภกัณฑ์บอกกล่าวแก่พ่อปู่ดำดงในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ของชุมชนพระพุทธรูปบาท
ร่างทรงเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ เจิมฝากระโปรงรถของชาวบ้าน	เจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ให้พรเรื่องอาชีพการทำมาหากิน และความปลอดภัยในยานพาหนะแก่ชาวบ้าน
ร่างทรงเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ เจิมหน้าผาก บริกรรมคาถา และประพรมน้ำมนต์ให้แก่ ชาวบ้าน	เจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ให้พรและปิดเป่าความทุกข์ให้แก่ชาวบ้าน
ร่างทรงเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ เจิมหน้าผาก บริกรรมคาถา และประพรมน้ำมนต์ให้แก่ นักดนตรี	เจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ให้พรและปิดเป่าความทุกข์ให้แก่นักดนตรี
ชาวบ้านจุดธูปเทียน ถวาย พวงมาลัยและรำ 3 รอบ หน้าศาลเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์	ชาวบ้านแก้บนเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ประจำปี

งานบวงสรวงเจ้าพ่อกุ่มภักดิ์แสดงให้เห็นถึงรูปแบบของพิธีกรรมที่ผสมผสานระหว่างความเชื่อดั้งเดิมคือการนับถือผีอารักษ์ เห็นได้จากการบวงสรวงเจ้าพ่อ การเข้าทรงเจ้าพ่อ การแห่เจ้าพ่อ กับความเชื่อในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูจากการวางเครื่องประกอบพิธี การตั้งศาลเกย การปักราชวัติฉัตรธงบอกปริมาณพลของพิธีกรรม และอาจพิจารณากิริยาที่เจ้าพ่อเจิมแบ่งที่เครื่องสังเวยและหน้าผากของลูกศิษย์ว่ามีความคล้ายคลึงกับการปฏิบัติพิธีกรรมในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูด้วย

ภาพประกอบ 216 แผนผังงานบวงสรวงเจ้าพ่อกุ่มภักดิ์ จังหวัดสระบุรี

ภาพประกอบ 217 แผนผังลำดับในขบวนแห่เจ้าพ่อกุ่มกัณฑ์ จังหวัดสระบุรี

4.4 พิธีกรรมการนับถือตัวละครหนุมาน

พิธีกรรมการนับถือตัวละครหนุมานมี 3 พิธีกรรม ได้แก่ งานประจำปีปิดทองหลวงพ่อบุชเชาจารย์ จังหวัดสมุทรสงคราม งานประจำปีศาลเจ้าพ่อหนุมาน กรุงเทพมหานคร และงานบวงสรวงไหว้ครูสมเด็จพระองค์ท่านหนุมาน จังหวัดกาญจนบุรี มีรายละเอียดดังนี้

4.4.1 งานประจำปีปิดทองหลวงพ่อบุชเชาจารย์ จังหวัดสมุทรสงคราม

จัดขึ้นในวันที่ 26-30 พฤศจิกายน 2563 โดยพิธีแห่เจ็ดจัดในวันขึ้น 10 ค่ำ เดือนอ้ายของทุกปี และพิธีบวงสรวงจัดในวันขึ้น 11 ค่ำ เดือนอ้ายของทุกปี ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนามเมื่อ พ.ศ. 2563-2564 พบว่ามีองค์ประกอบของพิธีกรรมดังนี้

ตาราง 14 องค์ประกอบและรายละเอียดของงานประจำปีปิดทองหลวงพ่อบุชเชาจารย์ จังหวัดสมุทรสงคราม

องค์ประกอบของพิธีกรรม	รายละเอียดของพิธีกรรม
ผู้จัดพิธี	องค์การบริหารส่วนตำบลบึงสีฐาน คณะกรรมการศาลหลวงพ่อบุชเชาจารย์และวัดบึงสีฐาน
วัตถุประสงค์ของพิธี	บวงสรวงหลวงพ่อบุชเชาจารย์ พ่อบุชเชาจารย์ พ่อบุชเชาจารย์เงิน ตลอดจนสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นๆ ในตำบลบึงสีฐานประจำปี และขอให้ช่วยปกป้องคุ้มครองคนในชุมชนบึงสีฐาน
สถานที่ประกอบพิธี	พิธีแห่เจ็ด: ศาลหลวงพ่อบุชเชาจารย์-บางตะบูน-บ้านแหลม-เขาวัง-เขาย้อย-ปากท่อ-ตลาดแม่กลอง-ดอนหอยหลอด-ศาลหลวงพ่อบุชเชาจารย์ (ผ่าน 3 จังหวัด คือ สมุทรสงคราม เพชรบุรีและราชบุรี) พิธีบวงสรวง: ศาลหลวงพ่อบุชเชาจารย์

ตาราง 14 (ต่อ)

องค์ประกอบของพิธีกรรม	รายละเอียดของพิธีกรรม
วันและเวลาในการประกอบพิธี	วันพุธที่ 25 พฤศจิกายน พ.ศ. 2563 (วันขึ้น 10 ค่ำ เดือนอ้าย) พิธีแห่เจิวัด: 7.49 น. วันพฤหัสบดีที่ 26 พฤศจิกายน พ.ศ. 2563 (วันขึ้น 11 ค่ำ เดือนอ้าย) พิธีบวงสรวง: 8.09 น.
ผู้ประกอบพิธี	พิธีบวงสรวง: นายฉลอง นริญวงศ์ หมอพรหมณ์ ชาวตำบลยี่สาร
ผู้เข้าร่วมพิธี	ชาวบ้านตำบลยี่สาร
เครื่องประกอบพิธี	เครื่องสังเวยประกอบด้วยบายศรีห้าชั้น หัวหมู ไก่ ปู ปลา กุ่ม ไข่ต้ม ผลไม้ต่างๆ เช่น ส้ม องุ่น แอปเปิ้ล กล้วย มะพร้าว แก้วมังกร ขนมไทยต่างๆ เช่น ขนมทองหยิบ ขนมฝอยทอง ขนมเปียะ ประทัด
ดนตรีประกอบพิธี	แตรวงประกอบพิธีแห่เจิวัดและฆ้องใช้ตีประกอบ พิธีบวงสรวง
ขั้นตอนของพิธี	แบ่งเป็น 3 พิธีย่อย ได้แก่ พิธีแห่เจิวัด พิธีบวงสรวง และพิธีสวดเจริญพระพุทธมนต์
คาถาหรือบทสวดในพิธี	โองการเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาร่วมในพิธีและรับเครื่อง บวงสรวงและบทสวดเจริญพระพุทธมนต์

งานประจำปีปิดทองหลวงพ่อบุเชยี่สาร ตำบลยี่สาร อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม แบ่งเป็น 3 พิธีย่อย มีรายละเอียดดังนี้

1. **พิธีแห่เจิวัด** ก่อนวันแห่เจิวัด ชาวบ้านได้อัญเชิญเจิวัดพ่อบุเชยี่สารซึ่งอยู่ที่ศาลในมาทางเรือ แล้วนำขึ้นประดิษฐานภายในศาลหลวงพ่อบุเชยี่สาร ขณะเดียวกันก็อัญเชิญเจิวัดพ่อบุเชยี่สารที่ศาลด้านหน้าโรงเรียนบ้านยี่สาร “ประมุขเวชกิจ” มาประดิษฐานภายในศาลหลวงพ่อบุเชยี่สารเช่นเดียวกัน

เวลาประมาณ 7.00 น. ชาวบ้านเดินทางมารวมตัวกันบริเวณด้านหน้าศาล หลวงพ่อปู่เขายี่สาร โดยมีรถขบวนต่างๆ มาจอดรอเต็มบริเวณด้านหน้าศาล รถแต่ละคันจะได้รับการตกแต่งประดับประดาด้วยผ้าหลากสี ชาวบ้านเริ่มอัญเชิญเจ็ดแต่ละองค์ขึ้นประดิษฐานที่กระบะหลังรถ ตั้งเจ็ดในแท่นไม้ที่เจาะช่องสำหรับวางได้พอดีและพียงกับไม้ด้านหลัง มีสัปทนกางกั้นเหนือเจ็ด โดยเรียงลำดับจากเจ็ดพ่อปู่ศรีราชา เจ็ดพ่อปู่หนูมาน เจ็ดพ่อปู่เจ้าเงิน และเจ็ดพ่อปู่ ชาวบ้านเล่าว่าเจ็ดพ่อปู่เป็นชื่อเรียกสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหมดที่อยู่ในชุมชนยี่สาร ต้องอัญเชิญท่านร่วมในขบวนแห่ด้วย

จากนั้นจึงอัญเชิญรูปหล่ออดีตเจ้าอาวาส ซึ่งเป็นบูรพาจารย์ของวัดเขายี่สาร ที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือขึ้นประดิษฐานที่กระบะหลังรถ โดยเรียงลำดับจากหลวงพ่อร้าย หลวงพ่อกลอย หลวงพ่อผิน และพระอาจารย์น้อม ในขบวนรถอัญเชิญเจ็ดและรูปหล่ออดีตเจ้าอาวาสจะมีตัวแทนของชุมชนนั่งประจำไปที่ด้านหลังคันละ 1 คน

นอกจากนั้นยังมีการเตรียมรถโดยสารสองแถวที่วิ่งระหว่างสมุทรสงคราม-ดอนหอยหลอดสำหรับชาวบ้านร่วมไปในขบวนแห่

ภาพประกอบ 218 เจ็ดพ่อปู่หนูมานที่อัญเชิญจากศาลในมาประดิษฐาน
ที่ศาลหลวงพ่อบุเขายี่สาร

ภาพประกอบ 219 เจ็ดพ่อปู่หนุมานบนรถแห่

ที่ด้านหน้าสุดของขบวนเป็นรถติดป้ายประชาสัมพันธ์งาน มีพิธีกรคอยประชาสัมพันธ์แจ้งกำหนดการของงานอยู่ในรถ ตามด้วยรถพระสงฆ์จากวัดเขายี่สารที่คอยประพรมน้ำมนต์แก่ชาวบ้านสองข้างทาง

ภาพประกอบ 220 รถนำขบวนแห่งประเทศไทยการจัดงานประจำปีปิดทองหลวงพ่อปู่เขายี่สาร

ภาพประกอบ 221 พระสงฆ์ทำน้ำมนต์สำหรับประพรมให้แก่ชาวบ้าน

ก่อนเคลื่อนขบวนแห่ ชาวบ้านร่วมร้องรำทำเพลงไปกับวงดนตรีเวียนรอบศาล หลวงพ่อปู่เขายี่สาร 3 รอบ เสมือนเป็นการบอกกล่าวขออัญเชิญหลวงพ่อบุญและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนยี่สารออกแห่แห่นรอบชุมชน

ภาพประกอบ 222 ชาวบ้านยี่สารเวียนรอบศาล 3 รอบ
ก่อนเคลื่อนขบวนแห่

ภาพประกอบ 223 ชาวบ้านยี่สารเวียนรอบศาล 3 รอบ
ก่อนเคลื่อนขบวนแห่

เมื่อได้ฤกษ์เวลา 7.49 น. ชาวบ้านจุดประทัดเป็นสัญญาณปล่อยขบวนรถแห่
รถแห่ได้เริ่มเคลื่อนออกทางด้านหน้าของวัดมุ่งไปทางบางตะบูน ซึ่งเป็นพื้นที่ติดต่อกับบ้านยี่สาร
แต่อยู่ในเขตจังหวัดเพชรบุรี ผู้วิจัยสังเกตเห็นว่า ขบวนรถจะหยุดจอดในบริเวณที่มีชาวบ้านมารอ
สักการะ บางบ้านจะตั้งโต๊ะวางของบูชาพ่อบุญหน้าบ้าน เมื่อถวายของและทำบุญเสร็จแล้วมักจุด
ประทัดเป็นการต้อนรับพ่อบุญและรับสิริมงคลเข้าบ้านด้วย

ภาพประกอบ 224 ชาวบ้านพนมมือไหว้เมื่อรถแห่เจ็ดพ่อบุญเคลื่อนผ่านหน้าบ้าน

ภาพประกอบ 225 รถโดยสารสองแถวสำหรับชาวบ้านที่ร่วมไปในขบวน

พระสงฆ์จะคอยประพรมน้ำมนต์แก่ชาวบ้านสองข้างทางที่มารอสักการะและนำเหรียญที่ระลึกหลวงพ่อบุ๊ จัดทำเมื่อ พ.ศ. 2516 แจกจ่ายแก่ผู้นับถือศรัทธาและร่วมทำบุญ

เมื่อขบวนแห่เคลื่อนผ่านบางตะบูน ไปทางบ้านแหลม ผ่านหน้าเขาวัง เขาย้อย ในพื้นที่จังหวัดเพชรบุรี เมื่อถึงเวลาประมาณ 11.00 น. ขบวนรถแห่ได้หยุดรถที่ปั้มน้ำมันข้างทาง เพื่อถวายภัตตาหารเพลแด่พระสงฆ์ รวมถึงให้ชาวบ้านและนักดนตรีที่ร่วมในขบวนพักรับประทานอาหารและน้ำ จากนั้นขบวนแห่เลี้ยวเข้าสู่ถนนปากท่อในพื้นที่จังหวัดราชบุรี และวกกลับมาที่ตลาดแม่กลอง โดยตรงเข้าไปในตลาด เพื่อให้พ่อค้าแม่ค้าได้มีโอกาสร่วมทำบุญและทราบข่าวการจัดงานประจำปี พ่อค้าแม่ค้าบางคนนำพวงมาลัยมาคล้องที่เจ็ดพ่อบุ๊เป็นการสักการะ บางคนร่วมทำบุญ หลังจากนั้นรถเคลื่อนขบวนต่อไปที่ดอนหอยหลอด ซึ่งเป็นจุดสุดท้ายของขบวนแห่ และกลับถึงศาลหลวงพ่อบุ๊เขายี่สารในเวลาประมาณ 15.00 น. ชาวบ้านร่วมกันอัญเชิญเจ็ดและรูปหล่ออดีตเจ้าอาวาสทุกองค์ขึ้นประดิษฐานบนศาลตามตำแหน่งเดิม ในช่วงเย็นของวันเดียวกันนั้น มีผู้นับถือศรัทธาพ่อบุ๊นำบายศรี 5 ชั้น 2 พาน มาถวาย โดยจะต้องเวียนรอบศาล 3 รอบก่อนถวาย ซึ่งถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติของการสักการะหลวงพ่อบุ๊เขายี่สาร

ภาพประกอบ 226 รถแห่เจว็ดพ่อปู่หนุมนานเคลื่อนผ่านชุมชนต่างๆ ในพื้นที่จังหวัดเพชรบุรี
ราชบุรีและสมุทรสงคราม

ภาพประกอบ 227 แม่ค้าในตลาดแม่กลองนำพวงมาลัยขึ้นมากล้องที่เจว็ดพ่อปู่

2. พิธีบวงสรวง จัดขึ้นในวันขึ้น 11 ค่ำ เดือนอ้ายของทุกปี ก่อนเริ่มพิธีชาวบ้านแต่ละคนจะทยอยนำเครื่องสังเวยมาตั้งที่โต๊ะซึ่งต่อกันให้มีพื้นที่กว้างบริเวณด้านหน้าศาลหลวงพ่อปู่เขายี่สาร

ผู้วิจัยสังเกตว่า ก่อนเริ่มพิธีบวงสรวง ชาวบ้านบางคนขึ้นไปกราบสักการะ หลวงพ่อปู่ศรีราชาก่อน ด้วยรูปเทียน ชาวบ้านบางคนนำไข่ต้มและประทัดมาถวายเพื่อเป็นการแก้บนพ่อปู่ด้วย

ภาพประกอบ 228 ไข่ต้มและประทัดที่ชาวบ้านนิยมนำมาแก้บนหลวงพ่อปู่ศรีราชากในงานประจำปี

เครื่องสังเวทพ่อปู่ศรีราชา พ่อปู่หนูมาน พ่อปู่เจ้าจัน และสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นๆ ในชุมชนยี่สารประกอบด้วยเหล้า น้ำชา น้ำเปล่า น้ำแดง น้ำเขียว น้ำส้ม หมาก พลุ บุหรี่ บายศรี ปากชาม นมชั้นหวาน พวงมาลัย หัวหมู เบ็ด ไก่ กุ้ง หอย ปู ปลา ไข่ไก่ ขนมต้มแดง ขนมต้มขาว ขนมจันอับ ขนมเปียะ ซาลาเปา ขนมถ้วยฟู ขนมทองหยิบ ขนมทองหยอด ขนมฝอยทอง ขนมมะตูมเชื่อม ขนมดอกจอก ขนมดอกจำเริญ ผลไม้ต่างๆ มีมะพร้าว กัวย อ้อย ส้ม ส้มโอ แตงโม สับปะรด แอปเปิ้ล สาลี่ องุ่น แก้วมังกร เครื่องสังเวททั้งหมดนำไปใส่จานหรือถาด มีรูป 1 ดอกปักอยู่ทุกจุด

เครื่องสังเวททั้งหมดตั้งอยู่บริเวณกลางแจ้ง ด้านหน้าศาล มีบายศรี 5 ชั้น ชุดใหญ่ 2 พาน ตั้งด้านซ้ายและขวา และบายศรีชุดเล็ก 7 พาน วางทั้ง 4 มุม 4 พาน และด้านหน้าของโต๊ะ 3 พาน

ภาพประกอบ 229 เครื่องสังเวยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในชุมชนยี่สารที่ด้านหน้าศาลหลวงพ่อปู่เขายี่สาร

บนศาลมีการตั้งราชวัติ ฉัตรและธงสีขาวยี่มูมทั้ง 4 ของศาล มีการผูกต้นกล้วยเข้ากับฉัตรและธงด้วย มีการตั้งศาลเกยที่ยี่มูมด้านขวาของตัวศาล ศาลเกยนี้เป็นสิ่งปลูกสร้างชั่วคราวสำหรับเทพดาอารักษ์เสด็จผ่านลงมาสู่บริเวณพิธี ศาลเกยในพิธีนี้ยกพื้นสูงชันเดียว วางหมอนอิง 2 ใบ แบบตะแคงออก และบายศรี 2 พาน ทางด้านซ้ายและขวา ด้านหลังผูกด้วยผ้าขาว เหนือศาลเกยมีสีปทนางกัน

ภาพประกอบ 230 ศาลเกยอยู่บริเวณด้านขวาของศาลหลวงพ่อปู่เขายี่สาร

ผู้ประกอบพิธีบวงสรวงคือ นายฉลอง หิรัญวงศ์ หมอพราหมณ์ชาวตำบลยี่สาร ซึ่งเป็นผู้อาวุโสของชุมชน ปฏิบัติหน้าที่นี้สืบทอดมาหลายสิบปีแล้ว นายปริญญา ดรุณศรี กำนันตำบลยี่สารเป็นผู้จัดรูปเทียนบูชาถวายเครื่องสังเวย เริ่มพิธีในเวลา 8.09 น. โดยมีการลั่นฆ้อง 3 ครั้ง เป็นสัญญาณเริ่มพิธี จากนั้นผู้ประกอบพิธีเป็นตัวแทนชุมชนอ่านโองการเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาสู่บริเวณพิธีและขอให้มารับเครื่องสังเวย มีผู้ถือสัปทนบังแดดให้ผู้ประกอบพิธีด้วย

ภาพประกอบ 231 กำนันตำบลยี่สารเป็นผู้นำประกอบพิธีจุดธูปเทียนถวายเครื่องสังเวย

ภาพประกอบ 232 หมอพราหมณ์อ่านโองการบวงสรวงพ่อปู่ศรีราชา
พ่อปู่หนูมาน พ่อปู่เจ้าเงินและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในชุมชนยี่สาร

ภาพประกอบ 233 หมอพรหมณ์อ่านโองการบวงสรวงพ่อปู่ศรีราชา
พ่อปู่หนุมาน พ่อปู่เจ้าจันและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในชุมชนยี่สาร

ระหว่างที่หมอพรหมณ์ผู้ประกอบพิธีอ่านโองการนั้น ผู้ร่วมพิธีจะพนมมือและอยู่ในอาการสงบ มีการลั่นฆ้องเมื่อจบเนื้อความในแต่ละช่วง เมื่อเสร็จสิ้นเนื้อความในโองการ หมอพรหมณ์แจ้งให้ชาวบ้านนำธูปออกจากเครื่องสังเวดและประพรมน้ำมนต์ไปที่เครื่องสังเวด ขณะนั้นมีชาวบ้านมาขอให้หมอพรหมณ์ประพรมน้ำมนต์ให้แก่ตนด้วย

ภาพประกอบ 234 หมอพรหมณ์นำน้ำมนต์ประพรมเครื่องสังเวดในพิธีก่อนลาเครื่องสังเวด

ภาพประกอบ 235 หมอพรหมณ์นำน้ำมนต์ประพรมแก่ผู้เข้าร่วมพิธี

3. **พิธีสวดเจริญพระพุทธมนต์** เป็นพิธีสงฆ์ทางพุทธศาสนา ดำเนินการโดยเจ้าอาวาสและพระสงฆ์วัดเขายี่สาร ต่อจากพิธีบวงสรวง ซึ่งถือว่าเป็นพิธีทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ในพิธีสวดเจริญพระพุทธมนต์นี้ พระมหานิรุต ญาณวฑฺฒโฒ เจ้าอาวาสวัดเขายี่สารเป็นประธานฝ่ายสงฆ์ และ ดร.ยงยุทธ สุวรรณบุตร สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดสมุทรปราการ ซึ่งเป็นลูกหลานชาวบ้านยี่สาร เป็นประธานฝ่ายฆราวาส โฆษกของงานประกาศให้ทราบว่า ดร.ยงยุทธเป็นนักการเมืองที่ช่วยพัฒนาชุมชนยี่สารในหลายๆ ด้าน โดยสนับสนุนงบประมาณและร่วมทำบุญเป็นเงินจำนวนมาก แม้จะไปปฏิบัติหน้าที่ที่จังหวัดสมุทรปราการ แต่ก็ไม่เคยลืมบ้านเกิด โดยจะกลับมาร่วมงานประจำปีแทบทุกปี

ภาพประกอบ 236 ประธานในพิธีจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย

ภาพประกอบ 237 พระสงฆ์วัดเขายี่สารสวดเจริญพระพุทธมนต์

นายปริญญา ดรุณศรี กำนันตำบลยี่สารเป็นผู้กล่าวรายงานความเป็นมาและวัตถุประสงค์ของการจัดงานประจำปีปิดทองหลวงพ่อบุเขายี่สารต่อประธานในพิธี จากนั้นประธานในพิธีจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัยที่โต๊ะหมู่บูชา อาราธนาศีล พระสงฆ์จำนวน 8 รูปสวดเจริญพระพุทธมนต์ ให้ศีลให้พร

ภาพประกอบ 238 ประธานในพิธีกราบสักการะและปิดทองหลวงพ่อบุศรีราชา

จากนั้นเป็นพิธีเปิดงานประจำปีปิดทองหลวงพ่อบุเขายี่สาร โดย ดร.ยงยุทธ เป็นผู้ตบรับเงิน บริเวณด้านหน้าองค์พระพุทธรูปหลวงพ่อบุศรีราชา จากนั้นกราบสักการะที่พระพุทธรูปกราบสักการะและปิดทองเจวีดหลวงพ่อบุศรีราชา ปิดทองที่กรอบรูปรูปนิมิตของหลวงพ่อบุศรีราชา ซึ่งมีลักษณะหน้าตาเป็นคนจีนตามตำนาน กราบสักการะและปิดทองเจวีดพ่อบุหนุมาน

พ่อปู่เจ้าจัน และเจ็ดองค์อื่นๆ ภายในศาลตามลำดับ จากนั้นเป็นการแสดงมหรสพถวายหลวงพ่อบุ๊และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ด้วยการแสดงระบำศรีชัยสิงห์ของนักเรียนโรงเรียนบ้านยี่สาร “ประมุขเวชกิจ” และนักแสดงละครชาตรี รำถวายมือภายในศาล เป็นอันเสร็จพิธี ผู้วิจัยพบว่าคณะละครชาตรีซึ่งมีนักแสดงและนักดนตรีจะรออยู่บริเวณด้านข้างภายในศาล สำหรับชาวบ้านที่บนบานศาลกล่าวหลวงพ่อบุ๊ประจำปีด้วยละครจะได้ว่าจ้างให้แสดงเพื่อแก้บนด้วย

ภาพประกอบ 239 ประธานในพิธีปิดทองเจ็ดพ่อปู่หนูมาน

ภาพประกอบ 240 การแสดงระบำศรีชัยสิงห์ถวายหลวงพ่อบุ๊เขายี่สาร

ภาพประกอบ 241 นักแสดงละครชาตรีรำถวายมือหลวงพ่อบุเชยี่สาร

ผู้วิจัยยังพบว่า ชาวบ้านบางคนได้นำอาหารคาวหวานขึ้นมาถวายบนศาลต่างหาก โดยมีโต๊ะตั้งถวายภายในศาล บริเวณดังกล่าวยังเป็นจุดตั้งโถงน้ำมนต์ของหลวงพ่อบุศรีราชา ช่างกันมีน้ำมนต์ที่บรรจุใส่ขวดเรียบร้อยแล้ว สำหรับชาวบ้านผู้นับถือศรัทธานำกลับบ้านได้ทันที

ภาพประกอบ 242 น้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์หลวงพ่อบุศรีราชา

ภาพประกอบ 243 ชาวบ้านกราบสักการะหลวงพ่อบุเขายี่สารในงานประจำปี

จากการศึกษางานประจำปีปิดทองหลวงพ่อบุเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม ในฐานะพิธีกรรมการนับถือตัวละครหุ่นขี้ผึ้ง ผู้วิจัยพบว่ามียุทธศาสตร์และความหมายที่ปรากฏ ดังที่ได้วิเคราะห์ในตาราง 15

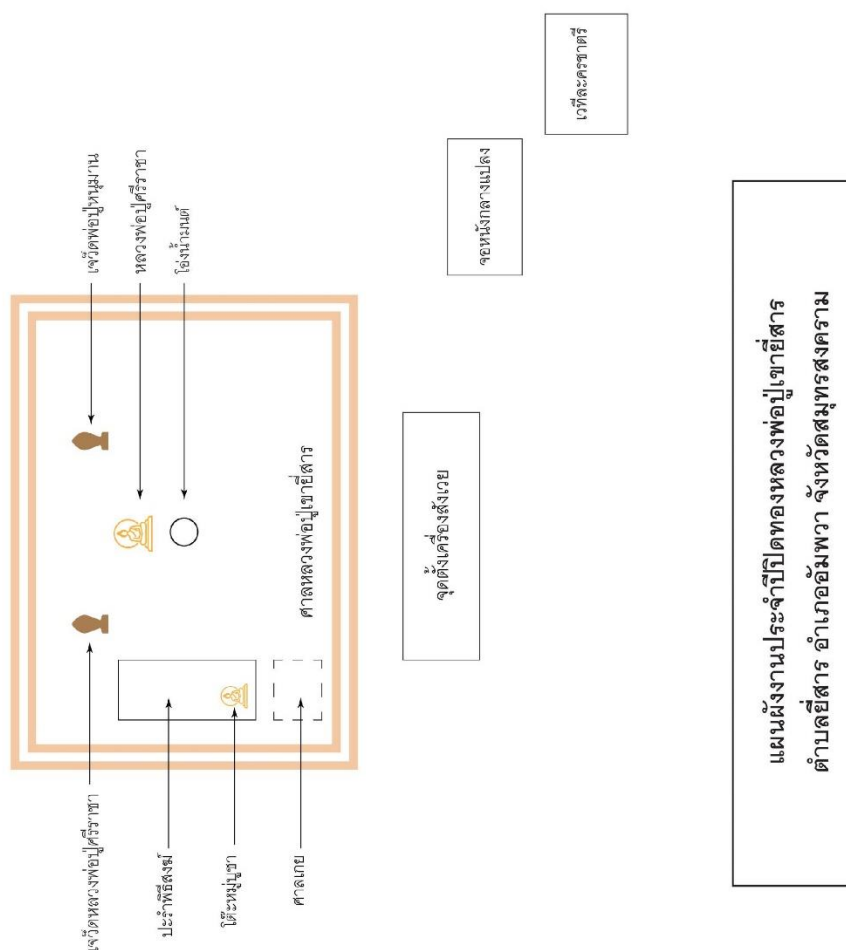
ตาราง 15 ยุทธศาสตร์และความหมายในงานประจำปีปิดทองหลวงพ่อบุเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม

ยุทธศาสตร์และความหมายในพิธีกรรม	
วัตถุประสงค์	ความหมาย
หลวงพ่อบุเขายี่สาร	หลวงพ่อบุศรีราชาและหลวงพ่อบุหนุมาน
เจี๊วดพ่อบุศรีราชา	พ่อบุศรีราชา
เจี๊วดพ่อบุหนุมาน	พ่อบุหนุมาน
เจี๊วดพ่อบุเจ้าจิ้น	พ่อบุเจ้าจิ้น
เจี๊วดพ่อบุ	สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่พึ่งพิงในชุมชนยี่สาร
ศาลหลวงพ่อบุเขายี่สาร	ที่ประทับของหลวงพ่อบุศรีราชาและหลวงพ่อบุหนุมาน

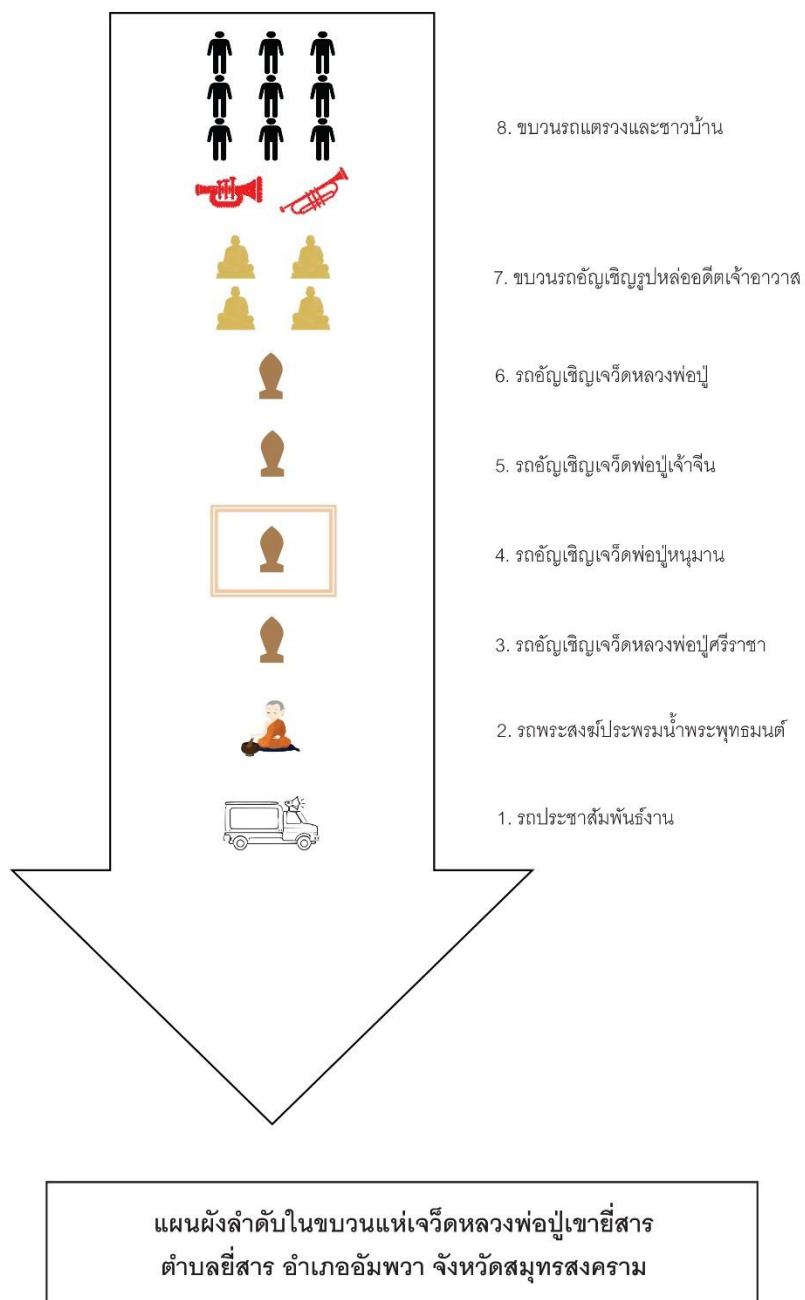
ตาราง 15 (ต่อ)

สัญลักษณ์และความหมายในพิธีกรรม	
วัตถุประสงค์สัญลักษณ์	ความหมาย
ศาลหลวงพ่อหนุมาน	ที่ประทับของพ่อปู่หนุมาน
เหรียญหลวงพ่อปู่วัดเขายี่สาร ด้านหน้าเขียนข้อความ หลวงพ่อปู่ ด้านหลังเขียน ข้อความ พ่อหนุมาน	หลวงพ่อปู่ศรีราชาและหลวงพ่อปู่หนุมาน
น้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์	น้ำมนต์ของหลวงพ่อปู่ศรีราชา
หลวงพ่อปู่ศรีราชา	
ไข่ต้มและประทัด	อาหารของหลวงพ่อปู่ศรีราชา
พฤติกรรมสัญลักษณ์	ความหมาย
การอัญเชิญเจ็ดพ่อปู่หนุมาน จากศาลหลวงพ่อหนุมานมาที่ ศาลหลวงพ่อปู่เขายี่สาร	การอัญเชิญพ่อปู่หนุมานมาร่วมงานประจำปี
การแห่เจ็ดพ่อปู่ศรีราชา เจ็ดพ่อปู่หนุมาน เจ็ดพ่อปู่เจ้า จิ้น เจ็ดพ่อปู่ และรูปหล่ออดีต เจ้าอาวาสวัดเขายี่สาร	การแห่พ่อปู่ศรีราชา พ่อปู่หนุมาน พ่อปู่เจ้าจิ้น สิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นๆ ในชุมชนเขายี่สาร ตลอดจนอดีตเจ้าอาวาสวัด เขายี่สารรอบพื้นที่ เพื่อเน้นย้ำบทบาทความเป็นเจ้าของพื้นที่ และปกป้องคุ้มครองคนในพื้นที่
การนำพวงมาลัยมาคล้องที่เจ็ด พ่อปู่ในชบวนแห่	การสักการะบูชาพ่อปู่
การกล่าวคาบวงสรวงพ่อปู่และ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในชุมชนเขายี่สาร	การอัญเชิญพ่อปู่และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในชุมชนเขายี่สารมาร่วม ในพิธีเพื่อรับเครื่องบวงสรวง
การปิดทองเจ็ดพ่อปู่ศรีราชา เจ็ดพ่อปู่หนุมาน เจ็ดพ่อปู่เจ้า จิ้น เจ็ดวัดต่างๆ ภายในศาลและ รูปหล่ออดีตเจ้าอาวาส วัดเขายี่สาร	การสักการะพ่อปู่ศรีราชา พ่อปู่หนุมาน พ่อปู่เจ้าจิ้น สิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นๆ ในชุมชนเขายี่สาร ตลอดจนอดีตเจ้าอาวาสวัด เขายี่สาร

งานประจำปีปิดทองหลวงพ่อบุเขายี่สารแสดงให้เห็นถึงรูปแบบของพิธีกรรมที่ผสมผสานระหว่างความเชื่อดั้งเดิมคือการนับถือผีอารักษ์ เห็นได้จากการแห่เจว็ด การปิดทองเจว็ด การบวงสรวงพ่อบุ กับความเชื่อในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูจากการอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์คือเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูมารับเครื่องสังเวย การตั้งศาลเกย การปักธูปธูปขี้ผึ้งบอกริมณฑลของพิธีกรรม และอาจพิจารณาพิธีกรรมที่ผู้ประกอบพิธีประพรมน้ำมนต์ที่เครื่องสังเวยและที่ศีรษะชาวบ้านว่ามีความคล้ายคลึงกับการปฏิบัติพิธีกรรมในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูด้วย

ภาพประกอบ 244 แผนผังงานประจำปีปิดทองหลวงพ่อบุเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม

ภาพประกอบ 245 แผนผังลำดับในขบวนแห่เจี็ดหลวงพ่อบุเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม

4.4.2 งานประจำปีศาลเจ้าพ่อหนุมาณ กรุงเทพมหานคร

จัดขึ้นในช่วงวันศุกร์-วันอาทิตย์เดือนธันวาคมของทุกปี ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนามเมื่อ พ.ศ. 2563-2564 พบว่ามีองค์ประกอบของพิธีกรรมดังนี้

ตาราง 16 องค์ประกอบและรายละเอียดของงานประจำปีศาลเจ้าพ่อหนุมาณ กรุงเทพมหานคร

องค์ประกอบของพิธีกรรม	รายละเอียดของพิธีกรรม
ผู้จัดพิธี	นางมณีรัตน์ ศรีโปฏก เจ้าของคู่ช่างเรื่องซึ่งตั้งอยู่ใกล้กับศาลเจ้าพ่อหนุมาณและชาวบ้านในละแวกศาลเจ้าพ่อหนุมาณ
วัตถุประสงค์ของพิธี	บวงสรวงเจ้าพ่อหนุมาณและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในศาล
สถานที่ประกอบพิธี	ศาลเจ้าพ่อหนุมาณ
วันและเวลาในการประกอบพิธี	วันเสาร์ที่ 19 ธันวาคม พ.ศ. 2563 พิธีบวงสรวง: 9.00 น. เนื่องจากช่วงเวลาในการจัดพิธีอยู่ภายใต้มาตรการสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) จึงลดจาก 3 วัน เหลือเพียง 1 วัน
ผู้ประกอบพิธี	นางมณีรัตน์ ศรีโปฏก เจ้าของคู่ช่างเรื่อง สืบทอดการจัดพิธีมาเป็นรุ่นที่ 3
ผู้เข้าร่วมพิธี	คนไทยเชื้อสายจีนที่เคยอยู่อาศัยในชุมชนซอยวุฒากาศ 40 และคนในละแวกศาลเจ้าพ่อหนุมาณ
เครื่องประกอบพิธี	เครื่องสังเวยประกอบด้วยบายศรี 1 คู่ พวงมาลัย อาหาร ชุดซาแซ มีเบ็ด ไก่ ปลา ผลไม้ต่างๆ เช่น ก้อย ส้ม องุ่น แอปเปิ้ล สาลี่ ลองกอง ขนมะปี้ยะ น้ำชา น้ำแดง น้ำเปล่า พวงมาลัย ฐูป เทียน เต็งลั้ง (โคมแขวนแบบจีน)
ดนตรีประกอบพิธี	ดนตรีบรรเลงเพลงสำเนียงจีนจากเครื่องขยายเสียง
ขั้นตอนของพิธี	พิธีบวงสรวง
คาถาหรือบทสวดในพิธี	-

งานประจำปีศาลเจ้าพ่อหนุมาน กรุงเทพมหานคร เรียกอีกชื่อว่า “งานประจำปี (เตี้ยซิ่ง หรือเสี้ยซิ่ง) เจ้าพ่อหนุมาน” ซึ่งหมายถึงงานเลี้ยงขอบคุณเทพเจ้าประจำปีของคนไทยเชื้อสายจีน เป็นพิธีบวงสรวงถวายเครื่องสังเวยแด่เจ้าพ่อประจำปี

ผู้จัดพิธี คือ นางมณีรัตน์ ศรีโปฏก และครอบครัว ซึ่งมีบ้านอยู่ใกล้กับบริเวณที่ตั้งศาล โดยทำอาชีพเป็นเจ้าของคู่อ้อมรถชื่อว่า “คู่อ่างเรือ” จัดสี่บทยอดมาเป็นรุ่นที่ 3 แล้ว เนื่องจากเจ้าพ่อหนุมานเป็นศูนย์รวมและที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนละแวกนี้และเคยทำสี่บทยอดกันมาเป็นประจำทุกปี นางมณีรัตน์ ศรีโปฏก (สัมภาษณ์, 19 ธันวาคม 2563) เล่าว่า “แม้ปัจจุบันคนในชุมชนจะย้ายออกไปอยู่ที่อื่น เช่นแถวพุทธมณฑล หรือต่างจังหวัด ก็นิยมกลับมาไหว้ที่นี่ เสมือนการรวมคนรู้จักคุ้นเคยประจำปี”

ก่อนเริ่มงานจะมีการทำความสะอาด ประดับตกแต่งศาลและบริเวณชอยด้วยกระดาษสีแดง ภายในศาลยังแขวนเต็งตั้ง (โคมแขวนแบบจีน) และใช้ร่มผ้าใบสีแดงกางบริเวณด้านหน้าของศาลด้วย

มีข้อความเขียนตัวอักษรจีนที่ป้ายแขวนด้านหน้าศาลอ่านได้ว่า “เจี้ยไซ้จั้งป้อ” แปลว่า เงินทองไหลมาเทมา และข้อความเขียนตัวอักษรจีนที่ป้ายหน้าโต๊ะวางเครื่องสังเวยอ่านได้ว่า “กึ่งฮี้ฮวกไซ้” แปลว่า ยินดีมีโชคลาภ เป็นเสมือนคำอวยพรแก่ผู้ร่วมงาน โคมไฟด้านขวาของศาลเขียนตัวอักษรจีน อ่านได้ว่า “หะเจ็งเผ่งอ้ง” แปลว่า ทุกคนในชุมชนสงบสุขปลอดภัย โคมไฟด้านซ้ายของศาลเขียนตัวอักษรจีนอ่านได้ว่า “ไตเสี้ยฮุกโจ้ว” แปลว่า เทพเจ้าแห่งเจี้ย ซึ่งมีนัยสื่อถึงความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าพ่อหนุมานกับเจ้าพ่อไตเสี้ยฮุกโจ้วที่คนไทยเชื้อสายจีนเคารพนับถือและรู้จักกันเป็นอย่างดีด้วย

ภาพประกอบ 246 ตัวอักษรจีนบนป้ายที่แขวนหน้าศาลและหน้าโต๊ะวางเครื่องสังเวย เป็นข้อความอวยพรแก่ผู้ร่วมงาน

ภาพประกอบ 247 เติงลั้ง หรือโคมแขวนแบบจีนประดับที่ศาล

พิธีบวงสรวงถวายเครื่องสังเวยจัดขึ้นบริเวณศาลเจ้าพ่อหนุมาถน ในเวลา 9.00 น. มีการตีฝ่าง หรือฮ่องจีนเป็นสัญญาณเริ่มพิธี จากนั้นผู้แทนชาวบ้านจุดเทียนมังกร หรือเทียนชัย ตามด้วยการจุดประทัดเปิดงาน ชาวบ้านเชื่อว่าเจ้าพ่อจะให้โชคลาภแก่คนในชุมชนผ่านเลขที่ทางประทัด

ภาพประกอบ 248 การจุดเทียนมังกรและประทัดเป็นสัญญาณเริ่มพิธี

จากนั้นนางมณีรัตน์ ศรีโปฏก เป็นตัวแทนของผู้ร่วมพิธีจุดเทียนคู่ภายในศาลบูชา เจ้าพ่อหนุมานและจุดธูป 21 ดอกไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในศาล มีลำดับการไหว้ดังนี้

1. ไหว้ที่ตีแป้บ้อ หรือเทพฟ้าดินที่แท่นเสาฟ้าดิน อยู่เยื้องทางด้านซ้ายของศาล ใช้ธูป 5 ดอก

2. ไหว้เจ้าพ่อหนุมานและเทพใต้เสี่ยสุกใจ้วที่กระถางธูปกลาง ใช้ธูป 3 ดอก

3. ไหว้เจ้าแม่ทับทิมที่กระถางธูปด้านขวาของศาล ใช้ธูป 3 ดอก

4. ไหว้เทพจูเว่ยฮกเซ็งที่กระถางธูปด้านซ้ายของศาล ใช้ธูป 3 ดอก

5. ไหว้ตี่จูเอี้ย หรือเทพเจ้าที่ที่กระถางธูปด้านล่าง ใช้ธูป 5 ดอก

6. ไหว้เสาด้านขวาและซ้ายภายในศาล ใช้ธูปเสาะละ 1 ดอก

จากการสัมภาษณ์นายเศรษฐพงษ์ จงสงวน ผู้เชี่ยวชาญด้านจีนศึกษา (สัมภาษณ์, 12 กันยายน 2564) พบว่าเทพจูเว่ยฮกเซ็งน่าจะหมายถึง 諸位福神 ในภาษาจีน เป็นการบูชารวมเทพเจ้าทุกๆ องค์

ผู้วิจัยพบว่าภายในศาลมีป้ายตัวอักษรจีนเขียนเป็นชื่อเทพเจ้า สันนิษฐานว่าหมายถึง พระแม่กิมโหว หรือ 瑶池金母 (西王母, 西王聖母, 王母娘娘, 金母娘) ซึ่งเป็นเทพที่คนไทยเชื้อสายจีนแต่ใจ้วให้ความเคารพนับถือ ขณะที่กระถางธูปกลางเขียนว่าใต้เสี่ยสุกใจ้ว คือ 大聖佛祖 หรือเจ้าพ่อแห่งเจีย ซึ่งน่าจะสื่อความหมายถึงเจ้าพ่อหนุมานนั่นเอง (เศรษฐพงษ์ จงสงวน, สัมภาษณ์, 12 กันยายน 2564)

ด้านหลังรูปเคารพเจ้าพ่อหนุมานมีป้ายเขียนข้อความตัวอักษรจีนอ่านได้ว่า “กิมเจ็กหม่วตั้ง” แปลว่า ทองหยกเต็มบ้าน เป็นคำอวยพรแก่ผู้มาสักการะเจ้าพ่อ

ภาพประกอบ 249 ผู้ประกอบพิธีไหว้ที่ตีแป๊ะบ้อ หรือเทพฟ้าดิน

ภาพประกอบ 250 ผู้ประกอบพิธีไหว้เจ้าพ่อหนุมาณ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประธานในศาล

จากนั้นผู้ประกอบพิธีถวายเครื่องสังเวยแต่เจ้าพ่อหนุมาณและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่โต๊ะภายในศาล ประกอบด้วยบายศรี 1 คู่ พวงมาลัย อาหารชุดซาแซ มีเป็ด ไก่ ปลา ผลไม้มีกล้วย ส้ม องุ่น แอปเปิ้ล สาลี่ ลองกอง และขนมเปี๊ยะ และของถวายบนแท่นภายในศาลมีน้ำชา 5 ถ้วย น้ำแดง น้ำเปล่า พวงมาลัย รูปและเทียน

ภาพประกอบ 251 เครื่องสังเวทยถวายเจ้าพ่อหนุมาณ

นอกจากนั้นยังมีการถวายเครื่องสังเวद्यที่แท่นไหว้เส้าฟ้าดินด้านนอกและที่ตู้जूเอี้ยภายในศาลด้วย เครื่องสังเวद्यที่แท่นไหว้เส้าฟ้าดินเหมือนกับเครื่องสังเวद्यเจ้าพ่อหนุมาณในศาล ขณะที่ตู้जूเอี้ยมีจำนวนน้อยกว่า ได้แก่ ส้ม ซาลาเปา กระดาษเงินกระดาษทอง

หลังจากนั้น ในเวลาประมาณ 9.30 น. ผู้นำถือและคนในละแวกศาลทยอยนำเครื่องสังเวद्यมาถวายเจ้าพ่อ ซึ่งผู้จัดงานได้จัดเตรียมโต๊ะปูด้วยผ้าขาวและถาดสำหรับจัดของไหว้ไว้ด้วย สำหรับตำแหน่งไหว้ มีทั้งนั่งไหว้ที่ผ้าปูรองหน้าศาล จำนวน 3 ผืน และที่ยืนไหว้สำหรับคนเฒ่าคนแก่ที่ไม่สะดวกนั่งกับพื้น เครื่องสังเวद्यที่ชาวบ้านนำมาไหว้เจ้าพ่อหนุมาณส่วนใหญ่เป็นผลไม้ และมีพวงมาลัยวางด้านบน ผลไม้มีส้ม แอปเปิ้ล กัลฉวย องุ่น ฝรั่ง มะพร้าว ลองกอง สาลี่ อาหาร ได้แก่ เป็ด ไก่ ปลา หมูเส้น ขนมลอดช่องน้ำกะทิ ทับทิมกรอบ โดนัท ขนมกุยช่าย ขนมถั่งถั่วก้วย (ขนมกุยช่ายสีชมพูทรงสามเหลี่ยม) ขนมเปี๊ยะ ซาลาเปา สุรา น้ำแดง ที่ขาดไม่ได้คือกระดาษเงินกระดาษทองและกระดาษไหว้ลวดลายต่างๆ

ภาพประกอบ 252 คนไทยเชื้อสายจีนที่มาร่วมงานประจำปี
ศาลเจ้าพ่อหนุมาน

ภาพประกอบ 253 คนไทยเชื้อสายจีนที่มาร่วมงานประจำปี
ศาลเจ้าพ่อหนุมาน

เมื่อชาวบ้านลาเครื่องสังเวยแล้ว ก่อนนำกลับจะไปเผากระดาษเงินกระดาษทองที่ถังบริเวณหน้าศาล บางส่วนก็นำไปเผาที่เตาบริเวณด้านขวาของศาล

ภาพประกอบ 254 เมื่อลาเครื่องสังเวยแล้วชาวบ้านจะนำกระดาษเงินกระดาษทองมาเผา

ผู้ร่วมงานบางคนนำเงินมาร่วมบริจาคทำบุญแก่ศาล ผู้จัดพิธีจะมอบส้มใส่ถุงสีแดงให้กลับไปรับประทาน เชื่อว่าเป็นยาของเจ้าพ่อ จะทำให้มีสุขภาพแข็งแรง

ในเวลาประมาณ 10.00 น. มีคณะเชิดสิงโตมาร่วมในพิธีเพื่อสักการะเจ้าพ่อหนุมาน และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในศาล ผู้จัดพิธีและผู้ร่วมงานทำบุญแก่นักแสดงเชิดสิงโตด้วย

ภาพประกอบ 255 การเชิดสิงโตถวายเจ้าพ่อหนุมาน

ภายในงานมีการแจกอาหารคือเลี้ยงโจ๊กในเวลา 8.00 น. และเลี้ยงกระเพาะปลาในเวลา 17.00 น. โดยติดป้ายแจ้งไว้ที่ปากทางเข้าซอยหลายจุด ทั้งยังมีข้อความอวยพรจากผู้จัดพิธีว่า “ขอเชิญกราบไหว้ขอพรเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ทุกท่าน” “ขอให้สุขภาพแข็งแรง” และ “เฮงๆ รวยๆ กันทุกคนนะคะ” การประชาสัมพันธ์งานดังกล่าวสอดคล้องกับสภาพพื้นที่ที่ปัจจุบันเป็นชุมชนเมือง มีผู้คนต่างถิ่นเข้ามาพักอาศัยในละแวกศาลมากขึ้น ต่างจากในอดีตที่คนในพื้นที่รับรู้กันว่ามีการประจำปีในช่วงเวลานี้

ภาพประกอบ 256 ป้ายประชาสัมพันธ์งานประจำปีศาลเจ้าพ่อหนุมาน

ภาพประกอบ 257 ป้ายประชาสัมพันธ์งานประจำปีศาลเจ้าพ่อหนุมาน

ในเวลา 18.00 น. ผู้จัดพิธีได้โยนบั้งบั้ง 3 ครั้ง เพื่อเสี่ยงทายว่าเจ้าพ่อพอใจและรับเครื่องสังเวยในงานประจำปีเรียบร้อยแล้วหรือขาดตกบกพร่องหรือไม่ หากบั้งบั้งกว่าอัน หมายอันหมายความว่าเจ้าพ่อพึงพอใจ หากบั้งบั้งหมายทั้ง 2 อัน หมายความว่าเจ้าพ่อหัวเราะ ยังไม่พึงพอใจ หากบั้งบั้งกว่าทั้ง 2 อัน หมายความว่าเจ้าพ่อคว่ำหน้า ยังไม่พึงพอใจ

จากนั้นผู้จัดพิธีจุดธูปและตีฟ่างเป็นสัญญาณบอกเจ้าพ่อว่าจะขอถวายหนัง ในอดีตมีการถวายหนังและลิเก แสดงกันหลายวันหลายคืน แต่เนื่องจากสถานการณ์โรคระบาด ทำให้ในปีนี้มี การถวายหนังกลางแปลงถวายเจ้าพ่อเพียง 1 คืน โดยจัดฉายบริเวณกลางซอย

นอกจากนั้นในอดีตจะมีการเป็ยสิ่งเจี๊ย คือการเป็ยของเช่นไหว้ ซึ่งในปีนี้งดไป เช่นเดียวกัน ชาวบ้านเล่าว่าเป็นกิจกรรมที่สนุกมาก ได้เงินบำรุงศาลคราวละมากๆ โดยนำของไหว้ มาเป็ยได้หมด เช่น ผลไม้ ข้าวสาร หรือแม้แต่เต็งลิ้ง ก็มีผู้นับถือศรัทธาเป็ยเพื่อนำไปแขวนเป็น สิริมงคลที่บ้าน

ภาพประกอบ 258 ผู้ประกอบพิธีจุดธูปเพื่อขอถวายหนังแด่เจ้าพ่อหนุมาน

ก่อนการฉายหนังกลางแปลง ตามธรรมเนียมที่เคยปฏิบัติสืบทอดกันมาจะเริ่มด้วยการฉายการแสดงเบิกโรงของจีน 3 ชุด ได้แก่ 1. ชุด “เด็ก ยี่ง เกี้ยก” ขอบพระคุณผู้เป็นเจ้าของผู้เมตตา 2. ชุด “เซียงกี ซั้งจ้อ” นางฟ้าประทานบุตร 3. ชุด “หลี่ ซี้ มั้ง” อัญเชิญไปยเซียง ซึ่งเป็นเทพการแสดงที่ศาลเจ้าพ่อสำเร็จ อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร ตามด้วยการฉายหนังไทย 2 เรื่อง เล็กในเวลาประมาณ 23.00 น.

ระหว่างประกอบพิธี ผู้วิจัยสังเกตว่าจะมีการเปิดไฟที่ศาลเจ้าพ่อหนุมานและที่เสาฟ้าดินตลอดเวลา ตั้งแต่เริ่มจนกระทั่งเสร็จสิ้นพิธีกรรม

ภาพประกอบ 259 ก่อนการฉายหนังกลางแปลงจะต้องฉายการแสดงเบิกโรงของเงินถวายเจ้าพ่อ

จากการศึกษางานประจำปีศาลเจ้าพ่อหนุมาน กรุงเทพมหานคร ในฐานะพิธีกรรมการนับถือตัวละครหนุมาน ผู้วิจัยพบว่า มีสัญลักษณ์และความหมายที่ปรากฏดังที่ได้วิเคราะห์ในตาราง 17

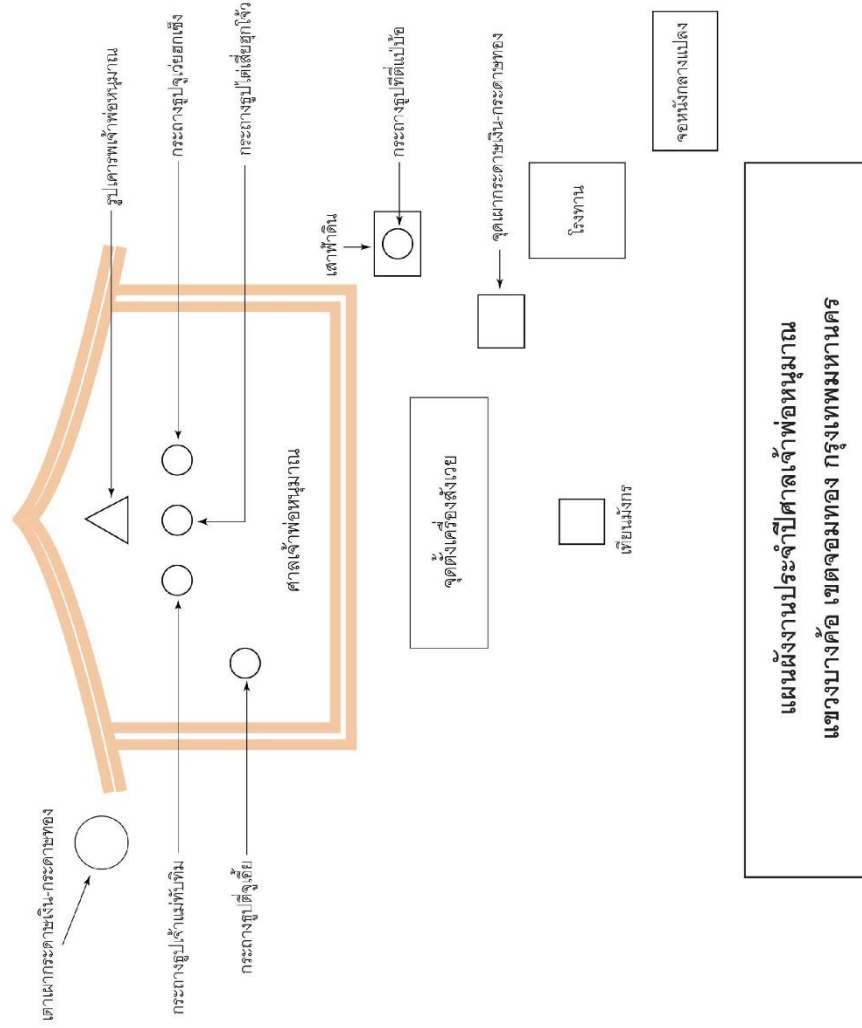
ตาราง 17 สัญลักษณ์และความหมายในงานประจำปีศาลเจ้าพ่อหนุมาน กรุงเทพมหานคร

สัญลักษณ์และความหมายในพิธีกรรม	
วัตถุสัญลักษณ์	ความหมาย
รูปเคารพเจ้าพ่อหนุมาน	เจ้าพ่อหนุมาน
ศาลเจ้าพ่อหนุมาน	ที่ประทับของเจ้าพ่อหนุมาน
กระถางรูปที่ตีแป๊บ้อ	เทพฟ้าดิน
กระถางรูปไต้เสี่ยสุกใจ้ว	เทพไต้เสี่ยสุกใจ้ว
กระถางรูปเจ้าแม่ทับทิม	เจ้าแม่ทับทิม
กระถางรูปจูเว่ยฮกเซ็ง	เทพจูเว่ยฮกเซ็ง
กระถางรูปตี้จูเอี้ย	เทพเจ้าที่
เทียนมังกร	เครื่องสักการะเจ้าพ่อหนุมาน
ส้มที่แจกแก่ผู้ร่วมทำบุญ	อาหารที่เป็นยาของเจ้าพ่อหนุมาน
กับศาลเจ้าพ่อหนุมาน	
โคมแขวนมีข้อความภาษาจีนว่าไต้เสี่ยสุกใจ้ว	เครื่องสักการะเทพไต้เสี่ยสุกใจ้ว

ตาราง 17 (ต่อ)

สัญลักษณ์และความหมายในพิธีกรรม	
วัตถุสัญลักษณ์	ความหมาย
การจุดเทียนมังกรและประทัด	การเริ่มงานประจำปีศาลเจ้าพ่อหนุมาน
การเปิดไฟที่ศาลเจ้าพ่อ หนุมานและเสาฟ้าดิน ตลอดพิธี	การจัดงานประจำปีศาลเจ้าพ่อหนุมาน
การจุดธูปและถวาย เครื่องสังเวยแด่เจ้าพ่อหนุมาน และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในศาล	การสักการะและถวายเครื่องสังเวยแด่เจ้าพ่อหนุมาน และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในศาล
การจุดธูปที่ศาล ก่อนการฉายหนัง	การบอกกล่าวเจ้าพ่อหนุมานขอให้มารับชมมหรสพ
การฉายหนังการแสดงเบิกโรง ของจีนชุดต่างๆ	การถวายมหรสพแด่เจ้าพ่อหนุมานและมอบความเป็น สิริมงคลแก่ผู้ร่วมงาน
การฉายหนังกลางแปลง	การถวายมหรสพแด่เจ้าพ่อหนุมานและมอบความบันเทิง แก่ผู้ร่วมงาน
การโยนบัวะโบ้ย 3 ครั้ง	การเสี่ยงทายว่าเจ้าพ่อพอใจและรับเครื่องสังเวยหรือไม่

งานประจำปีศาลเจ้าพ่อหนุมานแสดงให้เห็นถึงรูปแบบของพิธีกรรมที่ผสมผสานระหว่างความเชื่อดั้งเดิมคือการนับถือผีอารักษ์ เห็นได้จากนับถือเจ้าพ่อหนุมานในฐานะลิงเจ้าที่ และเชื่อถือเป็นเจ้าพ่อตามคติไทย กับธรรมเนียมจีนที่มีการเชื่อมโยงความเชื่อเจ้าพ่อหนุมานกับเทพไต้เสี่ยสุกโจ้ว หรือเจ้าพ่อเห้งเจียที่เป็นที่เคารพนับถือของคนจีนและคนไทยเชื้อสายจีน พิธีกรรมดังกล่าวสะท้อนวัฒนธรรมจีนอย่างเด่นชัด ทั้งการไหว้เสาฟ้าดินและเทพต่างๆ ของจีน การประดับตกแต่งศาลด้วยความที่เขียนตัวอักษรจีน การเผากระดาษเงินกระดาษทอง การใช้สีแดง เทียนมังกรและประทัดในงาน สิ่งเหล่านี้ยึดโยงความผูกพันของกลุ่มบุคคลที่นับถือเจ้าพ่อหนุมานร่วมกันและต้องมาร่วมงานประจำปีไม่ว่าจะอยู่ในพื้นที่หรือย้ายที่อยู่อาศัยออกไปจากบริเวณศาลเจ้าพ่อแล้ว ถือเป็น การดำรงอัตลักษณ์ของคนไทยเชื้อสายจีนอีกทางหนึ่งด้วย

ภาพประกอบ 260 แผนผังงานประจำปีศาลเจ้าพ่อหนุมาน กรุงเทพมหานคร

4.4.3 งานบวงสรวงไหว้ครุสมเด็จพะองค์ท่านหนุมาน จังหวัดกาญจนบุรี

จัดขึ้นในวันขึ้น 5 ค่ำ เดือน 5 ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนามเมื่อ พ.ศ. 2563-2564 พบว่ามีองค์ประกอบของพิธีกรรมดังนี้

ตาราง 18 องค์ประกอบและรายละเอียดของงานบวงสรวงไหว้ครุสมเด็จพะองค์ท่านหนุมาน จังหวัดกาญจนบุรี

องค์ประกอบของพิธีกรรม	รายละเอียดของพิธีกรรม
ผู้จัดพิธี	ลูกหลานและเครือญาตินายเปรม่า แก่นสาร (ร่างทรงเจ้าพ่อหนุมาน)
วัตถุประสงค์ของพิธี	บวงสรวงไหว้ครุสมเด็จพะองค์ท่านหนุมานและ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในศาลประจำปี และขอให้ช่วยปกป้อง คุ้มครองคนในชุมชน
สถานที่ประกอบพิธี	ศาลสมเด็จพะองค์ท่านหนุมาน
วันและเวลาในการประกอบพิธี	วันเสาร์ที่ 28 มีนาคม พ.ศ. 2563 (วันขึ้น 5 ค่ำ เดือน 5) พิธีบวงสรวง: 7.00 น. วันเสาร์ที่ 24 มีนาคม พ.ศ. 2564 (วันขึ้น 5 ค่ำ เดือน 5) พิธีบวงสรวง: 8.00 น.
ผู้ประกอบพิธี	นายบรรหาญ แก่นสาร
ผู้เข้าร่วมพิธี	ชาวบ้านในชุมชนบ้านชุกกุ่ม
เครื่องประกอบพิธี	เครื่องสังเวทประกอบด้วยบายศรี บายศรีปากชาม หัวหมู ขนมต้มแดง ขนมต้มขาว ขนมกล้วย ผลไม้ต่างๆ เช่น กล้วย มะพร้าว ส้ม แอปเปิ้ล หมาก พลู นุหรี เหล้า น้ำชา น้ำแดง
ดนตรีประกอบพิธี	ไม่มี
ขั้นตอนของพิธี	พิธีบวงสรวง
คาถาหรือบทสวดในพิธี	บทอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในชั้นครู

งานบวงสรวงไหว้ครูสมเด็จพระองค์ท่านหนุมาน ตำบลท่ามะขาม อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี จัดขึ้นทุกวันขึ้น 5 ค่ำ เดือน 5 ซึ่งใน พ.ศ. 2563 ตรงกับ “วันเสาร์ 5” ชาวบ้าน เชื่อถือว่าเป็นวันแรง เหมาะแก่การประกอบพิธี เนื่องจากในแต่ละปีจะมีวันเสาร์ 5 สำหรับประกอบ พิธีกรรมสำคัญๆ ไม่มากนัก ก่อนหน้าวันงานจะมีชาวบ้านมาทำความสะอาดศาลและเปลี่ยน กระดาษสำหรับประดับตกแต่งภายในศาล

ในวันงาน เวลาประมาณ 7.00 น. นายบรรหาญ แก่นสาร ทายาทของนายเป่า แก่นสาร ร่างทรงเจ้าพ่อหนุมาน ซึ่งปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว มาจัดเตรียมเครื่องสังเวยบนโต๊ะด้านหน้า แบ่งเป็น 2 ชุด ในชุดประกอบด้วยขามบายศรียอดไข่ต้ม หมาก พลู บูหรี หัวหมู ขนมต้มแดง ขนมต้มขาว กระดาษเงินกระดาษทอง นอกจากนี้บนแท่นที่ตั้งรูปเคารพเจ้าพ่อหนุมานและ สิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นๆ เช่น พระพุทธรูป เทวรูป พ่อปู่ฤๅษี รูปเคารพรัชกาลที่ 5 ก็มีการนำเครื่องสังเวยไป ตั้งด้วย ได้แก่ น้ำชา น้ำแดง กล้วย มะพร้าว ส้ม แอปเปิ้ล และขนมถ้วยฟู

ภาพประกอบ 261 ผู้ประกอบพิธีจุดธูปเทียนบวงสรวงไหว้ครูประจำปี

เริ่มจากการจุดตะเกียงในขันครู ขันครูนี้ถือว่ามีความสำคัญมาก เนื่องจากเป็น เสมือนสิ่งแทนดวงวิญญาณของเจ้าพ่อหนุมานและนายเป่า แก่นสาร เมื่อครั้งที่นายเป่ายังมีชีวิต อยู่ได้ใช้อุปกรณ์ในขันครูนี้ประกอบพิธีกรรมเข้าทรงเจ้าพ่อหนุมาน

ภาพประกอบ 262 ชันครูที่สืบทอดมาจากร่างทรงเจ้าพ่อหนุมาน

ภายในชันครูประกอบด้วยตะเกียง ข้าวสาร น้ำชา 1 ถ้วย กระจก มีดหันหมาก เงินเหรียญ ชุดรูป เทียน หมาก พลู บุหรี่ 9 ชุด รัตด้วยยางปักไว้รอบชั้น ดินสอและกระดาษ และปักกระดาษเขียนคำกล่าวอัญเชิญ สิ่งศักดิ์สิทธิ์มีข้อความว่า “ขออัญเชิญ ครู-อาจารย์ พระนารายณ์ ท่านท้าวพระยาพาลี ท่านพระยาพ่อหนุมาน พ่อชัยหนุมาน ขออัญเชิญมา ณ ตำแหน่ง เพื่อทำพิธีบูชาครูประจำปี” ทายาทบันทึกคำกล่าวอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์นี้จากถ้อยคำที่จดจำได้เมื่อครั้งนายเป่ากล่าวในการประกอบพิธีบวงสรวงไหว้ครูเป็นประจำทุกปี

ถัดจากชันครูเป็นพานวางอาวุธที่ใช้ประกอบพิธีเข้าทรง คือ ตีร์และพระขรรค์ มีชุดรูปดอกไม้ และบัวป้อม ซึ่งเป็นไม้เสี่ยงทนายแบบจีนวางไว้ในพานด้วย ถัดมาเป็นเหล่าเบียร์พร้อมแก้ว 2 ใบ วางด้านหน้ารูปเคารพหนุมาน และมีเก้าอี้ร่างทรงเจ้าพ่อหนุมานเป็นสัญลักษณ์แทนที่นั่งของเจ้าพ่อ

ภาพประกอบ 263 รูปเคารพหนุมานในท่าลงเหลี่ยม

ภาพประกอบ 264 ตริและพระขรรค์ อาวุธของร่างทรงเจ้าพ่อหนุมาน

ผู้ประกอบพิธีจุดธูป 9 ดอก นำสักการะเจ้าพ่อหนุมาน จุดเทียนทางด้านซ้ายและขวา จากนั้นปักธูปที่จุดต่างๆ เริ่มที่โต๊ะตั้งเครื่องสังเวชนาหน้าแท่นพิธี 3 ดอก ตามด้วยไหว้คัมภีร์ ตำรายาที่อยู่บนหิ้ง ด้วยธูป 3 ดอก และไหว้กุมารทองซึ่งตั้งอยู่บนแท่นด้านขวามือ ด้วยธูป 3 ดอก

ภาพประกอบ 265 ผู้ประกอบพิธีจุดธูปบูชาตำรายาบนหิ้ง

ภาพประกอบ 266 เครื่องสังเวทถวายกุมารทองและตายนาย

ภาพประกอบ 267 เครื่องสังเวยในงานบวงสรวงไหว้ครูประจำปี

จากนั้นผู้ประกอบพิธีเดินลงไปไหว้ที่ศาลล่าง หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “หลักชัย” ด้วย
 รูป 1 ดอก หลักชัยนี้มีลักษณะคล้ายกับศาลเกย แต่เป็นแท่นที่ทำไว้ถาวร ตั้งหันหน้าเข้าหาศาล
 สมเด็จพระองค์ท่านนพุมาน ที่หลักชัยนี้มีเครื่องสังเวยคือ น้ำชา น้ำเขียว กระดาษเงินกระดาษทอง
 ผลไม้ ได้แก่ ส้ม แอปเปิ้ล

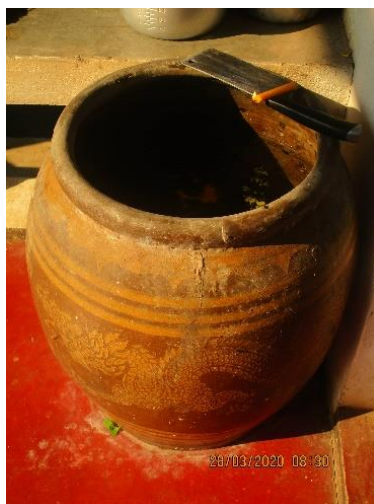
ภาพประกอบ 268 เครื่องสังเวยที่หลักชัย

จากนั้นผู้ประกอบพิธีไปไหว้ที่ศาลพระภูมิ ซึ่งตั้งเยื้องอยู่ทางด้านซ้ายของศาลสมเด็จพระองค์ท่านหนุมาน ด้วยรูป 3 ดอก เครื่องสังเวद्यประกอบด้วยข้าวสวย แกง ขนมต้มขาว ขนมต้มแดง ขนมถ้วยฟู ส้ม แอปเปิ้ล น้ำชา น้ำเปล่า น้ำเขียว กระดาษเงินกระดาษทอง

ภาพประกอบ 269 เครื่องสังเวद्यที่ศาลพระภูมิ

จากนั้นผู้ประกอบพิธีปอกมะพร้าว จุดเทียนที่ปักอยู่ที่ซามบายศรียอดไข่ต้ม รวม 4 จุด แล้วจุดเทียน 1 เล่มไปวางไปบนขอบปากโถงน้ำมนต์ เพื่อทำน้ำมนต์สำหรับชาวบ้านผู้นับถือ เจ้าพ่อนำกลับไปเป็นสิริมงคล ผู้วิจัยพบว่าชาวบ้านหลายคนนำขวดเปล่ามากรอกน้ำมนต์นำกลับบ้านด้วย ในเวลาประมาณ 10.00 น. เมื่อได้กำหนดลาเครื่องสังเวद्य ผู้ประกอบพิธีเสีงท่ายด้วยบัวะบายั โดยโยนบัวะบายั 3 ครั้ง ต้องให้ไม้คว่ำอัน หงายอัน จึงจะถือว่าเจ้าพ่อรับเครื่องสังเวद्यเรียบร้อยและพึงพอใจกับการจัดงานบวงสรวงไหว้ครูประจำปี เป็นอันเสร็จสิ้นพิธี ผู้ประกอบพิธีนำอาหารคาวหวานแจกจ่ายแก่ชาวบ้านที่มาร่วมงาน

ภาพประกอบ 270 น้ำมนต์เจ้าพ่อหนุมาน

ภาพประกอบ 271 ชาวบ้านนำขวดมากรอกน้ำมนต์นำกลับบ้าน

หลังจากนั้นก็มีชาวบ้านที่นับนบาศาลกล่าวเจ้าพ่อไว้ในรอบปีนำเหล่า เบียร์ พวงมาลัย ผลไม้ มาแก้บนเป็นชุดๆ ไป ชาวบ้านที่ต้องการร่วมทำบุญกับศาลจะนำเงินใส่ไว้ในพานที่วางอาวุธของเจ้าพ่อสำหรับใช้จัดงานในปีต่อไป

ภาพประกอบ 272 ชาวบ้านในชุมชนชุกกุ่มกราบสักการะ
เจ้าพ่อหนุมานประจำปี

ภาพประกอบ 273 ชาวบ้านในชุมชนชุกกุ่มกราบสักการะ
เจ้าพ่อหนุมานประจำปี

นายบรรหาญ แก่นสาร (สัมภาษณ์, 27 มีนาคม 2563) เล่าว่าแต่เดิมงานประจำปีจัด 2 วัน คือช่วงเย็นก่อนวันงาน คือ วันขึ้น 4 ค่ำ เดือน 5 เป็นพิธีสวดเจริญพระพุทธรูปมณฑลเย็น ตอนเช้าของวันงาน คือวันขึ้น 5 ค่ำ เดือน 5 จะมีการทำบุญตักบาตรเลี้ยงพระเช้า พิธีดังกล่าวชาวบ้านบางคนก็เรียกว่า “บูชาครู” หรือ “ยกครู” แต่ส่วนใหญ่จะรู้จักกันในชื่อ “งานบวงสรวงไหว้ครู” ปัจจุบันยังคงสืบทอดแต่การบวงสรวงในช่วงเช้า ชาวบ้านละแวกนี้จดจำกันได้ว่าเป็นวันขึ้น 5 ค่ำ เดือน 5 ชาวบ้านที่ต้องการมาแก้บนก็จะนำมาถวายกันตลอดทั้งวัน เพราะปกติศาลนี้เปิดเฉพาะวันพระกับวันที่จัดงานประจำปีเท่านั้น ในวันพระมีการจุดธูปไหว้ตามปกติ

ภาพประกอบ 274 ชาวบ้านนำเบียร์และพวงมาลัยมาแก้บนเจ้าพ่อ

จากการศึกษางานบวงสรวงไหว้ครูสมเด็จพะองค์ท่านหนุมาน จังหวัดกาญจนบุรี
ในฐานะพิธีกรรมการนับถือตัวละครหนุมาน ผู้วิจัยพบว่า มีสัญลักษณ์และความหมายที่ปรากฏ
ดังที่ได้วิเคราะห์ในตาราง 19

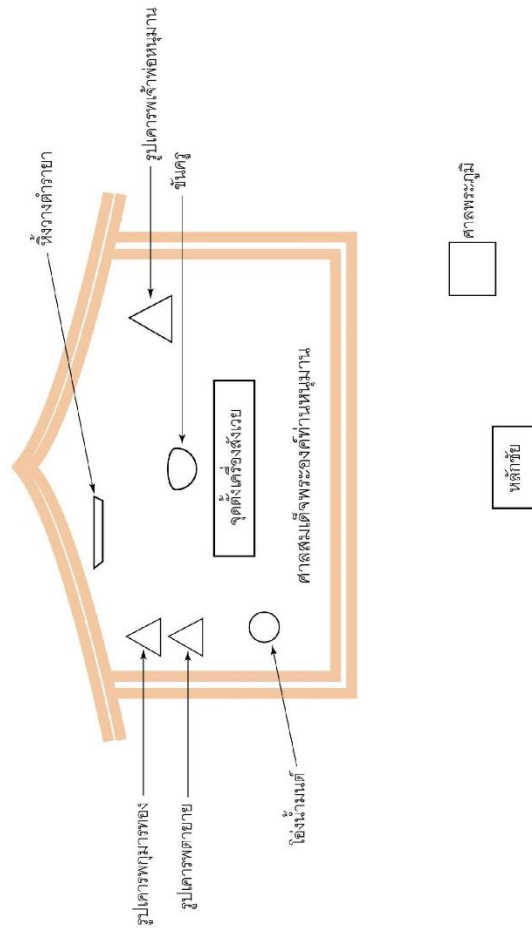
ตาราง 19 สัญลักษณ์และความหมายในงานบวงสรวงไหว้ครูสมเด็จพะองค์ท่านหนุมาน
จังหวัดกาญจนบุรี

สัญลักษณ์และความหมายในพิธีกรรม	
วัตถุสัญลักษณ์	ความหมาย
รูปเคารพหนุมาน	เจ้าพ่อหนุมาน
ศาลสมเด็จพะองค์ท่าน หนุมาน	ที่ประทับของเจ้าพ่อหนุมาน
เก้าอี้ของร่างทรง เจ้าพ่อหนุมาน	ที่นั่งของเจ้าพ่อหนุมาน
ตรีและพระขรรค์	อาวุธของเจ้าพ่อหนุมาน
ขันครู	เครื่องประกอบพิธีของร่างทรงเจ้าพ่อหนุมาน
ตะเกียงในขันครู	จิตวิญญาณของเจ้าพ่อหนุมาน
น้ำมันตีในโอง	น้ำมันตีของเจ้าพ่อหนุมาน

ตาราง 19 (ต่อ)

สัญลักษณ์และความหมายในพิธีกรรม	
พฤติกรรมสัญลักษณ์	ความหมาย
การกล่าวคำบวงสรวงไหว้ครู	การอัญเชิญเจ้าพ่อหนุมานและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในศาลมารับเครื่องสังเวย
การไหว้ตำรายาบนหิ้ง	การสักการะตำรายาของร่างทรงเจ้าพ่อหนุมานที่เคยใช้รักษาชาวบ้าน
การนำเทียนที่ใช้ในพิธีมาหยดในโองน้ำมนต์	การทำน้ำมนต์ของเจ้าพ่อหนุมาน
การโยนป๊วะป๊วย 3 ครั้ง	การเสี่ยงทายว่าเจ้าพ่อพอใจและรับเครื่องสังเวยหรือไม่

งานบวงสรวงไหว้ครูสมเด็จพระองค์ท่านหนุมานแสดงให้เห็นถึงรูปแบบของพิธีกรรมที่ผสมผสานระหว่างความเชื่อดั้งเดิมคือการนับถือผีอารักษ์ เห็นได้จากการบวงสรวงไหว้ครูและถวายเครื่องสังเวยประจำปี และธรรมเนียมเงินเห็นได้จากเครื่องสังเวย การใช้กระดาษเงินกระดาษทองและการโยนป๊วะป๊วยเสี่ยงทาย

แผนผังงานบวงสรวงไหว้ครูสมเด็จพระองค์ท่านหนุमान
ตำบลท่ามะขาม อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี

ภาพประกอบ 275 แผนผังงานบวงสรวงไหว้ครูสมเด็จพระองค์ท่านหนุमान จังหวัดกาญจนบุรี

4.5 พิธีกรรมการนับถือตัวละครมัจฉานู

พิธีกรรมการนับถือตัวละครมัจฉานูมี 1 พิธีกรรม มีรายละเอียดดังนี้

งานประจำปีศาลเจ้าพ่อมัจฉานู จังหวัดสมุทรสาคร

จัดขึ้นในวัน 9-10 ค่ำ เดือนอ้ายของทุกปี ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนามใน พ.ศ. 2563-2564 พบว่ามีองค์ประกอบของพิธีกรรมดังนี้

ตาราง 20 องค์ประกอบและรายละเอียดของงานประจำปีศาลเจ้าพ่อมัจฉานู จังหวัดสมุทรสาคร

องค์ประกอบของพิธีกรรม	รายละเอียดของพิธีกรรม
ผู้จัดพิธี	ลูกหลานตระกูลยศวิสัย วาดวาริ และฟิ่งพร
วัตถุประสงค์ของพิธี	บวงสรวงเจ้าพ่อมัจฉานูและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในศาลประจำปี และขอให้ช่วยปกป้องคุ้มครองคนในชุมชนบ้านรางโคกขาม
สถานที่ประกอบพิธี	ศาลเจ้าพ่อมัจฉานู
วันและเวลาในการประกอบพิธี	วันอังคารที่ 24 พฤศจิกายน พ.ศ. 2563 (วันขึ้น 9 ค่ำ เดือนอ้าย) พิธีเข้าทรงเจ้าพ่อไต้เสี่ยสุกใจัว (ขึ้นธง-เจิมศาล-ปักหลักเขต-โปรยทาน): 7.39 น. พิธีสวดเจริญพระพุทธรมณต์เย็น: 16.30 น. พิธีเข้าทรงเจ้าพ่อไต้เสี่ยสุกใจัว (โปรดศิษยานุศิษย์): 19.00 น. วันพุธที่ 25 พฤศจิกายน พ.ศ. 2563 (วันขึ้น 10 ค่ำ เดือนอ้าย) พิธีบวงสรวงเจ้าพ่อมัจฉานูและตักบาตรที่ศาล: 8.00 น. พิธีเข้าทรงเจ้าพ่อไต้เสี่ยสุกใจัว (โปรดศิษยานุศิษย์-เป็ยของเซ่นไหว้): 19.00 น.
ผู้ประกอบพิธี	พิธีเข้าทรงเจ้าพ่อไต้เสี่ยสุกใจัว (ขึ้นธง-เจิมศาล-ปักหลักเขต-โปรยทาน): นายศุภชัย ฟิ่งพร พิธีเข้าทรงเจ้าพ่อไต้เสี่ยสุกใจัว (โปรดศิษยานุศิษย์): นายศุภชัย ฟิ่งพร พิธีบวงสรวงเจ้าพ่อมัจฉานูและตักบาตรที่ศาล: นายบุญพา ยศวิสัย พิธีเข้าทรงเจ้าพ่อไต้เสี่ยสุกใจัว (โปรดศิษยานุศิษย์-เป็ยของเซ่นไหว้): นายศุภชัย ฟิ่งพร

ตาราง 20 (ต่อ)

องค์ประกอบของพิธีกรรม	รายละเอียดของพิธีกรรม
ผู้เข้าร่วมพิธี	ลูกหลานตระกูลยศวิสัย วาดวารี และฟิงพร และคนในชุมชนบ้านรางโคกขาม
เครื่องประกอบพิธี	เครื่องสังเวทประกอบด้วยบายศรี บายศรีปากขาม หัวหมู ผลไม้ต่างๆ เช่น ขนุน องุ่น ส้ม แอปเปิ้ล กัลยง แดงโม สับปะรด มะพร้าว ขนมน้เปียะ ขนมหิงปัง ขนมหุ้ง ซาลาเปา น้ำอบ น้ำชา น้ำแดง ธงเจ้าพ่อมัจฉาณู เกี่ยม (อาวูคาลัยมีด) พานไหว้ (ดอกไม้ ฐูป เทียน) ตราประทับของเจ้าพ่อมัจฉาณู แก้วและชุดประทับทรงของเจ้าพ่อมัจฉาณู เครื่องประกอบพิธีของร่างทรงเจ้าพ่อไต่เสี้ยฮุกใจ้ว
ดนตรีประกอบพิธี	ผ่างหรือฆ้องจิ้นตีประกอบการประทับทรงของเจ้าพ่อไต่เสี้ยฮุกใจ้ว
ขั้นตอนของพิธี	แบ่งเป็น 5 พิธีย่อย คือ พิธีเข้าทรงเจ้าพ่อไต่เสี้ยฮุกใจ้ว (ขึ้นธง-เจิมศาล-ปักหลักเขต-โปรยทาน) พิธีสวดเจริญพระพุทธรมณต์เย็น พิธีเข้าทรงเจ้าพ่อไต่เสี้ยฮุกใจ้ว (โปรดศิษยานุศิษย์) พิธีบวงสรวงเจ้าพ่อมัจฉาณูและตักบาตรที่ศาล และพิธีเข้าทรงเจ้าพ่อไต่เสี้ยฮุกใจ้ว (โปรดศิษยานุศิษย์-เปียของเช่นไหว้)
คาถาหรือบทสวดในพิธี	คาถาของร่างทรงเจ้าพ่อไต่เสี้ยฮุกใจ้ว (ภาษาจีน) และบทสวดเจริญพระพุทธรมณต์

งานประจำปีศาลเจ้าพ่อมัจฉาณู ตำบลพันท้ายนรสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร แบ่งเป็น 5 พิธีย่อย มีรายละเอียดดังนี้

1. พิธีเข้าทรงเจ้าพ่อไต่เสี้ยฮุกใจ้ว (ขึ้นธง-เจิมศาล-ปักหลักเขต-โปรยทาน) เริ่มขึ้นในช่วงเช้าของวันแรก เวลาประมาณ 7.00 น. มีการประทับทรงเจ้าพ่อไต่เสี้ยฮุกใจ้วที่บริเวณโต๊ะประกอบพิธี ซึ่งตั้งอยู่ทางด้านหน้าเยื้องมาทางด้านซ้ายของศาลเจ้าพ่อมัจฉาณู ร่างทรงเจ้าพ่อไต่เสี้ยฮุกใจ้วบริการกรมคาถา มีการประโคมดนตรี คือผ่างหรือฆ้องจิ้นตลอดเวลาโดยผู้ช่วยประกอบพิธี ร่างทรงเจ้าพ่อแต่งกายด้วยชุดสีเหลือง สวมหมวกจิ้นสีเหลือง ผู้ช่วยประกอบพิธีแต่งกายด้วยชุดสีขาว มีข้อความระบุที่ด้านหลังเสื้อวาศิษย์เจ้าพ่อไต่เสี้ยฮุกใจ้ว

ผู้วิจัยสังเกตเห็นว่ามีการวางกระดาษเงินกระดาษทองและส้ม 1 งานที่หน้าเสาธง คล้ายกับการสักการะเทพฟ้าดินของคนไทยเชื้อสายจีน

หลังจากขึ้นธงเจ้าพ่อแล้ว ร่างทรงเจ้าพ่อไต่เสี้ยฮุกโจ้วนำยันต์ที่มีข้อความตัวอักษรภาษาจีนคือ 大聖佛祖 อ่านได้ว่า “ไต่เสี้ยฮุกโจ้ว” มาปิดที่บริเวณป้ายหน้าศาลเจ้าพ่อมัจฉาณู โดยประพรมน้ำมนต์ด้วยกึ่งทับทิมที่บริเวณป้ายศาล ระหว่างนั้นผู้ช่วยประกอบพิธีตีฆ้องตลอดเวลา จากนั้นร่างทรงเจ้าพ่อไต่เสี้ยฮุกโจ้วเดินมาเจิมเครื่องเช่นไห้วบริเวณศาลพระภูมิที่ตั้งอยู่บริเวณเยื้องกับศาล

ภาพประกอบ 278 ร่างทรงเจ้าพ่อไต่เสี้ยฮุกโจ้วปิดยันต์ที่หน้าศาลเจ้าพ่อมัจฉาณู

ภาพประกอบ 279 ร่างทรงเจ้าพ่อไต่เสี้ยฮุกโจ้วประพรมน้ำมนต์ที่เครื่องสังเวยและศาลพระภูมิ

หลังจากนั้นเป็นการทำพิธีปักหลักเขต โดยร่างทรงเจ้าพ่อไต๋เสี้ยฮุกใจ้วนำเสาทีกงเต็งที่จัดเตรียมไว้มาบริเวณศาลา พร้อมกับนำธงเจ้าพ่อไต๋เสี้ยฮุกใจ้วมาโบกปิดและปกคลุมนำกระดาษกิมฮวยประพรมน้ำมนต์ไปที่เสาทีกงเต็งทั้งหมด จากนั้นนำยันต์เจ้าพ่อไต๋เสี้ยฮุกใจ้วมาปิดที่เสาทีละต้น รวม 5 ต้น แล้วนำไปปักที่จุดต่างๆ รวม 5 จุด คือ บริเวณเสาธงด้านหน้าศาลา 1 จุด และมุมทั้ง 4 ทิศของศาลา 4 จุด ซึ่งจะมีการเตรียมพื้นที่สำหรับปักเสาทิ้งหมดไว้แล้ว ในงานวันสุดท้ายจะมีการเป็ยเสาทีกงเต็งร่วมกับของเซ่นไหว้อื่นๆ ด้วย ในบางปีจะมีเจ้าภาพของล่องหน้าสำหรับนำไปปักที่บ้านเพื่อความเป็นสิริมงคล

ภาพประกอบ 280 ร่างทรงเจ้าพ่อไต๋เสี้ยฮุกใจ้วกำลังเจิมและใช้ธงเจ้าพ่อโบกปิดที่เสาทีกงเต็งทั้ง 5 เสา สำหรับนำไปปักรอบบริเวณพลพิธี

ภาพประกอบ 281 การปักเสาที่กึ่งเต็งที่มุมด้านหน้าของศาลเจ้าพ่อมัจฉาณู

ภาพประกอบ 282 การปักเสาที่กึ่งเต็งที่มุมทิศของศาลเจ้าพ่อมัจฉาณู

เสาที่กึ่งเต็งเป็นเสาไม้ไผ่ ส่วนบนผูกผ้าสามสี คือ สีแดง สีเหลือง สีเขียว เหมือนกับสีของธงเจ้าพ่อมัจฉาณู ติดรูปและกิมฮวย (อุปกรณ์ที่ใช้ตกแต่งกระถางธูปใช้สักการะบูชาเทพเจ้า มาจากคำว่า กิม หมายถึง ทอง และฮวย หมายถึง ดอกไม้ เหมือนการถวาย

ดอกไม้ทองคำแต่เทพเจ้า) ที่จุดตั้งเสาที่กึ่งเต็งจะมีการวางน้ำชา 5 ถ้วย ส้ม 5 ลูก และกระดาษเงิน กระดาษทองปูที่พื้น เมื่อร่างทรงเจ้าพ่อได้เสียดู๊กใจวไปปักที่จุดใดก็จะปักธูปจำนวน 5 ดอกไว้ที่เสา ต้นนั้นๆ ด้วย

หลังจากปักหลักเขตเสร็จแล้ว ร่างทรงเจ้าพ่อได้เสียดู๊กใจวกลับมาที่โต๊ะประกอบ พิธีเข้าทรงอีกครั้ง จากนั้นนำอุปกรณ์คล้ายเหล็กเจิมเครื่องสังเวชนโต๊ะประกอบพิธี เจิม เครื่องสังเวทที่ศาลพระภูมิและเครื่องสังเวทภายในศาลเจ้าพ่อมัจฉาณู แล้วประพรมน้ำมนต์ลงบน เครื่องสังเวทพร้อมกับบริกรรมคาถา จากนั้นร่างทรงเจ้าพ่อออกมาไปรยทานที่บริเวณหน้าศาล ให้แก่ผู้เข้าร่วมงาน เป็นอันเสร็จพิธี ร่างทรงเจ้าพ่อกลับไปโต๊ะประกอบพิธีและออกจากร่างด้วยการกระโจนลงนั่งบนเก้าอี้

ภาพประกอบ 283 ภายในศาลเจ้าพ่อมัจฉาณูมีเครื่องสังเวทวางบนโต๊ะ
ด้านหน้าเป็นเก้าอี้และเสื่อร่างทรงเจ้าพ่อมัจฉาณู

ภาพประกอบ 284 อุปกรณ์ที่ใช้ในการประกอบพิธีของร่างทรงเจ้าพ่อมัจฉาณูที่มีมาแต่เดิม
มีเสื่อ ธง มีด และตราประทับ

ภาพประกอบ 285 ตราประทับเจ้าพ่อมัจฉาณูที่มีมาแต่เดิมมี 3 ตรา ประทับเป็นอักษรขอมและ
อักษรจีน อ่านได้ว่า หลวงพ่อเกสร เจ้าพ่อมัจฉาและหลวงปู่หมื่นมังกร

ภาพประกอบ 286 ร่างทรงเจ้าพ่อใต้เสี้ยฮุกใจ้วเจิมเครื่องสังเวทภายในศาล

ภาพประกอบ 287 ร่างทรงเจ้าพ่อโตเสี่ยฮุกโจ้วประพรมน้ำมนต์ที่เครื่องสังเวทยภายในศาล

ภาพประกอบ 288 ชาวบ้านนิยมปิดทองที่รูปหล่อมัจฉานุภายในศาล

ภาพประกอบ 289 ยันต์จากตราประทับเจ้าพ่อมัจฉาณุและกระยาสารท
สำหรับแจกแก่ผู้ร่วมทำบุญ

ในช่วงสาย เวลาประมาณ 10.00 น. มีคณะเชิดสิงโตมาที่บริเวณศาล
นายบุญพา ยศวิสัย ผู้จัดพิธีได้ร่วมทำบุญกับคณะเชิดสิงโต และมีการเชิดสิงโตต่อตัวถวายเจ้าพ่อ
ด้วย

ภาพประกอบ 290 การเชิดสิงโตถวายเจ้าพ่อมัจฉาณุ

2. พิธีสวดเจริญพระพุทธมนต์เย็น ผู้จัดพิธีได้นิมนต์พระสงฆ์จำนวน 9 รูป จากวัดสหกรณ์โมสิตาราม ซึ่งเป็นวัดในชุมชนบ้านรางโคกขาม มาสวดเจริญพระพุทธมนต์เย็น ในเวลาประมาณ 16.30 น. โดยมีนายบุญพา ยศวิสัย เป็นผู้ประกอบพิธี จุดธูปเทียนที่โต๊ะหมู่บูชา จากนั้นพระสงฆ์สวดเจริญพระพุทธมนต์ ผู้เข้าร่วมส่วนใหญ่เป็นบรรดาเครือญาติของผู้จัดพิธี ได้แก่ ครอบครัวยศวิสัย วาดวารี และพึงพร รวมทั้งชาวบ้านที่ทยอยมาร่วมงาน

ภาพประกอบ 291 พระสงฆ์สวดเจริญพระพุทธมนต์เย็นที่บริเวณด้านข้างของศาล

ในเวลาย่ำค่ำ ร้านค้าต่างๆ เริ่มเปิดไฟจำหน่ายสินค้าอาหาร เวทีมหรสพเริ่มตรวจสอบระบบไฟ ระบบเสียง เพื่อเตรียมความพร้อมในการแสดงยามค่ำคืน

3. พิธีเข้าทรงเจ้าพ่อใต้เสี้ยฮุกโจ้ว (โปรดศิษยานุศิษย์) เริ่มขึ้นในเวลาประมาณ 19.00 น. ร่างทรงเจ้าพ่อใต้เสี้ยฮุกโจ้วประทับทรงที่โต๊ะประกอบพิธี ด้านหน้าศาลเจ้าพ่อมัจฉาญ จากนั้นมาที่ศาล นำธงมาจบที่รูปหล่อมัจฉาญ เจิมอักขระที่ธงเจ้าพ่อมัจฉาญ แล้วมอบให้ผู้ช่วยประกอบพิธีนำไปปักไว้ภายในศาล จากนั้นจึงเปิดโอกาสให้ศิษยานุศิษย์เข้ามาขอคำปรึกษาหรือรักษาอาการเจ็บป่วย โดยมีพานครูแยกเป็นชุดสำหรับใส่ธูปเทียนดอกไม้และเงินทำบุญถวายเจ้าพ่อตามแต่ศรัทธา

ภาพประกอบ 292 ร่างทรงเจ้าพ่อไตเสี้ยฮุกโจ้วนำธงมาจากที่รูปหล่อมัจฉานู
เพื่อขออนุญาตทำพิธีกรรม

ภาพประกอบ 293 ร่างทรงเจ้าพ่อไตเสี้ยฮุกโจ้วเจิมธงเจ้าพ่อมัจฉานู

ภาพประกอบ 294 ร่างทรงเจ้าพ่อไตเสี้ยฮุกโจ้วเจิมที่ศีรษะและเท้าของเด็กน้อย

ภาพประกอบ 295 ร่างทรงเจ้าพ่อไต๋เสี้ยฮุกโจ้วประพรมน้ำมนต์จากกึ่งทับทิมที่ศีรษะชาวบ้าน

ภาพประกอบ 296 ร่างทรงเจ้าพ่อไต๋เสี้ยฮุกโจ้วมอบยันต์ให้ศิษยานุศิษย์นำไปบูชาติดตัว

ในเวลาประมาณ 19.30 น. นักแสดงลิเกคณะสายธาร นิยมศิลป์มารำถวายมือ บริเวณหน้าศาลเจ้าพ่อมัจฉาญ เมื่อรำจบกระบวนแล้ว ร่างทรงเจ้าพ่อไต๋เสี้ยฮุกโจ้วเจิมหน้าผาก และนำธงโบกปิดเหนือศีรษะให้แก่นักแสดงลิเกทุกคน แสดงลักษณะของการเป่าปิดสิ่งไม่ดีให้ออกจากตัว

ภาพประกอบ 297 นักแสดงลิเกรำถวายมือหน้าศาลเจ้าพ่อมัจฉาณุก่อนเริ่มการแสดง

ภาพประกอบ 298 ร่างทรงเจ้าพ่อไต่เสี่ยสุกใจ้วไปเจิมที่เวทีการแสดง ร่างทรงเจ้าพ่อนำกระดาษเงินกระดาษทองที่ลงอักขระติดที่บริเวณกึ่งกลางด้านหน้าของฉากเวทีการแสดง พร้อมกับบริกรรมคาถา จากนั้นกลับไปโต๊ะประกอบพิธีและออกจากร่างทรง ในช่วงเวลาของการเข้าและออกพิธีประทับทรง ผู้ช่วยประกอบพิธีจะตีฟ่างเป็นสัญญาณพร้อมทั้งรมควันกำยาน เพื่อสร้างความศักดิ์สิทธิ์เข้มข้น

ก่อนเริ่มแสดงลิเกในเวลาประมาณ 20.00 น. ผู้ช่วยประกอบพิธีเชิญร่างทรงเจ้าพ่อไต่เสี่ยสุกใจ้วไปเจิมที่เวทีการแสดง ร่างทรงเจ้าพ่อนำกระดาษเงินกระดาษทองที่ลงอักขระติดที่บริเวณกึ่งกลางด้านหน้าของฉากเวทีการแสดง พร้อมกับบริกรรมคาถา จากนั้นกลับไปโต๊ะประกอบพิธีและออกจากร่างทรง ในช่วงเวลาของการเข้าและออกพิธีประทับทรง ผู้ช่วยประกอบพิธีจะตีฟ่างเป็นสัญญาณพร้อมทั้งรมควันกำยาน เพื่อสร้างความศักดิ์สิทธิ์เข้มข้น

ภาพประกอบ 299 ร่างทรงเจ้าพ่อใต้เสี่ยฮุกโจ้วเจิมที่กลางเวทีก่อนเริ่มการแสดง

4. พิธีบวงสรวงเจ้าพ่อมัจฉาญและตักบาตรที่ศาล เริ่มขึ้นในช่วงเช้าเวลาประมาณ 8.00 น. โดยมีนายบุญพา ยศวิสัย เป็นผู้ประกอบพิธี โดยถวายเครื่องสังเวยแด่เจ้าพ่อมัจฉาญซึ่งประกอบด้วยบายศรีคู่ ถ้วย หัวหมู กล้วย ขนุน แตงโม สับปะรด มะพร้าว มะม่วง น้อยหน้า ส้ม องุ่น แอปเปิ้ล สาลี่ ลูกพลับ สิ่งท่อน้ำตาลคู่ ซาลาเปา ขนมเปี๊ยะ ขนมโก๋ ขนมทึงปัง ขนมเต๋ก ขนมต้มแดง ขนมต้มขาว พวงมาลัย น้ำชา 9 น้ำแดง น้ำเปล่า เครื่องสังเวยทั้งหมดวางบนกระดาษเงินกระดาษทอง

หลังจากนั้น ชาวบ้านในชุมชนบ้านรางโคกขามมารวมตัวกันเพื่อตักบาตรที่บริเวณหน้าศาล แล้วจึงนำข้าวปลาอาหารไปถวายแด่พระสงฆ์ที่วัดสหกรณ์โมลีธาราม เป็นพิธีที่ทำสืบเนื่องมาตั้งแต่เมื่อครั้งร่างทรงเจ้าพ่อมัจฉาญยังมีชีวิตอยู่

ภาพประกอบ 300 ชาวบ้านบ้านรางโคกขามร่วมทำบุญตักบาตรตอนเช้า

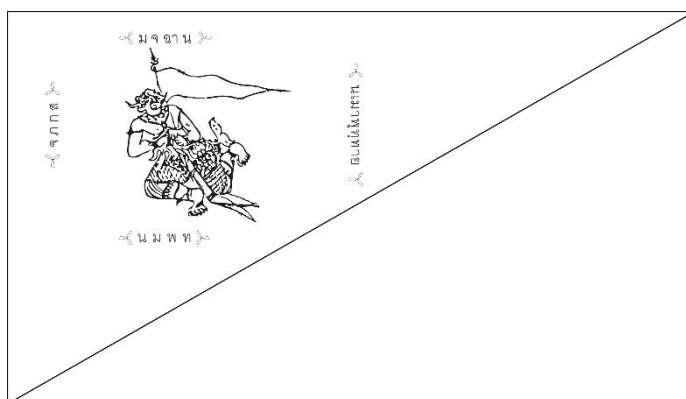

ภาพประกอบ 301 ชาวบ้านบ้านรางโคกขามร่วมทำบุญตักบาตรตอนเช้า

นอกจากเครื่องสังเวทย์แล้ว ภายในศาลเจ้าพ่อมัจฉาณูยังมีธงเจ้าพ่อมัจฉาณูที่ผ่านการเจิมจากร่างทรงเจ้าพ่อไตเสี่ยสุกใจ้วเมื่อคืนที่ผ่านมากปักเรียงเป็นแนวภายในศาลด้วย โดยปกติผู้จัดพิธีจะนำธงดังกล่าวไว้เป็นของเปียหรือประมูลเพื่อนำเงินที่ได้มาบำรุงศาล ผู้วิจัยทราบในช่วงเช้าว่า ธงเจ้าพ่อมัจฉาณูถูกจองหมดแล้ว ในราคา 999 บาทต่อผืน โดยนำเงินที่ได้บริจาคเข้าบำรุงศาลต่อไป

ภาพประกอบ 302 ธงเจ้าพ่อมัจฉาณูลงคาถาทิ้ง 4 ด้านล้อมรอบภาพมัจฉาณู

ภาพประกอบ 303 การถ่ายถอดคาถาที่เขียนบนธงเจ้าพ่อมัจฉาน

(ผู้วิจัยได้รับความอนุเคราะห์ปริวรรตตัวอักษรจากอักษรขอมเป็นอักษรไทยปัจจุบัน
จากนางสาวปรีศนีภรณ์ พลายกำเหนิด นักภาษาโบราณ สำนักหอสมุดแห่งชาติ)

อักขระคาถาที่เขียนบนธงเจ้าพ่อมัจฉานอ่านได้ดังนี้

1. มจฉาน ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าหมายถึง เจ้าพ่อมัจฉาน

2. จภกส หมายถึง ธาตุพระกฤษฎี ปราภฏในจารึกคาถาหัวใจพระสูตร คาถา
บทนี้เรียกว่าคาถากาสลัก หรือหัวใจคาถากาสลัก จะ ย่อมาจาก จช แปลว่า จงสละ หมายถึง
จงสละเสียซึ่งการสังคมด้วยทุรชน ภาะ ย่อมาจาก ภช แปลว่า จงคบหา หมายถึง จงคบแต่บัณฑิต
กะ ย่อมาจาก กร แปลว่า จงกระทำ หมายถึง จงกระทำบุญทั้งหลายทั้งกลางวันและกลางคืน
สะ ย่อมาจาก สร แปลว่า จงระลึก หมายถึง จงระลึกถึงความไม่เที่ยงอยู่เป็นนิจ (ฉำ ทองคำวรรณ,
2529: 47-49)

3. นมพท หมายถึง คาถาหัวใจธาตุสี่

4. นโมพุท หมายถึง คาถาพระเจ้าห้าพระองค์

ภายในศาลเจ้าพ่อมัจฉานยังมีป้ายเขียนตัวอักษรจีนแขวนประดับตกแต่ง
อ่านได้ว่า “ทั้งหมดชนสงบสุข”

5. พิธีเข้าทรงเจ้าพ่อใต้เสี้ยสุกใจ้ว (โปรดศิษยานุศิษย์-เป็ยของเช่นไหว้)
 เริ่มขึ้นในช่วงค่ำ เวลาประมาณ 19.00 น. เป็นการเข้าทรงเจ้าพ่อเพื่อแสดงอภินิหาร ยิ่งแทงไม่เข้า
 ทั้งการนั่งเก้าอี้ตะปู การอมเทียน การใช้มีดเฉาะที่ปลายลิ้น และการใช้เหล็กแหลมแทงที่ปาก
 จากนั้นร่างทรงเจ้าพ่อมาโปรดศิษยานุศิษย์ เพื่อรักษาโรค บัดเป่าสิ่งไม่ดีออกจากตัวและอวยชัย
 ให้พร

ภาพประกอบ 304 ร่างทรงเจ้าพ่อใต้เสี้ยสุกใจ้วสำแดงอภินิหารนั่งเก้าอี้ตะปู

ภาพประกอบ 305 ร่างทรงเจ้าพ่อใต้เสี้ยสุกใจ้วสำแดงอภินิหารอมเทียน

ภาพประกอบ 306 ร่างทรงเจ้าพ่อใต้เสี้ยฮุกใจ้วสำแดงอิทธิฤทธิ์นำเหล็กแหลมมาที่แทงปาก

จากนั้นในเวลาประมาณ 19.30 น. เป็นการเป็ยของเซ่นไหว้หรือการประมูลของเซ่นไหว้มีจุดประสงค์เพื่อนำเงินบริจาคเข้าศาล นอกเหนือจากเงินทำบุญที่ทางศาลตั้งกล่องรับบริจาคและให้ลงชื่อผู้บริจาคที่บริเวณหน้าศาล ในอดีตการเป็ยของเซ่นไหว้เป็นกิจกรรมที่สร้างความสนุกสนานครึกครื้นอย่างมาก เนื่องจากของเซ่นไหว้มีจำนวนมากและมีการแข่งขันราคากันอย่างเต็มที่ หากผู้ร่วมงานคนใดให้ราคาของเซ่นไหว้ชุดนั้นสูงกว่าผู้อื่น โฆษกของงานเป็นผู้ประกาศนับหนึ่งถึงสาม หากไม่มีผู้ให้ราคาสูงกว่านั้น ของเซ่นไหว้ชุดนั้นก็ตกเป็นของผู้เป็ยหรือประมูลได้ไป ผู้วิจัยพบว่าในบรรดาชุดของเซ่นไหว้ นอกจากขนม ผลไม้และชุดเครื่องนอนสมัยใหม่แล้ว ผู้จัดพิธียังนำลอตเตอรี่มาจัดแบ่งเข้ากับชุดของเซ่นไหว้แต่ละชุดด้วย สื่อความหมายว่านอกจากเจ้าพ่อจะบันดาลสิริมงคลและสุขภาพที่ดีจากอาหารและของใช้แล้ว ยังบันดาลโชคลาภแก่ผู้ร่วมงานด้วย

ผู้ที่เป็ยของเซ่นไหว้ได้จะต้องมารับของจากร่างทรงเจ้าพ่อใต้เสี้ยฮุกใจ้ว โดยจะมีการเจิมหน้าผาก พร้อมบริกรรมคาถา และนำธงโบกบัดด้านซ้ายขวาเพื่อบัดเป่าสิ่งไม่ดีออกจากตัวด้วย

ภาพประกอบ 307 ของที่นำมาเปี่ยมมีทั้งขนม ผลไม้และชุดเครื่องนอนสมัยใหม่

ภาพประกอบ 308 ร่างทรงเจ้าพ่อไตเสี่ยสุกใจ้วเขียนอักษรจีนลงบนกระดาษเงินกระดาษทอง
เพื่อมอบแก่ผู้ที่เปี่ยของเซ่นไหว้ได้

ภาพประกอบ 309 ชาวบ้านที่เปี่ยของเซ่นไหว้ได้รับของและน้ำมันต์จากร่างทรง
เจ้าพ่อไตเสี่ยสุกใจ้ว

การเปียกของเซ่นไหว้เสร็จสิ้นในเวลาประมาณ 20.00 น. จากนั้นจึงเริ่มมีการเปลี่ยนสภาพพื้นที่บริเวณด้านหน้าศาล เนื่องจากจะมีการแสดงดนตรีสด วง FC.Band มอบเป็นความบันเทิงส่งท้ายงานประจำปีศาลเจ้าพ่อมัจฉาณู

ภาพประกอบ 310 ร่างทรงเจ้าพ่อใต้เสี่ยสุกใจวัดโปรดศิษยานุศิษย์โดยการเจิมที่ฝ่ามือ และประพรมน้ำมนต์

จากการศึกษางานประจำปีศาลเจ้าพ่อมัจฉาณู จังหวัดสมุทรสาคร ในฐานะพิธีกรรมการนับถือตัวละครมัจฉาณู ผู้วิจัยพบว่า มีสัญลักษณ์และความหมายที่ปรากฏดังที่ได้วิเคราะห์ในตาราง 21

ตาราง 21 สัญลักษณ์และความหมายในงานประจำปีศาลเจ้าพ่อมัจฉาณู จังหวัดสมุทรสาคร

สัญลักษณ์และความหมายในพิธีกรรม	
วัตถุสัญลักษณ์	ความหมาย
รูปหล่อมัจฉาณู	เจ้าพ่อมัจฉาณู
พระพุทธรูปปางอุ้มบาตร	หลวงพ่อบ้านแหลม
รูปเคารพกุมารในท่ายืน	เจ้าพ่อเพชรสมุทร
ธง 3 สี (แดง เหลือง เขียว)	ธงเจ้าพ่อมัจฉาณู
กลางผืนธงเขียนรูปมัจฉาณู และมีคาถาล้อมรอบ 4 ด้าน	

ตาราง 21 (ต่อ)

สัญลักษณ์และความหมายในพิธีกรรม	
วัตถุสัญลักษณ์	ความหมาย
ธงสีเขียว	ธงเจ้าพ่อเพชรสมุทพร
เสาที่กึ่งตั้ง	เสาบักบอกอาณาเขตของพิธีกรรมการบวงสรวง เจ้าพ่อมัจฉาณูและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน
เสื้อสีแดงปักลายมังกรสีเขียว 2 ตัว	เครื่องแต่งกายของเจ้าพ่อมัจฉาณู
เครื่องประกอบพิธีของร่างทรง เจ้าพ่อหนูมาณในอดีต ได้แก่ แก้วและเกี่ยม (อาวุธคล้าย มีด)	อุปกรณ์ของเจ้าพ่อมัจฉาณู
ยันต์มีตราประทับ 3 ตรา มีข้อความอักษรขอมและ อักษรจีน	ยันต์เจ้าพ่อมัจฉาณู
ยันต์มีข้อความอักษรจีน	ยันต์เจ้าพ่อไต่เสี่ยฮุกโจ้ว
เสื้อมีรูปมัจฉาณูอยู่ด้านหลังและ มีข้อความเขียนว่า ศิษย์มัจฉาณู	ลูกศิษย์เจ้าพ่อมัจฉาณู
เสื้อมีรูปเจ้าพ่อไต่เสี่ยฮุกโจ้วอยู่ ด้านหลังและมีข้อความเขียนว่า ศาลเจ้าไต่เสี่ยฮุกโจ้ว	ลูกศิษย์เจ้าพ่อไต่เสี่ยฮุกโจ้ว
พฤติกรรมสัญลักษณ์	ความหมาย
การเชิญธงเจ้าพ่อมัจฉาณู ขึ้นสู่ยอดเสา	การเริ่มงานประจำปีศาลเจ้าพ่อมัจฉาณู การเอาฤกษ์เอาชัย ให้งานราบรื่น และขอให้เจ้าพ่อมัจฉาณูปกป้องคุ้มครอง คนที่ออกเรือขายฝั้งและคนในพื้นที่
การเชิญธงเจ้าพ่อเพชรสมุทพร ขึ้นสู่ยอดเสา	การขอให้เจ้าพ่อเพชรสมุทพรปกป้องคุ้มครองคนที่ออกเรือขายฝั้ง และคนในพื้นที่

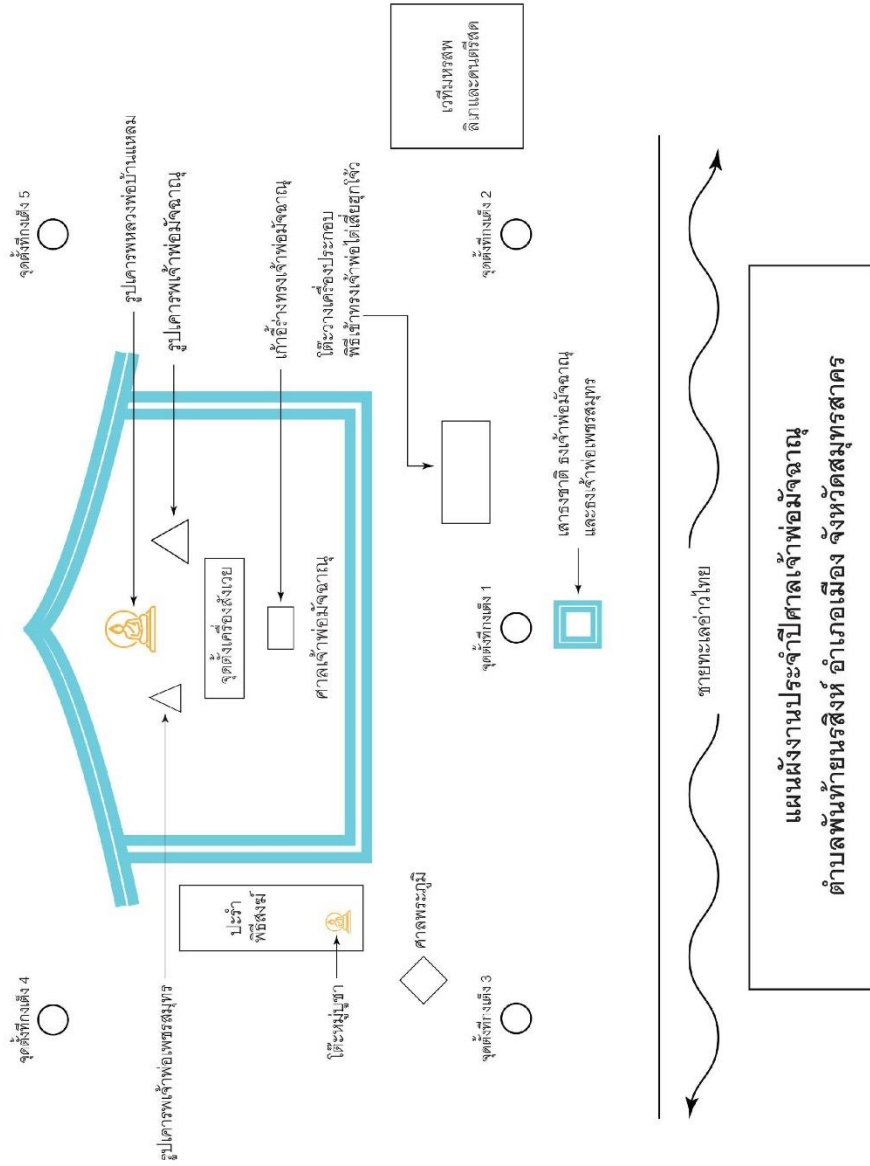
ตาราง 21 (ต่อ)

สัญลักษณ์และความหมายในพิธีกรรม	
พฤติกรรมสัญลักษณ์	ความหมาย
ร่างทรงเจ้าพ่อโตเสี้ยสุกใจ้ว นำยันต์ไปติดที่ป้ายศาลเจ้าพ่อ มัจฉาญ	เจ้าพ่อโตเสี้ยสุกใจ้วขออนุญาตเป็นผู้แทนประกอบพิธีที่ ศาลเจ้าพ่อมัจฉาญ
ร่างทรงเจ้าพ่อโตเสี้ยสุกใจ้ว ประพรมน้ำมนต์ที่เครื่องสังเว และศาลพระภูมิ	เจ้าพ่อโตเสี้ยสุกใจ้วสักการะและถวายเครื่องสังเวแด่ พระภูมิเจ้าที่
ร่างทรงเจ้าพ่อโตเสี้ยสุกใจ้ว ปักเสาทีกงเต็ง 5 จุด	เจ้าพ่อโตเสี้ยสุกใจ้วปักอาณาเขตพิธีกรรมการบวงสรวง เจ้าพ่อมัจฉาญและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพื้นที่
ร่างทรงเจ้าพ่อโตเสี้ยสุกใจ้ว นำธงไปปักที่รูปหล่อเจ้าพ่อ มัจฉาญ พร้อมบริกรรมคาถา	เจ้าพ่อโตเสี้ยสุกใจ้วขออนุญาตดำเนินพิธีกรรม ที่ศาลเจ้าพ่อมัจฉาญ
ร่างทรงเจ้าพ่อโตเสี้ยสุกใจ้ว เจิมและประพรมน้ำมนต์ที่ เครื่องสังเวภายในศาล	เจ้าพ่อโตเสี้ยสุกใจ้วถวายเครื่องสังเวแด่เจ้าพ่อมัจฉาญ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในศาล
ร่างทรงเจ้าพ่อโตเสี้ยสุกใจ้ว เขียนอักษรลงบนธงเจ้าพ่อ มัจฉาญ	เจ้าพ่อโตเสี้ยสุกใจ้วเบิกธงเจ้าพ่อมัจฉาญ
ร่างทรงเจ้าพ่อโตเสี้ยสุกใจ้ว นั่งเก้าอี้ตะปู อมเทียน นำมิด เฉาะที่ปลายลิ้นและนำเหล็ก แหลมแทงที่ปาก	เจ้าพ่อโตเสี้ยสุกใจ้วแสดงอภินิหาร ยิงแทงไม่เข้า
ร่างทรงเจ้าพ่อโตเสี้ยสุกใจ้ว นำธงมาคลุมศีรษะชาวบ้าน	เจ้าพ่อโตเสี้ยสุกใจ้วให้การปกป้องคุ้มครองแก่ชาวบ้าน

ตาราง 21 (ต่อ)

สัญลักษณ์และความหมายในพิธีกรรม	
พฤติกรรมสัญลักษณ์	ความหมาย
ร่างทรงเจ้าพ่อไตเสี่ยสุกใจ้ว นำธงมาโบกบัดด้านซ้ายขวาของ ลำตัวชาวบ้าน	เจ้าพ่อไตเสี่ยสุกใจ้วบัดเป่าสิ่งไม่ดีออกจากตัวชาวบ้าน
ร่างทรงเจ้าพ่อไตเสี่ยสุกใจ้วเจิม และมอบยันต์ให้แก่ชาวบ้าน	เจ้าพ่อไตเสี่ยสุกใจ้วให้พรและบันดาลสวัสดิมงคลแก่ชาวบ้าน
ร่างทรงเจ้าพ่อไตเสี่ยสุกใจ้วใช้กิ่ง ทับทิมประพรมน้ำมนต์ที่ศีรษะ ของชาวบ้าน พร้อมบริกรรม คาถา	เจ้าพ่อไตเสี่ยสุกใจ้วบัดเป่าโรคภัยไข้เจ็บและสิ่งไม่ดี ออกจากตัวชาวบ้าน
ร่างทรงเจ้าพ่อไตเสี่ยสุกใจ้วเจิม ที่บริเวณกลางเวทีการแสดง	เจ้าพ่อไตเสี่ยสุกใจ้วเบิกมหรสพถวายเจ้าพ่อมัจฉาณู
ชาวบ้านเปิดทองรูปหล่อมัจฉาณู และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในศาล	ชาวบ้านสักการะเจ้าพ่อมัจฉาณูและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในศาล

งานประจำปีศาลเจ้าพ่อมัจฉาณูแสดงให้เห็นถึงรูปแบบของพิธีกรรมที่ผสมผสานระหว่างความเชื่อดั้งเดิมคือการนับถือผีอารักษ์ เห็นได้จากการบวงสรวงเจ้าพ่อมัจฉาณู สัญลักษณ์และความหมายของธงเจ้าพ่อมัจฉาณูที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน แม้ว่าร่างทรงจะเสียชีวิตไปแล้ว ความเชื่อทางพุทธศาสนาเห็นได้จากการนิมนต์พระสงฆ์มาสวดเจริญพระพุทธมนต์เย็นและการทำบุญตักบาตรที่ศาลของคนในชุมชน นอกจากนี้ยังปรากฏความเชื่อตามธรรมเนียมจีนเห็นได้จากการเข้าทรงเจ้าพ่อไตเสี่ยสุกใจ้ว ซึ่งเป็นเทพที่นับถือกันมากในหมู่คนจีนหรือคนไทยเชื้อสายจีน อุปกรณ์และดนตรีประกอบการเข้าทรง ของเช่นไหว้เจ้าพ่อ ตราประทับเจ้าพ่อป้ายประดับตกแต่งศาล การสักการะเสาดงเจ้าพ่อคล้ายคลึงกับการสักการะเสาศีลาภตามธรรมเนียมจีน ตลอดจนการเป็ยของเช่นไหว้ก็เป็นรูปแบบการหาเงินบริจาคเพื่อใช้บำรุงศาลและใช้จัดงานในปีต่อๆ ไปด้วย

ภาพประกอบ 311 แผนผังงานประจำปีศาลเจ้าพ่อมัจฉาณู จังหวัดสมุทรสาคร

จากการศึกษาวิเคราะห์พิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทย ผู้วิจัยพบว่าพิธีกรรมในระดับชุมชนที่นับถือตัวละครรวมทั้งสิ้น 5 ตัวละคร ได้แก่ พระราม-พระลักษมณ์ ทศกัณฐ์ กุมภกรรณ หนุมาน และมัจฉานุ พบคติความเชื่อที่ปรากฏในพิธีกรรมสรุปได้ดังตาราง 22

ตาราง 22 คติความเชื่อจากพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทย

พิธีกรรมการนับถือตัวละคร จากเรื่องรามเกียรติ์	คติความเชื่อจากพิธีกรรม			
	ความเชื่อ ดั้งเดิม	พุทธศาสนา	ศาสนา พราหมณ์-ฮินดู	ธรรมเนียม จีน
<i>ตัวละครพระ</i>				
งานประเพณีแห่เจ็ดเจ้าพ่อ พระราม-พระลักษมณ์ สมุทรปราการ	✓	✓	✓	
งานประจำปีศาลเจ้าพ่อพระราม- พระลักษมณ์ ฉะเชิงเทรา	✓	✓		✓
งานทำบุญประจำปี ศาลเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษมณ์- พระราม กรุงเทพฯ	✓	✓		
<i>ตัวละครยักษ์</i>				
งานประจำปีปิดทอง ศาลพ่อคุณเฒ่า สมุทรสาคร	✓	✓		
งานบวงสรวงเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ สระบุรี	✓		✓	
<i>ตัวละครลิง</i>				
งานประจำปีปิดทองหลวงพ่อบุ เขายี่สาร สมุทรสงคราม	✓	✓	✓	
งานประจำปีศาลเจ้าพ่อหนุมาน กรุงเทพฯ	✓			✓
งานบวงสรวงไหว้ครุศาลสมเด็จพระ องค์ท่านหนุมาน กาญจนบุรี	✓			✓
งานประจำปีศาลเจ้าพ่อมัจฉานุ สมุทรสาคร	✓	✓		✓

ผู้วิจัยพบว่าทุกพิธีกรรมปรากฏคติความเชื่อดั้งเดิมคือการนับถือเจ้าพ่อในฐานะผีอารักษ์ของชุมชน แบ่งเป็นการบวงสรวง การแห่เจว็ด การแห่เจ้าพ่อ การปิดทองเจว็ด การสร่งน้ำเจว็ด และการเข้าทรง สรุปได้ดังตาราง 23

ตาราง 23 รูปแบบของพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทยจากความเชื่อดั้งเดิมเรื่องการนับถือผีอารักษ์

พิธีกรรมการนับถือ ตัวละครจากเรื่อง รามเกียรติ์	รูปแบบของพิธีกรรมจากความเชื่อดั้งเดิมเรื่องการนับถือผีอารักษ์					
	การ บวงสรวง	การแห่ เจว็ด	การแห่ เจ้าพ่อ	การปิด ทอง เจว็ด	การสร่ง น้ำเจว็ด	การ เข้าทรง
<i>ตัวละครพระ</i>						
งานประเพณีแห่เจว็ด เจ้าพ่อพระราม- พระลักษมณ์ สมุทรปราการ	✓	✓		✓	✓	
งานประจำปีศาลเจ้าพ่อ พระราม-พระลักษมณ์ ฉะเชิงเทรา	✓	✓		✓	✓	✓
งานทำบุญประจำปี ศาลเสด็จเจ้าพ่อปู่ พระลักษมณ์-พระราม กรุงเทพฯ	✓	✓				
<i>ตัวละครยักษ์</i>						
งานประจำปีปิดทอง ศาลพ่อคุณโชน สมุทรสาคร	✓	✓		✓		
งานบวงสรวงเจ้าพ่อ กุมภกัณฑ์ สระบุรี	✓		✓			✓

ตาราง 23 (ต่อ)

พิธีกรรมการนับถือ ตัวละครจากเรื่อง รามเกียรติ์	รูปแบบของพิธีกรรมจากความเชื่อดั้งเดิมเรื่องการนับถือผีอารักษ์					
	การ บวงสรวง	การแห่ เจว็ด	การแห่ เจ้าพ่อ	การปิด ทอง เจว็ด	การสรง น้ำเจว็ด	การ เข้าทรง
<i>ตัวละครลิง</i>						
งานประจำปีปิดทอง หลวงพ่อบุเชยี่สาร	✓	✓		✓		
สมุทรสงคราม						
งานประจำปีศาลเจ้าพ่อ หนุมาณ กรุงเทพ	✓					
งานบวงสรวงไหว้ครู ศาลสมเด็จพระองค์ท่าน หนุมาณ กาญจนบุรี	✓					
งานประจำปีศาลเจ้าพ่อ มัจฉานุสมุทรสวรร	✓					✓

กล่าวได้ว่าทุกพิธีกรรมประกอบด้วยการบวงสรวง ถวายเครื่องสังเวย ถือว่าเป็นส่วนสำคัญที่ขาดไม่ได้ รองลงมาคือการแห่เจว็ดและการปิดทองเจว็ด ที่พบน้อยที่สุดคือการแห่เจ้าพ่อ ซึ่งอธิบายได้ว่าพิธีกรรมนั้นต้องมีการเข้าทรงเจ้าพ่อด้วย ขณะที่การเข้าทรงพบ 3 พิธีกรรม คือ การเข้าทรงเจ้าพ่อพระราม การเข้าทรงเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ และการเข้าทรงเจ้าพ่อไต้เสี้ยมสุกใจัว (เพื่อดำเนินพิธีกรรมแทนเจ้าพ่อมัจฉานุ)

จากการแบ่งประเภทของการเข้าทรงเป็น 3 ประเภท ตามลักษณะของการเข้าทรงของ วิรัช วิรัชนิภาวรรณ and นิภาวรรณ วิรัชนิภาวรรณ (2533: 33) ได้แก่

1. การเข้าทรงประเภทพรหม เป็นการเข้าทรงที่เจ้าหรือเทพที่มาจับทรงส่วนใหญ่จะเป็นเจ้าของพรหมณ์ เช่น พระพรหม พระวิษณุ พระกฤษณะ และเจ้าแม่อุมาเทวี เป็นต้น ผู้ที่เป็นร่างทรงประเภทพรหมนี้ส่วนใหญ่จะแต่งกายชุดขาวทั้งหมดคล้ายพวกพรหมณ์

2. การเข้าทรงประเภทเทพ เป็นการเข้าทรงที่เจ้าที่มาจับทรงจะเป็นเจ้าพ่อ เจ้าแม่ องค์กุมารทอง ยักษ์ หรือกษัตริย์ ชุนนาง แม่ทัพ นายกองของไทยหรือของชาติอื่นที่เคยมีชีวิตและมีชื่อเสียงอยู่ในอดีต โดยมีชื่อเรียกซ้ำกัน หรือต่างกันไปบ้าง ผู้ที่เป็นร่างทรงประเภทเทพนี้ส่วนใหญ่จะแต่งกายทรงไทยโบราณและเสื้อผ้าจะมีสีฉูดฉาด เช่น สีแดง สีเขียว และสีชมพู เป็นต้น

3. การเข้าทรงประเภทจีน เป็นการเข้าทรงที่เจ้ามาจับทรงเป็นเจ้าของจีน เช่น เจ้าแม่กวนอิม เขียนชื่อ กวนอู หงเจี๋ย และตั๊กม้อ เป็นต้น สำหรับภาษาที่ใช้ส่วนใหญ่ก็เป็นภาษาจีน ซึ่งแสดงออกโดยการพูดหรือเขียนเป็นภาษาจีน ผู้ที่เป็นร่างทรงประเภทจีนนี้ส่วนใหญ่จะแต่งกายด้วยเสื้อผ้าทรงจีนสีขาว ที่สำคัญคือส่วนใหญ่จะสวมหมวกจีน

บางครั้งพบว่า มี *ประเภทผสม* หมายถึงการที่ร่างทรงมีเจ้าที่เป็นทั้ง 2 หรือ 3 ประเภทข้างต้นมาเข้าทรงในร่างทรงของตนด้วย

ผู้วิจัยพบว่า การเข้าทรงเจ้าพ่อพระรามและเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์เป็นการเข้าทรงประเภทเทพ เห็นได้จากการแต่งกายทรงไทยโบราณและเสื้อผ้ามีสีฉูดฉาด กล่าวคือร่างทรงเจ้าพ่อพระรามสวมเสื้อและนุ่งผ้าสีเขียว ขณะที่ร่างทรงเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์สวมเสื้อสีแดงและนุ่งผ้าสีเขียว สอดคล้องกับสีกายของตัวละครจากนิทานเรื่องรามเกียรติ์ การเข้าทรงเจ้าพ่อใต้เสี้ยฮุกใจ้วเป็นการเข้าทรงประเภทจีน เห็นได้จากการพูดและเขียนเป็นภาษาจีน ชุดที่สวมใส่รวมถึงหมวกจีนเป็นลักษณะที่สังเกตเห็นได้ชัดเจน

ลักษณะร่วมของพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ คือ การบวงสรวงเจ้าพ่อซึ่งพบในทุกพิธีกรรม มีรูปแบบเป็นการบวงสรวงถวายเครื่องสังเวยแต่เจ้าพ่อและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในศาลประจำปีและขอให้ช่วยปกป้องคุ้มครองคนในชุมชน นอกจากนี้ ในอดีตทุกศาลจะมีร่างทรงเป็นคนกลางสื่อสารระหว่างเจ้าพ่อกับคนในชุมชน แต่ปัจจุบันพบเพียง 3 พิธีกรรม คือ งานประจำปีศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา งานบวงสรวงเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ จังหวัดสระบุรี และงานประจำปีศาลเจ้าพ่อมัจฉาญ จังหวัดสมุทรสาคร

ผู้วิจัยยังพบลักษณะร่วมของพิธีกรรมการนับถือตัวละครประเภทพระ คือ การแห่เจว็ดคู่ซึ่งพบในทุกพิธีกรรมการนับถือตัวละครพระราม-พระลักษมณ์ เจว็ดคู่ดังกล่าวเป็นสัญลักษณ์แทนเจ้าพ่อพระรามและเจ้าพ่อพระลักษมณ์ ในทุกพิธีกรรมยังใช้สีเขียวและสีเหลืองเป็นสัญลักษณ์แทนเจ้าพ่อพระรามและเจ้าพ่อพระลักษมณ์ตรงกันอีกด้วย

ขณะที่พิธีกรรมการนับถือตัวละครประเภทยักษ์มีรูปแบบของพิธีกรรมแตกต่างกัน ดังพบในงานประจำปีปิดทองศาลพ่อคุณโชน จังหวัดสมุทรสาคร มีการแห่เจว็ดและปิดทองเจว็ดเจ้าพ่อ ขณะที่ในงานบวงสรวงเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ จังหวัดสระบุรี มีการแห่เจ้าพ่อและการเข้าทรง พิธีกรรมการนับถือตัวละครประเภทลิงมีรูปแบบของพิธีกรรมแตกต่างกันเช่นเดียวกัน ดังพบว่างานประจำปีปิดทองหลวงปู่เขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม เป็นพิธีกรรมเดียวที่มีการแห่เจว็ดและปิดทองเจว็ดเจ้าพ่อ

กล่าวโดยสรุป ในบทนี้ผู้วิจัยได้นำเสนอข้อมูลพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทย ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่ถือปฏิบัติในระดับชุมชนรวมทั้งสิ้น 9 พิธีกรรม ผู้วิจัยได้วิเคราะห์และตีความสัญลักษณ์ทั้งวัตถุสัญลักษณ์และพฤติกรรมสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีกรรมวิเคราะห์และสังเคราะห์คติความเชื่อที่ปรากฏในพิธีกรรม พบว่ามีทั้งความเชื่อดั้งเดิม พุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและธรรมเนียมจีน ตลอดจนวิเคราะห์และสังเคราะห์รูปแบบของพิธีกรรมจากความเชื่อดั้งเดิมเรื่องการนับถือผีอารักษ์ พบว่ามี 6 รูปแบบ คือ การบวงสรวง การแห่เจว็ด การแห่เจ้าพ่อ การปิดทองเจว็ด การสงฆ์น้ำเจว็ดและการเข้าทรง

บทที่ 5

บทบาทของพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทย

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงบทบาทของพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทย จากการวิเคราะห์ข้อมูลพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทย พบว่ามีบทบาทแบ่งได้ 2 ระดับ คือบทบาทในระดับชุมชน แบ่งเป็น 6 ด้าน ได้แก่ 1. ด้านการปกป้องคุ้มครองคนในชุมชน 2. ด้านการบำบัดเป่าโรคระบาดออกจากชุมชน 3. ด้านการรักษาแหล่งน้ำของชุมชน 4. ด้านการสร้างความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของคนในชุมชน 5. ด้านการแสดงอัตลักษณ์ของกลุ่มคนไทยเชื้อสายจีน และ 6. ด้านการสร้างความบันเทิงให้แก่คนในชุมชน และบทบาทในระดับบุคคล แบ่งเป็น 4 ด้าน ได้แก่ 1. ด้านการเป็นที่พึ่งทางใจ 2. ด้านการประกอบอาชีพ 3. ด้านการรักษาโรค และ 4. ด้านการให้โชคลาภ

5.1 บทบาทในระดับชุมชน

บทบาทของพิธีกรรมในระดับชุมชนแบ่งเป็น 6 ด้าน ได้แก่ 1. ด้านการปกป้องคุ้มครองคนในชุมชน 2. ด้านการบำบัดเป่าโรคระบาดออกจากชุมชน 3. ด้านการรักษาแหล่งน้ำของชุมชน 4. ด้านการสร้างความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของคนในชุมชน 5. ด้านการแสดงอัตลักษณ์ของกลุ่มคนไทยเชื้อสายจีน และ 6. ด้านการสร้างความบันเทิงให้แก่คนในชุมชน

5.1.1 ด้านการปกป้องคุ้มครองคนในชุมชน

การแห่เจว็ดหรือการแห่เจ้าพ่อรอบชุมชนบ่งบอกถึงอำนาจของผีอารักษ์ในการปกป้องคุ้มครองชุมชนนั้นๆ เพื่อไม่ให้เกิดสิ่งอัปมงคลหรือภัยพิบัติ ดังพบในการแห่เจว็ดเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ของคนในชุมชนบางปลา การแห่เจว็ดเจ้าพ่อหนุมานและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ของคนในชุมชนยี่สาร การแห่เจว็ดเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษมณ์-พระรามของคนในชุมชนบางซ้อณ การแห่เจว็ดเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ในชุมชนบางเกลือ การแห่เจว็ดพ่อคุณโชนไปรับเจว็ดพ่อคุณน้อยเพื่อมาร่วมงานประจำปีและการแห่เจว็ดทั้งสองข้ามคลองสุนัขหอนของคนในชุมชนบ้านบ่อ สะท้อนถึงการขออำนาจของเจ้าพ่อให้ช่วยปกป้องรักษาชุมชนให้เป็นปกติสุข

ภาพประกอบ 312 การแห่เจี๊วดเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์รอบเกาะบางปลา

ภาพประกอบ 313 การแห่เจี๊วดเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษมณ์-พระรามที่ชุมชนบางซื่อน

ภาพประกอบ 314 การแห่เจี๊วดพ่อคุณโชนที่ชุมชนบ้านป้อ

ภาพประกอบ 315 การแห่เจว็ดพ่อปู่หนุมานในพื้นที่จังหวัดสมุทรสงคราม เพชรบุรี และราชบุรี

ที่ชุมชนพระพุทธรบาทมีการแห่เจ้าพ่อ คือร่างทรงเจ้าพ่อกุ่มภักดิ์และเจ้าพ่อบริวาร ในพื้นที่สำคัญของตำบลพระพุทธรบาท ผ่านสถานที่ราชการและสถานที่สำคัญ เช่น วัดพระพุทธรบาทและศาลเจ้าพ่อเขาคอก แสดงให้เห็นถึงบทบาทของเจ้าพ่อที่ช่วยปกป้องคุ้มครองคนในตำบลพระพุทธรบาทด้วย

ภาพประกอบ 316 การแห่เจ้าพ่อกุ่มภักดิ์ในพื้นที่ชุมชนพระพุทธรบาท

จากพฤติกรรมสัญลักษณ์การแห่เจว็ดและการแห่เจ้าพ่อดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงความหมายของการขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครองคนในชุมชน ผู้วิจัยพบว่าเมื่อขบวนแห่เคลื่อนผ่านจุดใด ชาวบ้านจะตั้งโต๊ะวางเครื่องเซ่นไหว้ หรือจุดธูปบูชา บางบ้านเตรียมพวงมาลัยสำหรับคล้องหรือแขวนที่เจว็ด ขณะที่บางบ้านจุดประทัดเพื่อเป็นการต้อนรับเจ้าพ่อที่ได้

ผ่านมาปกป้องรักษาและให้การคุ้มครอง ร่างทรงเจ้าพ่อยังประพรมน้ำมนต์ หรือเจิมแป้งแก่ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมตลอดเส้นทาง

ในพิธีกรรมบวงสรวงเจ้าพ่อมัจฉาณู มีการปักเขตแดนด้วยเสาที่กงเต็ง ซึ่งเป็นเสาไม้ไผ่ตามธรรมเนียมเงินของเจ้าพ่อใต้เสี่ยฮุกโจ้วรอบปริมณฑลพิธี รวม 5 จุด คือ ที่มุมทิศทั้ง 4 และด้านหน้าของศาลแสดงให้เห็นว่าเป็นการระบุนเขตการปกป้องคุ้มครองผู้ร่วมพิธี

นอกจากนี้ยังอาจพิจารณาได้ว่าการเชิญธงเจ้าพ่อขึ้นสู่ยอดเสาในบริเวณพื้นที่พิธีกรรมก็มีนัยยะสื่อถึงปริมณฑลของการจัดพิธีกรรมและเป็นสัญลักษณ์ของการปกป้องคุ้มครองในอาณาบริเวณนั้นๆ ด้วย ดังปรากฏในงานประจำปีศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณที่ชุมชนบางเกลือ และงานประจำปีศาลเจ้าพ่อมัจฉาณูที่ชุมชนบ้านรางโคกขาม ธงสีเขียวและเหลืองแทนเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณ และธงสีแดง เหลือง เขียว ใจกลางผืนธงเขียนรูปมัจฉาณูแทนเจ้าพ่อมัจฉาณูจึงสื่อถึงการปกป้องคุ้มครองคนในพื้นที่นั้น

ภาพประกอบ 317 ธงเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณที่เชิญขึ้นสู่ยอดเสาในวันแรกของงาน

ภาพประกอบ 318 ธงเจ้าพ่อมัจฉาณูที่เชิญขึ้นสู่ยอดเสาในวันแรกของงาน

เรื่องเล่าอภินิหารของเจ้าพ่อเช่นที่บ้านยี่สารเล่าว่าในอดีตชาวบ้านจะบนบานศาลกล่าวขอพ่อปู่หนูมานให้ช่วยปกป้องคุ้มครองให้รอดชีวิตจากโจรผู้ร้ายหรือเสือต่างๆ เมื่อโจรผู้ร้ายหรือเสือต่างๆ เข้ามาในพื้นที่ กลับไม่พบว่ามีคนอยู่อาศัย คล้ายกับว่าพ่อปู่หนูมานช่วยซ่อนชุมชนให้คนภายนอกไม่สามารถมองเห็นได้ นับว่าเป็นเรื่องเล่าที่เน้นย้ำและสนับสนุนการประกอบพิธีกรรมประจำปีเพื่อให้เจ้าพ่อปกป้องคุ้มครองคนในชุมชนยี่สารสืบมา หรือคติความเชื่อของชาวพระพุทธรูปที่ว่า ต้องแห่เจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ ไม่เช่นนั้นไฟจะไหม้ตลาด ซึ่งเคยเกิดเหตุการณ์ไฟไหม้ตลาดเมื่อหลายสิบปีก่อน ผู้วิจัยพบว่าเป็นสิ่งที่ช่วยสนับสนุนบทบาทของการจัดพิธีกรรมเพื่อช่วยปกป้องคุ้มครองคนในชุมชนอีกทางหนึ่งด้วย

บทบาทด้านการปกป้องคุ้มครองคนในชุมชนเป็นบทบาทที่เด่นชัดที่สุดของพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ เนื่องจากสะท้อนผ่านพฤติกรรมสัญลักษณ์ที่ปรากฏร่วมกัน คือ การแห่เจิวัด (เจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ พ่อคุณโชนและเจ้าพ่อหนูมาน) การแห่เจ้าพ่อ (เจ้าพ่อกุมภกัณฑ์) การปักเขตแดน (เจ้าพ่อมัจฉาณู) และการเชิญธงเจ้าพ่อขึ้นสู่ยอดเสา (เจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์และเจ้าพ่อมัจฉาณู) ในพื้นที่พิธีกรรม ตลอดจนการเวียนเทียนบายศรี เพื่อบันดาลสวัสดิมงคลและปกป้องคุ้มครองผู้ร่วมพิธี ซึ่งพบในพิธีกรรมที่ชุมชนบางเกลือ แสดงถึงการสร้างความรู้สึกร่วมกันและปลอดภัยให้แก่คนในชุมชน

ภาพประกอบ 319 การเวียนเทียนบายศรีที่ศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา
เพื่อบันดาลสวัสดิมงคลและปกป้องคุ้มครองผู้ร่วมพิธี

5.1.2 ด้านการปิดเป่าโรคระบาดออกจากชุมชน

เป็นบทบาทที่ปรากฏในพิธีกรรมที่จัดในช่วง พ.ศ. 2564 พบที่ชุมชนบางปลา จังหวัดสมุทรปราการ และชุมชนบางเกลือ จังหวัดฉะเชิงเทรา ผู้วิจัยพบว่าชาวบ้านที่ชุมชนบางปลาได้ร่วมกันถวายเครื่องสังเวยและบนบานขอให้เจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ช่วยขับไล่โรคระบาดออกจากชุมชน เนื่องจากในชุมชนบางปลามีผู้ป่วยติดเชื้อและคาดว่าจะแพร่ระบาดในชุมชน ประกอบกับที่วัดบางปลาซึ่งเป็นที่ตั้งศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์เป็นพื้นที่รับบริจาคข้าวปลาอาหารและสิ่งของเพื่อแจกจ่ายแก่คนในชุมชนในสถานการณ์โรคระบาด พื้นที่ดังกล่าวเป็นที่รวมคน จึงมีความเสี่ยงสูง เช่นเดียวกับที่ชุมชนบางเกลือ ร่างทรงเจ้าพ่อสื่อสารว่าตอนนี้เกิดโรคห่าระบาด ขอให้ชาวบ้านใช้ชีวิตอย่างระมัดระวัง ชาวบ้านที่มาร่วมพิธีเชื่อว่าการจัดงานบวงสรวงไหว้ครูใน พ.ศ. 2564 นี้ จะทำให้เจ้าพ่อมาช่วยปิดเป่าโรคระบาดออกจากชุมชน ผู้วิจัยสังเกตว่านอกจากจะบนบานต่อเจ้าพ่อแล้ว ผู้จัดพิธีใน พ.ศ. 2564 ของชุมชนบางปลาและชุมชนบางเกลือยังให้ความสำคัญกับการปฏิบัติตามมาตรการของรัฐอย่างเคร่งครัดด้วย

ภาพประกอบ 320 ชาวบ้านบางปลาบนนานเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์
ให้ช่วยขับไล่โรคระบาดออกจากชุมชน

ภาพประกอบ 321 ร่างทรงแจกยันต์เจ้าพ่อพระรามแก่อสม. ที่มาปฏิบัติหน้าที่ตรวจคัดกรอง
ผู้ร่วมพิธีสะท้อนการขออำนาจเจ้าพ่อให้ช่วยขับไล่โรคระบาดออกจากชุมชน

5.1.3 ด้านการรักษาแหล่งน้ำของชุมชน

เป็นบทบาทที่พบในพิธีกรรมบวงสรวงเจ้าพ่อกุมภภัณฑ์ที่ชุมชนพระพุทธรบาท จังหวัดสระบุรี พิธีกรรมดังกล่าวกำหนดจัดในวันลอยกระทงของทุกปี โดยมีพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อในช่วงเช้า ช่วงบ่ายมีการแห่เจ้าพ่อ และในช่วงค่ำ คนในชุมชนพระพุทธรบาทจะมารวมตัวกันที่ห้วยมะลิ หรือคลองกุมภภัณฑ์ทอดน้ำ เพื่อลอยกระทงเป็นประจำทุกปี การลอยกระทงสะท้อนความหมายของการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในแหล่งน้ำ ทั้งยังเชื่อมโยงเรื่องกุมภภรณ์ทอดน้ำกับเจ้าพ่อกุมภภัณฑ์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คอยดูแลรักษาห้วยมะลิ การลอยกระทงในวันดังกล่าวจึงเป็นการสร้างสำนึกการรักษาแหล่งน้ำของชุมชน รักษาระบบนิเวศทางน้ำของชุมชน ให้มีความสะอาดและปลอดภัย เนื่องจากน้ำในห้วยมะลินี้เป็นน้ำที่คนในชุมชนพระพุทธรบาทใช้ในการอุปโภคและบริโภค ปัจจุบันเทศบาลเมืองพระพุทธรบาทเป็นหน่วยงานที่ดูแลรักษาห้วยมะลิและคอยกำจัดขยะหลังเสร็จสิ้นงาน

ภาพประกอบ 322 การลอยกระทงในตอนค่ำที่ห้วยมะลิหรือคลองกุมภภัณฑ์ทอดน้ำ

ในอดีตมีการลอยเรือหงส์ในน้ำด้วย เรือหงส์นี้เป็นเรือที่ผ่านการทำพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อกุมภภัณฑ์และนำออกแห่ในขบวนแห่เจ้าพ่อกุมภภัณฑ์ จึงเปรียบเสมือนการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในแหล่งน้ำ ขณะที่ในปัจจุบันไม่ได้นำไปลอยในน้ำแล้ว แต่ตั้งเป็นเครื่องสักการะอยู่ที่ริมห้วยมะลิ เพื่อสื่อถึงความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าพ่อกับแหล่งน้ำของชุมชน

5.1.4 ด้านการสร้างความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของคนในชุมชน

การจัดพิธีกรรมของชุมชนเป็นการแสดงออกถึงความพร้อมเพรียง ความปรองดอง ความร่วมมือร่วมใจกัน ก่อให้เกิดความสามัคคีกลมเกลียวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชุมชน สิ่งที่คนในชุมชนอาจเคยบาดหมาง ทะเลาะเบาะแว้งหรือขุ่นเคืองใจก็อาจทุเลาเบาบางลงได้จากการร่วมพิธีกรรม

ขั้นตอนต่างๆ ของพิธีกรรมแสดงให้เห็นพลังสามัคคีของคนในชุมชน โดยเฉพาะการร่วมขบวนแห่ การผลัดเปลี่ยนกันัญเชิญเจว็ด เช่นที่ชุมชนบางปลาเป็นการแห่เจว็ดรอบเกาะบางปลาซึ่งมีระยะทางค่อนข้างไกล ขบวนแห่เริ่มตั้งแต่ช่วงเวลาประมาณ 14.00 น. กลับมาถึงศาลที่เป็นจุดตั้งต้นขบวนในเวลาประมาณ 18.00 น. ต้องมีผู้คอยผลัดเปลี่ยนัญเชิญเจว็ดและผู้ร่วมขบวนจำนวนมาก การแห่เจว็ดของชุมชนยี่สาร ชุมชนบ้านบ่อ ชุมชนบางซ้อน และการแห่เจ้าพ่อของชุมชนพระพุทธรบาทก็แสดงให้เห็นพลังสามัคคีของคนในชุมชนเช่นเดียวกัน

การปะทะสังสนทนและหลอมรวมคนทุกเพศทุกวัยในพื้นที่พิธีกรรม พื้นที่โรงงานหรือแม้แต่พื้นที่จัดแสดงมหรสพยังอาจถือได้ว่าเป็นการหลอมรวมศรัทธาและความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของคนในชุมชนด้วย

ผู้วิจัยยังพบว่าในหลายพิธีกรรม ผู้ร่วมพิธีจะสวมเสื้อมีข้อความระบุว่า เป็นศิษย์เจ้าพ่อ แสดงถึงการปวารณาตัวเป็นศิษย์ของเจ้าพ่อและแสดงถึงความ เป็นพวกพ้องเดียวกันของคนในชุมชน เพื่อร่วมกันดำเนินพิธีกรรมประจำปีให้สำเร็จลุล่วง

ภาพประกอบ 323 ศิษย์เจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ที่ชุมชนบางปลา จังหวัดสมุทรปราการ

ภาพประกอบ 324 ศิษย์พ่อคุณโชนที่ชุมชนบ้านบ่อ จังหวัดสมุทรสาคร

ภาพประกอบ 325 ศิษย์พ่อคุณโชนที่ชุมชนบ้านบ่อ จังหวัดสมุทรสาคร

ภาพประกอบ 326 ศิษย์เจ้าพ่อมัจฉาณูที่ชุมชนบ้านรางโคกขาม
จังหวัดสมุทรสาคร

ภาพประกอบ 327 ศิษย์เจ้าพ่อมัจฉาณูที่ชุมชนบ้านรางโคกขาม
จังหวัดสมุทรสาคร

การเป็ยของเซ่นไหว้ในพิธีกรรมที่ศาลเจ้าพ่อมัจฉาณูและศาลเจ้าพ่อหนูมาถนเป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของคนในชุมชน เนื่องจากการรวมเครือญาติ ทั้งจากสายตระกูลเดียวกันและจากต่างสายตระกูลให้มาทำกิจกรรมที่ศาลเจ้าร่วมกัน

ผู้วิจัยยังพบว่า หลายชุมชนตั้งโรงงานเลี้ยงอาหารแก่ผู้ร่วมพิธี บางชุมชนลงมือทำอาหารกันเอง ขณะที่บางชุมชนสั่งอาหารที่ทำสำเร็จมา แต่ก็ใช้เวลา่วมกันในการจัดแบ่งอาหาร และรับประทานอาหารร่วมกัน พื้นที่โรงงานในงานประจำปีของศาลต่างๆ จึงแสดงถึงความร่วมไม้ร่วมมือและความสามัคคีปรองดองของคนในชุมชน

นอกจากนั้น ยังอาจพิจารณาได้ว่าพื้นที่พิธีกรรมเป็นที่หลอมรวมผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์ เช่น คนไทย คนจีน คนลาว คนมอญ ทั้งที่เป็นคนท้องถิ่นและคนที่อพยพเข้ามาใหม่ให้รู้สึกเชื่อมโยงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในพื้นที่พิธีกรรม เนื่องจากเคารพนับถือในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนร่วมกันอีกด้วย

5.1.5 ด้านการแสดงอัตลักษณ์ของกลุ่มคนไทยเชื้อสายจีน

บทบาทดังกล่าวเห็นได้จากงานประจำปีศาลเจ้าพ่อหนูมาถน กรุงเทพมหานคร เจ้าพ่อหนูมาถนเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพนับถือของคนไทยเชื้อสายจีนในพื้นที่ที่ตั้งแต่อดีต แม้ว่าคนในพื้นที่ละแวกศาลบางส่วนจะย้ายที่อยู่อาศัยออกไปภายนอกชุมชนแล้ว เนื่องจากสภาพพื้นที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วและชุมชนเล็กเกินกว่าครอบครัวจะอาศัยอยู่ร่วมกันแบบเดิมได้ เมื่อถึง

งานประจำปีคนในชุมชนจะส่งข่าวถึงกันในกลุ่มผู้นับถือเจ้าพ่อ ทั้งผู้ที่ยังอาศัยอยู่ในละแวกศาล และผู้ที่ย้ายออกไปภายนอกชุมชน ผู้นับถือเจ้าพ่อจะเดินทางมาร่วมงานที่ศาลเป็นประจำทุกปี

ชาวบ้านที่นับถือเจ้าพ่อส่วนใหญ่เล่าตรงกันว่าไม่เคยมีความคิดที่จะอัญเชิญเจ้าพ่อไปอยู่ที่อื่น เนื่องจากท่านเป็นเทพยดาอารักษ์พื้นที่นี้ จึงต้องมาไหว้ที่นี่ ผู้วิจัยสังเกตว่าผู้มาร่วมพิธีส่วนใหญ่มาเป็นครอบครัว โดยลูกหลานจะเป็นคนพาผู้เฒ่าผู้แก่มาไหว้ ทั้งยังคอยช่วยจัดเตรียมของเซ่นไหว้เป็นชุดสำหรับไหว้ตามจุดต่างๆ เช่น ที่เสาฟ้าดิน ที่แท่นหน้ารูปเคารพเจ้าพ่อ ที่ตู้जूเอี้ย เป็นต้น แสดงให้เห็นถึงความกตัญญูของลูกหลานต่อญาติผู้ใหญ่และยังถือเป็นการปลูกฝังการนับถือเจ้าพ่อแก่ลูกหลานทางอ้อมด้วย

ผู้วิจัยพบว่า การมาร่วมงานประจำปีศาลเจ้าพ่อหนุมาณยังเป็นการสานสัมพันธ์ในกลุ่มคนไทยเชื้อสายจีนที่เคารพนับถือเจ้าพ่อร่วมกัน มารำลึกความหลังครั้งอดีตของชุมชน มาไถ่ถามสารทุกข์สุกดิบ มารับประทานอาหารร่วมกัน ผู้วิจัยสังเกตว่าผู้เฒ่าผู้แก่รุ่นอาม่าจะสนทนากันด้วยภาษาจีนแต่จืดด้วย จึงอาจกล่าวได้ว่าเจ้าพ่อหนุมาณเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ยึดโยงความสัมพันธ์ของคนไทยเชื้อสายจีนในพื้นที่นี้และในงานประจำปีก็เป็นพื้นที่แสดงอัตลักษณ์ของคนไทยเชื้อสายจีนที่แสดงออกผ่านภาษา การเซ่นไหว้ และของเซ่นไหว้ เช่น อาหารที่นำมาถวาย กระดาษเงินกระดาษทอง การเชิดสิงโตถวายเจ้าพ่อ และการรำลึกถึงความทรงจำในพื้นที่แต่ครั้งอดีต

ภาพประกอบ 328 การพบปะกันของคนไทยเชื้อสายจีนในงานประจำปีศาลเจ้าพ่อหนุมาณ

5.1.6 ด้านการสร้างความเป็นกันเองให้แก่คนในชุมชน

บทบาทดังกล่าวปรากฏในทุกพิธีกรรม ที่เห็นเด่นชัดคืองานประเพณีแห่เจว็ดเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ จังหวัดสมุทรปราการ และงานบวงสรวงเจ้าพ่อกุ่มภักดิ์ จังหวัดสระบุรี เนื่องจากช่วงเวลาของการจัดพิธีกรรมเป็นช่วงเทศกาลรื่นเริงประจำปี งานแห่เจว็ดเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ตรงกับวันสุดท้ายของเทศกาลสงกรานต์ คือวันที่ 15 เมษายนของทุกปี ซึ่งเป็นวันมหาสงกรานต์ตามคติภาคกลาง และถือเป็นช่วงเวลาขึ้นปีใหม่ไทยด้วย การบวงสรวงเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ในวันดังกล่าวจึงเสมือนกับการบวงสรวงผีบรรพบุรุษในคราวเดียวกัน งานบวงสรวงเจ้าพ่อกุ่มภักดิ์ตรงกับวันลอยกระทง คือวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 ของทุกปี เป็นช่วงเวลาแห่งความสนุกสนานรื่นเริงและผ่อนคลายจากความกังวลและความตึงเครียดในชีวิตประจำวัน

พื้นที่ของพิธีกรรมจึงมีความพิเศษที่ทำให้ชาวบ้านได้ปลดปล่อย เห็นได้จากการร้องรำในขบวนแห่และการผ่อนคลายจากการชมมหรสพ ชาวบ้านส่วนใหญ่แล้วว่าในอดีตจะเฝ้ารอ งานประจำปีศาลเจ้าพ่ออย่างใจจดใจจ่อ เพราะเป็นช่วงเวลาที่สนุกสนานและทำให้มีความสุข เพลิดเพลินจากการได้ชมมหรสพ ปัจจุบันพบว่าแต่ละชุมชนยังคงจัดมหรสพรื่นเริง ได้แก่ ละครชาตรีและลิเกที่ชุมชนบางปลา ละครชาตรีที่ชุมชนบ้านบ่อ ลีเกและวงดนตรีสดที่ชุมชนบ้านรางโคกขาม หนังกลางแปลงที่ชุมชนวุฒากาศ 40 ละครชาตรีและหนังกลางแปลงที่ชุมชนยี่สาร ผู้วิจัยสังเกตว่าในขบวนแห่เจว็ดหลายแห่งยังนิยมว่าจ้างวงดนตรีสดมาบรรเลง เนื่องจากให้เสียงดังกระหึ่ม ปลุกเร้าความสนุกสนานรื่นเริงได้เป็นอย่างดี

ภาพประกอบ 329 การแสดงละครชาตรีของคณะขบวนแห่ ทักษิณศิลป์ ในงานประจำปี
เปิดทองศาลพ่อคุณโชน

ภาพประกอบ 330 การแสดงลิเกของคณะสายธาร นิยมศิลป์ ในงานประจำปีศาลเจ้าพ่อมัจฉานุ

ผู้วิจัยพบว่าบทบาทในระดับชุมชนส่วนใหญ่ของพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์สอดคล้องกับที่ปราณี วงษ์เทศ (2530: 12-19) วิเคราะห์บทบาททางสังคมและวัฒนธรรมของเทศกาลและพิธีกรรมในวันสงกรานต์ไว้ คือ ประการแรก มีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของชาวบ้านด้านจิตใจ เนื่องจากเป็นโอกาสได้ทำบุญทำทาน ชาวบ้านจะมีอารมณ์ดี ยิ้มแย้มแจ่มใส เพราะได้พักผ่อนหย่อนใจจากงานและได้เล่นสนุกเป็นเวลานานที่สุดในรอบปี ประการที่ 2 รักษาความสัมพันธ์ของคนในสังคมทุกระดับ เช่น ผู้ใหญ่-ผู้น้อย เพศชาย-เพศหญิง พระสงฆ์-ฆราวาส มีลักษณะอะลุ่มอล่วย ไม่เคร่งครัดในภาวะปกติ รวมถึงความสัมพันธ์ของชาวบ้านระหว่างหมู่บ้านข้างเคียง และประการที่ 3 สะท้อนให้เห็นจิตสำนึกที่มนุษย์ย่อมต้องมีความผูกพัน ความจงรักภักดี หรือประวัติของเผ่าพันธุ์ในอดีต เชื่อมความสัมพันธ์ของผู้คนในปัจจุบันเข้ากับอดีต และเชื่อมปัจเจกบุคคลเข้ากับกลุ่มหรือชุมชนส่วนรวม ด้วยเชื่อว่าการปฏิบัติตามที่บรรพบุรุษทำมา จะนำความปกติสุขและความมั่นคงสมบูรณ์ให้แก่หมู่บ้านได้

5.2 บทบาทในระดับบุคคล

บทบาทของพิธีกรรมในระดับบุคคลแบ่งเป็น 4 ด้าน คือ 1. ด้านการเป็นที่พึ่งทางใจ 2. ด้านการประกอบอาชีพ 3. ด้านการรักษาโรค และ 4. ด้านการให้โชคลาภ

5.2.1 ด้านการเป็นที่พึ่งทางใจ

การจัดพิธีกรรมบวงสรวงตัวละครศักดิ์สิทธิ์จากเรื่องรามเกียรติ์มีบทบาทในระดับบุคคลคือการเป็นที่พึ่งทางใจแก่ผู้ร่วมพิธี คนในชุมชนมีความเชื่อถือในอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าพ่อ และเชื่อว่าเจ้าพ่อสามารถดลบันดาลและตอบสนองของความต้องการทางใจของตนได้ จึงเข้าร่วมพิธีกรรมที่จัดขึ้นประจำปี มีทั้งการขอพรและการบนบานศาลกล่าวเจ้าพ่อ

ภาพประกอบ 331 การนำเจว็ดเสด็จเจ้าพ่อปู่และที่ศีรษะเสมือนเจ้าพ่ออวยชัยให้พรแก่ชาวบ้าน

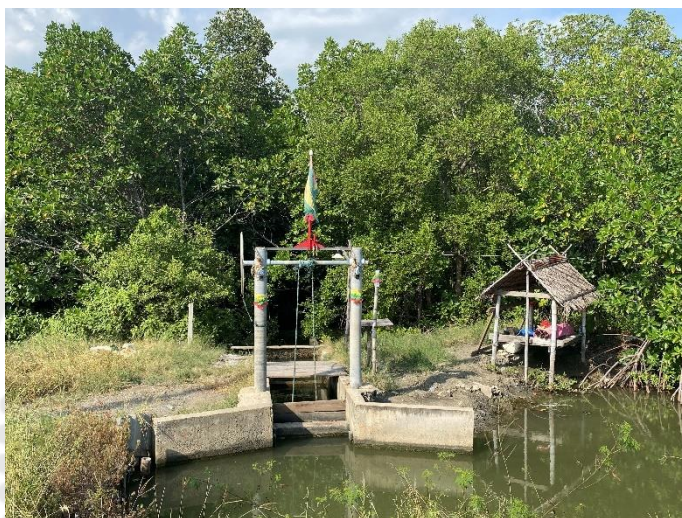

ภาพประกอบ 332 ผู้อัญเชิญเจว็ดพ่อคุณโชนและที่เจว็ดแล้วเจิมที่ศีรษะชาวบ้าน
เสมือนเจ้าพ่ออวยชัยให้พรแก่ชาวบ้าน

5.2.2 ด้านการประกอบอาชีพ

เป็นบทบาทที่ปรากฏในหลายพิธีกรรม จากการนับถือเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ที่ชุมชนบางปลา ผู้วิจัยพบว่าชาวบ้านบางปลานิยมขอพรเจ้าพ่อให้หาปลาและขายปลาได้มากเป็นพิเศษ ชาวบ้านเล่าว่าในอดีตต้องพายเรือไปขายปลาถึงตลาดท่าเตียน เมื่อพายเรือผ่านบริเวณหน้าศาลจะวกน้ำตรงนั้นประพรมในเรือ ขอเจ้าพ่อบันดาลให้ขายปลาในเรือได้หมด ลักษณะดังกล่าวเหมือนกับการนับถือเจ้าพระรามของชาวบ้านในชุมชนริมคลองบางกอกใหญ่ ที่จะวกน้ำหน้าศาลมาประพรมในเรือ เพื่อวิงวอนขอเจ้าพ่อให้ขายสินค้าในเรือได้หมด เป็นความเชื่อที่แสดงถึงวิถีชีวิตริมน้ำและการสัญจรทางเรือที่สัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้เป็นอย่างดี

ผู้วิจัยยังพบว่าชาวบ้านในชุมชนบ้านรางโคกขามที่นับถือเจ้าพ่อมัจฉาณูนิยมนำธงเจ้าพ่อมัจฉาณูที่ผ่านพิธีกรรมแล้วไปปักที่วังกุ่ม วังหอย หรือประตูน้ำ เชื่อว่าเจ้าพ่อจะช่วยเรียกกุ้ง หอย ปู ปลา เข้าวัง ทำให้จับสัตว์ทะเลได้มากเป็นพิเศษ ชาวประมงในบริเวณดังกล่าวยังนิยมแขวนธงเจ้าพ่อมัจฉาณูบนเรือเมื่อออกทะเลไปทำมาหากิน เป็นเครื่องหมายสื่อถึงความโชคดีและเชื่อว่าทำให้จับสัตว์ทะเลได้มากด้วย ที่ชุมชนยี่สาร ชาวบ้านที่นับถือเจ้าพ่อหนุमानก็มักนำน้ำมนต์ที่ได้จากพิธีกรรมมาใส่วังกุ่ม เชื่อว่าจะทำให้มีจำนวนกุ้งในวังมากเป็นพิเศษด้วย

ภาพประกอบ 333 ชาวบ้านในชุมชนบ้านรางโคกขามนิยมนำธงเจ้าพ่อมัจฉาณูที่วังกุ่ม
เชื่อว่าจะทำให้ได้กุ้งมากเป็นพิเศษ

นอกจากนั้น ยังมีความเชื่อว่าให้น้ำมนต์ที่ได้จากพิธีกรรมบวงสรวงเจ้าพ่อประจำปีมาประพรมเครื่องมือเครื่องใช้ในการทำมาหากินจะทำให้ได้ผลผลิตมาก เช่นที่ชุมชนบางปลา ชาวบ้านจะนำน้ำที่รองเจ็ดกลับมาประพรมอุปกรณ์จับสัตว์น้ำที่บ้าน เช่นเดียวกับที่ชุมชนบ้านรางโคกขามที่นับถือเจ้าพ่อมัจฉาณูก็นำน้ำมนต์ที่ได้จากพิธีมาประพรมอุปกรณ์จับสัตว์น้ำเพื่อให้สามารถจับสัตว์น้ำได้มากด้วย

ผู้วิจัยยังพบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่ที่นับถือเจ้าพ่อกุ่มภักดิ์เป็นพ่อค้าแม่ค้าในตลาดเห็นได้ชัดจากการแห่เจ้าพ่อจากตลาดนิคมสงเคราะห์มาจนถึงตลาดพุทธบูชา เพื่อเปิดโอกาสให้พ่อค้าแม่ค้าร่วมทำบุญและขอพรจากเจ้าพ่อ ซึ่งส่วนใหญ่เน้นเรื่องอาชีพและการทำมาหากิน ชาวบ้านในตลาดเชื่อกันว่าหากปีใดไม่จัดแห่เจ้าพ่อ จะทำให้ไฟไหม้ตลาด ซึ่งย่อมส่งผลกระทบต่อผู้ที่มีอาชีพค้าขาย ทั้งนี้ความคิดดังกล่าวยังสัมพันธ์กับการนับถือเจ้าพ่อในฐานะ

สิ่งศักดิ์สิทธิ์จากน้ำ ซึ่งเป็นคู่ตรงข้ามกับไฟที่อาจจะก่อให้เกิดความเสียหายแก่พื้นที่ประกอบอาชีพ
ของคนในชุมชนด้วย

ภาพประกอบ 334 ร่างทรงเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ประพรมน้ำมนต์แก่พ่อค้าแม่ค้าบริเวณตลาดพุทธบูชา

ชาวบ้านที่นับถือเจ้าพ่อหนุมาณ บริเวณซอยวุฒากาศ 40 แขวงบางค้อ เขตจอมทอง
เล่าว่าเดิมพื้นที่ติดกับศาลเจ้าพ่อหนุมาณเป็นตลาดสด คนในตลาดนับถือเจ้าพ่อมาก จะต้องมา
ไหว้ทุกปี บางครั้งในวันพระก็จะนำอาหารมาถวายด้วย พ่อค้าแม่ค้านิยมมาไหว้และขอพรกัน
โดยเฉพาะเรื่องค้าขาย ในปัจจุบันผู้วิจัยพบว่ามีพ่อค้าแม่ค้าในละแวกนั้นมาไหว้ขอพรเจ้าพ่อ
ในงานประจำปีด้วย ทั้งยังพบในการแห่เจ็ดเศด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษณ-พระรามที่ชุมชนบางซ່อน
เนื่องจากคนในพื้นที่ส่วนใหญ่มีอาชีพค้าขาย การนำปลัดขิกเจ้าพ่อไปเจิมอาหารและร้านค้าก็มี
ความมุ่งหมายเพื่อตอบสนองบทบาทด้านการประกอบอาชีพในระดับบุคคลเช่นเดียวกัน

ภาพประกอบ 335 ผู้แทนชุมชนนำปลัดขิกที่ศาลเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษณ-พระรามเจิมอาหาร
และร้านค้าในตลาดบางซ່อนเชื่อว่าจะทำให้ทำมาค้าขายดี

ในพิธีกรรมบวงสรวงเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ มีช่วงที่ช่างทรงเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์เจิมรถให้แก่ชาวบ้าน ผู้วิจัยสังเกตเห็นว่าส่วนใหญ่เป็นรถกระบะ แสดงถึงการให้พรอุปกรณ์หรือเครื่องมือเครื่องใช้ในการทำมาหากิน คือยานพาหนะ ตลอดจนอำนวยความสะดวกในการใช้ยานพาหนะ หรือการเจิมหน้าผากและคล้องพวงมาลัยให้แก่ครูผู้ฝึกและลูกศิษย์ค่ายมวยลูกเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ก็แสดงให้เห็นถึงการสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่อาชีพนักมวยด้วย

ภาพประกอบ 336 ช่างทรงเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์เจิมรถให้แก่ชาวบ้าน

5.2.3 ด้านการรักษาโรค

เป็นบทบาทที่เห็นได้จากพิธีเข้าทรงเจ้าพ่อพระรามที่ชุมชนบางเกลือ ชาวบ้านจะมาขอให้เจ้าพ่อช่วยรักษาอาการเจ็บป่วย เช่น ปวดเมื่อยที่ขาหรือที่ตัว ช่างทรงเจ้าพ่อพระรามจะนำน้ำมนต์ที่ผ่านการทำพิธีมาประพรมพร้อมกับบริกรรมคาถา ชาวบ้านเชื่อว่าเจ้าพ่อสามารถช่วยรักษาโรคได้ หรือในอดีต พิธีเข้าทรงเจ้าพ่อหนุมานและเจ้าพ่อชัยหนุมานที่จังหวัดกาญจนบุรีก็จะมี การรักษาโรคเป็นหลัก เช่น โรคไข้ทับระดู โรคไข้ป่ามาลาเรีย โดยใช้ตรีหรือพระขรรค์แตะบริเวณที่ชาวบ้านมีอาการ เชื่อว่าพลังอำนาจของเจ้าพ่อช่วยให้อาการเจ็บป่วยนั้นทุเลาลงได้ ซึ่งสัมพันธ์กับตำรายาที่ปัจจุบันเก็บรักษาบนหิ้งและต้องจุดธูปไหว้ในพิธีบวงสรวงไหว้ครูประจำปีด้วย

ขณะที่ในงานประจำปีศาลเจ้าพ่อมัจฉาณุในอดีต ช่างทรงเจ้าพ่อมัจฉาณุจะต้มน้ำหวานเพื่อรักษาโรคให้แก่คนในชุมชนบ้านรางโคกขาม เมื่อช่างทรงเจ้าพ่อมัจฉาณุเสียชีวิต ก็ไม่มีการหุงต้มน้ำหวานดังกล่าวอีก แต่ผู้วิจัยพบว่าเมื่อช่างทรงเจ้าพ่อได้เสียชีวิตไปเป็นผู้ประกอบพิธีที่ศาลเจ้าพ่อมัจฉาณุ ได้ช่วยรักษาโรคให้แก่ชาวบ้านในช่วงโปรดศิษยานุศิษย์ด้วย โดยการประพรมน้ำมนต์บริเวณจุดที่ชาวบ้านมีอาการ เช่น เท้า บางครั้งช่างทรงเจ้าพ่อได้เสียชีวิตไปแล้วเจ้าพ่อโบกพัดรอบตัวผู้มีอาการเจ็บป่วยแสดงถึงการขับไล่โรคภัยออกจากตัวชาวบ้าน

ภาพประกอบ 337 ร่างทรงเจ้าพ่อพระรามรักษาโรคให้แก่ชาวบ้าน

ภาพประกอบ 338 ร่างทรงเจ้าพ่อพระรามรักษาโรคให้แก่ชาวบ้าน

ภาพประกอบ 339 ร่างเจ้าพ่อไตเสียสุขภาพใจรักษาโรคให้แก่ชาวบ้าน

ผู้วิจัยยังพบว่าอาหารซึ่งเป็นเครื่องสังเวยเจ้าพ่อในแต่ละพิธีกรรมนั้นมีความเกี่ยวข้องกับบทบาทด้านการรักษาโรคด้วย เมื่อทำพิธีเสร็จแล้ว ชาวบ้านจะเรียกอาหารเหล่านั้นว่า “ยา” หรือ “ยาของเจ้าพ่อ” ซึ่งให้ความหมายถึงสิ่งที่กินเพื่อป้องกันโรค แก้อาการเจ็บป่วย หรือบำรุงร่างกายให้มีสุขภาพแข็งแรง เช่น ส้มที่ศาลเจ้าพ่อหนุมาน ข้าวตอกหัวโชน ขนมกง และยาเขียวที่ศาลพ่อคุณโชน เศษมะพร้าวที่โดนตีจนแตกกระจายในการละเล่นตีคี่ที่ศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ เครื่องสังเวยที่ศาลสมเด็จพระองค์ท่านหนุมาน เป็นต้น

นอกจากนั้น ชาวบ้านแต่ละแห่งยังเชื่อว่ำน้ำมนต์ของเจ้าพ่อสามารถรักษาโรคภัยไข้เจ็บได้ด้วย ดังพบชาวบ้านตักน้ำในโถ่งน้ำมนต์ที่ศาลพ่อคุณโชนดื่ม เชื่อว่ำน้ำมนต์เจ้าพ่อช่วยให้ร่างกายแข็งแรง ปลอดภัยจากโรคภัยไข้เจ็บ ที่ศาลสมเด็จพระองค์ท่านหนุมาน ชาวบ้านส่วนใหญ่จะนำขวดเปล่ามากรอกน้ำมนต์ในโถ่งที่ได้จากพิธีกลับไปดื่มกินที่บ้าน ที่ศาลหลวงพ่อปู่เขายี่สารมีการบรรจุน้ำมนต์ไว้ในขวดแล้ว สำหรับให้ชาวบ้านนำกลับไปดื่มกิน เพื่อให้มีสุขภาพร่างกายแข็งแรง

ภาพประกอบ 340 ชาวบ้านตึมน้ำมนต์ที่ศาลพ่อคุณโชน จังหวัดสมุทรสาคร

5.2.4 ด้านการให้โชคลาภ

เป็นบทบาทที่เห็นได้จากการทำน้ำมนต์ของร่างทรงเจ้าพ่อในแต่ละพิธีกรรม การหยดน้ำตาเทียนลงในขันหรือโถงอาจไม่ได้มุ่งหมายในทางให้โชคลาภแก่ชาวบ้าน เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่จะนำน้ำมนต์นั้นไปประพรมร่างกาย บ้านเรือน หรือนำมาดื่มกิน ขณะที่ชาวบ้านที่นิยมเสี่ยงโชคจะเชื่อว่าเจ้าพ่อให้โชคลาภ โดยมักตีความหมายของน้ำตาเทียนที่ลอยอยู่ในขันหรือโถงเป็นตัวเลข แล้วนำไปซื้อลอตเตอรี่ลุ้นผลรางวัล

พิธีกรรมที่ชุมชนบางปลายังสะท้อนบทบาทความเชื่อเรื่องเจ้าพ่อให้โชคลาภ โดยสังเกตจากเจว็ดที่อัญเชิญมาร่วมในพิธี ในแต่ละปีจะมีจำนวนเจว็ดไม่เท่ากัน ชาวบ้านที่มาพร้อมแห่เจว็ดและปิดทองเจว็ดจะนับจำนวนเจว็ดในปีนั้นๆ แล้วนำไปซื้อลอตเตอรี่ในงวดที่จะถึง สอดคล้องกับวันจัดงานแห่เจว็ดประจำปีซึ่งตรงกับวันที่ 15 เมษายนของทุกปี เป็นช่วง 1 วัน ก่อนออกรางวัล ชาวบ้านเชื่อถือกันมากกว่าเจ้าพ่อจะมาให้โชคลาภทุกปี ใน พ.ศ. 2564 เนื่องจากไม่มีการแห่เจว็ดในสถานการณ์โรคระบาด ชาวบ้านจึงอาศัยดูเลขทางประทัดที่จุดหลังจากถวายเครื่องสังเวยเจ้าพ่อแทน

ความเชื่อเรื่องเจ้าพ่อให้โชคลาภผ่านเลขทางประทัดนี้ยังปรากฏในงานประจำปีศาลเจ้าพ่อหนุมาน ในช่วงเริ่มพิธีกรรมมีการจุดเทียนชัยและประทัด ชาวบ้านที่มาร่วมงานนิยมซื้อลอตเตอรี่ตามเลขทางประทัดนั้นด้วย

ภาพประกอบ 341 ชาวบ้านบางปลานิยมนับจำนวนเจ็ดที่อัญเชิญมาร่วมงานประจำปี
เชื่อว่าเจ้าพ่อให้โชคลาภ

ภาพประกอบ 342 เลขทางประทัดในงานประจำปีศาลเจ้าพ่อหนุมาน

ที่ชุมชนพระพุทธบาท ร่างทรงเจ้าพ่อศรีดอกไม้ ผู้ประกอบพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อ
กุมภกัณฑ์จะเจิมเลขมงคลในเรือหงส์ หลังขั้นตอนการบวงสรวงในช่วงเช้า เรือดังกล่าวจะถูก
อัญเชิญร่วมไปในขบวนแห่เจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ เมื่อขบวนแห่กลับมาถึงบริเวณศาลในเวลาค่ำ
ชาวบ้านจะมาดูเลขมงคลในเรือ แต่ละคนจะอ่านและแปรค่าเลขมงคลแตกต่างกัน ซึ่งก็พ้องกับ
ความเชื่อของชาวบ้านว่าเจ้าพ่อมาให้โชคลาภทุกปี อยู่ที่ดวงและวาสนาของคนๆ นั้นด้วยว่าจะมี
หรือไม่

ภาพประกอบ 343 ชาวบ้านในชุมชนพระพุทธบาทมุงดูเลขมงคลที่เรือหงส์

นอกจากนั้น ผู้วิจัยพบว่าชาวบ้านนิยมบนบานเจ้าพ่อเมื่อเกิดปัญหาความคับข้องใจในเรื่องต่างๆ หรือปรารถนาความสำเร็จในหน้าที่การงาน การเรียน การขายที่ ซึ่งเป็นบทบาทที่ตอบสนองในระดับบุคคล โดยชาวบ้านนิยมมาแก้บนในช่วงเวลาประกอบพิธีกรรมประจำปี โดยสามารถแก้บนเป็นอาหารคาวหวาน หรือมหรสพ เช่น ละครชาตรี ลิเก โขนสด หรือหนังกลางแปลง ชาวบ้านส่วนใหญ่มีความเชื่อว่าหากปรารถนาสิ่งใหญ่ๆ เช่น ขายที่ได้ หรือเลื่อนขั้นเลื่อนตำแหน่งในระดับสูงจะต้องบนบานด้วยสิ่งใหญ่ๆ เช่น ละคร 9 ยอด (หมายถึง ละครชาตรีที่มีนักแสดงสวมชฎา 9 คน) หรือบนบานด้วยหัวหมูหรือไข่ไก่ในปริมาณที่มากกว่าปกติ

กล่าวโดยสรุป บทบาทที่ปรากฏในพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทยมี 2 ระดับ คือบทบาทในระดับชุมชนและบทบาทในระดับบุคคล ผู้วิจัยพบว่าบทบาทในระดับชุมชนที่เด่นชัดที่สุดคือ บทบาทด้านการปกป้องคุ้มครองคนในชุมชนสอดคล้องกับคติความเชื่อการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ในฐานะผีอารักษ์ของชุมชน บทบาทที่เกี่ยวกับการบำบัดเป่าโรคระบาดออกจากชุมชนยังสัมพันธ์กับบริบทของสังคมไทยปัจจุบันที่อยู่ในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ขณะเดียวกันยังพบว่าบทบาทด้านการสร้างความบันเทิงให้แก่คนในชุมชนเป็นบทบาทเสริม เนื่องจากพิจารณาได้ว่าเมื่อเกิดสถานการณ์โรคระบาด ทำให้หลายชุมชนจำเป็นต้องงดมหรสพและการจัดกิจกรรมรื่นเริง เนื่องจากเป็นกิจกรรมที่รวมผู้คนจำนวนมากในพื้นที่ บทบาทในระดับบุคคลเน้นตอบสนองความมั่นคงทางใจ คือ การเป็นที่พึ่งทางใจ การประกอบอาชีพ การรักษาโรคและการให้โชคลาภ

บทที่ 6

วิถีคิดในการเปลี่ยนตัวละครจากนิทานเรื่องรามเกียรติ์ ให้เป็นตัวละครศักดิ์สิทธิ์

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงวิถีคิดในการเปลี่ยนตัวละครจากนิทานเรื่องรามเกียรติ์ให้เป็นตัวละครศักดิ์สิทธิ์แบ่งตามตัวละคร จากการวิเคราะห์และตีความข้อมูลประวัติความเป็นมาของศาลตัวละครศักดิ์สิทธิ์จากเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทยและข้อมูลพิธีกรรมและบทบาทของพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทย ตลอดจนกล่าวถึงบทสังเคราะห์วิถีคิดในการเปลี่ยนตัวละครจากนิทานเรื่องรามเกียรติ์ให้เป็นตัวละครศักดิ์สิทธิ์

6.1 วิถีคิดในการเปลี่ยนตัวละครพระราม-พระลักษมณ์ให้เป็นเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์

ผู้วิจัยพบวิถีคิดในการเปลี่ยนตัวละครพระราม-พระลักษมณ์จากนิทานเรื่องรามเกียรติ์ให้เป็นเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ 3 วิถีคิด คือ 1. การเชื่อมโยงไม้ศักดิ์สิทธิ์คู่กับตัวละครพระราม-พระลักษมณ์ 2. การเชื่อมโยงหลักเมืองชิดชิดกับตัวละครพระราม และ 3. การเชื่อมโยงผีอารักษ์ประจำพื้นที่กับตัวละครพระราม/ พระลักษมณ์

6.1.1 การเชื่อมโยงไม้ศักดิ์สิทธิ์คู่กับตัวละครพระราม-พระลักษมณ์

วิถีคิดดังกล่าวมาจากความเชื่อเรื่องไม้ศักดิ์สิทธิ์คู่และเจว็ดไม้คู่ว่ามี “ผี” หรือ “เทพารักษ์” สิงสถิตอยู่ และหากเป็นไม้ศักดิ์สิทธิ์สำคัญหรือไม้ปักแสดงความเป็นเจ้าของพื้นที่เป็นที่นับถือของคนในชุมชนก็จัดอยู่ในฐานะของ “ผีอารักษ์บ้าน” ด้วย ดังพบความเชื่อถือไม้ตะเคียนเก่าแก่ 2 ท่อนที่ขุดพบที่ชุมชนบางปลา จังหวัดสมุทรปราการ และการพบเจว็ดไม้เก่าแก่ 2 แผ่นที่ชุมชนบางเกลือ จังหวัดฉะเชิงเทรา ชุมชนฉิมพลี กรุงเทพมหานคร และชุมชนบางซ้อ กรุงเทพมหานคร

พลุลวง (2547: 67-68) ได้กล่าวถึงความศักดิ์สิทธิ์ของไม้ตะเคียนคู่ไว้ตอนหนึ่งว่า

ปกติไม้ตะเคียนซึ่งเป็นไม้เนื้อแข็ง ชาวบ้านนิยมเอามาทำเสาเรือน เช่นเดียวกับไม้เต็ง เพราะจะทำให้บ้านแข็งแรง ไม้ชนิดนี้มียางไหลซึมออกมาตามรอยแตกหรือร้าวด้วย ต้นตะเคียนเป็นต้นไม้ขนาดใหญ่มีปุ่มปมที่โคนต้นดูน่ากลัวมาก ชาวบ้านถือกันว่าต้นไม้ชนิดนี้มักจะมีนางไม้สิงสถิตอยู่ เช่นเดียวกับต้นกล้วยตานี บ้านใดเอาไม้ตะเคียนทำเสา ถ้าตะเคียนตกมันก็ถือว่ามีผีนางตะเคียนหรือนางไม้สิงอยู่ มักจะเอาดอกไม้ พวงมาลัย ไปห้อยบูชาหรือเอาผ้าแพรเยื่อไม่มีสีเขียว แดง เหลืองสดๆ ไปผูกทำขวัญ

ถือกันว่าต้นตะเคียนที่ปลูกอยู่คู่กัน ถ้าเอาศพไปฝังระหว่างต้นคู่นั้น จะทำให้ผีมีความดุร้ายรุนแรงมาก ดังเช่นอินทนิลพระโขนง สมัยรัชกาลที่ 4 นั้น เป็นเรื่องผีดุร้ายเพราะว่าได้เอาศพไปฝังไว้ระหว่างต้นตะเคียนคู่ ความดุร้ายได้ ร่ำลือกันมาจนปัจจุบันนี้

การเชื่อมโยงไม้ศักดิ์สิทธิ์คู่กับตัวละครพระราม-พระลักษมณ์กระทำผ่านร่างทรง จากคำบอกเล่าของชาวบ้านพบว่า ร่างทรงระบุว่าเจ้าพ่อที่สิงสถิตอยู่ในไม้ตะเคียนคู่หรือเจ็ดไม้คู่ คือ เจ้าพ่อพระรามและเจ้าพ่อพระลักษมณ์ ซึ่งสันนิษฐานว่ามาจากความคุ้นเคยกับชื่อตัวละครจาก นิทานเรื่องรามเกียรติ์ เนื่องจากอนุภาคตัวละครคู่ หรือตัวละครพี่น้องพบในนิทานไทยไม่มาก จึงมีความพิเศษ เป็นที่จดจำ ที่เป็นตัวละครชาย เช่น พระราม-พระลักษมณ์ ในรามเกียรติ์ หลวิชัย-คาวี ในหลวิชัยคาวี พระอภัยมณี-ศรีสุวรรณ ในพระอภัยมณี ที่เป็นตัวละครหญิง เช่น พระเพื่อน-พระแพง ในลิลิตพระลอ

ชื่อตัวละครดังกล่าวมีนัยยะสื่อถึง “ความศักดิ์สิทธิ์” โดยอิงกับเรื่องราวในนิทานที่ เต็มไปด้วยอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์และคติความเชื่อเรื่องเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ผู้ทำหน้าที่ ปกป้องรักษาโลก ดังพบว่าพระรามคืออวตารของพระวิษณุ และพระลักษมณ์คือสังข์และบัลลังก์นาค ของพระวิษณุ ตัวละครทั้งสองมีบทบาทสำคัญเคียงคู่กันในเรื่อง พระราม-พระลักษมณ์จึงเป็น ตัวละครที่เข้ากันได้ดีกับสถานะและบทบาทของผีอารักษ์ผู้ปกป้องรักษาชุมชน

ในอดีต ศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์จึงปรากฏสัญลักษณ์แทนเจ้าพ่อเป็น ไม้ตะเคียนคู่ หรือเจ็ดไม้คู่ และพบว่าสมัยหลังจึงมีรูปเคารพหรือองค์จำลองของเจ้าพ่อที่ผู้นับถือ ศรัทธานำมาถวาย ดังรูปเคารพเจ้าพ่อที่ชุมชนบางปลา จังหวัดสมุทรปราการ และชุมชนบางเกลือ จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยมีสีกายของรูปเคารพเจ้าพ่อพระรามเป็นสีเขียว และเจ้าพ่อพระลักษมณ์เป็น สีเหลืองทอง มีศรเป็นอาวุธ ทราบได้ทันทีว่าหมายถึง ตัวละครพระรามและพระลักษมณ์จากเรื่อง รามเกียรติ์นั่นเอง

ภาพประกอบ 344 เจว็ดเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ของชุมชนบางปลาสะท้อนวิถีคิด
การเชื่อมโยงไม้ตะเคียนคู่กับตัวละครพระราม-พระลักษมณ์

ภาพประกอบ 345 ศาลเจ้าพ่อพระรามและศาลเจ้าพ่อพระลักษมณ์ที่ชุมชนบางเกลือ

ภาพประกอบ 346 เจว็ดไม้คู้ที่ชุมชนบางเกลือสะท้อนวิถีคิดการเชื่อมโยงไม้คู้ดีสิทธิคู้
กับตัวละครพระราม-พระลักษณณ์

ภาพประกอบ 347 เจว็ดไม้คู้ที่ชุมชนฉิมพลีสะท้อนวิถีคิดการเชื่อมโยงไม้คู้ดีสิทธิคู้
กับตัวละครพระราม-พระลักษณณ์

ภาพประกอบ 348 เจว็ดไม้คู้ที่ชุมชนบางซ่อนสะท้อนวิถีคิดการเชื่อมโยงไม้คู้ดีสิทธิคู้
กับตัวละครพระลักษณ-พระราม

การใช้สีเป็นสัญลักษณ์เชื่อมโยงตัวละครพระราม-พระลักษณจากเรื่องรามเกียรติ์กับเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณยังพบในสีเครื่องแต่งกายของศิษย์เจ้าพ่อ สีของศาลที่ประทับที่ชุมชนบางปลา พบในสีเครื่องแต่งกายของร่างทรงและสีของธงเจ้าพ่อที่ชุมชนบางเกลือ โดยกำหนดใช้สีเขียวและสีเหลือง และพบในสีของผ้าตักแต่งปะรำพิธีที่กำหนดใช้สีเหลืองและสีเขียวที่ชุมชนบางซ่อนอีกด้วย

6.1.2 การเชื่อมโยงหลักเมืองชิดชินกับตัวละครพระราม

วิธีคิดดังกล่าวมาจากความเชื่อเรื่องหลักเมือง หรือเสาหลักเมือง จากการขุดค้นพบแท่งหินเก่าแก่ที่ตำบลบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี สัมพันธ์กับหลักฐานทางโบราณคดีที่สันนิษฐานว่าบริเวณดังกล่าวเป็นเมืองโบราณมีอายุเก่าแก่ถึงสมัยทวารวดี คนในพื้นที่ให้ความเคารพนับถือแท่งหินดังกล่าวมาก จากการเข้าทรงของร่างทรงทำให้ทราบว่าเจ้าพ่อที่สิงสถิตอยู่คือ “เจ้าพ่อหลักเมือง” หรือ “เจ้าพ่อคูเมือง”

หลักเมือง ตามศัพท์แปลว่า เสาหลักของบ้านเมือง แต่แท้จริงหมายถึงผู้พิทักษ์บ้านเมือง ซึ่งประชาชนเรียกกันว่า เจ้าพ่อหลักเมือง โดยมีสมมุติฐานมาจากความเชื่อที่ว่าสถานที่ต่างๆ เมื่อสร้างขึ้นมาแล้ว ย่อมจะมีผีคอยเฝ้าอยู่ ดังนั้นเมื่อสร้างเมืองขึ้นมาก็มีผีดูแลอยู่โดยอัตโนมัติ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2527: 13)

ภาพประกอบ 349 แห่งหินเก่าแก่ที่เชื่อว่าเป็นหลักเมืองซีตชิน

แม้ว่าหลักเมืองจะเป็นที่ยอมรับและเคารพของคนส่วนใหญ่ แต่ผู้ที่ไม่ทราบไหวสักการะทำบุญให้ทานส่วนใหญ่มักเป็นผู้ที่เลื่อมใสเชื่อถือและเป็นผู้ที่มีปัญหาหรือเรื่องทุกข์ร้อน คนเหล่านี้ไม่ได้มาเพียงเพื่อเคารพสักการะเจ้าพ่อหลักเมืองเท่านั้น แต่มาเพื่อขอให้เจ้าพ่อหลักเมืองช่วยเกี่ยวกับความเจ็บไข้ได้ป่วย โชคลาภ และความปรารถนาอื่นๆ เมื่อได้รับความช่วยเหลือสำเร็จตามคำขอหรือบนบานไว้แล้ว ก็จะแก้บนด้วยการถวายรูปเทียน ทอง พวงมาลัย ตุ๊กตา ผ้าแดง หรือผ้าสี และละครชาตรี (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2527: 13)

แม้ว่าในนิทานเรื่องรามเกียรติ์ เมืองซีตชินจะเป็นเมืองของตัวละครพาลีและสุครีพ แต่หากพิจารณาจากรูปเคารพที่เป็นสัญลักษณ์แทนเจ้าพ่อ เป็นปูนปั้นรูปเทพนั่งบัลลังก์ มีลักษณะคล้ายกับสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม พระมหากษัตริย์สมัยอยุธยาที่ชาวเมืองสระบุรีให้ความเคารพนับถือ ชาวบ้านในพื้นที่ให้ข้อสังเกตเพิ่มเติมว่า รูปปั้นดังกล่าวสวมมงกุฎที่ศีรษะและสวมฉลองพระบาทเชิงงอนดูราวกับเป็นรูปปั้นกษัตริย์ และเรื่องเล่าปาวณิหาริยที่ชาวบ้านพบเจอ คือมองเห็นงูใหญ่เลื้อยขวางคลองและเชื่อว่างูใหญ่คือเรือเจ้าพ่อ สอดคล้องกับคติสัตว์พาหนะที่ประทับของพระนารายณ์ คือ พญาอนันตนาคราช อีกทั้งบริวารทั้ง 4 ของเจ้าพ่อหลักเมือง คือ พาลี สุครีพ หนุมาน และองคต ซึ่งเป็นพญาวานรทหารเอกของพระราม จึงเป็นไปได้ที่เจ้าพ่อหลักเมืองจะสื่อถึงตัวละครพาลีและสุครีพตามที่ปรากฏในนิทาน

“เจ้าพ่อหลักเมือง” หรือ “เจ้าพ่อคูเมือง” น่าจะสื่อความหมายถึงเจ้าพ่อพระราม แสดงให้เห็นว่าคนในชุมชนเชื่อมโยงหลักเมืองกับองค์เทพผู้เป็นพระมหากษัตริย์หรือผู้ปกครอง ผู้เป็นประธานในศาล โดยมีเจ้าพ่อบริวารคอยรับใช้ สอดคล้องกับในนิทานเรื่องรามเกียรติ์ที่ตัวละครพาลี สุครีพ หนุมาน และองคต เป็นตัวละครที่เกี่ยวข้องกับพระรามทั้งสิ้น ในอดีตนอกจากจะมีร่างทรงเจ้าพ่อหลักเมืองแล้ว ยังมีร่างทรงบริวารทั้ง 4 รวมทั้งทราพาและทราพี บริวารที่เกิดขึ้นภายหลังด้วย

หากพิจารณาหลักฐานดังกล่าวควบคู่กับการพิจารณาคุณสม้ยและหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ผู้วิจัยพบว่าเมืองซีตชินเป็นเมืองที่ขอมเคยเรืองอำนาจและแผ่อิทธิพลครอบคลุมบริเวณนี้ เมืองละโว้หรือลพบุรีก็น่าจะเป็นอีกเมืองหนึ่งที่น่าจะมีความเชื่อมโยงกัน ดังพบว่าเมืองซีตชินและเมืองละโว้มีความสอดคล้องกันหลายประการ ได้แก่ พบแห่งหินเก่าแก่เหมือนกัน ที่สระบุรีเรียกว่าหลักเมือง ที่ลพบุรีเรียกว่าหลักเมือง หรือลูกศรพระราม ปัจจุบันที่ตั้งของหลักเมืองซีตชิน เรียกว่า ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง ที่ตั้งของหลักเมืองลพบุรี เรียกว่า ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง หรือศาลลูกศร ที่เมืองลพบุรีพบเทวรูปโบราณ เชื่อว่าเป็นพระวิษณุ บ้างก็ว่าเป็นพระโพธิสัตว์ตามคติมหายาน ชาวเมืองลพบุรีนับถือเป็นเจ้าพ่อพระกาฬ อยู่ที่ศาลพระกาฬ ที่สระบุรี พบเทวรูปโบราณ เชื่อว่าเป็นพระวิษณุ ชาวเมืองสระบุรีนับถือเป็นเจ้าพ่อพระกาฬ เดิมอยู่ที่ศาลหลักเมืองซีตชิน ปัจจุบันย้ายไปประดิษฐานที่ศาลพระกาฬ ภายในวัดพระพุทธรบาท จังหวัดสระบุรี

ภาพประกอบ 350 ลูกศรพระรามหรือหลักเมืองลพบุรี

เทวรูปเจ้าพ่อพระกาฬทำจากศิลาทราย ศิลปะลพบุรีและยังมีร่องรอยพระกร 4 ข้างปรากฏอยู่คล้ายเป็นเทวรูปพระนารายณ์ในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ชาวเมืองลพบุรีเชื่อว่า

เจ้าพ่อพระกาฬคือเทวรูปของพระนารายณ์ (วิษณุ) โดยอธิบายว่านามพระกาฬนั้น แต่เดิมเรียกว่า พระกาล แปลว่า เทพแห่งเวลา ตามความเชื่อของชาวฮินดู คือ พระนารายณ์เป็นผู้มีหน้าที่รักษา กาลเวลา ดูแลให้วันคืนในโลกมนุษย์ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนไปใน 3 ฤดู ทำให้เกิดกลางวัน กลางคืน และยังเป็นเทพแห่งดวงอาทิตย์ด้วย (เทวากร คำศัพท์, 2556: 40)

ผู้วิจัยพบว่าทั้งเมืองขีดขินและเมืองละโว้หรือลพบุรีล้วนมีเรื่องเล่าและคติความเชื่อที่ เกี่ยวข้องกับนิทานเรื่องรามเกียรติ์ ทั้งยังได้กล่าวถึงตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ที่ปรากฏตรงกันคือ ตัวละครพระรามและหนุมาน

ผู้วิจัยพบหลักฐานสำคัญของเมืองขีดขินและเมืองละโว้ที่อาจนำไปสู่การไขว้คิดการ เชื่อมโยงหลักเมืองขีดขินกับตัวละครพระราม ดังแสดงในตาราง 24

ตาราง 24 เปรียบเทียบหลักฐานสำคัญของเมืองขีดขิน (สระบุรี) กับเมืองละโว้ (ลพบุรี)

หลักฐานสำคัญ	เมืองขีดขิน (สระบุรี)	เมืองละโว้ (ลพบุรี)
โบราณวัตถุที่พบ 1	แท่งหินเก่าแก่	แท่งหินเก่าแก่
ชื่อเรียก	หลักเมืองขีดขิน	หลักเมืองลพบุรี
สถานที่ตั้ง	ศาลหลักเมืองขีดขิน	ศาลหลักเมืองลพบุรี หรือศาลลูกศร
ชื่อเรียกสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่เป็นประธานในศาล	เจ้าพ่อหลักเมือง หรือเจ้าพ่อคูเมือง	เจ้าพ่อเจ้าแม่ศาลลูกศร
บริวาร	เจ้าพ่อพาลี เจ้าพ่อสุครีพ เจ้าพ่อองคต เจ้าพ่อหนุมาน เจ้าพ่อทรรพ เจ้าพ่อทรรพี	-
โบราณวัตถุที่พบ 2	เทวรูปสมัยขอม (พระวิษณุ)	เทวรูปสมัยขอม (พระวิษณุ)
ชื่อเรียก	เจ้าพ่อพระกาฬ	เจ้าพ่อพระกาฬ
สถานที่ประดิษฐานเทวรูป	ศาลพระกาฬ	ศาลพระกาฬ
บริวาร	-	ลิงบริวาร

ภาพประกอบ 351 เทวรูปเดิมพบที่ศาลหลักเมืองซีตซิน ปัจจุบันคือเจ้าพ่อพระกาฬ

ภาพประกอบ 352 รูปเคารพสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมที่ชาวสระบุรีนับถือ

ภาพประกอบ 353 รูปเคารพเจ้าพ่อหลักเมืองมีลักษณะคล้ายรูปเคารพสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม
สะท้อนวิถีคิดการเชื่อมโยงหลักเมืองชิดชินกับตัวละครพระราม

นอกจากนั้น ผู้วิจัยยังพบว่าความคิดเรื่อง “นครพระราม” หรือเมืองพระรามคือเมือง
ลพบุรีอาจเป็นอีกหลักฐานหนึ่งที่ยืนยันอิทธิพลของนิทานเรื่องรามเกียรติ์ที่ปรากฏในพื้นที่กลุ่ม
วัฒนธรรมขอม ครอบคลุมทั้งในจังหวัดลพบุรีและอาจมาถึงสระบุรี ดังการศึกษาของ
ศานติ ภัคดีคำ (2556: 71)

จึงอาจสรุปได้ว่า เมื่อพิจารณาแท่งหินเก่าแก่ (โบราณวัตถุ 1) ที่เชื่อว่าเป็นหลักเมือง
ชิดชินมาสู่การเป็นเจ้าพ่อหลักเมือง โดยมีรูปเคารพซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นรูปเคารพจำลองของ
สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมที่ชาวสระบุรีนับถือ ร่วมกับหลักฐานเทวรูปเก่าแก่ (โบราณวัตถุ 2) ที่เชื่อว่
เป็นพระวิษณุ อันสื่อความหมายถึงการอวตารแบ่งภาคลงมาเป็นตัวละครพระรามในนิทานเรื่อง
รามเกียรติ์ โดยมีคู่เทียบคือ โบราณวัตถุ 1 และ 2 ที่เมืองละโว้ หรือเมืองลพบุรี ร่วมกับการ
พิจารณารูปปั้นบริวารของเจ้าพ่อ คือ เจ้าพ่อพาลี เจ้าพ่อสุครีพ เจ้าพ่อหนุมาน และเจ้าพ่อองคต
และเรื่องเล่าปาฏิหาริย์ของชาวบ้าน น่าจะสะท้อนวิถีคิดการเชื่อมโยงหลักเมืองชิดชินกับตัวละคร
พระรามได้ด้วย

6.1.3 การเชื่อมโยงฝักรักษ์ประจำพื้นที่กับตัวละครพระราม/ พระลักษณ์

วิธีคิดดังกล่าวมาจากการเชื่อมโยงความเชื่อเรื่องฝักรักษ์ประจำพื้นที่ริมคลอง
ฝั่งธนบุรีกับตัวละครพระรามที่ศาลเจ้าพระรามและตัวละครพระลักษณ์ที่ศาลเจ้าพระลักษณ์ ศาล
ทั้งสองแห่งตั้งอยู่ตรงข้ามกัน โดยมีคลองบางกอกใหญ่เชื่อมผ่าน บริเวณดังกล่าวยังเป็นสามแยก
หรือจุดเชื่อมระหว่างคลองบางกอกใหญ่กับคลองด่านอีกด้วย หากพิจารณาดำแหน่งที่ตั้งของศาล

เจ้าพระรามพบว่า อยู่ในบริเวณจุดเชื่อมของคลองดังกล่าว ซึ่งเชื่อถือกันว่าเป็น “ที่แรง” และมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ปกปักรักษาอยู่

ภาพประกอบ 354 คลองบางกอกใหญ่บริเวณหน้าศาลเจ้าพระราม

ภาพประกอบ 355 สามแยกตัดระหว่างคลองบางกอกใหญ่กับคลองด่าน
ฝั่งขวาคือศาลเจ้าพระลักษมณ์

ปัจจุบัน ศาลเจ้าพระรามอยู่ในพื้นที่ส่วนบุคคลของนางวาสนา สุขศรี ซึ่งเป็นผู้ดูแลสืบต่อจากมารดา แต่เดิมเป็นศาลขนาดใหญ่แต่เสื่อมโทรมลงตามกาลเวลา จนตัวศาลย้ายมาอยู่ในที่ตั้งปัจจุบัน ซึ่งตั้งอยู่ริมน้ำ มีเสาคอนกรีตเป็นเสาปักหลักเขตเป็นร่องรอยบอกถึงความเก่าแก่ มีศาลจระเข้และศาลพระภูมิอยู่ในบริเวณใกล้เคียง สัญลักษณ์แทนเจ้าพ่อคือเจ็ดไม้เป็นรูปเทวดาถือพระขรรค์แบบเทพารักษ์ ผู้ปกปักรักษาพื้นที่ เดิมชุมชนบริเวณนี้เรียกกันว่า “ชุมชนศาลเจ้า” คาดว่ามีศาลเจ้าขนาดใหญ่เป็นที่รู้จักกันดี ปัจจุบันเรียกว่า ชุมชนศาลเจ้าพ่อเขาคอก ซึ่งเป็นอีกหนึ่ง

สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คนในชุมชนนับถือ นอกจากนั้น ในบริเวณใกล้เคียงยังมีเจ้าพ่อไฟเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนอีกด้วย

ขณะที่ศาลเจ้าพระลักษณณ์ปัจจุบันอยู่ในเขตวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ ภายในสวนกาญจนาภิเษก ตัวศาลหันเข้าหาฝั่งคลองด่าน ฝั่งตรงข้ามเยื้องกันกับศาลเจ้าพระราม มีรูปนักบวชนั่งขัดสมาธิเป็นสัญลักษณ์แทนเจ้าพ่อ และมีรูปเคารพกุมารสีทองสะพายแส้ครออยู่ด้านหลัง ตั้งอยู่ด้านซ้ายและขวาภายในศาล เชื่อว่าสื่อความหมายถึงพระรามและพระลักษณณ์ตามชื่อศาลเจ้า รูปเคารพที่ศาลเจ้าพระลักษณณ์นี้ได้รับการเคารพนับถือในฐานะผีอารักษ์วัดปากน้ำ ดังพบป้ายเก่าที่ศาลมีข้อความเขียนว่า “ปู่เจ้าพระลักษณณ์ ผู้อภิบาลรักษาวัดปากน้ำ” และมีป้ายเก่าแก่เขียนข้อความว่า “ศาลเจ้าพระลักษณณ์ อำเภอกาษีเจริญ จังหวัดธนบุรี” บ่งบอกการแบ่งเขตพื้นที่เดิมที่ยังเป็นจังหวัดธนบุรีด้วย

ภายในศาลยังพบแผ่นป้ายตัวอักษรจีนเขียนข้อความว่า “กงเบี้ยห่ายอวี่” แปลว่า รัศมีแผ่ปกคลุมชายฝั่งทะเล มีตัวอักษรจีนเขียนข้อความระบุปีอ่านแบบสำเนียงจีนกลางได้ว่า “ปีรัชศกเจียงซิงที่ 20 เดือน 12 ปี ค.ศ.1815” ซึ่งตรงกับ พ.ศ. 2358 หรือสมัยรัชกาลที่ 2 ของไทย มีผู้อ่านข้อความดังกล่าวแบบสำเนียงแต่จิวแตกต่างออกไป คือ “ถววยเมื่อเดือน 11 จิน ปีอิกไห ในรัชศกเกียเซ่ง” คือตรงกับ พ.ศ. 2358 เดิมภายในศาลเคยประดิษฐานรูปปั้นเด็กไว้ผมจุกและเด็กไว้ผมเปียด้วย (ปริวัณณ์ จันทร, 2564) แผ่นป้ายไม้โบราณดังกล่าวเป็นหลักฐานเก่าแก่ของการตั้งศาลนี้ ผู้วิจัยพบว่าที่ระบุตรงกันคือ พ.ศ. ซึ่งบอกได้ถึงความเก่าแก่ของศาลและบ่งบอกอิทธิพลของคนจีนหรือคนไทยเชื้อสายจีนในพื้นที่ที่มีความเกี่ยวข้องกับศาลแห่งนี้

ภาพประกอบ 356 ศาลเจ้าพระรามสะท้อนวิถีคิดการเชื่อมโยงผีอารักษ์ชุมชนเจ้าพ่อเขาตอกกับตัวละครพระราม

ภาพประกอบ 357 ศาลเจ้าพระลักษณส์สะท้อนวิถีคิดการเชื่อมโยงฝัอารักษัวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ
กับตัวละครพระลักษณส์

6.2 วิถีคิดในการเปลี่ยนตัวละครทศกัณฐ์ให้เป็นเจ้าพ่อคุณโชน

ผู้วิจัยพบวิถีคิดในการเปลี่ยนตัวละครทศกัณฐ์จากนิทานเรื่องรามเกียรติ์ให้เป็นเจ้าพ่อคุณโชน คือ การเชื่อมโยงศิลปินโชนทศกัณฐ์ที่เสียชีวิตกับตัวละครทศกัณฐ์

วิถีคิดดังกล่าวสืบเนื่องมาจากเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าพ่อคุณโชน ที่กล่าวถึงเหตุการณ์เรือของคนะโชนหลวงที่จะเดินทางไปแสดงที่อัมพวาเกิดอัปปาง มีศิลปินโชนพี่น้องเสียชีวิตในเหตุการณ์ครั้งนั้น จุดที่เรืออัปปางคือบริเวณคลองสุนัขหอน

คลองสุนัขหอนมีความยาวประมาณ 30 กิโลเมตร เป็นคลองขุดที่เชื่อมระหว่างแม่น้ำท่าจีนกับแม่น้ำแม่กลองเข้าด้วยกัน เริ่มจากอำเภอเมืองสมุทรสาครที่บ้านท่าจีน ผ่านมาทางตะวันตกเฉียงใต้ เชื่อมกับคลองท่าแร่ที่บ้านบางน้ำวนจนมาถึงบ้านคลองสุนัขหอน แล้วออกสู่มแม่น้ำแม่กลองที่อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม คลองนี้มีน้ำเค็มเข้ามามาก จนมีป่าจากและป่าชายเลนขึ้นอยู่หนาแน่นตลอดริมสองฝั่งคลอง (วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดสมุทรสาคร, 2544: 5) โดยมีช่วงหนึ่งของคลองที่ผ่านตำบลบ้านบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร

คลองสุนัขหอนเป็นสถานที่ที่มีการกล่าวถึงในนิราศหลายเรื่อง เช่น *กลอนเพลงยาวนิราศเรื่องรบพม่าที่ท่าดินแดง* พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช *โคลงด้นนิราศตามเสด็จทัพลำน่าน้อย* ของพระยาตรัง *นิราศพระแท่นดงรัง* ของสามเณรกลั่น การกล่าวถึงสถานที่บ้านบ่อและคลองสุนัขหอนในนิราศหลายเรื่องเป็นหลักฐานบ่งบอกถึงชื่อบ้าน

นามเมืองที่มีมาตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์ กวีบันทึกภาพความยากลำบากในการสัญจรทางน้ำ อุปสรรคจากขุยมะพร้าวและริ้นยาค้ำคืบ และภาพวิถีชีวิตและการทำมาหากินของผู้คนที่ผสมผสาน หลากหลาย ทั้ง “เจ๊ก มอญ ไทย เขมร” ในพื้นที่

เรื่องเล่าของชุมชนบ้านบ่อเล่าว่า ศพนักแสดงโขนสองพี่น้องลอยขึ้นมาเหนือน้ำ โดยศพ ผู้ที่กอดหัวโขนที่ใช้แสดงเป็นทศกัณฐ์ขึ้นมาด้วย ชาวบ้านจึงตั้งศาลขึ้นบริเวณที่พบศพอยู่ในละแวก บ้านบน เรียกกันว่า “ศาลพ่อคุณโขน” ส่วนบริเวณที่พบศพผู้น้องอยู่ในละแวกบ้านล่าง ชาวบ้านก็ ตั้งศาลขึ้นเช่นกัน เรียกว่า “ศาลพ่อคุณน้อย”

ผู้วิจัยพบว่าศาลทั้งสองแห่งนี้อยู่ไม่ไกลกันนัก ตั้งอยู่ริมคลองสุนัขหอนเหมือนกัน ปัจจุบัน มีสะพานพ่อคุณโขนข้ามคลองจากฝั่งศาลไปยังอีกฝั่ง ซึ่งเป็นที่ตั้งของวัดใหญ่บ้านบ่อ วัดเก่าแก่ของชุมชนที่มีประวัติความเป็นมาตั้งแต่สมัยอยุธยา

ภาพประกอบ 358 คลองสุนัขหอนบริเวณด้านหน้าศาลพ่อคุณโขน

ภาพประกอบ 359 คลองสุนัขหอนบริเวณด้านหน้าศาลพ่อคุณน้อย

ภาพประกอบ 360 คลองสุนัขหอน มุมมองจากสะพานพ่อคุณโชน

ภาพประกอบ 361 สะพานพ่อคุณโชน สร้างเมื่อ พ.ศ. 2540 โดยกรมโยธาธิการ

จากเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์ของชาวบ้านแสดงให้เห็นว่า คนในชุมชนเชื่อถือในความศักดิ์สิทธิ์ของศิลปินโชนทั้งพี่และน้อง โดยเฉพาะผู้พี่ ซึ่งมีรายละเอียดว่า “กอดหัวโชนที่ไ้แสดงเป็นทศกัณฐ์” ขึ้นมาด้วย ขณะที่พ่อคุณน้อยไม่มีรายละเอียดว่ากอดหัวโชนตัวละครใดขึ้นมา หากแต่เรื่องเล่าบางสำนวนกล่าวแต่เพียงว่าเป็นครูโชนละครจำนวนมากจมน้ำและถูกจระเข้ขบกัดจนเสียชีวิต ไม่ได้ระบุว่าเป็นตัวละครใด หากพิจารณาความเชื่อถือทางด้านนาฏศิลป์โชนละคร จะพบว่ามีการนับถือ “ครู” ทั้งในมิติ “ครูที่สถิตรักษาหัวโชนทศกัณฐ์” และ “ครูศิลปินบุคคลที่สวมบทบาททศกัณฐ์” จนกลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในแม่น้ำ และเนื่องจากเป็นการตายที่ผิดธรรมชาติ ทำให้ชาวบ้านเชื่อว่าดวงวิญญาณยังคงสถิตอยู่ในแม่น้ำนั้น จึงได้อัญเชิญดวงวิญญาณขึ้นมาประทับที่ศาล เรียกสืบต่อกันว่า “เจ้าพ่อคุณโชน” และเรียกศาลแต่เดิมว่า “ศาลหัวโชน” ปัจจุบันเรียกว่า “ศาลพ่อคุณโชน”

ภาพประกอบ 362 เจ็ดพ่อคุณโขนและหัวโขนทศกัณฐ์ที่ชาวบ้านนำมาถวาย
สะท้อนวิถีคิดการเชื่อมโยงศิลปโขนทศกัณฐ์ที่เสียชีวิตกับตัวละครทศกัณฐ์

ผู้วิจัยพบว่าหัวโขนที่ชาวบ้านผู้นับถือศรัทธานำมาถวายที่ศาล มีหัวโขนทศกัณฐ์และหัวโขนทศกัณฐ์หน้าทองจำนวนมากกว่าหัวโขนของตัวละครอื่นๆ ทั้งที่เป็นหัวโขนขนาดปกติและขนาดเล็กที่เรียกว่า “หัวโขนจิ๋ว”

นอกจากนี้ ยังปรากฏว่าในอดีตมีการเข้าทรงเจ้าพ่อคุณโขน นายสามารถ เหตุเรื่อง (สัมภาษณ์, 23 เมษายน 2564) ชาวบ้านในพื้นที่เล่าว่า “เจ้าพ่อเมื่อประทับทรงแล้วจะพูดเสียงดุเสียงดัง มีกิริยาอาการคล้ายยักษ์ ร่างทรงเป็นคุณยาย ซึ่งเป็นเพศหญิง แต่ตอนเจ้าพ่อหกดคะเมน ตีลังกา มีคนเห็นเป็นอวัยวะเพศชายด้วย” ปัจจุบันไม่มีการประทับทรงเจ้าพ่อแล้ว ผู้วิจัยยังพบว่าอาวุธของเจ้าพ่อที่อัญเชิญมาร่วมในขบวนแห่ นอกจากศร พระขรรค์และหอกแล้ว ยังพบว่า มี “กระบอง” ด้วย ซึ่งเป็นอาวุธเฉพาะของตัวละครยักษ์ สอดคล้องกับเรื่องเล่าของชาวบ้านที่เน้นย้ำการสวมบทบาทตัวละคร “ทศกัณฐ์” ของศิลปโขน

ภาพประกอบ 363 ศร พระขรรค์ หอก และกระบอง อาวุธของเจ้าพ่อคุณอิน
ที่ชาวบ้านถือในขบวนแห่

ในขบวนแห่เจ็ดพ่อคุณอินและพ่อคุณน้อย เมื่อ พ.ศ. 2562 ขบวนแห่จะข้ามคลอง
สุนัขหอนมายังฝั่งตรงข้าม คือ บริเวณวัดใหม่บ้านบ่อ แล้วแห่กลับเพื่อนำเจ็ดทั้งสองไป
ประดิษฐานบนศาลการแห่เจ้าพ่อข้ามฝั่งหรือข้ามคลองนี้อาจตีความได้ว่าเป็นการอัญเชิญ
พ่อคุณอินขึ้นมาจากคลองสุนัขหอน และตอกย้ำความหมายของการเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มาจากน้ำ
และอาจพิจารณาได้ว่าเพื่อให้ชาวบ้านอีกฝั่งได้มีโอกาสสักการะเจ้าพ่อประจำปีด้วย

6.3 วิธีคิดในการเปลี่ยนตัวละครภูมิภรณ์ให้เป็นเจ้าพ่อภูมิภักดิ์

ผู้วิจัยพบวิธีคิดในการเปลี่ยนตัวละครภูมิภรณ์จากนิทานเรื่องรามเกียรติ์ให้เป็นเจ้าพ่อ
ภูมิภักดิ์ คือ การเชื่อมโยงเรื่องภูมิภรณ์ทนต์น้ำกับตัวละครภูมิภรณ์

วิธีคิดดังกล่าวมาจากความเชื่อถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในห้วยมะลิ ตำบลพระพุทธรบาท
อำเภอพระพุทธรบาท จังหวัดสระบุรี

ชุมชนพระพุทธรบาท จังหวัดสระบุรีมีบทบาทเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา เมื่อครั้ง
พ.ศ. 2149 ได้โปรดพระพุทธรบาทสระบุรี ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม เมื่อสมเด็จพระเจ้า
ทรงธรรมทรงทราบว่าโปรดพระพุทธรบาทแล้ว ได้โปรดฯ ให้กำหนดเขตท้องที่จากรอย
พระพุทธรบาทออกไปด้านละ 1 โยชน์ (16 กิโลเมตร) ตั้งขึ้นเป็นเมืองพระพุทธรบาท เมือง
พระพุทธรบาทคงเป็นเมืองสืบมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ จึงไปขึ้นอยู่กับตัวเมือง
สระบุรี เมื่อมีการจัดการปกครองใหม่เป็นมณฑลเทศาภิบาล ใน พ.ศ. 2437 จากนั้นมา

เป็นราชประเพณีนิยมที่พระมหากษัตริย์เสด็จมานมัสการพระพุทธบาทและทรงทำนุบำรุงพระพุทธบาท (วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดสระบุรี, 2544: 40-49)

ผู้วิจัยพบว่าที่วัดพระพุทธบาท สระบุรี มีรูปปั้นท้าวเวสสุวรรณ 2 ตน เป็นยักษ์ทวารบาลเฝ้าอยู่ทางขึ้นมณฑปที่ประดิษฐานพระพุทธบาท ระบุปีที่สร้างคือ พ.ศ. 2497 ซึ่งเป็นตัวละครยักษ์ ทศกัณฐ์และสหัสเดชะจากเรื่องรามเกียรติ์ ชาวบ้านในพื้นที่เรียกว่า “ตายาย” นิยมนำพวงมาลัยธูปเทียน และของเซ่นไหว้มาถวายเป็นประจำ แสดงให้เห็นถึงคติการบูชายักษ์ที่ปกป้องรักษาพระพุทธศาสนาที่ชุมชนพระพุทธบาทได้เป็นอย่างดี

ภาพประกอบ 364 ท้าวเวสสุวรรณ ยักษ์ทวารบาล
ผู้ปกป้องรักษาพระพุทธบาท

ภาพประกอบ 365 ท้าวเวสสุวรรณ ยักษ์ทวารบาล
ผู้ปกป้องรักษาพระพุทธบาท

จากพื้นที่ดังกล่าวห่างไปไม่กี่ไกลเป็นชุมชนกุ่มภักดิ์ทตน้ำ ตั้งตามชื่อคลองกุ่มภักดิ์หรือคลองกุ่มภักดิ์ทตน้ำ ซึ่งเดิมคือห้วยมะลิ มีรูปปั้นศิระษะยักษ์กุ่มภักดิ์ตั้งอยู่ในน้ำริมห้วยด้านหนึ่ง

หากพิจารณาบริบททางสังคมพบว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้ง “กรมคลอง” ขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2445 เพื่อบำรุงรักษาคลองมิให้ตื้นเขินและดูแลเรื่องการขุดคลอง ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 เปลี่ยนชื่อเป็น “กรมทตน้ำ” และในสมัยรัชกาลที่ 7 เปลี่ยนเป็น “กรมชลประทาน” (ศิลปากร, 2563: 77) ผู้วิจัยสันนิษฐานว่ารูปปั้นศิระษะยักษ์กุ่มภักดิ์ทตน้ำน่าจะมีข้องเกี่ยวกับกรมทตน้ำในอดีตด้วย และพระพุทธรูปก็เป็นสถานที่ที่เจ้านายเดินทางมาสืบเนื่องตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 เป็นต้นมา

ภาพประกอบ 366 ภาพถ่ายเก่าที่ศิระษะกุ่มภักดิ์ทตน้ำ

(ผู้วิจัยได้รับความอนุเคราะห์ให้อ่านภาพจากนายเอนก นาวิกมูลและนายธงชัย ลิขิตพรสวรรค์

ให้ข้อมูลตรงกันว่าเมื่อพิจารณาลักษณะการแต่งกายและเครื่องแต่งกายในภาพ

สันนิษฐานว่าเป็นภาพถ่ายในยุค 2470 หรือสมัยรัชกาลที่ 7)

นายมงคล เจริญประดับศิลป์ ผู้ดูแลศาลเจ้าพ่อกุ่มภักดิ์ (สัมภาษณ์, 30 ตุลาคม 2563) เล่าว่า “ที่ห้วยแห่งนี้จะมีเหตุการณ์เด็กจมน้ำทุกปี เหมือนท่านมาเอาไป ซึ่งด้านล่างข้างใต้สมัยก่อนมีคนบอกต่อมาว่าเหมือนเป็นถ้ำ และจะมีมัจฉาตลอด สมัยก่อนค่อนข้างน่ากลัว”

ชาวบ้านในชุมชนเชื่อว่ามัจฉาคือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ประจำห้วย เป็นอารักษ์ประจำแหล่งน้ำและมักมาเอาชีวิตคนไปเป็นเครื่องสังเวย ต่อมาร่างทรงสื่อสารว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ประจำห้วยคือ

เจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ จึงมีการปั้นรูปปั้นยักษ์กุมภกรรณจากเรื่องรามเกียรติ์ตั้งที่บริเวณริมห้วยและตั้งศาลบูชาในอดีตชาวบ้านจะถวายเครื่องสังเวद्यด้วยของสดและเลือด หลังจากนั้นชาวบ้านก็พบว่า ไม่มีเหตุการณ์เด็กจมน้ำตายอีก ปัจจุบันคติการถวายเครื่องสังเวद्यด้วยของสดและเลือดได้เปลี่ยนไป ชาวบ้านนิยมนำบายศรี พวงมาลัย หรือผลไม้ไปถวายเจ้าพ่อแทน เนื่องจากของสดและเลือดส่งผลให้แหล่งน้ำและพื้นที่ริมห้วยสกปรกและมีกลิ่นเหม็น

ชื่อศาลแต่เดิมเคยสะกดว่า “กุมภกรรณ” เพิ่งมาเปลี่ยนเป็น “กุมภกัณฑ์” เมื่อไม่กี่สิบปีที่ผ่านมา เป็นอีกหลักฐานหนึ่งที่เชื่อมโยงได้ถึงตัวละครยักษ์กุมภกรรณจากเรื่องรามเกียรติ์

วิธีคิดดังกล่าวยังสอดคล้องกับการสร้างทำนบกั้นน้ำที่ไหลมาจากเขาบ่มกล้วย บริเวณห้วยมะลิ สัมพันธ์กับเหตุการณ์ตอนกุมภกรรณทدنน้ำในเรื่องรามเกียรติ์ คือกั้นน้ำไม่ให้ไหลไปที่เมืองลิง ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าเป็นเมืองลพบุรี ในอดีตคนที่เดินทางมานมัสการพระพุทธรูปจะใช้น้ำในห้วยนี้เป็นน้ำกินน้ำใช้ ปัจจุบันกลายเป็นสถานที่ลอยกระทงประจำปีของเทศบาลเมืองพระพุทธรูป

ภาพประกอบ 367 ศิระษะกุมภกรรณทدنน้ำในห้วยมะลิสะท้อนวิธีคิดการเชื่อมโยงเรื่องกุมภกรรณทदनน้ำกับตัวละครกุมภกรรณ

นอกจากนั้น หากพิจารณารูปปั้นศิระษะกุมภกรรณในห้วยมะลิจากอดีตจนถึงปัจจุบัน จะพบว่ามีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน คือ เป็นรูปปั้นยักษ์โด้น ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญของยักษ์กุมภกรรณ ประกอบกับหัวโขนยักษ์ที่ชาวบ้านผู้นับถือศรัทธาเจ้าพ่อนำมาถวายก็มีหลากหลาย ทั้งกุมภกรรณ ทศกัณฐ์ พิณก และพระพิราพ ซึ่งสื่อความหมายถึงตัวละครยักษ์นั่นเอง

ภาพประกอบ 368 สะพานกุ่มภักดิ์สะท้อนวิถีคิดการเชื่อมโยงตัวละครจากนิทาน
กับชื่อสถานที่ชุมชน

ภาพประกอบ 369 ชุมชนกุ่มภักดิ์ท่อน้ำสะท้อนวิถีคิดการเชื่อมโยงตัวละครจากนิทาน
กับชื่อสถานที่ชุมชน

เพลง “กุ่มภกรรณท่อน้ำ” ของไวพจน์ เพชรสุพรรณ เป็นอีกหลักฐานหนึ่งที่สะท้อนวิถีคิด
การเชื่อมโยงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพื้นที่กับตัวละครจากนิทานเรื่องรามเกียรติ์ ดั่งเนื้อเพลงที่ว่า

กุ่มภกรรณท่อน้ำอยู่ที่พระบาท น้ำไหลใสสะอาดก็มากลายเป็นขุ่นมัว
ผู้คนต่างพากันหวาดกลัว ผู้คนต่างพากันหวาดกลัว เพราะน้ำขุ่นมัวหนอกกลัว
จะเป็นโรคภัย

กุ่มภกรรณข้ำในหัวอก เหมือนตกรอกอยู่ในกองไฟ ต้องนอนท่อน้ำ
ตลอดไป ต้องนอนท่อน้ำตลอดไป ดูหรือน้ำใจทศกัณฐ์ไม่ปราณี

กุมภภรณ์มีกรรมแต่ปางก่อน ต้องมานอนตมน้ำอยู่ที่พระบาทสระบุรี แต่ในที่สุดก็มามีชีวิต แต่ในที่สุดก็มากลายเป็นผี หลงเชื่อคำผีมาหลอกกันให้ตาย

การเชื่อมโยงนิทานเรื่องรามเกียรติ์กับสถานที่ในท้องถิ่นทำให้เกิดการรับรู้และสืบทอดความคิดความเชื่อว่า “กุมภภรณ์ตมน้ำอยู่ที่พระบาท” หรือ “กุมภภรณ์มีกรรมแต่ปางก่อน ต้องมานอนตมน้ำอยู่ที่พระบาทสระบุรี” และ “กลายเป็นผี” หมายถึง กุมภภรณ์ล้ม หรือตายจากการศึกตามเหตุการณ์ในนิทาน ซึ่งก็สอดคล้องกับการกลายเป็น “ผี” หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนพระพุทธรูปในปัจจุบัน

พิธีกรรมเข้าทรงเจ้าพ่อกุมภภรณ์ยังเป็นสิ่งที่สะท้อนถึงวิถีคิดดังกล่าว เห็นได้จากการสวมหัวโขนยักษ์ ซึ่งมีทั้งกุมภภรณ์ ทศกัณฐ์ และพิเภก ในอดีตการจัดพิธีกรรมช่วงวันลอยกระทงจะมีการลอยเรือหงส์ในห้วยมะลิ สะท้อนวิถีคิดของการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในแหล่งน้ำ แต่ปัจจุบันพบว่าชาวบ้านไม่นำเรือหงส์ไปลอยในน้ำแล้ว เนื่องจากต้องเก็บไว้ใช้งานในปีต่อไป จึงนำเรือหงส์ตั้งบูชาบริเวณริมห้วยแทน นอกจากนั้น จากคติความเชื่อของชาวพระพุทธรูปที่ว่า ต้องแห่เจ้าพ่อกุมภภรณ์ที่ไม่เช่นนั้นไฟจะไหม้ตลาด ซึ่งเคยเกิดเหตุการณ์ไฟไหม้ตลาดเมื่อหลายสิบปีมาแล้ว ผู้วิจัยวิเคราะห์หว่านเป็นสิ่งที่ช่วยยืนยันคุณสมบัติของเจ้าพ่อที่เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์จากแหล่งน้ำได้เป็นอย่างดี ซึ่งน้ำเป็นคู่ตรงข้ามกับไฟ เจ้าพ่อจึงมีบทบาทในการปกป้องรักษาคนในชุมชนอีกทางหนึ่งด้วย

6.4 วิถีคิดในการเปลี่ยนตัวละครหนุมานให้เป็นเจ้าพ่อหนุมาน

ผู้วิจัยพบวิถีคิดในการเปลี่ยนตัวละครหนุมานจากนิทานเรื่องรามเกียรติ์ให้เป็นเจ้าพ่อหนุมาน 5 วิถีคิด คือ 1. การเชื่อมโยงถึงเจ้าที่กับตัวละครหนุมาน 2. การเชื่อมโยงภูมินามสถานที่กับตัวละครหนุมาน 3. การเชื่อมโยงวัตถุศักดิ์สิทธิ์ลอยมาทางน้ำกับตัวละครหนุมาน 4. การเชื่อมโยงรูปปั้นกับตัวละครหนุมาน และ 5. การเชื่อมโยงกับตัวละครหนุมานผ่านร่างทรง

6.4.1 การเชื่อมโยงถึงเจ้าที่กับตัวละครหนุมาน

วิถีคิดดังกล่าวมาจากคำบอกเล่ามุขปาฐะของชาวบ้านและสภาพพื้นที่ที่มีลิงอยู่อาศัยเป็นจำนวนมาก ในบรรดาลิงจำนวนมากเหล่านี้ คนในชุมชนเชื่อว่ามีลิงที่เป็น “ลิงเจ้า” หรือ “ลิงเจ้าที่” ที่มีลักษณะพิเศษ เป็นหัวหน้าลิงที่ปกป้องรักษาพื้นที่ จึงเชื่อมโยงกับชื่อตัวละครหนุมานจากนิทานเรื่องรามเกียรติ์ อนุภาคตัวละครหนุมานได้รับการผลิตซ้ำและถ่ายทอดอย่างแพร่หลาย จึงเป็นลิงจากนิทานไทยที่รู้จักและคุ้นเคยเป็นอย่างดี เห็นได้จากการนับถือพ่อปู่

หนุมานที่ศาลหลวงพ่อหนุมาน จังหวัดสมุทรสงคราม ชาวบ้านในชุมชนให้ข้อมูลตรงกันว่า บ้านยี่สารมีสภาพเป็นเกาะ มีลิงอยู่อาศัยเป็นจำนวนมาก โดยมากเป็นลิงแสม พบทั่วไปจนถึง บริเวณอ่าวบางตะบูน จังหวัดเพชรบุรี และพื้นที่อื่นๆ ในจังหวัดสมุทรสงครามที่ติดต่อกัน

พื้นที่จังหวัดสมุทรสงครามเป็นที่ราบลุ่มภาคกลาง ตอนล่างมีแม่น้ำแม่กลองไหลผ่าน และมีลำคลองใหญ่ๆ น้อยแยกสาขามากมาย อาณาเขตที่ติดต่อกันทะเลเป็นทางยาวกว่า 20 กิโลเมตร มีมรดกทางธรรมชาติสำคัญ คือ ป่าชายเลน มีพันธุ์ป่าไม้ชายเลน ได้แก่ โกงกาง ใบใหญ่ โกงกางใบเล็ก แสม ลำพู ลำแพน ตะบูน เป็นต้น ป่าชายเลนเป็นแหล่งที่อุดมสมบูรณ์ด้วย สัตว์นานาชนิด ทั้งที่เป็นสัตว์น้ำและสัตว์ชนิดอื่น รวมทั้งลิงลม ลิงแสม (วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดสมุทรสงคราม, 2544: 55)

ภาพประกอบ 370 สภาพโดยรอบของศาลหลวงพ่อหนุมานที่บ้านยี่สารเป็นป่าแสมและโกงกาง

ป่าชายเลนที่เป็นป่าปลูกในพื้นที่กรรมสิทธิ์ที่ตำบลยี่สาร อำเภออัมพวา และที่ตำบล คลองโคน และตำบลแหลมใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม ส่วนใหญ่จะปลูกไม้โกงกาง รวมถึงป่าชายเลนที่ขึ้นเองในที่ดินกรรมสิทธิ์มีกระจายอยู่ทั่วไปบริเวณสองฝั่งคลองที่น้ำทะเลขึ้นถึง (วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดสมุทรสงคราม, 2544: 4) ในพื้นที่ป่าชายเลนบ้านยี่สารจึงมีลิงแสมอาศัยอยู่มากตามสภาพธรรมชาติ ผู้วิจัยพบว่าในปัจจุบันจำนวนประชากรลิงก็ยังคงมีจำนวนมากอยู่ องค์การบริหารส่วนตำบลยี่สารจึงได้จัดทำป้ายห้ามให้อาหารลิงโดยเด็ดขาด รวมทั้งให้ข้อมูลผลกระทบจากการให้อาหารลิงแก่นักท่องเที่ยว

ภาพประกอบ 371 ป้ายเตือนห้ามให้อาหารลิงภายในชุมชนยี่สาร

ภาพประกอบ 372 ป้ายเตือนห้ามให้อาหารลิงภายในชุมชนยี่สาร

ภาพประกอบ 373 ภาพวาดลิงแสมและป่าแสมในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร

ลิงแสมบ้านยี่สารถือได้ว่าเป็นสัตว์ที่สำคัญของชุมชน โดยมีการนำเสนอในพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สารและป้ายประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว แสดงให้เห็นถึงลักษณะของชุมชนที่มนุษย์ สัตว์และธรรมชาติอยู่ร่วมกันอย่างเป็นอันหนึ่งอันเดียว

ภาพประกอบ 374 ป้ายประชาสัมพันธ์บ้านเขายี่สาร
ในฐานะแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เน้นภาพลิงแสมและป่าแสมที่อุดมสมบูรณ์

ภาพประกอบ 375 ป้ายประชาสัมพันธ์บ้านเขายี่สาร
ในฐานะแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เน้นภาพลิงแสมและป่าแสมที่อุดมสมบูรณ์

ความเชื่อถือศรัทธาถึงของคนในพื้นที่จนกลายเป็น “พ่อปู่หนุมาน” สิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน เห็นได้จากการกล่าวถึงชาวจีนพี่น้อง ชื่อ “คุณปู่ศรีราชา” และ “คุณปู่หนุมาน” คนยี่สาร เชื่อถือว่าเป็นบรรพบุรุษของตนและเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียง ปัจจุบันเรียกคุณปู่ศรีราชาและคุณปู่หนุมานรวมกันเป็น “หลวงพ่อปู่เขายี่สาร” มีพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในสมัยหลังเป็นสัญลักษณ์แทนหลวงพ่อปู่ แสดงให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนความเชื่อดั้งเดิมเรื่องการนับถือผีเป็นหลวงพ่อทางพุทธศาสนาอย่างชัดเจน

ในตำนานคุณปู่ศรีราชา ที่วลัยลักษณ์ ทรวงศิริ (2544: 143) สัมภาษณ์นายเหิร อ่อนอุระ คนในชุมชนกลับไม่พบการกล่าวถึงพ่อปู่หนุมานแต่อย่างใด โดยเล่าว่าพ่อปู่ศรีราชาเป็นบรรพบุรุษของจีนสามพี่น้องที่ล่องเรือสำเภามาค้าขายและตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่บริเวณนี้ ได้แก่ จีนคราอยู่ที่เขาตะเครา จีนขานอยู่ที่เขายี่สาร และจีนกู่อยู่ที่เขาอีโก้

ในพิธีกรรมแห่เจว็ดพ่อปู่ประจำปี ผู้วิจัยพบว่าจะมีการอัญเชิญเจว็ดพ่อปู่ศรีราชา เจว็ดพ่อปู่หนุมาน และเจว็ดพ่อปู่เจ้าจีน อยู่ใน 3 ลำดับแรกของขบวน แสดงให้เห็นถึงสถานภาพและความสำคัญของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งสามในชุมชน

การเรียกชื่อ “พ่อปู่หนุมาน” หรือ “หลวงพ่อหนุมาน” นั้นเพิ่งมาปรับเปลี่ยนในภายหลัง แต่เดิมเรียกว่า “พ่อปู่หัวละมาน” คำว่า “หัวละมาน” ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าเป็นคำที่คนในท้องถิ่นออกเสียงเพี้ยนไปจาก “หนุมาน” คล้ายคลึงกับในพื้นที่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ที่เรียกชื่อพี่ชหนุมานนั่งแท่นว่า “หัวละมานนั่งแท่น” และยังพบในยันต์โบราณของภาคกลางที่นิยมเขียนว่า “หัวละมาน” อีกด้วย ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าคำว่าหัวละมานที่ชาวบ้านยี่สารใช้เรียกสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้น น่าจะเป็นคำที่คนไทยเชื้อสายจีนเรียกเพี้ยนไปจากหนุมาน เนื่องจากกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ที่ชุมชนยี่สารแต่เดิมเป็นคนไทยเชื้อสายจีน ดังพบว่ามีสกุลแซ่ลี่ แซ่ลิ้ม และแซ่อึ้ง เป็นตระกูลเก่าแก่ของชุมชน สอดคล้องกับตำนานคุณปู่ศรีราชาที่ว่าเป็นชาวจีนพี่น้องล่องเรือสำเภามาค้าขาย

ทั้งยังสอดคล้องกับสภาพทางสังคมวัฒนธรรมของจังหวัดสมุทรสงครามที่ประกอบด้วยผู้มีเชื้อชาติไทย สัญชาติไทยเป็นส่วนใหญ่ รองลงมาเป็นชาวจีนและมอญ คนเหล่านี้มีการแต่งงานระหว่างกัน เป็นการผสมผสานทางเชื้อชาติ (วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดสมุทรสงคราม, 2544: 15)

ผู้วิจัยพบว่าชาวบ้านยี่สารนับถือพ่อปู่หนุมานทั้งในฐานะเป็นพี่น้องกับคุณปู่ศรีราชา และในฐานะเป็นทหารเอกของคุณปู่ศรีราชา นิพนธ์ อ่อนอุระ (สัมภาษณ์, 25 ธันวาคม 2562) เล่าว่า “คนที่นี่ถือว่าพ่อปู่หนุมานเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คอยปกป้องคุ้มครองหมู่บ้านให้แคล้วคลาดจากภัยอันตรายต่างๆ ในอดีตบ้านยี่สารเคยเป็นที่หลบซ่อนของโจรผู้ร้าย ชาวบ้านนิยมไปบนบาน

ศาลกล่าว เมื่อทราบข่าวว่าจะมีโจรมาปล้นหมู่บ้าน ทำให้รอดพ้นจากการปล้นได้” แสดงให้เห็นถึง บทบาทและอิทธิฤทธิ์ของเจ้าพ่อที่สอดคล้องกับตัวละครหนุมานจากนิทานเรื่องรามเกียรติ์

ภาพประกอบ 376 เจว็ดพ่อปู่หนุมานและรูปปั้นหนุมานสีกรที่ชาวบ้านผู้ศรัทธานำมาถวาย สะท้อนวิถีคิดการเชื่อมโยงถึงเจ้าที่บ้านยี่สารกับตัวละครหนุมาน

ปัจจุบันศาลหลวงพ่อหนุมานรู้จักกันในชื่อ “ศาลใน” อยู่ห่างจากศาลพ่อปู่ศรีราชา ประมาณ 1 กิโลเมตร และต้องไปทางเรือเท่านั้น มีเจว็ดไม้เป็นสัญลักษณ์แทนองค์เจ้าพ่อและ มีการนำรูปปั้นหนุมานสีกรไปถวายที่ศาล จากข้อมูลของวลัยลักษณ์ ทรงศิริ (2544: 79) พบว่าในอดีตมีการเข้าทรงพ่อปู่หนุมานด้วย เมื่อร่างทรงประทับทรงแล้วจะแสดงกิริยาอาการเป็นลิง ปัจจุบันผู้วิจัยพบว่าไม่มีการเข้าทรงแล้ว ชาวบ้านละแวกนั้นยังนิยมนำผลไม้เช่นกล้วยไปกราบไหว้ บนบานพ่อปู่หนุมานอยู่เสมอ ร่องรอยการนับถือเจ้าพ่อหนุมานทั้งหลายนี้ช่วยยืนยันวิถีคิด การเชื่อมโยงถึงเจ้าที่บ้านยี่สารกับตัวละครหนุมานจากเรื่องรามเกียรติ์ได้เป็นอย่างดี

ความเชื่อเรื่องถึงเจ้าที่ยังปรากฏที่ศาลเจ้าพ่อหนุมาน ในซอยวุฒากาศ 40 แขวง บางค้อ เขตจอมทอง กรุงเทพฯ เจ้าพ่อหนุมานเป็นที่เคารพนับถือของคนไทยเชื้อสายจีนและคนในพื้นที่เป็นอย่างมาก นางจิตรา วิเศษแสง (สัมภาษณ์, 19 ธันวาคม 2563) เล่าว่า “เดิมทีตรงนี้เป็นจอมปลวก ชาวบ้านขอเจ้าที่สร้างบ้าน โดยปักไม้ไว้ ต่อมาคนไปไหว้กัน นับถือเป็นเจ้าของพื้นที่ สภาพพื้นที่บริเวณนั้นมีต้นไม้ 3 ต้น ชาวบ้านเห็นว่ามีลิงป็นอยู่ กระโดดไปมา เชื่อว่าเป็นลิงเจ้าสิงเทพ หลังจากนั้นมีการเชิญเจ้ามาประทับทรง ร่างทรงบอกว่าชื่อ “เจ้าพ่อหนุมาน” แล้วจึงมีการตั้งศาลไม้เล็กๆ ที่กลางซอย จนย้ายมาอยู่ตรงที่ปัจจุบัน เมื่อวันที่ 16 พฤษภาคม พ.ศ. 2508”

ภาพประกอบ 377 บริเวณกลางซอยวุฒากาศ 40 เดิมเป็นจอมปลวก
และที่ตั้งศาลเจ้าพ่อหนุมานครั้งแรก

ลักษณะของศาลเจ้าพ่อหนุมานในปัจจุบันเป็นศาลเจ้าไทย แต่มีสิ่งปลูกสร้างอื่นๆ และการประดับตกแต่งเป็นแบบศาลเจ้าจีน เช่น เสาฟ้าดิน เต่าเผากระดาดเงินกระดาดทอง เป็นต้น ในอดีตมีสมาคมศาลเจ้าพ่อหนุมาน มีคณะกรรมการศาลทำหน้าที่บริหารงานด้วย ปัจจุบันสภาพพื้นที่เปลี่ยนแปลงไปเป็นสังคมเมือง ไม่มีสิ่งปลูกสร้างดังกล่าวแล้ว ผู้อยู่อาศัยแถวนั้นเป็นคนต่างพื้นที่ คนที่นับถือเจ้าพ่อหนุมานส่วนใหญ่ย้ายออกไปอยู่ที่อื่น แต่เมื่อถึงกำหนดจัดงานประจำปีก็จะกลับมารวมกัน เพื่อถวายเครื่องเซ่นไหว้ประจำปีในช่วงวันศุกร์ เสาร์ และอาทิตย์แรกของเดือนธันวาคมของทุกปี ผู้วิจัยยังพบว่าในงานประจำปีศาลเจ้าพ่อหนุมาน ผู้นับถือศรัทธานิยมนำกล้วย ซึ่งเชื่อว่าเป็นของโปรดปรานของเจ้าพ่อมาเป็นหนึ่งในเครื่องเซ่นไหว้ สะท้อนความคิดว่าเจ้าพ่อหนุมานเป็นลิงเจ้าที่ หรือลิงเทพ ผู้มีความศักดิ์สิทธิ์ด้วยนั่นเอง

ภาพประกอบ 378 รูปเคารพเจ้าพ่อหนุมานสะท้อนวิถีคิดการเชื่อมโยงลิงเจ้าที่กับตัวละครหนุมาน

อาจกล่าวได้ว่าหนุมานเป็นอนุภาคตัวละครจากนิทานเรื่องรามเกียรติ์ที่คนในสังคมไทยรู้จักและคุ้นเคยเป็นอย่างดี เห็นได้จากการเปลี่ยนชื่อเจ้าพ่อ “หัวละมาน” เป็นหนุมานของชุมชนบ้านยี่สาร หรือการสะกดคำว่า “หนุมาน” ให้แตกต่างไปจากชื่อของตัวละครก็เป็นสิ่งที่บ่งบอกความรับรู้อนุภาคตัวละครดังกล่าว ขณะเดียวกันก็สะท้อนลักษณะเฉพาะถิ่น บอกความเป็นเจ้าพ่อผู้ปกป้องคุ้มครองเฉพาะพื้นที่ด้วย นอกจากนี้ การตั้งรูปเคารพเจ้าพ่อที่เป็นลิงกายสีขาว ถือตรีเป็นอาวุธ ดังปรากฏที่ชุมชนซอยวุฒากาศ 40 และรูปเคารพที่ชาวบ้านยี่สารนำมาถวายเจ้าพ่อเป็นลิงกายสีขาว ถือตรีและจักรเป็นอาวุธก็สะท้อนความเชื่อมโยงกับตัวละครหนุมานจากนิทานเรื่องรามเกียรติ์ได้อีกทางหนึ่งด้วย

6.4.2 การเชื่อมโยงภูมินามสถานที่กับตัวละครหนุมาน

วิธีคิดดังกล่าวมาจากความเชื่อถือเจ้าพ่อหนุมานที่อำเภอทับปดบุรี จังหวัดปราจีนบุรี สัมพันธ์กับชื่อเมือง “กบินทร์บุรี” ที่ตั้งขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีความหมายว่า เมืองแห่งพญาวานร สอดคล้องกับชื่อเดิมของพื้นที่คือ “หมู่บ้านหนุมาน” และ “ด่านหนุมาน” ซึ่งเป็นด่านหน้าป้องกันศึกเขมรทางด้านตะวันออก

อำเภอทับปดบุรีเป็นอำเภอขนาดใหญ่ มีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบ ตอนเหนือเป็นที่สูงเป็นป่าเขา ตอนกลางเป็นที่ราบลุ่ม ตอนใต้เป็นป่ากับที่ราบลุ่มสลับกันไป มีฝนตกชุกในระหว่างเดือนกรกฎาคม-สิงหาคม สภาพอากาศค่อนข้างร้อนและแห้งแล้ง

อำเภอทับปดบุรี เดิมตั้งอยู่ที่หมู่บ้าน “หนุมาน” อยู่ห่างจากที่ตั้งปัจจุบันไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือประมาณ 7 กิโลเมตร แต่เนื่องจากพื้นที่เดิมกันดารน้ำ ไม่สะดวกต่อการคมนาคม จึงได้ย้ายมาตั้งที่บ้านปากน้ำเมื่อ พ.ศ. 2449 ซึ่งเป็นที่สะดวกต่อการควบคุมตรวจภาษีที่มีการคมนาคมทางน้ำเรียกว่า “บ้านปากน้ำ” เป็นที่บรรจบกันของ “แควหนุมาน” กับ “แควพระปรอง” เป็นที่เริ่มต้นของ “แม่น้ำบางปะกง” ส่วนหมู่บ้านหนุมาน ปัจจุบันคือ “ตำบลเมืองเก่า”

ศานติ ภัคดีคำ (2557: 151) ศึกษาความสำคัญของเมืองกบินทร์บุรีในฐานะเส้นทางเดินทัพไทย-เขมรพบว่า ที่เรียกว่าด่านหนุมาน เพราะเป็นด่านที่ตั้งอยู่ริมแควหนุมานและมีบึงที่เรียกว่าบึงหนุมาน (ปัจจุบันบึงนี้อยู่ทางทิศเหนือของวัดมหาชัย ตำบลเมืองเก่า) เหตุที่เรียกดังนี้เนื่องจากเดิมในบริเวณนี้มีฝูงลิงอาศัยอยู่ เมื่อมีการตั้งด่านที่บริเวณนี้จึงเรียกกันว่า “ด่านหนุมาน” ตามชื่อของแควและบึงที่กล่าวมา

ปัจจุบันบริเวณใต้ต้นโพธิ์ทางทิศตะวันตกของบึงหนุมานมีศาลที่ชาวบ้านเรียกกันว่า “ศาลเจ้าพ่อหอदान” เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของชาวกบินทร์บุรี ซึ่งเดิมตั้งอยู่ที่ริมแควหนุมาน แต่

ภายหลังชาวบ้านได้ย้ายมาตั้งอยู่ในที่ตั้งปัจจุบัน ประกอบกับมีแนวคูน้ำคันดินบริเวณด้านหลังของศาลด้วย แสดงให้เห็นว่าบริเวณนั้นน่าจะเป็นที่ตั้งของด่านหนุมานมาแต่เดิม

ภาพประกอบ 379 ศาลเจ้าพ่อหอदान แต่เดิมตั้งอยู่ริมแควหนุมาน แต่ปัจจุบันตั้งอยู่ริมบึงหนุมาน

(ที่มา: ยุทธมรรคา: เส้นทางเดินทัพไทย-เขมร, 2557: 152)

ศานติ ภัคดีคำ (2557: 153) ยังพบว่าชื่อด่านหนุมานปรากฏหลักฐานใน แผนที่ยุทธศาสตร์สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ตั้งอยู่ถัดจากเมืองปราจีนเมืองใหม่ และมีกล่าวถึงใน “สารตราเจ้าพระยาจักรีถึงพระยาโกษาธิบดีสั่งราชการเมืองปัตบอง จ.ศ. 1172” ในจดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 ตอนหนึ่งว่า “แลมีตราออกมาให้แบ่งกองทัพเมืองนครราชสีมาแยกออกไปตั้งอยู่ไพร่หุบ ด้านพระจารึกให้ใกล้เมืองปัตบองจะได้รู้ราชการทันท่วงที แลพระยาโกษาธิบดีจัดแจงแบ่งกองทัพออกไปตั้งค่ายรักษาด่านกบแจะ ด้านหนุมาน ด้านพระตรงใกล้กับเมืองปราจีนอยู่หาต้องการไม่ ให้อยู่แต่พอรักษาด่านไปมาฟังข่าวราชการ แลให้พระยาโกษาธิบดีจัดแจงกองทัพให้ออกไปตั้ง ณ ไพร่หุบ ด้านพระจารึกตามท้องตราแต่ก่อน” นอกจากนี้หลักฐานสำคัญที่เกี่ยวกับด่านหนุมานอีกอย่างหนึ่งคือ แผนที่เดินทัพสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ฉบับที่ 7 “เขมรในนี้” และ แผนที่ฉบับที่ 8 แผนที่ทั้ง 2 ฉบับนี้เป็นแผนที่แสดงเส้นทางเดินทัพจากกรุงเทพฯ ไปยังกัมพูชา ได้แสดงตำแหน่งที่ตั้งของด่านหนุมานไว้อย่างชัดเจน หลักฐานดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 จนถึงต้นรัชกาลที่ 3 ด่านหนุมานยังคงมีฐานะเป็นบ้านด่านเท่านั้น ยังไม่ได้ยกฐานะเป็นเมืองกบินทร์บุรี

ขณะเดียวกัน ผู้วิจัยยังพบเรื่องเล่าความเป็นมาของเมืองกบินทร์บุรีที่สัมพันธ์กับนิทานเรื่องรามเกียรติ์ มีเนื้อความว่า

พระราม พระลักษมณ์ และนางสีดา เดินทางมาพักบำเพ็ญพรตอยู่ที่บริเวณดงพระราม เพื่อเตรียมสู้รบกับพญายักษ์ทศกัณฐ์ ระหว่างนั้นได้ไพร่พลลิงและหนุมานเป็นกำลังสำคัญ พระรามได้แต่งตั้งให้หนุมานเป็นนายด่านทำหน้าที่ตรวจตราเหตุการณ์ต่างๆ และเฝ้าระวังข้าศึกที่จะยกทัพมาทางนี้

(เทศบาลตำบลกบินทร์, 2550: 15)

ผู้วิจัยได้ข้อสรุปเบื้องต้นว่า “บ้านหนุมาน” อยู่ในพื้นที่ใกล้กับ “หนองหนุมาน” อันเป็นส่วนหนึ่งของ “แควหนุมาน” ปราภภูมิชื่อเรียก “ด่านหนุมาน” มาตั้งแต่สมัยอยุธยา เป็นชื่อ “เมืองกบินทร์บุรี” ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ และเป็น “อำเภอกบินทร์บุรี” ในปัจจุบัน และในพื้นที่นั้นมีความเชื่อเกี่ยวกับ “ลิงเจ้าที่” แสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงตัวละครหนุมานจากเรื่องรามเกียรติ์กับภูมินามสถานที่ในหลายมิติ

มิติแรก คือ ความสำคัญของภูมินามสถานที่ หากพิจารณาแล้วจะพบว่า “แควหนุมาน” น่าจะเป็นชื่อเรียกเก่าแก่ของพื้นที่ หนองหนุมานและบ้านหนุมานตั้งตามชื่อเรียกสภาพธรรมชาติของแควแม่น้ำ ดังพบว่าแควหนุมานเกิดจากห้วยเขาขาด เขากำพร้าว อำเภอนาดี และเขากำแพง เขารัง อำเภอกบินทร์บุรี ไหลมารวมกันที่บ้านสะพานหิน อำเภอกบินทร์บุรีเป็นแควหนุมาน ไหลมาบรรจบกับคลองพระปรังที่อำเภอกบินทร์บุรี เป็นแม่น้ำบางปะกง (วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดปราจีนบุรี, 2544: 7) ด่านหนุมานจึงเป็นคำเรียกพื้นที่หมู่บ้านหนุมานที่มีสถานะและบทบาทเป็นเมืองหน้าด่านชายแดนไทย-เขมรมาแต่เดิม

ภาพประกอบ 380 แควหนุมานช่วงที่ไหลผ่านอำเภอกบินทร์บุรี

ประการสำคัญคือ ศาลเจ้าพ่อหนุมานที่อำเภอกบินทร์บุรีในปัจจุบันมี 2 ศาล คือ ศาลเจ้าพ่อหนุมานที่ริมหนองหนุมาน ตำบลเมืองเก่า อันเป็นหมู่บ้านหนุมานเดิม และศาลเจ้าพ่อหนุมานที่ริมแควหนุมาน ตำบลกบินทร์ ซึ่งสันนิษฐานว่าสร้างขึ้นภายหลัง ล้วนเป็นความเชื่อถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สัมพันธ์กับภูมินามสถานที่คือแควหนุมาน

มิติที่สอง คือ ความเชื่อเรื่องลิงเจ้าที่ จากข้อมูลของเทศบาลกบินทร์บุรี ข้อเสนอแนะของศานติ ภัคดีคำ และข้อมูลสัมภาษณ์ชาวบ้านในพื้นที่เชื่อว่าบริเวณดังกล่าวเป็นที่อยู่อาศัยของฝูงลิงจำนวนมาก จึงเกิดคติการนับถือบูชาลิง และเรียกชื่อเจ้าพ่อสัมพันธ์กับภูมินามสถานที่กลายเป็นเจ้าพ่อหนุมาน

นายสำเริง ดวงจรัส ผู้ดูแลศาลเจ้าพ่อหนุมาน (หนองหนุมาน) (สัมภาษณ์, 9 กุมภาพันธ์ 2564) เล่าถึงความเป็นมาของเจ้าพ่อหนุมานเชื่อมโยงกับความเชื่อเรื่องลิงเจ้าที่และอารักษ์ประจำหนองหนุมาน ขณะที่ นางบุญรัตน์ ศรีสิทธิมงคล (สัมภาษณ์, 8 กุมภาพันธ์ 2564) ผู้ดูแลศาลเจ้าพ่อหนุมาน (แควหนุมาน) เล่าเชื่อมโยงกับแควหนุมานว่าเป็นอารักษ์ประจำแคว ประกอบกับเมื่อพิจารณาสัญลักษณ์แทนเจ้าพ่อหนุมานในปัจจุบัน พบว่าเป็นรูปพ่อปู่และพ่อปู่ฤาษี ไม่ได้มีลักษณะเป็นลิง ซึ่งแตกต่างจากรูปเคารพหนุมานที่อื่นที่แสดงลักษณะเป็นลิงอย่างชัดเจน สอดคล้องกับเรื่องเล่าปาฏิหาริย์ที่คนในชุมชนทั้งสองแห่งเล่าสอดคล้องกันว่า “เห็นเป็นคนแก่ใส่ชุดสีขาว ถือไม้เท้า เดินไปมาบริเวณใกล้ๆ กันกับศาล” จึงสันนิษฐานได้ว่าเจ้าพ่อหนุมาน คือ อารักษ์ที่สัมพันธ์กับแหล่งน้ำตามภูมินามที่มีมาแต่เดิมและมีความทับซ้อนกับคติการนับถือลิงเจ้าที่ซึ่งเป็นการเชื่อของคนในพื้นที่ด้วย

ภาพประกอบ 381 หนองหนุมาน ปัจจุบันคือแก้มลิงหนุมาน
สะท้อนวิถีคิดการเชื่อมโยงภูมินามสถานที่กับตัวละครหนุมาน

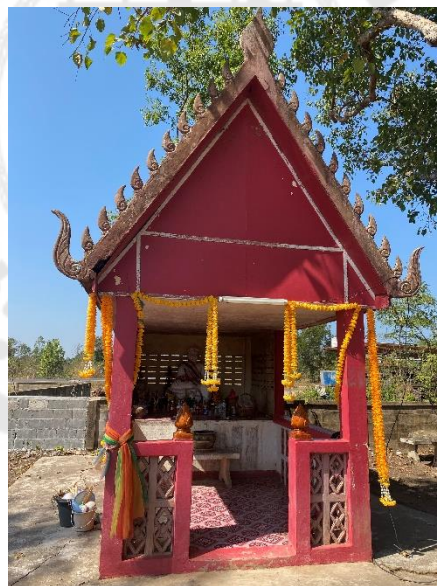
ภาพประกอบ 382 ศาลเจ้าพ่อหนุมาน (หนองหนุมาน) ตำบลเมืองเก่า

ภาพประกอบ 383 ที่ตั้งของศาลเจ้าพ่อหนุมาน (หนองหนุมาน) ในปัจจุบัน
ทางด้านซ้ายและตรงกลางของภาพจะเห็นภาพที่ตั้งของศาลเดิม

ภาพประกอบ 384 ศาลเก่าพ่อปู่หอด่านอยู่ในบริเวณใกล้กับศาลเจ้าพ่อหนุมาน (หนองหนุมาน)

ภาพประกอบ 385 ศาลใหม่พ่อปู่หอด่านอยู่ในบริเวณใกล้กับศาลเจ้าพ่อหนุมาน (หนองหนุมาน)

ภาพประกอบ 386 แควหนุมานช่วงที่ไหลผ่านด้านข้างศาลเจ้าพ่อหนุมาน
สะท้อนวิถีคิดการเชื่อมโยงภูมินามสถานที่กับตัวละครหนุมาน

ภาพประกอบ 387 ศาลเจ้าพ่อหนุมาน (แควหนุมาน) ตำบลบึงนทร์

วิธีคิดดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของภูมินามที่มีอิทธิพลต่อการกลายรูปเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผสมรวมกับคติความเชื่อและการบูชาลึงในลักษณะของ “ลึงเจ้าที่” ซึ่งพบมากในชุมชนที่มีสภาพเป็นป่าเขา ผู้วิจัยยังพบว่าตำนานประจำถิ่นที่เล่าเชื่อมโยงกับนิทานเรื่องรามเกียรติ์ โดยกล่าวถึง “ดงพระราม” ว่าคือมณฑลทหารบกที่ 12 ค่ายจักรพงษ์ในปัจจุบัน และ “ด่านหนุมาน” เป็นด่านที่หนุมานทหารเอกเฝ้าคอยระวังเหตุการณ์ข้าศึกที่กองทัพศกัณฐ์จะยกมาทางนี้ ยังแสดงให้เห็นอิทธิพลของนิทานที่ผู้เล่ามักจะเชื่อมโยงกับภูมินามสถานที่ในท้องถิ่นของตนเองอีกด้วย

6.4.3 การเชื่อมโยงวัดตุศักดิ์สิทธิ์ลอยมาทางน้ำกับตัวละครหนุมาน

วิธีคิดดังกล่าวมาจากเรื่องเล่าความศักดิ์สิทธิ์และอภินิหารของวัดตุศักดิ์สิทธิ์ลอยมาทางน้ำมา ซึ่งเชื่อว่าเป็นรูปแกะสลักหนุมาน พบที่ศาลเจ้าพ่อหนุมาน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

เมื่อ พ.ศ. 2470 มีการย้ายที่ตั้งของหน่วยกองพันทหารราบที่ 1 มาอยู่บริเวณท่าพระจันทร์ ได้เกิดเหตุการณ์อัศจรรย์ขึ้น คือมีรูปหนุมานแกะสลักไม้ลอยทวนแม่น้ำจากปลายแม่น้ำเจ้าพระยามาทางต้นน้ำและมาหยุดอยู่ที่ท่าหน้าน้ำกองพัน กำลังพลทั้งหลายได้เห็นเหตุการณ์ดังกล่าว เกิดความอัศจรรย์ใจที่รูปหนุมาน สัญลักษณ์ของหน่วยได้มาปรากฏขึ้น จึงทำพิธีอัญเชิญรูปหนุมานแกะสลักไม้ดังกล่าวขึ้นจากน้ำ และเห็นทางที่เป็นปลา จึงพบว่าเป็นมัจฉานุบุตรชายของหนุมาน ด้วยความนับถือศรัทธาหนุมานที่มีขึ้นแต่แรก จึงได้ตั้งศาลเจ้าพ่อหนุมานขึ้นรูปแกะสลักไม้ดังกล่าวมาทราบบนภายหลังว่าเป็นหัวเรือมัจฉานุ เก็บรักษาอยู่ที่เรือพระราชพิธีกองทัพเรือ เมื่อครั้งเกิดคลื่นซัดอย่างแรงจนทำให้หัวเรือหลุดลอยมากับน้ำ (ศูนย์การทหารราบ, 2557: 7)

หน่วยย้ายที่ตั้งจากท่าพระจันทร์ไปที่จังหวัดลพบุรี เมื่อ พ.ศ. 2480 ได้อัญเชิญเจ้าพ่อหนุมานไปด้วย และย้ายมาที่อำเภอปรมาณบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เมื่อ พ.ศ. 2509 ปัจจุบันศาลเจ้าพ่อหนุมานอยู่ภายในค่ายธนระริชต์

ภาพประกอบ 388 รูปปั้นโขนเรือมัจฉานุ แต่นับถือในฐานะเจ้าพ่อหนุมาน สะท้อนวิธีคิดการเชื่อมโยงวัดตุศักดิ์สิทธิ์ลอยมาทางน้ำกับตัวละครหนุมาน

เจ้าพ่อหนุมานถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่คู่กับหน่วยมายาวนานและเป็นที่เคารพของกำลังพลอย่างยิ่ง เมื่อใดที่ผู้บังคับบัญชาระดับสูงมีคำสั่งให้ย้ายไปปฏิบัติภารกิจต่างๆ จะต้องมากราบสักการะอยู่เสมอๆ พลทหารในค่ายเชื่อถือกันมากและนิยมขอพรให้ประสบความสำเร็จในการออกฝึก รวมถึงการสอบเลื่อนชั้นยศ สิ่งที่นิยมบนบานคือกล้วยและการวิ่งรอบศาล กล่าวได้ว่าหนุมานเป็นตัวละครทหารเอกที่มีความสามารถ เฉลียวฉลาด และจงรักภักดี สอดคล้องกับการเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของกำลังพลทหารอย่างยิ่ง

เมื่อพิจารณารูปเคารพเจ้าพ่อหนุมานในปัจจุบันพบว่ามีการเพิ่มอาวุธคือตรีและพระขรรค์เข้าไป ซึ่งเป็นอาวุธสำคัญของตัวละครหนุมานจากนิทานเรื่องรามเกียรติ์ นอกจากนี้ที่ฐานประดิษฐานรูปเคารพยังได้มีการเขียนภาพจิตรกรรมรูปหนุมานและหนุมานหาวเป็นดาวเป็นเดือน เพื่อสื่อความคิดและความหมายของเจ้าพ่อหนุมานให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้นด้วย

การนับถือเจ้าพ่อหนุมานที่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ยังมีความเกี่ยวข้องกับชื่อค่ายธนระวีardt ซึ่งได้นำมาตามชื่อจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ อดีตนายกรััฐมนตรีและอดีตผู้บัญชาการทหารบก ผู้เกิดปีวอก และนิยมใช้สัญลักษณ์หนุมานเพื่อความเป็นมงคลและสื่อถึงความจงรักภักดีอย่างสูงต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ มีการทำเข็มกลัดที่ระลึกและเหรียญที่ระลึกเป็นรูปหนุมานหาวเป็นดาวเป็นเดือนและกลายเป็นตราสัญลักษณ์ของค่ายธนระวีardtในปัจจุบัน

ภาพประกอบ 389 เข็มเงินที่ระลึกจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ทำเป็นรูปหนุมานหาวเป็นดาวเป็นเดือน

(ที่มา: <http://uauktion4.uamulet.com>)

ภาพประกอบ 390 สัญลักษณ์หนุมานหาวเป็นดาวเป็นเดือนที่ป้ายด้านหน้าค่ายธนารัตน์

6.4.4 การเชื่อมโยงรูปปั้นกับตัวละครหนุมาน

วิธีคิดดังกล่าวมาจากความเชื่อถือเจ้าหนุมาน พบที่ศาลเจ้าหนุมาน ริมแม่น้ำเพชรบุรี ตำบลท่าราบ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี ทั้งคนไทยและคนไทยเชื้อสายจีนให้ความเคารพนับถืออย่างมาก คนในชุมชนเล่าว่าเมื่อก่อนเป็นศาลเจ้าเล็กๆ ในชุมชน ยกพื้นสูงแค่ฝ่ามือเดียว ต่อมา นางแดง ยูนิพันธ์ เป็นผู้บริจาคที่ให้สร้างเป็นศาลเจ้าและมีผู้มีจิตศรัทธาได้สร้างให้เป็นศาลเจ้าที่สูงขึ้น มีหลังคาเป็นกระเบื้องขาว ปัจจุบันศาลเจ้าได้รับการบูรณะไปแล้ว 2 ครั้ง โดยการร่วมแรงร่วมใจของผู้มีจิตศรัทธามาช่วยกันลงแรงทาสีศาลเจ้า เทพื้นให้ดูสวยงามเรียบร้อย องค์เจ้าหนุมานได้มีการสร้างปูนมาทับองค์ที่เป็นกระดาษ เป็นงานปูนปั้นหนุมานในท่าแบก เชื่อว่าเป็นฝีมือของช่างเมืองเพชรบุรี

ปัจจุบันท่าน้ำที่ตั้งศาลเจ้าหนุมานเรียกชื่อตามศาลเจ้าว่า “ท่าน้ำศาลเจ้าหนุมาน” ส่วนใหญ่ชาวบ้านนิยมนำกล้วยมาบนบานเจ้าพ่อ โดยเฉพาะพ่อค้าแม่ค้าในตลาดเชื่อถือกันมาก นิยมขอเรื่องค้าขาย โชคลาภและความสำเร็จ ภายในศาลยังคงหลงเหลือร่องรอยข้อความภาษาจีนที่เชื่อมโยงเจ้าหนุมานกับเทพเจ้าที่ตามคติจีนอีกด้วย

เมื่อพิจารณาจากรูปปั้นและเรื่องเล่าของชาวบ้านในพื้นที่ ผู้วิจัยพบว่าแสดงให้เห็นถึงวิธีคิดการเชื่อมโยงวัตถุศักดิ์สิทธิ์ที่พบในพื้นที่ คือ รูปปั้นหนุมานเป็นลิงกายสีขาวในท่าแบก ซึ่งเป็นท่าทางศิลปกรรม อาจเป็นปูนปั้นขึ้นส่วนใดชิ้นส่วนหนึ่งประกอบสิ่งก่อสร้างในบริเวณนั้น ซึ่งในพื้นที่จังหวัดเพชรบุรีปรากฏงานปูนปั้นศิลปกรรมจากเรื่องรามเกียรติ์เป็นจำนวนมาก ดังการศึกษาของขวัญชนก ทองล้วน (2558) เรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์ที่กล่าวถึงเจ้าพอลอยน้ำและไปเข้าฝันว่าหนาว

ก็สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของเจ้าพ่อกับสภาพพื้นที่ตั้งศาลซึ่งอยู่ริมแม่น้ำเพชรบุรีได้อีกทางหนึ่งด้วย

ภาพประกอบ 391 เจ้าหนุมานสะท้อนวิถีคิดการเชื่อมโยงรูปปั้นกับตัวละครหนุมาน

ภาพประกอบ 392 ทำน้ำศาลเจ้าหนุมานริมแม่น้ำเพชรบุรี

6.4.5 การเชื่อมโยงกับตัวละครหนุมานผ่านร่างทรง

วิธีคิดดังกล่าวมาจากการตีความตัวละครหนุมาน 2 ภาคผ่านร่างทรง คือ นายเปรม่า แก่นสาร ชาวบ้านชุกกุ่ม ตำบลท่ามะขาม อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี ผู้เป็นร่างทรงของเจ้าพ่อชัยหนุมาน เมื่อประทับทรงจะนุ่งผ้าสีแดง ชาวบ้านจึงเรียกว่า “พ่อองค์แดง” และเจ้าพ่อหนุมาน เมื่อประทับทรงจะนุ่งผ้าสีขาว ชาวบ้านจึงเรียกว่า “พ่อองค์ขาว” เมื่อประทับทรงแล้ว ร่างทรงจะตีลังกา หกคะเมนแบบหนุมานได้อย่างคล่องแคล่ว แม้จะมีอายุมากแล้วก็ตาม และบางครั้งจะเล่าเนื้อหาตอนศึกต่างๆ ที่หนุมานมีบทบาทสำคัญจากเรื่องรามเกียรติ์ให้ชาวบ้านฟัง ความแตกต่างระหว่างพ่อองค์แดงกับพ่อองค์ขาว คือ พ่อองค์แดงจะมีบุคลิกขึงขัง น่าเกรงขาม มากกว่าพ่อองค์ขาว บางครั้งร่างทรงเจ้าพ่อจะบอกว่ามีคนเรียกให้ไปช่วยที่จังหวัดเชียงใหม่บ้าง จังหวัดลพบุรีบ้าง เชื่อว่าเป็นการสื่อสารผ่านทางจิตวิญญาณ

อาวุธของเจ้าพ่อหนุมานมีตรีและพระขรรค์ นางกัญญารัตน์ จันทา (สัมภาษณ์, 27 มีนาคม 2563) ชาวบ้านชุกกุ่มที่เคยมารับการรักษาโรคจากเจ้าพ่อเล่าว่า ร่างทรงเจ้าพ่อจะใช้ตรีตะขบบริเวณที่เป็นโรค หรือปวดเมื่อย พร้อมกับทำน้ำว่านใช้ในการรักษาด้วย ผู้วิจัยพบว่าอาวุธของเจ้าพ่อหนุมานสอดคล้องกับอาวุธของตัวละครหนุมานในนิทานเรื่องรามเกียรติ์

ในอดีตชาวบ้านยังนิยมมาต่อชะตา อาบน้ำมนต์ที่บ้าน เชื่อว่าน้ำมนต์ของเจ้าพ่อหนุมานศักดิ์สิทธิ์มาก โดยเฉพาะผู้ที่โดนของหรือคุณไสย นอกจากนั้นหากใครป่วยด้วยโรคภัยไข้เจ็บ เช่น โรคไข้ทับระดู โรคมาลาเรีย ซึ่งสัมพันธ์กับสภาพพื้นที่ป่ากาญจนบุรีในอดีต เจ้าพ่อก็จะช่วยรักษาจนหายและไม่เคยให้โชคลาภแก่ผู้นับถือ ปัจจุบันในพิธีกรรมบวงสรวงไหว้ครูประจำปียังมีการทำน้ำมนต์เจ้าพ่ออยู่เพื่อให้ชาวบ้านที่มาร่วมพิธีนำไปใช้ตามความต้องการ

ภายหลังจากนายเปรม่าได้ยกที่ดินของตนเองสร้างเป็นศาล เรียกว่า ศาลสมเด็จพระองค์ท่านหนุมาน เพื่อให้เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชน ปัจจุบันนายเปรม่าเสียชีวิตแล้ว ไม่มีผู้สืบทอดการทรงต่อ ในอดีตจะมีการจัดพิธีบวงสรวงไหว้ครูในวันขึ้น 5 ค่ำ เดือน 5 โดยจัด 2 วัน คือก่อนวันงานช่วงเย็นจะนิมนต์พระสงฆ์มาสวดเจริญพระพุทธมนต์เย็น และช่วงเช้าเป็นพิธีบวงสรวงไหว้ครู ในปัจจุบันจัดเพียงวันเดียว คือพิธีบวงสรวงไหว้ครู โดยนายบรรหาญ แก่นสาร บุตรชายคนโตของนายเปรม่า เป็นผู้ประกอบพิธี

ภาพประกอบ 393 ภาพถ่ายเก่าเมื่อครั้งนายเป่า แก่นสารประกอบพิธีเข้าทรงเจ้าพ่อหนุมาน
สะท้อนวิถีคิดการเชื่อมโยงกับตัวละครหนุมานผ่านร่างทรง

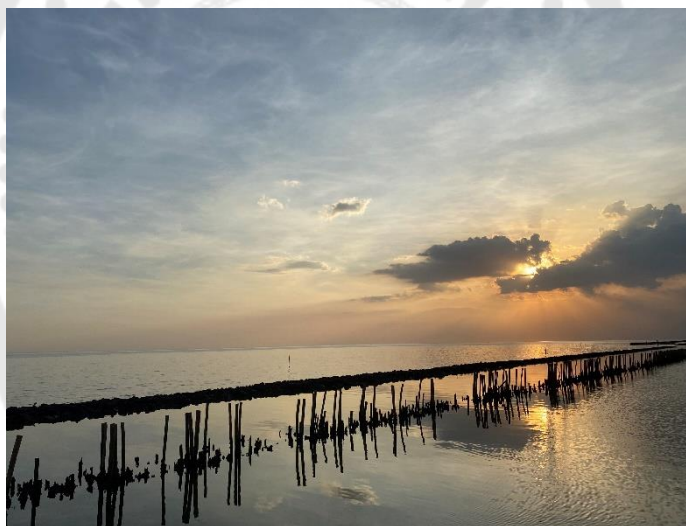
ภาพประกอบ 394 รูปปั้นหนุมานถือตรีและจักร สัญลักษณ์สำคัญในงานบวงสรวงไหว้ครูประจำปี

6.5 วิธีคิดในการเปลี่ยนตัวละครมัจฉานูให้เป็นเจ้าพ่อมัจฉานู

ผู้วิจัยพบวิธีคิดในการเปลี่ยนตัวละครมัจฉานูจากนิทานเรื่องรามเกียรติ์ให้เป็นเจ้าพ่อมัจฉานู คือ การเชื่อมโยงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในทะเล บ้านรางโคกขามกับตัวละครมัจฉานู

วิธีคิดดังกล่าวมาจากความเชื่อถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ประจำอยู่ในท้องทะเลอ่าวไทย บริเวณบ้านรางโคกขาม ตำบลพันท้ายนรสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร

สมุทรสาครมีพื้นฐานจากการตั้งหลักแหล่งของชาวจีนที่อพยพมาจากประเทศจีนกระจายกระจายประกอบอาชีพในประเทศไทย โดยเฉพาะดินแดนริมทะเล ชาวจีนเหล่านี้สร้างฐานะด้วยความอดทน ประหยัด และอุตสาหกรรมจากอาชีพประมงและผลิตภัณฑ์จากการประมง เช่น ทำโป๊ะดองกะปิ น้ำปลา จนปัจจุบันมีฐานะร่ำรวย หลักฐานที่ปรากฏส่วนใหญ่คือที่อยู่อาศัย ซึ่งสร้างพื้นที่กว้างขวางติดแม่น้ำหรือทะเล (วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดสมุทรสาคร, 2544: 61)

ภาพประกอบ 395 บริเวณด้านหน้าศาลเจ้าพ่อมัจฉานูคือชายทะเลฝั่งอ่าวไทย

พลูหลวง (2547: 45) กล่าวถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในชายทะเลและแหล่งน้ำที่คนไทยนับถือว่า “ในท้องทะเลอันกว้างใหญ่มีแต่คลื่นลมและน้ำกับฟ้า เว้งว่างสุดหูสุดตา ก็ยังมีเหล่าวิญญาณหรือโอบปาติกะสถิตอยู่ แม้นในแม่น้ำ ห้วย หนอง คลอง บึง จะมีภูติพรายสถิตอยู่ตามหนองน้ำ ผีน้ำเรามากจะเรียกว่า พราย”

นายเกษม นวลจันทร์ ร่างทรงผู้ประทับทรงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในทะเล บริเวณบ้านรางโคกขามสื่อสารว่าเป็นเจ้าพ่อมัจฉานู ซึ่งเป็นชื่อตัวละครจากนิทานเรื่องรามเกียรติ์ มีถิ่นอาศัยอยู่ในน้ำและมีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้รักษาด้านชายทะเล เดิมศาลเจ้าพ่อมัจฉานู

เป็นศาลของเจ้าพ่อกิมชืน เป็นที่เคารพนับถือของคนไทยเชื้อสายจีนในชุมชนบ้านรางโคกขาม ภายหลังได้ยกให้เป็นศาลของเจ้าพ่อมัจฉาญแทน ชุมชนบ้านรางโคกขามนี้เป็นที่อยู่อาศัยดั้งเดิมของคนไทยเชื้อสายจีนที่ประกอบอาชีพประมงมาตั้งแต่อดีต บางส่วนยังทำถ่านไม้แสมและทำนาเกลือด้วย

นายบุญพา ยศวิสัย (สัมภาษณ์, 22 กรกฎาคม 2563) ผู้ดูแลศาลเจ้าพ่อมัจฉาญเล่าว่า “เมื่อร่างทรงเจ้าพ่อมัจฉาญประทับทรงแล้วจะแสดงอาการเหมือนไหลขึ้นมาจากน้ำ โดยทำเสียงเหมือนกลั้นหายใจและปล่อยออกมาอย่างแรง” ผู้วิจัยพบว่ากิริยาอาการดังกล่าวของร่างทรงสัมพันธ์กับลักษณะของตัวละครมัจฉาญในเรื่องรามเกียรติ์ที่เป็นผู้สถิตอยู่ที่ชายฝั่งทะเลคอยระวังรักษาด่านที่จะเข้าสู่เมืองบาดาล นายบุญพาเล่าเพิ่มเติมว่า “จากกิริยาอาการประทับทรงดังกล่าวทำให้คนรุ่นเก่าที่ทันเจ้าพ่อมัจฉาญจดจำได้ดีและจะแยกแยะได้ทันที หากมีเจ้าพ่อองค์อื่นมาทรงเจ้าพ่อมัจฉาญที่ศาล แต่ทำกิริยาอาการที่แตกต่างออกไป”

ภาพประกอบ 396 ภาพถ่ายเก่าเมื่อครั้งนายเกษม นวลจันทร์ประกอบพิธีเข้าทรงเจ้าพ่อมัจฉาญ

ผู้วิจัยพิจารณาภาพถ่ายเก่าและอุปกรณ์ประกอบพิธีกรรมเข้าทรงเจ้าพ่อมัจฉาญ พบว่าเป็นการทรงเจ้าแบบจีน มีอุปกรณ์เช่น แก้วอี่ตะปู เหล็กแหลม เกี่ยม (มีลักษณะคล้ายมีด) สำหรับใช้ทิ่มแทงแสดงอภินิหารและรักษาโรคเป็นร่องรอยหลงเหลืออยู่ โดยมากแล้วร่างทรงจะประทับทรงเพื่อรักษาโรค เนื่องจากในอดีตยังไม่มีรถตัดถนน การเดินทางออกจากชุมชนไปสถานพยาบาลเป็นไปด้วยความยากลำบาก ทั้งยังต้องรอปัจจัยคลื่นลมและน้ำทะเลในการเดินทางด้วยเรือด้วย บางครั้งใช้เวลาเป็นวันหรือสองวัน กว่าจะเดินทางไปถึงตัวเมืองหรือที่มหาชัย ในการ

รักษาโรคให้แก่ชาวบ้าน ร่างทรงจะเป็นผู้หุงต้มน้ำว่านสำหรับอาบหรือทำให้แก่ผู้เจ็บป่วย ชาวบ้านในชุมชนจึงนับถือศรัทธากันมาก

นอกจากนั้น เมื่อผู้วิจัยพิจารณาธงเจ้าพ่อมัจฉาณูที่มีการเขียนรูปลิงมีหางเป็นปลา มียันต์เขียนข้อความว่า “มัจฉาน” หมายถึง เจ้าพ่อมัจฉาณูและยันต์เขียนข้อความเป็นสิริมงคลกำกับ และตราประทับของเจ้าพ่อที่มีตัวอักษรขอมเขียนคำว่า “เจ้าพ่อมัจฉา” สันนิษฐานว่าหมายถึงเจ้าพ่อมัจฉาณู ก็เป็นการสื่อความหมายถึงตัวละครมัจฉาณูจากนิทานเรื่องรามเกียรติ์ด้วย โดยธงเจ้าพ่อมัจฉาณูและตราประทับของเจ้าพ่อยังคงมีบทบาทในชุมชนบ้านรางโคกขามจนถึงปัจจุบัน

ภาพประกอบ 397 ธงเจ้าพ่อมัจฉาณูมีภาพมัจฉาณูและยันต์ระบุข้อความว่า “มัจฉาน”
สะท้อนวิถีคิดในการเปลี่ยนตัวละครมัจฉาณูให้เป็นเจ้าพ่อมัจฉา

ภาพประกอบ 398 ตราประทับอักษรขอมเขียนคำว่า “เจ้าพ่อมัจฉา”
สะท้อนวิถีคิดในการเปลี่ยนตัวละครมัจฉาณูให้เป็นเจ้าพ่อมัจฉา

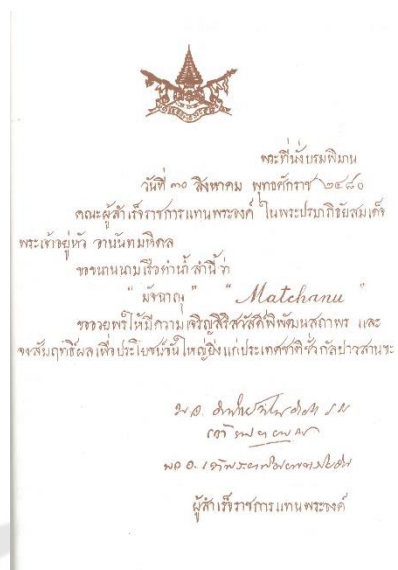
การที่ชาวบ้านบ้านรางโคกขามนิยมแขวนธงเจ้าพ่อมัจฉาณูในเรือประมง ในวังกุ้ง
วังปลา ยิ่งทำให้เห็นการเชื่อมโยงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในทะเลกับตัวละครมัจฉาณูอีกทางหนึ่งด้วย

ผู้วิจัยพบว่า การเชื่อมโยงชื่อตัวละครมัจฉาณูจากนิทานเรื่องรามเกียรติ์กับวัตถุใน
ท้องทะเลของสังคมไทยมีหลักฐานปรากฏในการตั้งชื่อเรือมัจฉาณู ลำที่ 1 และลำที่ 2 ด้วย

เรือมัจฉาณูลำที่ 1 เป็นเรือในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์
โปรดให้สร้างเรือกำปั่นของไทยสำหรับการค้าทางทะเลและเรือรบ เพราะในขณะนั้นมีศึกสงคราม
รบกับญวน เรือมัจฉาณูไม่ปรากฏว่าสร้างในปีใด มีลักษณะเป็นเรือใบขนาดใหญ่สำหรับบรรทุก
ทหารและเสบียง ใช้ในราชการทัพคราวปราบเจ้าแขก เมื่อ พ.ศ. 2383 และคราวรบกับญวน เมื่อ
พ.ศ. 2384 (พิพิธภัณฑสถานเรือ, 2564)

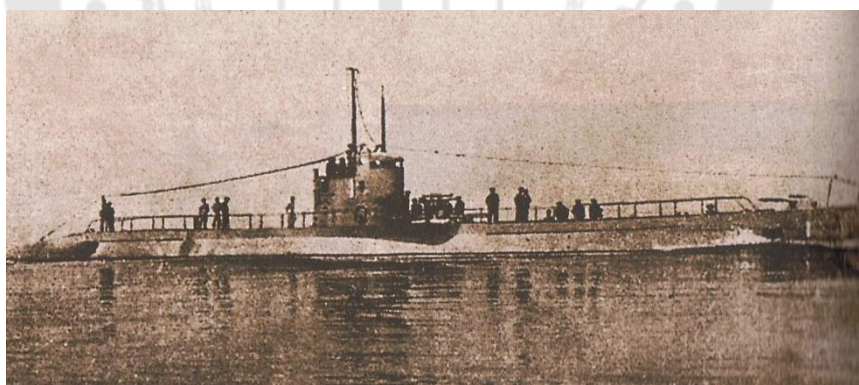
เรือมัจฉาณูลำที่ 2 เป็นเรือดำน้ำขนาดเล็กที่กองทัพเรือไทยมีเป็นครั้งแรก มีระวาง
ขับน้ำเพียงลำละ 370 ตันเศษ แต่มีประสิทธิภาพสูง ถ้าเปรียบเทียบกับขนาดของเรือดำน้ำ
โดยทั่วไปแล้ว เรือดำน้ำขนาดนี้เป็นเพียงเรือดำน้ำชนิดรักษาชายฝั่งทะเลเท่านั้น เมื่อ พ.ศ. 2478
ทางราชการทหารเรือ ซึ่งมีนาวาเอก พระยาวิจรรย์จักรกิจ เป็นผู้บัญชาการทหารเรือพิจารณาเห็น
ว่าถึงเวลาแล้วที่ประเทศไทยควรมีเรือดำน้ำไว้เป็นอาวุธทางน้ำอีกชนิดหนึ่งสำหรับป้องกัน
ประเทศชาติ รัฐบาลจึงได้เรียกประกวดราคาในการสร้างเรือดำน้ำครั้งแรก จำนวน 4 ลำ ผลของ
การประกวดราคาปรากฏว่า บริษัทมิตซุชิบิชิแห่งเมืองโกเบ ประเทศญี่ปุ่น เป็นผู้เสนอราคาได้ จึง
ลงนามเซ็นสัญญาเมื่อวันที่ 5 พฤศจิกายน พ.ศ. 2478 เรือดำน้ำทั้ง 4 ลำได้รับพระราชทานชื่อใน
ภายหลังว่า ร.ล.มัจฉาณู ร.ล.วิรุณ ร.ล.สินสมุทร และ ร.ล.พลายชุมพล (สงวน อึ้งคง, 2502: 636-
637)

ศิริพงษ์ บุญราศรี (2547: 80) ให้รายละเอียดเพิ่มเติมว่า “เรือดำน้ำทั้ง 4 ลำได้รับ
พระราชทานชื่อเรือตามตัวละครในวรรณคดีของไทยที่เก่งกล้าสามารถ มีอิทธิฤทธิ์ทางด้านน้ำ เช่น
ร.ล.มัจฉาณู จากรามเกียรติ์ ร.ล.วิรุณ จากรามเกียรติ์ ร.ล.สินสมุทร จากพระอภัยมณี ร.ล.
พลายชุมพล จากขุนช้างขุนแผน”

ภาพประกอบ 399 พระราชโองการในนามคณะผู้สำเร็จราชการในพระองค์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
อานันทมหิดลชื่อนานนามชื่อเรือดำน้ำมัจฉาณู

(ที่มา: เรือดำน้ำแห่งราชนาวิสยาม, 2547: 147)

ภาพประกอบ 400 ร.ล.มัจฉาณู ลำที่ 2

(ที่มา: เรือดำน้ำแห่งราชนาวิสยาม, 2547: 124)

เมื่อพิจารณาหน้าที่ของเรือดำน้ำชุดดังกล่าวพบว่าทำหน้าที่ในการตรวจประมง การฝึก การเดินทางไกล และการสอดแนม ในยามสงครามเรือดำน้ำมีหน้าที่ในการรักษาฝั่ง เช่น ป้องกันและทำลายการยกพลขึ้นบก ตรวจด่าน เป็นยามรักษาด่านและคอยเหตุกับเป้าสนาม ทู่นระเบิด ตรวจการเคลื่อนไหวของข้าศึกและส่งข่าว ลาดตระเวนและการกวาดค้น ต่อตีทำลาย

กำลังรบเข้าศึกเป็นสำคัญ (ศิริพงษ์ บุญราศรี, 2547: 139-140) ซึ่งผู้วิจัยพบว่าเป็นหน้าที่ที่พ้องกันกับตัวละครมัจฉานุในนิทานเรื่องรามเกียรติ์ด้วย

วิธีคิดในการนำชื่อตัวละครมัจฉานุ ถึงผู้มีบทบาทและอิทธิฤทธิ์ในทะเลจากนิทานเรื่องรามเกียรติ์มาเชื่อมโยงกับราชนาวิไทยจึงคล้ายคลึงกับวิธีคิดในการเชื่อมโยงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในทะเล บ้านรางโคกขามกับตัวละครมัจฉานุ ผู้มีบทบาทปกป้องรักษาชุมชนบ้านรางโคกขามอย่างมาก

6.6 วิธีคิดในการเปลี่ยนตัวละครบริวารให้เป็นเจ้าพ่อเจ้าแม่บริวาร

ผู้วิจัยพบวิธีคิดในการเปลี่ยนตัวละครบริวารจากนิทานเรื่องรามเกียรติ์ให้เป็นเจ้าพ่อเจ้าแม่บริวาร 4 วิธีคิด คือ 1. การเชื่อมโยงไม้ศักดิ์สิทธิ์กับตัวละครบริวารของเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ 2. การเชื่อมโยงไม้ศักดิ์สิทธิ์กับตัวละครบริวารของเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษมณ์-พระราม 3. การเชื่อมโยงสิ่งศักดิ์สิทธิ์กับตัวละครบริวารของเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ และ 4. การเชื่อมโยงสิ่งศักดิ์สิทธิ์กับตัวละครบริวารของเจ้าพ่อหลักเมือง

6.6.1 การเชื่อมโยงไม้ศักดิ์สิทธิ์กับตัวละครบริวารของเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์

วิธีคิดดังกล่าวพบที่ชุมชนบางปลา ตำบลบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ จากการนับถือไม้ศักดิ์สิทธิ์คู่ในฐานะเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์เชื่อมโยงกับไม้ศักดิ์สิทธิ์อื่นๆ ที่พบในชุมชน โดยร่างทรงเป็นผู้สื่อสารชื่อเจ้าพ่อเจ้าแม่จากตัวละครบริวารของเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ รวม 5 ตัวละคร เป็นตัวละครนาง 2 ตัว และตัวละครลิง 3 ตัว ได้แก่

1. เจ้าแม่สีดา มาจากตัวละครนางสีดา อาจพิจารณาได้ว่าเป็นนมเหสีของพระราม เป็นอวตารของพระลักษมีและมีบทบาทสำคัญในเรื่อง
2. เจ้าแม่เบญจกาย มาจากตัวละครนางเบญจกาย อาจพิจารณาได้ว่าเป็นอีกภาคหนึ่งของนางสีดา เพราะมีเหตุการณ์ตอนนางลอยที่นางเบญจกายปลอมแปลงเป็นนางสีดา
3. เจ้าพ่อสุครีพ มาจากตัวละครสุครีพ
4. เจ้าพ่อหนุมาน มาจากตัวละครหนุมาน
5. เจ้าพ่อชมพูพาน มาจากตัวละครชมพูพาน

ทั้งสุครีพ หนุมาน และชมพูพาน เป็นตัวละครลิงที่มีบทบาทสำคัญในกองทัพพระราม สิ่งที่น่าสังเกตคือ ในด้านอิทธิฤทธิ์นั้นเห็นได้ชัดเจนจากตัวละครสุครีพและหนุมาน เนื่องจากสัมพันธ์กับเนื้อหาในเรื่องรามเกียรติ์ที่ตัวละครเหล่านี้เข้าต่อสู้กับยักษ์ในหลายศึกหลายตอน ขณะที่ชมพูพานเป็นตัวละครที่มีความรู้เรื่องยาและเป็นแพทย์ประจำกองทัพพระราม น่าสนใจว่า

การเชื่อมโยงตัวละครนี้เป็นเจ้าพ่อในชุมชนน่าจะมีความสัมพันธ์กับบทบาทการรักษาโรคของคนในชุมชนด้วย

การเชื่อมโยงตัวละครทั้ง 5 จากนิทานเรื่องรามเกียรติ์ไม่ปรากฏร่องรอยว่าเกิดขึ้นในช่วงใด ชาวบ้านบางปลาเล่าตรงกันว่ามีมานานแล้ว โดยร่างทรงเป็นผู้สื่อสารหลังจากคนในชุมชนนับถือเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์มาแต่เดิม สำหรับเจ้าแม่สีดา เจ้าแม่เบญจกาย เจ้าพ่อสุครีพ เจ้าพ่อหนุมาน และเจ้าพ่อชมพูพานนั้นไม่มีร่างทรงมาประทับทรงตั้งแต่ออดีตถึงปัจจุบัน

ภาพประกอบ 401 เจว็ดไม้เจ้าแม่สีดา เจ้าแม่เบญจกาย เจ้าพ่อสุครีพ เจ้าพ่อหนุมานและเจ้าพ่อชมพูพานที่ชุมชนบางปลาสะท้อนวิถีคิดการเชื่อมโยงไม้ศักดิ์สิทธิ์กับตัวละครบริวารของเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์

ผู้วิจัยยังพบว่าในงานประเพณีแห่เจว็ดประจำปีของชุมชนบางปลาจะต้องอัญเชิญเจว็ดไม้เหล่านี้เข้าร่วมขบวนแห่ด้วย โดยลำดับเจว็ดเจ้าแม่สีดาไว้ตามหลังเจว็ดเจ้าพ่อพระรามและเจ้าพ่อพระลักษมณ์แสดงถึงความสำคัญและศักดิ์ของตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ นอกจากนี้ เจว็ดบริวารเหล่านี้จะถูกเก็บรักษาอยู่ภายในศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ ไม่ได้เก็บรักษาแยกตามศาลเจ้าพ่อเจ้าแม่แต่ละองค์ ต่างจากเจว็ดเจ้าพ่อเจ้าแม่องค์อื่นๆ ของชุมชนจะมีศาลแยกต่างหากและอยู่กระจายในพื้นที่รอบเกาะบางปลา ลักษณะดังกล่าวช่วยยืนยันวิถีคิดการเชื่อมโยงไม้ศักดิ์สิทธิ์กับตัวละครบริวารของเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ได้อีกทางหนึ่งด้วย

6.6.2 การเชื่อมโยงไม้ศักดิ์สิทธิ์กับตัวละครบริวารของเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษณ- พระราม

วิธีคิดดังกล่าวพบที่ศาลเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษณ-พระราม ริมทางรถไฟ แขวง วงศ์สว่าง เขตบางซื่อ กรุงเทพฯ มีเจ็ดบริวารหรือองครักษ์เจ้าพ่อที่สร้างขึ้นภายหลังเจ็ดเสด็จ เจ้าพ่อปู่พระลักษณ-พระราม ชาวบ้านต้องอัญเชิญเจ็ดบริวารเจ้าพ่อร่วมในขบวนแห่ในงาน ประจําปีและมีการถวายเครื่องสังเวศน์บริวารเจ้าพ่อเป็นกัลยา จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านผู้นับถือและพิจารณาตำแหน่งที่ตั้งของเจ็ดบริวารเจ้าพ่อซึ่งอยู่ในระดับต่ำกว่า พบว่าสื่อถึงการนับถือในฐานะเจ้าพ่อหนุมนานนั่นเอง

ภาพประกอบ 402 เจ็ดบริวารหรือองครักษ์เจ้าพ่อที่ชุมชนบางซื่อน
สะท้อนวิธีคิดการเชื่อมโยงไม้ศักดิ์สิทธิ์กับตัวละครบริวารของเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษณ-พระราม

6.6.3 การเชื่อมโยงสิ่งศักดิ์สิทธิ์กับตัวละครบริวารของเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณ

วิธีคิดดังกล่าวพบที่ศาลเจ้าพ่อกำแหงหนุมนาน ตั้งอยู่ในชุมชนฉิมพลี เขตตลิ่งชัน กรุงเทพฯ นางมุกดา ไทยหอม ประธานชุมชนบางระมาด (สัมภาษณ์, 21 มีนาคม 2563) เล่าว่า “เป็นศาลที่บูรณะใหม่คู่กับศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณ โดยสร้างภายหลังศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณที่อยู่ติดกัน ไม่ทราบประวัติความเป็นมาแน่ชัด ในอดีตมีร่างทรงหนุมนาน เมื่อประทับทรงจะแสดงกิริยาโลดโผน แต่ในปัจจุบันไม่มีการประทับทรงแล้ว” ลักษณะศาลเป็นอาคารทรงไทย ทาสีฟ้าเช่นเดียวกับศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณ ภายในศาลมีรูปปั้นหนุมนานถือตรีในท่าเหาะ

ไม่พบเจ็ดไม้ ต่างจากศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ ซึ่งมีเจ็ดไม้เป็นสัญลักษณ์แทนองค์เจ้าพ่อคนในชุมชนเชื่อกันว่าเจ้าพ่อกำแหงหนุมานเป็นทวารบริวารของเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ มีการนำของมาเช่นไผ่ขี้หนูและบนบานศาลกล่าว ผู้วิจัยพบว่าการนับถือเจ้าพ่อกำแหงหนุมาน สอดคล้องกับบทบาทของตัวละครหนุมานในนิทานเรื่องรามเกียรติ์ที่มีหน้าที่อารักขาและถวายเป็นการรับใช้ตัวละครพระรามและพระลักษมณ์

ภาพประกอบ 403 ศาลเจ้าพ่อกำแหงหนุมานตั้งอยู่ในตำแหน่งที่ลดหลั่นกับศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์สะท้อนวิถีคิดการเชื่อมโยงสิ่งศักดิ์สิทธิ์กับตัวละครบริวารของเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์

6.6.4 การเชื่อมโยงสิ่งศักดิ์สิทธิ์กับตัวละครบริวารของเจ้าพ่อหลักเมือง

วิธีคิดดังกล่าวพบที่ศาลเจ้าพ่อหลักเมืองซีตชิน ตำบลบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี โดยเชื่อมโยงสิ่งศักดิ์สิทธิ์กับตัวละครบริวารของเจ้าพ่อพระราม ได้แก่ เจ้าพ่อพาลี เจ้าพ่อสุครีพ เจ้าพ่อองคต เจ้าพ่อหนุมาน เจ้าพ่อทราพา เจ้าพ่อทราพี ในอดีตมีรูปปั้นและร่างทรงเจ้าพ่อบริวารเหล่านี้ด้วย

ปัจจุบันเหลือเพียงรูปเคารพเจ้าพ่อหนุมานและเจ้าพ่อสุครีพ เนื่องจากรูปเคารพเจ้าพ่อพาลีและเจ้าพ่อองคตถูกทำลายและสูญหายไป รูปเคารพเจ้าพ่อสุครีพมีลักษณะเป็นลิงสวมชฎา กายสีแดง รูปเคารพเจ้าพ่อหนุมานมีลักษณะเป็นลิงโถน กายสีขาว อยู่ภายในศาลเจ้าพ่อหลักเมือง และบริเวณด้านหน้ามีรูปเคารพเจ้าพ่อทราพา กายสีขาว ถือไม้เท้า เนื่องจากเป็นควายเผือก และเจ้าพ่อทราพีกายสีดำ ถือมิดเป็นอาวุธ ทั้งคู่มีศิระษะเป็นควายและมีร่างเป็นมนุษย์

ภาพประกอบ 404 รูปเคารพเจ้าพ่อสุครีพและเจ้าพ่อนุमान
สะท้อนวิถีคิดการเชื่อมโยงสิ่งศักดิ์สิทธิ์กับตัวละครบรวิวารของเจ้าพ่อหลักเมือง

ภาพประกอบ 405 รูปเคารพเจ้าพ่อทราพา
สะท้อนวิถีคิดการเชื่อมโยงสิ่งศักดิ์สิทธิ์กับตัวละครบรวิวารของเจ้าพ่อหลักเมือง

ภาพประกอบ 406 รูปเคารพเจ้าพ่อทอพี
สะท้อนวิถีคิดการเชื่อมโยงสิ่งศักดิ์สิทธิ์กับตัวละครบรืวารของเจ้าพ่อหลักเมือง

รูปเคารพเจ้าพ่อบรืวารเหล่านี้มีลักษณะพ้องกับลักษณะของตัวละครจากนิทานเรื่องรามเกียรติ์สร้างขึ้นภายหลังแห่งหินเก่าแก่ที่เชื่อว่าเป็นหลักเมืองขีดขินในฐานะบรืวารของเจ้าพ่อหลักเมืองขีดขิน

ผู้วิจัยขอสรุปวิถีคิดในการเปลี่ยนตัวละครจากนิทานเรื่องรามเกียรติ์ให้เป็นตัวละครศักดิ์สิทธิ์ ดังตาราง 25

ตาราง 25 สรุปวิถึคิดในการเปลี่ยนตัวละครจากนิทานเรื่องรามเกียรติ์ให้เป็นตัวละครศักดิ์สิทธิ์

ตัวละคร	วิถึคิดในการเปลี่ยน	อนาคตตัวละครในนิทาน	การเปลี่ยน	ตัวละครศักดิ์สิทธิ์	สถานะของ ตัวละครศักดิ์สิทธิ์
พระราม- พระลักษมณ์	การเชื่อมโยงไม่ศักดิ์สิทธิ์คู่กับตัวละครในนิทาน	พระราม-พระลักษมณ์	ร่างทรง	เจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ เจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ เตีลึงเจ้าพ่อพระลักษมณ์-พระราม	มือกรักษณ์ชุมชน
	การเชื่อมโยงหลักเรื่องชีวิตคู่กับตัวละครในนิทาน	พระราม	ร่างทรง	เจ้าพ่อหลักเมือง	มือกรักษณ์ชุมชน
ทศกัณฐ์	การเชื่อมโยงเรื่องศึกกับตัวละครในนิทาน	พระราม/ พระลักษมณ์	ร่างทรง	เจ้าพ่อพระราม/ เจ้าพ่อพระลักษมณ์	มือกรักษณ์ชุมชน/ มือกรักษณ์วัด
	การเชื่อมโยงศึกกับเทพกัณฐ์ที่เสียชีวิต กับตัวละครในนิทาน	ทศกัณฐ์	ร่างทรง	เจ้าพ่อคุณโธม	มือกรักษณ์ชุมชน
กุนภกรรณ	การเชื่อมโยงเรื่องกุนภกรรณพดน้ำ กับตัวละครในนิทาน	กุนภกรรณ	ร่างทรง	เจ้าพ่อกุนภกัณฐ์	มือกรักษณ์ชุมชน
หนุมาน	การเชื่อมโยงสิ่งเจ้าที่กับตัวละครในนิทาน	หนุมาน	ร่างทรง	พ่อปู่หนุมาน/ เจ้าพ่อหนุมาน	มือกรักษณ์ชุมชน
	การเชื่อมโยงวิญญาณสถานที่กับชื่อตัวละครในนิทาน		ร่างทรง	เจ้าพ่อหนุมาน/ เจ้าพ่อหนุมาน	มือกรักษณ์ชุมชน
	การเชื่อมโยงวัดคู่ศักดิ์สิทธิ์ลอมมาทางน้ำ		-	เจ้าพ่อหนุมาน	มือกรักษณ์หน่วยทหาร
	การเชื่อมโยงรูปแบบกับตัวละครในนิทาน		-	เจ้าพ่อหนุมาน	มือกรักษณ์ชุมชน
มัจฉานุ	การเชื่อมโยงกับตัวละครในนิทานผ่านร่างทรง		ร่างทรง	สมเด็จพระองค์ท่านหนุมาน	มือกรักษณ์ชุมชน
	การเชื่อมโยงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในทะเล บ้านนางโคกขาม กับตัวละครในนิทาน	มัจฉานุ	ร่างทรง	เจ้าพ่อมัจฉานุ	มือกรักษณ์ชุมชน
บริวารของ พระราม- พระลักษมณ์	การเชื่อมโยงไม่ศักดิ์สิทธิ์กับตัวละครบริวารของ เจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์	สุครีพ หนุมาน ชมพูพาน สีดา เมณฑกาย	ร่างทรง	เจ้าพ่อสุครีพ เจ้าพ่อหนุมาน เจ้าพ่อชมพูพาน เจ้าแม่สีดา เจ้าแม่เมณฑกาย	มือกรักษณ์ชุมชน
	การเชื่อมโยงไม่ศักดิ์สิทธิ์กับตัวละครบริวารของ เตีลึงเจ้าพ่อพระลักษมณ์-พระราม	หนุมาน	ร่างทรง	เจ้าพ่อหนุมาน	มือกรักษณ์ชุมชน
พระราม	การเชื่อมโยงสิ่งศักดิ์สิทธิ์กับตัวละครบริวารของ เจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์	หนุมาน	ร่างทรง	เจ้าพ่อแก้วแดงหนุมาน	มือกรักษณ์ชุมชน
	การเชื่อมโยงสิ่งศักดิ์สิทธิ์กับตัวละครบริวารของ เจ้าพ่อหลักเมือง	พาลี สุครีพ หนุมาน องคต ทศพร ทศรพี	ร่างทรง	เจ้าพ่อพาลี เจ้าพ่อสุครีพ เจ้าพ่อหนุมาน เจ้าพ่อองคต เจ้าพ่อทศพร เจ้าพ่อทศรพี	มือกรักษณ์ชุมชน

6.7 บทสังเคราะห์วิธีคิดในการเปลี่ยนตัวละครจากนิทานเรื่องรามเกียรติ์ให้เป็นตัวละครศักดิ์สิทธิ์

ผู้วิจัยได้สังเคราะห์วิธีคิดในการเปลี่ยนตัวละครจากนิทานเรื่องรามเกียรติ์ให้เป็นตัวละครศักดิ์สิทธิ์ มีวิธีคิด 5 ประเด็น ได้แก่ 1. พื้นฐานความเชื่อเรื่องเจ้าที่และผีอารักษ์ 2. การรับรู้เรื่องรามเกียรติ์ของชาวบ้าน 3. ลักษณะเด่นของตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ที่เอื้อต่อการกลายเป็นตัวละครศักดิ์สิทธิ์ 4. การสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่ตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ด้วยพิธีกรรม 5. การผสมผสานความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชนเข้ากับพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์

6.7.1 พื้นฐานความเชื่อเรื่องเจ้าที่และผีอารักษ์

ความเชื่อเรื่องเจ้าที่และผีอารักษ์เป็นพื้นฐานความเชื่อของคนไทยที่พบทุกชุมชนที่นับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ โดยนับถือในฐานะ “ผีอารักษ์” คือ เจ้าที่ผู้ปกป้องรักษาพื้นที่ ผู้วิจัยพบว่า ปราภฏในลักษณะของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สัมพันธ์กับธรรมชาติ ได้แก่ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำต้นไม้ ห้วย แม่น้ำ ทะเล ในลักษณะที่เป็น “ผีอารักษ์บ้าน” และลักษณะที่เป็น “ผีอารักษ์เมือง”

ดังพบว่าที่ศาลหลักเมืองชิดชินระบุคำว่า “พระหลักเมือง เทวานัง พระภูมิ เทวานัง” ในคำกล่าวบูชาสักการะองค์พระหลักเมือง

คำกล่าวบูชาสักการะองค์พระหลักเมือง

นะโม ตัสสะ ภาคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ (3 จบ)

สีโรเม เทพเทวานัง พระหลักเมือง เทวานัง พระภูมิ เทวานัง ที่ปะฐปะ จะ ปุพพิง สักการะวันทะนัง

สุปะพยัญชนะนะ สัมปันนัง โภชนะนानัง สารีนัง อุททะกัง วะรัง เตปิตุเม

อะนุรักขันตุ อาโรคะเยนะ สุขะนะ จะ ฯ

หากแต่ในปัจจุบัน ชาวบ้านในพื้นที่เล่าว่าเจ้าพ่อหลักเมืองเป็นผีอารักษ์ของชุมชนบ้านหมอ เนื่องจากหากกล่าวถึงเจ้าพ่อหลักเมืองบ้านหมอจะนึกถึงองค์เทพเจ้าจีน ซึ่งเป็นที่เคารพสักการะของคนไทยเชื้อสายจีนในพื้นที่และมีศาลอยู่ในตลาดบ้านหมอ ขณะเดียวกันศาลหลักเมืองสระบุรีก็มีศาลบูชาแยกไปอีกแห่งหนึ่ง

การนับถือพ่อคุณโชนที่ชุมชนบ้านบ่อระบุคำว่า “ปกป้องรักษา” ในคำกล่าวสักการะบูชาพ่อคุณโชน ซึ่งเป็นอำนาจสำคัญของผีอารักษ์ด้วย

คำกล่าวสักการะบูชาพ่อคุณโขน

ข้าพเจ้า.....(บอกชื่อ/ นามสกุล).....

ขอถวายดอกไม้ ฐูป เทียน ทอง เป็นเครื่องสักการะบูชาแด่องค์พ่อคุณโขน
ขออำนาจความศักดิ์สิทธิ์แห่งองค์พ่อคุณโขน ได้ปกป้องรักษา บันดาลให้ข้าพเจ้าและครอบครัว
พ้นทุกข์ โศก โรค ภัย และอันตรายทั้งปวง

ขอให้อุดมสมบูรณ์ ด้วยอายุ วรรณะ พละ ปฏิภาณ ธนสารสมบัติ ตลอดกาลนาน เทอญ

การเรียกสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปกปักรักษาชุมชนในลักษณะผีอารักษ์ว่าเจ้าพ่อเจ้าแม่
เหมือนกัน แสดงให้เห็นถึงพื้นฐานความเชื่อที่มีร่วมกันของคนไทย ดังที่ศรีศักร วัลลิโภดม (2527:
11-12) กล่าวว่

คำว่า เจ้า แปลว่า ผู้ยิ่งใหญ่ และ พ่อ หมายถึง บิดา รวมกันแล้ว
หมายความว่า บิดาผู้ยิ่งใหญ่ แสดงให้เห็นถึงคติความเชื่อของคนไทยที่ใช้คำ
เครือญาติเรียกสิ่งที่มีอำนาจต่างๆ คำว่า “เจ้าพ่อ” มีความหมายกว้างมาก
อาจใช้กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์นานาชนิด เทพเจ้าตามศาสนาพุทธและศาสนาฮินดู
เช่น ท้าวเวสสุวรรณ ท้าวภุมเรศ และเจ้ากรุงพาลี ถือว่าเป็นใหญ่ในบรรดาภูตผี
ปีศาจ และคนเราก็มักสวดอ้อนวอนเทพเจ้าเหล่านี้ขอให้ช่วยคุ้มครองให้พ้น
จากภัยพิบัติ ...ในปัจจุบันถือว่าท่านท้าวมหาพรหมเป็น เจ้าพ่อ เช่นเดียวกับ
เทพเจ้าของศาสนาฮินดู อาทิ พระอิศวรและพระนารายณ์ ซึ่งมีศาลไว้ให้คน
เคารพสักการะ มีศาลเจ้าลือกันว่าเทพเจ้าเหล่านี้มีอิทธิฤทธิ์สามารถ
ดลบันดาลให้ประโยชน์ได้ในสิ่งที่ตนพึงปรารถนา

นอกจากเทพเจ้าตามศาสนาฮินดูดังกล่าวมาแล้ว ก็มีภูตผีปีศาจตาม
สถานที่ต่างๆ เช่น ภูเขา ถ้ำ แม่น้ำลำธาร ต้นไม้ใหญ่ ฯลฯ คนเราไม่ทราบ
ต้นตอของผีเหล่านี้ เพียงแต่คิดว่าเหมือนกับ รุกขเทวา ที่เฝ้าอยู่ตามสถานที่
ต่างๆ บางทีก็เรียกว่าเจ้าพ่อ มีการสร้างศาลเจ้าใกล้กับต้นไม้หรือน้ำถ้ำ...
การสักการะมีตั้งแต่การกราบไหว้บนบานตามธรรมดาไปจนถึงกระบวนการ
ซับซ้อนโดยมีตัวกลางหรือคนทรงและล่ำมเข้ามามีบทบาทด้วย

พื้นฐานความเชื่อเรื่องเจ้าที่และผีอารักษ์นำไปสู่แบบแผนของพิธีกรรมการนับถือ
ตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ที่ผู้วิจัยพบว่ามีทั้งพิธีกรรมระดับบุคคลและระดับชุมชน ปัจจุบันมี
การประทับทรงเจ้าพ่อตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์เพียง 2 แห่งคือ เจ้าพ่อพระรามที่ชุมชน

บางเกลือ จังหวัดฉะเชิงเทรา และเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ที่ชุมชนพระพุทธรูป จังหวัดสระบุรี เป็นสิ่งที่สะท้อนแบบแผนของความเชื่อดั้งเดิมดังกล่าว นอกจากนี้ สัญลักษณ์เจ็ดหรือไม้ศักดิ์สิทธิ์ที่พบในการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ยังเป็นหลักฐานสำคัญที่เน้นย้ำความคิดเกี่ยวกับการนับถือเจ้าที่และผีอารักษ์ตามความเชื่อดั้งเดิมอีกด้วย

6.7.2 การรับรู้เรื่องรามเกียรติ์ของชาวบ้าน

ผลการศึกษาพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทย ผู้วิจัยพบว่าชาวบ้านรับรู้เรื่องรามเกียรติ์จากหลายทาง ได้แก่ ศิลปะการแสดง ศิลปกรรม ยันต์และคาถาอาคม คติทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และตำนานประจำถิ่น บางส่วนได้รับอิทธิพลจากราชสำนักด้วย

1) **ศิลปะการแสดง** สะท้อนผ่านการแสดงโขนที่แสดงเรื่องรามเกียรติ์ เห็นได้จากเรื่องเล่าความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าพ่อคุณโขนที่เชื่อมโยงกับเหตุการณ์การเดินทางไปแสดงโขนของคณะโขนหลวงในสมัยรัชกาลที่ 2 ดังตำนานพ่อคุณโขนสำนวนหนึ่งเล่าว่า

ในอดีตความเจริญรุ่งเรืองทางด้านศิลปวัฒนธรรมจะแพร่กระจายจากส่วนกลางคือเมืองหลวง ผ่านเมืองสมุทรสาครตามลำน้ำและเข้าสู่เมืองสมุทรสงคราม ดังเช่นประวัติของศาลพ่อคุณโขนที่ตั้งอยู่ริมคลอง ตรงข้ามวัดใหญ่บ้านบ่อ ตำบลบ้านบ่อ โดยมีเรื่องเล่าว่า ในราวสมัยรัชกาลที่ 2 ได้มีกระบวนเรือคณะโขนละครจากในวังหลวงเดินทางสู่เมืองสมุทรสงคราม ครั้นมาถึงบริเวณหน้าวัดใหญ่บ้านบ่อ เรือลำดังกล่าวเกิดล่มและจมลง บรรดาครูโขนละครทั้งหลายเสียชีวิตหมด เพราะว่าโดนจระเข้ขบกัดจนเสียชีวิต ต่อมาชาวบ้านได้งมเรือและบรรดาศีรษะโขนต่างๆ ขึ้นมา และได้ตั้งเป็นศาลพ่อคุณโขนบูชามาจนถึงในปัจจุบัน

(วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดสมุทรสาคร, 2544: 96)

ตำนานดังกล่าวแสดงให้เห็นอิทธิพลของราชสำนักอย่างชัดเจน คือ การเล่าเชื่อมโยงกับคณะโขนละครจากวังหลวงในสมัยรัชกาลที่ 2 และการกล่าวถึงครูโขนละครซึ่งเข้าใจได้ว่าหมายถึงครูโขนละครจากราชสำนักที่เดินทางไปแสดงที่อัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม สอดคล้องกับประวัติของคลองสุนัขหอนที่ขุดในสมัยรัชกาลที่ 2 และยังสะท้อนว่าคนในชุมชนรู้จักเรื่องรามเกียรติ์ผ่านการแสดงโขนละคร ศิลปินผู้ถ่ายทอดบทบาท และหัวโขนซึ่งเป็นอุปกรณ์ที่ใช้ใน

การแสดง ชาวบ้านจึงตั้ง “ศาลหัวโขน” ขึ้นตรงบริเวณที่เรือล่ม และเรียกภายหลังว่า “ศาลพ่อคุณโขน”

ของบนบานสำคัญที่ศาลพ่อคุณโขนคือ “หัวโขน” ซึ่งใช้ในการแสดงโขนหรือใช้ประกอบพิธีกรรมไหว้ครูโขนละคร เป็นสิ่งที่คนในชุมชนสืบทอดความคิดต่อเนื่องมาไม่ขาดสาย ปัจจุบันจึงมีหัวโขนตัวละครยักษ์และพระจากเรื่องรามเกียรติ์จำนวนมากตั้งเรียงรายอยู่ภายในศาล

ภาพประกอบ 407 หัวโขนยักษ์และพระที่ผู้นับถือพ่อคุณโขนนำมาถวาย

นอกจากนั้นยังพบในการนับถือเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ที่ผู้นับถือศรัทธานิยมนำหัวโขนกุมภกรรณ ทศกัณฐ์ พิเภก หรือพระพิราพไปถวายเจ้าพ่อ รวมทั้งเมื่อมีการเข้าทรงเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ ร่างทรงจะนำหัวโขนใดหัวโขนหนึ่งภายในศาลมาสวมเพื่อสื่อถึงลักษณะของเจ้าพ่อด้วย

ภาพประกอบ 408 หัวโขนยักษ์ที่ผู้นับถือเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์นำมาถวาย

2) **ศิลปกรรม** เห็นได้จากixonเรือพระที่นั่งแกะสลักไม้รูปมัจฉานุ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ซึ่งได้รับอิทธิพลจากราชสำนักและปูนปั้นรูปหนุมานที่ศาลเจ้าหนุมาน จังหวัดเพชรบุรี สันนิษฐานว่าเป็นงานศิลปกรรมฝีมือช่างเมืองเพชรบุรี บ่งบอกถึงลักษณะของตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์อย่างชัดเจน

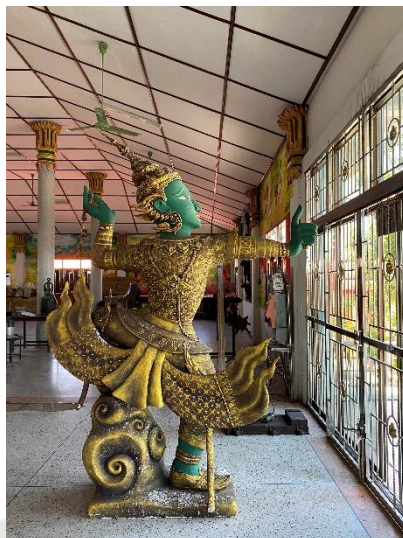
ด้วยเหตุที่วัตถุดังกล่าวมีลักษณะที่สื่อความหมายถึงตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ชัดเจนแล้ว จึงไม่ปรากฏว่ามีช่างเป็นผู้สื่อสารถึงเจ้าพ่อหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพราะวัตถุนั้นมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์สถิตอยู่แล้ว ดังพบเรื่องเล่าปาฏิหาริย์ที่ixonเรือมัจฉานุ (แต่เป็นที่สถิตของเจ้าพ่อหนุมาน) ไหลทวนน้ำ หรือปูนปั้นรูปหนุมานไหลไปติดที่ทำน้ำเพชรบุรี จนเจ้าพ่อไปเข้าฝันชาวบ้าน

แม้ixonเรือพระที่นั่งแกะสลักไม้จะเป็นรูปมัจฉานุ แต่พบว่ามีการสร้างจิตรกรรมที่เชื่อมโยงกับตัวละครหนุมาน สัญลักษณ์สำคัญของหน่วยกองพันทหารราบที่ 1 ศูนย์การทหารราบ และสื่อถึงความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ ทางหน่วยจึงเชิญครูช่างจากกรมศิลปากรมาเขียนภาพจิตรกรรมหนุมาน เมื่อ พ.ศ. 2560 เพื่อยืนยันว่าเป็นเจ้าพ่อหนุมาน มิใช่เจ้าพ่อมัจฉานุ ตามรูปเคารพที่ปรากฏ

ภาพประกอบ 409 ฐานประดิษฐานรูปเคารพเจ้าพ่อหนุมานเขียนภาพจิตรกรรม
หนุมานหาวเป็นดาวเป็นเดือน

นอกจากนั้น ผู้วิจัยยังพบว่ามีศิลปกรรมโคมแกะสลักรูปพระรามแผลงศรที่ชุมชนบางปลา เพื่อเน้นย้ำความเชื่อต่อเจ้าพ่อพระรามในชุมชนอีกด้วย

ภาพประกอบ 410 โฝมแกะสลักรูปพระรามแสดงศรภายในพิพิธภัณฑสถานชุมชนวัดบางปลา

3) **ยันต์และคาถาอาคม** เห็นได้จากการนับถือเจ้าพ่อหนุมานที่จังหวัดกาญจนบุรี ร่างทรงมีความรู้เรื่องยันต์และคาถาอาคม ซึ่งสอดคล้องกับคุณสมบัติและอิทธิฤทธิ์ของตัวละครหนุมานจากเรื่องรามเกียรติ์ ดังพบว่ามีกรตีความตัวละครหนุมานออกเป็น 2 ภาค คือ พ่อชัยหนุมานและพ่อหนุมาน ร่างทรงเจ้าพ่อสามารถเสกเป่าคาถาอาคมเพื่อรักษาโรคให้แก่คนในชุมชน โดยอาศัยตำรายาที่สืบทอดมาจากบิดาที่เป็นหมอพื้นบ้าน และยันต์เจ้าพ่อมัจฉาณูที่ชุมชนบ้านรางโคกขาม จังหวัดสมุทรสาคร

ภาพประกอบ 411 พระขรรค์และตรี อนุภรณ์ที่ร่างทรงเจ้าพ่อหนุมานใช้ในการรักษาโรค

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังพบเรื่องเล่าเกี่ยวกับการประลองฤทธิ์เดชของนักเลงในอดีตที่ ทำดวลกันที่หน้าศาลเจ้าพ่อหนุมานในซอยวุฒากาศ 40 กรุงเทพฯ แสดงให้เห็นว่าหนุมานเป็น ตัวละครที่คนไทยผูกพันและจดจำได้ในด้านอิทธิฤทธิ์ พละกำลัง และความสามารถเอาชนะ อุปสรรคทั้งปวง เป็นที่นับถือและบูชาโดยเฉพาะในกลุ่มทหารและนักเลงทั้งหลาย

4) **คติทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู** เห็นได้จากรูปเคารพเจ้าพ่อพระราม- พระลักษมณ์ที่ชุมชนบางเกลือ จังหวัดฉะเชิงเทรา ที่มีลักษณะเป็นเทพเจ้าทางศาสนาพราหมณ์- ฮินดู ในพิธีกรรมเข้าทรงเจ้าพ่อพระรามยังปรากฏกิริยาของร่างทรงที่ยกฝ่ามือขึ้นเสมอหน้าอกใน ท่าเสมือนเทพฮินดูกำลังประทานพร ผู้วิจัยพบว่าเป็นการจำลองท่ามาจากรูปเคารพของเจ้าพ่อ นั้นเอง

ภาพประกอบ 412 รูปเคารพเจ้าพ่อพระรามที่บางเกลือมีลักษณะคล้ายรูปเคารพเทพเจ้า ทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

ที่ชุมชนบางปลายังมีการแขวนรูปเทพเจ้าทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดูภายในศาล มีรูปพระศิวะ พระกฤษณะ และพระแม่มาเรียมัน ทั้งยังมีการนำบทสวดบูชาพระราม- พระลักษมณ์ตามคติทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดูมาใช้ที่ศาล เพื่อให้ผู้บูชากล่าวสัจการะด้วย

ภาพประกอบ 413 รูปเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูแขวนอยู่ภายใน
ศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ ที่บางปลา

คาถาบูชาเจ้าพ่อพระราม

โอม รำ รามายะ นะมโห

คาถาบูชาเจ้าพ่อพระลักษมณ์

โอม ลักษณาย นะมโห

ลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าชาวบ้านรับรู้เกี่ยวกับตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ในฐานะเทพเจ้าตามคติทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู โดยเฉพาะตัวละครพระรามและพระลักษมณ์ ซึ่งมีสถานะเป็นเทพเจ้าองค์สำคัญเช่นเดียวกัน

5) **ตำนานประจำถิ่น** เห็นได้จากตำนานประจำถิ่นของอำเภออินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี ที่เชื่อมโยงกับตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์ ปรากรูชื่อตัวละครพระราม พระลักษมณ์ นางสีดา ทศกัณฐ์ และตัวละครหนุมานที่มีบทบาทเป็นที่จดจำมากที่สุด เน้นอธิบายที่มาและความสำคัญของด่านหนุมาน และมีส่วนเชื่อมโยงถึงบ้านหนุมานและแควหนุมาน ซึ่งเป็นภูมินามที่ได้จากชื่อตัวละครหนุมานด้วย

นายจักรพันธ์ จันทรตรี ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 1 ตำบลเมืองเก่า อำเภออินทร์บุรี (สัมภาษณ์, 30 ธันวาคม 2562) ยังเล่าตำนานประจำถิ่นที่เกี่ยวข้องกับเรื่องรามเกียรติ์อีกสำนวนว่า

ทศกัณฐ์กับหนุมานรบกัน ต่างพุ่งอาวุธใส่กัน ทศกัณฐ์พุ่งอาวุธคือ หอก ไปถูกหนุมานเลยไปถูกภูเขาถูกหนึ่ง ได้ชื่อว่าเขาจรรจ ปัจจุบันเขาภูนี้ ยังคงหลงเหลือหลักฐานเป็นรูอยู่ที่จังหวัดสระแก้ว หนุมานถูกหอกเกิดไฟไหม้ ที่หาง จึงนำหางไปจุ่มในหนองน้ำแห่งหนึ่ง ได้ชื่อว่าหนองหนุมาน เป็น แหล่งน้ำที่มีปลาไหลเผือกมาก บริเวณดังกล่าวยังเป็นที่อยู่อาศัยของลิง เป็นจำนวนมากด้วย

ผู้วิจัยยังได้ข้อมูลกำเนิดแควหนุมานจากนางบุญสม ศรีสิทธิมงคล ชาวบ้าน ตำบลอินทร์ อำเภออินทร์บุรี (สัมภาษณ์, 8 กุมภาพันธ์ 2564) เล่าว่า “แควหนุมานที่มีเป็น แม่น้ำไหลเป็นทางยาวนั้นเกิดจากหางของหนุมานที่ฟาดลงไป เมื่อครั้งต่อสู้กับยักษ์ทศกัณฐ์”

ตำนานประจำถิ่นในอำเภออินทร์บุรีจึงแสดงให้เห็นการรับรู้เรื่องรามเกียรติ์ของ คนในพื้นที่ที่รู้จักเชื่อมโยงนิทานเข้ากับสภาพภูมิประเทศของตนได้เป็นอย่างดี

6.7.3 ลักษณะเด่นของตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ที่เอื้อต่อการกลายเป็น ตัวละครศักดิ์สิทธิ์

ผู้วิจัยพบว่าตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์มีลักษณะเด่นที่เอื้อต่อการกลายเป็น ตัวละครศักดิ์สิทธิ์ ได้แก่

1) เป็นตัวละครที่มีสถานะเป็นเทพ เห็นได้ชัดจากตัวละครพระราม ซึ่งเป็น อวตารของพระนารายณ์ พระลักษมณ์มีกำเนิดจากสังข์และบัลลังก์นาคของพระนารายณ์ ตัวละคร ทศกัณฐ์และกุมภกรรณล้วนเป็นยักษ์ที่อยู่ในวงศ์พรหม สืบสายมาจากท้าวสหบดีพรหม ดังนั้นจึง สามารถบันดาลคุณและโทษแก่ผู้อื่นได้ ตัวละครหนุมานมีกำเนิดจากเทพอาวุธของพระอิศวร ได้แก่ คทา ตรีเพชร และจักรแก้ว และกำลังในกายซัดเข้าปากนางสวาหะผ่านทางพระพาย ผู้เป็น บิดา จึงอาจกล่าวได้ว่า ตัวละครเหล่านี้มีสถานะเป็นเทพซึ่งเป็นคุณสมบัติสำคัญที่เชื่อมโยงไปสู่ การเป็นตัวละครศักดิ์สิทธิ์

2) เป็นตัวละครที่มีอิทธิฤทธิ์ เห็นได้ชัดจากตัวละครพระราม พระลักษมณ์ ทศกัณฐ์ กุมภกรรณ หนุมานและมัจฉานุ ทั้งหมดเป็นตัวละครที่มีอิทธิฤทธิ์ สามารถสำแดงเดช ต่างๆ ได้ ตัวละครบางตัวสามารถแปลงกายขยายร่างได้หลากหลาย มีพลังกำลังและอาวุธวิเศษ จำนวนมากในการต่อสู้กับข้าศึกศัตรู ดังปรากฏในนิทานเรื่องรามเกียรติ์หลายศึก หลายตอน การมี

อิทธิฤทธิ์จึงเป็นคุณสมบัติสำคัญที่เชื่อมโยงไปถึงอำนาจในการปกป้องคุ้มครองของตัวละครศักดิ์สิทธิ์ด้วย

3) เป็นตัวละครที่มีบทบาทเป็นที่จดจำ ได้แก่ บทบาทการเป็นนักรบของ พระราม พระลักษมณ์ และหนุมาน ส่งผลให้เจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์และเจ้าพ่อหนุมานเป็นที่เคารพนับถือของผู้มีอาชีพทหาร ชาวบ้านที่ชุมชนบางปลา จังหวัดสมุทรปราการ เล่าว่า “หากใครมาบนบานขอให้ไม่ติดทหาร มักจะไม่สำเร็จ เพราะเจ้าพ่อชอบทหาร” เช่นเดียวกับที่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ที่เจ้าพ่อหนุมานเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของกำลังพลทหารของกองพันทหารราบ ตั้งแต่ระดับผู้บังคับบัญชาหน่วยจนถึงพลทหารระดับล่าง

นอกจากนั้น หากพิจารณาตัวละครกุมภกรรณ จะพบว่าเป็นยักษ์ที่มีศักดิ์เป็นน้องชายของทศกัณฐ์ มีบทบาทในเรื่องรามเกียรติ์จากการออกรบหลายครั้ง เช่นตอนลับหอโมกข์ศักดิ์ แต่ตอนที่เป็นที่นิยมและจดจำกันได้ดี คือ ตอนกุมภกรรณทนต์น้ำ ดังปรากฏหลักฐานใน คำพากย์รามเกียรติ์สมัยอยุธยา และใน บทละครรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 มีเนื้อความตอนกุมภกรรณทนต์น้ำใกล้เคียงกัน กล่าวว่าเป็นกลศึกหนึ่งในการตัดสงครามกับฝ่ายพระราม-พระลักษมณ์ อนุภาคเหตุการณ์ตอนกุมภกรรณทนต์น้ำจึงเชื่อมโยงกับวิถีคิดในการเปลี่ยนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในแหล่งน้ำให้กลายเป็นเจ้าพ่อยักษ์กุมภกัณฐ์ที่เฝ้ารักษาแหล่งน้ำของชุมชนพระพุทธรบาท

ตัวละครมัจฉานูเป็นอีกตัวละครที่ไม่มีบทบาทในเรื่องไม่มาก แต่เป็นที่จดจำกันได้ โดยเฉพาะตอนกำเนิดไมยราพ ผู้เป็นยักษ์ปกครองเมืองบาดาล รับเป็นโอรสบุญธรรม ได้ส่งชุดสระให้เป็นที่อาศัยและยกให้เป็น “ผู้รักษาด่านชั้นใน” ดังปรากฏหลักฐานใน คำพากย์รามเกียรติ์สมัยอยุธยา และใน บทละครรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 มีเนื้อความคล้ายคลึงกัน กล่าวถึงไมยราพคำนึงถึงกำเนิดของมัจฉานูว่าเป็นบุตรของนางสุพรรณมัจฉากับหนุมาน เคยอยู่อาศัยแต่ใน “ห้องขเลใหญ่” จึงส่งชุดสระให้เป็นที่อยู่อาศัยและยกให้เป็น “ผู้รักษาด่านชั้นใน” บทบาทของการเป็นผู้รักษาด่านชั้นในและอาศัยอยู่ในสระหรือทะเลใหญ่ที่สัมพันธ์กับตัวละครมัจฉานูจึงเชื่อมโยงกับวิถีคิดในการเปลี่ยนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในทะเลให้กลายเป็นเจ้าพ่อมัจฉานู ผู้ทำหน้าที่ปกป้องรักษาชุมชนบ้านรางโคกขาม ซึ่งตั้งอยู่ริมทะเล ตลอดจนคุ้มครองผู้ที่เดินทางในทะเลด้วย

กล่าวได้ว่าลักษณะเด่นของตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ทั้ง 3 ข้อข้างต้นล้วนเชื่อมต่อการกลายเป็นตัวละครศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านให้ความนับถือศรัทธาในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน

6.7.4 การสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่ตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ด้วยพิธีกรรม

ผู้วิจัยพบว่าในแต่ละชุมชนที่มีการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์มีการสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่ตัวละครผ่านวัตถุสัญลักษณ์และพฤติกรรมสัญลักษณ์หลากหลาย

วัตถุสัญลักษณ์แทนเจ้าพ่อพบทั้งเจ็ดไม้และรูปเคารพ ทั้งยังปรากฏอาวุธของเจ้าพ่อ ธง ยันต์ น้ำมันต์ เหยียดที่ระลึก และอาหารซึ่งเป็นเครื่องสังเวยเจ้าพ่อด้วย

อาวุธของเจ้าพ่อ เป็นวัตถุสัญลักษณ์ที่พบที่ศาลตัวละครศักดิ์สิทธิ์ อาวุธของเจ้าพ่อ พระราม-พระลักษมณ์ คือ ศร ปรากฏที่ศาลเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษมณ์-พระราม ชุมชนบางซ้อน กรุงเทพ อาวุธของเจ้าพ่อทศกัณฐ์ หรือพ่อคุณโขน คือ ศร พระขรรค์ หอก และกระบอง ปรากฏใน ขบวนแห่เจ็ดประจำปีของชุมชนบ้านบ่อ จังหวัดสมุทรสาคร อาวุธของเจ้าพ่อหนุมานส่วนใหญ่คือ ตรีและพระขรรค์ สัมพันธ์กับการประทับทรงเจ้าพ่อ ในอดีตร่างทรงจะใช้ตรีหรือพระขรรค์เป็น อุปกรณ์รักษาโรคแก่ชาวบ้าน อาวุธของเจ้าพ่อมัจฉาณุ คือ เกี่ยม ลักษณะคล้ายมีด ในอดีตร่างทรงจะใช้เกี่ยมเป็นอุปกรณ์รักษาโรคแก่ชาวบ้านเช่นเดียวกัน

ธง เป็นวัตถุสัญลักษณ์แทนเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ เห็นได้ชัดเจนในขบวนแห่เจ็ดปีพระราม-พระลักษมณ์ของชุมชนบางปลา จังหวัดสมุทรปราการ การเชิญธงสีเขียวและสีเหลืองขึ้นสู่ยอดเสาเป็นสัญญาณของการเริ่มงานประจำปีศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ ชุมชนบางเกลือ จังหวัดฉะเชิงเทรา และการเชิญธงเจ้าพ่อมัจฉาณุขึ้นสู่ยอดเสาเรียกพิธีดังกล่าวว่า "ขึ้นธง" เป็นสัญญาณของการเริ่มงานประจำปีศาลเจ้าพ่อมัจฉาณุ ชุมชนบ้านรางโคกขาม จังหวัดสมุทรสาครด้วย นอกจากนี้ในชุมชนบ้านรางโคกขามที่นับถือเจ้าพ่อมัจฉาณุ ชาวบ้านยังนิยมนำธูปธูปเจ้าพ่อในงานประจำปีเพื่อนำไปใช้แขวนที่เรือประมงของตน สำหรับปกป้องคุ้มครอง ชาวบ้านบางคนนำไปปักในบ่อกุ่ม บ่อปลา มีความเชื่อว่าจะทำให้จับสัตว์น้ำได้มากเป็นพิเศษ ธงเจ้าพ่อมัจฉาณุที่ชุมชนบ้านรางโคกขามนี้ได้รับอิทธิพลจากธรรมเนียมจีน

ยันต์ เป็นวัตถุสัญลักษณ์ที่พบในงานประจำปีศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ที่ชุมชนบางเกลือ จังหวัดฉะเชิงเทรา ร่างทรงเป็นผู้มอบยันต์แก่ผู้ร่วมพิธี ยันต์ดังกล่าวสืบทอดมาตั้งแต่ครั้งร่างทรงเจ้าพ่อพระรามรุ่นแรกยังมีชีวิตอยู่ คาถาที่เขียนในยันต์กล่าวถึงพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าห้าพระองค์ ธาตุพระกณีย์ ธาตุทั้งสี่ และท้าวเวสสุวรรณ ผู้เป็นราชาของยักษ์ทั้งปวง เพื่อขับไล่สิ่งไม่ดีหรือความชั่วร้ายออกไป ทั้งยังอำนวยการสวัสดิมงคลแก่ผู้บูชา นอกจากนั้นยังพบคาถาที่เขียนในธงเจ้าพ่อมัจฉาณุมีเนื้อความกล่าวถึงเจ้าพ่อมัจฉาณุ ธาตุพระกณีย์ ธาตุทั้งสี่ และพระพุทธเจ้าห้าพระองค์ เพื่อเสริมสิริมงคลแก่ผู้บูชา กล่าวได้ว่ายันต์เป็นเครื่องรางของขลังจากความเชื่อถือของคนในชุมชนภาคกลาง โดยเฉพาะที่เป็นนักรบ หรือทหาร

น้ำมนต์ เป็นวัตถุสัญลักษณ์ที่พบในหลายชุมชนที่นับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ เช่น ที่ศาลพ่อคุณโชน จังหวัดสมุทรสาคร ศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ จังหวัดสมุทรปราการ ศาลสมเด็จพระองค์ท่านหนูมาน จังหวัดกาญจนบุรี ศาลหลวงพ่อบุเขยี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม โดยมากเป็นน้ำมนต์ที่ผ่านการทำพิธีกรรมในงานประจำปี เพื่อให้ผู้ร่วมงานนำกลับไปประพรม บ้านเรือน หรือผสมกับน้ำดื่มน้ำใช้เพื่อความเป็นสิริมงคล น้ำมนต์ที่ศาลหลายแห่งได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนา ดังพบว่ามีการผสมน้ำที่ผ่านการประกอบพิธีสวดเจริญพระพุทธมนต์กับน้ำมนต์ของเจ้าพ่อรวมกัน

เหรียญที่ระลึก เป็นวัตถุสัญลักษณ์ที่พบที่ชุมชนยี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม ทำเป็นรูปทองเจี๊วด ด้านหน้าเป็นรูปเทวดาถือพระขรรค์ มีข้อความเขียนว่า “หลวงพ่อบุ” ซึ่งหมายถึง พ่อบุศรีราชา ด้านหลังเป็นรูปเทวดาถือพระขรรค์ เช่นเดียวกับด้านหน้า มีข้อความเขียนว่า “หลวงพ่อบุหนุมาน” งานประจำปีวัดเขยี่สาร พ.ศ. 2516 ผู้วิจัยพบว่า ผู้ที่ร่วมทำบุญในงานประจำปีจะได้รับแจกและหากผู้นับถือศรัทธาประสงค์จะเช่าบูชา ทางวัดก็มีให้เลือกเช่าบูชา นอกจากนี้ยังพบเหรียญที่ระลึกพ่อคุณโชน จังหวัดสมุทรสาคร และเหรียญจตุคามรามเทพ รูปเจ้าพ่อพระรามที่ศาลพระราม-พระลักษมณ์ จังหวัดสมุทรปราการอีกด้วย

อาหารซึ่งเป็นเครื่องสังเวยเจ้าพ่อ ประกอบด้วยอาหารคาวหวาน เช่น หัวหมู เป็ด ไก่ ขนมห่มแดง ขนมห่มขาว ผลไม้ประเภทต่างๆ หมาก พลู่ น้ำเปล่า น้ำเชียว น้ำแดง บางแห่งจะมีเหล้าหรือเบียร์เพิ่มเติม ขื่อน่าสังเกตคือ บางพิธีกรรมที่มีการถวายเครื่องสังเวยเจ้าพ่อได้รับอิทธิพลจากธรรมเนียมจีนเช่นที่ศาลเจ้าพ่อมัจฉาญ จังหวัดสมุทรสาคร ศาลเจ้าพ่อหนุมาน กรุงเทพมหานคร ศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา จะปรากฏอาหารซึ่งเป็นเครื่องสังเวยเจ้าพ่อ เช่น น้ำชา ขนมหีเยาะ ขนมหิงปิง ขนมหัก ขนมหูกุ่ยช่าย ขนมห้องถ่อแก้ว สิงโตน้ำตาล เป็นต้น การถวายกล้วยแต่เจ้าพ่อหนุมาน ดังผู้วิจัยพบที่ศาลเจ้าหนุมาน จังหวัดเพชรบุรี ศาลเจ้าพ่อหนุมาน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และที่ศาลเสด็จเจ้าพ่อบุพระลักษมณ์-พระราม แสดงให้เห็นถึงความเชื่อที่เจ้าพ่อหนุมานโปรดปรานกล้วยเป็นพิเศษ

พฤติกรรมสัญลักษณ์ที่ปรากฏ เช่น การบวงสรวง การแห่เจี๊วด การปิดทองเจี๊วด การสงฆ์น้ำเจี๊วด การเข้าทรง การเจิมที่หน้าผาก การประพรมน้ำมนต์ การนำธงเจ้าพ่อมาโบกปิดรอบตัว การนำอาวุธเจ้าพ่อมาโบกปิดรอบตัว เป็นต้น โดยผู้ประกอบพิธีหรือร่างทรง การเข้าทรงเจ้าพ่อตัวละครศักดิ์สิทธิ์จากเรื่องรามเกียรติ์ปัจจุบันพบเพียง 2 แห่ง คือ การเข้าทรงเจ้าพ่อพระรามที่ชุมชนบางเกลือ จังหวัดฉะเชิงเทรา และการเข้าทรงเจ้าพ่อกุมภักดิ์ที่ชุมชนพระพุทธรบาท จังหวัดสระบุรี

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังพบการเปลี่ยนแปลงชื่อเจ้าพ่อให้ไม่ตรงกับชื่อตัวละครในนิทาน อาจพิจารณาได้ว่าเป็นการสร้างความศักดิ์สิทธิ์ผ่านรูปภาพได้ด้วย ได้แก่ เจ้าพ่อหนุมาณ เจ้าพ่อหนุมาน เจ้าพ่อมัจฉาณู เจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ เป็นต้น บางแห่งมีคำกล่าวบูชาสักการะ โดยเฉพาะ ดังพบที่ศาลเจ้าพ่อหนุมาน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ มีข้อความคำกล่าวบูชาสักการะ เจ้าพ่อหนุมานว่า “นะโม เม หนุมานัสสะ” สืบถึงการสักการะเจ้าพ่อหนุมานร่วมกับการสักการะ คุณพระพุทธรูปเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ และเทวดา

ภาพประกอบ 414 ป้ายคำกล่าวบูชาสักการะเจ้าพ่อหนุมาน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ที่ติดบนศาล

กล่าวได้ว่า วัตถุประสงค์ลักษณะและพฤติกรรมสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีกรรมและศาล ตัวละครศักดิ์สิทธิ์ทั้งหมดเป็นส่วนสำคัญในการสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่ตัวละครจากเรื่อง รามเกียรติ์

6.7.5 การผสมผสานความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชนเข้ากับพิธีกรรมการนับถือ ตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์

ผลการวิจัยพบว่าการผสมผสานความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชนเข้ากับ พิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ ดังพบการนับถือตัวละครศักดิ์สิทธิ์จากเรื่อง รามเกียรติ์ร่วมกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นในพื้นที่และสะท้อนผ่านพิธีกรรมที่เป็นการเชื่อมโยงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ของชุมชนในมณฑลพิธีด้วย

ที่ชุมชนบางปลา จังหวัดสมุทรปราการ นอกจากชาวบ้านจะนับถือเจ้าพ่อพระราม- พระลักษมณ์และเจ้าพ่อเจ้าแม่บริวารแล้ว ผู้วิจัยยังพบว่าคนในชุมชนให้ความเคารพนับถือเจ้าพ่อ แส่นอย่างมาก เนื่องจากเป็นเจ้าพ่อที่บันดาลฝนฟ้าและความอุดม สมบูรณ์แก่ชาวบ้าน

การอัญเชิญเจว็ดในขบวนแห่จึงลำดับตำแหน่งเจว็ดเจ้าพ่อแสนไว้หลังเจว็ดเจ้าพ่อพระราม เจว็ดเจ้าพ่อพระลักษมณ์และเจว็ดเจ้าแม่สีดา ในตำแหน่งที่วางบนแท่นประจำพิธี เจว็ดเจ้าพ่อแสน ก็อยู่ร่วมกับเจว็ดตัวละครทั้ง 3 อีกทั้งปรากฏเจว็ดเจ้าพ่อเจ้าแม่ต่างๆ ที่เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในเกาะ บางปลา ได้แก่ พ่อปู่พระครูเฒ่า เจ้าพ่ออัครทอง เจ้าพ่อลิ้นดำ เจ้าพ่อทองอินทร์ เจ้าพ่อปิ่นเกล้า เจ้าพ่อเสื่อ เจ้าพ่อพญาน้อย และเจ้าพ่อศรีมงคล

ภาพประกอบ 415 เจว็ดเจ้าพ่อเจ้าแม่องค์ต่างๆ ในเกาะบางปลาที่อัญเชิญมาร่วมพิธี

ภาพประกอบ 416 ศาลเจ้าพ่อศรีมงคลและเจ้าพ่อแสนตั้งอยู่ด้านข้างศาล
เจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ จังหวัดสมุทรปราการ

ที่ชุมชนบางเกลือ จังหวัดฉะเชิงเทรา ผู้วิจัยพบว่าชาวบ้านนับถือเจ้าพ่อแสนในลักษณะเดียวกับที่ชุมชนบางปลา คือเป็นเจ้าพ่อที่ให้ฝน น้ำท่า และความอุดมสมบูรณ์แก่ชาวบ้าน เมื่อมีการประทับทรงเจ้าพ่อแสน ร่างทรงจะสวมชุดสีแดงและกินของสดเป็นเครื่องสังเวย การประทับทรงเจ้าพ่อแสนหลังจากพิธีเข้าทรงเจ้าพ่อพระรามและพิธีไหว้ครูประจำปีเป็นธรรมเนียมที่ยึดถือปฏิบัติสืบต่อมาช้านาน แสดงให้เห็นว่าแม้เป็นงานประจำปีศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณ ก็ยังต้องมีพิธีเข้าทรงเจ้าพ่อแสน สิ่งศักดิ์สิทธิ์สำคัญของชุมชนด้วย

ในพิธีเข้าทรงเจ้าพ่อพระรามและไหว้ครูประจำปี ผู้วิจัยยังพบว่ามีการเชิญเจ้าพ่อเจ้าแม่องค์ต่างๆ ที่เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนบางเกลือมาร่วมพิธี ใน พ.ศ. 2562 มีพ่อปู่ศิลาเทพ พ่อปู่วิเวก เจ้าพ่อท่ง เจ้าแม่ตะเคียนทอง และเจ้าแม่พวงชมพู ใน พ.ศ. 2564 มีพ่อปู่ศิลาเทพ พ่อปู่ชีผ้าขาว พ่อปู่พฤษหส์ พ่อปู่นาคราช พ่อปู่สมิงพรายดำ เจ้าพ่อท่ง เจ้าแม่ตะเคียนทอง เจ้าแม่พวงชมพู เจ้าแม่สร้อยระย้า และกุมารเทพฤทธิ์

ภาพประกอบ 417 ร่างทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่องค์ต่างๆ ในงานประจำปีศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณ
จังหวัดฉะเชิงเทรา

ภาพประกอบ 418 การรับทรงเจ้าพ่อแสนจากร่างทรงเจ้าพ่อพระรามที่ชุมชนบางเกลือ

ที่ชุมชนพระพุทธรบาท จังหวัดสระบุรี ชาวบ้านนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ประกอบด้วย เจ้าพ่อ เขาคอก เจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ (หรือเรียกว่า เสด็จปู่กุมภกรรณ) เจ้าแม่ศรีนวล เจ้าหลวง เจ้าพ่อดำดง เจ้าพ่อพระกาฬ และเจ้าแม่ทับทิม ในงานประจำปีของเทศบาลเมืองพระพุทธรบาทคืองานนมัสการรอยพระพุทธรบาทในวันขึ้น 1-15 ค่ำ เดือน 3 และวันขึ้น 8-15 ค่ำ เดือน 4 และงานประเพณีตักบาตรดอกเข้าพรรษา ในวันแรม 1 ค่ำ เดือน 8 ของทุกปี ผู้จัดพิธีต้องบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้ที่ศาลด้วย

ผู้วิจัยพบว่าชื่อของเจ้าพ่อที่เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในชุมชนพระพุทธรบาทบางส่วนปรากฏเป็นชื่อเทวรูปที่ศาลพระกาฬภายในวัดพระพุทธรบาท มีชื่อเรียงลำดับจากตำแหน่งประดิษฐานในปัจจุบันจากซ้ายไปขวา คือ เจ้าพ่อสายฝน เจ้าพ่อดำดง เจ้าพ่อศรีดอกไม้ เจ้าพ่อพระกาฬ เจ้าพ่อจ้อย และเจ้าพ่อจุก สอดคล้องกับเทวรูปเก่าแก่ของชุมชนดังข้อมูลที่ว่า

ศาลพระกาฬเป็นศาลาเล็กอยู่หลังพระอุโบสถ ที่ศาลนี้มีเทวรูปยืน 4 องค์ นั่ง 2 องค์ รวม 6 องค์ สันนิษฐานว่าเป็นศิลปะขอม สมัยพุทธศตวรรษที่ 17-18 ทำด้วยหินทรายสีเทา เดิมพบเทวรูปนี้ที่บ้านคูเมือง (หรือเมืองขีดขิน) อำเภอบ้านหม้อ จังหวัดสระบุรี เดิมเป็นเมืองที่ขอมสร้างในสมัยที่ครองอำนาจ ต่อมามีการนำเทวรูปนี้ไปประดิษฐานไว้ที่ศาลพระกาฬภายในวัดพระพุทธรบาท ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5

(วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดสระบุรี, 2544: 75)

ภาพประกอบ 419 เทวรูปในศาลเจ้าพ่อพระกาฬ วัดพระพุทธรบาท จังหวัดสระบุรี

ภาพประกอบ 420 ร่างทรงเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์สักการะเจ้าพ่อดำดง
สิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนพระพุทธรบาท

นอกจากนั้น ผู้วิจัยยังพบว่าในบริเวณใกล้เคียงกับศาลเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ ยังมีศาลเจ้าพ่อศรีดอกไม้-เจ้าแม่ศรีนวล และศาลเจ้าแม่ตะเคียนทอง ในการประกอบพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ประจำปี ชาวบ้านต้องนำเครื่องสังเวยไปบูชาเจ้าพ่อเจ้าแม่ที่ศาลด้วย

ที่ศาลเจ้าพ่อหนุมาน กรุงเทพฯ พบการตั้งกระถางธูปบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในศาล ร่วมกับเจ้าพ่อหนุมาน ได้แก่ เจ้าแม่ทับทิม เจ้าพ่อจุกเว่ยฮกเซ็ง เจ้าพ่อโตเสี่ยฮุกโจ้ว และแผ่นป้าย พระแม่กิมโหว

ภาพประกอบ 421 การตั้งกระถางธูปเจ้าพ่อเจ้าแม่องค์ต่างๆ ภายในศาลเจ้าพ่อหนุมาน

ที่ศาลเจ้าพ่อมัจฉาณู จังหวัดสมุทรสาคร นอกจากเจ้าพ่อมัจฉาณูที่เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ประธานในศาลแล้ว ยังมีพระพุทธรูปและรูปเคารพอื่นๆ ที่ชาวบ้านในชุมชนบ้านรางโคกขามนับถือ เช่น หลวงพ่อบ้านแหลม เจ้าพ่อเพชรสมุทร รูปเคารพเทพเจ้าจีนเก่าแก่ 3 องค์ คือ ปุนเถ้ากง ซี้กง และซงกง เจ้าแม่กวนอิม พระราหู เป็นต้น

ภาพประกอบ 422 สิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนบ้านรางโคกขามภายในศาลเจ้าพ่อมัจฉาณู

ภาพประกอบ 423 หลวงพ่อบ้านแหลม สิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนบ้านรางโคกขาม

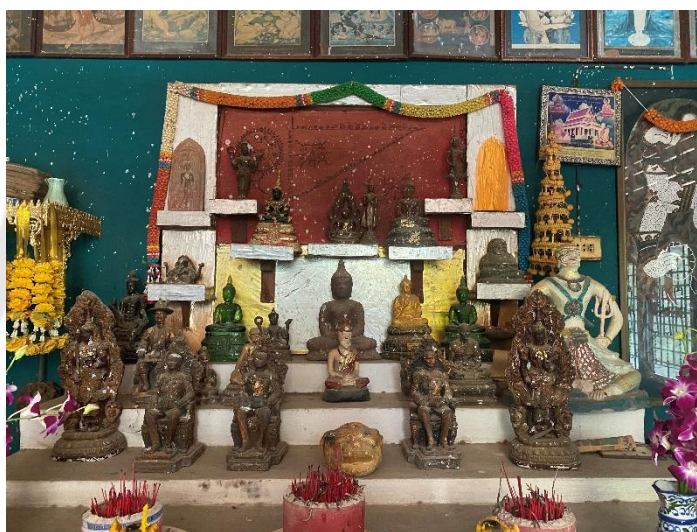
ภาพประกอบ 424 เจ้าพ่อเพชรสมุทร สิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนบ้านรางโคกขาม

ผู้วิจัยพบว่าความเชื่อถือหลวงพ่อบ้านแหลมและเจ้าพ่อเพชรสมุทรมาน่าจะมาจากตำนานหลวงพ่อบ้านแหลม จังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งส่งอิทธิพลต่อผู้คนที่อาศัยอยู่ริมน้ำและชายฝั่งทะเล เนื่องจากเป็นตำนานที่กล่าวถึงพระพี่น้องลอยน้ำ

การนับถือหลวงพ่อบ้านแหลมและเจ้าพ่อเพชรสมุทรของชาวบ้านรางโคกขามจึงสะท้อนความเชื่อถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน ผู้วิจัยพบว่านอกจากธงเจ้าพ่อมัจฉาณูที่ต้องเชิญขึ้น

ยอดเสาในวันแรกของงานประจำปีศาลเจ้าพ่อมัจฉาณู ยังต้องเชิญธงเจ้าพ่อเพชรสมุทรขึ้นยอดเสาด้วย แสดงให้เห็นถึงความผูกพันที่คนในชุมชนมีต่อเจ้าพ่อทั้งสองอย่างมาก

ที่ศาลสมเด็จพระองค์ท่านหนุมาน จังหวัดกาญจนบุรี ปรากฏรูปเคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์จำนวนมาก เช่น พระพุทธรูป รูปเคารพรัชกาลที่ 1 รูปเคารพรัชกาลที่ 5 พ่อปู่ฤๅษี เจ้าแม่กวนอิม เทวรูปพระพิฆเนศ พระสยามเทวาธิราช เป็นต้น แสดงให้เห็นถึงความเชื่อถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ผสมผสานอย่างหลากหลาย นอกเหนือจากเจ้าพ่อหนุมานที่เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประธานของศาล

ภาพประกอบ 425 สิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในศาลสมเด็จพระองค์ท่านหนุมาน จังหวัดกาญจนบุรี

ผู้วิจัยยังพบว่ามี การผสมผสานรูปแบบของพิธีกรรมการนับถือผีอารักษ์ของชุมชนเข้ากับพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ ดังพบในการละเล่นตี่คี่และคล้องช้างของเจ้าพ่อเจ้าแม่ต่างๆ ในชุมชนบางเกลือมีความเชื่อมโยงกับเจ้าพ่อพระราม การขอประทับทรงเจ้าพ่อแสน ซึ่งเป็นผีอารักษ์ของชุมชนต้องได้รับมอบสิทธิ์จากร่างทรงเจ้าพ่อพระราม เช่นเดียวกับที่ร่างทรงเจ้าพ่อศรีดอกไม้เป็นผู้ประกอบพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ และร่างทรงเจ้าพ่อศรีดอกไม้เป็นผู้เจิมเรือหงส์ของเจ้าแม่ศรีนวล ใช้ในพิธีบวงสรวงและแห่เจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ด้วย

ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า มีพิธีกรรมจำนวนมากไม่น้อยที่สะท้อนธรรมเนียมของกลุ่มคนจีน ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่อพยพเข้ามาอยู่อาศัยในพื้นที่ ที่ได้พยายามเชื่อมโยงเข้ากับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่ในฐานะผีอารักษ์ของชุมชน จึงพบการเปลี่ยนแปลงและการผสมผสานกับรูปแบบของพิธีกรรมท้องถิ่น

กล่าวโดยสรุป ในบทนี้ผู้วิจัยได้นำเสนอวิธีคิดในการเปลี่ยนตัวละครจากนิทานเรื่อง รามเกียรติ์ให้เป็นตัวละครศักดิ์สิทธิ์ คือ วิธีคิดในการเปลี่ยนตัวละครพระราม-พระลักษมณ์ให้เป็น เจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ วิธีคิดในการเปลี่ยนตัวละครทศกัณฐ์ให้เป็นเจ้าพ่อคุณโชน วิธีคิดในการเปลี่ยนตัวละครกุมภกรรณให้เป็นเจ้าพ่อกุ่มกัณฐ์ วิธีคิดในการเปลี่ยนตัวละครหนุมานให้เป็น เจ้าพ่อหนุมาน วิธีคิดในการเปลี่ยนตัวละครมัจฉานุให้เป็นเจ้าพ่อมัจฉานู และวิธีคิดในการ เปลี่ยนตัวละครบริวารให้เป็นเจ้าพ่อเจ้าแม่บริวาร

ผู้วิจัยยังได้บทสังเคราะห์วิธีคิดของชาวบ้านไทยในการเปลี่ยนตัวละครจากนิทานเรื่อง รามเกียรติ์ให้เป็นตัวละครศักดิ์สิทธิ์ 5 ประเด็น คือ 1. พื้นฐานความเชื่อเรื่องเจ้าที่และผีอารักษ์ 2. การรับรู้เรื่องรามเกียรติ์ของชาวบ้าน 3. ลักษณะเด่นของตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ที่เอื้อต่อ การกลายเป็นตัวละครศักดิ์สิทธิ์ 4. การสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ผ่าน พิธีกรรม และ 5. การผสมผสานความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชนเข้ากับพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์

บทที่ 7

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลการวิจัยและข้อเสนอแนะการวิจัย

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะได้สรุปผลการวิจัยการศึกษาพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทย อภิปรายผลการวิจัยและเสนอข้อเสนอแนะการวิจัยตามลำดับ

7.1 สรุปผลการวิจัย

การศึกษาพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์มีวัตถุประสงค์การวิจัยเพื่อรวบรวมพิธีกรรมการนับถือตัวละครต่างๆ จากเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทย เพื่อวิเคราะห์บทบาทของพิธีกรรม และเพื่อวิเคราะห์วิธีคิดในการเปลี่ยนตัวละครจากนิทานให้เป็นตัวละครศักดิ์สิทธิ์

ผลการศึกษาพบว่าพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์พบในพื้นที่ทางสังคมวัฒนธรรมไทยภาคกลาง รวม 10 จังหวัด ได้แก่ กรุงเทพมหานคร สมุทรปราการ สมุทรสาคร สมุทรสงคราม ฉะเชิงเทรา ปราจีนบุรี สระบุรี กาญจนบุรี เพชรบุรี และประจวบคีรีขันธ์

พบศาลตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ที่กลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ รวม 18 ศาล ได้แก่

1. ศาลเจ้าพระราม แขวงวัดท่าพระ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร
2. ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง ตำบลบ้านหม้อ อำเภอบ้านหม้อ จังหวัดสระบุรี
3. ศาลเจ้าพระลักษมณ์ แขวงปากคลองภาษีเจริญ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร
4. ศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ ตำบลบางปลา อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ
5. ศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ ตำบลบางเกลือ อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา
6. ศาลเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษมณ์-พระราม แขวงวงศ์สว่าง เขตบางซื่อ กรุงเทพมหานคร
7. ศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ แขวงฉิมพลี เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร
8. ศาลพ่อคุณโชน ตำบลบ้านบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร
9. ศาลเจ้าพ่อกุ่มภักดิ์ ตำบลพระพุทธบาท อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี
10. ศาลเจ้าพ่อกำแหงหนุมาน แขวงฉิมพลี เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร
11. ศาลเจ้าพ่อหนุมาน แขวงบางค้อ เขตจอมทอง กรุงเทพมหานคร
12. ศาลหลวงพ่อหนุมาน ตำบลยี่สาร อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม
13. ศาลเจ้าพ่อหนุมาน ตำบลเมืองเก่า อำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี

14. ศาลเจ้าพ่อหนุमान ตำบลกบินทร์ อำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี

15. ศาลสมเด็จพระองค์ท่านหนุมาน ตำบลท่ามะขาม อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี

16. ศาลเจ้าหนุมาน ตำบลท่าราบ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี

17. ศาลเจ้าพ่อหนุมาน ตำบลเขาน้อย อำเภอปราณบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

18. ศาลเจ้าพ่อมัจฉาญ ตำบลพันท้ายนรสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร

ตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ได้กลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ 14 ตัวละคร ได้แก่ พระราม พระลักษมณ์ นางสีดา ทศกัณฐ์ กุมภกรรณ นางเบญกาย พาลี สุครีพ หนุมาน องคต ชมพูพาน มัจฉาญ ทรพา และทรพี

พิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ที่กลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในระดับชุมชนมี 9 พิธีกรรม ได้แก่

1. งานประเพณีแห่เจ็ดเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ ตำบลบางปลา อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ

2. งานประจำปีศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ ตำบลบางเกลือ อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา

3. งานทำบุญประจำปีศาลเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษมณ์-พระราม แขวงวงศ์สว่าง เขตบางซื่อ กรุงเทพมหานคร

4. งานประจำปีปิดทองศาลพ่อคุณโชน ตำบลบางบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร

5. งานบวงสรวงเจ้าพ่อกุ่มภักดิ์ ตำบลพระพุทธรบาท อำเภอพระพุทธรบาท จังหวัดสระบุรี

6. งานประจำปีปิดทองหลวงพ่อปู่เขยี่สาร ตำบลยี่สาร อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม

7. งานประจำปีศาลเจ้าพ่อหนุมาณ แขวงบางค้อ เขตจอมทอง กรุงเทพมหานคร

8. งานบวงสรวงไหว้ครูสมเด็จพระองค์ท่านหนุมาน ตำบลท่ามะขาม อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี

9. งานประจำปีศาลเจ้าพ่อมัจฉาญ ตำบลพันท้ายนรสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร

ผู้วิจัยพบว่าพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทยแบ่งตามประเภทของตัวละครได้เป็น 5 ประเภท คือ

1. พิธีกรรมการนับถือตัวละครพระราม-พระลักษมณ์ มีสัญลักษณ์สำคัญที่ปรากฏร่วมกัน คือ เจว็ดและรูปเคารพ สื่อความหมายถึงเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ นอกจากนี้สิ่งที่กำหนดให้เป็นที่เชียวและสีเหลือง สัญลักษณ์แทนเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ พิธีกรรมยังปรากฏศรเป็นอาวุธของเจ้าพ่อด้วย รูปแบบของพิธีกรรมที่ปรากฏ คือ การบวงสรวง การแห่เจว็ด การเปิดทองเจว็ด การสรงน้ำเจว็ด และการเข้าทรงเจ้าพ่อพระราม พิธีกรรมการนับถือตัวละครพระราม-พระลักษมณ์สะท้อนความเชื่อดั้งเดิมเรื่องการนับถือผีอารักษ์ ความเชื่อทางพุทธศาสนา ความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และธรรมเนียมจีน

2. พิธีกรรมการนับถือตัวละครทศกัณฐ์ มีสัญลักษณ์สำคัญ คือ เจว็ดพ่อคุณโชน สื่อความหมายถึงเจ้าพ่อทศกัณฐ์ ปรากฏศร พระขรรค์ หอกและกระบองเป็นอาวุธของเจ้าพ่อด้วย ผู้ที่นับถือนิยมนำหัวโขนยักษ์และพระมาถวายเป็นของขวัญ รูปแบบของพิธีกรรมที่ปรากฏ คือ การบวงสรวง การแห่เจว็ด และการเปิดทองเจว็ด พิธีกรรมการนับถือตัวละครทศกัณฐ์สะท้อนความเชื่อดั้งเดิมเรื่องการนับถือผีอารักษ์ และความเชื่อทางพุทธศาสนา

3. พิธีกรรมการนับถือตัวละครกุมภกรรณ มีสัญลักษณ์สำคัญ คือ รูปปั้นเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์สื่อความหมายถึงเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ การกำหนดใช้สีเขียวและสีแดงเป็นสัญลักษณ์แทนเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ ผู้ที่นับถือนิยมนำหัวโขนยักษ์มาถวายเป็นของขวัญ รูปแบบของพิธีกรรมที่ปรากฏ คือ การบวงสรวง การแห่เจ้าพ่อ และการเข้าทรงเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ พิธีกรรมการนับถือตัวละครกุมภกรรณสะท้อนความเชื่อดั้งเดิมเรื่องการนับถือผีอารักษ์และความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

4. พิธีกรรมการนับถือตัวละครหนุมาน มีสัญลักษณ์สำคัญ คือ รูปเคารพเจ้าพ่อหนุมานและเจว็ดสื่อความหมายถึงเจ้าพ่อหนุมาน บางพิธีกรรมยังปรากฏตรีและพระขรรค์เป็นอาวุธของเจ้าพ่อด้วย รูปแบบของพิธีกรรมที่ปรากฏ คือ การบวงสรวง การแห่เจว็ด และการเปิดทองเจว็ด พิธีกรรมการนับถือตัวละครหนุมานสะท้อนความเชื่อดั้งเดิมเรื่องการนับถือผีอารักษ์ ความเชื่อทางพุทธศาสนา ความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และธรรมเนียมจีน

5. พิธีกรรมการนับถือตัวละครมัจฉานู มีสัญลักษณ์สำคัญ คือ รูปเคารพเจ้าพ่อมัจฉานูสื่อความหมายถึงเจ้าพ่อมัจฉานู การกำหนดใช้ธงเจ้าพ่อมัจฉานูเป็นสัญลักษณ์แทนเจ้าพ่อมัจฉานูรูปแบบของพิธีกรรมที่ปรากฏ คือ การบวงสรวงและการเข้าทรงเจ้าพ่อใต้เสี้ยงสุกใจเพื่อดำเนินพิธีกรรม พิธีกรรมการนับถือตัวละครมัจฉานูสะท้อนความเชื่อดั้งเดิมเรื่องการนับถือผีอารักษ์ ความเชื่อทางพุทธศาสนา และธรรมเนียมจีน

ผู้วิจัยได้ข้อสรุปว่ารูปแบบของพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ที่สะท้อนความเชื่อดั้งเดิมเรื่องการนับถือผีอารักษ์มีทั้งสิ้น 5 รูปแบบ คือ การบวงสรวง การแห่เจว็ด/ เจ้าพ่อ การปิดทองเจว็ด การสงวนน้ำเจว็ด และการเข้าทรง

พิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ยังสะท้อนถึงกระบวนการทำให้เป็นท้องถิ่น โดยเชื่อมโยงตัวละครศักดิ์สิทธิ์จากเรื่องรามเกียรติ์ในฐานะผีอารักษ์เข้ากับผีอารักษ์ของชุมชน นอกจากนี้บางพิธีกรรมยังพบการผสมผสานรูปแบบของพิธีกรรมการนับถือผีอารักษ์ของชุมชนเช่นการเล่นคล้อยช้างและตีคลีอีกด้วย

ผลการศึกษาบทบาทของพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทยพบว่า บทบาทในระดับชุมชนแบ่งเป็น 6 ด้าน ได้แก่ 1. ด้านการปกป้องคุ้มครองคนในชุมชน 2. ด้านการบำบัดโรคระบาดออกจากชุมชน 3. ด้านการรักษาแหล่งน้ำของชุมชน 4. ด้านการสร้างความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของคนในชุมชน 5. ด้านการแสดงอัตลักษณ์ของกลุ่มคนไทยเชื้อสายจีน และ 6. ด้านการสร้างความบันเทิงให้แก่คนในชุมชน บทบาทในระดับบุคคล แบ่งเป็น 4 ด้าน ได้แก่ 1. ด้านการเป็นที่พึ่งทางใจ 2. ด้านการประกอบอาชีพ 3. ด้านการรักษาโรค และ 4. ด้านการให้โชคลาภ

ผลการศึกษาวิธีคิดในการเปลี่ยนตัวละครจากนิทานเรื่องรามเกียรติ์ให้เป็นตัวละครศักดิ์สิทธิ์ โดยเชื่อมโยงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพื้นที่ พบดังนี้

1. วิธีคิดในการเปลี่ยนตัวละครพระราม-พระลักษมณ์ให้เป็นเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ คือ การเชื่อมโยงไม้ศักดิ์สิทธิ์คู่กับตัวละครพระราม-พระลักษมณ์ การเชื่อมโยงหลักเมืองชิดชิดกับตัวละครพระราม และการเชื่อมโยงผีอารักษ์ของพื้นที่กับตัวละครพระราม/พระลักษมณ์
2. วิธีคิดในการเปลี่ยนตัวละครทศกัณฐ์ให้เป็นเจ้าพ่อคุณโขน คือ การเชื่อมโยงศิลาป็นโขนทศกัณฐ์ที่เสียชีวิตกับตัวละครทศกัณฐ์
3. วิธีคิดในการเปลี่ยนตัวละครกุมภกรรณให้เป็นเจ้าพ่อกุมภกัณท์ คือ การเชื่อมโยงเรื่องกุมภกรรณทนต์น้ำกับตัวละครกุมภกรรณ
4. วิธีคิดในการเปลี่ยนตัวละครหนุมานให้เป็นเจ้าพ่อหนุมาน คือ การเชื่อมโยงลิงเจ้าที่กับตัวละครหนุมาน การเชื่อมโยงภูมินามสถานที่กับตัวละครหนุมาน การเชื่อมโยงวัตถุศักดิ์สิทธิ์ลอยมาทางน้ำกับตัวละครหนุมาน การเชื่อมโยงรูปปั้นกับตัวละครหนุมาน และการเชื่อมโยงกับตัวละครหนุมานผ่านร่างทรง

5. วิธีคิดในการเปลี่ยนตัวละครมัจฉานูให้เป็นเจ้าพ่อมัจฉานู คือ การเชื่อมโยงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในทะเล ชุมชนบ้านรางโคกขามกับตัวละครมัจฉานู

6. วิธีคิดในการเปลี่ยนตัวละครบริวารให้เป็นเจ้าพ่อเจ้าแม่บริวาร คือ การเชื่อมโยงไม้ศักดิ์สิทธิ์กับตัวละครบริวารของเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ การเชื่อมโยงไม้ศักดิ์สิทธิ์กับตัวละครบริวารของเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษมณ์-พระราม การเชื่อมโยงสิ่งศักดิ์สิทธิ์กับตัวละครบริวารของเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ และการเชื่อมโยงสิ่งศักดิ์สิทธิ์กับตัวละครบริวารของเจ้าพ่อหลักเมือง

ผลการศึกษายังได้ข้อสรุปจากการสังเคราะห์วิธีคิดในการเปลี่ยนตัวละครจากนิทานเรื่องรามเกียรติ์ให้เป็นตัวละครศักดิ์สิทธิ์ รวม 5 ประเด็น คือ 1. พื้นฐานความเชื่อเรื่องเจ้าที่และผีอารักษ์ 2. การรับรู้เรื่องรามเกียรติ์ของชาวบ้านจากหลายทาง ได้แก่ ศิลปะการแสดง ศิลปกรรม ยันต์และคาถาอาคม คติทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และตำนานประจำถิ่น 3. ลักษณะเด่นของตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ที่เอื้อต่อการกลายเป็นตัวละครศักดิ์สิทธิ์ 4. การสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ด้วยพิธีกรรม 5. การผสมผสานความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชนเข้ากับพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์

วิธีคิดทั้งหมดแสดงให้เห็นถึงลักษณะของการผสมผสานและประนีประนอมทางวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงตัวละครจากนิทานให้กลายเป็นตัวละครศักดิ์สิทธิ์และนับถือในชุมชนภาคกลาง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนจีนและคนไทยเชื้อสายจีน ซึ่งมีความเชื่อเรื่องการนับถือผีหรือเทพเจ้าที่อยู่ก่อนแล้ว ตัวละครศักดิ์สิทธิ์จากเรื่องรามเกียรติ์ในฐานะผีอารักษ์ของชุมชนจึงเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่หลอมรวมความคิดความเชื่อของผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์ในพื้นที่ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน สอดคล้องกับนิทานเรื่องรามเกียรติ์ที่ส่งอิทธิพลสืบทอดมาตั้งแต่สมัยอยุธยาถึงรัตนโกสินทร์ ผูกพันกับวัฒนธรรมราชสำนักและชาวบ้านภาคกลางอย่างแนบแน่น โดยเฉพาะภาพสะท้อนระบบการปกครองและบทบาทของตัวละครที่เป็นที่จดจำ จึงปรากฏศาล ความเชื่อและพิธีกรรมการนับถือเฉพาะในกลุ่มชุมชนภาคกลาง

7.2 อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทย ผู้วิจัยจะได้ อภิปรายผลการวิจัยเป็นประเด็นต่างๆ ดังนี้

7.2.1 การนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ในฐานะผีอารักษ์

ผลการวิจัยพบว่า ความเชื่อและพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์เป็นการนับถือความศักดิ์สิทธิ์ของตัวละครในฐานะผีอารักษ์ของชุมชน เป็นผู้มีอำนาจในการปกป้องคุ้มครองและเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชน โดยไม่ได้แบ่งแยกกว่าจะเป็นตัวละครประเภทตัวพระนาง ยักษ์ หรือลิง จากความเชื่อดั้งเดิมของคนในชุมชนเกี่ยวกับเจ้าที่และผีอารักษ์ประจำสถานที่ต่างๆ เช่น ท้องนา ห้วย หนอง คลอง แม่น้ำ ทะเล ได้เปลี่ยนตัวละครจากนิทานให้กลายเป็นตัวละครศักดิ์สิทธิ์และเข้ากันได้กับเจ้าพ่อเจ้าแม่ที่เป็นผีอารักษ์ของชุมชน

ผลการศึกษาที่ได้สอดคล้องกับการศึกษาของศิริพร ณ ถลาง (2555: 53) ที่กล่าวว่า

จากการสำรวจดินแดนชนชาติไทยกลุ่มต่างๆ อาจสรุปได้ว่าชนชาติไทยล้วนมีความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับผีอารักษ์ คือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คุ้มครองปกป้องดูแลชีวิตต่างๆ ในเขตปริมณฑล (territory) ที่อยู่ในความรับผิดชอบ พบว่าคนไทยกลุ่มต่างๆ มีความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์ ทั้งอารักษ์บ้านและอารักษ์เมือง มีการสร้างบ้านหรือหอให้ผีอารักษ์อยู่และเพื่อไปเช่นสรวงบูชา

ผู้วิจัยพบว่าตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์อยู่ในฐานะผีอารักษ์ของชุมชน กล่าวคือเป็นผีอารักษ์บ้าน แม้ว่าการนับถือเจ้าพ่อหลักเมืองชิตชินที่มีเสาหลักเมืองเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวอาจพิจารณาได้ว่าเป็นการนับถือในฐานะผีอารักษ์เมือง แต่ในปัจจุบันได้กลายสถานะเป็นผีอารักษ์ของชุมชนบ้านหมอ เนื่องจากเมืองชิตชินเป็นเมืองโบราณที่ปัจจุบันเป็นส่วนหนึ่งของตำบลบ้านหมอไปแล้ว นอกจากนั้นที่ชุมชนบ้านหมอยังมีเจ้าพ่อหลักเมืองอีกองค์หนึ่งเป็นที่นับถือของคนไทยเชื้อสายจีนในตลาด และเจ้าพ่อหลักเมืองสระบุรีแยกอีกองค์หนึ่งด้วย

การจัดพิธีกรรมเพื่อบวงสรวงตัวละครศักดิ์สิทธิ์จากเรื่องรามเกียรติ์ที่กลายเป็นผีอารักษ์ของชุมชนกระทำขึ้นเป็นประจำทุกปีสะท้อนถึงบทบาทในการตอบสนองทั้งในระดับจิตใจของบุคคลและระดับชุมชน เพื่อขอจัดปัดเป่าสิ่งไม่ดีออกจากชุมชนและขอให้เจ้าพ่อบันดาลความสุขความสำเร็จให้แก่คนในชุมชนในรอบปี ทั้งยังเป็นกิจกรรมที่เสริมสร้างพลังความสามัคคีของชุมชนผ่อนคลายความตึงเครียดจากกิจกรรมที่ทำมาในรอบปี สอดคล้องกับการศึกษาของศิริพร ณ ถลาง (2555: 65) ที่กล่าวว่า “ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์เป็นกลไกทาง

วัฒนธรรมอันหนึ่งที่มีบทบาทในการสร้างความมั่นคงทางจิตใจและสังคมซึ่งเป็นประเพณีที่ปฏิบัติอย่างแพร่หลายในวัฒนธรรมของชนชาติไทยและในกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ในอุษาคเนย์และในเอเชีย”

งานวิจัยนี้ได้ข้อค้นพบว่า คนในสังคมวัฒนธรรมไทยภาคกลางนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ในฐานะผีอารักษ์ของชุมชนและนับถือร่วมกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ ในชุมชนอย่างผสมผสานกลมกลืน

7.2.2 การนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์สัมพันธ์กับสภาพภูมิศาสตร์ภาค

กลาง

ผลการวิจัยพบว่าพื้นที่ที่ปรากฏศาลตัวละครศักดิ์สิทธิ์พบเฉพาะในพื้นที่ทางสังคมวัฒนธรรมภาคกลาง ไม่ปรากฏในภูมิภาคอื่นของประเทศไทย พื้นที่เดิมของการตั้งศาลแต่อดีต คือ ริมแม่น้ำ ลำคลอง ทะเล ซึ่งผูกพันกับวิถีชีวิตของคนไทยในลุ่มน้ำภาคกลางและชายฝั่งทะเล และเป็นที่มาของความเชื่อถือในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ประจำสถานที่นั้นๆ

ประเด็นดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องภูมิวัฒนธรรม (Cultural Landscape) ที่ ศรีศักร วัลลิโภดม (2554) กล่าวว่า “คือความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรม ซึ่งในบริบททางสังคมวัฒนธรรมหมายถึงลักษณะภูมิประเทศทางภูมิศาสตร์ (Geographical Landscape) ในอาณาบริเวณใดบริเวณหนึ่ง จนเป็นที่รู้จักร่วมกันและมีการกำหนดนามชื่อเป็นสถานที่ต่างๆ ให้เป็นที่รู้จักร่วมกัน ในลักษณะที่เป็นแผนภูมิหรือแผนที่เพื่อสื่อสารถึงกัน และอาจสร้างเป็นตำนาน (Myth) ขึ้นมาอธิบายถึงความเป็นมาและความหมายความสำคัญทางประวัติศาสตร์ สังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของสถานที่และท้องถิ่นนั้นๆ”

ผู้วิจัยพบว่าตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ที่กลายเป็นผีอารักษ์ของชุมชนริมแม่น้ำและชายฝั่งทะเลมีอำนาจในการควบคุมทรัพยากรของสถานที่นั้นๆ เช่น เจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ที่ชาวพระพุทธรูปเชื่อถือว่าเป็นผู้ดูแลรักษาแหล่งน้ำคือห้วยมะลิที่ไหลมาจากเขาบ่มกล้วยและชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ดังพบพิธีกรรมบวงสรวงเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ซึ่งจัดตรงกับวันลอยกระทงของทุกปี เน้นย้ำความคิดเรื่องการรักษาและดูแลแหล่งน้ำด้วย หรือเจ้าพ่อคุณโขนที่ชาวบ้านบอเชื่อถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่รักษาบริเวณคลองสุนัขหอน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของแม่น้ำท่าจีนในเขตจังหวัดสมุทรสาคร ชาวเรือคนใดเดินทางผ่านจะต้องให้สัตยาบันเป็นการบอกกล่าวแก่เจ้าพ่อเสมอ เช่นเดียวกับชาวบ้านบางปลา บางเกลือ หรือในคลองบางกอกใหญ่ที่หากพายเรือผ่านศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ จะต้องแสดงการเคารพนบถบต่อเจ้าพ่อเพื่อให้การเดินทางสัญจรในน้ำปลอดภัย ไม่พบเจออุปสรรค อาจเป็นสัตว์ร้าย หรืออุบัติเหตุทางน้ำในพื้นที่ชายฝั่งทะเล ชุมชนบ้านรางโคกขามพบความเชื่อถือเจ้าพ่อมัจฉาณูที่มีธงเจ้าพ่อเป็นสัญลักษณ์ เมื่อชาวเรือออกหาปลาจะต้องนำธงเจ้าพ่อแขวนบนเรือ เพื่อให้เจ้าพ่อช่วยคุ้มครอง

การเดินเรือให้ราบรื่น การนับถือตัวละครศักดิ์สิทธิ์จากเรื่องรามเกียรติ์ที่อยู่ริมแม่น้ำและชายฝั่งทะเลเหล่านี้จึงสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติได้เป็นอย่างดี โดยเป็นไปอย่างเคารพนบถนอบ มีความสำคัญในฐานะสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในพื้นที่นั้นๆ

ที่กบินทร์บุรีซึ่งเป็นพื้นที่ชายแดนรอยต่อของประเทศไทยกับกัมพูชายังเป็นตัวอย่างของการเชื่อมโยงภูมินามสถานที่กับอำนาจของตัวละครหนุมาน มาแต่ครั้งเป็นด่านหนุมาน บ้านหนุมาน หนองหนุมาน แควหนุมาน ในพื้นที่จึงมีการใช้ตราสัญลักษณ์หนุมานเพื่อสื่อความหมายว่าถิ่นนี้เป็นดินแดนหนุมาน มีศาลเจ้าพ่อหนุมานอยู่ถึง 2 แห่ง เพื่อช่วยปกป้องรักษาคนในชุมชนและเชื่อมโยงอำนาจของเจ้าพ่อในการควบคุมคนในชุมชนอีกด้วย

นอกจากนั้น จากการเชื่อมโยงรูปแกะสลักในฐานะวัตถุศักดิ์สิทธิ์ลอยทวนน้ำมาและเรื่องเล่าอภินิหารของปูนปั้นรูปหนุมานลอยไปติดที่ทำน้ำกับตัวละครหนุมานยังสะท้อนถึงความเชื่อในวัฒนธรรมริมแม่น้ำ ผู้วิจัยพบว่าสอดคล้องกับผลการศึกษาของสายป่าน ปุริวรรณชนะ (2548) ที่พบว่าอนุภาคที่เป็นวัตถุสิ่งของลอยน้ำเป็นอนุภาคเด่นในตำนานประจำถิ่นริมแม่น้ำและชายฝั่งทะเลภาคกลาง คล้ายคลึงกับอนุภาคสากล F 804 floating rock แบ่งเป็นอนุภาคสิ่งของลอยตามน้ำ อนุภาคสิ่งของลอยทวนน้ำ และอนุภาคสิ่งของลอยวนอยู่กับที่ สะท้อนว่าวัตถุลอยน้ำนั้นเป็นวัตถุศักดิ์สิทธิ์ มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์สถิตอยู่ จึงแสดงอภินิหารและฟื้นฟูสภาพการลอยน้ำตามธรรมชาติ ทั้งยังยืนยันความผูกพันระหว่างสิ่งศักดิ์สิทธิ์กับพื้นที่ ดังพบว่าแม้จะเป็นโขนเรือมัจฉานู แต่สิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของกำลังพลทหาร คือ หนุมาน ซึ่งเป็นทหารเอกและมีบทบาทในการถวายเป็นความจงรักภักดี สอดคล้องกับพันธกิจและหน้าที่ของหน่วยทหารราบในพระองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งในอดีตคือกรมทหารลือมวัง โขนเรือมัจฉานูที่ลอยทวนน้ำมาขึ้นที่หน่วยทหารจึงได้รับการเคารพนับถือในฐานะเจ้าพ่อหนุมาน สิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของกำลังพลทหารสืบมา

ผู้วิจัยยังพบว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่บ้านรางโคกขามที่นอกจากนับถือเจ้าพ่อมัจฉานูที่มาจากทะเลแล้ว คนในชุมชนยังนับถือเจ้าพ่อบ้านแหลม เจ้าพ่อเพชรสมุทร อันสัมพันธ์กับตำนานพระพุทธรูปลอยน้ำ 5 องค์ด้วย โดยในตำนานกล่าวถึงหลวงพ่อบ้านแหลม วัดเพชรสมุทร เป็นพระพุทธรูปพี่น้องร่วมกับหลวงพ่โสดร หลวงพ่โตะ หลวงพ่โวัดไร่ชิง และหลวงพ่โวัดเขาตะเครา สอดคล้องกับผลการศึกษาของสายป่าน ปุริวรรณชนะ (2548) ที่ว่าอนุภาคสิ่งศักดิ์สิทธิ์พี่น้องนี้เป็นอนุภาคเด่นในตำนานประจำถิ่นริมแม่น้ำและชายฝั่งทะเลภาคกลางด้วย

ผู้วิจัยยังพบหลักฐานตราประทับชื่อหลวงพ่เกษรที่ศาลเจ้าพ่อมัจฉานู ซึ่งมีความเชื่อถือหลวงพ่เกษรในฐานะพระหมอที่ช่วยรักษาโรคภัยไข้เจ็บ มีเรื่องเล่าสัมพันธ์กับหลวงพ่

ไสธ เป็นตัวอย่างหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นว่าตำนานและความเชื่อถือในพื้นที่ริมแม่น้ำและชายฝั่งทะเลล้วนส่งอิทธิพลถึงกัน

ในกลุ่มตัวละครหนุมาน ผู้วิจัยยังพบว่าพื้นที่ชุมชนบ้านยี่สารมีสภาพเป็นป่าชายเลนเป็นที่อยู่อาศัยของลิงแสมจำนวนมากและเป็นบ่อเกิดของคติการนับถือลิงเจ้าที่ในฐานะ “พ่อปู่หนุมาน” นอกจากนี้ในกลุ่มที่นับถือเจ้าพ่อหนุมานยังมีสภาพพื้นที่เดิมเป็นป่า เขา ซึ่งเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของลิงหลากหลายสายพันธุ์ และบางพื้นที่เต็มไปด้วยชุมเสือ ชุมโจร นักเลง เช่นเรื่องเล่าที่บ้านยี่สาร ซึ่งมีสภาพเป็นเกาะ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ยึดเหนี่ยวเพื่อจะต่อกรกับศัตรูได้จึงเป็นเจ้าพ่อหนุมาน ผู้มีอิทธิฤทธิ์และกำลังความสามารถ

ขณะที่ในพื้นที่ภาคใต้ แม้จะมีสภาพภูมิศาสตร์เป็นพื้นที่ริมแม่น้ำและชายฝั่งทะเล ผู้วิจัยกลับไม่พบศาลตัวละครศักดิ์สิทธิ์จากเรื่องรามเกียรติ์ คาดว่าเนื่องมาจากวัฒนธรรมพุทธศาสนาและศาสนาอิสลามมีอิทธิพลมากกว่า ทั้งนี้เรื่องรามเกียรติ์ในภาคใต้มีปรากฏอยู่ในศิลปะการแสดง เช่น หนังตะลุงและพิธีกรรมโนราโรงครู ตลอดจนในศาสตร์ ตำรายาการณ์ของชาวใต้

งานวิจัยนี้ได้ข้อค้นพบว่า เหตุที่ศาล ความเชื่อและพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ปรากฏในพื้นที่ทางสังคมวัฒนธรรมภาคกลาง เนื่องจากมีความสัมพันธ์กับภูมิวัฒนธรรมภาคกลางที่มีสภาพเป็นป่าเขา แม่น้ำลำคลอง และชายฝั่งทะเล สะท้อนความสัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐานของคนในท้องถิ่นและความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติที่ประจำอยู่ในพื้นที่ปริมณฑลนั้น ๆ

7.2.3 การนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์สะท้อนปฏิสัมพันธ์ระหว่างราชสำนักกับชาวบ้านด้านระบบการปกครอง

ผลการวิจัยพบว่าการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์สะท้อนระบบการปกครองที่สัมพันธ์กันระหว่างราชสำนักกับชาวบ้าน สถานที่ตั้งศาลตัวละครศักดิ์สิทธิ์ปรากฏเฉพาะในพื้นที่ทางสังคมวัฒนธรรมภาคกลาง ศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ที่ปรากฏในกรุงเทพฯ จังหวัดสมุทรปราการ และจังหวัดฉะเชิงเทรา แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูผ่านรูปเคารพเจ้าพ่อ บทสวด และการประกอบพิธีกรรม ทั้งยังได้รับอิทธิพลจากศิลปะการแสดงโขนละครของราชสำนัก ในช่วงวัฒนธรรมขอมรุ่งเรือง ปรากฏร่องรอยของหลักเมืองขีดขิน จังหวัดสระบุรี และเทวรูปเก่าแก่ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู สอดคล้องกับนิทานท้องถิ่นที่เล่าเชื่อมโยงกับตัวละครพระราม พาลี และสุครีพ กล่าวได้ว่าความคิดความเชื่อจากเรื่องรามเกียรติ์ต่อกย้ำและสะท้อนคติ “พระรามคือพระราชาในอุดมคติ” และสะท้อนความคิดเรื่อง “เทวราชา” ในระบบการ

ปกครองไทย ซึ่งถือว่าพระเจ้าแผ่นดินเป็นสมมติเทพ ดังปรากฏพระนามของพระมหากษัตริย์ไทยหลายพระองค์สืบมา

การนับถือตัวละครพระราม-พระลักษมณ์ในสังคมไทยจึงมีนัยยะสื่อถึงการเชื่อมโยงอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่แฝงฝังอยู่ในระบบการปกครองไทย ชาวบ้านเชื่อมโยงตัวละครดังกล่าวเพื่อให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์มีหน้าที่ในการปกป้องคุ้มครองภัยอันตรายที่อาจเกิดขึ้นแก่ชุมชน

หากพิจารณาบทบาทและวีรกรรมของพระราม-พระลักษมณ์เทียบเคียงกับเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ราชวงศ์ไทย พบว่าในสมัยอยุธยา มีพระมหากษัตริย์และพระอนุชาธิราชที่มีบทบาทและวีรกรรมดังกล่าวเด่นชัด เช่นสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถ ที่ทรงร่วมกระทำศึกสู้รบกับพม่าอยู่หลายครั้ง ในสมัยรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชและสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท กรมพระราชวังบวรสถานมงคล ผู้เป็นพระอนุชาธิราช ทรงร่วมกระทำศึกสงครามกับพระเชษฐาตั้งแต่ครั้งอยุธยา ร่วมสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ ปกครองแผ่นดินราชวงศ์จักรีสืบมา

เหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ราชวงศ์ไทยจึงสะท้อนความคิดทางการปกครองแบบเทวราชา พระมหากษัตริย์และพระอนุชาธิราชมีบทบาทและวีรกรรมคล้ายคลึงกับตัวละครพระราม-พระลักษมณ์ในนิทาน นิทานเรื่องรามเกียรติ์จึงอาจถือเป็นร่องรอยหนึ่งที่สนับสนุนและตอกย้ำความคิดดังกล่าว การนับถือพระราม-พระลักษมณ์ในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่กันจึงเป็นสิ่งที่พบได้ในสังคมไทย

การนับถือตัวละครหนุมานมีนัยยะสื่อถึงการเชื่อมโยงความคิดเรื่องความจงรักภักดี ดังพบได้ที่ศาลเจ้าพ่อหนุมาน ภายในค่ายถนนรัชต์ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ศาลเจ้าพ่อหนุมานและศาลเจ้าพ่อหนุมาน ที่อำเภอทับปดบุรี จังหวัดปราจีนบุรี ที่เป็นด้านชายแดนไทย-กัมพูชา สัมพันธ์กับภูมินามสถานที่ เสมือนให้หนุมานทหารเอกของพระรามเป็นนายด่านคอยเฝ้าระวังข้าศึกศัตรูที่อาจเข้ามาทำอันตราย ชื่อด่านหนุมานหรือด่านกบินทร์บุรีในปัจจุบันเป็นชื่อที่มีปรากฏตั้งแต่สมัยอยุธยา จึงกล่าวได้ว่าเป็นความคิดที่สืบทอดมาตั้งแต่สมัยอยุธยาแล้ว ความคิดความเชื่อดังกล่าวสะท้อนบทบาทของพลทหารได้บังคับบัญชาสอดคล้องกับบทบาทของหนุมานในนิทานเรื่องรามเกียรติ์ด้วย

ทั้งนี้ยังอาจพิจารณาได้ว่าการสร้างตัวละครบิหารเจ้าพ่อ เช่น พาลี สุครีพ หนุมานและองคต หรือการสร้างตัวละครบิหารเจ้าพ่ออย่างหนุมานซึ่งปรากฏหลายแห่งสะท้อนรูปแบบของการปกครองที่มีเจ้าผู้ปกครองและผู้ใต้ปกครองได้เช่นเดียวกัน

การนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมชาวบ้านไทยจึงเปรียบเสมือนการจำลองภาพระบบการปกครองที่ราชสำนักและชาวบ้านมีส่วนสัมพันธ์และหนุนเนื่องกันมา โดยตลอด ปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวเป็นลักษณะของการถ่ายเทไหลเวียนความคิดความเชื่อ ทำให้นิทานเรื่องรามเกียรติ์เป็นที่รับรู้ จดจำ และไม่เคยสูญหายไปในช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ การเกิดศาล เรื่องเล่า และพิธีกรรมยิ่งสนับสนุนการรับรู้และซึมซับมากยิ่งขึ้น จึงอาจกล่าวได้ว่านิทานเรื่องรามเกียรติ์เป็นนิทานเรื่องสำคัญที่สะท้อนระบบการปกครองของสังคมไทยเด่นชัดกว่านิทานเรื่องอื่นๆ ได้รับการเล่าขานสืบทอดและต่อยอดในพื้นที่ภาคกลางมาเป็นเวลานาน ผ่านความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ศิลปกรรม ศิลปะการแสดง และยังสามารถกล่าวได้ว่านิทานเรื่องรามเกียรติ์เป็นตัวแทนของกรุงรัตนโกสินทร์ ที่สืบทอดความคิดเรื่องความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ผ่านตัวละครและสัมพันธ์กับระบบการปกครองไทยอย่างแน่นแฟ้น

งานวิจัยนี้ได้ข้อค้นพบว่า เรื่องรามเกียรติ์เป็นนิทานที่สะท้อนระบบการปกครองไทยเด่นชัดกว่านิทานเรื่องอื่นๆ ในสังคมไทย ตัวละครในเรื่องที่เป็นภาพจำและกลายเป็นตัวละครศักดิ์สิทธิ์ในศาล เช่น พระราม พระลักษมณ์ สะท้อนบทบาทของผู้ปกครอง ผู้ปกป้องรักษาคนในชุมชน และหนุนมนต์สะท้อนบทบาทของผู้ได้ปกครองเสมือนทหารที่ถวายความจงรักภักดีและปกป้องคุ้มครองชาวบ้านจากภัยอันตราย

7.2.4 ชาวบ้านส่วนใหญ่รับรู้เฉพาะตัวละครสำคัญจากเรื่องรามเกียรติ์

ผลการวิจัยพบว่าชาวบ้านในแต่ละชุมชนรับรู้เรื่องรามเกียรติ์ในสำนวนท้องถิ่น ดังพบที่กบินทร์บุรีและเชื่อมโยงเข้ากับสถานที่ในท้องถิ่น ส่วนใหญ่ผู้วิจัยพบว่า ชื่อตัวละครสำคัญจากเรื่องรามเกียรติ์เป็นสิ่งที่ชาวบ้านจดจำ ค้นเคย และรู้จักกันเป็นอย่างดี ซึ่งอาจรู้จักผ่านศิลปะการแสดง ศิลปกรรม ยันต์และคาถาอาคม คติทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู หรือตำนานประจำถิ่น ซึ่งเป็นการถ่ายทอดเรื่องรามเกียรติ์ที่ลงไปสู่ความรู้สึกนึกคิดของชาวบ้านมากกว่าการอ่านจากหนังสือ

เจ้าพ่อที่เกิดจากตัวละครในนิทานในระยะแรกจึงปรากฏเฉพาะตัวละครสำคัญๆ ในเรื่องรามเกียรติ์ ได้แก่ พระราม พระลักษมณ์ หนุมาน ดังผลการศึกษาพบว่าเจ้าพ่อหนุมานเป็นตัวละครศักดิ์สิทธิ์จากเรื่องรามเกียรติ์ที่พบมากที่สุด รองลงมาคือเจ้าพ่อพระรามและเจ้าพ่อพระลักษมณ์สอดคล้องกับผลการศึกษานิทานพระรามสำนวนท้องถิ่นของศิริพร จิตตะฐาน (2522: 197-198) ที่กล่าวถึงการลดตัวละครว่า “การดำเนินเรื่องในนิทานพื้นบ้านจะเกาะอยู่กับพฤติกรรมของตัวเอก (Concentration on a Leading Character) ตัวละครหรืออนุภาคใดที่ไม่สำคัญ เรื่องตอนใดที่ไม่เกี่ยวข้องกับตัวเอกจึงมักถูกตัดทิ้ง” และพบว่า “ตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์สำนวนที่เป็นนิทานพื้นเมืองมักมีแต่ตัวสำคัญ คือ พระราม ทศกัณฐ์ สีดา หนุมาน พาลี สุกครีพ และพิเภก”

ในระยะหลังมีการเชื่อมโยงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในฐานะบริวารของเจ้าพ่อ จึงได้กำหนดชื่อและลักษณะของตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์เพิ่มเติม ดังปรากฏเจ็ดเจ้าพ่อสุครีพ เจ้าพ่อหนุมาน เจ้าพ่อชมพูพาน เจ้าแม่สีดา และเจ้าแม่เบญจกาย ในฐานะผู้ติดตามและแวดล้อมเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ หรือบริวารของเจ้าพ่อหลักเมืองที่เป็นรูปปั้นของพาลี สุครีพ หนุมาน องคต ตามลักษณะและสีของตัวละครนั้นๆ ซึ่งปัจจุบันรูปเคารพเจ้าพ่อพาลีและเจ้าพ่อองคตไม่ปรากฏแล้ว เนื่องจากถูกทุบทำลายไป รูปปั้นของทศพินและทศพีชบริเวณด้านหน้าศาล โดยมีสีและลักษณะบ่งบอกคือ ทศพินเป็นควายเผือกจึงมีสีกายขาว ขณะที่ทศพีชมีสีกายดำ อยู่ในลักษณะบริวารของเจ้าพ่อหลักเมืองด้วย

นอกจากนั้น ผู้วิจัยยังพบว่าผู้ที่นับถือเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์นำหัวโขนยักษ์มาถวายก็ไม่ได้นำมาถวายเฉพาะหัวโขนกุมภกัณฑ์ ยังปรากฏหัวโขนพระพิราพ ทศกัณฐ์ และพิเภกด้วย แสดงให้เห็นว่าในความรับรู้ของชาวบ้าน ไม่ว่าจะเป็ตัวละครใดก็ถือว่าเป็นยักษ์ทั้งสิ้น โดยพิจารณาจากลักษณะหน้าตา ไม่ได้แยกว่าเป็นยักษ์ยอดหรือยักษ์โหดตามแบบจารีตทางนาฏศิลป์โขนละครหรืองานช่างไทย

เช่นเดียวกับการนับถือหนุมาน แต่รูปแกะสลักเจ้าพ่อเป็นโขนเรือมัจฉา ดูอาจพิจารณาได้ว่ามีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน มีความแตกต่างเพียงแค່ท่อนหางเป็นปลา เนื่องจากมัจฉานูมีกำเนิดจากนางสุพรรณมัจฉา

งานวิจัยนี้ได้ข้อค้นพบว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่รับรู้เรื่องรามเกียรติ์ผ่านชื่อตัวละครในแง่รูปลักษณ์และบทบาทสำคัญในเรื่อง จากการถ่ายทอดด้วยการ “ดู” และ “ฟัง” มากกว่าการ “อ่าน” จึงเกิดการยอมรับนับถือในอำนาจและความศักดิ์สิทธิ์และเกิดขึ้นเฉพาะกับตัวละครสำคัญในเรื่อง

7.2.5 การสร้างสรรค์วัตถุมงคลจากตัวละครเรื่องรามเกียรติ์

ผลการวิจัยพบว่าการสร้างสรรค์เหรียญที่ระลึกที่เกี่ยวกับตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ เพื่อเป็นเครื่องระลึกถึงและให้ผู้นับถือศรัทธานำกลับไปบูชา ปรากฏเฉพาะตัวละครพระรามและหนุมาน ที่ศาลพระราม-พระลักษมณ์ ชุมชนบางปลาเคยมีการจัดทำเหรียญจตุคามรามเทพ ด้านหนึ่งเป็นรูปพระราม เพื่อให้ผู้นับถือศรัทธาบูชา แต่ปัจจุบันไม่ปรากฏแล้ว

ภาพประกอบ 426 เหรียญจตุคามรามเทพด้านหนึ่งเป็นรูปพระราม
ปัจจุบันลบเลือนจนแทบมองไม่เห็น

ที่บ้านยี่สารที่นับถือพ่อปู่ศรีราชาคู่กับพ่อปู่หนุमानก็มีการทำเหรียญที่ระลึกแจกแก่ผู้นับถือศรัทธา เป็นเหรียญที่ระบุปีสร้าง คือ พ.ศ. 2516 ผู้วิจัยพบว่าในระหว่างการแห่เจ็ดพ่อปู่ในพื้นที่ต่างๆ หากมีผู้นับถือศรัทธาร่วมทำบุญ จะได้รับแจกเหรียญดังกล่าวเป็นที่ระลึกด้วย และในวันงานประจำปี จะมีโต๊ะตั้งสำหรับแจกแก่ผู้ร่วมทำบุญเช่นเดียวกัน

ที่ศาลเจ้าพ่อหนุमान กรุงเทพฯ มีเรื่องเล่าว่า ในอดีตเคยมีนักเลงที่นับถือเจ้าพ่อหนุमान ช่มก้น มาทำประลองอาวุธ ยิงฟันไม่เข้ากันเสมอๆ ที่บริเวณศาลเจ้าพ่อหนุमान เชื่อว่ามีของดี น่าจะเป็นพวกวัดตุ้มมงคลหรือเครื่องรางของขลังหนุमान สอดคล้องกับการศึกษาของสุกัญญา สุจฉายา (2558: 83-85) ที่กล่าวถึงวัดตุ้มมงคลและเครื่องรางของขลังจากนิทานเรื่องรามเกียรติ์ว่า

วรรณคดีลายลักษณ์ที่มีเนื้อหาเป็นนิทานที่เผยแพร่ในรูปของการแสดงและในงานศิลปกรรมส่วนใหญ่เป็นเรื่องที่คนไทยรู้จักกันดีอยู่แล้ว เช่น วรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์ แต่ตัวละครที่โดดเด่นที่สุดไม่ใช่พระราม แต่คือหนุमान ทหารเอกคู่ใจของพระราม เพราะมีลักษณะตรงกับวีรบุรุษแบบไทยที่ชาวบ้านชอบ คือ เก่งทั้งการรบและการรัก เจ้าชู้ คารมคมคาย เป็นยอดขุนพล มีฤทธิ์เดชมากมาย พระเกจิฯ จึงนำรูปลักษณะของหนุमानมาสร้างเป็นลายสักเลขยันต์มากกว่าจะนำมาทำรูปหล่อหรือรูปปั้น เพราะโบราณให้คุณค่ากับวิชาทางด้านอยู่ยงคงกระพันมากกว่าวิชาทางเสน่ห์เมตตา เป็นที่นิยมในหมู่นักรบ

เช่น **ลายสักยันต์หนุมานคลุกฝุ่น** เป็นลายสักนิยมมาแต่โบราณ ปัจจุบันก็ ยังมีการสืบทอดลายสักยันต์นี้ ที่ทำเป็นรูปเครื่องรางหนุมาน มีชื่อเสียงด้าน คงกระพันชาตรี ได้แก่ **หนุมานของหลวงพ่อสุน** วัดศาลากุน อำเภอ ปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี และจากรากรักซ้อน ไม้พุดและงาช้างแกะ ที่นิยม มากคือ **หนุมานหน้าโขน** เพราะแต่งกายแบบหนุมานในการแสดงโขน และ **หนุมานแกะแบบหน้ากบี่** คือ แกะพอเห็นรูปว่าเป็นหน้าลิง **หนุมานของ อาจารย์เฮง ไพรวัด** วัดสะแก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ส่วนใหญ่แกะจาก งาช้างกำจัดกำจาย ฝีมือแกะงดงาม **หนุมานของหลวงพ่อดิ่ง** วัดบางวัว อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา มีชื่อด้านคงกระพันชาตรี และจากราก พุดซ้อน ถืออาวู มีพิธีกรรมปลุกเสกขลัง เพื่อแจกจ่ายให้ทหารที่ถูกเกณฑ์มา จากบางปะกง สัตหีบ จังหวัดระยอง เพื่อส่งเป็นทหารเรือของพลเรือเอก กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ จึงเรียกกันว่า “**รุ่นกรมหลวงชุมพร**” อีกรุ่น หนึ่งเรียกว่า “**รุ่นเสาร์ 5**” ทางภาคตะวันตกนิยม **หนุมานแฝงฤทธิ์ของ หลวงพ่อเกตุ** วัดเกาะหลัก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ **ยันต์กบี่ธูช** เป็นรูป หนุมานในธงไชย ใช้นำหน้ากองทัพมาแต่โบราณ ในปี พ.ศ. 2549 กลุ่ม พันธมิตรเพื่อประชาธิปไตยก็ตั้งเวทีปักธงหนุมานเรียกกันว่า “**ธงพญาชิงชัย**” ประท้วงรัฐบาลทักษิณที่สนามหลวง ในการประท้วงทางการเมืองครั้งหลังที่ สี่แยกราชประสงค์ก็มีการออก**เหรียญหนุมานออกศึก** หนุมานจึงยังเป็น สัญลักษณ์ของนักรบ

พระเกจิ ที่นิยมทำเครื่องรางจากเรื่องรามเกียรติ์ ได้แก่ หลวงปู่ กาทอง วัดเขาแหลม จังหวัดสระแก้ว ทำ **เศียรพระลักษมณ์หน้าทอง** ซึ่งแต่ เดิมเป็นยันต์จารบนตะกรุด ปัจจุบันมีทั้งหล่อและปั๊มด้วยโลหะ คนไทยนับถือ ว่าพระลักษมณ์มีหน้างาม จึงให้คุณทางมหาเสน่ห์ นอกจากนี้ยังทำ **หนุมาน และเครื่องราง มัจฉานู** ด้วยคุณสมบัติแบบเดียวกับหนุมาน”

สุกัญญา สุขฉายา (2558: 139-141) ยังได้ยกตัวอย่างวัตถุมงคลที่สร้างจากเรื่องเล่า พื้นบ้าน กลุ่มตัวละครจากวรรณคดีนิทานเรื่องรามเกียรติ์ ตัวอย่างเช่น “**เครื่องรางรูปพระลักษมณ์ หน้าทอง หลวงปู่ผาด วัดบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์ ทศกรรฐ์หน้าทอง วัดใหม่รัตนโกสินทร์ อำเภอ แม่เมาะ จังหวัดลำปาง เครื่องรางหนุมานพลิกดวงชะตา มหาอำนาจ หลวงปู่ผาด วัดบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์ หนุมานโภคทรัพย์ปางเสวยสุข หลวงพ่อสาย วัดนามวิจิตร จังหวัดศรีสะเกษ**

เหรียญหนุমানออกศึก อุดมอากาศรพณ์เขี้ยวหนุมาน หลวงพ่อชื่อ วัดตาดอี จังหวัดบุรีรัมย์ มัจฉานู
เนื้อสัมฤทธิ์ หลวงปู่พรหมมา เขมจาโร สำนักวิปัสสนาหินผานางคอย จังหวัดอุบลราชธานี
เป็นต้น”

จะเห็นว่ามัตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ที่กลายเป็นวัตถุมงคลและเครื่องราง ได้แก่
หนุมาน พระลักษณ ุทศกัณฐ์ และมัจฉานู โดยหนุมานเป็นตัวละครที่พบมากที่สุด

การสร้างสรรคั้วัตถุมงคลจากเรื่องรามเกียรติ์ดังกล่าวเป็นไปตามกระแสทุนนิยมและ
วัตถุนิยมในปัจจุบัน เป็นไปเพื่อตอบสนองต่อกลุ่มศิษยานุศิษย์ ผู้นับถือศรัทธา โดยเฉพาะคนใน
ชุมชน เช่นที่บ้านยี่สาร ชาวบ้านเล่าว่าแทบทุกบ้านจะต้องมีเหรียญหลวงพ่อบุ๊และหลวงพ่อหนุมาน
ติดบ้านกันทุกคน ยืนยันถึงความเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชนได้เป็นอย่างดี

ที่ศาลเจ้าพ่อหนุมานในค่ายธนระริชต์ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ก็มีความคิดในการสร้าง
วัตถุมงคลและเหรียญที่ระลึกด้วย แต่เนื่องจากเกิดสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัส
โคโรนา 2019 (COVID-19) จึงทำให้แผนดำเนินการจัดสร้างชะงักไป คาดว่าจะดำเนินการได้
หลังจากสถานการณ์โรคระบาดคลี่คลายลง

ภาพประกอบ 427 เหรียญที่ระลึกหลวงพ่อบุ๊ศรีราชาและหลวงพ่อหนุมานหลากสี
ลักษณะเป็นทรงเจี๊ด มีรูปเทวดาถือพระขรรค์แบบเทพารักษ์

ภาพประกอบ 428 เหรียญที่ระลึกพ่อคุณโชนในพิธีวางศิลาฤกษ์สร้างศาล
เมื่อวันที่ 8 สิงหาคม พ.ศ. 2540 ลักษณะเป็นทองเจี๊วด มีรูปเทวดาถือพระขรรค์แบบเทพารักษ์

(ผู้วิจัยได้รับความอนุเคราะห์ภาพจากนายสามารถ เกตุเรือง ชาวบ้านบ่อ จังหวัดสมุทรสาคร)

ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าในอนาคตหากมีผู้นับถือศรัทธาเจ้าพ่อต่างๆ มากขึ้น น่าจะเกิดการสร้างวัดอุ้มงคลมากขึ้นตามไปด้วย ทั้งนี้สอดคล้องกับการตั้งข้อสังเกตของ สุกัญญา สุขฉายา (2558: 113-114) ว่า “วัดอุ้มงคลซึ่งแต่เดิมมีไว้เพื่อป้องกันตัว หรือเพื่อเป็นกำลังใจให้เจ้าของปกป้องตัวเอง ปัจจุบันจึงเน้นเมตตามหานิยม ให้ค้าขายคล่อง การงานไม่ติดขัด มีโชคลาภ มีผู้คนรักใคร่โดยเฉพาะเพื่อเพิ่มพูนเสน่ห์ทางเพศ” และ “ยิ่งจำนวนวัดอุ้มงคลเกิดขึ้นใหม่มากเท่าใด ยิ่งแสดงถึงจิตใจที่หวั่นไหว ไร้ที่พึ่งของคนไทย ยิ่งมีการนำวัฒนธรรมมาเป็นทุน โดยไม่เข้าใจวัฒนธรรมนั้นๆ จริงจัง หากต้องการสร้างรูปแบบที่แปลกใหม่ ยิ่งทำให้มีการบิดเบือนข้อมูลและนำมาซึ่งความเชื่อที่ไม่ถูกต้อง”

งานวิจัยนี้ได้ข้อค้นพบว่า ศาลตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์สร้างสรรค์วัดอุ้มงคลจำนวนไม่มากนัก มักนำเสนอในรูปแบบเทพารักษ์ คำตอบของงานวิจัยยังแสดงให้เห็นว่า หนุมานเป็นตัวละครที่มีการนับถือในฐานะตัวละครศักดิ์สิทธิ์มากที่สุด สอดคล้องกับวัดอุ้มงคลหนุมานที่ได้รับความนิยมแพร่หลายมากที่สุดในสังคมไทย

7.2.6 ความเชื่อมโยงระหว่างเจ้าพ่อหนุมานกับเจ้าพ่อไต้เสี้ยฮุกโจ้ว (เห็งเจ็ย)

ผลการวิจัยพบว่าคติความเชื่อถือเจ้าพ่อหนุมานกับเจ้าพ่อไต้เสี้ยฮุกโจ้ว (เห็งเจ็ย) มีความเชื่อมโยงกัน เนื่องจากเป็นคติความเชื่อเรื่องการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คล้ายคลึงกัน ทำให้บางครั้งเกิดความเข้าใจสับสนว่าเป็นความเชื่อเรื่องเจ้าพ่อหนุมานหรือเจ้าพ่อเห็งเจ็ย ดังงานศึกษาของจรุสศรี จิรภาส (2547) ที่สันนิษฐานว่า ความศรัทธาในเห็งเจ็ยเข้ามาในไทยพร้อมเรือสำเภาทะเลผ่านการล่องเรือจากทางตอนใต้ของจีนมาสู่ท่าเรืออ่าวไทย เช่น ชลบุรี สงขลา ภูเก็ต คติการนับถือเจ้าพ่อเห็งเจ็ยของคนไทยเชื้อสายจีนในประเทศไทยพบแพร่หลายในพื้นที่ภาคกลางและภาคตะวันออก

เช่น กรุงเทพฯ สมุทรสาคร ชลบุรี เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบศาลแห่งเจ็ยเป็นจำนวนมากในพื้นที่เหล่านั้นด้วย

ผู้วิจัยพบว่าที่ศาลเจ้าพ่อหนุมาน เขตจอมทอง กรุงเทพฯ มีกระถางรูปภายในศาล เขียนข้อความว่า “ไต่เสี่ยสุกใจ้ว” ซึ่งหมายถึงเจ้าพ่อแห่งเจ็ย อาจสื่อให้เห็นถึงการเชื่อมโยงว่าเจ้าพ่อหนุมานกับเจ้าพ่อแห่งเจ็ยเป็นองค์เดียวกัน ขณะที่ผู้นับถือส่วนใหญ่กล่าวว่าเป็นคนละองค์กัน เนื่องจากศาลนี้เป็นศาลไทย จึงได้ชื่อว่าเจ้าพ่อหนุมาน และเป็นชื่อที่มีมาแต่เดิม ผู้วิจัยพิจารณาลักษณะอาคารศาลพบว่าเป็นศาลไทย รูปเคารพที่เป็นหนุมานกายสีขาว ถือตรี สื่อความหมายอย่างชัดเจนว่าหมายถึง ตัวละครหนุมาน แม้การเช่นไหว้ในปัจจุบันจะดำเนินตามธรรมเนียมจีน และอาจพิจารณาได้อีกประการหนึ่งว่า องค์ไต่เสี่ยสุกใจ้วที่กระถางรูปนั้นเป็นเทพที่คนไทยเชื้อสายจีนนับถือร่วมด้วย ดังปรากฏกระถางรูปเขียนชื่อเจ้าแม่ทับทิมและจูเว่ยฮกเซ็ง ซึ่งได้อัญเชิญมาสถิตที่ศาลภายหลัง

ภาพประกอบ 429 กระถางรูปภายในศาลเจ้าพ่อหนุมาน

มีข้อความภาษาไทยเขียนว่า “ไต่เสี่ยสุกใจ้ว”

ภาพประกอบ 430 เก้าอี้ของศาลเจ้าพ่อหนุมานมีข้อความอักษรจีนเขียนว่า “ไต่เสี่ยฮุกโจ้ว”

ผู้วิจัยพบว่ากลุ่มคนที่นับถือศรัทธาเจ้าพ่อหนุมานส่วนใหญ่เป็นคนไทยเชื้อสายจีน แต่โจ้ว ซึ่งอูดุ่ย รัตนมันเกษม (2558: 31) กล่าวว่า “ชาวแต่โจ้วมีความศรัทธาในเทพเจ้าหรือ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ของลัทธิความเชื่อต่างๆ มาช้านานแล้ว สิ่งใดที่ได้ชื่อว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ชาวแต่โจ้วก็จะ นับถือทั้งหมด โดยไม่ได้แบ่งแยกว่าเป็นผีหรือเจ้า เป็นเต๋าหรือพุทธ ขณะเดียวกันก็ยังคงเคารพ ศรัทธาอย่างจริงจังและไม่มีความคิดที่จะลบหลู่แม้แต่น้อย” และสอดคล้องกับผลการศึกษาของ สุรสิทธิ์ อมรรณวิษศักดิ์ (2559: 19) ที่กล่าวว่า

ชาวจีนแต่โจ้วได้เปิดรับความคิดและคติความเชื่อของไทยเข้ามาเป็น ส่วนหนึ่งของการดำเนินชีวิต เรียกการยอมรับนี้ว่าการประนีประนอมทาง วัฒนธรรม ซึ่งการที่กลุ่มชาวจีนบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของคนไทยก็เป็นส่วนหนึ่งของการ ประนีประนอมทางวัฒนธรรมนั่นเอง

ชาวจีนมีบทบาทในสังคมไทยมาช้านาน ส่วนหนึ่งของวิถีจีนได้ กลายเป็นวิถีไทย และส่วนหนึ่งของวิถีไทยก็ได้กลายเป็นวิถีจีน การผสมผสาน กลมกลืนทางวัฒนธรรมระหว่างจีน-ไทยมีมาแต่โบราณกาล และการทำให้ กลายเป็นจีนจึงสามารถเกิดขึ้นได้ทุกขณะ

การนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ศาลเจ้าพ่อหนุมาน กรุงเทพฯ นี้ยังสอดคล้องกับการตั้ง ข้อสังเกตของศรีศักร วัลลิโภดม (2527: 14) ที่ว่า “ผู้ที่สร้างและทำนุบำรุงศาลนั้นได้แก่พ่อค้าและ

นักธุรกิจที่มีนิวาสสถานอยู่กลางใจเมืองอันเป็นที่ตั้งของศาล บรรดาพ่อค้าและนักธุรกิจเหล่านี้สืบเชื้อสายมาจากชาวจีน และนับถือเลื่อมใสในผีที่ให้ความคุ้มครองปกป้องรักษา เพราะเป้าหมายและความปรารถนาของคนเหล่านี้ก็คือความอยู่ดีกินดีและความมั่นคงของชีวิตในชาตินี้ เขาเหล่านี้เชื่อว่าผีจะช่วยสนองความต้องการของเขาได้ดีกว่าพระพุทธเจ้าและเทพเจ้าในศาสนาฮินดู”

การพบศาลหนุมานที่เชื่อมโยงถึงเจ้าพ่อไต้เสี่ยฮุกโจ้ว (เห้งเจีย) สะท้อนถึงความศรัทธาและการผนวกลึงศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่กับของกลุ่มชนเข้าไว้ด้วยกัน ที่ชุมชนบ้านรางโคกขามที่นับถือเจ้าพ่อมัจฉาญยังพบความเชื่อมโยงดังกล่าว คือ ผู้ประกอบพิธีกรรมเป็นร่างทรงเจ้าพ่อไต้เสี่ยฮุกโจ้ว ซึ่งมีศาลอยู่ไม่ไกลกันนักกับศาลเจ้าพ่อมัจฉาญ

ภาพประกอบ 431 ศาลเจ้าพ่อไต้เสี่ยฮุกโจ้วบริเวณชุมชนบ้านรางโคกขาม

ภาพประกอบ 432 เจ้าพ่อไต้เสี่ยฮุกโจ้ว หรือเห้งเจีย สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประธานในศาล

ชาวบ้านในพื้นที่ทราบว่าหนุमानกับมัจฉาญมีความเกี่ยวข้องคือเป็นพ่อลูกกัน ดังนั้น การที่ร่างทรงเจ้าพ่อไตเสี้ยฮุกโจ้วมาทำพิธีที่ศาลเจ้าพ่อมัจฉาญจึงไม่ใช่เรื่องแปลกแต่อย่างใด แต่เป็นการเข้ากันได้เป็นอย่างดี สะท้อนถึงการผสมผสานกลมกลืนคติความเชื่อของไทยและจีนใน ชุมชนบ้านรางโคกขาม ซึ่งเป็นชุมชนคนไทยเชื้อสายจีนมาตั้งแต่อดีต ดังพบศาลเจ้าเงินจำนวน หลายศาลในละแวกนั้น

ภาพประกอบ 433 ร่างทรงเจ้าพ่อไตเสี้ยฮุกโจ้วนำยันต์เจ้าพ่อไตเสี้ยฮุกโจ้ว มาปิดที่ป้ายศาลเจ้าพ่อมัจฉาญ

งานวิจัยนี้ได้ข้อค้นพบว่า เจ้าพ่อหนุมานและเจ้าพ่อไตเสี้ยฮุกโจ้วล้วนเป็น “วานรเทพ” ที่เป็นที่เคารพบูชาของคนในสังคมวัฒนธรรมไทยภาคกลาง การเชื่อมโยง เจ้าพ่อหนุมานกับเจ้าพ่อไตเสี้ยฮุกโจ้ว หรือการเชื่อมโยงเจ้าพ่อมัจฉาญกับเจ้าพ่อ ไตเสี้ยฮุกโจ้วเป็นปรากฏการณ์ประนีประนอมและผสมผสานทางวัฒนธรรม โดยมี ตัวละคร “ลิงศักดิ์สิทธิ์” เป็นตัวเชื่อม หากพิจารณาอีกมุมหนึ่งจะพบว่าการหลากชื่อ เจ้าพ่อช่วยสร้างความนับถือศรัทธาในวงกว้างมากยิ่งขึ้นด้วย

7.2.7 การเชื่อมโยงตำนานประจำถิ่นเรื่องรามเกียรติ์กับประเพณีแห่ยักษ์คู่

ผู้วิจัยพบว่าในพื้นที่อำเภอชานุมาน จังหวัดอำนาจเจริญ มีการจัดเทศกาลเที่ยวชานุมาน แห่ยักษ์คู่ ตามตำนานสถานที่ มีตำนานที่เกี่ยวข้องแตกต่างกัน 3 ตำนาน ตำนานที่ 1 เล่าเรื่องยักษ์สะลือ ตำนานที่ 2 เล่าเรื่องยักษ์ธรรมคุปต์ และตำนานที่ 3 เล่าเรื่องยักษ์ทศกัณฐ์จากเรื่องรามเกียรติ์ ทั้ง 3 ตำนานเน้นอธิบายที่มาของสถานที่

ตำนานยักษ์สะลือเน้นอธิบายบริเวณที่ยักษ์สะลือ ซึ่งเป็นยักษ์ตัวใหญ่ มีอวัยวะเพศใหญ่ได้ล้มเข้ากระแทกพื้น ภายหลังมีผู้คนไปอยู่อาศัยใกล้แหล่งน้ำขนาดใหญ่ กลายเป็นชุมชนชื่อว่า “ชานุมาร” แปลว่า “หัวเข้าของยักษ์” ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็น “ชานุมาน” นอกจากนี้ยังเล่าเชื่อมโยงกับแม่น้ำโขง (แม่น้ำโขง) ภูคันทา เชียงคาน แก่งคุดคู้ ภูควายเงิน คอนพระเพ็ง หลี่ผี โตนเลสาบ ดงบั๊กอี่ ห้วยลืออีกด้วย

ตำนานยักษ์ธรรมคุปต์ เล่าถึงยักษ์ธรรมคุปต์ตั้งจิตอธิษฐานและก้มกราบไปยังปราสาทเขื่อนหินฝั่งประเทศลาว เพื่อขออำนาจของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและบารมีของท้าวเวสสุวรรณบันดาลให้อาณาบริเวณที่ตนนั่งคุกเข่าอยู่กลายเป็นเมืองที่มีความอุดมสมบูรณ์ ผู้คนที่มาอยู่อาศัยอยู่เย็นเป็นสุข มีจิตใจดีงาม เป็นเมืองแห่งธรรมะ หมู่บ้านตั้งชื่อตามรอยยักษ์ คุกเข่าว่า “บ้านท่ายักษ์คู่” ชานู หมายถึง เข่า มาร หมายถึงยักษ์ และคุ ในภาษาอีสาน แปลว่า คุกเข่า รวมความหมายว่า เมืองยักษ์คุกเข่า กลายเป็นหัวเมืองชื่อ “เมืองชานุมารมณฑล” และเป็นอำเภอชานุมาน ปัจจุบันรอยเข่าข้างซ้ายเป็นบึง ณ บริเวณแก่งต่างหล่าง ใกล้ริมฝั่งแม่น้ำโขง เขตบ้านศรีสมบูรณ์ ตำบลชานุมาน ส่วนรอยเข่าข้างขวาปรากฏเป็นบึง ณ บริเวณนาแมง ในเขตบ้านชานุมาน ตำบลชานุมาน และรอยอ้นทะปรากฏ ณ บริเวณหนองใหญ่ ในเขตบ้านยักษ์คู่ ตำบลชานุมาน ก่อนถึงสถานีตำรวจภูธรชานุมานทางขวามือ แขนและมือยักษ์ที่กราบ ทาบลงไปบริเวณหัวเกาะกลางน้ำโขงซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “ดอนชะโนด” นั้น ยังปรากฏเป็นร่องน้ำ ณ บริเวณหัวดอน มาจนถึงปัจจุบัน (นวนิตย์ เชาวนะกิจ, 2564)

ตำนานยักษ์ทศกัณฐ์จากเรื่องรามเกียรติ์ เล่าว่าเมื่อครั้งที่พระราม พระลักษมณ์ และนางสีดาเดินทางไปในป่า ยักษ์ทศกัณฐ์ได้ลักพานางสีดาไปไว้ที่ริมแม่น้ำโขง นางสีดาโศกเศร้าเสียใจมากจึงร้องให้ บริเวณดังกล่าวได้ชื่อว่า ท่าสีดา และกลายเป็นบ้านนาสีดาในปัจจุบัน ยักษ์ทศกัณฐ์กลัวพระรามได้ยินเสียง จึงพานางสีดาเหาะข้ามแม่น้ำโขง นำตัวไปขังไว้ที่ปราสาทเขื่อนหิน ปัจจุบันคือพระธาตุเขื่อนหิน ซึ่งตั้งอยู่ในฝั่งประเทศลาว พระรามและพระลักษมณ์ติดตามมาช่วยนางสีดา ได้เข้าสู่รบกับยักษ์ทศกัณฐ์ ม้าของพระรามมีกำลังมาก ได้เตะทำลายปราสาทเขื่อนหินจนพังทลาย เพื่อช่วยเหลือนางสีดาออกมา ระหว่างนั้น นางสีดาตื่นตกใจได้หลบมาอยู่ที่

บริเวณเกาะกลางแม่น้ำโขง แล้วแต่งหน้าทาแป้งร้อ กลายเป็นชื่อดอนสีนวด หรือดอนชะโนดในปัจจุบัน เมื่อทศกัณฐ์สู้รบจนพ่ายแพ้ ได้สำนึกผิดและอ้อนวอนขอชีวิตจากพระราม จากนั้นจึงนั่งคุกเข่ากราบไปที่พระธาตุเฮือนหิน จุดที่ยกษัตริย์ทศกัณฐ์คุกเข่านี้ปัจจุบันเรียกว่า ท่ายกคุกเข่า หรือท่ายกขู และเป็นที่มาของชื่อ “ชานุมาน” ในปัจจุบัน (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2564)

จากการเก็บข้อมูลภาคสนามของผู้วิจัยในพื้นที่เมื่อ พ.ศ. 2562 ก่อนสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ชุมชนยังจัด “เทศกาลเที่ยวชานุมานแห่ยักษ์คู่ ครั้งที่ 7” และได้งดจัดไปในปี พ.ศ. 2563 และ พ.ศ. 2564 เทศกาลนี้จัดครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2556 จากแนวคิดของนายชัยวัฒน์ ชัยเวชพิสิฐ นายอำเภอชานุมาน ที่ต้องการนำเสนออัตลักษณ์ของอำเภอชานุมานเทียบเคียงกับเทศกาลแห่ผีตาโขนของจังหวัดเลย เน้นขบวนแห่ยักษ์และขบวนแห่อัตลักษณ์ของแต่ละตำบล ได้รับการสนับสนุนจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย องค์การบริหารส่วนจังหวัดอำนาจเจริญ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอำนาจเจริญ สำนักงานกีฬาและท่องเที่ยวจังหวัดอำนาจเจริญ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่

ภาพประกอบ 434 ขบวนแห่ยักษ์คู่ที่ริมแม่น้ำโขง

ภาพประกอบ 435 ขบวนแห่ยักษ์คู่ของแต่ละตำบลในอำเภอชานุมานที่ร่วมขบวนแห่เมื่อ พ.ศ. 2562

ผู้วิจัยเห็นว่าเทศกาลดังกล่าวมีลักษณะเป็นประเพณีประติษฐ์ เน้นการแห่หุ่นยักษ์ที่ตกแต่งในขบวนและให้ผู้ร่วมขบวนแต่งหน้าเป็นยักษ์เพื่อเป็นสีสันของงาน มีการจัดประกวดธิดาชาวมาน ประกวดร้องเพลงฝากใจไว้ชาวมาน เพลงชาวมานรำลึก และการออกร้านค้าต่างๆ จัดขึ้นเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวของชุมชนและเน้นความรื่นรมย์ของนักท่องเที่ยว

ภาพประกอบ 436 นางรำแต่งหน้าเป็นยักษ์ร่วมพ็อนในขบวนแห่

ผู้วิจัยพบว่าเทศกาลแห่ยักษ์คู่นี้ น่าจะสัมพันธ์หรือมีร่องรอยเชื่อมโยงกับตำนานที่ 1 หรือ 2 มีภูมินามสอดคล้องกับที่ปรากฏในพื้นที่อำเภอชาวมาน ในประเทศลาวและกัมพูชามากกว่า เมื่อพิจารณาจากลักษณะของหุ่นยักษ์ในขบวนแห่ก็ไม่พบว่ามีลักษณะที่พ้องกับยักษ์ทศกัณฐ์จากเรื่องรามเกียรติ์ หากแต่มีกายสีเขียวตามลักษณะของยักษ์ทั่วไป ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าการเชื่อมโยงยักษ์ของพื้นที่กับยักษ์ทศกัณฐ์น่าจะเกิดจากความคุ้นเคยกับชื่อตัวละครยักษ์ทศกัณฐ์ในสังคมไทยและความคุ้นเคยกับนิทานเรื่องรามเกียรติ์ ตลอดจนเพื่อเป็นจุดขายทางการท่องเที่ยว อย่างไรก็ตาม แม้ตำนานประจำถิ่นจะเล่าเชื่อมโยงภูมินามในพื้นที่กับนิทานเรื่องรามเกียรติ์ แต่ผู้วิจัยตรวจสอบไม่พบสถานที่ที่เป็นศาลหรือหรือหอดูผีของยักษ์ทศกัณฐ์ในฐานะตัวละครศักดิ์สิทธิ์ จึงไม่ได้ศึกษาวิเคราะห์ในงานวิจัยนี้

งานวิจัยนี้ได้ข้อค้นพบว่า มีการเชื่อมโยงตำนานประจำถิ่นของอำเภอชาวมาน จังหวัดอำนาจเจริญกับตัวละครทศกัณฐ์จากเรื่องรามเกียรติ์ในประเพณีประติษฐ์ “แห่ยักษ์คู” โดยเชื่อมโยงตัวละครยักษ์ทศกัณฐ์ที่คุ้นเคยและรู้จักกันดีในสังคมไทยกับการนำเสนออัตลักษณ์ของชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว ขณะเดียวกันก็มีร่องรอยหลักฐานเชื่อมโยงกับตำนานยักษ์สะลิตีและตำนานยักษ์ธรรมคุปต์ด้วย

7.2.8 อิทธิพลของร่างทรงในระบบความเชื่อและพิธีกรรมของสังคมไทย

ผู้วิจัยพบว่าพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทยแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของร่างทรงในระบบความเชื่อและพิธีกรรมของสังคมไทย ดังพบว่าผู้ที่มีบทบาทในการเปลี่ยนตัวละครในนิทานเรื่องรามเกียรติ์ทั้งหมดให้เป็นตัวละครศักดิ์สิทธิ์คือร่างทรง ในแต่ละพิธีกรรมพบว่าร่างทรงมีทั้งเพศหญิงและเพศชาย เช่น ร่างทรงเจ้าพ่อพระราม ร่างทรงเจ้าพ่อคุณโชน ร่างทรงเจ้าพ่อกุ่มภักดิ์ มีเพียงร่างทรงเจ้าพ่อหนุมานและร่างทรงเจ้าพ่อมัจฉาณูที่เป็นเพศชาย ซึ่งน่าจะสัมพันธ์กับการสืบทอดบุคลิกลักษณะของตัวละครและผู้รับเป็นร่างทรง

ร่างทรงยังเป็นผู้ถ่ายทอดความเชื่อและพิธีกรรมให้แก่คนในชุมชน ดังพบในพิธีกรรมบวงสรวงเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณที่ชุมชนบางเกลือ พิธีกรรมบวงสรวงเจ้าพ่อกุ่มภักดิ์ที่ชุมชนพระพุทธรบาท และพิธีกรรมบวงสรวงเจ้าพ่อมัจฉาณูที่ชุมชนบ้านรางโคกขาม ร่างทรงมีบทบาทสำคัญในฐานะผู้ประกอบพิธีกรรม โดยเป็นผู้กำหนดรูปแบบและขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม เป็นผู้บริกรรมคาถา เจิมแป้ง เจิมธงหรือยันต์ ประพรมน้ำมนต์ และอวยชัยให้พรแก่ผู้เข้าร่วมพิธี นอกจากนี้ในบริบทของพิธีกรรม ยังพบร่างทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่อื่นๆ ที่เข้าร่วมพิธี เพื่อไหว้ครูและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำปี เช่นที่ชุมชนบางเกลือและชุมชนพระพุทธรบาท ร่างทรงเจ้าพ่อเจ้าแม่อื่นๆ นั้นมีสถานะรองจากร่างทรงเจ้าพ่อตัวละครศักดิ์สิทธิ์จากเรื่องรามเกียรติ์ แสดงให้เห็นถึงสถานะของสิ่งศักดิ์สิทธิ์และสถานะของร่างทรงได้อีกทางหนึ่งด้วย

ในพิธีกรรมบวงสรวงเจ้าพ่อมัจฉาณู แม้จะไม่มีร่างทรงเจ้าพ่อมัจฉาณูแล้ว แต่คนในชุมชนยังให้ความเชื่อถือการประกอบพิธีกรรมผ่านร่างทรงเจ้าพ่อไต่เสี้ยสุกใจ้ว ซึ่งเป็นลูกหลานของคนในชุมชนและเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของตัวละครไต่เสี้ยสุกใจ้วว่าเป็นหนุมาน บิดาของมัจฉาณู แสดงให้เห็นว่าร่างทรงเป็นตัวแทนผู้สร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่ความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชน

ภาพประกอบ 437 ตำนานทรงแห่งหนึ่งในชุมชนบางปลามีเศียรเทพเจ้าแขก

คือพระอิศวรและพระราม

งานวิจัยนี้ได้ข้อค้นพบว่า พิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์มีพื้นฐานมาจากความเชื่อดั้งเดิมเรื่องการนับถือผีอารักษ์ ร่างทรงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการเปลี่ยนตัวละครในนิทานให้เป็นตัวละครศักดิ์สิทธิ์ เป็นผู้ประกอบพิธีกรรม และมีลักษณะเป็นตัวกลางเชื่อมระหว่างเจ้าพ่อกับคนในชุมชน ร่างทรงจึงมีอิทธิพลอย่างมากในระบบความเชื่อและพิธีกรรมของสังคมไทย

7.2.9 ลักษณะร่วมและลักษณะต่างของความเชื่อและพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์กับตัวละครศักดิ์สิทธิ์จากนิทานเรื่องอื่น ๆ

ผู้วิจัยพบว่ามีการศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากนิทานที่กลายเป็นตัวละครศักดิ์สิทธิ์ในพื้นที่ภาคกลาง เช่น การศึกษาการนับถือเจ้าพ่อกาละเกิดและเจ้าแม่มะลิจันทร์ ตัวละครจากนิทานชาดกไทยพวนเรื่องกาละเกิดที่อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายกของภาณุพงศ์ อุดมศิลป์ (2549: 11-46) พบว่า

ชาวไทยพวนในหมู่บ้านหนองหัวลิงและหมู่บ้านอื่นๆ ที่ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก นับถือเจ้าพ่อกาละเกิดและเจ้าแม่มะลิจันทร์ โดยมีศาล 2 หลัง ปลูกอยู่เคียงคู่กัน แต่เดิมปลูกเป็นศาลไม้หลังเล็กๆ เท่านั้น แต่ต่อมาได้ปลูกสร้างเป็นศาลหลังใหญ่กว่าเดิม มีลานหน้าศาลทั้ง 2 หลัง เพื่อวางอาหารที่ชาวไทยพวนนำมาเช่นไหว้ ภายในศาลเจ้าพ่อกาละเกิดมีรูปปั้นเจ้าพ่อกาละเกิดขี่ม้ามณีกาบ และต่อมาได้มีชาวไทยพวนปั้นรูปเจ้าพ่อกาละเกิดและเจ้าแม่มะลิจันทร์นั่งคู่กันภายในศาล ส่วนศาลเจ้าแม่มะลิจันทร์มีรูปปั้นของเจ้าแม่มะลิจันทร์นั่งอยู่ข้างม้ามณีกาบ

การตั้งศาลดังกล่าวเกิดจากความศรัทธาในจริยวัตรของท้าวกาละเกิด ตัวละครพระโพธิสัตว์ในนิทานชาดก ศาลดังกล่าวเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวไทยพวนและคอยย้ำเตือนชาวไทยพวนทุกคนให้มีจิตสำนึกในความเป็นชาติพันธุ์ไทยพวนที่ต้องตั้งมั่นในพุทธศาสนา

นอกจากนั้น ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์ (2549) ยังพบว่า “ชาวไทยพวนมีความเชื่อถือว่าทุกวันพระ จะต้องเข้าวัด ทำบุญ ถือศีล ฟังธรรม และงดปฏิบัติภารกิจงานทั้งปวง หากผู้ใดฝ่าฝืนหรือละเมิดข้อกำหนดดังกล่าว จะถูกดวงวิญญาณของเจ้าพ่อกาละเกิดเข้าสิงร่างเพื่อเป็นการลงโทษ ผู้ที่ได้รับโทษทัณฑ์จะต้องทำพิธีเช่นสรงดวงวิญญาณของเจ้าพ่อด้วยเหล้า 1 ขวด ไก่ 1 ตัว ดวงวิญญาณก็จะออกจากร่างไป” และชาวบ้านในชุมชนยังเล่าว่า “ในยามค่ำคืนของวันพระขึ้น 15 ค่ำ มักจะมีคนเห็นเจ้าพ่อกาละเกิดขี่ม้ามณีกาบวิ่งรอบๆ หมู่บ้าน หรือในบางครั้งก็

จะได้ยินเสียงผีทำมาวิ้งรอบๆ หมู่บ้านในยามค่ำคืน” แสดงให้เห็นถึงความเชื่อถือตัวละครอุตมคติจากนิทานที่อยู่ในความรับรู้ของชาวบ้าน จนกลายเป็นเจ้าพ่อและมีการตั้งศาลสำหรับบวงสรวงบูชา เจ้าพ่อเจ้าแม่จึงเป็นอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่คอยควบคุมชุมชนสืบมา

ผู้วิจัยยังพบว่ามีกรณีนับถือตัวละครรตนจากนิทานเรื่องนางสิบสอง หรือพระรถเมรี ดังที่อภิรักษ์ณี เกษมผลกุล (2559: 24) กล่าวว่า “ในพื้นที่จังหวัดชลบุรี มีการตั้งศาลที่เกี่ยวข้องกับนิทานพระรถ แต่เป็นศาลขนาดเล็ก มีพิธีกรรมเฉพาะในชุมชนเท่านั้น”

รตนพล ชื่นคำ (2560: 317-348) ได้ศึกษาประเด็นดังกล่าวในพื้นที่จังหวัดชลบุรี พบว่า

คนในชุมชนพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี นับถือตัวละครในนิทานเรื่องนางสิบสอง ตัวละครในนิทานบรรพชนของตน การนับถือพระรถเสนอาจเกิดจากพระรถเสนเป็นตัวละครพระโพธิสัตว์ในนิทานชาดกที่ชาวลาวนับถือ พระพุทธศาสนาเชื่อถือและให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก ทำให้เกิดการตั้งศาลศักดิ์สิทธิ์และพิธีกรรมเช่นสรวงบูชา ขอพร บนบานศาลกล่าว จากเดิมที่เป็นของชุมชน ภายหลังก็ได้กลายเป็นความเชื่อและพิธีกรรมของปัจเจกบุคคล มีบทบาทด้านการเป็นที่พึ่งทางจิตใจ จากการเก็บข้อมูลภาคสนามพบว่า มี ศาลนางสิบสอง จำนวน 3 ศาล แบ่งเป็นศาลไทย 2 ศาล คือ ศาลนางสิบสองที่บริเวณถ้ำนางสิบสอง ตำบลหมอนนาง และศาลนางสิบสองที่ถ้ำนางสิบสองบริเวณแนวกำแพงวัดเนินหลังเต่า ตำบลบ้านช้าง และศาลจีน 1 ศาล คือ ศาลเจ้าแม่นางสิบสอง อยู่ใกล้กับถ้ำนางสิบสอง ตำบลหมอนนาง

มีศาลพระรถ จำนวน 2 ศาล เป็นศาลไทยทั้งคู่ ศาลหนึ่งตั้งอยู่ที่บริเวณเนินพระธาตุ หรือพระธาตุพระรถ ร่วมกับศาลพระพุทธรูป ศาลเจ้าพ่อดำใหญ่ ศาลเจ้าปู่ทวด และศาลเจ้าแม่ตะเคียนลาวทอง อีกศาลหนึ่งคือศาลพระรถอุ้มไก่ อยู่บริเวณสระสี่เหลี่ยม

นอกจากชาวพนัสนิคมจะกราบไหว้บูชานางสิบสองและพระรถเสนแล้ว ยังมีคติการนับถือนางยักษ์สันธมารด้วย เห็นได้จากป้ายที่เขียนชื่อกำกับที่ศาล

สำหรับเรื่องที่นิยมมาขอเจ้าแม่นางสิบสองมักเป็นเรื่องโชคลาภเงินทอง ชื่อนิทานและชื่อตัวละครมีความสัมพันธ์กับตัวเลข ขณะที่พระรถเสนมักเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับไก่ชน ชาวบ้านที่ชอบเล่นพนันชนไก่จึงมีความ

เชื่อถือในความศักดิ์สิทธิ์ บางครั้งนำเอาน้ำในสระแห่งนี้ไปให้น้ำไก่ของตนเอง
หวังจะได้รับชัยชนะเหมือนพระรถด้วย

ขุนแผนเป็นอีกตัวละครหนึ่งจากวรรณกรรมเรื่องขุนช้างขุนแผนที่คนในจังหวัด
กาญจนบุรีและสุพรรณบุรีนับถือในฐานะวีรบุรุษท้องถิ่น จากการศึกษาของพัชนียา บุญนาค
(2555) พบว่า

ชาวกาญจนบุรีและชาวสุพรรณบุรีนับถือขุนแผนในฐานะวีรบุรุษ
ท้องถิ่น เห็นได้จากการสร้างรูปเคารพขุนแผนและรูปเคารพตัวละครอื่นๆ จาก
เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนไว้สักการะในท้องถิ่นและปรากฏว่ามีมากกว่าหนึ่ง
แห่ง นอกจากนี้ ยังมีการฟื้นฟูและสร้างข้อมูลคติชนประเภทอื่นๆ เช่น
ชื่อสถานที่ วัดมุงคล จิตรกรรม เพลงพื้นบ้าน เพื่อเป็นเครื่องมือที่ช่วยแสดง
ให้เห็นว่าขุนแผนเคยมีตัวตนอยู่จริงและอยู่ในฐานะที่เป็นบุคคลสำคัญ
มีวีรกรรมเล่าขานสืบต่อกันมา จนคนรุ่นหลังเคารพยกย่อง

เมื่อขุนแผนเสียชีวิตไปแล้ว ดวงวิญญาณยังคงสถิตอยู่ในพื้นที่เมือง
กาญจนบุรีเพื่อคอยดูแลปกป้องคุ้มครองลูกหลานซึ่งเป็นคนท้องถิ่น

ผู้วิจัยพบว่าตัวละครกาละเกด มะลิจันทร์ รถเสน นางสิบสอง นางยักษ์สันธมาร หรือ
ขุนแผนที่กลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนสะท้อนความสัมพันธ์ของคนกับพื้นที่อย่างเด่นชัด
ดังปรากฏนิทานชาดกในกลุ่มวัฒนธรรมไทยพวน หรือพื้นที่ที่เป็นกลุ่มคนลาวอพยพในอำเภอ
ปากพลี จังหวัดนครนายก และที่อำเภอพนสนิมคม จังหวัดชลบุรี ตัวละครกาละเกดและตัวละคร
รถเสนจึงเป็นตัวละครพระโพธิสัตว์ที่คนในชุมชนยอมรับนับถือ และอนุภาคตัวละครอื่นๆ
ที่เกี่ยวข้องกับตัวละครเอกก็กลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้วย เพื่อเชื่อมโยงความรับรู้และความเป็น
พวกพ้องชาติพันธุ์เดียวกัน เช่นเดียวกับพื้นที่จังหวัดกาญจนบุรีและสุพรรณบุรีที่มีกล่าวถึงใน
วรรณกรรมเรื่องขุนช้างขุนแผน จึงเกิดการเชื่อมโยงในฐานะตัวละครหรือบุคคลศักดิ์สิทธิ์ของ
ท้องถิ่น ขณะที่ตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ที่กลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผู้วิจัยพบว่าเกิดจาก
การเชื่อมโยงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพื้นที่กับอนุภาคตัวละครในเรื่อง ซึ่งมีหลากหลายทั้งตัวละครพระ นาง
ยักษ์ ลิง และตัวละครเบ็ดเตล็ด ลักษณะร่วมที่พบคือการเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่ เป็นที่ยึดเหนี่ยว
จิตใจและมีอำนาจควบคุมคนในพื้นที่

งานวิจัยนี้ได้ข้อค้นพบว่า มีตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์จำนวนมากถึง 14 ตัวละครที่กลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน เหตุผลสำคัญที่ตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ได้รับการเคารพนับถือในสังคมไทย คือ สถานะการเป็นเทพของตัวละคร อิทธิฤทธิ์และบทบาทในเรื่องที่สามารถบันดาลคุณและโทษได้ นอกจากนั้นยังอาจพิจารณาได้ว่ามีความซ้อนทับกับคติการนับถือพระราม พระลักษมณ์ นางสีดา และหนุมานในฐานะเทพเจ้าของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และคติการนับถือเทพแห่งเจียในวัฒนธรรมจีนซึ่งเป็นตัวละครลิงเช่นเดียวกับหนุมานอีกด้วย

7.2.10 ลักษณะร่วมและลักษณะต่างของความเชื่อและพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากนิทานพระรามของไทย อินเดีย ศรีลังกาและเมียนมา

ผู้วิจัยพบว่าในประเทศอินเดียมีความเชื่อและพิธีกรรมการนับถือตัวละครพระราม พระลักษมณ์ พระแม่สีดา และหนุมานในฐานะเทพเจ้าองค์หนึ่งในคติทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เห็นได้จากเทวาลัยซึ่งมีแพร่หลายอยู่ทั่วประเทศ

การศึกษาคติความเชื่อการนับถือหนุมานในฐานะเทพเจ้าองค์หนึ่งของกลุ่มผู้พูดภาษาโกชบุรี ในดินแดนแถบตะวันตกของรัฐพิหารและแถบตะวันออกของรัฐอุตตรประเทศของ Leonard T. Wolcott (1978) เป็นตัวอย่างหนึ่งของรูปแบบการนับถือตัวละครหนุมานในประเทศอินเดีย

มีการนับถือบูชาหนุมานในฐานะผู้เป็นต้นแบบด้านความกล้าหาญ และพลังกำลังสัมพันธ์กับตำนานท้องถิ่นและวรรณกรรมรามายณะที่มีแพร่หลาย การศึกษาพบว่ามีศาลหนุมานเป็นจำนวนมากตามที่ต่างๆ และปรากฏรูปเคารพภายในศาล นอกจากนั้นยังปรากฏรูปเคารพหนุมานร่วมกับพระรามและพระแม่สีดา และปรากฏในศาลพระศิวะที่เรียกว่า “ศิวาลัย” ด้วย ส่วนใหญ่ผู้ที่นับถือเทพหนุมานจะเป็นผู้ชาย เพื่ออ้อนวอนขอเรื่องความปลอดภัยและความเป็นอยู่ในชีวิต ขณะที่ส่วนน้อยเป็นผู้หญิงที่บูชาเพื่อขอให้ช่วยขจัดปัดเป่าความแห้งแล้งของพื้นที่ คติการบูชาหนุมานของกลุ่มคนผู้พูดภาษาโกชบุรีมีการถวายเมล็ดพันธุ์พืช ดอกไม้ และขนมหวานที่หนุมานชื่นชอบชื่อว่า *rot* วันประจำหนุมานเชื่อว่าเป็นวันเสาร์ บ้างก็ว่าวันอังคาร ผู้ที่นับถือจะถือน้ำมัน หรือชาด หรือดินสีแดงที่รูปเคารพ มีความเชื่อว่าทั้งน้ำมัน และผงหรือดินสีแดงเป็นสิ่งที่หนุมานโปรดปราน สีแดงบนร่างของหนุมานยังเชื่อมโยงไปถึงหินสีชาดว่ามีฤทธิ์ช่วยทำลายหรือบดขยี้ยักษ์ด้วย ในขั้นตอน

การบูชาจะมีการกล่าวบทสรรเสริญความงามและความกล้าหาญของเทพ
หนุมานด้วย

ผู้วิจัยยังพบว่าในสังคมไทยนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ในฐานะศิอรักษ์ของ
ชุมชนคล้ายคลึงกับที่ปรากฏในประเทศศรีลังกา ดังพบว่ามีกรนับถือราวณะและวิษณะในฐานะ
ศิอรักษ์เมือง ไมเคิล ไรท์ (2545: 9-11) กล่าวถึงชื่อสถานที่ในประเทศศรีลังกาที่สัมพันธ์กับ
ตัวละครจากนิทานพระรามว่า

ชาวลังกาไม่มีรามายณะฉบับของตน (ภาษาสิงหล) เขาถือว่าเป็น
วรรณกรรมอินเดีย อย่างไรก็ตามชาวลังกาแทบทุกคนรู้เรื่องพระราม
พระลักษมณ์ นางสีดา และราวณะอย่างละเอียด คล้ายชาวบ้านคนไทยที่ไม่
เคยอ่านรามเกียรติ์ แต่มีเรื่องอมตะนี้ซึมซาบเข้าไปอยู่เต็มสมอง เต็มหัวใจ
เกาะลังกาจึงเต็มไปด้วยชื่อท้องถิ่นและนิทานชาวบ้านว่าด้วยหนุมาน นางสีดา
และพญายักษ์ทั้งหลาย แต่ไม่มีชื่อหรือเรื่องพระรามเลย

ใกล้เมืองกูรูแนลละ (Kurunegala) มีเขาสมุนไพรรูหนึ่ง ชาวบ้าน
เรียกเขาภูนี้ว่า “เขาหนุมานทำตก” ชาวบ้านว่า ครั้งพระลักษมณ์ถูกศร
นาคบาด หนุมานรับบัญชาให้ไปเอายาสมุนไพรรักษาในเขามิพานต์ ท่านจำตัญญา
ไม่ได้จึงถอนเขาทั้งลูกแล้วเหาะกลับลังกา เขาเหาะกลับมาอดเขาหักทลาย
ตกลงไปสู่พื้นดินบ้างเป็นแห่งๆ กลายเป็นเขาสมุนไพรรูต่างๆ ที่รู้จักทุกวันนี้

ใต้เมืองตากอากาศ Nuwara Eliya ประมาณ 10 กิโลเมตรจะพบป่า
สวยงาม มีลำธารไหลเชี่ยวข้างถนน เรียกว่า Sita Eliya ชาวบ้านว่านี่คือสวน
ทศกัณฐ์ที่ซังนางสีดาและลำธารนั่นคือที่พระนางสีดาทรงน้ำ จนทุกวันนี้มี
เทวสถานฮินดูของชาวทมิฬ เป็นเทวสถานแห่งเดียวในโลกที่นางสีดาเป็น
พระประธาน จากที่นั่นไปประมาณ 15 กิโลเมตร จะถึง Ravana Ella (ช่อง
ทศกัณฐ์) เป็นช่องเขาสุดท่ายระหว่างแดนภูเขากลางเกาะกับที่ราบตอนใต้
ด้านขวาจะเห็นเขาภูใหญ่ที่ชาวบ้านอ้างว่า แต่เดิมเป็นที่ตั้งวังทศกัณฐ์
(ราวณะมลิดาวะ) แล่นรถลงไปข้างล่างประมาณ 5 กิโลเมตร จะพบปลาย
น้ำตกใหญ่ที่ชาวบ้านอธิบายว่าเป็นที่สงน้ำของพญายักษ์และบรรดานาง
ยักษ์ณี เมียน้อยใหญ่

และกล่าวถึงวิษณะในฐานะอารักษ์เกาะลังกาทอนหนึ่งว่า

เทพรักษาเกาะลังกาว่ามี 5 องค์ คือ 1. นาทเทโย (อวโลกิเตศวร?) รักษากรุงแกนดี มีศาลหน้าวัดพระเขี้ยวแก้วเมือง Kandy 2. สุมณเทโย (พระอินทร์) รักษาเขาพระบาท มีศาลที่ตีนเขาสุมนนุกฎ เมือง Ratnapura 3. กัตระคามเทโย (ขันธกุมาร) รักษาภาคตะวันออกเฉียงใต้ มีศาลที่เมือง Kataragama ใกล้ตีสสมหาราม 4. มหาวิษณุ (พระนารายณ์ แต่ไม่ใช่รามาวตาร) รักษาภาคใต้ มีศาลที่เมือง Dondra ใกล้ Matara 5. วิษณะ (พิเภก) รักษาภาคตะวันตก มีศาลที่วัดกัลยาณีมหาวิหาร ใกล้กรุงโคลัมโบ

ในบรรดาเทพรักษาเกาะลังกา องค์ที่น่าสนใจที่สุดคือ วิษณะหรือพิเภก น้องชายและโอราจารย์ของทศกัณฐ์ รามายณะว่าท่านรักดีต่อพี่ชาย แต่รู้ว่าท่านทำผิดราชธรรม และดูชะตาแล้วรู้ว่าท่านต้องพ่ายแพ้ ชวนทศกัณฐ์ คีนนางสีดาให้พระราม ท่านไม่ฟังเสียง พิเภกจึงออกไปถวายเป็นตัวกับพระราม บนเกาะรามศวรมิ ซึ่งยังมีเทวสถานฉลองเหตุการณ์จนทุกวันนี้ เสร็จศึกลังกาแล้ว พระรามแต่งตั้งให้พิเภกครองลังกา และท่านถือครองอยู่ที่วัดกัลยาณีมหาวิหารจนทุกวันนี้

ภาพประกอบ 438 ศาลพิเภก วัดกัลยาณี (อยู่ด้านขวาหน้าพระเจดีย์)

(ที่มา: โคตรวงศ์ทศกัณฐ์, 2545: 10)

นอกจากนั้นผู้วิจัยยังพบว่าที่ประเทศศรีลังกามีลัทธิพิธีบูชาวิภิชณะ (Vibhishana Cult) ดังการศึกษาของ Sree Padma (2019) พบว่าตัวละครวิภิชณะกลายเป็นเทพเจ้าผ่านวรรณกรรม ศิลปะ และการนับถือบูชาที่วัด ปรากฏรูปแบบท้งแบบปูนปั้นและภาพเขียนเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะที่วัดเกลาณียราชมหาวิหาร (Kelaniya Raja Maha Vihara) การนับถือวิภิชณะในปัจจุบันอยู่ภายใต้จักรวาลวิทยาพุทธศาสนาสิงหลและมีความสืบเนื่องกับลัทธิพิธีบูชาราวณะ (Ravana Cult) ผู้เป็นพี่ชายตามทีปรากฏในวรรณกรรมเรื่องรามายณะอีกด้วย

Padma (2019) ยังได้กล่าวถึงบทบาทการเป็นอารักษ์เมืองของวิภิชณะที่ประเทศศรีลังกาว่า

ตัวละครวิภิชณะได้กลายเป็นสถานภาพเป็นอารักษ์เมืองศรีลังกา กลุ่มผู้นับถือเคารพบูชาในฐานะอารักษ์กษัตริย์ผู้เป็นยักษ์หรือรากษสพื้นเมือง (native yaksa/ raksasa) ผู้ปกครองเกาะศรีลังกา และกลายเป็นหนึ่งในสี่ของเทพผู้ปกป้องรักษาเกาะศรีลังกาและพระพุทธรูปศาสนา (satara varan devi) เทพทั้งสี่ได้แก่ วิษณุ (Visnu) สมัน (Saman) วิภิชณะ (Vibhishana) และสกันธะ (Skanda) ในวัฒนธรรมพุทธศาสนาสิงหล (Sinhala Buddhist religious culture) ยังมีความเชื่ออีกว่าวิภิชณะในฐานะเทพอารักษ์เป็นผู้ปกป้องชาวเมืองจากปีศาจ ผู้เป็นสาเหตุของโรคภัยและความโชคร้าย ผู้ที่นับถือบูชาจะได้รับการบันดาลความสำเร็จในด้านชีวิตครอบครัว สุขภาพ โชคลาภ และชีวิตความเป็นอยู่ ทั้งยังมีคติการนับถือในฐานะเป็นพระโพธิสัตว์องค์หนึ่งซึ่งดำรงอยู่เพื่อคุ้มครองธรรมะของพระพุทธเจ้าและพุทธศาสนาอีกด้วย

ขณะเดียวกัน ราวณะเป็นอีกตัวละครที่ได้รับการเคารพนับถือและมีพิธีกรรมบูชาประจำปีทีประเทศศรีลังกา มีผู้นับถือราวณะในฐานะกษัตริย์นักรบและในฐานะผู้บำบัดรักษาโรคที่มหาวิหารศรีเทวรัม ดังการศึกษาของ Koning (2018) พบว่า

ราวณะกลายเป็นวัตถุแห่งการบูชา มีการสร้างรูปเคารพภายในศาลศักดิ์สิทธิ์และยังมีพิธีกรรมบูชาประจำปี 2 พิธี โดยมีวัดเป็นผู้จัดพิธี ได้แก่ พิธี *maha Ravana nanumura mangalyaya* เป็นพิธีขนาดเล็กเพื่อแสดงออกถึงความมีเมตตาและบทบาทในการบำบัดรักษาโรคของราวณะ และพิธี *maha Ravana perahero* นำเสนองภาพราวณะถือดาบเป็นอาวุธ ในพิธีมีการใช้

สีแดงและการวางตำแหน่งรูปเคารพบนหลังช้างเพื่อเสริมภาพราวณะในฐานะ กษัตริย์นักรบ พิธีกรรมทั้งสองได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ในฐานะพิธีกรรม ประดิษฐ์ (inventing rite) มีการถ่ายทอดผ่านสื่อสังคมออนไลน์ในวงกว้าง เพื่อตอบสนองบริบทการพัฒนาสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป เป็นการเชิดชู อารยธรรมโบราณในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของความรู้สึกชาตินิยมและเน้นย้ำ บทบาทความสำคัญของพุทธศาสนาสิงหลในประเทศศรีลังกายุคหลังสงคราม

ผู้วิจัยพบว่าในประเทศเมียนมายังปรากฏศาลหัวโขนหรือศาลพระราม ซึ่งได้รับ อิทธิพลจากศิลปะการแสดงของสยามในสมัยอยุธยา มีข้อมูลกล่าวถึงนาฏกรรมอยุธยาใน ราชสำนักพม่าว่า

ในช่วงต้นของราชวงศ์คองบอง คณะศิลปิน นาฏกรและคณะนักดนตรี จากกรุงศรีอยุธยาเข้ามามีบทบาทอย่างมากในนาฏกรรมของพม่า เริ่มตั้งแต่ พระเจ้าอังวะโปรดให้เล่นละครถวาย ครั้นเมื่อทอดพระเนตรก็โปรดยกของ กระบวรรำและดนตรีเป่าพาทย์เป็นอย่างมาก จึงทรงจัดให้มีการเล่นใน ราชสำนัก โดยมีชื่อเรียกละครจากอยุธยาว่า “โยเดียซาตจี” (Yodia Zat Kyi) และเรื่องที่เกี่ยวข้องว่าสำคัญคือเรื่องอิเหนาและเรื่องรามเกียรติ์ โดยเรื่องอิเหนา ให้ร้องเล่นอย่างละคร แต่เรื่องรามเกียรติ์พากย์และเจรจาอย่างโขน ใช้ผู้แสดง และชุดละครแบบสยาม ยืนเครื่องและมีการสวมหัวแบบโขน โปรดจัดให้เป็น ละครหลวง เล่นงานหลวงเป็นพื้น โดยมีให้ต้องมีราชการอย่างอื่น เมื่อย้าย เมืองหลวงใหม่ ก็จะมีคณะละครย้ายตามไปด้วย ซึ่งเชื้อสายของพวกละคร ไทยยังคงสืบสกุลกันลงมากว่า 100 ปี และยังเล่นอยู่ในเมืองพม่าจนกระทั่ง พม่าเสียเมืองให้แก่อังกฤษ เมื่อ พ.ศ. 2428

ในบทความเรื่อง “Thai Descendants in Mandalay and around” นักวิชาการชาว พม่ายังได้กล่าวว่า “เมื่อภายหลังจากการสร้างเมืองมัณฑะเลย์ คณะละครรำหลวงและนักดนตรีก็ ถูกย้ายมาจากเมืองอมรปุระมายังเมืองหลวงใหม่และได้สร้างชุมชนอยู่บริเวณ “ตลาดอโยธยา” โดยมีการสร้างศาลหัวโขน (Rama Shrine) ขึ้นมาใหม่ เพื่อเป็นเครื่องเคารพบูชา โดยในปัจจุบัน พบว่า “ศาลหัวโขน” ยังตั้งอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกับตลาด “(อ)โยธยาเซ” เมืองมัณฑะเลย์ บริเวณ ถนนสาย 29 ตัดกับถนนสาย 82” ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นหลักแหล่งสุดท้าย ก่อนการเสียเอกราช ให้แก่ประเทศอังกฤษ และเมื่อราชสำนักยุติลง นาฏกรรมชั้นสูงของพม่าก็ล่มสลายเพราะขาดคน

อุปถัมภ์ ศิลปินจึงออกไปตั้งคณะของตน เพื่อแสดงละครเลียนแบบของหลวง นาฎกรและนักดนตรี บางกลุ่มได้ลงมาตั้งหลักปักฐานในเมืองย่างกุ้ง (Yangon) เมืองพยาปง (Pyapon) และในเมืองอื่นๆ (อรวินท์ ลิขิตวิเศษกุล & สิทธิพร เนตรนิยม, 2561: 138)

เพจพาเที่ยวพม่า พม่าพาเที่ยว (2564) ให้ข้อมูลเกี่ยวกับศาลพระราม (ยามะ) เมืองมณฑลพะเลย์ในปัจจุบันว่า

ภายในศาลมีการวางเศียรพระลักษณอยู่ขวามือสุด ลำดับต่อมาคือนางสีดา พระราม และพระฤๅษี ส่วนหนุมานจะแยกออกมาอีกแท่น โดยสร้างใหม่เลียนแบบหัวโขนในวัฒนธรรมโขนละครแบบโยตะยาดั้งเดิม ปัจจุบันยังคงมีศาลอยู่ แต่ชาวบ้านเชื่อสายโยตะยาไม่มีแล้ว ผู้ดูแลศาลพระรามคนปัจจุบัน คือ ดอว์ มูมู บอกว่าได้รับการสืบทอดจากบรรพบุรุษ ไม่มีการเข้าทรงแบบนับต พระรามในความเชื่อของเขาคือเทพอยู่บนสวรรค์

ภาพประกอบ 439 ศาลพระรามสร้างขึ้นใหม่เพื่อให้คนมากราบไหว้บูชา ตั้งอยู่ในเมืองมณฑลพะเลย์

(ที่มา: เฉลิมพระเกียรติมหาเถระพระเจ้าอุทุมพรมิ่งขวัญประชาราษฎร์อยุธยาในพม่า เล่มที่ 2 รอยศิลป์อยุธยาในพม่า, 2561: 145)

ภาพประกอบ 440 เศียรพระลักษมณ์ นางสีดา พระราม และพระฤๅษี
ที่ศาลพระราม เมืองมัตตะเลย์

ภาพประกอบ 441 เศียรหนุมานและอาวุธคือกระบองที่ศาลพระราม เมืองมัตตะเลย์

(ที่มา: เพจพาเที่ยวพม่า พม่าพาเที่ยว, 2564)

ผู้วิจัยยังพบว่าที่ป้ายหน้าศาลมีข้อความภาษาพม่าอ่านได้ว่า “ยามะโบโบจี” หรือ “ยามันยัก ปูปูจี” หมายถึง ศาลพระราม และมีป้ายหน้าแท่นวางเศียรตัวละครระบุชื่ออ่องหม่อง (ชาย) และเอเจิด (หญิง) สันนิษฐานว่าเป็นครอบครัวที่ทำบุญบริจาคเงินสร้างศาลแห่งนี้

เมื่อพิจารณาลักษณะร่วมและลักษณะต่างกับการนับถือที่ประเทศอินเดียพบว่าเป็น การนับถือตัวละครจากมหากาพย์รามายณะในฐานะเทพเจ้าตามคติทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ซึ่งส่งอิทธิพลต่อสังคมไทยที่มีการนับถือตัวละครในฐานะเทพตามเทวาลัยต่างๆ ทั่วประเทศ มีพิธีกรรมการบูชาที่แตกต่างออกไปจากความเชื่อดั้งเดิมเรื่องการนับถือผีอารักษ์ ตัวละครสำคัญที่มีบทบาทในมหากาพย์ได้รับการยกย่องและนับถือในฐานะเทพเจ้าสอดคล้องกับที่ปรากฏใน สังคมไทย คือ พระราม พระลักษมณ์ และหนุมาน การนับถือเทพสตรีคือพระแม่สีดาซึ่งปรากฏอย่าง แพร่หลายในสังคมวัฒนธรรมอินเดีย ขณะที่การนับถือเจ้าแม่สีดาในฐานะผีอารักษ์ของสังคมไทย ปรากฏเพียงแห่งเดียวที่ชุมชนบางปลา จังหวัดสมุทรปราการ ในฐานะบริวารของเจ้าพ่อพระราม- พระลักษมณ์ และยังปรากฏการนับถือนางเบญจกาย ซึ่งอาจพิจารณาได้ว่าเป็นอีกภาคหนึ่งของ นางสีดา เนื่องจากมีเหตุการณ์ตอนแปลงกายเป็นนางสีดา หรืออาจสื่อถึงอิทธิฤทธิ์ของตัวละคร ยักษ์ที่จะช่วยปกป้องรักษาคนในชุมชน

เมื่อพิจารณาลักษณะร่วมและลักษณะต่างกับการนับถือที่ประเทศศรีลังกาพบว่าเป็น ความเชื่อและพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากความเชื่อเรื่องผีอารักษ์เช่นเดียวกัน ความต่างอยู่ที่ ตัวละครวิเศษและราวณะนับถือเป็นผีอารักษ์เมือง ราวณะยังได้รับการบูชาในฐานะบรรพชน หรือบรรพบุรุษของชาวศรีลังกาด้วย ขณะที่ในสังคมไทยส่วนใหญ่ไม่นับถือในฐานะผีอารักษ์ของ ชุมชน การนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ในฐานะผีอารักษ์เมืองมีร่องรอยปรากฏที่เมืองซีตชิน ซึ่งมีหลักฐานแห่งหินเก่าแก่เชื่อว่าเป็นเสาหลักเมือง แต่ปัจจุบันได้กลายสภาพเป็นอารักษ์ของ ชุมชนบ้านหมอ เนื่องจากมีการสถาปนาเจ้าพ่อหลักเมืองของเมืองบ้านหมอเป็นที่เคารพของคน ไทยเชื้อสายจีนในพื้นที่ และเจ้าพ่อหลักเมืองสระบุรีแยกต่างหาก การตีความตัวละครราวณะว่ามี 2 ภาคคือเป็นกษัตริย์นักรบและเป็นผู้บำบัดรักษาโรคผ่านรูปเคารพที่มหาวีรหารศรีเทวรั่ม ยังคล้ายคลึงกับร่างทรงที่ศาลสมเด็จพระองค์ท่านหนุมาน จังหวัดกาญจนบุรี ที่ตีความตัวละคร หนุมานเป็น 2 ภาค คือ พ่อชัยหนุมาน หรือพ่อองค์แดง และพ่อหนุมาน หรือพ่อองค์ขาว เพื่อสื่อถึง บทบาทและอิทธิฤทธิ์ของเจ้าพ่อที่แตกต่างกันด้วย

เมื่อพิจารณาลักษณะร่วมและลักษณะต่างกับการนับถือที่ประเทศเมียนมาพบว่าเป็น ความเชื่อและพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ในประเทศเมียนมาได้รับอิทธิพลจาก ศิลปะการแสดงของสยามในสมัยอยุธยา เห็นได้จากการบูชาหัวโขน มีศาลหัวโขนหรือศาลพระราม

ที่เมืองมณฑลทะเลย์ แสดงให้เห็นว่าเรื่องรามเกียรติ์แพร่หลายผ่านศิลปะการแสดง ส่งผลต่อการนับถือครุศิลป์และครุเทพเจ้าผู้เกี่ยวข้องกับนาฏยศาสตร์ ผู้วิจัยพบข้อมูลที่คล้ายคลึงกันในสังคมไทยคือการถวายหัวโขนเป็นของบนบานที่ศาลพ่อคุณโขน ชุมชนบ้านบ่อ จังหวัดสมุทรสาคร หากแต่สัญลักษณ์แทนเจ้าพ่อเป็นเจ็ดไม้ มิใช่หัวโขน อย่างไรก็ตามนับว่าคติการนับถือครุทางศิลปะการแสดงจากเรื่องรามเกียรติ์ของไทยและเมียนมามีลักษณะที่คล้ายคลึงกันอยู่มาก

งานวิจัยนี้ได้ข้อค้นพบว่า ในสังคมไทยมีการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ในฐานะผีอารักษ์ของชุมชนตามคติความเชื่อดั้งเดิม ขณะที่ในอินเดียนับถือในฐานะเทพเจ้าของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มีรูปเคารพ ศาลหรือเทวาลัยเป็นที่ประทับ ในศรีลังกานับถือวิษณะในฐานะผีอารักษ์เมืองและเป็นเทพองค์สำคัญในพุทธศาสนาและนับถือราวณะในฐานะผีบรรพบุรุษของเมืองและผีอารักษ์เมือง ขณะที่ในประเทศเมียนมามีศาลหัวโขนนับถือในฐานะครุทางศิลปะการแสดง แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของความเชื่อและพิธีกรรมที่เกิดจากนิทานพระราม ทั้งในประเทศแหล่งกำเนิด คือ อินเดีย และประเทศที่ได้รับอิทธิพลจากการแพร่กระจายของนิทาน คือ ประเทศไทย ศรีลังกาและเมียนมา

7.2.11 พิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ในบริบทสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19)

ผลการวิจัยพบว่าบริบทสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ส่งผลต่อการจัดพิธีกรรมในหลายชุมชน ใน พ.ศ. 2562 ช่วงต้นปีถึงกลางปี ผู้วิจัยพบว่าหลายชุมชนยังจัดพิธีกรรมได้ตามปกติ แต่ในช่วงปลายปีที่มีข่าวการแพร่ระบาดของโรคหลายชุมชนงดจัดพิธีกรรม ใน พ.ศ. 2563 ช่วงต้นปีถึงกลางปีเกิดการระบาดอย่างรุนแรงและเป็นการรับมือครั้งแรกของสังคมไทย ทำให้หลายชุมชนจำเป็นต้องงดจัดพิธีกรรมตามมาตรการของศูนย์บริหารสถานการณ์แพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (ศบค.) และกระทรวงสาธารณสุข เมื่อสถานการณ์เริ่มคลี่คลาย ในช่วงปลายปีหลายชุมชนจึงจัดพิธีกรรมตามปกติ โดยคงมาตรการหลัก คือ การสวมใส่หน้ากากอนามัย การตรวจวัดอุณหภูมิและการเว้นระยะห่างทางสังคม ใน พ.ศ. 2564 ช่วงต้นปีถึงกลางปี การแพร่ระบาดของโรคกลับมาอีกครั้ง ผู้จัดพิธีต้องทำหนังสือขออนุญาตยื่นต่อผู้ปกครองในเขตพื้นที่นั้นๆ ดังผู้วิจัยพบว่าการจัดงานที่ศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา ผู้จัดพิธีต้องยื่นคำร้องต่อนายอำเภอ บางปะกง และในวันงาน กำนันตำบลบางเกลือก็มาร่วมงาน เพื่อตรวจดูความเรียบร้อยและการปฏิบัติตามมาตรการของรัฐด้วย เช่นเดียวกับที่ศาลพ่อคุณโขน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร

ที่ผู้จัดพิธีต้องทำหนังสือขออนุญาตยื่นต่อนายอำเภอเมืองสมุทรสาคร และในวันงาน กำนันตำบลบ้านป่อก็มาร่วมสังเกตการณ์การจัดพิธีด้วย

ใน พ.ศ. 2564 ผู้วิจัยพบว่ามี การปรับลดขั้นตอนของพิธีกรรมหลายส่วน แต่ชุมชนยังคงรักษาแก่นหรือจุดประสงค์สำคัญของพิธีกรรมไว้ คือ การบวงสรวง ซึ่งเป็นการติดต่อสื่อสารระหว่างมนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติ ที่ชุมชนบางปลา จังหวัดสมุทรปราการ มีการจัดบวงสรวงที่บริเวณหน้าศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ งดการแห่เจว็ด งดพิธีทำบุญเลี้ยงพระเข้าดมหรสพ ผู้ร่วมงานต้องสวมใส่หน้ากากอนามัยตลอดเวลา มีกำนันตำบลบางปลามาคอยตรวจดูความเรียบร้อยของงาน ที่ชุมชนบางเกลือ จังหวัดฉะเชิงเทรา มีการจัดพิธีบวงสรวงไหว้ครูที่ศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ งดมหรสพ งดการแจกข้าวปลาอาหารแก่คนในชุมชน จำกัดคนเข้าร่วมงานไม่เกิน 50 คน มีจุดตรวจวัดอุณหภูมิและจุดลงชื่อผู้ร่วมงานทุกคน ผู้ร่วมงานต้องสวมใส่หน้ากากอนามัยตลอดเวลา ห้ามคนที่ไม่เกี่ยวข้องขึ้นบนศาลระหว่างดำเนินพิธีกรรม ผู้วิจัยพบว่า การจัดพิธีกรรมที่ชุมชนบางเกลือนี้ค่อนข้างปฏิบัติตามมาตรการอย่างเคร่งครัด เนื่องจากผู้จัดพิธีคนหนึ่งเป็นอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในระหว่างที่ไม่มีการประทับทรง ผู้จัดพิธีคนดังกล่าวก็จะประกาศข้อปฏิบัติตามมาตรการผ่านไมโครโฟนตลอดเวลา นอกจากนี้ ผู้วิจัยสังเกตว่า ช่วงที่ร่างทรงประทับทรงเจ้าพ่อพระรามเพื่อโปรดศิษยานุศิษย์ มีผู้ต่อแถวขึ้นบนศาลเป็นจำนวนมาก ผู้จัดพิธีคนดังกล่าวต้องประกาศแจ้งจำกัดจำนวนคนที่ขึ้นมาบนศาลและห้ามคนที่ไม่เกี่ยวข้องขึ้นมาบนศาลโดยเด็ดขาด ที่ชุมชนบ้านป่อ จังหวัดสมุทรสาคร มีการจัดบวงสรวงที่ศาลพ่อคุณโชน มีขบวนแห่ แต่งดนตรีในขบวนแห่ งดมหรสพ ตั้งจุดคัดกรองและตรวจวัดอุณหภูมิทางเข้าศาลพ่อคุณโชนทั้ง 2 จุด คือบริเวณด้านหน้าและด้านข้าง มีการแจ้งกำชับผู้เข้าร่วมให้สวมใส่หน้ากากอนามัยและเว้นระยะห่างทางสังคม

ภาพประกอบ 442 ขณะที่ยังไม่ได้ประทับทรง ร่างทรงที่เป็นอสม. คอยประกาศมาตรการ เว้นระยะห่างและจำกัดคนเข้าร่วมพิธีที่ศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา

ในภาพรวม พิธีกรรมบวงสรวงยังคงดำเนินตามรูปแบบที่เคยถือปฏิบัติมา แต่มีการปรับให้กระชับ รวบรัด เข้ากับบริบทสถานการณ์ปัจจุบันในพื้นที่ เนื่องจากความรุนแรงของโรคระบาดแตกต่างกันไปตามแต่ละพื้นที่ ผู้วิจัยพบการลดขั้นตอนบางส่วนของพิธีกรรม เช่น การเข้าทรงเจ้าพ่อพระรามโดยร่างทรงไม่เปลี่ยนชุดเป็นสีเขียว โดยประทับทรงต่อจากพ่อปู่ศิลาเทพในชุดสีขาว เพื่อกระชับเวลา การสรงน้ำเจ็ดเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์และบริวารเจ้าพ่อที่ศาลแทนการสรงน้ำในขบวนแห่

ผู้วิจัยยังพบว่า หลายชุมชนที่งดจัดพิธีกรรมไปใน พ.ศ. 2563 และกลับมาจัดใน พ.ศ. 2564 ด้วยเหตุผลที่ชาวบ้านหลายพื้นที่เล่าตรงกันว่า “รู้สึกใจคอไม่ดี ไม่สบายใจ อย่างไม่รู้ก็แล้วแต่ปีนี้ต้องจัดไหว้เจ้าพ่อให้ได้” และ “อยากขอให้เจ้าพ่อช่วยขจัดโรคระบาดออกไปจากชุมชน” ซึ่งสะท้อนถึงความผูกพันระหว่างคนในชุมชนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในฐานะที่พึ่ง ที่ยึดเหนี่ยวจิตใจและบทบาทของพิธีกรรมที่ตอบสนองต่อบริบททางสังคมปัจจุบันด้วย

ภาพประกอบ 443 จุดคัดกรองตรวจวัดอุณหภูมิที่ศาลพ่อคุณโชน จังหวัดสมุทรสาคร
เมื่อ พ.ศ. 2564

ภาพประกอบ 444 บ้ายงานแห่เจว็ดเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ของชุมชนบางปลา
ที่คณะผู้จัดงานเตรียมไว้ แต่ยังไม่ทันได้แขวนประกาศก็เกิดสถานการณ์โรคระบาด
ในเดือนเมษายน พ.ศ. 2564

ภาพประกอบ 445 รูปปั้นหนุมานใส่หน้ากากอนามัยที่ศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์
จังหวัดสมุทรปราการ สะท้อนถึงการปรับตัวตามสถานการณ์ในพื้นที่

ภาพประกอบ 446 รูปปั้นมีจฉานูใส่หน้ากากอนามัยที่ศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์
จังหวัดสมุทรปราการ สะท้อนถึงการปรับตัวตามสถานการณ์ในพื้นที่

งานวิจัยนี้ได้ข้อค้นพบว่า ท่ามกลางสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) หลายชุมชนปรับเปลี่ยนรูปแบบการจัดพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ หลายชุมชนงดจัดพิธีกรรมใน พ.ศ. 2563 แล้วกลับมาจัดอีกครั้งใน พ.ศ. 2564 แสดงให้เห็นพลวัตของพิธีกรรมที่ปรับเปลี่ยนไปตามบริบทของสังคมและข้อมูลข่าวสารในโลกปัจจุบัน ทั้งยังแสดงให้เห็นถึงบทบาทความสำคัญของเจ้าพ่อในฐานะผีอารักษ์ของชุมชนที่ยังคงเป็นที่พึ่ง ที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ และในความเชื่อถือของชาวบ้านเจ้าพ่อยังมีอำนาจในการขจัดปัดเป่าโรคระบาดนี้ออกจากชุมชนด้วย

ผลการวิจัยที่ได้จึงนับเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่ช่วยขยายพรมแดนการศึกษาเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทยในมิติความเชื่อและพิธีกรรมด้วยวิธีวิทยาทางคติชนวิทยา ทำให้เห็นลักษณะร่วมและลักษณะต่างของพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์และเห็นวิถีคิดของคนไทยในการเชื่อมโยงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของแต่ละพื้นที่กับอนุภาคตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ ให้กลายเป็นผีอารักษ์ของชุมชน ก่อเกิดเป็นความเชื่อและพิธีกรรมที่ตอบสนองบทบาททั้งในระดับชุมชนและระดับบุคคลมาจนถึงปัจจุบัน

7.3 ข้อเสนอแนะการวิจัย

1. ควรศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากนิทานเรื่องอื่นๆ ที่กลายเป็นตัวละครศักดิ์สิทธิ์ในสังคมไทย
2. ควรศึกษาเปรียบเทียบลักษณะร่วมและลักษณะต่างของความเชื่อและพิธีกรรมการนับถือตัวละครจากนิทานพระรามในกลุ่มประเทศที่มีการนับถือ ทั้งประเทศที่เป็นแหล่งกำเนิดของนิทาน คือ อินเดีย และประเทศที่ได้รับอิทธิพลการแพร่กระจายของนิทาน เช่น ศรีลังกา หรือกลุ่มประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อาทิ เมียนมา กัมพูชา อินโดนีเซีย มาเลเซีย

บรรณานุกรม

- Koning, D. d. (2018). The Ritualizing of the Martial and Benevolent Side of Ravana in Two Annual Rituals at the Sri Devram Maha Viharaya in Pannipitiya, Sri Lanka. *Religions*, 9(250), 1-24.
- Padma, S. (2019). Borders Crossed: Vibhishana in the Ramayana and Beyond. *South Asia: Journal of South Asian Studies*, 42(4), 747-767.
- Wolcott, L. T. (1978). Hanuman: The Power-Dispensing Monkey in North Indian Folk Religion. *Journal of Asian Studies*, 37(4), 653-661.
- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. (2564). ตำนานยักษ์คู้. Retrieved from เข้าถึงได้จาก <https://www.facebook.com/DCP.culture>
- ขวัญชนก ทองด้วน. (2558). งานปูนปั้นรามเกียรติ์ ถนนราชดำเนิน จังหวัดเพชรบุรี : พลวัตของการนำเรื่องรามเกียรติ์มาใช้ในศิลปกรรมไทยร่วมสมัย. (ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
- คมกฤษณ์ วรเดชนัยนา. (2556). พระลักพระลาม สำนวนลาว: วรรณทัศน์ของสัจจิตานันตะสะหาย. (ปริญญาศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิจัยศิลปะและวัฒนธรรม). มหาวิทยาลัยขอนแก่น,
- จรัสศรี จิรภาส. (2547). เหง้าเจีย (ฉีเทียนต้าเล็ง) : ลิงในวรรณกรรมที่กลายเป็นเทพเจ้า. กรุงเทพฯ: มติชน.
- เจริญ มาลาโรจน์. (2529). วิเคราะห์วรรณกรรมไทยลือเรื่องคำขบถกาสิบหัว. (ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย). มหาวิทยาลัยศิลปากร,
- ฉลาดชาย รมิตานนท์. (2545). ฝี่เจ้านาย. เชียงใหม่: มิ่งเมือง.
- ฉัตรยุพา สวัสดิพิงษ์. (2522). การศึกษาเปรียบเทียบรามเกียรติ์ฉบับลานนาและฉบับภาคใต้: งานวิจัยภาคภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ฉันทัส ทองช่วย. (2522). รามเกียรติ์กับวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้: งานวิจัยภาคภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา.
- น้ำ ทองคำวรรณ. (2529). จารึกหัวใจคาถาพระสูตร. จารึกในประเทศไทย เล่ม 5 อักษรขอม อักษรธรรมและอักษรไทย พุทธศตวรรษที่ 19-24. กรุงเทพฯ: หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร.
- ชฎารัตน์ สุนทรธรรม. (2528). การศึกษาเรื่องรามเกียรติ์สำนวนท้องถิ่นอีสาน. (ปริญญาอักษรศาสตร

- รรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย). มหาวิทยาลัยศิลปากร,
 ชลลดา มงคล. (2560). การศึกษาเปรียบเทียบตัวละครทศกัณฐ์ในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ. (ปริญญา
 อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย). มหาวิทยาลัยศิลปากร,
 ชวพันธ์ เพชรไกร. (2559). โชนสดคณะประยูทธ ดาวใต้: การสืบทอดและการสร้างสรรค์เรื่อง
 รามเกียรติ์ในสังคมไทยร่วมสมัย. (ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย).
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
 ชุตินา เลิศนันทกิจ. (2558). คณะค่านาย: การสร้างภาพลักษณ์และการปรับประยุกต์เรื่องรามเกียรติ์
 ในการแสดงหุ่นละครเล็ก. (ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย).
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
 ดาวรัตน์ ชูทรัพย์. (2549). ตำนานนิทานเมืองลพบุรี. หมื่นร้อยพันผลงาน: บันทึกสิ่งดี วัฒนธรรม
 ประเพณีวิถีไทย เล่ม 4. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
 ทศนิยม ทานตวณิช. (2548). วรรณกรรมภูมินามเกาะและหมู่บ้านชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก. ชลบุรี:
 คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
 เทวกร คำสัตย์. (2556). วิเคราะห์ความเชื่อ ความศรัทธา และพิธีกรรมของประชาชนที่มีต่อเจ้าพ่อ
 พระกาฬ จังหวัดลพบุรี. (ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา).
 มหาวิทยาลัยรามคำแหง,
 เทศบาลตำบลบึงบอกร. (2550). 50 ปี กิ่งศตวรรษเทศบาลตำบลบึงบอกร. ปราจีนบุรี: บ้านผู้นำ.
 นวนิตย์ เขาวะกิจ. (2564). ประเพณีแห่ยักษ์คู่. Retrieved from เข้าถึงได้จาก <https://www.m-culture.go.th>.
 นิภาวรรณ วิรัชนิภาวรรณ. (2532). ร่างทรง : บทบาทที่มีต่อสังคมปัจจุบัน กรณีศึกษาที่อำเภอเมือง
 จังหวัดฉะเชิงเทรา. (ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชามานุษยวิทยา).
 มหาวิทยาลัยศิลปากร,
 นิยะดา เหล่าสุนทร. (2553). พระรามชาดก. กรุงเทพฯ: กระทรวงการต่างประเทศ.
 ประคอง กระแสชัย. (2524). วรรณกรรมลานนาเรื่องพรหมจักร: การศึกษาเชิงวิเคราะห์. (ปริญญา
 ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย). มหาวิทยาลัยศิลปากร,
 ประคอง นิมนานเหมินทร์. (2546). นิทานเรื่องพระรามในบริบทสังคมไท. Paper presented at the
 การประชุมวิชาการนิทานเรื่องพระราม รามายณะ รามเกียรติ์. ในโอกาสสมเด็จพระเทพ
 รัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเจริญพระชนมายุครบ 48 พรรษา, ห้อง 105 อาคาร
 มหาจุฬาลงกรณ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- ประคอง นิมนานเหมินทร์. (2548). นิทานพระรามในฐานะวรรณกรรมพุทธศาสนา. วารสาร
ราชบัณฑิตยสถาน, 30(2), 456-469.
- ประสิทธิ์ ลีปรีชา. (2560). เทพารักษ์ล้านนา: จากหอผีสู่รูปปั้นศาลเจ้าและอนุสาวรีย์. เชียงใหม่:
ศูนย์วิจัยและบริการวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ประเสริฐ รุณรา. (2557). พิธีสวดนพเคราะห์ : พลวัตของพิธีกรรมประดิษฐ์ในสังคมไทยปัจจุบัน.
(ปริญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
ปราณี วงษ์เทศ. (2530). บทบาททางสังคมและวัฒนธรรมของเทศกาลและพิธีกรรมในวันสงกรานต์.
วารสารเมืองโบราณ, 13(2(เมษายน-มิถุนายน)), 12-19.
- ปรีวัฒน์ จันทร์. (2564). ศาลเจ้าพระลักษณร์ วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ. Retrieved from เข้าถึงได้จาก
<https://www.facebook.com/pariwat8899>
- ผะอบ โปษะกฤษณะ. (2520). วรรณกรรมประกอบการเล่นหนังใหญ่วัดขนอน จังหวัดราชบุรี.
กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่เอกลักษณ์ของไทย สำนักนายกรัฐมนตรี.
- ผะอบ โปษะกฤษณะ, & สุวรรณี อุดมผล. (2533). วรรณกรรมประกอบการเล่นหนังตะลุง (ภาค
กลาง). กรุงเทพฯ: สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี.
- ผาสุข อินทรารุช. (2545). ตำนานเมืองลพบุรี (ละโว้). ดำรงวิชาการ, 1(1), 1-28.
- พลุลวง. (2547). โชคกลาง สัญญาณ สังฆรณ์ (รหัสวิทยา : พลังเร้นลับ). กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- พัชนีญา บุญนาค. (2555). คติชนเกี่ยวกับขุนแผนในจังหวัดกาญจนบุรีและจังหวัดสุพรรณบุรี.
(ปริญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
พัชลินจ์ จินนุณ. (2547). การวิเคราะห์หินุมานในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ. (ปริญาอักษรศาสตรมหา
บัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย). มหาวิทยาลัยศิลปากร,
พิชิต อัครนิจ. (2527). การศึกษาเปรียบเทียบรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของล้านนา: งานวิจัยภาควิชา
ภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พิชิตู สายพันธ์. (2539). “นาคาคติ” อีสานลุ่มน้ำโขง : ชีวิตทางวัฒนธรรมจากพิธีกรรมร่วมสมัย.
(ปริญาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยามหาบัณฑิต สาขาวิชามานุษยวิทยา).
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
- พิธีไหว้ครูและตำราครอบโขนละคอน. (2494). ในงานพระราชทานเพลิงศพ มหาเสวกเอก พระยาอนิ
รุทธเทวา (ม.ล.ฟื้น ฟื้นบุญ) อดีตผู้บัญชาการกรมมหรสพ เมื่อวันที่ 22 เมษายน พ.ศ. 2494. .
- พิพิธภัณฑ์ทางเรือ. (2564). เรือมัจฉานุ (ลำที่ 1). Retrieved from เข้าถึงได้จาก
<http://thaiseafarer.com/museum/matchanu>

- ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์. (2539). วรรณกรรมไทพวน : ความสัมพันธ์กับสังคม. (ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
- ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์. (2549). กาละเกด : พระโพธิสัตว์ในอุดมคติและเจ้าพ่อในโลกทัศน์ของไทย พวน. In ส. สุจฉายา (Ed.), พิธีกรรม ตำนาน นิทาน เพลง : บทบาทของคติชนกับสังคมไทย. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์. (2534). อิทธิพลของรามเกียรติ์ในศิลปะแขนงต่างๆ หนังสือที่ระลึกเนื่องในนิทรรศการพิเศษเรื่อง “รามเกียรติ์ในศิลปะและวัฒนธรรมไทย”. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- ไมเคิล ไรท์. (2545). คำนำ “ทศกัณฐ์และยักษ์ในลังกา”. In ส. วงษ์เทศ (Ed.), โคตรวงศ์ทศกัณฐ์. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ยุทธนา กิจสุภี. (2559). วิเคราะห์ความเชื่อ ความศรัทธา และพิธีกรรมของประชาชนที่มีต่อศาลเจ้าพ่อหลักเมืองพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ. (ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา). มหาวิทยาลัยรามคำแหง,
- รัตนพล ชื่นคำ. (2554). การสืบทอดการพากย์-เจรจาหนังใหญ่และโขนเรื่องรามเกียรติ์ของครูวีระ มีเหมือน. (ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
- รัตนพล ชื่นคำ. (2560). บทบาทของนิทานเรื่องนางสิบสอง-พระรถเมรีที่มีต่อชุมชน: กรณีศึกษาที่บ้านมุง จังหวัดพิษณุโลก และพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี. In ร. ชื่นคำ (Ed.), นางสิบสอง-พระรถเมรีศึกษา. กรุงเทพฯ: สถาบันภาษาศาสตร์และวัฒนธรรมศึกษาราชนครินทร์และคณะกรรมการฝ่ายวิจัย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- วัลย์ลักษณ์ ทรงศิริ. (2544). ตำนานและพิธีกรรมคุณปู่ศรีราชา: ภาพสะท้อนบูรณาการทางสังคม วัฒนธรรมที่บ้านเขายี่สาร. (ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชามานุษยวิทยา). มหาวิทยาลัยศิลปากร,
- วัชรภรณ์ ดิษฐบ้าน. (2557). พระอุปคุต: การสืบทอดและการผลิตซ้ำความเชื่อ ตำนานและพิธีกรรมในสังคมไทยร่วมสมัย. (ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
- วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดปราจีนบุรี. (2544).

- กรุงเทพฯ: คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการ
 อำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.
 วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดสมุทรสงคราม. (2544).
- กรุงเทพฯ: คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการ
 อำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.
 วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดสมุทรสาคร. (2544).
- กรุงเทพฯ: คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการ
 อำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.
 วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดสระบุรี. (2544).
- กรุงเทพฯ: คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการ
 อำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.
 วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดสระบุรี. (2544).
- กรุงเทพฯ: คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการ
 อำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.
 วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดสระบุรี. (2544).
- วิรัช วิรัชนิภาวรรณ, & นิภาวรรณ วิรัชนิภาวรรณ. (2533). การเข้าทรงและร่างทรง: ความเชื่อ
 พิธีกรรมและบทบาทที่มีต่อสังคม. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
 วุฒินันท์ ชัยศรี. (2554). พรหมจักร: การศึกษารามเกียรติ์ฉบับล้านนาในฐานะวรรณคดีชาดก.
 (อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
 ศรีศักร วัลลิโภดม. (2527). การถือผีในเมืองไทย. ศิลปวัฒนธรรม, 5(4(กุมภาพันธ์)), 6-17.
 ศักดิ์ศรี แย้มนัดดา. (2553). สำนวนไทยที่มาจากวรรณคดี กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงาน
 วิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
 ศานติ ภักดีคำ. (2556). พระนารายณ์. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.
 ศานติ ภักดีคำ. (2557). ยุทธมรรคา: เส้นทางเดินทัพไทย-เขมร. กรุงเทพฯ: มติชน.
 ศิราพร ลีตะฐาน. (2522). รามเกียรติ์ : ศึกษาในแง่การแพร่กระจายของนิทาน. (ปริญญาอักษรศาสตร
 มหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
 ศิราพร ลีตะฐาน. (2534). รามเกียรติ์สำนวนท้องถิ่นของไทย การปรับเปลี่ยนและการดำรงอยู่ในชีวิต
 วัฒนธรรมท้องถิ่นไทย. หนังสือที่ระลึกเนื่องในนิทรรศการพิเศษเรื่อง “รามเกียรติ์ในศิลปะ
 และวัฒนธรรมไทย”. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
 ศิราพร ณ ถลาง. (2552). ทฤษฎีคติชนวิทยา: วิถีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน.
 กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
 ศิราพร ณ ถลาง. (2555). อารักษ์บ้าน-อารักษ์เมือง การดำรงอยู่ของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผี
 อารักษ์ในวิถีชีวิตไทย-ไทในปัจจุบัน. วารสารไทยศึกษา, 8(1(กุมภาพันธ์-กรกฎาคม)), 41-

68.

- ศิริพงษ์ บุญราศรี. (2547). เรือดำน้ำแห่งราชนาวิสยาม. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ศิลปากร, ก. (2563). เมืองบางกอก. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- ศิวดล วราเอกศิริ. (2559). อุดมการณ์ของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย. (ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย). มหาวิทยาลัยศิลปากร,
- ศูนย์การทหารราบ, ก. (2557). เอกสารวันสถาปนาหน่วยครบรอบปีที่ 112. ประจวบคีรีขันธ์: กองพันทหารราบที่ 1 ศูนย์การทหารราบ.
- สงวน อึ้งคง. (2502). สิ่งแรกในเมืองไทย ชุด 2. กรุงเทพฯ: แพรวพิทยา.
- สนิท พลเดช. (2542). เขาเศษ : นิทาน. In สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 1. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- สภาวัฒนธรรมอำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี. (2553). สืบค้นภูมิบ้านภูมิเมืองอำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี. สระบุรี: สภาวัฒนธรรมอำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี.
- สมพร สิงห์โต. (2538). รามเกียรติ์กับวัฒนธรรมไทย. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา, 4(3(มิถุนายน-ตุลาคม)), 29-39.
- สมพันธ์ เลขะพันธ์. (2523). หนังสือนิทานเรื่อง อําเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- สมมาตร พักตร์วัฒนการ. (2549). การศึกษาเปรียบเทียบรามเกียรติ์ฉบับล้านนาเรื่องพรหมจักรและรามเกียรติ์ฉบับอีสานเรื่องพระลัก-พระลามเชิงคติชนวิทยา. (ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา). มหาวิทยาลัยรามคำแหง,
- สมัย วรรณอุดร. (2557). พระลักพระลาม (รามเกียรติ์ฉบับลาว) : การนำเสนอภาพแทนอัตลักษณ์ลาวและนิเวศวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง. (ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย). มหาวิทยาลัยมหาสารคาม,
- สายป่าน บุริวรรณชนะ. (2548). ลักษณะเด่นของตำนานประจำถิ่นริมแม่น้ำและชายฝั่งทะเลภาคกลางของไทย. (ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
- สุกัญญา สุขฉายา. (2546). รูปแต้มเรื่องพระรามในอีสานและลาว. Paper presented at the การประชุมวิชาการนิทานเรื่องพระราม รามายณะ รามเกียรติ์. ในโอกาสสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเจริญพระชนมายุครบ 48 พรรษา 30 พฤศจิกายน 2546, ห้อง 105 อาคารมหาจุฬาลงกรณ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- สุกัญญา สุขฉายา. (2549). พิธีกรรม ตำนาน นิทาน เพลง : บทบาทของคติชนกับสังคมไทย.
กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.
- สุกัญญา สุขฉายา. (2558). การประยุกต์ใช้คติชนในการสร้างวัฒนธรรมคนในปัจจุบัน. In ศ. ณ. ถลาง
(Ed.), เรื่องเล่าพื้นบ้านไทยในโลกที่เปลี่ยนแปลง. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร
(องค์การมหาชน).
- สุรสิทธิ์ อมรวณิชศักดิ์. (2559). เจ้าพ่อเขาคอก: เทพารักษ์ไทยที่กลายเป็นเทพเจ้าจีน. วารสารเอเชีย
ตะวันออกศึกษา, 20(2(กรกฎาคม-ธันวาคม)), 1-21.
- เสฐียรโกเศศ. (2495). อุปกรณัมรามเกียรติ์. กรุงเทพฯ: กองการสังคีต กรมศิลปากร.
- เสฐียรโกเศศ. (2515). เมืองสวรรค์และผีसाงเทวดา. กรุงเทพฯ: บรรณาคาร.
- เสาวณิต วิงวอน. (2555). อักษรสวรรค์ รวมบทความทางวิชาการเนื่องในโอกาสเกษียณอายุราชการ
ของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เสาวณิต วิงวอน. กรุงเทพฯ: ภาควิชาวรรณคดี คณะ
มนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- อดิน รพีพัฒน์. (2551). วัฒนธรรมคือความหมาย: ทฤษฎีและวิธีการของคลิฟฟอร์ด เกียร์ซ.
กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- อดุลย์ รัตนมันเกษม. (2558). วัฒนธรรมแต่จิ๋ว. กรุงเทพฯ: แสงดาว.
- อภิสิทธิ์ เกษมผลกุล. (2559). นิทานพระรถ-เมรี. วรรณกรรมพื้นบ้าน : มรดกภูมิปัญญาทาง
วัฒนธรรมของชาติ. กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม.
- อภิวัฒน์ ปรีชาประศาสน์. (2529). วรรณกรรมอีสาน: พระลัก-พระลาม. (ปริญญาศิลปศาสตรมหา
บัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
- อรวินท์ ลิขิตวิเศษกุล, & สิทธิพร เนตรนิยม. (2561). เถลิงพระเกียรติมหาเถระพระเจ้าอุทุมพร มิ่ง
ขวัญประชาราษฎร์อยุธยาในพม่า เล่มที่ 2 รอยศิลป์อยุธยาในพม่า. กรุงเทพฯ: สมาคม
สถาปนิกสยาม ในพระบรมราชูปถัมภ์.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2555). เจ้าที่และผีปู่ย่า: พลวัตของความรู้ชาวบ้าน อำนาจและตัวตนของคน
ท้องถิ่น. เชียงใหม่: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อาสา คำภา. (2555). ปู่และย่าแสะกับประเพณีเลี้ยงผีเมืองเชียงใหม่. วารสารเทคโนโลยีสุนารี,
6(2), 99-122.
- เอื้อนทิพย์ พิระเสถียร. (2529). การศึกษาเชิงวิเคราะห์แบบเรื่องและอนุภาคในปัญญาสชาดก.

(ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,

ภาคผนวก

ข้อมูลสัมภาษณ์

- กัญญารัตน์ จันทา. (2563). ชาวบ้านตำบลท่ามะขาม อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี.
(สัมภาษณ์, 27 มีนาคม 2563).
- กัณฑ์กนิษฐ น้อยสำราญ. (2564) เจ้าของ White Monkey Guesthouse ตำบลท่าราบ อำเภอเมือง
จังหวัดเพชรบุรี. (สัมภาษณ์, 25 มีนาคม 2564).
- คชานนท์ กุศลวัตร, จำสือบเอก. (2564). ผู้บังคับหมู่ปืนเล็ก กองพันทหารราบที่ 1
ศูนย์การทหารราบ. (สัมภาษณ์ 24 กุมภาพันธ์ 2564).
- จักรพันธ์ จันทร์ดร. (2562). ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 1 ตำบลเมืองเก่า อำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี.
(สัมภาษณ์, 30 ธันวาคม 2562).
- จิตรา วิเศษแสง. (2563). ชาวบ้านละแวกศาลเจ้าพ่อหนุมาณ แขวงบางค้อ เขตจอมทอง
กรุงเทพฯ. (สัมภาษณ์ 19 ธันวาคม 2563).
- ชาญชัย ประสมโสม. (2564). ชาวบ้านหมู่ 10 ตำบลเมืองเก่า อำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี.
(สัมภาษณ์, 8 กุมภาพันธ์ 2564).
- เตื่อน พยนต์เยี่ยม. (2563). ชาวบ้านตำบลยี่สาร อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม.
(สัมภาษณ์, 26 พฤศจิกายน 2563).
- ทศชัย ศรีสมบุญรัตน์. (2563). ประธานชุมชนสุขสันต์ แขวงวงศ์สว่าง เขตบางซื่อ กรุงเทพฯ.
(สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2563).
- ธนู พยนต์เยี่ยม. (2564). ชาวบ้านตำบลยี่สาร อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม.
(สัมภาษณ์, 25 มีนาคม 2564).
- ธวัช ศรีพีเชร. (2562). ผู้ประกอบพิธีที่ศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ ตำบลบางปลา
อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ. (สัมภาษณ์, 15 เมษายน 2562).
- นภาพรรัตน์ โพธิ์แก้ว. (2563). ผู้อำนวยการกองการศึกษา เทศบาลเมืองพระพุทธบาท
อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี. (สัมภาษณ์, 30 ตุลาคม 2563).
- นิพนธ์ อ่อนอุระ. (2562). ผู้ดูแลศาลหลวงพ่อหนุมาณ ตำบลยี่สาร อำเภออัมพวา
จังหวัดสมุทรสงคราม. (สัมภาษณ์, 25 ธันวาคม 2562).
- นิพนธ์ อ่อนอุระ. (2563). ผู้ดูแลศาลหลวงพ่อหนุมาณ ตำบลยี่สาร อำเภออัมพวา
จังหวัดสมุทรสงคราม. (สัมภาษณ์ 25 พฤศจิกายน 2563).
- เนาวรัตน์ ยังสว่าง. (2563). ผู้ประกอบพิธีที่ศาลเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษมณ์-พระราม แขวงวงศ์สว่าง
เขตบางซื่อ กรุงเทพฯ. (สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2563).

- บรรหาญ แก่นสาร. (2563). ผู้ประกอบพิธีและผู้ดูแลศาลสมเด็จพระองค์ท่านหนุมาน
ตำบลท่ามะขาม อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี. (สัมภาษณ์, 27 มีนาคม 2563).
- บุญพา ยศวิสัย. (2563). ผู้ดูแลศาลเจ้าพ่อมัจฉาญ ตำบลพันท้ายนรสิงห์ อำเภอเมือง
จังหวัดสมุทรสาคร. (สัมภาษณ์, 22 กรกฎาคม 2563).
- บุญพา ยศวิสัย. (2563). ผู้ดูแลศาลเจ้าพ่อมัจฉาญ ตำบลพันท้ายนรสิงห์ อำเภอเมือง
จังหวัดสมุทรสาคร. (สัมภาษณ์, 23 พฤศจิกายน 2563).
- บุญรัตน์ ศรีสิทธิมงคล. (2564). ผู้ดูแลศาลเจ้าพ่อหนุมาน ตำบลกบินทร์ อำเภอกบินทร์บุรี
จังหวัดปราจีนบุรี. (สัมภาษณ์, 8 กุมภาพันธ์ 2564).
- บุญสม ศรีสิทธิมงคล. (2564). ชาวบ้านตำบลกบินทร์ อำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี.
(สัมภาษณ์, 8 กุมภาพันธ์ 2564).
- ประดับ โพธิ์ดี. (2564). ชาวบ้านตำบลเมืองเก่า อำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี.
(สัมภาษณ์, 8 กุมภาพันธ์ 2564).
- ประผูก ป้องกัน. (2563). ชาวบ้านตำบลท่ามะขาม อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี.
(สัมภาษณ์, 27 มีนาคม 2563).
- พินิดา อินหนู. (2563). ชาวบ้านตำบลท่ามะขาม อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี.
(สัมภาษณ์, 27 มีนาคม 2563).
- พระมหานิรุต ญาณวุฑฒ. (2564). เจ้าอาวาสวัดเขายี่สาร ตำบลยี่สาร อำเภออัมพวา
จังหวัดสมุทรสงคราม. (สัมภาษณ์, 25 มีนาคม 2564).
- พรพิมล บุญส่ง. (2563). พนักงานบริษัท คงอุดม จำกัด แขวงวงษ์สว่าง เขตบางซื่อ กรุงเทพฯ.
(สัมภาษณ์, 14 มีนาคม 2563).
- พานิช เลิศวิทยาประดิษฐ์. (2562). ร่างทรงเจ้าพ่อพระราม ตำบลบางเกลือ อำเภอบางปะกง
จังหวัดฉะเชิงเทรา. (สัมภาษณ์, 8 พฤษภาคม 2562).
- พิศ อ่วมศิริ. (2562). ชาวบ้านตำบลยี่สาร อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม.
(สัมภาษณ์, 25 ธันวาคม 2562).
- เพ็ญพิศ ปิยะชาตินันท์. (2563). ชาวบ้านละแวกศาลเจ้าพ่อหนุมาน แขวงบางค้อ เขตจอมทอง
กรุงเทพฯ. (สัมภาษณ์ 19 ธันวาคม 2563).
- ไพรัช แก้วกาม. (2564). ครูข้าราชการกาญจนานุกรโรงเรียนวัดเขายี่สาร (ประมุขเวชกิจ) ตำบลยี่สาร
อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม. (สัมภาษณ์, 25 มีนาคม 2564).

- มณี รุ่งแจ่มแจ่ม. (2564). หัวหน้าวงดนตรีหัวไม้ ตำบลบางเกลือ อำเภอบางปะกง
จังหวัดฉะเชิงเทรา. (สัมภาษณ์ 17 เมษายน 2564).
- มณีรัตน์ ศรีโปฏก. (2563). ผู้ประกอบพิธีและผู้ดูแลศาลเจ้าพ่อหนุมาน แขวงบางค้อ
เขตจอมทอง กรุงเทพฯ. (สัมภาษณ์, 19 ธันวาคม 2563).
- มงคล เจริญประดับศิลป์. (2563). ผู้ดูแลศาลเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ ตำบลพระพุทธรบาท
อำเภอพระพุทธรบาท จังหวัดสระบุรี. (สัมภาษณ์, 30 ตุลาคม 2563).
- มุกดา ไทยหอม. (2563). ประธานชุมชนบางระมาด แขวงฉิมพลี เขตตลิ่งชัน กรุงเทพฯ.
(สัมภาษณ์, 21 มีนาคม 2563).
- รมยภรณ์ เอร่าวัฒน์. (2562). ชาวบ้านตำบลท่าราบ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี.
(สัมภาษณ์, 25 ธันวาคม 2562).
- รุ่งอรุณ แจ่มจันทร์. (2564). ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 2 ตำบลบางปลา อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ.
(สัมภาษณ์, 16 เมษายน 2564).
- วงศ์เดือน ศรีสวัสดิ์. (2564). ชาวบ้านตำบลกบินทร์ อำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี.
(สัมภาษณ์ 8 กุมภาพันธ์ 2564).
- วาสนา สุขศรี. (2563). ผู้ดูแลศาลเจ้าพระราม แขวงวัดท่าพระ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพฯ.
(สัมภาษณ์, 5 กันยายน 2564).
- ศรีเพ็ญ ประดิษฐ์. (2563). ชาวบ้านตำบลบางปลา อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ.
(สัมภาษณ์, 11 กันยายน 2563).
- ศรีสุรัตน์ อินทิตราข. (2563). ชาวบ้านตำบลท่ามะขาม อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี.
(สัมภาษณ์, 28 มีนาคม 2563).
- เศรษฐพงษ์ จงสงวน. (2563). ผู้เชี่ยวชาญด้านจีนศึกษา. (สัมภาษณ์, 12 กันยายน 2564).
- สงกรานต์ คุณภักดี. (2561). ผู้ดูแลศาลเจ้าพระลักษมณ์ วัดปากน้ำ แขวงปากคลองภาษีเจริญ
เขตภาษีเจริญ กรุงเทพฯ. (สัมภาษณ์, 20 พฤศจิกายน 2561).
- สนุ่น เนียมมณี. (2563). ชาวบ้านตำบลพระพุทธรบาท อำเภอพระพุทธรบาท จังหวัดสระบุรี.
(สัมภาษณ์, 9 มกราคม 2563).
- สมใจ บัวบุตร, ร้อยเอก. (2564). ผู้บังคับกองร้อยสนับสนุนการช่วยรบ กองพันทหารราบที่ 1
ศูนย์การทหารราบ. (สัมภาษณ์, 24 กุมภาพันธ์ 2564).
- สมนึก สีนิล. (2563). ชาวบ้านตำบลท่ามะขาม อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี.
(สัมภาษณ์, 28 มีนาคม 2563).

- สมพร สิ้นนารายณ์. (2562). ผู้ดูแลศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ ตำบลบางเกลือ
อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา. (สัมภาษณ์, 8 พฤษภาคม 2562).
- สมศักดิ์ เยี่ยมสวัสดิ์. (2563). ครูโรงเรียนบ้านรางโคกขาม ตำบลพันท้ายนรสิงห์ อำเภอเมือง
จังหวัดสมุทรสาคร. (สัมภาษณ์, 24 พฤศจิกายน 2563).
- สรรเสริญ วุฒิสมาชิกพันธุ์. (2563). ผู้นับถือเจ้าพ่อหนุมาณ แขวงบางค้อ เขตจอมทอง กรุงเทพฯ.
(สัมภาษณ์, 19 ธันวาคม 2563).
- สามารถ เกตุเรือง. (2564). ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ 1 ตำบลบ้านบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร.
(สัมภาษณ์, 23 เมษายน 2564).
- สำเร็จ ดวงจรัส. (2564). ผู้ดูแลศาลเจ้าพ่อหนุมาณ ตำบลเมืองเก่า อำเภอกบินทร์บุรี
จังหวัดปราจีนบุรี. (สัมภาษณ์, 9 กุมภาพันธ์ 2564).
- สิริประภา เทพวิมลเพชรกุล. (2563). ครูโรงเรียนบ้านหมอ “พัฒนานุกูล” ตำบลบ้านหมอ
อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี. (สัมภาษณ์, 30 ตุลาคม 2563).
- เสริมศักดิ์ แก้วคง. (2563). ร่างทรงเจ้าพ่อกุมภกัณฑ์ ตำบลพระพุทธรบาท อำเภอพระพุทธรบาท
จังหวัดสระบุรี. (สัมภาษณ์, 31 ตุลาคม 2563).
- สุชาติ ยังสว่าง, พันโท. (2563). ผู้ดูแลศาลเสด็จเจ้าพ่อปู่พระลักษมณ์-พระราม แขวงวงศ์สว่าง
เขตบางซื่อ กรุงเทพฯ. (สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2563).
- สุชาดา มีกลิ่นหอม. (2563). ผู้ดูแลศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษมณ์ ตำบลบางปลา
อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ. (สัมภาษณ์, 10 กันยายน 2563).
- สุนทร วาดวารี. (2563). ชาวบ้านตำบลพันท้ายนรสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร.
(สัมภาษณ์, 24 พฤศจิกายน 2563).
- สุรพล สุขชาติ. (2564). กรรมการศาลพ่อคุณโชน ตำบลบ้านบ่อ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร.
(สัมภาษณ์, 23 เมษายน 2564).
- โสภณ เสื่องาม, พันตรี. (2564). นายทหารฝ่ายยุทธการและการฝึกกองพันทหารราบที่ 1
ศูนย์การทหารราบ ฝอ.3. (สัมภาษณ์, 24 กุมภาพันธ์ 2564).

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	รัตนพล ชื่นคำ
วัน เดือน ปี เกิด	18 กุมภาพันธ์ 2530
สถานที่เกิด	ชลบุรี
วุฒิการศึกษา	พ.ศ.2551 มัธยมศึกษาตอนปลาย จากโรงเรียนสาธิต “พิบูลบำเพ็ญ” มหาวิทยาลัยบูรพา พ.ศ.2551 อักษรศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับ 1) สาขาวิชาภาษาไทย จาก จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ.2554 อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย จาก จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากโครงการ ทุนวิจัยมหาบัณฑิต สกว.ด้านมนุษยศาสตร์- สังคมศาสตร์ ประจำปีงบประมาณ 2554 และทุน 90 ปี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย รุ่นที่ 15 (2/2554) ประจำปีงบประมาณ 2554 จากกองทุนรัชดาภิเษกสมโภช จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ.2564 ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย จาก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (ได้รับทุนอุดหนุนการทำกิจกรรมส่งเสริมและ สนับสนุนการวิจัยและนวัตกรรม ประจำปีงบประมาณ 2564 จากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.)
ที่อยู่ปัจจุบัน	246/6 หมู่บ้านสมบุญราษฎร์ หมู่ที่ 3 ถนนพระยาสุรเสนา ตำบลบ้านสวน อำเภอเมืองชลบุรี จังหวัดชลบุรี